מײן רײזע
אין ארץ ישראל

פון גדליה בובליק

MAY 0 1984

JEWISH PUBLIC LIBRARY

Digitized by the Internet Archive
in 2026

https://archive.org/details/myjourneyinthrou0000geda

מײַן רײַזע

אין

ארץ ישראל

פון גדליה בובליק

ארויסגעגעבען פון

"טאגעבלאט"

נויארק

תרפ"א — 1921

PRINTED IN U.S.A.

געווידמעט מיין טאטען אהרן
און מיין מאמען דבורה.

ישראל, זיך אָבשטעלענדיג ווייניג אויף דער ערשטער און נאָך ווייניגער אויף דאָס צווייטע.

פאַר מיר זיינען אַלע דריי ארץ־ישראל׳ס — איינע. איך ווייס ניט פון קיין גרענעצען צווישען אַלט און ניי. אַלעס איז פאַרבונדען צוזאַמען. ארץ־ישראל פון ערשטען בית המקדש און אַנדערען, ארץ־ישראל פון רבי־עקיבא, ארץ־ישראל פון רמב״ן און האר״י הקדוש, ארץ־ישראל פון אַלטען ישוב און ארץ־ישראל פון רחובות און תל אָביב זיינען אויפגעגאָסען אין איין גאַנצע זאַך. צו שילדערן דיזע גאַנצע זאַך, צו געפינען אין מיין רייזע מיין ארץ־ישראל פון חדר, פון חומש און נביאים, און דאָס ארץ־ישראל פון ירושלים הקדושה פאַר וועלכער מיין מאַמע פלעגט אריינוואַרפען א מטבע אַלע פרייטאַג פאַר ליכט בענשען, און דאָס ארץ־ישראל פון זעען און פלאַנצען און שאַפען און בויען — איז געווען דער צוועק פון מיין נסיעה אין ארץ־ישראל וועלכע איך בעטראַכט אלס די גליקליכסטע עראייגנים אין מיין לעבען.

ניו יארק, ר״ח סיון, תרפ״א.

פאַרוואָרט

עס זיינען פאראן פאר א אידען דריי ארץ־ישראל׳ס: די ארץ־ישראל פון דער פערגאנגענהייט, די פון דעם אלטען יישוב און די פון נייעם ישוב.

די ערשטע רעדט צו אונז מיט דער וואונדער־שפראך פון גרויסע און הייליגע טראדיציאָנען, מיט דעם לשון פון די סודות פון אלטערטום, מיט דער קדושה־ציטערניש פון נביאים און געטליכע משוררים, מיט דעם גייסט פון די אייביגע שאפונגען מיט וועלכע אונזער פאָלק האָט די וועלט אויפגעריהרט. דאָס איז די ארץ־ישראל פון תנ״ך, דאָס איז די ארץ־ישראל פון גאָט און פון דער שכינה. דאָס איז די ארץ־ישראל וואָס האָט אונז געגעבען אלעס וואָס מיר פארמאָגען. עס איז די ארץ־ישראל צו וועלכער אונזערע עלטערען האָבען זיך געצויגען פון אלע עקען וועלט צו לעבען דאָרטען און שטארבען דאָרטען. דאָס איז די ארץ־הקדושה וואָס האָט שטענדיג צופלאקערט די פאנטאזי פון יעדען מענשען וואָס האָט א חוש פאר דאָס פאָעטישע, פאר דאָס געטליכע, פאר דאָס רעליגיעזע און פאר דאָס ערהאבענע.

די צווייטע ארץ־ישראל איז די פון בייקשאפט, פון מסירת נפש, די פון פרומע חלומות, די פון פארטיפען זיך אין דעם יאָמער פון דער אידישער אומה, די פון הערצרייסענדע געוויינען ביים כותל מערבי, עס איז די ארץ־ישראל פון תורה און יראת שמים, פון קבלה און ותיקין, די ארץ־ישראל פון אַלט־ירושלים און פון צפת.

די דריטע ארץ־ישראל איז פון דעם נייעם ישוב, פון דעם פונדאמענט וואָס עס איז געלייגט געוואָרען פאר אונזער צוקונפט, פון דעם ווינקעל־שטיין אויף וועלכען די נאציאָנאלע היים וועט געבויט ווערען. דאָס איז די ארץ־ישראל פון די קאָלאָניען וואו עס איז וואונדער געשאפען געוואָרען דורך אידישע ענערגיע, וואו עס האָט זיך אָנגעפאנגען דער דריטער צוריקקעהר פון די אידען צו זייער היים. עס איז די ארץ־ישראל אין וועלכער די אידישע נאציאָן האָט צוריק איהר יוגענד געקראָגען. עס איז די ארץ־ישראל וואָס איז אזוי פריש ווי דער אויפגעהענדער מאָרגענשטערן, און עס זאָגט אָן אויף די העלע ליכט וואָס וועט באלד שיינען אויף דער אידישער אומה אין איהר לאנד.

די מעהרסטע וואָס האָבען געשריבען איבער ארץ־ישראל האָבען געגעבען זייער פולע און גענוגענדע אָבשאצונג הויפטזעכליך צו דער דריטער ארץ־

קאלאניזאציאן. פאר אן אומה וואס איז אבגעריסען געווארען פון ערד־ארבייט, אבער דאס איז א זאך וואס מען קען ניט פערלייקענען. איבריגענס האבען שוין אידען געוויזען אז זייערע פעלדער אין ארץ ישראל זיינען ניט ערגער ווי די פעלדער פון אנדערע לענדער.

דערפאר אבער גיט די ערד־ארבייט די בעפרידיגונג פון א בעל־הבית אויף אן אייגענע היים. דער פארמער פיהלט אז ער טרעט אויף זיין באדען. אפילו דער ארימער בויער שיינט צו זיין א בעל־הבית געגען דעם שטאדטישען פראלעטאריאט. מען זעהט ניט דא אזעלכע פנימ'ער ווי די וואס מען זעהט אין פאריז צווישען די פארלאזענע און פאראָרימטע. מיט אן ערנסטע מינע זיצען די בויערטעם בעפאר זייערע הייזלאך און זיי טהוען פערשידענע סארטען ארבייט פון בעל־הבית'ישקייט, הויבען אויף די אויגען צו דעם דורכלויפענדען טריין, ענטפערען מיט א לייכטען שאקעל מיט'ן קאפ אויף א בעגריסונג וואס עפעס א יונגערמאן אדער א יונגע מיידעל האט געמאכט מיט א פאכענדע טיכעל פון פענסטער פון וואגאן און קעהרען זיך גלייך אוועק צו דער ארבייט ווי איינער זאגט: עס איז גאנץ שעהן, אבער עס איז ניטא קיין צייט זיך נאריש צו מאכען, ווארום אט קומט שוין דער מאן פון פעלד און מען וועט איהם דארפען געבען עסען.

און אט ווירקליך געהען זיי די מענער פון פעלד, די יונגע פריהער, די עלטערע שפעטער, געהען און טראגען מיט זיך די כלי מכשירים פון דער ארבייט. און די בהמות וועלכע האבען צוזאמען מיט'ן מענשען אבגעטהאן אזא גרויסע ארבייט צו שפייזען די מענשהייט, געהען נאך שפעטער, אויך מיט ווירדע, ריכטיג ווי זיי וואלטען ווירקליך געוואוסט וואס פיר א גרויסע ראלע זיי שפיעלען אין אונזער ציוויליזאציאן. אלעס ארום איז שטיל און ערנסט. די נאטור האט שטענדיג א געוואלדיגע ערנסטקייט און די מענשען וואס לעבען אויף דער נאטור זיינען גאר אנדערע מענשען. זיי זיינען ווייניגער שטורמדיג ווי אנדערע, זיי לעבען אבער מעהר אין זיך.

און פון אלע זייטען געהען זיי, די ערד־ארבייטער, אהיים און אין אלע הייזער פאנגען אן צו שיינען שטילע פייערלאך אום זיי צו מקבל פנים זיין, און אזוי לעבט עס איין דור נאך דעם אנדערען אויף דעם באדען גע'ירשנ'ט פון אור־עלטערען און אזוי ווערט עס איבערגעגעבען פון דור צו דור דער אקער־אייזען און צוזאמען מיט איהם די ליעבשאפט צו דער ערד, צו דאס לאנד, צו דער נאציאן. ווארום עס איז זיכער אז די קוועלע פון פאטריאטיזמוס איז אין דער ליעבע פון דעם בויער צו זיין שטיקעל ערד און פון יעדער שטיקעל לאנד וואס א מענש בעארבייט ווערט פעראייניגט דער גאנצער גרויסער שטח ערד, וועלכע מען רופט פאטערלאנד. דאס איז דער ווארצעל, דאס איז דער יסוד פון נאציאנאליזמוס. ער ליעגט אנגעבונדען אן דער ערד און ער וואקסט אויף צוזאמען מיט די ערשטע זאנגען וואס בעווייזען זיך אויף דער ערד דעם ערשטען מאל ווען א פאלק בעזעצט זיין לאנד.

און ווען דו קוקסט פון פענסטער ארויס פון דעם פליהענדען וואגאן אויף יענעם פראנצויזישען אלטען מאן אויף וועלכען עס זיינען פאראן די צייכענס פון שווערע ארבייט אין זיין גאנצען לעבען און אויף יענעם זוהן וואס טראגט יעצט אויף זיך די גאנצע זארג פון דער בעל הבתי'שקייט און אויף יענע שפרינגענדע קינדער ארום דעם הייזעל זעהסט דו פאר זיך דאס גאנצע פראנקרייך. דאס זיינען זיינע וועכטער פון דער ערד וואס טראגען אין זיך די נאציאנאלע גבורה, דאס זיינען זיי וועלכע בעשיצען דאס לאנד — ביי זיי מיינט עס ערד, יעדעם שטיקעל ערד — אין דער צייט פון

1.

פון פאריז קיין מארסעיל

רייזע איינדריקע אויפ׳ן וועג נאָך ארץ ישראל

צוואנציג מינוטען נאך 18 א זייגער (אין פאריז צעהלט מען אזוי די שטונדען פון מעת לעת) האט דער עקספרעס טריין פאריז־מארסייל זיך געריהרט פון ארט, האט אנגעפאנגען אין פערלויף פון עטליכע מינוטען צו לויפען שנעל און אריבערגעשפרונגען די בעוואהנטע טהיילען פון שטאדט, געלאזען הינטער זיך די שווארצע ווענד פון די פעקטארים און אריין צווישען פעלדער און וועלדער מיט שעהנע קאנטרי הייזער פון ביידע זייטען.

עס איז געווען א שעהנער פארנאכט. פון אלע זייטען וואו נאר די אויג האט געקענט כאפען האבען זיך געצויגען גרינע פעלדער פון וועלכע דער ריח איז אריינגעדרונגען אין די אפענע פענסטער פון די וואגאנען. די פעלדער ענדיגען זיך פלוצלונג מיט אמאל און ווי פון דער ערד ארויס שטייגט אויס א שעהנער וועלדעל געדיכט ווי די וואנד פון א פעסטונג און א פאאר מינוטען שפעטער אויס מיט דעם וועלדעל, א נייע שטרעקע פון בעזייטע פעלדער און נאכדעם נאכאמאל ווידער דיזעלבע אהן אן אויפהער וואלד און פעלד, פעלד און וואלד געהען אויסגעמישט איינע מיט די אנדערע און פערוואנדלען די גאנצע לאנדשאפט אין א צויבער בילד.

די פראנצויזישע בויערן הייזער וועלכע לויפען דורך פארביי זיינען גוט געבויט, זיינען ניט אזוי שעהן געקאלכט און ניט אזוי גוט ארומגעזעהן ווי עס איז געוועהנליך די הייזעל פון דייטשען בויער, אבער עס איז קענטיג אז דער פראנצויז איז שטארק איבערגעגעבען צו זיין שטיקעל ערד. אומעדום וואו עס פאלט דער בליק זעהט מען די פראדוקט פון שווערע ארבייט. אפילו אין די צאהמען זעהט מען אריינגעלייגט א ריעזיגע מאאס ארבייט.

די ערד פאדערט אהן א שיעור ארבייט און זארג און זי גיט ניט דערפאר קיין גרויסע געצאהלט. די מאמע־ערד איז ניט אזוי פרייגיעביג ווי עס דענקען אנדערע וואס זיינע ווייט פון איהר. ערד ארבייט איז שטענדיג געווען די שווערסטע און וועט שטענדיג בלייבען די שווערסטע פון מענשען׳ס בעשעפטיגונגען. דאס זיינען אפילו ניט קיין זעהר פרעהליכע געדאנקען פאר דעם וואס פאהרט קיין ארץ־ישראל צו זעהן דעם אנפאנג פון א גרויסע נייע אידישע

א לאנד נאך אזוי שעהן ווי אין שניט־צייט?

עס ווערט פינסטער, דער טריין גיט אפט א שטארקען פייף פול מיט גבורה און זעלבסטבעוואוסטזיין, ער טראגט זיך אויף אייגענעם באדען, דעם באדען פון פראנקרייך. ארום און ארום הערשט דער פראנצויזישער לשון, א פאלשטענדיגע אליין הערשאפט און דער פרעמדער, מעג ער קענען אלע שפראכען וואס די וועלט פערמאגט, איז הילפלאז און מען בעהאנדעלט איהם פריינדליך, מיט סימפאטיע, ווי מען מען בעהאנדעלט עפעס איינעם וואס איז איין אן אונגליק אדער א קאליקע. כמעט אלע מענשען ארום זיינען פראנצויזען און פראנצויזען, און די באהן איז געמאכט געווארען פון פראנצויזישע הענד, די געביידען זיינען אויפגעשטעלט געווארען פון און פיר פראנצויזען, און די בריקען וואס הייגען איבער די טייכען און די קוואלען וועלכע מיר פליהען פארביי און אלעס ארום און ארום אטהעמט מיט איין איינציגע זאך: פראנקרייך. רוהיג און פעסט שלאפט מיין שכן אין וואגאן קעגין. ער איז אין דער היים, ער האט א היים, זיין טאטע האט עס געהאט, ער האט זיך יעצט געשלאגען פאר איהר. זיינע קינדער וועלען עס האבען.

און א טיעפע קנאה כאפט מיך אן צו אלעס וואס איך זעה ארום זיך. געוואלד, רבונו של עולם! דאכט זיך מיר זיינען דאך ניט ערגער פון אלע אנדערע, טו פארוואס האט יעדער זיין שטיקעל ערד וואס ערנעהרט איהם, וואס שטארקט איהם, וואס מאכט איהם גאנץ, מאכט איהם שטאלץ, פאוואס האט יעדעס פאלק די מעגליכקייט זיך ארומצוקוקען און זאגען: אט דאס איז מיינע און מיר קענען עס ניט זאגען? פארוואס האבען זיי פראנצויזישע פעלדער, פראנצויזישע וועלדער, פראנצויזישע באהנען, פראנצויזישע רעדער און פראנצויזישע בהמות און מיר האבען ניט מעהר ווי אידישע קאנגרעסען און אידישע קאנפערענצען? פארוואס האט יעדער זיין ערד און אונזער ערד וואס פון איהר קראפט האבען מיר געלעבט ווען אפילו מיר זיינען געווען ווייט פון איהר, אונזער ערד דארפען מיר נאך יעצט קריגען און מיט אזעלכע שווערינקייט?!

איך שטעה אליין שפעט ביינאכט אויפ'ן שוועל פון וואגאן. שווערע מחשבות פרעסען מיין הארץ און איך קוק אהין אין דער ריכטונג וואו דער טריין טראגט זיך, נעהנטער צו ארץ־ישראל.

געפאהר און דאס זיינען זיי וואס בעשאפען די נאציאנאלע געפיהלען, די נאציאנאלע שטאלץ און די נאציאנאלע קונסט.

ווארום אויך די יענע מענשען וואס קעהרען א וועלט אין פאריז, די קלעמענסאס, די מילעראנס, די גרויסע שריפטשטעלער און די גרויסע קינסטלער לעבען נאר מיט דער ערד־ירושה וואס זיי האבען איבערגענומען פון זייערע עלטערן. זיצענדיג אין זייערע קאבינעטען ציהען זיי נאך זייער גאנצע השפעה און זייער גאנצע בעגייסטערונג פון די פעלדער און וועלדער, פון די דערפער און פארמס און זייער פראנצויזענטהום און אלעס וואס דאס בעדייט סיי אין קונסט און סיי אין געפיהלען, און אפילו די קונסט איז נאר געבויט אויף די דאזיגע מענשען וואס געהען פארמאטערט פון דער ארבייט אהיים נאך א שווערען ארבייטס טאג אין פעלד. פון צייט צו צייט געהען ארויס מענשען פון דיעזע שורות פון די פאלקס־קינדער, טרעטען אריין אין די יענע קאבינעטען פון פאריז, און דאס לעבען דא געהט זיך ווייטער שטיל און רוהיג, אנגרייטענדיג נייע קרעפטען וואס זאלען ארויס פון פעלד אין שטאדט אריין, ווייל די פעלד איז דער מקור פון אלעס און דער פעלד־מענש איז דער טאטע פון דער נאציאן און פון נאציאנאליזמוס.

נאר עס איז פאראן איין אומה אויף דער וועלט וועמען עס פעהלט אט דיזער גרויסער מקור: וועמען עס פעהלט דער גרויסער רעזערוואואר פון וואנען עס קומען די פאלקס־כחות, און דאס איז אונזער אומה. די פראנצויזען האבען ניט נאר פראנצויזען, זיי האבען א פראנקרייך, א שטיק ערד וואס ציהט זיך אויס אויף אזוי פיעל און אזוי פיעל מיילען. וועלכע ווערט בעארבייט פון מיטגליעדער פון פראנצויזישען פאלק און אויף וועלכער עס ווערט גערעדט אין איין שפראך. ביי אונז איז פאראן אידען, אבער עס איז ניטא קיין אידיש לאנד. עס הייסט, עס זיינען פאראן אזוי פיעל און אזוי פיעל מיליאנען אידען וואס היינגען אין דער לופטען. וואס זיינען מיט דער ערד ניט פארבונדען און אז עס איז ניטא קיין ערד הינטער די פיס פון די מיליאנען אידען, איז זייער פארבינדונג פון איינעם צום אנדערען אויך א פאלשע. די אידישע ברידער וואס זיינען צושפרייט איבער אלע ים'ען זויגען ניט פון איין ברוסט און זיי קענען ניט זיין אזוי נאהנט איינע צו די אנדערע ווי די וואס טהוען עס יא.

ווי לייכט איז צו האבען א נאציאנאלע נשמה פאר א פאלק וואס אקערט איין שטח ערד פיר לאנגע דורות, ווי לייכט איז צו האבען נאציאנאלע זיטען, נאציאנאלע גאנצקייט. א נאציאנאלע פסיכאלאגיע און א נאציאנאלע קונסט, ווען מען איז פעראייניגט דורך דער ערד־ארבייט. אלעס - וואס פראנצויזען טהוען מוז זיין פראנצויזיש, ווייל עס איז געבוירען אונטערן זעלבען הימעל און אויף דערזעלבער שטיק ערד. אלעס וואס דער פראנצויז טהוט מוז זיין פראנצויזיש, ווייל דער שטארקסטער איינפלוס אויף אלע פראנצויזען קומט פון פראנקרייך און ווי שווער איז עס פאר אן אומה צו האבען א נאציאנאלע נשמה, א נאציאנאלע פסיכאלאגיע א. ז. וו., ווען זי זיצט ניט אויף קיין שטיקעל ערד און זויגט זיין גאנצע גייסטיגע האפנונג פון פינגער!

עס לויפט דער טריין מיט א בליציגע שנעלקייט און אויף די פעלדער, אויף דעם ריזיגען שטח פון פאריז ביז ווערסייל ליגען געזאמעלטע סנאפעס תבואה. עכ הויבען זיך אויף גרויסע סטאגעס פון תבואה, אויף פיעלע פעלדער זעהט מען ווי דאס אבגעשניטענע תבואה גרענעצט זיך מיט די אונגעשניטענע, וועלכע וויעגט זיך אזוי טרוימעריש אונטערן ווינטעל. פראנקרייך איז א שעהנע לאנד און יעצט איז שניט צייט און ווען איז

מען פון לבנון, און מען האט די צעדער־ביימער אראפגעלאזען אויפ'ן ים און אויפ'ן וואסער זיי געבראכט צו בויען דעם בית־המקדש. און איך בין געווען גליקליך פון דעם גליק וואס איז געשעהן שלמה'ן און איך האב זיך פארגעשטעלט ווי שעהן עס האבען געשוואומען די צעדער בוימען פון לבנון אויף די וואסערען פון מיין ים הגדול. איך האב מיין ים ליעב געקריגען נאך מעהר ווי פריהער.

א ביסעל שפעטער איז ווידער מיין ים הגדול אויסגעוואקסען פאר מיין פאנטאזיע מיט זיין שטומער גרויסקייט. איך לערען ווי אליהו הנביא האט נאר וואס געענדיגט זיין מורא'דיגען קאמפף מיט די פאלשע נביאים. ער איז געווען שווערליך אויסגעמאטערט. די לאנד איז געווען פערברענט פון יאהרענלאנגע טריקעניש אהן רעגען. ער האט נאר וואס צוגעזאגט אחאב דעם קעניג אז עס וועט באלד געהן רעגען צו רעטען דאס לאנד. אבער מען האט נאך ניט געזעהן קיין סימן פון קיין וואלקען. אליהו געהט ארויף אויפ'ן שפיץ בארג כרמל, טהוט אריין זיין פנים צווישען די קניע, וואהרשיינליך אין א פייערדיגע הארציגע תפלה, און ער שיקט זיין משרת צו זעהן איבער'ן ים אויב עס איז פאראן א וואלקען. דער משרת געהט און געהט גאנצע זעקס מאל, קוקט אויפ'ן ים און עס איז גאר ניטא, צו דער גרויסער הארצוועהטאג פון געטליכען מאן. נאר אט קומט דער יונגער מאן א זיבעטען מאל און ער זאגט ער זעהט איבער'ן ים א וואלקענדעל ווי א האנד די גרויס און גלייך איז ארויס א שטורמדיגער רעגען אויף וועלכע א לאנד און א פאלק האט דריי יאהר געווארט. יאהרענלאנג האב איך אין מיין יונגע פאנטאזיע געזעהן ווי א אינגעל שטעהט אויף א הויכען בארג איבער א שטורמדיגען ים, שטריינגט אן זיינע אויגען און זוכט א וואלקען. מיין ים הגדול איז נאך מעהר איינגעבאקען געווארען מיר אין הארצען.

מיין ים הגדול האט מיר אויך פערשאפט אונרוהיגע מאמענטען. אט פאהרט יונה הנביא אויף איהם, דער ים איז בייז, די שיף ווערט געשליידערט אויף אלע זייטען און אט אט נאך איין ווארף און זי ווערט צושמעטערט. מען געפינט אויס דעם סוד, אז זי ווערט צובראכען דערפאר וואס יונה וויל ניט געהן וואו גאט שיקט איהם און מען ווארפט איהם אריין אין ים — א קעלט געהט איבער איבער מיין לייב. אבער אין נעקסטען פסוק איז שוין יונה זיכער, פריש און געזונד אין דעם בויך פון א ריזיגען פיש און ער זאגט הארטען די געוואלדיגע תפלה וועלכע איך לערען אויס אויף אויסווייניג.

— — — — — — — — — — —

עס איז נאכט. די לעצטע טענצער פון דער ענגלישער פארטי וואס האט א גאנצען אבענד געטאנצט אויפ'ן ברייטען דעק צו דער שפילעריי פון פיאנא אין גרויסען זאאל, צו דעם געזאנג פון ענגלישע רייזענדער וואס פאהרען קיין מצרים און אינדיען, ווער אויף א לוסט־רייזע און ווער פיר ביזנעם צוועקען — האבען שוין פערלאזען דעם דעק. עס שלאפען שוין אויך די פיעלע אינדישע בעדיענטע פון שיף וואס געהען בארוועס און זיינען שטענדיג שטיל און פערטראכט, ריכטיג ווי זיי וואלטען אהער אראבגעפאלען פון אן אנדער וועלט. אלעס איז איינגעוויקעלט אין א שווערע שטילקייט, וועלכע קען דאכט זיך ווערען אנגעטאפט מיט'ן האנד, עס הערט זיך בלויז דער שוואכער גערויש פון דעם וואסער, וועלכע די שיף שטויסט אוועק געהענדיג, און דאס שווערע אטהעמען פון די דאמפף־מאשינען. פון צייט צו צייט הערט זיך דער קלונג פון א גלאק, א סיגנאל, און דאן ווערט עפעס געזאגט אויף ים־לשון פון דעם אויבערשטען דעק צו דעם וואס ווארט אויף דעם פראנט פון שיף. און דאן ווערט אלעס צוריק פארזונקען אין שטילקייט. די מענשען מעגען שלאפען רוהיג און חלומ'ען זיי־

2.

אויף דעם ים הגדול

איך בין אויף דעם מיטעללענדישען ים. די שיף גליטשט זיך אויף די בלאהע וואסערען (אזעלכע בלויע וואסער ווי אין דעם מיטעללענדישען ים איז ניטא אין קיין ים אויף דער וועלט). איך שטעה אויפ'ן דעק און קוק אהין צו דער ריכטונג אין וועלכער די שיף טראגט זיך. עס איז דאכט זיך א נייע אויף וועלכע איך בין קיינמאל ניט געפאהרען און דאך פיהל איך מיר מעהר היימיש ווי איך האב זיך ווען געפיהלט פאהרענדיג אויף ים'ען.

ער איז מיר ניט פרעמד אט דיעזער מיטעללענדישער, איך האב פון איהם געלערנט נאך איידער איך האב געוואוסט וואס עס הייסט געאגראפיע. א קינד בין איך נאך געווען און געזעסען בין איך אין א קליינע שטיבעלע און דער רבי האט מיט אונז געלערנט אין חומש ווי אזוי גאט רעדט צו משה און ער זאגט איהם ווי אזוי עס וועלען זיין די גרענעצען פון ארץ־ישראל ווען די אידען וועלען אהין אריין. דער רבי זאגט און מיר זאגען נאך ווארט פאר ווארט: וגבול — און דער גרענעץ, ים — פון מערב זייט, יהיה — און עס וועט זיין, לכם — צו אייך, הים הגדול — דער גרויסער ים. וגבול — דער גרענעץ, זה יהיה — דאס וועט זיין, לכם — צו אייך, גבול ים — דער גרענעץ פון מערב זייט.

און מיין קינדערשע פאנטאזיע האט זיך אנגעצונדען. ווי שעהן איז עס א גרענעץ פון ים! א לאנגער לאנגער באס וואסער און דא ענדיגט זיך ארץ־ישראל. און אין מיין יונגע הארץ איז געבארען געווארען דער חשק צו זעהן אמאל מיט די אויגען ווי אזוי עס זעהט אויס אט דער דאזיגער גרענעץ פון דער אידישער לאנד מיט'ן גרויסען ים. און אפשר איז מיין יעצטיגע רייזע דער רעזולטאט פון יענעם געאגראפישען לעסאן אין חומש. קלערענדיג פון ארץ־ישראל האב איך זיך קיינמאל ניט געקענט ארויסשלאגען פון קאפ דעם ים הגדול. ניט מיר און ניט מיין רבי'ן האט דענסמאלט געארט די קשיא פארוואס מען רופט עס ים־הגדול. ווערענד דאס איז בלויז א ים וואס איז ארומגערינגעלט מיט ערד פון אלע זייטען. ניט איך און ניט מיין רבי האבען ניט געוואוסט פון אזא פראגע און מיר האבען אויך ניט געוואוסט די תשובה אז אין די אלטע צייטען האט מען נאך ניט געוואוסט פון דעם אקעאן, און דער גרעסטער פון אלע וואסערען וואס איז געווען צו זיי בעקאנט איז געווען דער מיטעללענדישער ים, און דארום האבען זיי איהם גערופען דער ים הגדול.

שפעטער איז פאר מיר ווידער ערשיענען דיעזער ים אין זיין פולען צויבער — אין מיינע געדאנקען. איך האב געלערנט ווי אזוי שלמה המלך האט געדארפט האבען צעדער־בוימען צו בויען דעם בית־המקדש, האט חירם, דער קעניג פון צר איהם געגעבען צעדער בוי־

צו דער נעסט פון וועלכע מיר זיינען פארפלויגען. עס איז געקומען די צייט ווען דער געפאנגענער בן־מלך זאל אנ־פאנגען די אנדער האלב פון זיין רייזע וועלכע האט זיך אנגעפאנגען מיט אכט־צעהן הונדערט יאהר צוריק.

פון מערב געהען מיר קיין מזרח צוריק. מיר זיינען קיינמאל קיין מערב־מענשען ניט געווען. מיר האבען גע־וואוסט אז מיר זיינען מזרח־לייט וואס זיינען געקומען אין מערב דורך א שלעכ־טען צופאל. אונזער בלוט איז מזרח׳דיג. אונזערע תנועות זיינען מזרח׳דיגע, אב־וואהל אפט צוגעדעקט מיט א מערב׳די־גען מאנטעל. מיר האבען געוואהנט אין מערב און דער מזרח האט אונז געגע־בען דעם כח צום לעבען. און געלעבט האבען מיר נור דורכדעם וואס מיר הא־בען געוואוסט, אז מיר וועלען זיך אמאל קיין מזרח אומקעהרען.

און אויף דיעזע וואסערען אויף וועלכע מיין שיף געהט, זיינען שוין מיט א סך דורות צוריק געשוואומען פיעלע אידען די צוריקרייזע אהיים. ערגעץ דא, צו דער רעכטער זייט, איז געשוואומען די שיף וואס האט געטראגען דעם גרעס־טען אידישען געטליכען משורר, די ליכ־טיגסטע נשמה פון דער אידישער נא־ציאן אין גלות, רבי יהודה הלוי. אויף דיעזע וואסערען האט ער געשריבען זיינע ים לידער, און דא האט געברויזט אין זיין הארצען דער שטורם פון ליעבע צו ארץ־ישראל. זיין בליק איז געווען גע־ריכטעט אהין צו יענעם ווינקעל וועלכען ער האט אנגערופען די הארץ פון דער וועלט.

און שפעטער האט אן אנדער שיף אויף דעמזעלבען וועג געטראגען דעם אנדערן פילאזאף־טרוימער, רבי משה בן נחמן, דער וועלכער האט געגרינדעט פון דאס ניי א אידישען ישוב אין ירושלים, דער וואונדערליכער מאן וואס האט גע־לייגט דעם ווינקעלשטיין פון ציוניזמוס.

פון דעם צוריקקעהר קיין ארץ־ישראל מיט 750 יאהר צוריק.

און אזוי זיינען זיי געגאנגען דעם צוריקוועג איבער דעם מיטעללענדישען ים, די אידישע גבורים וואס האבען גע־האט דעם מוטה ארבצוואווארפען פון זיך די קייטען פון גלות, און אזוי האט זיך די שורה פון די אהיים קעהרער גע־צויגען אין לאנגע דורות אונטער די גרעסטע געפאהרען. זיי זיינען געגאנגען ליידען, אבגעבען זייער לעבען, אויב מען וועט דארפען, נאר אום צו זיין צוריק אין דער אידישער לאנד.

אבער צום ערשטען מאל אין צוויי טויזענד יאהר איז אויף דעם מיטעל־לענדישען ים, אויף דער וועג פון מערב צו מזרח געשוואומען א שיף וואס האט אויף זיך געטראגען א אידען מיט א שווערד אויפן זייט, ער איז געפאהרען ניט נאר צו וויינען ביים כותל־מערבי, נאר צו הערשען איבער דער אידישער לאנד, ער איז געפאהרען אלס דער שליח פון דער מעכטיגסטער אימפעריע אויף דער וועלט צו אויפבויען דאס וואס טיטוס האט חרוב געמאכט. און ווען דער איד איז ארויפגעטרעטען אויף דעם באדען פון ארץ־ישראל, האבען די קאנא־נען געדונערט א בעגריסונג לכבוד איהם — און איך זאג: לכבוד די אונשטערב־ליכקייט פון דער אידישער נאציאן.

קום און זעה די גבורה פון דעם נעמ־ליכען פאלק! פון די רייזע פון ר׳ יהודה הלוי ביז די רייזע פון הערבערט סע־מיועלן וואס פיר א געוואלדיגער אונ־טערשיעד, וואס פיר א גרויסער נס. ער דרעמעלט ניט און ער שלאפט ניט, דער מעכטיגער פון ישראל.

שטעהט אויף איהר גייסטער פון ישראל׳ס העלדען. אייערע קינדער הא־בען איבערגעלעבט אייערע בעזיעגער. א גרעסערע מאכט ווי די וואס האט אייך בעזיעגט האט אויפגעזעצט אין ירושלים א אידישען שטאטהאלטער אויף דעם טראהן פון די שטאטהאלטערס פון רוים

ערע חלומות, טרוימען פון גליק און צופרידענהייט, רייכטהום און לוקסוס אין דעם "העכערען" טהייל פון שיף און טרוימען פון שווערע ארבייט, פון נויט און ביטערע מלחמה פאר א ביסען ברויט אין דעם "ניעדעריגערען" טהייל פון שיף. פון אונטער א לאנגען וואלקען געהט ארויס די לבנה פריש און שמייכלענדיג ווי דער פנים פון א כלה, צנועות'דיג אראבקוקענדיג אויף די בלויע וואסערען און בעגיסענדיג מיט זילבער א גרויסע שטיק פון דער אבערפלעכע פון ים. זי מוז ליעב האבען דעם ים, די לבנה, ווארום זי קוקט אויף איהם אזוי צערטליך. אזוי ווייך און עס זעהט אויס ווי זי וואלט זיך שפּיעלען מיט איהם אין ריינער ליעבשאפט. זי גיט אבער דעם ים ניט אוועק אלעס, זי האט גענוג ליעבע פיר יעדען, וואס שטעהט איינזאם און קוקט אויף איהר, פיר יעדען וואס איז מקריב א פּאאר שעה שלאפען צו בעטראכטען גאט'ס וואונדער ריכטיג ווי זי וואלט זאגען: טרוים, טרוים, האב ניט קיין מורא, אלע'ם איז א חלום.

איך שטעה אנגעשפּארט אויף דער גרויסער פארענטשע, קוק אויף דעם ים און איך בין זיכער, אז אך קען איהם גוט, איך קען איהם פון אלטע גרויע צייטען, ווען עס זיינען נאך אויף איהם ניט געשוואומען קיין אייזערנע פאלאצען, בעלויכטען מיט עלעקטרישע בעלייכטונג, מיט פענס צו העלפען דעם ווינד צו מאכען אן אנגענעהמע קיהלקייט, בעזארגט מיט ווייערלעס. איך קען איהם נאך ווען אויף איהם זיינען געשוואומען הילצערנע שיפען געטריבען פון ווינד און אונטערגעהאלפען פון רודערס. ער איז מיר בעקאנט פון אלטע פערגאנגענע טעג.

אויף איהם האט מען געפיהרט מיינע עלטערען, נאכדעם ווי מען האט זייער לאנד פערניכטעט און זייער גליק צושטערט. אויף דעם זעלבען וועג אויף וועלכען מיין שיף געהט, נאר אין דער פערקעהרטער ריכטונג, האט מען געפיהרט אין יענע הילצערנע שיפען די גבורים פון מיין נאציאן געשמידט אין קייטען, מיט אכצעהן הונדערט און פופציג יאהר צוריק, פארביי די ברעגען פון איטאליען קיין רוים, אום צו ווארפען זיי פאר הונגעריגע לייבען אין דער ארענא אדער אראבשמעטערען זיי פון די שפּיציגע פעלזען־בערג פון רוים אדער צו פערקויפען זיי פאר שקלאפען. זיי האבען אלע מאל אומגעקעהרט זייער קאפ הינטער זיך צו דער היים פון וועלכע דער רוימישער שווערד האט זיי אוועקגעריסען.

און מיט דער זעלבער וועג, אויף דעם מיטעללענדישען ים, זיינען געגאנגען דורות לאנג א דור נאך א דור מיינע אבות אבותי פון מזרח קיין מערב, פיעלע פון זיי געבראכט מיט געוואלד, פילע געצוואונגען פון מורא'דיגע פערפאלגונגען געגאנגען אין גלות אין פרעמדע מדינות. צווישען פרעמדע ראסען און פיינדליכע פעלקער, טראגענדיג אין הארצען די ברענענדע ליעבע צו יענער לאנד צו וועלכער זיי האבען אומגעקעהרט זייער רוקען ניט דורך זייער אייגענעם ווילען, נאר דורך דער רשעות פון אנדערע.

אט געהען זיי קיין רוים, פון דארטען צו אויסוואנדערען קיין דייטשלאנד און פון דארטען קיין פוילען; אט געהען זיי מיט דעם זעלבען מארשרוט קיין שפאניען, פון דארטען צו ווערען פארטריבען און צושפּרייט אויף אלע ים'ען. איבער די וואסערען פון דעם מיטעללענדישען ים איז צושמעטערט געווארען די אידישע נאציאן אין איינציגע גליעדער וואס זיינען צושפּרייט געווארען איבער'ן גאנצען ערד־קוגעל. און איך, אן אור־איינקעל פון יענע ריעזען, וואס זיינען אוועק אין גלות מיט דער זיכערהייט, אז זייערע קינדסקינדער וועלען זיך אמאל צוריקקעהרען אהיים, געה צוריק פון מערב קיין מזרח, צו דער היים פון מיין אומה.

.3

פאָרט סאַאיד

דער שוועל פון ארץ ישראל

אַט דער שוואַרצער פּאַס וואָס ציהט זיך דאָרטען אויפ'ן האָריזאָנט איז — מצרים.

אַ כוואַליע פון היסטאָרישע זכרונות גיסט זיך אויף מיר אַרויף. דאָרטען איז עס די "שקלאַפּען־הויז" אין וועלכע מיין נאַציאָן איז געווען געהאַלטען געפאַנגען הונדערטער יאָהרען. דאָרטען איז עס דער כּור־הברזל אין וועלכע מיינע אור־אור־עלטערען האָבען זיך געפונען. און דאָרטען איז עס געגעבען געוואָרען דער אָרדער פון גאָט "אַז דו זאָלסט געדענקען דעם גאָט פון דיין אַרויסגאַנג פון מצרים דיין גאַנצען לעבען."

ניין, קיינער פערגעסט ניט יציאת מצרים. דאָס גאַנצע לעבען פון דער אידישער נאַציאָן איז איינגעפּרעסט אין דיעזע צוויי ווערטער. מיט מצרים זיינען פערבונדען די גרעסטע, די הייליגסטע זכרונות פון אונזער פאָלק. די ערלייזונג. משה, די תורה. אַלעס איז דורכגעוועבט און דורכגענומען מיט די מורא'דיגע אור־אַלטע פּאַסירונגען וואָס דער אידישער שטאַם האָט איבערגעלעבט אין מצרים. ווארום מצרים איז ניט נאָר געווען די הויז אין וועלכע די אידען זיינען געפּייניגט געוואָרען, נאָר אויך די וויגעלע פון דער אידישער נאַציאָן. איינצעלנע מענשען זיינען זיי אהין אַריין און אַ גאַנצע נאַציאָן, גרויס און מעכטיג זיינען זיי פון דאָרטען אַרויס. מדבר'דיגע וואַנדערער זיינען זיי אהין אַריין צו זוכען ברויט און אַ יונגע פאָלק מיט גבורה אומה, מיט אַ גרויסען בעשטימטען צוועק זיינען זיי פון דאָרטען אַרויס.

און איך האָב שטענדיג געפיהלט אַ פערבאָרגענע ליעבשאַפט צו מצרים.

וואס האט צובראכען די אידישע מדינה און האבען נעגלויבט אז זיי האבען אויסגעמעקט די אידישע נאציאן פון דער וועלט.

און דער ים הגדול, דער חבר פון מיין יוגענד, וועט פון סעמיועל'ס רייזע אנפאנגען צו שפיעלען א נייע ראלע אין דער געשיכטע פון אונזער נאציאן. ער וועט אונז אבגעבען דאס וואס ער האט צוגענומען. ער וועט אויף זיין גלאטען רוקען ברייגען די צושפרייטע קינדער צו זייער היים. און איך זעה אין מיין פאנטאזיע ווי שיפען אנגעלאדען מיט אהיים־קעהרענדע אידען געהען איבער דעם מיטעללענדישען ים, זיי טראגען אידען פון מערב, אידען פון צפון, אידען פון דרום. דער ים־הגדול וועט די גרויסע וועג פיר דער היימקומענדער נאציאן. איך זעה די אלע אידען־פולע שיפען פון דער צוקונפט און איך פארגעס אפילו דעם צ ע ר וואס אויף דער גרויסער שיף וועלכער איך פאהר זיינען בלויז פאראן זיבען אידען!

ווי גליקליך זיינען די וואס פאהרען אין ארץ־ישראל יעצט, נאך סאן־רעמא און הערבערט סעמיועל. און איך בין איינער פון זיי.

— — — — — — — — — — —

מיר זיינען יעצט פארביי געשוואומען דעם אינזעל קרעטא. דאס איז דער אינזעל כרתים, וועלכער ווערט דערמאנט אין תנ"ך. דיעזער אינזעל האט געשפילט א גרויסע ראלע אין דער אידישער געשיכטע. פון איהם זיינען געקומען די פלשתים אויף די ברעגעס פון דער לאנד כנען, האבען פארנומען דעם ברעג פון ים דורך זייערע פינף שטעדט־פעסטונגען אין איינעם פון וועלכע שמשון הגבור איז געווען געפאנגען און איז געפאלען אין זיין ראכע־טהאט געגען די פלשתים. די פלשתים זיינען געווען די בלוטיגסטע פיינד פון אידען. זיי זיינען געקומען אין ארץ־ישראל אין איין צייט מיט די אידען און די אידען זיינען געווען פארנומען צו פיהרען מיט זיי מלחמות אזוי לאנג ביז חזקיהו המלך. זיי האבען ניט צוגעלאזען די אידען צום ים און דאס האט געשטערט די ענטוויקלונג פון אידען אלס ים־מאכט. ווער ווייס ווי אנדערש עס וואלט אויסגעזעהן די אידישע געשיכטע און אפשר די געשיכטע פון דער וועלט. ווען ניט די עמיגראנטען וואס זיינען ארויס פון צווישען דיעזע בערג, וועלכע איך זעה פון שיף, זיינען אוועקגעשוואומען צום ברעג פון לאנד כנען און האבען זאגאר געלאזען זייער נאמען—פאלעסטינא—אויף דער אידישער לאנד! די רוימישע שונאים וואס האבען אידען אויף צו להכעיס פארפעסטיגט דעם נאמען פאלעסטינא אויף דאס גאנצע לאנד, האבען טיעף געטראפען צו פערוואונדען די אידישע הארץ.

און די דונקעלקייט פון דער גריכיש־מיצרישע לעהרע.

מיר וועלען באלד טרעטען אויף גרויס־היסטארישען באדען.

— — — — — — — — — — — —

אונזער שיף געהט פארביי דעם וואונדערליך שעהנעם מאנומענט פון לעסעפס, דעם גרויסען אומשטערבליכען פראנצויז וואס האט דורכ'ן סועץ קאנאל געענדערט דעם פנים פון דעם ערד־קוגעל. מאיעסטעטיש הויבט זיך ארויס זיין פיגור פון די וואסער און עס פראקלאמירט די מאכט פון מענשליכען שכל געגען דער נאטור. פון ברעג הערט זיך א ווילדער געשריי וועלכען מען הערט קיינמאל ניט ווען א שיף רוקט זיך צו צום האפען אין א ציוויליזירטע לאנד.. דאס שרייען די אראבישע פארטער — טרעגער — וואס קומען צופאהרען מיט שיפלעך אראבצונעהמען די פאסאזשירען מיט זייער באגאזש, און פון די אראבער געפאקטע שיפלעך שרייט מען אזוי, אז עס דאכט זיך אז אט וועלען זיי אויפעסען איינע די אנדערע, אין דער אמת'ן אבער מיינען זיי קיין זאך ניט. זיי שרייען נאר אזוי אום צו ערמוטיגען זיך און צו מאכען אן אויסזעהן אז זיי זיינען זעהר בעשעפטיגט. די גאנצע זאך איז נאר צוליעב אויסערליכען שטאאט, און אט זיינען זיי שוין אלע אויפ'ן שיף און פערציג הענד נעהמען אן יעדען פון אייערע פעקלעך און איהר האט א ביטערע שווערע מלחמה צו ווערען לויז פון זיי. די וואס פאהרען דורך "קוק'ען" קריגען באלד אן ערלייזער. עס ערשיינט א מאן וועלכער ערקלעהרט אז איהר זאלט ניט געבען אייערע באגאזש קיינעם אויסער צו קוק'ס אראבער. ביסלעכווייז ווערען די בערגער באגאזש אראבגעלאזען אין שיפלעך. אונזער שיפעל הוירעט זיך גראציעז איבער'ן וואסער, אנדערע שיפלעך געהען אן אנטקעגען, די אראבער־רודערער פאנגען ווידער אן א מויל־מלחמה ביז הימעל און עס דאכט זיך אז אט דערטרינקען זיי אונזערע שיפלעך מיט אלעם מיט אנאנדער, אבער קיין זאך פאסירט ניט. די אראבער זיינען קענטיג זעהר צופריעדען וואס זיי האבען זיך אויסגעשייגעצט איינע די אנדערע און אלעס איז גוט און שעהן. צווישען די שיפלעך שווימט א נאקעטער אראבער און כאפט די מטבעות וואס מען ווארפט איהם פון די שיפען, ער זעהט ווי די מטבעה פאלט אריין אין וואסער, לאזט זיך גלייך ארונטער נאך איהר און טראגט איהר ארויף צוריק אין מויל. זיין פנים איז ברייט און גראב פון די פיעלע מטבעות וואס ער האט דארטען אנגעזאמעלט. ער האט שוין אין מויל א גאנצע באנק.

און אט זיינען מיר אויפ'ן ברעג. אן עגיפטישער בעאמטער מיט א רויטע יארמולקע קוקט דורך די פאספארטען. א לאנגע רייהע פון מענשען ווארטען אויף זייער נעקסט און דער עגיפטישער בעאמטער האט זיך צייט. ער ארבייט לאנגזאם און ריהרט זיך ווי א פערשלאפענער. איז דאס שוין די בעריהמטע אריענטאלישע פוילקייט? פטור געווארען, אריין אין האטעל, זיך ארומגעוואשען און ארויס בעטראכטען פארט־סאאיד.

פארט־סאאיד איז א מיש־מאש פון מצרים, ענגלאנד, פראנקרייך, אפריקא, אזיען און אייראפא. עס זיינען דא פאראן גרויסע געשעפטען מיט וועלכע קיין מיטעל־אמעריקאנישע שטאדט קען זיך ניט שעהמען. אויף מאנכע פון דיזע געשעפטען הענגען גרויסע לייוועגטענע סיינס מיט רויטע שריפט: "בינ סעיל גאאינג אן, קלירינק סעיל, 40% רעדאקשאן" א. ז. וו. אויפ'ן גאנץ אמעריקאנישען און ענגלישען שטייגער. גרויסע פיער פלארינע מויערען. האטעלס, מאגאזינען זעהען זיך אין דער הויפט גאס און די גאסען זיינען פול מיט אראבער, וועלכע טראגען בלויז צוויי שטיקער קליידונג, א רויטע מיץ און א ווייסע

דארטען איז דאך געשוואומען משה'ס קעסטעלע, דארטען האט ער זיך געהאדעוועט און א פרינץ געווארען. אונזערע חשבונות מיט די מצריים האבען מיר זיך דאך אויסגערעכענט, זיי האבען טייער בעצאהלט פיר די צרות וואס זיי האבען אונז איינגעטיילט, הלואי אויף אלע אונזערע שונאים געזאגט געווארען. און ווען איך האב שפעטער געלערנט אז מען טאר ניט פעראכטען קיין מצרי. ווייל מיר זיינען געווען גרים אין זיין לאנד, האט עס מיר שטארק הנאה געטהאן: פארוואס עפעס פעראכטען? און די ווערטער פון מדרש, אז גאט איז געווען אין כעס ווען די אידען האבען געזאגט שירה אין דער צייט ווען די מצריים האבען זיך געטרונקען, זיינען מיר זעהר געפעלען געווען. נקמה איז ניט קיין אידישע מדה.

און דערפאר טאקע האבען די אידען ניט געהערט זייער צוזאג אז זיי וועלען קיינמאל אין מצרים ניט קומען. זיי זיינען געקומען אין דער צייט ווען זיי האבען שוין אן אייגענע היים געהאט, האבען דא ריעזיגע געמיינדען נעגרינדעט און א שוהל איז דא געווען אין וועלכער מען פלעגט דארפען אויסהייגנען א פאהן אום דער עולם זאל וויסען ווען צו ענטפערען אויפ'ן חזן'ס ברכה. זיין שטימע האט ניט געקענט גרייכען איבער דער געוואלדיג־גרויסער געביידע.

און אידישע פילאזאפען זיינען דא שפעטער געווען, און די אידישע תורה איז בעקאנט געווארען צו דער וועלט דורך מצרים — דורך דער גריכישער איבערזעצונג וואס עס איז דא געמאכט געווארען, די איבערזעצונג וואס האט געמאכט אן איבערקעהרעניש אין דער וועלט־ציוויליזאציאן. און אזוי זיינען עס מצרים און ארץ־ישראל שטענדיג צוויי שכנות געווען און אמאל נאך מחותנים. אויך שלמה האט גענומען פאר א ווייב א פרינצעסין פון מצרים.

און דא האט עס געלעבט יענער וואונדערליכער איד וואס האט געוואלט פעראייניגען די תורה פון גריכענלאנד מיט דער תורה פון ישראל און עס איז איהם ניט געלונגען — דער מיסטיקער פילא, דער איד מיט דער גריכישער נשמה.

מצרים און ארץ־ישראל זיינען אין פיעלע פיעלע צייטען געווען אונטער איין הערשאפט. עס איז יעצט ווייטער אונטער איין הערשאפט, ארץ־ישראל און מצרים זיינען יעצט פערבונדען נאך מעהר ווי זיי זיינען געווען פארבונדען פריהער. און דורך מצרים, דער טויער פון אונזער לאנד, וועלען ווידער געהן אידען צו איננעהמען — פריערליך — ארץ־ישראל, ווארום פונקט ווי אין די צייטען פון משה, זיינען אידען יעצט אויך אהן א היים און זיי דארפען געהן זייער היים מאכען אין דער לאנד וואס האט אמאל געהייסען כנען און היינט הייסט זי ארץ־פלשתים און וועט אמאל ווידער זיין אנערקענט פאר דער גאנצער וועלט אלס ארץ־ישראל.

פון ברעג וועלכער ווערט אלע מאל מעהר קלאר, שמייכלען צו אונז אראב אלטע וואונדער געשיכטען. מיר געפינען זיך אין דער וועלט פון פערגאנגענע צייטען, פון פארוויקעלטע מעשים, פון אן אלטע צויבער וועלט, פון חרטומים. פון מיסטישע נעא־פלאטאניקער וואס האבען גע'חלום'ט אויפ'ן וואהר, פון מענשען פרעה'ס, וועלכע האבען זיך פאר געטער ערקלעהרט, פון קלעאפאטראס מיט זייער ווילדע אונבעגרענצטע ליידעשאפטס־אויסברוך. א לאנד, אין וועלכער די ריעזינע שאפונגען פון די צוויי גרעסטע נאציאנען אין דער וועלט, די אידישע תורה און די גריכישע פילאזאפיע האבען זיך צוזאמענגעשטויסען און האבען איינע די אנדערע ניט געקענט פארדייהען און דערפון איז ארויסגעקומען דאס קריסטענטהום מיט זיין אייביגען אינערליכען קאנפליקט צווישען די קלארקייט פון דער ארץ־ישראל תורה

גרעסטע האנדעלס שטעדט אויף דעם ערד־קוגעל. דורך פארט־סאאיד וועט דורכגעהן דער האנדעל פון מזרח צו מערב און פערקעהרט. מיר קענען זיך פארשטעלען ווי אין פארט־סאאיד וועלען זיין ריזיגע סטאר־הייזער פיר די סחורות פון אלע לענדער און אלע קלימאטען. דער קוק אויף דער צוקונפט איז קענטיג אין אלעם וואס עס ווערט געבויט און געטהאן אין פארט־סאאיד.

און עס איז ניטא קיין אורזאכע פארוואס אין דיזען צוקונפטיגען וועלט־צענטער זאלען די אידען ניט פארנעהמען א זעהר וויכטיגען פלאץ. דעם אידען'ס חוש פיהרט איהם שטענדיג דארטען וואו מען בויט און וואו גרויסעס ווערט געשאפען. די אידען אין פארט־סאאיד — האט מיר געענטפערט אויף מיין פראגע ה' בירנבוים, פון דעם וויין־געשעפט ראשון לציון, א צענטר פאר אלע ציוניסטישע דורכרייזענדע, האבען אן עתיד מזהיר, א גלענצענדע צוקונפט. און ער שיינט צו זיין פאלשטענדיג גערעכט.

עס וועט ניט זיין קיין וואונדער אז אין פארט־סאאיד וועט אמאל זיין א אידישע געמיינדע וואס וועט קאנקורירען מיט די גרעסטע אידישע געמיינדען אויף דער וועלט. זי וועט האבען א מעלה איבער יענע דערמיט וואס זי וועט זיין אנגעשפארט הארט אויף ארץ־ישראל איז קוים עטליכע שטונדען פון דער אידישער הויפט־שטאדט ירושלים.

לאַנגע העמד ׳ביז די פּיאַטעס. אַ ווייסע — עס רעדט זיך אַזוי — די העמדער קומען פון אַ שטאָף וואָס איז אַמאָל ווייס געווען. יעצט זיינען זיי כמעט אַזוי שוואַרץ ווי די פּיס וועלכע זעהען זיך אַרויס פון אונטער דער העמד. די סיילס, אַ פּנים, און די אויסגעשטעלטע וואַארע אין די מאַגאַזינען זיינען ניט פאַר זיי, פאַר די בעלי בתים פון לאַנד, דאָס זיינען פיר די אייראָפּייער און די דורכפאַהרער. ביי די וואָס פערקויפען די סחורות אויפ׳ן מאַרקעט זיינען די העמדער פון אַ ברוינעם שטאָף און זיינען אַזוי שוואַרץ און אויסגעשמירט אין אַלע מעגליכע און אונמעגליכע זאַכען, אַז זיי זעהען אויס ווי לעדער. קיין אַנדער בגד אויסער דער העמד טראָגען זיי ניט. די לאַסט־טרעגער אויפ׳ן פּאָרט טראָגען אַ ביסעל קירצערע העמדער און הויזען אויך, אַ זאַך פון מותרות ביי אַלע אַנדערע אַראַבער.

אין דער ליינג פון גאַס אין פּאָרט־סאַאיד זיצען חלפנים נעבען סייד־וואָק מיט טישלעך מיט געלד פון אַלע נאַציאָנען און וואַרטען אויף די קאָסטאַמער זיי זאָלען קומען טוישען געלד. איך האָב מורא אַז די קאָסטאָמער פוילען זיך צו קומען, ווארום אַרומגעהענדיג אַ היבשע צייט צווישען דיזע חלפן־טישלעך האָב איך זעהר ווייניג מענשען געזעהן צוגעהענדיג צו זיי. אַבער חלפנים קימערען זיך ווייניג. זיי זיצען און געגעצען און זיינען ווי עס זעהט אויס צופרידען מיט׳ן וועטער, וועלכע איז געווען אונערטרעגליך הייס.

צווישען די ווייס־העמדיגע אַראַבער זעהט מען שוואַרץ געקליידעטע פרויען, פאַרדעקט אין שוואַרצען דעם שטערן און דעם אַנדער האַלבען געזיכט פון אונטער די אויגען אַראָב. די צוויי האַלבע פון שלייער זיינען צוזאַמענגענומען דורך אַ שטיק האַלץ וואָס הענגט פון שטערן ביז׳ן האַלבען נאָז. ביי די רייכע איז דיזע שטיק האַלץ אַרומגענומען מיט גאָלדענע רייפלאַך אָדער רינגלאַך. האַרט נעבען דיזע אָריענטאַלישע צנועות געהען אייראָפּייאישע דעקאָלאַטירטע דאַמען מיט אַזוי ווייניג קליידונג ווי מען זעהט אויף אַ נויאָרקער אידישען טשאַריטיבאָל אָדער אַ חנוכת־הבית באָל פון אַ תלמוד תורה.ביידע, אי די צוגעדעקטע אַראַבערקעס און אי די האַלב נאַקעטע אייראָפּייעריננס ווערען אָוועקגעשטעלט אויף דער זייט דורך אַן אַראַבער וואָס שלעפּט אַ גרויסען וואָגען מיט מישא אין וועלכען ער איז איינגעשפּאַנט. פאַרביי איהם לויפט אַ ריזיגער מאָטאָר טראָק פיהרענדיג גרויסע קאַסטענס סחורה און אַלעס ווערט איבערגעשריען פון דעם פייף פון אַ פאָרד, וועלכער וויל אַלעמען איבעריאָגען.

אין אָבענד בלאָזט אַ זיסער קיהלער ווינטעל אויף פּאָרט־סאַאיד און לעשט אַ ביסעל אָב די אַפריקאַנישע היץ. אין די הויפּט גאַסען זיצט מען אין דרויסען און מען טרינקט קאַלטע משקאות און דער אָרימער אַראַבער טראָגט אָוועק זיינע פאָאָר פּענים אין די מואַווינג פּיקטשורס, וואו ער שפּייזט זיין פאַנטאַזיע אויף בילדער פון טריין־רויבעריי אין דער וועסט פון אַמעריקאַ.

אין פּאָרט־סאַאיד זיינען פאַראַן עטליכע הונדערט אידען, וועלכע זיינען אַלע אין ניט קיין שלעכטע אומשטענדען. עס זיינען פאַראַן צווישען זיי מאַנכע מיליאָנערען. אויף די שילדען פון סטאָרס לעזט מען די נעמען פון רוסישע און גאַליציאַנער אידען און נאָך מעהר די נעמען פון די ספרדישע אידען. די פאַמיליע מנחם וואַרפט זיך אין די אויגען אויף אַ סך געשעפטס־הייזער. זיי האָבען דאָ צוויי שוהלען און אַן אָנפאַנג פון אַ קהל׳שען לעבען.

פּאָרט־סאַאיד איז די שטאָדט פון דער צוקונפט. ליגענדיג אויפ׳ן כועץ קאַנאַל, דער שליסעל פון דער וועלט און דער גרענעץ צווישען אַפריקאַ, אַזיע און אייראָפּאַ וועט זי אַמאָל זיין איינע פון די

זיך נאָר געוואונדערט זיצענדיג און ווארטענדיג אז דער טריין זאל זיך ריהרען פון אָרט, פארוואס האט עס גע־דויערט אזוי לאנג איידער איך בין גע־קומען אויפ'ן שוועל פון ארץ ישראל, האָב איך ווירקליך עס ניט געקענט בע־ווייזען פריהער? און צו איז פארהאַן א גרעסערער און א מעהר הייליגער פפליכט פאר א אידען ווי צו בעזוכען ארץ ישראל? איז ניט דיעזע פפליכט געלעגען אויף מיר דורך אזוי פיעל דורות? איז עס ניט געווען א חוב וואס איז אריבער אין די בלוט פון איין דור צום אנדערן און איז איבערגעגאנ־גען אין א ירושה פון די ערשטע פאר־טריבענע פון מיין היים ביז מיר? און האט ניט געברענט דיעזער שטומער וואונש אין די הערצער פון מיינע אבות אבותי אין אלע טהיילען וועלט וואו זיי זיינען ארומגעגאנגען? האבען זיי זיך דען ניט דערמאָנט אלע טאָג ווע־גען דעם גרויסען הייליגען חוב צו זעהן די היים פון וואנען מיר שטאמען? און צו קען מען נאָר זיין א ריכטיגער איד ניט האבענדיג געזעהן מיט די אויגען דאס אידישע לאנד, די לאנד פון אונ־זער נאציאָן און פון אונזער רעליגיאָן? און דאָך האט עס אזוי לאנג גענומען ביז איך, אלס דער ערשטער פון א לאנ־גע שורה דורות, בין דיעזע פפליכט מקיים!

און בשעת מעשה דערמאָן איך מיר אז עס זיינען פאראן, אָהן עין הרע, אזוי פיעל אידען אין אמעריקא וואָס קענען זיך אויפהויבען פון זייערע פלעצער און קומען אויף א בעזוך—אם וועניגס־טענס אויף א בעזוך אין ארץ ישראל. צו קומען מיט זייערע אויגען זעהן דאס לאנד וואס האט אונז גרויס געמאכט, וואס האט אונז אייביג געמאכט, און וואס האט די גרעסטע וואונדער פאר דער מענשהייט געשאַפען—און זיי טהו־ען עס ניט! פארשטעהען זיי ניט אז דאָס איז דער גרעסטער פערגעניגען וואָס א איד קען האבען צו זיצען אין פארט־סאאיד אויפ'ן באהן און ווארטען מיט אונגעדולד אז דער טריין זאל זיך ריה־רען? פיהלען זיי ניט אז דאס איז דער גרעסטער עולם הזה וואס א איד קען האבען?

איך בין שוין צו א סך לענדער צו־געפאָהרען, איך בין שוין פיעל מאָל א היים געקומען—דאס וואס מיר רופען אָן היים—און דאָך האב איך קיינמאָל ניט אזוי געפיהלט צו היימישע אטמאָס־פערע ווי איך האב געפיהלט אָבפאָה־רענדיג פון פאָרט־סאאיד. א ווינד פון פאטערלאנד האט אויף מיר געבלאָזען פון יענעם זייט סועץ קאנאל, איך האב געוואוסט אז מיין ערד איז מיר נעהנ־טער ווי עס איז געווען צו מיר אין מיין גאנצען לעבען. ערד—אָט דאָרטען האב איך עס. איך בין ניט אזא וואנדערער, אזא ציגיינער ווי איך האב גערעכענט, און איך קום ענדליך נאכדעם ווי איך האב זיך אויסגעשלעפט איבער דער גאנצער וועלט—צו מיין לאנד.

די טריין האט זיך געריהרט פון אָרט, אין אייניגע מינוט ארום זיינען מיר געווען אויסער'ן שטאָדט, אונזער טריין איז געלאָפען אויף א שמאָלע שטרעקע ערד. פון איין פענסטער פון וואגאן האט זיך געזעהן דער מיטעללענ־דישער ים און פון דער אנדער זייט איז געווען דער סועץ קאנאל. דער ים איז באלד פערשוואונדען פון אונזערע אויגען און מיר האבען זיך געפונען אין א גלייכע ריכטונג מיט דעם קאנאל, די מאפּ וואס איז אנגעשלאָגען אויפ'ן וואנד פון וואגאן האט געצייגט אז מיר לויפען אין א גלייכע ריכטונג צו דרום פון מצרים גלייך מיט די וואסער פון סועץ קאנאל, מיר פאהרען אין דער ריכטונג פון ים סוף.

איך האב ארויסגעשטעקט די קאָפּ דורכ'ן פענסטער, א העררליכע זוהן האט געשיינט איבער דער גלייכער שטרעקע איבער וועלכע אונזער לאנגע ענגלישע טרעין האט זיך געטראָגען. א קיהלער ווינטעל האט געבלאָזען, די

.4

מיר געהען ארויס פון מצרים

די ערלויבנים ארויסצוגעהן פון מצרים איז אונז, די גרופע פון 7 פערזאן, וועלכע זיינען געפאהרען פון לאנדאן קיין ארץ ישראל, אנגעקומען פיעל לייכטער ווי אונזערע עלטערנס עלטערן ווען זיי האבען אין זייער צייט אונטערנומען די רייזע. מיר זיינען געקומען צו דער רעגיערונגס־אפיס, האבען געוויזען אונזערע פאספארטען, מען האט אונז געהייסען קומען שפעטער ווען מיר האבען בעקומען אונזערע פאספארטען מיט דעם אויפשריפט: ״ערלויבט צו פאהרען קיין ירושלים״. די איבעריגע זאכען זיינען שוין אנגעקומען לייכט, און אום פינף אזייגער פארנאכט זיינען מיר שוין געזעסען אין די וואגאנען מיט טיקעטס אין די הענד אויף וועלכע עס איז בפרוש געווען אנגעשריעבען: ״פארט־סאאיד טו דזשערוסאלעם״, דער טיקעט האט אפילו געקאסט טייערליך, אבער וואס הייסט טייער ווען איהר ווייסט אז איהר האט א בילעט קיין ירושלים און ווען איהר ווייסט אז מארגען, טאקע פשוט מארגען אין דיעזער צייט, וועלען אייערע פיס טרעטען אויף דעם באדען פון אונזער הייליגער הויפטשטאדט. איך נעהם ארויס דעם קליינעם בלאהען בילעט׳ל און לייג איהם אריין צוריק אין קעשענע, נעהם איהם נאכאמאל ארויס און אזוי כסדר, די אויגען ווערען ניט זאט קוקענדיג אין איך לעז ווייטער: ״פארט סאאיד טו דזשערוסאלעם״, מיט דעם דגש אויף דעם לעצטען ווארט. די עטליכע ווערטער האבען מיר נעקלונגען ווי די שעהנסטע שטיק פאעזיע וואס איך האב געלעזען אין מיין לעבען. איך האב נאך ביז יעצט אלץ ניט געגלויבט אז איך וועל באלד זיין אין ירושלים. מיין קאפ־וועהטאג וועלכע איך האב געקראגען פון די מורא׳דיגע היץ וואס האט געהערשט אין פארט־סאאיד איז פערשוואונדען ווי פון א כשוף.

מיט אונגעדולד האב איך געווארט ביז דער טריין זאל זיך ריהרען. אלעם ארום האט מיר אויסגעזעהען צו זיין אין די יום־טוב׳דיגע שטימונג, איך האב געפיהלט גרויס פריינדשאפט צו אלעמען, עס האט מיר געשיינט אז אלע נעהמען אן אנטהייל אין מיין רייזע קיין ירושלים. צו זיי האבען גענומען אן אנטהייל אדער ניט, דאס איז ניט קיין אונטערשיעד, זיכער איז עס אז איך בין געשטאנען ערב די גרעסטע פאסירונג פון מיין לעבען; איך האב

טונג א מאָס פון פרייהייט וועלכע מיר אין גלות קענען ניט האבען אפילו ניט אין דער פרייער אמעריקא. דער איד פיהלט זיך דאָ אין זיין עלעמענט און ער האט ניט די קריינקליכע טבע צו זוכען צו ווערען געפעלען אנדערע. דער איד אין אלע לענדער פון גלות ווען ער איז אין אן עפענטליכען פלאץ זוכט שטענדיג ניט ווילענדיג עטוואס צו בעהאלטען. דיעזע טבע פעהלט דעם אידען שוין אויפ׳ן שוועל פון זיין היים, איך ווער שטארק פעראינטערעסירט צו זעהן ווי עס איז אין ארץ ישראל גופא.

עלף אזייגער אין אבענד, האט זיך אונזער טריין געריהרט פון אָרט, אין א פיערטעל שטונדע שפעטער איז ער אריבער דעם סועץ קאנאל וועלכעס מיינט אז מיר האבען געלאָזען אפריקא הינטער זיך און אז מיר פאָהרען שוין אין אזיען.

פון ביידע זייטען בריק שטעהען ענגלישע סאָלדאטען אויפ׳ן וואך און היטען דאס וואס עס איז אזוי טייער פאר ענגלאנד. מאַקס נאָרדוי אין זיין רעדע אין לאָנדאָן, האט געזאָגט צו באלפור און צו לאָרד ראָבערט סעסיל, אז מיר אידען וועלען היטען פאר ענגלאנד דעם סועץ קאנאל. ענגלאנד ווארט אבער ניט אויף אונזער צוקינפטיגע שמירה און היט עס דערווייל אליין.

אבער אז ענגלאנד דארף און וויל א גוטע שמירה צום סועץ קאנאל אויף דעם ארץ ישראל זייט פון קאנאל איז זיכער. די אלטע פרעה׳ס, מיט פיער־פינף טויזענד יאהר צוריק, האבען אויך געוואָלט זיין זיכער אז א מאכט זאל זיי ניט אטאקירען און זיי האבען דעריבער געזוכט צו בעהערשען ארץ ישראל נאָך אין דער צייט איידער אברהם אבינו איז געקומען קיין כנען. די פרעה׳ס פון מצרים האבען ארויסגעשיקט עקספעדיציעס נאָך עקספעדיציעס קיין פאלעסטינא אום עס צו בעזיעגען און דאס לאנד איז פיעל מאָל געווען אונטער די הערשאפט פון מצרים, אפילו ווען די אידען האבען שוין עטאבלירט זייער מלוכה אין ירושלים האבען די פרעה׳ס ניט איינמאָל געפיהרט מיליטערישע קאמפיינס אויף דעם באָדען פון ארץ ישראל. מצרים איז שטענדיג געוועזן אויסגעזעצט צו אן אטאקע פון צפון און די זיכערהייט פון מצרים האט געפאָדערט אז זי זאל הערשען איבער פאלעסטינא. די ענגלישע פאליטיק אין בעצוג צו ארץ ישראל קען גיכער פארשטאנען ווערען ווען מען האלט דיעזען וויכטיגען פונקט אין זינען.

אונזער טריין האט זיך אבגעשטעלט און דער צווייטער קאנטארא אויף דעם אזיאטישען זייט. דער באָדען אויף וועלכע מיר האבען זיך געפונען איז די דרום׳דיגע פאָרטזעטצונג פון ארץ ישראל און עס האט זיך אנגעפאנגען א ווארימער ויכוח וועגען דעם ביי אונזער גרופע צו קען מען זאגען אז מיר געפינען זיך שוין אויף ארץ ישראל ערד אדער ניט. מיר האבען פון ספק וועגען גע׳פסקנ׳ט אז יא. דאס האט דאָך בעלאנגט צו טירקיי און נאטירליך זיינען מיר די יורשים. די דאזיגע וויכוחים וועגען די ארץ ישראל גרענעצען גיבען א בעזונדער סארט פערגניגען, מיר ריידען וועגען אונזער גרענעץ. איז א סימן אז מיר זיינען בעלי בתים געוואָרען.

א פּאָאָר יונגע לייט מיט שעהנע אידישע געזיכטער זיינען פארבייגעלאָפען לעבען די פענסטער פון אונזער וואגאן. מיר זיינען ארויסגעשפרונגען פון וואגאן, א געשריי געטהאָן: ״עברים?״ און אין דער רגע איז געקומען דער קלאָרער ענטפער: ״כן״ און גלייך נאכדעם איז געקומען פון זיי די פראגע: ולאן?״ ״מאמעריקא לארץ ישראל״ איז געווען אונזער ענטפער. א שארפע שטימע איז געקומען פון ענדע פון פלאטפאָרם מיט דעם אויסגעשריי: ״איסר, וואו האסטו איהם געשטעלט אויף דיוטי?״ די אידישע יונגע לייט זיינען אין דער ענגלישער ארמיי, און בעפאָר זיי זיינען

זוהן איז געוואָרען רויטער און רויטער פון מינוט צו מינוט ביז זי האט אויסגעקוקט ווי א גרויסער פייערדינער ראָד און אזוי נאָהנט האט עס אויסגעזעהען ממש מיט'ן האנד אָנצוטאפּען, ער האט מיט אמאָל זיך אנגעפאנגען אריינצורזעצען אין דער ערד פון דער זאמדיגער סטעפּע, ריכטיג ווי ער וואלט זיך אריינגערוקט אין א שייד. עטליכע מאָל א רוק ניעדריגער און די זוהן איז פערשוואונדען אייגעצויגען אין דער ווייכער זאמד פעלד און עס איז פון איהר קיין סימן געבליבען. דער פארנאכט דאָ איז זעהר קורץ, דער איבערגאנג פון טאָג צו נאכט איז א פּלוצלונגער און עס איז גאר ניטאָ קיין צייט פון בין השמשות.

אונזער טריין טראָגט זיך ווי א פייל פון בויגען איבער דער זאמדיגער פלעכע. אויף די דעכער פון די קליינע שטיינערנע הייזקעס פון די באהן שומרים וועלכע מען זעהט פון צייט צו צייט שטעהען שווארצע מיסטעריעזע פיגורען איינגעוויקעלט אין שווארצע חאלאטען אדער ברוינע העמדער וועלכע ווערען געשוואָלען פון ווינד, די קעפּ ארומגעוויקעלט מיט ווייסע טיכער. זיי שטעהען און קוקען אויף דעם באהן ריכטיג ווי זיי וואָלטען עס צום ערשטען מאָל געזעהן, און עס זעהט אויס אזוי מאָדנע דיעזע צוזאמענפּאָרונג פון אן ענגלישען שנעל־צוג מיט דיעזער סאָרט קליידונג פון די מצרים. א שארפער פייף פון א שיף שלאָגט מיר איבער די געדאנקען. פון צווייטען זייט טריין בלויז עטליכע פוס ווייט פון אונז שווימט א ריעזיגע שיף אין קאנאל, אויפ'ן דעק שטעהען די פאסאזשירען און בעוואונדערן די שעהנקייט און שטילקייט פון פארנאכט, די פיגורען אויף די דעכער פון די קליינע סטאנציאָנען וועלכע מיר פאָהרען פארביי שטעהען נאָך אלץ און זעהען אויס ווי פאר'כשופ'טע. וואס טראכטען די דאָזיגע אור־אור־אייניקלאך פון די מצרים און וואס טהוט זיך אין די קעפּ גון די דאָזיגע מדבר־קינדער? עס זעהט אויס אז די אלע זאכען וואס זיינען געבראכט געוואָרען אין לאנד איז פאר זיי פרעמד, אונענדליך פרעמד, זיי האבען די ציוויליזאציאָן ניט געקענט פארדייהען און דער קאמעל־קאראוואן וועלכער פלעגט זיך דאָ ציהען זייט טויזענדער און טויזענדער יאהרען איז צו זיי נעהנטער ווי דער ענגלישער שנעל־צוג און ווי די ריעזיגע דאמפּף שיף וואס נעהט זיך אזוי זיכער אונטער דעם מצרים־דיגען הימעל.

ווען עס איז פינסטער געוואָרען, זיינען מיר געקומען קיין קאנטארא. די לעצטע סטאציאָן פון מצרים, וואו מען דארף דורכגעהן די צאָלל־הויז איידער מען נעהט ארויף אויפ'ן באהן וואס פיהרט קיין ארץ ישראל. אין קאנטארא האבען מיר געדארפט ווארטען א פּאָר שטונדען איידער דער טריין פאר ארץ ישראל איז פארטיג געוואָרען אין דיעזע פּאָאר שטונדען האבען מיר זיך ניט געלאנגווײלט. מיר האבען געהערט העברעאישע בעגריסונגען פון אלע זייטען און עס האט געקלונגען אזוי זיס אין אונזערע אויערן, דאס זיינען געפאָהרען אידען קיין יפו און נאָך אנדערע פּלעצער צוליעב געשעפטליכע אנגעלעגענהייטען, דאס זיינען בני ארץ ישראל וועלכע האבען אונז געראטהען אז מיר זאָלען זיין געדולדיג וואס די צאָלל־אונטערזוכונג נעהמט אזוי לאנג און קיין ווארט־זאָאל איז ניטאָ אויף דיעזער וויכטיגער סטאנציאָן. די בעסטע זאך אין אריענם איז—האבען זיי אונז זעהר קלוג פארזיכערט—ניט נתפּעל צו ווערען און נעהמען יעדער זאך אהן עגמת נפש.

עס איז אונז אבער ניט איינגעפאלען צו האבען עגמת נפש, מיר האבען זיך געפיהלט אין א היימישע אטמאָספערע, עס פאנגט אָן פאר מיר צו ווערען קלאָר אז דער איד אין ארץ ישראל האט אין זיינע תנועות און אין זיין גאנצע האל־

.5

מיין אריינפאהר אין ירושלים

פרייטאג אין דער פריה, 7 אזייגער, זיינען מיר ארויסגעפאהרען פון קאנטארא. פון ביידע זייטען האט זיך פאר אונזערע אויגען אויסגעצויגען א שטרעקע פון ווייסען זאמד, א ברייטער ים פין זאמד, פון פענסטער האט מען בלויז געזעהן הימעל און זאמד און די טעלעגראף זיילען וועלכע האבען אויסגעזעהן אז אט אט געהט אן א ווינד און פארשיט זיי. מיר האבען זיך געפונען אין דער מדבר. מען האט ניט אנגעזעהן פיר פיעלע מיילען קיין לעבעדיגען נפש, פון צייט צו צייט פלעגען מיר אריבערלויפען א סטאציאן, א געביידע פון שטיינער וועלכע האבען אויסגעזעהן זעהר פערלארען אין דעם דאזיגען מדבר.

מיר האבען זיך געפונען אויף דעם עלטסטען קאראוואנען־וועג פון דער געשיכטע, דער גרויסער שליאך פון דער ציוויליזאציאן. אויף דיזען אונאנגענעהמען וועג האבען געוואנדערט פון די עלטסטע צייטען קריעגס־ארמייען וועמעס נאמען עס איז שוין אויסגעמעקט געווארען, דא האבען געטראטען די באביליאנער געקומען פון טויזענד מייל וויט, דא האבען געטראטען די פערסיאנער און פיעלע פיעלע אנדערע נאציאנען פון אלטערטום, דא זיינען געגאנגען די אידישע שבטים צו קויפען עסען אין מצרים, און פריהער האט מען דא געפיהרט יוסף׳ן צו פערקויפען איהם צוזאמען מיט א טראנספארט אנדערע קנעכט — א גאנגבארע סחורה אין מצרים. ווארום דער וועג איז געווען ניט נאר פאר קריעגס נאר אויך פאר האנדעלס מענשען, אויף די הויכע רוקענס פון די קאמעלען, די מדבר־שיף, פלעגען זיי פיהרען זייערע דעפארטמענט סטארס, און וואס פיר א סחורות אזיען און אפריקא האבען ארויסגעגעבען פלעגט דורכגעהן דיזען וועג וועלכער האט זיך געצויגען פון פערסישען גאלף ביז דער מצרים׳דינער הויפטשטאדט, און ווען אברהם האט אנגעפאנגען צו

אוועקגעגאנגען צו זייערע פפליכטען האבען זיי אונז צוגעווארפען א שטאָד־ווערטיל: "די אמעריקאנער, זיי קומען אנקוקען דאס לאנד אבער בלייבען ווילען זיי ניט, דאס לאזען זיי פאר אנדערע".

מיר זיינען אריין אין אונזער שלאָף־וואגאָן, אָבער ווער האט עס געקאָנט איינשלאָפען? פערשיעדענע געדאנקען האבען אנגעפיהלט די קאָפּ און פער־שיעדענע געפיהלען די הערצער, און נאכאנאנד ארויפגעקומען דער רעיון: מאָרגען אין דיעזער צייט ווען מיר שוין זיין אין ירושלים, אנצוקומען פרייטאג פאר נאכט, ערב שבת נחמו, אין אונזער הויפּטשטאָדט, ווער האט געקענט עטוואס בעסערעס ערווארטען?

גענענד פון ארץ־ישראל.

עזה! עס־וואס גיט מיר א צופּ אין הארצען. געפין איך זיך, הייסט עס, ניט ווייט פון דעם שטארקסטען פעסטונג פון אונזערע גרעסטע שונאים — די פלשתים. און איך דערמאן זיך ווי שמשון הגבור האט "געניעדערט אין עזה" און מיין פארדרוס וואס איך האב געהאט אויף איהם וואס ער איז געווען אזוי אונפארזיכטיג ארייננצוקריכען אין שונא'ס שטאדט און צוליעב וואס — א חרפה צו זאגען — צוליעב עפעס א פלשתי'שע יפת־תואר! עס איז נאך גוט וואס ער איז ארוים גאנץ, אויסרייסענדיג דעם שטאדט טויער מיט אלץ מיט אנאנדער און ארויפטראגענדיג עס אויפ'ן בארג. נאר אט דער בארג אנטקעגען דעם וואגאן פענסטער — דער טריין געהט שוין לאנגזאם — מוז עס זיין דער פלאץ וואו דער אידישער ריעז האט געלאזט דעם טויער פון עזה.

דער באהן שטעהט. איך שפּרינג ארוים פון וואגאן און קוק אויפ'ן שטאדט. א בארג פון מיאוס'ע הייזער ניעדריג, אויף וועלכע עס וואקסט מאָה. אט דאס איז עס געבליבען פון דער געוואלדיגער הויפּטשטאט פון די פלשתים פון דער מעכטיגער עזה וועלכע די אידען האבען געוואלט איינגעהמען און האבען ניט געקענט. אט דאס איז די עזה וועלכע האט פערקויפט אידישע געפאנגענע אלס שקלאפען צו אדום, און דער נביא עמוס איז געווען זעהר אין כעס אויף דער פארברעכערישער שטאדט דערפאר און ער האט נביאות געזאגט אין נאמען פון גאט: און איך וועל שיקען א פייער אין דעם מויער פון עזה וועלכער וועט אויפעסען איהרע פאלאצען. יוייזט אויס אז עזה האט אמאל געהאט פאלאצען און איז געווען א זעהר מעכטיגע שטאדט. אין צאהל פון איינוואהנער איז עזה היינט אויך א בעדייטענדע שטאדט אין ארץ־ישראל — זי האט ארום פופציג טויזענד תושבים.

מיר זיינען געפאהרען ווייטער אויפ'ן וועג קיין לוד וואו מיר האבען געדארפט בייטען די טריין פאר ירושלים. פון דער ווייטען האבען זיך געזעהן שעהנע שטיינערנע הייזלעך מיט רויטע דאכאווקעס. אזעלכעס האבען מיר נאך ביז יעצט ניט געזעהן. אונטער די ליכטיגע שטראהלען פון דער זון האבען די הייזער געמאכט א זעהר גיטען איינדרוק און נאך איידער איך האב בעוויזען צו פרעגען דעם ארץ־ישראל'דיגען מיטגליער פון אונזער גרופּע, הערר ראזאוו פון פתח תקוה, וואס פיר הייזער עס זיינען, האט ער וואלונטירט מיט אן ערקלעהרונג פון גאוה. דאס זיינען אידישע הייזער, דאס איז א אידישע קאלאניע, איהר זעהט דארטען — זאגט ער — די גרויסע געביידע אויפ'ן בארג? דאס איז די שוהל פון דער קאלאניע.

פארביי דעם טריין איז דורכגעפאהרען א גרויסער וואגען. דאס איז דער ערשטער סימן פון אייראפּייאישע קולטור וואס מיר האבען אנגעטראפען אויף אונזער וועג. דאס איז א אידישער וואגען. די אראבער בענוצען ניט אזעלכע.

מיר זיינען אריינגעפאהרען אין מיניען פון א פערפלאנצטע שטיק פעלד. אלעס האט געצייגט פון גוטע ארבייט און פון בעסטען ארדנונג. די בוימלעך זיינען געווען ארומגעשניטען. מען האט געזעהן די זויג פון בעל־הבתי'שקייט וואו מען האט געקוקט. די רעדער פון אונזער טריין קייקלען זיך אויף אידישען באדען אין דער אידישער לאנד. באלד זיינען מיר ארויסגעפאהרען פון

וואנדערען איז געווען גאנץ נאטירליך אז ער זאל דורכגעהן די גאנצע וועג פון זיין געבורטס־שטאדט אין בבל ביז פרעה׳ס הויפטשטאדט. זיין סטיישאן איז חרן איז געווען אויפ׳ן רעכטען מימען וועג און עס איז קיין וואונדער אז מאנכע פון זיין פאמיליע האט ניט געהאט דעם קוראזש צו ענדיגען די גאנצע נסיעה און זיינען געבליבען אויפ׳ן מיטען וועג.

אבער די אידען געהענדיג פון מצרים האבען ניט גענומען דיזען וועג צו קומען אין זייער לאנד. דער ברייטער קאראוואנען־וועג וועלכער איז געווען פאר זיי אזוי גוט בעקאנט, האט געהאט פאר זיי א געוואלדיגען חסרון. דא זיינען געווען קריעג סטאציאנען פון די מצרים׳דיגע קעניגע און זיי וואלטען געווארען אנגעגריפען, זיי זיינען נאך געווען צו שוואך צו געהן ״אויפ׳ן נאהנטען וועג פון פלשתים טאמער דערזעהען זיי א מלחמה״ און זיי זיינען אוועק ווייט פון גרויסען מראקט אויף וועלכען אונזער שלאף־וואגאן קייקעלט זיך.

מיר פאהרען צו צפון און מיר דערזעהען דעם מיטעללענדישען ים פארביי וועמעס ברעגען מיר לויפען. וואס פיר א ווילדע ערשיינונג עס איז דיזער ווייטער מדבר אויף דעם ברעג ים! נאך דריי שעה פאהרען האבען מיר אנגעפאנגען צו זעהן צושפרייטע גרופקעס בוימלאך, גרינע אינזלען אין דעם ווייסען זאמד, דא און דארטען האבען זיך אנגעפאנגען צו בעווייזען איינציגע נפשות. מיר דערנעהנטערען זיך צו ישוב קען מען ניט זאגען, נאר צו עפעס אזעלכעס וואס האט אונז אנגעזאגט אז דער מדבר דערנעהנטערט זיך צו זיין ענדע, צווישען ריעזיגע בערג פון זאמד האבען זיך געזעהן געצעלטען און וואו ניט וואו איז געשטאנען א פערלארענער, א פערזאמדיגטער און פארטרויערטער אינזעלע. דער באהן האט זיך פלוצלינג געשטעלט און מיר האבען איבערגעלעזען אויף א ווייסע ברעט וואס איז געווען אנגעשלאגען אן צוויי שטעקענס וואס האבען געשטעקט אין זאמד די ווערטער: ״על־אריש״! עפעס א געביידע פון מיליטער־מאטעריאלען האט פארגעשטעלט די סטיישאן, ווייטער א ביכעל איז געווען א קעמפ און א פאאר אראבער האבען זיך געדרעהט אויף אייזלען אהין און אהער, ריכטיג ווי עס וואלט פאר זיי געווען אלץ איינס וואו זיי זאלען פאהרען, האבען סיי ווי סיי גאר ניט וואס צו טהאן. אט דאס הייסט עס איז די על־אריש איבער וועלכער די ציוניסטען האבען זיך ארומגעהרג׳עט אין דער צייט ווען הערצל איז ארוים מיט דעם פלאן אז מען זאל דא א קאלאניזאציאן אנפאנגען. מען שמועסט אז דורך בעוואסערונג קען מען דערפון מאכען עפעס גאר א וויכטיגע זאך, אבער איך בין מודה איך בין ניט פארליעבט אין על־אריש.

נאכהער קומט ראפא פון וואנען עס פאנגט זיך אן די אמת׳ע ערד פון ארץ־ישראל, געזייטע שטיקער פעלד אויף דער וועג פון ראפא צו גאזא (די בעריהמטע אלטע שטאדט עזה פון די פלשתים) פאנגען זיך אן צו בעווייזען אבער עס זעהט נאך אלץ אוים מדבר׳דיג. דאס איז דער נגב אדער דרום געגענד פון ארץ ישראל פון וועלכען עס ווערט גערעדט אלס א צוקונפטיגער פלאץ פיר אידישע קאלאניזאציאן. דער נגב ווערט בעסער און בעסער ווען מען מען פאהרט אין דער צפון׳דיגער ריכטונג און ווען עס קומט בעפאר עזה געפינען מיר זיך אין דעם גערשטען־

בען שטעהן וואו זיי זיינען. עס וואלט געוועזן צו פיעל פערלאנגט, אז די זונן און די לבנה זאלען זיך שטעלען אום מיר זאלען קומען אין דער ריכטיגער צייט אין ירושלים און איך האב זיך בענוגענט וואס איך האב געקוקט אויף דעם עמק אילון ביז וואנען דער טריין האט זיך וויעדער גערוקט.

נאָר אט פאנגען מיר אן אריינצוקרייכען צווישען די בערג פון ירושלים. איך האב מיר שטענדיג פארגעשטעלט ירושלים ארומגעצרינגעלט פון בערג, דער פסוק ירושלים הרים סביב לה איז מיר קיין מאהל נים ארוים פון זינען ווען איך האב געקלעהרט פון דער הייליגער שטאדט, אבער איך האב זיך קיינמאל נים פארגעשטעלט די בערג פון ארום ירושלים אזוי מאוים׳דיג ווי זיי זעהען אוים. דער טריין בעוועגט זיך לאנגזאם בארג ארויף אויף דער זייט פון א היבשען בארג וועהרענד אנטקעגען הויבט זיך אויף נאָך א ריעזיגער בארג וואס זעהט אוים ווי א שטיינערנע וואנד. די דאזינע בערג זיינען כמעט ווי גאר נים משופע׳דיג, זיי שטעהן גלייך, זיינען נאקעט, זעהען אוים ווילד און אונפריינדליך, ווארפען אויף אייך א מורא מיט זייער עקשנות׳דינער גבורה. פון צייט צו צייט זעהט זיך אין בארג א גרויסע לאך. דאס זיינען מערות אין וועלכע עס האבען געוואוינט אין פערשידענע צייטען חיות און נאכהער מענשען. אין אזא מערה איז געזעסען דוד מיט זיינע מענשען אין דער צייט ווען ער איז געווען גע׳רודפ׳ט פון שאול.

און דער טריין שלעפט זיך אלץ לאנגזאמער און לאנגזאמער, ווארום די בערג ווערען העכער און העכער. אויף׳ן גרונד צווישען די בייד׳ע שורות בערג וואו מיר פאהרען־דורך ליעגט א לאנגע שורה פון וויסע שטיינדלאך, דאס איז דער גרונד פון א טייכעל וועלכער ציהט זיך דארטען. יעצט איז עס אין גאנצען טרוקען ווי די מעהרסטע טייכלאך פון ארץ־ישראל (ואדים) וועלכע טריקענען אוים אין זומער.

איין קוק אויף דיזע בערג, די שומרים פון ירושלים ערקלעהרט אונז די גרויסע פאסירונג אין דער אידישער געשיכטע מעהר ווי יאהרענלאנגע סטודירען אין די אותיות פון ספרים. עס איז מיר יעצט מעהר פערשטענדיג ווי עס איז מיר געווען פריהער די עקשנות מיט וועלכע די אידען האבען אויף די בערג און פאר די בערג זיך געשלאגען. א פאלק וואס פערטאגט עס קען עס נים לייכט אבגעבען און א פאלק וואס האט עס מוז זיין אן אומה פון גבורים. אין די זאמדיגע ירושלים בערג ליעגט א געוואלדיגע מאכט און איהר ווערט דורכגעדרונגען מיט א חרדת קודש ווען איהר דערזעהט זיי.

און א בליק אויף די בערג לערענט נאך עפעס און נאך פיעל וויכטיגערעס. עס לערענט פון וואנען עס קומט דער טיעפער גייסט פון די גרויסע שריפטען פון דער אידישער נאציאן. עס לערנט פון וואנען עס קומט די גבורה פון דעם העברעאישען סטיל, די שארפקייטש פון דעם העברעאישען אייסדרוק, און די אונפערגלייכליכע מאכט פון דער ביבלישער פאעזיע.

ארומגעהענדיג אט דא צווישען די הימעל אויפשפארענדע ריעזען די וועכטער פון ירושלים — ווילט זיך נים וויצלען. דא איז נאר איין זאך וועלכע בעהערשט אייך: די האנד פון באשעפער וואס האט אזעלכע בערג פארמירט. אט דא אין די שפאלטען פון די שטיינערנע ווענד אויף וועלכע די בלאסע

דער פלאנצונג. אנטקעגען אונז איז געוועז א גרויסע הויז מיט א ווערענדא אויף וועלכער מען איז געווען טהעטיג מיט הכנות פאר שבת. נעבען דער הויז איז געשטאנען א שעהנער אינגעל פון א יאהר 8, ריין אנגעטהאן און ארומגעוואשען מעשה שטאדט־מענש; דאס געזיכט פול און קיילעכדיג, א ביסעל דינקעל פון דער ווארימקייט פון דער ארץ־ישראל זון. ער האט געקוקט אויפ'ן טריין און האט זיס געשמייכעלט. אידישע קינדער, שעהן זיינט איהר אומעדום, אבער זיבען מאל שעהנער זייט איהר אויף דעם באדען פון דער אידישער לאנד.

אין לוד האבען מיר געביטען טריינס. פון לוד קיין ירושלים איז דריי שעה צו פאהרען און איך האב בעשלאסען אז באלד ווי מיר וועלען קומען אין ירושלים וועל איך לויפען צום כותל־המערבי. צו קומען אין ירושלים ערב שבת נחמו און זיך פעראייניגען מיט די וואס זיינען מתפלל פרייטאג פארנאכט יעדען מאהל -- האט אויסגעזעהן פאר מיר א זעהר שעהנע זאך אבער דער מענש טראכט און גאט לאכט. עס האט פאסירט עפעס א סבה צו דעם לאקאמאטיוו פון אונזער טריין און ער איז אנגעקומען צו שפעט אום מיין פלאן דורכצופיהרען.

אויפ'ן וועג פון לוד האבען מיר אנגעטראפען אין אונזער וואגאן אנטלאפענע הויכע אפיציערען פון פייזאל'ס ארמיי. מיר האבען פון זייער בעריכט קיין צער ניט געהאט, פייזאל'ס מפלה איז געווים א גוטע זאך פיר די אידישע אינטערעסען אין ארץ ישראל, דעם אנפאנג פון דער בשורה האבען מיר געהערט אין פארט־כאאיד, יעצט האבען די פליטים פון פייזאל'ס ארמיי בעשטעטיגט דאס וואס מיר האבען געהערט אין פארט־סאאיד.

אונזער טריין שלעפט זיך לאנגזאם און די צייט לויפט, די אידען אין די וואגאנען ווערען אונרוהיג, ווער ווייס צו מיר וועלען קומען קיין ירושלים אין דער צייט פאר שבת. און דערווייל האט זיך דער טריין געשטעלט. עטליכע אידען געהען אראב. איינער מאכט א פארשלאג מיר זאלען זיך צוזאמענלייגען עטליכע שילינג און געבען דעם אינזשעניר ער זאל זיך א ביסעל אונטעראיילען. א צווייטער איד איז אין צווייפעל אויב מען וועט עס קענען מאכען. "אין די צייטען פון טערק — פלעגען מיר עס אפט טאן. מיר פלעגען זאגען צום טריין־פיהרער, זעהסט ניט אז עס ווערט שבת, נעהם עפעס איז האנד און מאך עס שנעל, און ער פלעגט עס טאן, היינט איז א ביסעל שווערלאך". א קאמיטע פון צוויי ירושלים'ער אידען האבען זיך אליין אפאינטעט צו געהן פערהאנדלען מיט'ן ערל, דעם אינזשעניער. זיי זיינען אבער באלד געקומען מיט א קלאהרע תשובה: אז עס ווענדט זיך ניט אן דעם אינזשיניער, דער אינדזשען איז עפעס כאליע געווארען און מען קען ניט גיכער געהן ווי עס געהט.

איך האב א קוק געטהאן אויף דעם גרויסען טהאל וואס האט זיך געזעהען צו דער לינקער זייט פון טריין, די זונן האט זיך אנגעפאנגען צו זעצען ארונטער. דאס איז דער עמק אילון וואו יהושע האט אוועקגעשטעלט די לבנה זי זאל ניט ארונטערגעהן ווערענד די זונן איז געבליבען שטעהן אין גבעון. יהושע האט געהאלטען אין די וויכטיגע שטיק ארבייט צו געווינען א גרויסען זיעג פאר אידען און דא האט זיך גערוקט די נאכט און האט געלאזט איהם שטעהן אין מיטען, דער אידישער פיהרער האט דאן געארדערט די זונן און די לבנה צו בליי־

.6

סעמיועל אין שוהל אום שבת נחמו

פון וואגזאל זיינען מיר, דר. פול און איך, געגאנגען צו פוס. די לבנה האט בעלויכטען די שטאדט און א בילד פון אונפערגלייכליכער שעהנהייט האט זיך בעוויזען פאר מיינע אויגען, שפיצען פון טורעמס האבען זיך געוויזען צושאטען און צושפרייט אין פערשידענע זייטען. ארום און ארום איז די שטאדט ארומגערינגעלט מיט די בערג וועמעס נעמען זיינען אזוי בעקאנט פאר אלע אידען. הינטער זיי ציהט זיך א דונקעלער פאס —דאס זיינען די מואב־בערג פון דעם אנדערען זייט פון ים־המלח, וועלכע מען זעהט אין ליכטיגען אבענד פון גאנץ ווייט. אנטקעגען אונז זיינען אנגעקומען איניגע יונגע לייט וועלכע האבען אונז דערצעהלט אז מארגען וועט פארקומען א גרויסע פאסירונג — הערבערט פעמיעל וועט קריגען אן אפיציעלען קבלת־פנים פון די ירושלים׳ער אידען אין דער גרעסטער שוהל "חורבת ר׳ יהודה החסיד", און סעמיועל וועט זיין מפטיר —מפטיר פון שבת נחמו... און מען האט אויסגעשיקט — האבען זיי געזאגט — איינלאדונגען פיר די פארשטעהער פון אלע פארטייען און קלאסען פון דעם ירושלים׳ער יודענטום. דאס וועט זיין די ערשטע רעספשאן וואס די ירושלים׳ער אידען גיבען צום האי־קאמישיאנער.

מיין ערשטע זאך ווען איך בין נעקומען אין מיין האטעל איז געווען זיך נאכצופרעגען וועגען דער מארגענדיגער גרויסער פאסירונג. מען האט מיר פארזארגט מיט א טיקעט און זעקס אין דער פריה בין איך שוין אויפגעשטאנען צו געהן אין שוהל. ארויסגעהענדיג אויפ׳ן באלקאן פון האטעל אמדורסקי, פונקט געגענאיבער דעם מגדל דוד האבען זיך שוין געזעהן אויפ׳ן גאס אידען, מיט גרויסע שטריימלאך, און געלע, רויטע און בלאהע סאמעטענע קאפאטעס לאנגע ביז דער ערד, ווי זיי געהען אין שוהל. איך בין אראבגעגאנגען און זיך געלאזען נאך זיי אין שוהל אריין. די גאס איז

לבנה האט אנגעפאנגען אריבערקוקען. אמאל אבערשיינענדיג א שפיץ פון א בארג און אמאל פארשטעלט צו ווערען פון אן אנדער בארג. אט דא אין דער הויך איז אויסגעשמידט געווארען די אידישע נאציאן און איז פערוואנדעלט געווארען אין אן אייביגקייט. די גאנצע אידישע געשיכטע מיט איהרע ביטערע מלחמות, מיט איהר ערנסט, מיט איהר קאמפף געגען צייט און ענדערונג זעהט יעצט אויס אין מיינע אויגען אט ווי דיעזע ענטשלאסענע גיגאנטען אויף וועלכע עס ליעגט אויסגעגאסען אזא מורא'דיגער ערנסט. און אזא איינגעשפארטקייט. ניט אומזיסט אז דער נביא האט געוואלט פערגלייכען די אייביגקייט פון דער אידישער נאציאן האט ער געזאגט אין נאמען פון גאט — ווען אפילו די בערג זאלען זיך ריהרען פון ארט — — וועט מיין חסד פון אייך ניט אבגעטאן ווערען.

איך שטעה האלב ארויסגערוקט דורך'ן פענסטער, אבענד שאטענס ציהען זיך אויס איז די בערג, און זיי קוקען אויס נאך מעהר געהיימניספול ווי פריהער. זאגען פון אלטע צייטען, לעגענדען הייליגע און ערהאבענע וואס זיינען איבערגעגעבען געווארען פון איין דור צום צווייטען שטעהען פאר מיין נשמה, און אט איז דער טריין ארויס פון דעם שמאלען פאס צווישען די בערג און — מיר האט געגעבען די הארץ א ציטער: פאר מיר איז געלעגען די הייליגסטע שטאדט, דער קוואל פון וועלכען די גאנצע וועלט טרינקט בעגייסטערונג. די הארץ פון דער מענשהייט — ירושלים.

ענדליך האב איך דיך זוכה געווען צו זעהן. שטארט פון מיינע טרוימען, שנאלץ פון מיין אומה, שטאט פון מיינע עלטערן, מיינע פיס שטעהען אין דיר. א. ירושלים!

טען מאל אין ירושלים. מעגען זיי האבען הסרונות גרויסע אדער קליינע, דאס מאכט קיין אונטערשיעד, זיי זיינען בעלויכטען מיט דעם גלאנץ פון דער גרויסער אידישער ליכט פון פערגאנגענע צייטען. עס איז ניט געווען קיין וואונדער אז אין דעם פאגראם האבען זיך דיזע אידען געשלאגען, מסירת נפש איז אנגעשריבען אויף זייער פנים.

די שוהל איז געווען צוגעגרייט צו דער גרויסער שמחה. פאר דער בימה נעבען דעם ארון הקודש איז געווען אויפגעשטעלט א סארט פלאטפארם אויף וועלכען עס איז געשטאנען א גרויסער שטוהל מיט אבגעגילדעטע הענטלאך. איבער דעם שטוהל איז געווען א סאמענטע חופה וואס איז געווען אנגעשפארט אויף פיער זיילען. די שוהל איז געווען אויסגעשפרייט מיט טעפיכע, וועלכע מען האט אויפגעליהען ביי אלע נגיד'דישע בעלי־בתים פון ירושלים. אויף'ן בימה איז ארויף א מאן און האט אין העברעאיש ערקלעהרט ווי אזוי דער עולם זאל זיך פיהרען ווען דער נציב (שטאטהאלטער, גאווערנאר) וועט קומען דאווענען ווען דער נציב וועט אריינקומען זאלען זיך אלע שטעלען. מען זאל זיך ניט זעצען נאך קדושה אדער נאך שמונה־עשרה ביז וואנען דער נציב וועט זיך ניט זעצען. אבסאלוטע שטילקייט זאל הערשען אין שוהל די גאנצע צייט.

אזוי ווי דיזע פעראָרדנונגען זיינען געלעזען געווארען איז געווארען א בעוועגונג אין שוהל. סעמיועל בעגלייט פון צוויי הויכע רעגיערונגס בעאמטע אין מיליטערישע מונדירען זיינען אריין אין שוהל. מען האט דעם האי־קאמישיאנער אנגעוויזען אויף זיין פלאץ, מען האט איהם דערלאנגט א טלית מיט א סידור און א חומש, ער האט אנגעטאהן דעם טלית ווי א געניטער, געעפענט דעם סידור, זיך געזעצט, דער חזן האט אויסגעשריען מזמור שיר חנוכת און דער דאווענען איז אוועק דעם געוועהנליכען גאנג. דער האי־קאמישיאנער האט געקוקט אין סידור, נאר פון צייט צו צייט האט ער געווארפען א בליק אויף דער אינטערעסאנטער פערזאמלונג. זיין געזיכט האט אויסגעדריקט די רוהיגקייט און קאלטקייט פון אן ענגלישען שטאטסמאן, אבער די קאלירען וואס האבען זיך געביטען אין איהם און דער נערוועזער צוג איבער זיינע ליפען האבען עדות געזאגט אז ער בעלאנגט צו א ווארימערע ראסע ווי די ענגלישע. זיין האלטונג איז געווען א וואונדערליכע. ער האט זיך געפיהלט אין זיין שוהל, צווישען היימישע מענשען, און ער האט אבגעקויפט אלעמענס הערצער מיט זיין פשוט'ען און איידעלען בענעהמען זיך.

נאר אט האט פאסירט עפעס אונערווארטעטעס וועלכע האט געגעבען דעם גאנצען עולם א הייב פון זייערע פלעצער. דער חזן האט געזאגט קדיש פאר ברכו, און ווען ער איז געקומען נאך די ווערטער בחייכון וביומיכון האט ער פלוצלונג אויפגעהויבען זיין שטימע און האט לאנגזאם געזאגט אום אז יעדער זאל הערען יעדעס ווארט: ובחיי נציב ארץ־ישראל. איך האב געגעבען א קוק אויף סעמיועל. זיין געזיכט איז געווארען רויט. ער האט אראבגעלאזען זיינע בליקען אויף'ן סידור און האט נערוועז געקנייטשט די בלעטלאד. ווי גרויס עס דארף זיין דער זכות פון א אידען ער זאל אריין אין דאווענען. סעמועל האט פארשטאנען די גרויסע בעדייטונג פון דער זאך. דאס אריינזאגען די ווערטער ובחיי נציב ארץ־ישראל איז געטאהן געווארען מיט דער הסכמה פון הרב קוק.

דער עולם האט ניט געקענט קומען צו זיך א לאנגע צייט נאכדעם ביז א צווייטען קדיש און דיזעלבע ווערטער זיינען איבערגעזאגט געווארען נאך אמאל. נאך שמונה עשרה געהט ארויף הרב קוק, רעדט בעגייסטערט אין א בריליאנטענעם העברעאיש און זאגט אז מען האט געווארט אויף דיזען מאמענט צוויי טוי־

געוואָרען ענגער און ענגער. מיר האָבען זיך נאָכהער אריינגעקעהרט אין אַ זעהר שמאָלע גאַס מיט אַלטע הייזער. און פון דאָרטען האָבען מיר זיך אריינגעקעהרט נאָך אין אַ גאַס וואָס האָט אויסגעזעהן נאָך ענגער ווי די ערשטע. מיר זיינען דאַן געקומען צו דער שוהל, וועלכע מאַכט אַ פיעל בעסערען איינדרוק פון אינעווייניג ווי פון דרויסען. זי איז זעהר הויך און איז געבויט ווי די מעהר־סטע געביידען אין ירושלים מיט אַ קיי־לעכדיגען דאַך.

די שוהל איז באַלד פול געוואָרען. מען האָט געוואַרט מיט'ן אָנפאַנג פון דאַוו־נען אויף סעמיועל, וועלכער האָט גע־דאַרפט קומען אַכט דעם זייגער. איך האָב בענוצט די צייט איידער דער האַי־קאָמישיאָנער איז געקומען צו בעטראַכ־טען דעם עולם פאַר מיר. דער עולם האָט פאַרגעשטעלט די אידען פון איין ברעג וועלט ביז דעם אַנדערען, דאָ זיינען גע־ווען רוסישע און פוילישע, אונגאַרישע, און טערקישע אידען; עס זיינען געווען אידען פון בוכאַרא, און פון תימן און פון קאַווקאַז און פון פּרס; עס זיינען דאָ געווען פון די קאָנסערוואַטיווסטע ביז די ראַדיקאַלסטע, אַלע זיינען געקומען צו דער גרויסער פאַסירונג.

איך האָב זיך איינגעקוקט אין די גע־זיכטער וואָס האָבען פאַרגעשטעלט אַלט ירושלים, אָדער ווי מען רופט עס, דעם אַלטען־ישוב, אָדער מיט אַ בעליידיגענ־דען אויסדרוק, דעם חלוקה־ישוב, און וואָס פאַר אַ טיעפע איידעלקייט עס איז געלעגען אויף די געזיכטער פון דיזע מענשען, די קעמפּפער פיר אַ אידישע ירושלים! די ירושלמים וואָס האָבען לאַנ־גע יאָהרהונדערטע ניט מיעד געוואָרען צו האַלטען זיך אין דער הייליגער שטאָדט טראָטץ די גרויסע פערפאָלגונ־גען.

פאַר מיר זיינען געזעסען די שומרי־החומות, די היטער פון די ירושלים'ער פעסטונגען. דאָס איז אַ מליצה וואָס עס ווערט אַמאָל בענוצט ווענען דעם אַלטען ישוב, אָדער דאָס איז מעהר ווי אַ מליצה. די וועכטער פון ירושלים זיינען געווען אַט דיזער סאָרט אידען וואָס האָ־בען זיך געהאַלטען מיט אַלע זייערע כחות אַן די שטיינער פון ירושלים'ער חורבות און מ'האָט זיי ניט געקענט פאַר־טרייבען, ניט קיין שווערד פון אַ שונא און ניט דער דלות פון אינעווייניג. אויף די געזיכטער פון די בני הישוב הישן איז אויסגעדריקט אַן אידעאַליזם וועלכע מען זעהט ניט אויף קיין אַנדערע מענ־שען פון קיין אַנדער אָרט. דאָס זיינען אַלע מענשען וואָס זיינען די טרעגער פון אַ הויכע קולטור, מענשען פול מיט חלומות, און דער העכסטער פון אַלע זייערע חלומות איז דער "ציון־חלום", צוליעב וועלכען זיי זיינען געקומען דאָ. אָדער וועלכען זיי ציהען ווייטער אַלס ירושה פון זייערע עלטערען אויב זיי זיינען דאָ געבאָרען געוואָרען. אויף דיזע חלוקה־אידען ליגט אַבגעשטעמפּעלט די קדושה פון ירושלים. זיי בריינגען צו אייך אַן אַטמאָספערע פון ווייטע וועל־טען, וועלטען פון אידעאַלען פון פריי־הערדיגע צייטען פון פרומקייט און פון גייסטיגע קראַפט. אונטער די גרויסע שטריימלאַך זעהען זיך אויגען מיט ליכ־טיגע וואַרימע בליקען, אויגען פון די וואָס זעהען חזיונות, אויגען וואָס עס קענען האָבען נאָר די וואָס בעזיצען פּאָ־עטישע נשמות. טיעף און גרויס מוז זיין די פּאָעזי וועלכע ליגט אין דעם אַלטען ישוב, אויב די ירושלים'ער האָבען אַזעל־כע אויגען ווי די וואָס איך האָב געזעהן דעם ערשטען שבת אין חורבת ר' יהודה החסיד. די עדה וואָס האָט זיך דאָרטען אויפגעקליבען האָט מיר דערמאָנט אַז מיר זיינען אַ פאָלק וואָס האָבען אַרויס־געגעבען אַזוי פיעל טרוימער און מאַר־טירער, מיסטיקער און אידעאַלע שטרע־בער. איך האָב געזעהן איינצעלנע אידען אַזעלכע אין דער אַלטער היים אָבער אַזאַ גאַנצע עדה האָב איך געזעהן צום ערש־

.7

ביי׳ם כותל מערבי

שבת פארנאכט בין איך געגאנגען צום כותל מערבי.

די וועג צום כותל מערבי האט מיר אנגעפילט מיט צער און וועהטאג. פון דעם יפו׳ער טויער ביז דער וואנד צו וועלכער עס זיינען געווענדעט די בליקען פון די אידען אין דער גאנצער וועלט איז ניט ווייט, אבער איך וויים ניט צו עס איז פאראן אין אירגענד וועלכען אנדער פלאץ אויף דער וועלט אזא צורעהטע העסליכע שמוציגע און וואס איהר ווילט גאס ווי דיעזע וועלכע טראגט נאך דעם נאמען אין די רייזעביכער, די גאס פון דוד.

עס איז ווערטה צו זאגען א ווארט וועגען אלט ירושלים בכלל אין בעציהונג צו דער זאך, וועגען וועלכער איך שרייב דא. ירושלים איז ארומגערינגעלט מיט א מויער, וועלכער נעהמט איהר ארום פון אלע זייטען, די ליינג פון דעם דאזיגען מויער ארום און ארום איז דריי און א האלב מייל, און אין דיעזען שטח איז איינגעשלאסען די אלטע ירושלים. דער דאזיגער מויער איז צובראכען געווארען, אוועקגעריסען געווארען און צושטערט געווארען אין פערשיעדענע צייטען, א טהייל פון דיעזען מויער איז געבויט אויף פונדאמענט פון דעם ערשטען מויער וואס דוד און שלמה האבען געבויט. אין אנדערע טהיילען איז דער מויער ווייטער ווי דער פלאץ אויף וועלכען עס איז געשטאנען די אלטע מויערען. דער כותל מערבי איז א טהייל פון דעם מויער וואס נעהמט ארום דעם הר הבית און עס איז די עלטסטע טהייל פון דעם מויער, מען גלויבט אז דאס איז אן איבערבלייבונג פון דער ערשטער וואנד וואס דוד און שלמה האבען געבויט און אויסער דעם איז עס געוועזען די וואנד, אויף וועלכע דער בית המקדש האט געגרענעצט און דאס נעהענטסטע צום קודש־הקדשים; מיט דיעזער וואנד איז אלזא פערבונדען ניט נור די טראדיציאן פון דער דוד ושלמה וואנד נאר די קדושה פון בית המקדש גופא.

אבער אויב די גאסען וואס זיינען אינעוויינינג פון דער אלטער שטאדט, עס הייסט אינעוויינינג פון די מויערען

זענד יאהר.

מען האט געלייענט אין דער תורה. עס זיינען גערופען געווארען רבנים פון אלע אידישע געמיינדען אין ירושלים, און יעדער פון זיי האט געמאכט די ברכות אויף א היימישען אופן לויט זייער אייגענע הברה ביז וואנען עס האט געקלונגען אין דער הויך יעמוד נציבנו רבי אליעזר בן מנחם מפטיר. דער גאנצער עולם איז געשטאנען אויף די פיס. סעמיועל איז ארויף אויפ'ן בימה, האט געמאכט די ברכה הויך און שארף, האט געמאכט די צווייטע ברכה נאך מפטיר, די מפטיר ברכה און האט מיט א שעהנעם נגון אבגעזאגט דעם ערשטען פסוק פון דער הפטורה "נחמו, נחמו עמי, יאמר אלהיכם". דער בעל־קריאה האט געלעזען די הפטורה און ווי וואונדערליך האבען געקלונגען די ווערטער פון נביא: "זאגט צו ירושלים און רופט צו איהר ווען איהר צייט איז פול געווארען"— "אויף א הויכען בארג געה ארויף, דו אנזאגעריז פון ציון, הויב אויף מיט כוח דיין קול, א ירושלים"—ווי שעהן זיינע ווערטער האבען געקלונגען ווען אויף דער בימה איז געשטאנען דער אידישער הערשער פון ארץ־ישראל נאך צוויי טויזענד יאהר פון חורבן ירושלים!

אבער די גרויסקייט פון מאמענט איז דערפיהלט געווארען אם שטארקסטען ווען סעמיועל האט געמאכט די ברכות נאך דער הפטורה. ווען ער איז געקומען צו: נחם על ציון כי היא בית חיינו, האט ער אויפגעהויבען זיין שטימע און האט עס ארויסגעזאגט מיט א קול וואס האט געציטערט פון אויפרעגונג, און אזוי האט ער אבגעזאגט ביז משמח ציון בבניה.

דער עולם איז דורכגענומען געווארען ווי מיט אן עלעקטרישען שטראם, עס האבען זיך דערזעהן טיכלאך וועלכע מען האט צוגעטראגען צו די אויגען צו פערהאלטען די טרעהרען וועלכע מען האט שוין ניט געקענט פערהאלטען. ירושלים האט געוויינט פון שמחה—א יום טוב פון טרעהרען. סעמיועל פערנעהמט זיין פלאץ נעבען ארון הקודש. געהט ארויף א ספרדישער רב און רעדט אין א גלענצענדען העברעאיש פון דער וויכטיגקייט פון מאמענט. ער ווענדעט זיך דאן צו סעמיועל: ואליך שר גדול ונאור, נציב ארץ־ישראל — סעמיועל לאזט אראפ די קאפ, שפארט אן ביידע הענד אויף'ן סטענדער מען זאל ניט זעהן זיין נערוועזיטעט און קוקט אין סידור אריין. דער רב בענטשט איהם איז דעם נאמען פון ירושלים, אין דעם נאמען פון די אידען פון ארץ־ישראל און אין דעם נאמען פון די אידען איבער דער גאנצער וועלט. ער רופט איהם נחמיה, און זאגט אז זיינע הענד האבען אנגעפאנגען צו בויען ארץ־ישראל און זיינע הענד זאלען עס ענדיגען. ער געהט אראב, גיט די האנד סעמיועל'ן, יענער דריקט איהר ווארעם און פריינדליך, ווי־דער קדיש און ווידער ובחיי נציב ארץ־ישראל, אלעמענס אויגען שטראהלען פון שמחה. סעמיועל האט בעוויזען אז ניט נאר איז ער דער אידישער האי־קאמישי־אנער, נאר ער איז א גוטער איד, און דער עולם שטיקט זיך מיט שמחה־געפיהלען. סעמיועל שטעהט ביז דער לעצטער ווארט פון דאוונען ענדיגט זיך, די התקוה מיט־געזונגען, עס פיהלט זיך אז עטוואס וואונדערליכעס, עטוואס היסטארישעס האט פאסירט.

עס איז ווערטה געווען צו פאהרען פינף טויזענד מייל אום דאס אליין צו זעהן. מען געהט ארויס פון שוהל מיט פולע הערצער וועלכע מען לויפט אויס־גיסען צו דעם גרעסטען אידישען פריינד און טרייסטער, צום—כותל־מערבי.

אידעאלען, אונזערע געביידען זיינען פון אידעען, און נאָר איין זאך איז פאַראַן פאר אונז אויף דער וועלט, וואס דער־מאָהנט אונז פון אמת'ע אידישע פעס־טונגען, פון אמת'ע אידישע געביידען; איין זאך וואס איז אויפגעלייגט פון שטיינער און רעדט צו אייך מיט א לשון פון גבורה דער כותל מערבי.

ווארום עס איז פאראן אן ערשיינונג פון ריעזיגע גבורה אין דיזער געוואלטי־גער וואנד. די שטיינער זיינען אזוי מורא'דיג גרויס אז עס איז שווער צו פערשטעהן ווי אזוי האָט מען אמאָל אָהן מאשינערי זיי געקענט אוועקלייגען אין דער פאזיציאָן אין וועלכער זיי ליגען. די העכסטע מענשען וואס שטעהען ביים וואנד דערגרייכען ניט מעהר ווי ביז דער דריטער שורה פון די שטיינער, און אין אין דער לייננ פון א שטיין קענען זיך אויסשטעלען פון 6 ביז 10 מענשען. און דיזע גיגאנטישע שטיינערנע בלאָקס זיינען ניט צוגעקלעפּט איינע צו די אנ־דערע מיט קיין זאך. זיי ליגען פשוט איינע אויף די אנדערע און ווערען צו־זאמענגעהאלטען בלויז מיט דער קראפט פון זייער געוואלטיגע שווערקייט, און דורך דעם וואס זיי זיינען צוגעפּאסט איינע צו די אנדערע. עס איז קלאָהר אז די מענשען וואס האָבען אזעלכע ווענד געבויט, האָבען געהאט א השגה פון גבורה אין זייערע מעשים און האָ־בען געוואוסט אז א לאנד איז ניט קיין לייכטע זאך אויפצוהאלטען. אזעלכע שטיינער קענען נאָר געבראכט ווערען און אריינגעשטעלט ווערען אין א וואנד נאָר ווען מען טראכט פון מורא'דיגע אנגריפע און פון ביטערע מלחמות. די אנגריפע און די מלחמות זיינען געקו־מען און אלע מעכטע פון דער וועלט האָבען געשטורמט געגען דיזע שטיינער־נע וואנד און אויף זיי האָט א פאָלק בעשיצט איהר לאנד ביז'ן לעצטען טראָ־פען בלוט.

דאס פאָלק איז געוועזן נאָך שטאר־קער ווי די שטיינערנע ווענד, די ווענד זיינען צושמעטערט געוואָרען פון די רוי־מישע אייזערנע פעסטונגס־ברעכער, און דאס פאָלק איז געבליבען. אָבער דורך וואונדערליכע דרכים איז געבליבען א זכר פון די מורא'דיגע אידישע ווענד, ריכטיג ווי צו דערמאָהנען די אידישע נאציאָן, אז אלעס איז נאָך ניט פער־לאָרען, אז די האָפנונג אויף אידישע ווענד איז נאָך ניט אויסגעלאָשען געוואָ־רען. און אזוי שטעהט די וואנד, דער סימבאָל פון אייביגע גבורה, און איז ניט פערשטערט געוואָרען אין אלע חורבנות דורך וועלכע ירושלים איז דורכגעגאנ־גען, ניט די צייט און ניט מענשליכע שנאה און האָס האָבען געקענט אָב־מעקען פון דער וועלט דעם לעצטען סימן פון דער אידישער מלוכה.

און די לעגענדע דערצעהלט אונז א וואונדער־געשיכטע וועגען כותל־מערבי: דער סולטאן סלים דער ערשטער האָט מיט דריי הונדערט און עטליכע און אכ־ציג יאָהר צוריק געזעהן פון זיין פאלאץ אין ירושלים אויפ'ן הר הבית ווי א פרוי טראָגט א בערגעל מיסט און ווארפט עס אוועק אויף א פלאטץ ניט ווייט פון זיין פאלאץ. עס האָט איהם זעהר פערדראָסען. ער האָט איהר גע־הייסען פאנגען. ווען מען האָט דער פרוי געבראכט פאר'ן סולטאן האָט זי געזאָגט אז זי שטאמט פון די אלטע רוימער, וועלכע האָבען געלאָזען א צוואה אז מען זאָל אזוי לאנג שיטען מיסט ביז וואנען דער זכר פון דער אידישער וואנד וועט אָבגעמעקט ווערען. דער סולטאן האָט נאָכגעפאָרשט און געפונען אז נאָך אנ־דערע מענשען פון ירושלים ווארפען זייער מיסט אויף דעם זעלבען פלאטץ. ער האָט געגעבען א בעפעהל אז מען זאָל צוואווארפען גאָלדענע רענדלעך אין די מיסט און האָט געלאָזען אויסרופען אז ווער עס וועט געהן אָברייניגען די מיסט וועט ער קריגען אויסער די רענדלעך וואס ער וועט געפינען אין די מיסט, וועט ער בעקומען נאָך אמאָל אזוי פיעל פון סולטאן'ס טרעזשורי. און אום צו

צייכענען זיך ניט אויס מיט ריינליכקייט איז די גאס וואָס פיהרט צום כותל מערבי די שמוציגסטע פון אלע. איך בין אריין אין א שמוציגע געסעל וואו קיין וואָגען קען ניט דורכפאָהרען און וואו ווען מען פיהרט דורך א קעמעל קען קיין מענש צוזאמען מיט איהם די "גאס" זיך ניט דורכשפארען. פון ביידע זייטען שטעהען פינסטערע שטיינערע חאָקופּעס פון וועלכע די אונטערשטע עטאַזשען זיינען פערנומען מיט "קראָמען", אויב אימיצער האָט א רעכט דאָס אזוי אָנצורופען. דאָס זיינען פינסטערע לעכער אין וועלכע עס געפינען זיך פערשיעדענע סחורות און עס איז ניט לייכט אויפ'ן ערשטען בליק צו דערקענען וואָס די אראבער פערקויפען דאָרטען. אין אנדערע סטאָרס פערקויפט מען קוכענס וועלכע ווערען אלע ווײלע בעזוכט פון מחנות פליעגען, אין אנדערע פערקויפט מען וואָטערמעלאָנס און וויינטרויבען, וועלכע ליעגען אויף שמוציגע ברעטער, און וועלכע זיינען אויסגעטונקט אין פליעגען. אין אַנדערע פערקויפט מען פלייש אויף וועלכע עס רוהען ארמעען פון דיזעלבע בעשעפענישען און קיינער קימערט זיך ניט זיי אראָבצוטרייבען. אויף דער ערד נעבען דיעזע סטאָרס זיצען אראבער, נעבען זיי שטעהען אויף דער ערד פלעשלאך אין וועלכע עס שטעקען פייפּס פון וועלכע די אראבער רויכענען דורך דעם, זיי קימערען זיך וועניג וועגען די קעמלען. די אייזלען וואס שלעפען זיך פערביי, וויזט אויס אז צו זיצען דא אין שמוץ און ציהען די פייף איז פאר זיי א טעם גן־עדן, אזוי קען מען לייענען לויט דעם אויסדרוק אויף זייערע פנים'ער. אין גאַס הערט זיך א מיאוס'ע ריח, זי געהט באַרג אראָפּ און וואס ווייטער איהר געהט אלץ אנשטרענגליכער איז אייך אלעם וואס איהר זעהט און אלעם וואס איהר ה ע ר ט. ענדליך קומט איהר צו א טהייל גאַס וועלכע איז אין גאַנצען פערדעקט, פערמאכט פון אויבען און עס דאכט זיך אייך אז איהר געהט אין אן אונטעראירדישען הייהל, איהר קעהרט זיך צו רעכטס, געהט אין א נאָך שמוציגערע געסעל, וואס איז שטילער, אָבער ניט פיעל ריינער פון דער ערשטער. איהר קעהרט זיך צו לינקס וואס געהט בארג ארונטער, פון די האלב צובראָכענע טהירען רוקען זיך פון צייט צו צייט ארויס די מיזעראַבעלסטע ברואים וואס איהר האָט ווען געזעהן — דא וואָהנען די מוגראהבין. אן אראַבישער שבט וואס איז געקומען אהער פון אפריקא. איהר ענדיגט די גאַס און פאר אייך שטעהט דער כותל מערבי !

איך האָב זיך שטענדיג פאָרגעשטעלט אז נעבען דעם כותל מערבי, די וואנד פון בית המקדש פעסטונג איז פאראַן א גרויסער ליידיגער פלאטץ וואס איז ניט פערצאמט, עס איז עפּעס א מין פעלד איבער וועלכען אידען קומען פון אַלע זייטען צו דער וואַנד, ווי איבערראשט בין איך געווארען אז איך האָב געזעהן אז נעבען דער גרויסער וואנד איז כמעט גאָר קיין ליידיג פלאטץ ניטאָ. אין דער גאַנצער לענג געגען כותל מערבי געהט א ליימענע וואַנד, א וואַנד פונ'ם מוגראבישען קווארטאל, און צווישען כותל און דיזער וואנד איז בלויז פאראַן א שמאָלער פלאַץ, אזוי ברייט ווי א געוועהנליכער סיידוואָק און איז געפלאסטערט מיט שטיינער, שטעהענדיג נעבען דעם כותל מערבי פיהלט איהר זיך ווי איהר וואָלט געוועזן איינגעשפּארט פון אלע זייטען און איהר קענט בלויז ארויסגעהן דורך דער שמאָלער געסעל דורך וועלכער איהר זייט אריין.

און די וואנד איז די איינציגע זאך וואס איז געבליבען פון אלעם וואס מיר האָבען פערמאָגט, די איינציגע זאך וועלכע מען קען אָנטאַפּען מיט'ן האנד, א שטומער עדות אויף אונזער גרויסקייט פון אמאָל. אַלעם אנדערעם וואס מיר פערמאָגען זיינען ספרים, ווערטער, אותיות ; אונזערע פעסטונגען זיינען

.8

ועד הצירים און "קבוצות"

איך האב בעשלאסען צו לאזען ירושלים מיט איהר קדושה מיט איהר גרויסען צויבער פון דער פערגאנגענהייט אויף שפעטער צו בעשרייבען, און אוועק צו דעם בויענדען און פלאנצענדען טייל פון ארץ־ישראל, צום נייעם ישוב, צו די קאלאניען. איך האב זיך ניט געקענט איינהאלטען אום ניט צו לויפען גלייך אויף די פעלדער אויף וועלכע עס שפראצט די האפנונג פון דער אידישער נאציאן—דארטען וואו מיין פאלק ווערט ווידערגעבוירען. אהין—אין די קאלאניען אין יהודה און שומרון און גליל, אום צו קומען נאכהער צוריק אין ירושלים.

נאר בעפאר איך פאהר אוועק אין די קאלאניען האב איך בעשלאסען אריינצוגעהן אין דער ציון־קאמישאן אדער ועד־הצירים וועגען וועלכען מען האט אזוי פיעל גערעדט אין דער אידישער וועלט אין די לעצטע צוויי יאהר און וועגען וועלכען עס זיינען געווען אזוי פיעל מלחמות אויף דער לעצטער קאנפערענץ אין לאנדאן. און אזוי ווי איך געה ארויס פון גרויסען יאפא־טויער און ווארף נאך אמאל א בליק אויף דער גרויסער וואנד פון שטאדט מויער און אויף דעם פלאץ וועלכען מען האט אויפגעבראכען אין מיטען אום ווילהעלם זאל קענען מיט זיין סוויטע דורכגעהן אין 1898 (ווילהעלם האט שוין געהאט גרויסע השגות דאן אויך) און געה אויף אין דער ביזנעס־גאס וואס ליגט אויסערהאלב דער שטאדט מויער אום צו געהן צום וועד הצירים, טרעף איך אן דר. שמריהו לעווין, וועלכען איך האב ניט געזעהן זייט דער פארא־יאהריגער לאנדאנער קאנפערענץ. מיר זיינען, נאטירליך, באלד אריין אין א ווארימען שמועס וועגען אלעם וואס עס טהוט זיך אין דער ציוניסטישער וועלט און מיר זיינען אוועק אין ועד הצירים, וועלכעס איז א גרויסער און זעהר לאנגער פלאאר פון א גרויסער געביידע. אין מיטען איז א קארידאר, איןביידע זייטען פיעלע צימערן מיט שעהנע העברעאישע אויפשריפטען. (און בלויז העברעאישע) וועגען די דעפארטמענטס וואס געפינען זיך אין די

נעבען חשק דעם פאָלק צו דער ארבייט האָט ער אליין גענומען א רידעל און אָנגעפאנגען גראָבען. אין א חודש צייט פון שווערע ארבייט איז צואוואָרפען געוואָרען דער באַרג מיסט און עס איז אָבגערייניגט געווארען די וואנד, אזוי ווי זי זעהט יעצט אויס.

דער אמת איז אַז דער גרונד אויף וועלכען מען שטעהט נעבען דעם כותל מערבי איז פיעל, פיעל העכער ווי עס איז געווען דער גרונד אין דוד'ס צייט. דאס זיינען אָנגעקליבען געוואָרען פערשידענע אָבפאַל און מיסט און עס האָט פערדעקט דעם אונטערשטען טהייל פון דער ריעזען־וואנד.

די אידען האָבען פערשטאנען דעם וואונק וואס עס ליעגט פאר זיי אין דיזער וואנד און זי איז אין לאנגע דורות נאָך דורות געשטאנען פאר דער פאנטאזיע פון די צושפרייטע קינדער פון דער אידישער נאציאָן און פון איין ברעג וועלט ביז דעם אנדערען האָבען זיי געבראכט אהער זייערע טרעהרען, האָבען דאָ אויסגעגאָסען זייער ביטער הארץ, האָבען געקושט דעם היילינען זכרון פון אונזער נאציאָנאַלע גרויסקייט און דערפאר זיינען עס די אונטערשטע שטיינער שווארץ. דאס איז דער שטעמפעל פון ליעבשאפט, טרייהייט פון א נאציאָן צו זייערע היילינטהימער.

און עס האָט זיך מיר גערדאכט ווי איך זעה שורות און שורות פון אידען פון אלט־פערגאנגענע צייטען, די נשמות פון אלע וואס זיינען דאָ געשטאנען און האבען געטרויערט אויף דעם חורבן פון מיין אומה — עס האָט זיך מיר געדאכט אַז זיי שטעהען אין דיזען שבת נחמו נעבען דער וואַנד און אין זייערע אויגען האָבען טרעהרען פון שמחה געשיינט, ריכטיג ווי זיי וואָלטען זאָגען: ניט אומזיסט האָבען מיר דאָ ביי דיזער וואנד געוויינט, ניט אומזיסט האָבען מיר אונזערע תפלות דאָ אויסגעגאָסען — גאָט האָט אונזער תפלה געהערט!

איך בין געשטאנען פערזונקען אין געדאַנקען. אויף דעם אנדערען ברעג פון כותל מערבי איז אָבגעבראָכען א ווינקעל פון א שטיין און עס איז פאראַן אן עפענונג אין וואנד, א איד איז צוגעגאנגען האָט אריינגעלייגט זיין געזיכט אין דער עפענונג און זיין קערפער האָט געציטערט פון אינערע אויפרעגונג. איך האָב גע'חלם'ט איבער די וואונדער פון מיין אומה, איבער די טיעפקייט פון איהרע יסורים און איבער איהר גרויסע קראַפט, האָב געטרוימט איבער די ירושלים פון דער צוקונפט, איבער דער גרויסער ליכטיגער הויפט שטאָדט פון ישראל, וואס וועט שטעהן אויף די שפיצען פון דיזע בערג און אלע פעלקער וועלען געהן צו איהר ליכטיגקייט. ניט אומזיסט האָט דיזע וואנד געווארט טויזענדע יאָהרען.

שפּעטער פון אבענד האָבען זיך געלייגט אויף דעם כותל, די מתפללים זיינען פערשוואונדען, איך האָב זיך לאנגזאַם, מיט א פולע הארץ געלאָזען געהן אהיים דורך'ן מיאוס'ען מוגראבישען קווארטאל.

חתמ'עט בעקאנטע נעמען פון קאלאניכע. עס הייסט אלזא אז מיר האבען דא א מלחמה צווישען דאס "אלטע" און דאס נייע אין דער קאלאניזאציאנס פראגע און דאס איז א שאלה אין וועלכע עס הענגט אפ די גאנצע ציקונפט פון דער אידישער ארבייט אין ארץ־ישראל. דארום מען דארף דאך וויסען ווי אזוי צו מאכען די נייע קאלאניזאציאן אז אויב זי וועט ניט געמאכט ווערען לויט דער ריכטיגער שיטה קען דאך דער גאנצער בנין אומפאלען. און איך האב בעשלאסען בעפאר איך פאהר ארויס צו זעהן ווי אזוי דיזע גרויסע פראגע ווערט פערענטפערט אויף די פעלדער, צו הערען וואס עס וועט זאגען וועגען דיזער פראגע דער מיניסטער פון אגריקולטור און קאלאניזאציאן, וועלכער רעדט ניט נאר אין נאמען פון דער אדמיניסטראציאן נאר אויך אין נאמען פון דער ווי־כענשאפט.

דר. עטינגער איז א מאמין אין קבוצות אדער קאאפעראטיווע ארבייט און קאלאניזאציאן. ער זאגט אז עס זיינען פאראן צוויי סארטען קבוצות: איינע איז אז א גרופע ארבייטער נעהמען אן א שותפות'דיגע שטיק ארבייט אלס א פאדריאד ווי צום בייספיעל צו בויען א שאסיי א. ז. וו. אזעלכע סארטען קבוצה־ארבייט איז, זאגט ער שטענדיג ערפאלגרייך. עס איז פאראן א צווייטע סארט קבוצה און דאס איז ווען א גרופע ארבייטער מאכען א קאאפעראטיווען כעטלמענט, זיי ארבייטען אלע צוזאמען און טהיילען זיך מיט די רעזולטאטען. צו אזא קבוצה דארף געגעבען ווערען אלע נויטיגע אומשטענדען פיר ערפאלג. אונטער שלעכטע קאנדיציאנען קען עס נאטירליך ניט זיין קיין ערפאלג.

און וואס איז וועגען דעם דעפיציט וואס עס איז פאראן אין קבוצות, לויט ווי איך הער? — איז געווען מיין פראגע.

ערשטענס קומט דער דעפיציט — איז געווען די תשובה — דערפאר ווייל מיר צאהלען די ארבייטער אזעלכע וויידזשעס וועלכע מען דארף אום צו מאכען א לעבען. מיר מוזען אויפהויבען דעם שטאנדארד פון וויידזשעס אום מיר זאלען קענען פארקויפען אונזערע פראדוקטען פאר אונזערע מענשען אליין, און דאס קען נאר זיין אויב זיי וועלען פערדיענען גוט. און צווייטענס קומט דער דעפיציט דערפאר ווייל די קבוצות ארבייטען ניט כסדר אויף איין ארט, מען שיקט זיי ארבייטען פון פלאץ צו פלאץ. ווען זיי זאלען ארבייטען אויף איין פלאץ וואלט עס געקאסט ווייניגער; און דריטענס איז אז עס איז פאראן א גוטער יאהר איז א דעפיציט אי פאר די קבוצות אי פאר די אלטע קאלאניעס; אויב עס איז פאראן א שלעכטער יאהר איז פאראן א דעפיציט ביי אלעמען. נאר וועגען יענע שווייגט מען און וועגען די דעפיציטען פון די קבוצות רעדט מען מעהר.

און ווען איך האב געזאגט צו דר. עטינגער אז איך פאהר ארויס איבערן לאנד האט ער מיט א שמייכעל מיר געזאגט: אלע קאלאניסטען וואס איהר וועט זעהן פון דאנען ביז'ן גליל און צוריק וועלען אייך זאגען פארקעהרט ווי דאס וואס איך האב אייך דא געזאגט.

—פארוואס? — האב איך געפרעגט זעהר פעראינטערעסירט אין דער אונערווארטעטער ערקלעהרונג פון געעהרטען ד"ר.

—דערפאר ווייל די קאלאניסטען קוקען נאר פאר דעם יעצטיגען מאמענט און האבען קיין אויג פאר די צוקונפט.

און נאך א קורצען שמועס מיט דר.

צימערן. דער אויסדרוק מאכט דעם איינדרוק פון א רעגיערונגס־הויפטקווארטיר, א זעהר היבשער צאהל פון בעאמטע, מענער און פרויען לויפען הין און צוריק און טראגען אויף זייערע פנים׳ער און תנועות אן אויסדרוק פון גרוים ביזיגקייט און אויך א שטייפקייט. ווי איינער זאגט: מיר זיינען בעאמטע פון א כמעט־רעגיערונג און מען קען אונז ניט איינקמאכען מיט דער „האנד בבל־אופן". זיי ריידען העברעאיש. מיר זיינען אריין אין איינעם פון די צימערן און פארטגעזעצט אונזער שמועס. דר. לעווין האט מיט געוואלדינע בעגייסטערונג גערעדט וועגען ארץ־ישראל, האט געשריען אז עס איז משיח׳ס צייטען און אויב די אידען פארשטעהען עס ניט זיינען מיר אונגליקליך, זיינען מיר באנקראט, זיינען מיר פעראכטעט און פארשפאטעט, א. ז. וו. דר. לעווין איז אזוי ברענענדיג, אזוי שארף ווי ער איז אימער געווען און אין ארץ־ישראל גופא, איז ער נאך „אין שטימונג" מעהר ווי אימעטום.

באלד האב איך זיך געזעהן מיט דר. עטינגער, דער מיניסטער פון אגריקולטור און קאלאניזאציאן אין ארץ־ישראל. א מאן אין וועמעס בעוועגונגען עס איז קענטיג אויף׳ן ערשטען בליק דער וויסענשאפטס־מאן, מיט א פרעהליכען שמייכעל און אויגען פון א טרוימער, און איך בין מיט איהם גלייך אריין אין די געדיכטעסטע פון דעם וואלד, און אין פערלויף פון עטליכע מינוטען זיינען מיר געשטאנען אין דער ברענענדסטער פראגע וועגען וועלכען עס ווערט פיעל גערעדט אין ארץ־ישראל און וועגען וועלכען מיינע לעזער וועלען פיעל לערנען אין מיין שרייבען וועגען ארץ־ישראל: דאס איז די פראגע פון קבוצות (איהר מעגט עס אויסריידען אין דער ספרדישער הברה מיט דעם אקצענט אויף׳ן לעצטען ו׳ (קוואוצא׳ט). איהר קענט ניט מאכען קיין שריט אין דער ארץ־ישראל פראגע אויב איהר זייט ניט בעקאנט מיט דעם ענין פון קבוצות, ווייל דאס איז יעצט דער עיקר העיקרים אין דער פראגע פון בעזעצען זיך אויף לאנד אין פאלעסטינא.

אויב איהר געדענקט האט ווייצמאן אין לאנדאן געזאגט אז די אידישע קאלאניזאציאן אין ארץ־ישראל ווערט צוטהיילט אין צוויי טהיילען: איין טהייל איז די קאלאניזאציאן וואס איז געשאפען געווארען ביז דער לעצטער צייט. צו דיזען חלק געהערען די מעהרסטע פון די קאלאניען וועלכע זיינען זיך גאנץ גוט אבער זיי זיינען ניט קיינע קאלאניען אין פולען זינן פון דאס ווארט; זיי זיינען „פינסקס" און „מינסקס" אויפ׳ן ארץ ישראל באדען. אנדערש אבער זיינען די נייע פארם פון קאלאניזאציאן, די קבוצות וועלכע קאסטען אונז אמת טייער אבער עס איז ווערטה דער פרייז. הייסט דאך עס אז די קבוצות, די זאך אויף וועלכע כל ישראל האפט און ווארט אין אז דאס וועט אונז אויסלייזען פון אלע צרות, און אין מיין ריכעלע אין וועלכען איך האב פערשריבען אלע זאכען מיט וועלכע איך דארף זיך אבגעבען אין ארץ־ישראל האב איך אוועקגעשטעלט מיט גרויסע אותיות דאס ווארט „קבוצות", וועלכעס האט געמיינט אז ווען איך וועל קומען אין אינזער לאנד וועט עס זיין די ערשטע זאך מיט וועלכע איך זאל מיך אינטערעסירען.

אבער דאס פערצייכנען איז געווען איבעריג. אין דעם טאג אין וועלכען איך בין אנגעקומען אין ירושלים איז געווען געדרוקט אין די דארטיגע צייטונגען אן אפענער פראטעסט געגען ווייצמאן פאר זיינע ווערטער וועגען דער אלטער קאלאניזאציאן, און דארויף זיינען געווען גע־

.9

שטיינערנע בערג און בליהענדע גערטנער

איך בין ארויסגפאהרען פון ירושלים 3 אזייגער בייטאג ווען עס פאנגט אן צו ווערען א ביסעל קיהלער די לופט. אונזער פוהרמאן (מיר זיינען געפאהרען א גרופע פון איינינע פערזאן) האט געהייסען ישראל און האט, ווי אלע אידישע בעלי־עגלות אין ירושלים, גערעדט א ביסעל העברעאיש. פון נאציאנאלען שטאנדפונקט איז ער אלזא געוועזן אלל־רייט", אבער פון ריין בעל עגלה'שען איז ער מיר ניט געפעלען געווארען. זיינע צוויי פערד זיינען געוועזן עהנליך צו מענדעלי'ס "אדלערס", און ווען ער האט צוגשפאנט אונטער'ן שטאדט א דריטען האב איך ערשט איינגעזעהן אז די ערשטע צוויי זיינען נאך ניט פון די ערגסטע פון די ירושלים'ער פערד. אבער אין ארץ־ישראל — האט מען מיר ערקלעהרט — זיינען יעצט גוטע פערד ניט שטארק בנמצא. די טערקען האבען זיי צוגענומען און, נאטירליך, האבען זיי אויסגעקליבען די בעסערע און קיי־ נער וועט זיי דערפאר ניט פארדיינקען וואס זיי האבען געוואוסט וועלכע צו קלייבען.

מיר זיינען אראבגעפאהרען אויף דער יאפו'ער וועג. די וועג איז ניט קיין שלעכטע און זי געהט אויף דעם זייט פון די בערג, דרעהט זיך ווי א שלאנג אין די שמאלע צווישען בערגיגע דורכגענגע. דא און דארט זעהט מען א געביידע פון שטיינער, ווי זי וואלט געווען צוגעקלעפט צום בארג. דאס האט עפעס אן איינזאמער אראבער אויפגעשטעלט פיר זיך א נעסט אין די וואלקענס. אין מאנכע טאהלען געפינען זיך קליינע דערפלעך אראבישע מיט הייזלעך פון ליים און אמאל פון שטיינער. אראבישע הייזער אין ארץ־ישראל ווערען אפט געמאכט אויף פשוט'ען אופן: מען שטעלט אויף א שטוב פון ליים, די זון טריקענט עס אויס און מען האט שוין א "היים". אין גרויכע רעגענס איז אזא הויז אין געפאהר צו צוגעהן

רופין וועגען וואס איך וועל נאך האבען
די געלעגענהייט צו ריידען אין מיינע
ווייטערדיגע ארטיקלען, ביז איך ארויס
צו זעהן די ערשטע קבוצה — **נעבען**
ירושלים, אין דיוב, וואו מען וויל בע־
פרוכפערען א נאקעטען בארג.

מ'ען פון אוקראינא, פון רוסלאנד. זיי ארבייטען אונטער'ן ועד הצירים. ער האט זיי וואס צו זאגען פיר זייער טובה ווענגען, אבער ניט זיי און ניט דער ועד הצירים וויל זיך בענוצען מיט זיין ער־פאהרונג. דאס אארט איהם ניט. פאר איהם איז גענוג אז ביי איהם איז אלעס אין ארדנונג. ער האט זיבען קינדער — און אין זיינע רייד איז אריין א מיידעל שטארק און פול. זי האט אונז אבגעגעג־בען א ברייטען "שלום", און דער פא־טער האט ערקלעהרט אז זי האט נאר וואס געענדיגט דעם בית־ספר און איז א גרויסע העברעערין נאר זי וויל ווייטער לערנען. זי קאכט זיך אין חשבון, אבוואהל איבערצעהלען די אייער קען מען אפילו דורך דעם חשבון וואס מען לערנט אין בית־ספר אליין.

אונזער גאסטפריינדליכער ווירטה האט אונז מכבד געווען מיט עטליכע סארטען פון קאנסערווירטע פרוכטען וועלכע האבען ארויסגעשיינט פון גרוי־סע גלעזערנע כלים. דאס — זאגט ער מיט גאוה — קאנסערוויר איך אליין, און אלע מינים וואס איהר זעהט דא — אנווייזענדיג אויף א פופצעהן כלים — וואקסען ביי מיר אין גארטען. איך האב מיר דא אליין די גאנצע מאשינערי וואס מען דארף צו קאנסערווירען. אבער איהר ווילט דאך מסתמא זעהן מיין וויין־קעלער — זאגט ער — קומט אראב אונטען. מיר זיינען אראבגעגאנגען אין א טיעפען און גערוימיגען קעלער, פול מיט וויין־פעסער. אט האב איך וויין וועלכער שטעהט ביי מיר פופצעהן יאהר אלעס ארויסגעצויגען פון דיזע שטיינער פון די בערג. ארויסגעהענדיג זאגט ער: אט דער קעלער איז ניט געבויט ווי איהר פערשטעהט דאס ווארט בויען. דער גאנ־צער קעלער איז אויסגעהאקט אין דעם שטיינערנעם בארג און איבער־דעם, אויפ'ן שטיין, איז געבויט מיין הויז. צופיהרענדיג אונז צום קערידזש זאגט ער: איך האב געהאט די זכיה אז ביי מיר זיינען געווען אלע ציוניסטישע פיהרער, פון הערצל און וואלפסאן ביז ווייצמאן און בראנדייס.

פון מוצא זיינען מיר געפאהרען קיין דילב. א שורה פון פאלאטקעס זיינען געווען אויפגעשטעלט. נעבען די פיס פון א גרויסען בארג ניט ווייט פון די פאלאטקעס, נעהנטער צום וועג, איז גע־ווען אויפגעשטעלט א געביידע פון ברע־טער. נעבען דעם האט זיך געקאכט א גרויסער טאפ. דריי מיידלעך האבען אונז געענטפערט אויף אונזער "שלום", מיר זיינען אריין מיט זיי אין א שמועס אויף העברעאיש. באלד איז צוגעקומען נאך א מיידעל ארויסגעהענדיג פון קיך, האלטענדיג אונטער'ן ארעם א בוך. דער נאמען פון מחבר איז געווען אויפגעשרי־בען אויפ'ן טאוועל. דאס איז געווען א בוך פון גערארד הויפטמאן. די מייד־לעך האבען אונז ערקלעהרט אז זיי זיי־נען אויך מיטגליעדער פון דער קבוצה וואס ארבייטען דא. איך האב ניט גע־פרעגט וואו זיי האלטען זיך דא אויף אין דעם קעמפ, ווייל מען האט מיר גע־זאגט פריהער אז זיי זיינען דא צוזאמען און אז דער ועד הצירים האט עס ניט געוואלט ליידען, נאר אז די קאנטראק־טען מיט די קבוצה זיינען שוין געמאכט געווארען און אז ביי מאכען די קאנט־ראקטען האט די קבוצה אנדערש ניט געוואלט ווי דיזע גלייכהייט פון מינים אין דער קבוצה, און ווי באלד עס איז שוין געווען אבגעמאכט, האט שוין דער ועד הצירים ניט געקענט קיין זאך העל־פען און עס איז געבליבען אזוי. א קוק טהוענדיג אין טאפ איז געווען מיין פרא־

און זיך אומקעהרען צוריק צו די בלאטע פון וואנען עס איז געקומען. אנשטאט פענסטער איז א לאך, מיט וועלכער מען איז שטענדיג יוצא פאר אלע צוועקען צו וועלכע פענסטער דיענען געוועהנליך. נעבען די גרויסע שטערט זיינען די הייזער פון שטיינער.

אזוי זיינען מיר געפאהרען נידעריגער און נידעריגער צווישען די בערג, און איך האב זיך דערמאנט דאס וואס דר. עטינגער האט מיר געזאגט מיט א טאג צוריק אז די אלע בערג ארום ירושלים קענען ווערען בעפלאנצט, עס זאלען זיך אויף זיי אויסשפרייטען גערטנער און וועלדער, ווי עס איז געוועזען אויף זיי אמאל איידער די בארבארען פון אלע ראסען וואס האבען דא געהערשט, האבען חרוב געמאכט דאס לאנד. סימנים פון דער בעפרוכטיגונג פון די בערג אין די אלטע צייטען איז נאך צו געפינען יעצט אויף אלע בערג וועלכע זעהען אוים צו זיין ווילד. מען זעהט נאך יעצט אויך אז דארטען וואו די ערד איז ניט אראבגעטראגען געווארען, צווישען די שטיינער וואו עס איז נאר פאראן א פלאץ פיר א פלאנצונג צו שלאגען ווארצלען, וואקסען בוימען פון זיך אליין.

איך בין געפאהרען צווישען די בערג און האב פון זיי קיין אויג ניט אראבגענומען. וואס פיר א געוואלדיגע ערשיינונג וואלט עס געווען ווען דיזע קאלכיגע שטיינער וואס גרייכען אין די וואלקענס זאלען זיין בעדעקט מיט אליוועןֿוועלדער, מיט וויין־גערטנער, מיט אלעם וואס בליהט און וואקסט, און צווישען דעם גרינעם צודעק פון די בערג זאלען זיך ארויסזעהן די שעהנע דעכער פון אידישע שטיינערנע הייזער און אורמעדום וואו מען זאל ווארפען מיט אן אויג זאל מען זעהן ווי אלעם בליהט אונטער אידישע הענד אויף אלע הויכע פלעצער ארום ירושלים און אזוי זאל עס זיין ביז די טויערן פון ירושלים גופא! דער צופאהר צו אונזער הויפטשטאדט וואלט געווען דער שעהנסטער אין דער וועלט!

אזוי טראכטענדיג בין איך צוגעקומען צו דער קליינער קאלאניע מוצא וואס ליעגט צווישען די בערג. מיר האבען זיך אבגעשטעלט געגען א גרויסע געמויערטע הויז. אויף דער וועראנדא איז געשטאנען א מאן וואס האט אויסגעזעהן ווי א זעכציגער, דורכגעברענט פון דער זון. ער האט אונז געגעבען א הארציגען "שלום" מיט א שווערע אויסגעארבייטע האנד און געבעטען אין הויז אריין. מיר האבען זיך געפונען אין א גרויסען צימער מיט א טאילד פלאר. דער בעל־הבית האט אונז צוגענומען זעהר שעהן, האט אונז דערצעהלט פון די גרויסע שוועריגקייטען וואס ער און אנדערע האבען אויסגעשטאנען איידער זיי האבען זיך אויסגעלערנט ריכטיג צו פלאנצען און צו זייען. ער איז שוין אין לאנד אכט־און־צוואנציג יאהר, געקומען פון האמעל. וואו עס האט איהם קיין זאך געפעהלט, נאר ער האט זיך ארייגענומען אין זינען אז ער מוז זיין אין ארץ־ישראל. די נייע — זאגט ער — וואס וועלען קומען אין ארץ־ישראל, וועלען שוין האבען די גאנצע ערפאהרונג וואס די אלטע האבען געקראגען און האבען טייער בעצאהלט. זאלען זיי, די נייע, נאר וועלען זיך לערנען. אבער, ווי עס ווייזט אוים, ווילען זיי עס ניט. זיי מיינען אז זיי זיינען קליגער. זאלען זיי מיינען. אט ארבייט מען ניט ווייט פון איהם אין א קבצה — זאגט ער — אין דילב. נייע מענשען, געקו־

אונזערע אראבישע שוועסטער־קינדער, איז אז זיי האלטען ניט פון פריוואט־אייגענטום און אלעם דארף דא האבען שמירה. דערווייליע אבער האב איך גע־האט דעם אמת'ן קלארען פירוש אויף דעם בעריהמטען פסוק: "כמלונה — ווי א נאכט־בײדעל — במקשה — אין א פעלד פון פלוצערן..... אז מען וויל פערשטעהן דעם תנ"ך זאל מען זיך ארוי־בערכאפען קיין ארץ־ישראל.

גע: וואו נעהמען זיי דא אין די בערג דאס וואס זיי דארפען פאר זייער עסען. די תשובה איז געווען, אז קיין פלייש עסען זיי ניט, ווייל זיי האבען ניט און עס איז דאך הייסע וועטערן — לעבען זיי מיט אנדערע זאכען אויסער פלייש.

די מיידלעך זיינען פון אוקראינא ניט לאנג געקומען. די מעהרסטע פון דער גרופע זיינען פון רוסלאנד. זיי זיינען דריי קבוצות: א', ב', ג'. זיי ראמען אב די שטיינער און פלאנצען וואלד. די ראזיגע ארבייט ווערט געטאן אויף'ן חשבון פון ועד הצירים. זיי זיינען 100 און צוואנציג פערזאן, מענער און פרוי־ען, און זיי ארבייטען אכט שטונדען א טאג, ווי עס ארבייט יעדע קבצה. זיי שטעהען אויף 4 אזייגער אין דער פריה, ארבייטען איניגע שטונדען און געהען אברוהען. האלב נאך דריי דערענגדיגען זיי דאס וואס עס פעהלט זיי צו די אכט שטונדען.

מיר זיינען אוועק צום בארג. די אר־בייט איז בעשטאנען דערמיט וואס מען האט געקליבען שטיינער אין קערבלאך. נאכהער האט מען די שטיינער אוועק־געלייגט איינע אויף די אנדערע אזוי ווי א פארקאן. פון איין פארקאן ביז'ן אנ־דערען איז די ערד אויסגערייניגט גע־ווארען פון שטיינער און פארטיג גע־מאכט געווארען צו זייען. דער צוועק פון די שטיינערנע פארקאנען איז צו פערהאלטען די וואסער בשעת א רעגען אין דעם ריינעם שטח צווישען איין פארקאן און דעם צווייטען, אום עס זאל דארטען וואקסען. די פארקאנען זיינען בלויז עטוואס העכער ווי די ערד. דאס רופט מען טערראסען און נאר דורך אזעלכע טערראסען קען מען בעפלאנ־צען בערג; אהן זיי רינט די וואסער אראב און דאס געפלאנצטע קען ניט לעבען. די יונגע לייט אזוי גוט ווי די מיידלעך זיינען געווען אלע מיט זעהר סימפאטישע געזיכטער און זייער אינ־טעליגענץ איז געווען אנגעשריבען אויף זייערע פנים'ער. דאס איז דער טיפ פון דער ראדיקאלער יוגענד אין מזרח־אייראפא, פון וועלכע עס קומען די חלוצים וועלכע קומען יעצט אין ארץ־ישראל ארום הונדערט פערזאן א וואך. זיי זיינען אלע אידעאליסטיש געשטימט און עטליכע ווערטער מיט זיי איז גענוג צו איבערצייגען צו וועלכער פאליטישער ריכטונג זיי בעלאנגען.

ווען מיר האבען פערלאזען די טער־ראסען איז שוין די זון געשטאנען גאנץ נידעריג. מיר זיינען געפאהרען בארג־ארויף. איך האב א קוק געטהאן צוריק. די יונגע לייט האבען אויסגעזעהן ביים פוס פון די בערג אזוי ווי קליינע פינט־לאך. איך האב געקלעהרט: וועלען די־זע נייע בילוצעס קענען אויפטהאן דאס וואס מען דארף יעצט אויפטהאן? ווע־לען דיזע טערראסען ווירקליך אמאל זיין דאס וואס דער נביא ישעיה זאגט־צו: "און איך וועל מאכען אלע מיינע בערג אלס א וועג און מיינע שטעגען וועלען אויפגעהויבען ווערען"?

קומענדיג צוריק פארביי מוצא איז שוין געווען האלב־דונקעל. אין א גאר־טען פון קירבעס אויף א הויכען פלאץ איז געשטאנען אזוי ווי א הויכער טיש אויף פיער דינע סלופקעס אריינגעשלא־גענע אין דער ערד. אויבען איז גע־שטאנען א מאן און געקוקט אויפ'ן פעלד. איבער איהם איז געווען אויס־געפלאכטען פון בלושץ א צודעק צו שי־צען איהם פון היץ אין מיטען טאג. דאס איז א שומר וואס היט די קירבעס. אין ארץ־ישראל דארף מען אלץ היטען פון גנבים. די טבע פון א טהייל פון

ישראל און וואס איינער האט געוואלט האט ער געטהאן."

מיט אונז אין וואגאן זיינען געווען קאלאניסטען פון מטולה, די ווייטעסטע אידישע קאלאניע אין צפון פון ארץ־ישראל, דארטען אויפ'ן גרענעץ צווישען די ענגלישע און די פראנצויזישע אקופאציאן, און וואו די פראנצויזען מיט די אראבער פון פייזאל האבען זיך זייט די לעצטע עטליכע מאנאטען געשלאגען און וואו עס זיינען געפאלען די אידישע קרבנות צוזאמען מיט קאפיטאן יוסף טרומפעלדאר. א קאלאניסט האט געזאגט, אז ער האט געקראגען א ידיעה פון מטולה, אז מען קען שוין דארטען קומען, נאכדעם ווי פייזאל'ס ארמיי איז צוקלאפט געווארען און ער האט געמוזט אבפאהרען פון דמשק ווערט דער געגנד זיכער. אימיצער האט אונטערשטיצט דיזען בעריכט, דערמיט וואס ער האט עס אויך געהערט אין ועד הצירים. דער קאלאניסט האט צוריקגעוויזען דיזע אונטערשטיצונג, זאגענדיג: מיר זיבען ניט קיין ידיעות פון ועד הצירים; מיר האבען געוואוסט ווען אוועקצוגעהן אהן זיי און מיר ווילען וויסען ווי צו קומען אהן זיי. די צופריעדענהייט מיט די געשעהענישען צווישען די פראנצויזען און פייזאל'ס סאלדאטען איז זעהר גרויס אויף שריט און טריט. די האפנונגען אז דער גרענעץ ביז'ן טייך ליטאני, ווי די ציוניסטען האבען פערלאנגט, איז יעצט זעהר גרויס און דאס מיינט, אז די בעריהמטע שטאדט צור, וועלכע איז אזוי פיעל דערמאנט אין תנ"ך, זאל אריין אין אידישע הענד און אז אויך דער חרמון, פון וואנען דער ירדן שפרינגט ארויס, זאל בעלאנגען צו אידען.

מיר זיינען געקומען אין לוד, א פונקט וואו עס פעראייניגט זיך די באהן וואס געהט פון מצרים קיין חיפה און די פון יפו קיין ירושלים. א גרויסע צאהל מענשען: אידען, אראבער, ענג־לישע סאלדאטען האבען זיך געמומעלט ארום דער סטאציאן. מיר האבען גלייך אנגעפאנגען זיך נאכצופרעגען אין העברעאיש: וואו מען קען קריגען א פוהר קיין רחובות. עס איז געווען שווערליך צו קריגען. יעצט איז דער בציר (די שניטע פון די וויין) און די קאלאניסטען זיינען פערנומען אויף זייערע פעלדער. מיר זיינען אריין אין בופעט פון סטאציאן (אויפ'ן שילד איז געווען אנגעשריבען צוזאמען מיט דעם ענגלישען אויפשריפט אויך א סאין מיט גרויסע ווערטער "מזנון"). דארטען זיינען געזעסען אידען צווישען אנדערע פאסאזשירען און האבען געגעבען ארדערס צו די וועיטערס אין העברעאיש. עס איז דא געווען גאנץ לעבעדיג, אבער מיר האבען געדארפט פאהרען קיין רחובות. צו געפינען די בעריהמטע אידישע קאלאניע אין רעכטען ברען פון בציר איז געווען פאר מיר אזא גרויסע זאך, אז איך האב ניט געהאט קיין געדולד צו ווארטען. ענדליך האבען מיר געפונען א אידען פון רחובות וועלכער איז געווען ווילינג אונז צו נעהמען אין דער קאלאניע. מיר זיינען ארויסגעפאהרען פון לוד דריי דעם זייגער, ווען די היץ ווערט א ביסעל קלענער און א ווינטעל פאנגט אן צו בלאזען פון ים. דער אראבער וואס האט די פערד אנגעטריבען האט זיך ניט געאיילט, די וועג איז א שווערע, א זאמדיגע און ניט קיין גלייכע, און די פערד פלעגען זיך גאנץ אפט שטעלען אברוהען.

עס איז געווען ארום האלב נאך פיער ווען מיר האבען זיך אנגעפאנגען צו רוקען זיך צו דער קאלאניע. מיר האבען זיך אבגעקעהרט פון דער ברייטער וועג און זיינען אריינגעפאהרען אין א שמאלע וועג, וועלכע איז געווען פון איין זייט פערפלאנצט מיט אקאציען־בוימען און פון דער אנדער זייט מיט קאקטוס־בוימען, וועלכעס דיענט אלס א פארקאן צו די טרויבען פעלדער. אלעם ארום איז

.10

אין דער קאלאניע רחובות

אויף מארגען פריה בין איך ארויסגעפאהרען פון ירושלים צו די קאלאניעס רחובות און ראשון לציון. אויפ'ן וואקזאל האב איך זיך געטראפען מיט פראפעסאר סלושץ, וועלכער איז געפאהרען קיין יפו און איז געווען פריינדליך גענוג צו אנלייגען א פאאר טעג צייט אום מיט מיר צוזאמען דורכפאהרען די צוויי וויכטיגע קאלאניען. מיר זיינען וויעדער געפאהרען מיט דערזעלבער באהן מיט וועלכער איך בין געקומען פון לוד קיין ירושלים. פראפ. סלושץ האט מיר פארבייפאהרענדיג איינעם פון די בערג אנגעוויזען אויף א גרויסע לאך אין א בארג. די טראדיציאן זאגט אז אין דיזער מערה איז געווען שמשון הגבור. דער געגענד, אין וועלכען מיר זיינען געפאהרען איז דער יעניגער אין וועלכען דער גרויסער אידישער גבור האט זיך געפונען. ווען די בערג וואס ארום ירושלים ענדיגען זיך, פאנגט זיך אן די שפלה, די פלאכע עבענע, וועלכע האט בעלאנגט צו שבט דן, וועהרענד די בערג האבען בעלאנגט צו שבט יהודה, און דא אין דער עבענע איז פארגעקומען אין פערלויף פון הונדערטער יאהרען דער מורא'דיגער קאמפף צווישען די אידען און די פלשתים, אדער ריכטיגער — צווישען דעם שבט דן און די פלשתים, וועלכע האבען זיך געפונען אין דער שפלה. די פלשתים האבען געפרעסט דעם שבט דן צו דעם בארג און אין דער לאנגער מלחמה איז דער שבט דן כמעט ווי אומגעקומען אין דער שפלה, אבער צוברעכענדיג דערמיט די גבורה פון די פלשתים. אונטער דער צייט האט זיך דער שבט יהודה בעפעסטיגט אין די בערג און האט נאכהער געקענט דורך דוד'ן געבען די פלשתים א טויט־קלאפ. ווייטער אונטען איז דער עבענע צום ים צו, זיינען פאראן די צוויי פלעצער וואס ווערען דערמאנט אין תנ"ך אלס די פלעצער וואו "דער גייסט פון גאט האט אנגעפאנגען צו קלאפען" אין שמשון און דארטען איז דער פלאץ וואו שמשון האט דערזעהן דלילה'ן, האט זיך אין איהר פערליעבט און געענדיגט זיין קאריערע אלס דער העלפער פון אידען. דער גאנצער געגענד איז דורכגעהנאטען מיט אור־אלטע ערינערונגען נאך פון אזעלכע צייטען איידער די אידישע שבטים זיינען אויפגעגאסען געווארען אין איין נאציאן. פון יענע צייטען "ווען עס איז נאך ניט געווען קיין מלך אין

האָט מחיה־נפשות געווען, האָט געבלאָ־
זען. אַלעס איז געווען גרין, בעפלאַנצט
און בעזייט, און עס האָט אויסגעזעהן ווי
איין ריזיגער טעפּיך אויסגעשטריקט
מיט די וואונדערליכסטע צייכנונגען איז
געווען אויסגעשפּרייט אויף באַרג און
טהאָל, און געגענאיבער ווידער אויפ'ן
באַרג. דער טעפּיך איז ווירקליך אויס־
געשפּרייט געוואָרען אין דער לעצטער
צייט זינט די אידען זיינען אַהער געקו־
מען. די לאַנדשאַפט איז געווען אַ גע־
וועהנליכע לאַנדשאַפט פון יהודה—זאַמ־
דיגער באָדען און בערג, און די אידען
האָבען עס פערוואַנדעלט אין דאָס וואָס
עס איז יעצט. ווי שעהן איז ארץ־ישראל
ווען זי געהט אריין אין די ריכטיגע
הענד!

אַך האָב זיך אומגעקעהרט צו דעם
צווייטען זייט, צו דער קאָלאָניע־צד.
שורות פון בוימען מיט ווייסע, ריינע,
שטיינערנע הייזער — הייזער און ניט
הייזלעך האָבען בעצייכענט די גאַסע.
אַ ברייטע גאַס האָט געפיהרט באַרג־
אַרויף געגענאיבער די גבעה אויף וועלכע
איך בין געשטאַנען. אַ גרויסע, ווייסע
און ליכטיגע געביידע האָט זיך נעזעהן
אויפ'ן באַרג. דאָס איז די שוהל פון
דער קאָלאָניע. ביים פוס פון דיעזער
גאַס וואו די גבעה ענדיגט זיך, ציהט
זיך אַ לאַנגע גאַס מיט שעהנע הייזער
צווישען בוימען. אַ שטיינערנע געביי־
דע — דער ברונען פון דער קאָלאָניע
איז אין מיטען פון דער גאַס און אַרום
דיזער געביידע ציהען זיך שטיינערנע
קאָרעטעס צום אָנטרינקען די בהמות.
אַ מחנה פון שוואַרצע שעפּסען האָבען
זיך אַראָבגעלאָזען פון דער הויכער גאַס
צום ברונען. פון אַלע זייטען האָבען
זיך געזעהן מענשען וואָס איילען פון די
פעלדער אַהיים. אַ שורה קעמלען וואָס
האָבען אויסגעזעהן געגען די שעפּסען
אַזוי ווי סקיי־סקרייפּערס זיינען געטרי־
בען געוואָרען פון ערגעץ.

איך בין אַראָב פון דער גבעה, בין צו־
געגאַנגען צו אַ גרופּע שעהנע, געזונדע
און זעהר פרעהליכע קינדער וועלכע
האָבען גערעדט אין דער ארץ־ישראל
שפּראַך, האָב איך זיי געפרעגט אויף די
וואָהנונג פון ה' אייזענבערג וועמען איך
קען פון דער פאַראַיאָהריגער קאָנפערענץ
אין לאָנדאָן. "שם — האָבען זיי געענט־
פערט מיט אַ פתח אונטער שין —
בקצה הרחוב בצד שמאל הבית האחרון.
אחרון".

ה' אייזענבערג האָט אויסגעזעהן אַזוי
ברייט געזונד און שטאַרק ווי איך האָב
איהם געזעהן פאַראַיאָהרען. ער שטעלט
מיט זיך פאָר דעם טיפּ פון אידישען
בעל־הבית, דעם אייגענטהימער, דעם
בעל בטחון וואָס האַלט אז טהאָן איז
וויכטיגער ווי ריידען, האָט ניט קיין
גרויס ליעבשאַפט פאַר טעאָריען און איז
פעראינטערעסירט נאָר אין פאַקטען. ער
איז דער סאָרט איש־מעשה וועלכער איז
אונז בעקאַנט אין אַלע לענדער וואו אי־
דען וואָהנען. דער קאָלאָניזאַציאָן לע־
בען האָט איהם נאָך צוגעגעבען נאָך
מעהר געזונדהייט פיזיש און גייסטיג
און ער מאַכט אויף אייך דעם איינדרוק
פון אַ מאַן וואָס וויים וואָס ער וויל און
פערשטעהט ווי אַזוי עס צו עררייכען.
אויף דער פריהעריגער קאָנפערענץ ווען
די ראַדיקאַלען האָבען אָנגעפאַנגען צו
אַטאַקירען דעם קאָלאָניזאַציאָנס ישוב
האָט ער מיט אַ שמייכעל געזאָגט: אויב
איהר ווילט וויסען וואָס דער ישוב איז:
גיט אַ קוק אויף מיר. און דאָס איז גע־
ווען זעהר איבערצייגענד. עס איז גענוג
אַ קוק צו טהאָן אויף די ברייטע פּליי־
צעס פון ה' אייזענבערג, זיין ענערגישען
געזיכט און צו הערען זיין פעסטע שטי־
מע צו איבערצייגען זיך אַז די מענשען
וואָס האָבען געבויט די קאָלאָניען אין
ארץ ישראל זיינען פּיאָנערען פון דעם
בעסטען סאָרט מיט וועלכען אַ פאָלק
מעג שטאָלצירען.

איך בין גלייך נאָך די געוועהנליכע
בעגריסונג צוגעטרעטען צו דעם ענין
וועלכער האָט מיר אם מעהרסטען אינ־

געווען אין א בליהענדען צושטאנד — גרין און פריש — אבוואהל דיזע צייט פון יאהר, אויגוסט און סעפטעמבער. זיינען די טריקענסטע, אלעס האט געוויזען פון זארגפעלטיגע ארבייט. דער אונטערשיעד צווישען די אידישע גערטנער, צווישען וועלכע מיר זיינען אריינגעפאהרען און צווישען די אראבישע איז געווען אזוי קלאר, אז ניט וויסענדיג האט מען אויף דעם ערשטען אויגענבליק געקענט דערקענען אז די ערשטע קענען זיך ניט פערגלייכען צו די לעצטע. א זעהר היימליכער געפיהל האט מיר דורכגענומען. איך האב געזעהן אידישע פעלדער אין רוסלאנד, אין אמעריקא און אין ארגענטיניען, אבער דאס זיינען אלעס געווען אויף פרעמדען באדען. יעצט צום ערשטען מאל אין מיין לעבען האב איך געזעהן אידישע גערטנער אויף אידישע ערד, אין א אידישע לאנד.

איך בין ארבגעגאנגען פון פוהר און געגאנגען לאנגזאם אונטער די אקאציען, ווארפענדיג א בליק אויף די טויערען וואס האבען זיך געוויזען פון צייט צו צייט צו די "בויארעס" (פלאנטאציעס). נעבען די טויערען זיינען אומעדום געווען שטיינערנע געביידען און עס האט זיך געהערט דער רעש פון די וואסערפומפען. די ארבייט ווערט דא געפיהרט נאכ'ן לעצטען ווארט פון דער צייט. די אידען קומען אהיים בעוואפענט מיט אלע חכמות וואס זיי האבען זיך אויסגעקלעהרט אין אלע לענדער וואו זיי געפינען זיך און דערמיט ווילען זיי דאס לאנד בעזיעגען.

ניט ווייט פון דער קאלאניע איז ארוים פון א גארטען אויפ'ן וועג א באי מיט א אידישען אויסזעהן, נאר א ביסעל שווארצליך. ער האט מיר אבגעגעבען א "שלום" און איז געגאנגען מיט מיר צו דער קאלאניע. איך האב צו איהם נאטירליך אנגעפאנגען אין העברעאיש און געפרעגט איהם זיין נאמען. ער האט מיר געזאגט אז ער איז א תימנ־ וועלכער איז אהער געבראכט געווארען אלס קינד. זיין טאטע און זיין גאנצע משפחה וואוינען אין רחובות אין דעם תימנ'ישען קווארטאל. ער איז א שומר און אלע זיינע ברידער ארבייטען. איך האב איהם געפרעגט צי האט ער ליעב ארץ־ישראל. ער האט מיך אבגעמאסטען מיט א בליק פון פערוואונדערונג פון אויבען ביז אראב און האט געענטפערט מיט א פראגע: "ומי לא יאהב את ארץ ישראל?" די ליעבשאפט פון די תימנ'ער אידען צו ארץ־ישראל איז פיעל גרעסער ווי די פון אונזערע אידען, אבוואהל זיי לעבען אונטער פיעל ערגערע אומשטענדען. דאס איז דערפאר, ווייל עס ליגט זיי ניט אין קאפ נויארק, ווארשא, אדעס. זייער אהבה צום לאנד איז א גאנצע, א פאלשטענדיגע. ווען מען וואלט געקענט ברענגען אהער די גאנצע פופציג טויזענד אידען פון תימן!

נאר אט איז א שילד אויף א שעהנע הויז "הוטל חרלפ". דאס איז איינער פון די צוויי האטעלען פון רחובות. מיר זיינען אריין. דער בעל־הבית, א סימפאטישער, עלטערער איד, האט אונז געפרעגט צי מיר ווילען טהעע, עסען, אדער א שאוער־באד. איך האב געענטפערט אז איך וויל קיין זאך ניט אויסער זעהן די קאלאניע; פיר אלע אנדערע זאכען ווילען מיר געפינען צייט שפעטער. מען האט אונז געענטפערט אז מיר ווילען קריגען א בילד פון דער גאנצער קאלאניע, זאלען מיר ארויף אויף דער "גבעה" הינטער דעם האטעל. מיר זיינען ארויף און איך האב דערזעהן דאס שעהנסטע בילד וועלכע איך האב געזעהן אין מיין לעבען!

אין מערב זייט האט זיך די זון ווי א רויטער פייערדיגער קוגעל גערוקט ארונטערצוזעצען זיך הינטער די שורה בערג וואס האבען זיך געזעהן פון דערווייטענס. די טאהלען זיינען געווען איינגעוויקעלט אין א פארנאכטיגען האלב־דונקעלקייט. א ווינטעל וואס

דען זייִנגען ניט קיין אויסנאהם. מאַנכע האָבען אָנגעקליבען געלד און זיי בויען שוין הייזער אויף דעם שטייגער פון די קאָלאָניסטען. עס זייִנגען פאַראַן אייניגע תימנ׳ער אין דער קאָלאָניע וועלכע האָבען מעהר ווי איין ווייב.

ארויפגעהענדיג אויף אַ העכערען פלאַץ אין דער קאָלאָניע און אָנווייזענדיג אויף דער קאָלאָניע וועלכע איז געלעגען אין די דונקעלהייט פון אבענד האָט ה׳ אייזענבערג געזאָגט — דאָס איז יעצט ווערטה צוואנציג מיליאָן פראנק, און געגרינדעט איז עס געוואָרען פון אַ קליינע גרופּע אידען פון וועלכע יעדער האָט אין עטליכע יאָהר אויסגעצאָהלט ארום דריטהאַלבען טויזענד דאָלאַר. פיעלע פון די נגידים פון רחובות זייִנען אהער געקומען מיט ליידיגע הענד. און דאָס האָבען מיר אויפגעטהאָן אין דרייסיג יאָהר פון נאָכאַנאַנדיגע ארבייט. וואָס מיר דארפען איז ניט קיין חקירות נאָר ארבייט.

קומענדיג נאָך אַ מאָל צום שמועס וועגען די קבוצות האָט ה׳ אייזענבערג געזאָגט: דער עיקר איז פאָלגענדער. זאָלען זיי מאַכען קבוצות, זאָלען זיי מאַכען עקספּערימענטען, אָבער זאָלען זיי ניט זאָגען אז קיין זאַך טויג ניט אויסער די קבוצות, זאָלען זיי ניט שטערען קיין אידען וואָס וויל קומען קויפען לאַנד אָנפאַנגען צו ארבייטען און צוגרייטען נחלאות פאַר די וואָס וועלען קומען שפּעטער, אַזוי ווי מיר האָבען געטהאָן. אָבער זיי שטערען יאָ. ווען עס קומען אהער מענשען שלוחים פון אידישע גרופּען וואָס ווילען קויפען אַ שטיק ערד און אָנפאַנגען עס צו בעארבייטען דורך געדונגענע ארבייטער איידער די פּיאָנערען קענען אָנפאַנגען ביסלעכווייז צו קומען, קריגען זיי קיין ערמוטהיגונג פון די אָפיציעלע פאָרשטעהער פון ציוניזמוס דאָ און זיי פערלירען דעם מוטה אלעס. וואָס מען דארף איז אז אידען זאָלען קומען און פאַר זייער געלד קויפען ערד, קויפען און קויפען און ניט זיך אָבגעבען מיט טעאָריען.

אויף מיין פראגע וויפיעל אידישע נפשות וואָלט מען געקענט בעזעצען אַ יאָהר אין ארץ־ישראל אויף קאָלאָניזאַציאָן, אויב עס זאָל זיין דאָס געלד און אויב מען זאָל געהן מיט׳ן פּראקטישען וועג, האָט ה׳ אייזענבערג געענטפערט אז ער דענקט מען קען בעזעצען ביז צוואנציג טויזענד נפשות אַ יאָהר. איך האָב געשטעלט מיין לעצטע פראגע: האָט ניט דער ועד הצירים אויסגענוצט די ערפאהרונג וואָס איהר און אנדערע האָבען געלערענט אין דרייסיג יאָהר ארבייט? זעהר ווייניג ווילען זיי עס בענוצען, זעהר ווייניג האָבען זיי עס בענוצט — איז געווען די תשובה. און רעדענדיג וועגען דאָס וואָס איך האָב געזעהן און האָב געהערט אויף די בערג, האָט ה׳ אייזענבערג געזאָגט אז דאָס אָבריינינגען די שטיינער פון דעם פלאַץ וועט בעטרעפען אַ סך מעהר ווי אז מען זאָל קויפען ריינע ערד אום צו מאַכען דאָרטען קאָלאָניזאַציאָן. רייניגען שטיינער איז ניט קיין ארבייט וואָס עס לוינט דערפאַר צו צאָהלען גרויסע מענשען גרויסע ארבייטס־פּרייזען. דאָס ווערט געטהאָן דורך קינדער. און וואו האָט איהר געזעהן — האָט ער צוגעלייגט — אז ביי ערד־ארבייט זאָל אָנגעהן דער כלל פון דעם אכט שטונדיגען ארבייטס־טאָג? האָט מען עס דען אין ארגענד וועלכע לאַנד פּראָבירט דורכפיהרען? אז ערד־ארבייטער קען ניט אראָבגעהן פון פעלד לויט זיין זייגער.

ה׳ אייזענבערג האָט זיך מיט מיר געזעגענט פערלאַנגענדיג אז איך זאָל קומען ווידער אין רחובות ווען איך וועל פאָהרען צוריק פון גליל.

עס הייִנגט אַזוי פיעל אָב אין אמעריקאַ — האָט ער געזאָגט — אז עס איז פון דער גרעסטער וויכטיגקייט אז מען זאָל דאָרטען וויסען וואָס מעהר פון דער היגער לאַגע. ווארום אויב מען זאָל גלייך ניט אָנפאַנגען אַ גרויסע ארבייט, האָב איך מורא צו זאָגען, וואָס פאַר אַ

טערעסירט. ה׳ אייזענבערג, אזוי גוט ווי אלע קאָלאָניסטען וועלכע איך האָב געזעהן, זיינען זעהר אונצופריעדען מיט דעם ארויסטרעט פון ווייצמאַן אין בעצוג די קאָלאָניען "די פּינסקס און די מינסק׳ס" פון ארץ־ישראל און זיי קענען ניט פערשטעהן ווי קומט עס צו איהם אזא וואָרט, סיידען אז ער האָט געוואָלט מאַכען א חנ׳דל די ראדיקאלען.

— און וואָס איז אייער מיינונג וועגע די קבוצות? — האָב איך איהם געפרעגט.

— איך האַלט זעהר שטארק פון קבוצות, אז אַ טאַטע מיט זעקס אָדער זיבען קינדער ארבייטען איז עס די בעסטע קבוצה אין דער וועלט. אָט איז איינער פון מיין קבוצה — האָט מיר ה׳ אייזענבערג אָנגעוויזען אויף א ריעזיגען יונגען מאַן וואָס האָט אויסגעזעהן ווי שמשון הגבור׳ס א שוועסטער־קינד — פארוואָס דוקא קבוצות פון פרעמדע וואָס האָבען קיין שייכות ניט איינע צו די אנדערע און ניט קבוצות פון משפחות וואָס ארבייטען אויף זייערע אייגענע ערד? איך זעה ניט איין וואָס דאָ איז דער גאַנצער טומעל מיט די קבוצות אויף וועלכע עס געהט אוועק אַזוי פיעל געלד מיט אַזעלכע קליינע רעזולטאַטען.

—מיר שטעהען יעצט אין דעם גרעסטען קריזיס — האָט ה׳ אייזענבערג געזאָגט מיט אַ זעהר ערנסטען טאָן — אין דער פּאָליטישער לאַגע שטעהען מיר גליקליך, אלעס וואָס מען דארף איז אז עס זאָלען קומען מענשען מיט געלד. אָבער די פאלשע סיסטעם פערטרייבט יעדען וואָס האָט עפּעס געלד. אום צו ברייגנען אהער מענשען מיט מיטלען וועלכע זאָלען קענען אויפלעבען דאָס לאַנד דארף מען צייגען אז געלד אין ארץ־ישראל אריינגעלייגט אין קאָלאָניזאַציאָן טראָגט פּראָצענט, אָבער מיט געשרייען` געגען פּריוואַט אונטערנעהמונגען מאַכט מען אז יעדער וואָס האָט אַ דאָלאַר זאָל מורא האָבען עס צו בריינגען אין ארץ־ישראל. קיינער וויל ניט אינוועסטען זיין געלד ווען ער הערט אָט די רייד, וועלכע מען הערט אלץ פון אונזערע ראדיקאלען. זיי האָבען מורא און זיי זיינען גערעכט. און די אָפּיציעלע פאָרשטעהער פון דער ציוניסטישער ארבייט אין ארץ ישראל האַלטען מיט די שרייער און איך האָב זעהר מורא אז דער רעזולטאַט וועט זיין אז מען וועט ניט קומען און מען וועט ניט בויען. און אויב עס זאָל חלילה אוועקגעהן צוויי יאָהר פון היינט און עס וועט גאָר ניט געטהאָן ווערען, זיינען מיר אונגליקליך. ענגלאנד וועט זאָגען אז מיר טויגען ניט און די אראבער וועלען אלע ווערען געגען אונז. די אראבער האָבען יעצט געקריגען דרך־ארץ פאר אונז, ווייל זיי גלויבען אז מיר וועלען באלד אָנפאַנגען צו קויפען לאַנד. עס שטעהען הונדערטער טויזענדער דונאַם לאַנד צו פארקויפען. איך אליין האָב געקריגען גרויסע אָנבאָטען. אויב די אראבער וועלען זעהן אז מיר קויפען ניט, וועלען זיי אונז מבטל זיין, נאָך מעהר, זיי וועלען אונז ווערען שונאים און זיי וועלען פערקויפען צו די גוים.

מיר זיינען ארויסגעגאַנגען אויפ׳ן גאַס. איך האָב געוואָלט זעהן דעם קווארטאַל פון תימנים און ה׳ אייזענבערג איז געווען פריינדליך גענוג צו אָנבאָטען זיך צו געהן מיט אונז. מיר זיינען דורכגעגאַנגען דעם קווארטאל, די הייזער זיינען גאַנץ אנדערע ווי די קאָלאָניסטישע, זיי בעשטעהען מעהרסטענס בלויז פון איין צימער, אָבער די תימנ׳ער האַלטען עס פאר פּאלאצען געגען די לעבער אין וועלכע זיי האָבען געוואָהנט אין זייער היים. פיעלע פון די תימנ׳ער האָבען ניט פערשטאַנען צו וואָס דארף מען אין גאַנצער פענסטער און מען דערצעהלט אז זיי האָבען פארשלאָגען די פענסטער אין זייערע הייזער איידער זיי האָבען־זיך דערצו צוגעוואָהנט, אָבער אידען געוואָהנען זיך גיך צו צו בעסערם און די תימנ׳ער אי־

11.

אין די ווײַן קעלערען פון ראשון לציון

פינף א זייגער אין דער פריה האט מען אנגעקלאפּט אין מיין טיהר. אין א שטונדע שפּעטער געהט אָב דער דיליזשאַנס קיין ראשון לציון און איך מוז מיר צואיילען. דער האָטעל קיפּער, איינער פון די ערשטע קאָלאָניסטען אין דער קאָלאָניע, איז געקומען אין. אייניגע מינוט שפּעטער אין מיין צימער און האט געזאגט: "קומט וועט איהר עפּעס זעהן". איך בין ארוים אויף דער וועראנדא, איך האב געזעהען ווי א גרופּע שילער פון דער יפו'ער גימנאזיע וועלכע איז פאריגע וואך געשלאָסען געוואָרען פיר די זומער מאָנאטען זיינען געגאנגען אין גלייכע שורות צו דער ארבייט, זיי האבען צווישען זיך גערעדט אין א לעבהאפטען טאָן און האבען זעהר צופרידען געשמייכעלט. עס איז געווען א זעהר שעהנער בילד ווי די געזונדע לעבענדע יוגענד איז געגאנגען צו דער ארבייט. איך בין א היבשע צייט געשטאַנען אויפ'ן וועראנדא און האָב זיי נאָכגעקוקט דיזע בליהענדע אויפוואקסענדע קינדער פון ארץ ישראל וועלכע האבען זיך געהאלטען אזוי גלייך און האבען אויסגעזעהען אזוי שטאָלץ.

ווען איך בין שפּעטער נאָך אמאָל ארויסגעגאנגען אויף דער וועראנדא האָב איך דארטען ביי'ן פריהשטיק טיש געפונען צוויי אורחים פון האָטעל וועלכע האבען מיר פאראינטערעסירט. איינער איז געווען א הערר פישער פון האָלאנד, א ברודער פון בעקאנטען ציוניסט זשאן פישער וועלכער איז געקומען זעהן וואס מען קען טאן אין לאנד, און דער צווייטער—א מר. רוזאָוו פון קענעדע. ער איז שוין דאָ ביי זעקס מאָנאטען און איז געקומען צו קויפען לאנד פיר א גרופּע פון פופציג אידען פון וויניפּעג פון וועלכע יעדער וויל אריינבריינגען א סומע פון עטליכע טויזענד דאלאר אין פערלויף פון עטליכע יאהר און דערווייל איידער די פאמיליען וועלען אנפאנגען אויסצוּוואנדערן קיין ארץ ישראל זאל מען די לאנד בעארבייטען און בעבויען דורך געדונגענע ארבייט. מר. רוזאָוו האָט מיר דערצעהלט אז ער האט שוין געזעהן לאנד אין פערשיעדענע געגענדען

שוידערליכער נאַציאָנאַלער אונגליק עס וועט זיין.

און נאָך א וויזיט ביים שריפטשטעלער און קאָלאָניסט משה סמיליאנסקי. וואו מיר האָבען זיך אונטערהאַלטען ביי א טעלער מאַנדלען נאָר וואָס אראָבגעריסענע פון בוים און נאָכדעם ווי ה׳ סמיליאנסקי האָט מיר געזאָגט זיין מיינונג, אז מען דארף ארבייטען לויט אלע פּלענער, אלטע און נייע, און אז אלעם ווענדעט זיך אויב עס וועט זיין געלד און אז דאָס געלד דארף נאַטירליך קומען פון אמעריקא, בין איך געקומען צוריק אין מיין האָטעל.

איך האָב אָבער ניט געקענט געהן שלאָפען. איך בין געזעסען אויפ׳ן פּאָרטש, האָב געקוקט אויף דער קאָלאָניע און האָב געטראַכט: טויזענד אזעלכע רחובות׳ן און די גאנצע ארץ־ישראל פראגע, די גאנצע עקזיסטענץ פראגע פון דער אידישער נאַציאָן איז געלעזט. און מען האָט געקענט מאַכען אַ סך אזעלכע רחובות׳ן אין די לעצטע 30 יאָהר — אייב מען וואָלט נאָר געוואָלט מיט אַן אמת. אונזער נאַציאָן האָט זעהר פיער געזינדיגט אין דעם לעצטען האַלבען יאָהרהונדערט. ווען אידען וואָלטען וועלען אויפבויען ארץ־ישראל וואָלטען זיי געקענט. די אידען אין אמעריקא האָבען ניט געהאַט קיין סך געלד אָבער די רוסישע אידען האָבען געהאַט געלד און א רובעל האָט געהאַט א פּארנעהם. עס איז געווען שווער צו בויען — דאס איז אמת — און דיעזע אלע שעהנע הייזער זיינען געווען פערשריבען אין די טערקישע ביכער אלס שטאַלען, און אום צו מאַכען א וועג אדער א בריקעל האט מען געדארפט אונטערקויפען די טערקישע בעאמטע אבער דאָך האט מען געקענט ערדייכען רעזולטאַטען ווען מען האָט געוואָלט. אָבער די אידישע ליעבשאפט פאר ארץ־ישראל איז בלויז געווען אזוי גרויס אום צו שאַפען דאס ביסעל וואָס איז געשאַפען געוואָרען. וועט יעצט די ליעבשאַפט אזוי שווייגען אום צו אויפטהאָן די וואונדער וועלכע מען קען אויפטהאָן אויב אידען ווילען האָבען חשק דערצו? וועט די אידישע נאַציאָן און איבערהויפּט אין אַמעריקא זיך אויפהויבען יעצט נאָך הערבערט סעמועל ווען די וועג איז פריי און אָפען?

ה׳ אלקים אתה יודע!

זיך אזוי לייכט אין ארץ ישראל און עס איז אזוי ליכטיג אז קיין מענשליכע פעדער קען עס ניט בעשרייבען. די ליכ־טיגקייט נעהמט אייך דורך און דורך, זי דרינגט אריין אין אייערע ביינער און זי גיט אייך א בעזונדערן סארט פערגניגען. די אידישע חכמים וואס האבען גערעדט וועגען דעם אור הגנוז—די בעהאלטענע ליכטיגקייט פון שבעת ימי בראשית וועלכע מען האלט אנגעגרייט פאר צדיקים האבען געווים בעשאפען דיעזען בעגריף צוליעב די וואונדערליכע ליכ־טיגקייט פון ארץ ישראל, און פונקט ווי עס איז ניטא קיין גלייכען צו דער ליכ־טיגקייט פון ארץ ישראל, אזוי איז ניטא קיין גלייכען צו דער בלויקייט פון דעם ארץ ישראל הימעל, מען דערמאנט זיך דא אן די ווערטער: כעצם השמים לטהר, אדער תכלת הרקיע און מען זעהט ערשט אז מען האט ניט געוואוסט דעם פשט דערפון איידער מען קומט אין ארץ־ישראל.

אויפ'ן וועג קיין ראשון לציון האבען מיר זיך אבגעשטעלט אין דער קליינער קאלאניע "נס ציונה". אויפ'ן זייט פון א בארג זיינען געווען אויסגעשפרייט די אידישע גערטנער און אויפ'ן בארג גופא איז די וואסער לייטונג וואס טרינקט אן די קאלאניע. פון שפיץ בארג אראב זעהט מען גאנץ ווייט אין אלע פיער זייטען, מען זעהט די טאה־לען און די בערג, און די שורות בערג זעהען זיך איינע הינטער די אנדערע אלע מאל דונקעלער, אלע מאל לופטי־גער, ביז זיי מישען צוזאמען מיט וויי־טע וואלקענדלאך אויף דעם ברעג פון הימעל. איך האב זיך ניט געקענט אב־רייסען פון דאס געוואלדיגע בילד וואס איז געווען פאר מיינע אויגען. אט דא ארום און ארום האבען זיך אבגעשפי־געלט די וויכטיגסטע פאסירונגען אין דאס לעבען פון אונזער נאציאן. אט דא אויף דיזע וועגען וואס געהען קיין צפון און קיין דרום האבען געמארטשט די מחנות צו פערניכטען דאס אידישע פאלק, און דא זיינען געגאנגען אונזע־רע מחנות פון די חשמונאים און פון די קנאים, און דא אין דיזען שטח אויף וועלכען מיינע אויגען קוקען האבען די אידען מיט צוויי טויזענד יאהר צוריק אנגענומען דעם בעשלוס קיינמאל דיזע לאנד ניט צו פערגעסען — און מען האט עס ניט פערגעסען.

אכט אוהר אין דער פריה זיינען מיר אנגעקומען קיין ראשון לציון. א קאלא־ניסט, ה' ראזען, וועלכער איז בעקאנט מיט פראפ. סלושץ, האט אונז בעגריסט, איז געגאנגען מיט אונז ביז'ן האטעל וועלכער איז ווייט ניט דאס וואס דער האטעל אין רחובות איז געווען. מיר זיינען גלייך אוועק צווישען די גערט־נער וואס ציהען זיך ווייט ארום דער קאלאניע. אונזער פיהרער איז איינער פון די ערשטע. די קאלאניע איז אלט 38 יאהר און איז, ווי אלע ווייסען, בע־קאנט צו אלע אידען אויף דער גאנצער וועלט; עס איז דער צענטער פון די וויין־אינדוסטריע — און וואו איז פא־ראן א איד וואס האט ניט געטרונקען פון די וויין וואס ווערט פערפערטיגט אין ראשון־לציון? מיר זיינען געגאנגען צווישען וויין־גערטנער וואס זיינען פון די ערשטע געפלאנצטע און מיר האבען געזעהן נייע וויין־גערטנער נישט גע־פלאנצט. אלעס איז אין א רוהיגען צו־שטאנד. אנטקעגען אונז זיינען פון צייט צו צייט אנגעקומען וואגענס מיט גרויסע קערב וויינטרויבען נאר וואס אבגעשניטענע און זיי איילען צום גרוי־סען קעלער אין ראשון. אונזער פיהרער

און אז ער דיינקט אז ער וועט אין קור־צען לאנד קויפען. ער איז שווין דורכגע־פאהרען גאנץ ארץ ישראל, איז געוועזן אין גליל און האט שווין, ווי עס שיינט, א בעגריף אין דאס וואס דא טוט זיך. ער האלט ניט פון די סאציאליסטישע פלענער וועלכע זיינען יעצט פערוויקעלט און פערבונד־ען מיט א געוויסע טהייל פון די קאלאניזאציאנס פלענער אין ארץ ישראל. זאלען קומען אידען וואס האבען געלד זאלען זיי טהאן דאס וואס זיי פערשטעהען און אלעס וועט זיין גוט. די איינציגע וועג וועלכע ער זעהט איז אז עס זאלען געגרינדעט ווערען גרופען פון אידען וואס ווילען צוזאמען קויפען א שטיק לאנד און ווערען קאלאניסטען. איינציגווייז קען קיין איד גאר ניט טאן, איין איד קען זיך ניט בזעצען אין קיין פלאטץ אויסער אין א אידישע קאלאניע וואו דער צוועק איז דאך צו שאפען נייע קאלאניען, ער האט געזאגט עטליכע זעהר אונצופריעדענע ווערטער וועגען די קאלאניע "בלפוריה" וואס די אמעריקא־קאנער קאמאנוועלטה האט געבויט און וועגען די ארבייט דארט. מר. רוזאוו האט מיר געזאגט אז ער גלויבט אז די אידען פון אמעריקא פארשטעהען אם בעסטען ווי צו טהאן די ארבייט וואס דארף געטהאן ווערען אין ארץ ישראל, אבער ער מיינט אמעריקאנער פראקטי־שע מענשען, אמעריקאנער טהעארעטי־קער טויגען אויך ניט, ער גלויבט אבער אז אמעריקא איז די בעסטע שולע צו מאכען אימיצען פראקטיש און פער־שטענדליך און אז ניט נאר איז נויטיג אמעריקאנער געלד נאר אויך אמערי־קאנער גייסט אין דער צוקונפטיגער ארץ־ישראל ארבייט.

דער דעליזשאנס קיין ראשון לציון בעשטעהט פון א לייכטען קערריזש מיט דריי ביינק אויף וועלכע עס קענען זי־צען 9 מענשען, אבער עס מאכט ניט אויס, אידען גיבען זיך אן עצה, און איך גלויב ניט אז אימיצער איז אויסען גע־בליעבען אין רחובות דערפאר וואס דער דעליזשאנס איז שוין געוועזן פארנומען אבוואהל מען מוז מיט אן אבענד פריי־הער זיך בעשטעלען א פלאטץ אויף דעם דעליזשאנס. דער פריה מארגען איז גע־ווען א שעהנער און ווען מען רעדט פון א פריה־מארגען אין ארץ ישראל איז עס עטוואס אזעלכעס וואס עס איז ניט גלייך צו אירגענד וועלכען פריהמארגען אין אירגענד־ וועלכע אנדער לאנד. אין קיין לאנד איז די לופט ניט אזוי קלאר ניט אזוי ריין, ניט אזוי דורכזיכטיג ווי זי איז אין ארץ ישראל. די מענשליכע אויג קען אין קיין לאנד אזוי ווייט ניט זעהן ווי זי זעהט אין ארץ ישראל. דאס זעהען און דאס קוקען איז איינע פון די גרעסטע פערגניגענס וואס א מענש קען האבען אין דער אידישער לאנד, קיין וואונדער אז דיעזע לאנד איז אויסגע־וועהלט געווארען פאר דעם פלאץ פון וואנען מען זאל קוקען ווייט אויף די שפעטערדיגע דורות פון וואנען די נבואות וועגען אחרית הימים — ווייטע שפעטערדיגע צייטען — זאלען געזאגט ווערען. עס ליעגט אין די לופט פון ארץ ישראל דער "חזן", עס דאכט זיך דא אז דער טרוימער און דיכטער קוקט אוועק אויף לאנגע, לאנגע דורות און עפאכען וואס וועלען קומען שפעטער.

און די ארץ ישראל לופט מאכט אייך אזוי לייכט גלייך ווי זי וואלט אייך גע־טראגען אין דער לופטען אויף גרינגע פליגלען, דאס וואהרשיינליך האט גע־האט אין זינען דער משורר ווען ער האט געזאגט: "דאס לעבען פון נשמות—איז די לופט פון דיין לאנד". עס אטהעמט

איז די הויז ניט אין אָרדנונג. איך האָב געוואָרפען א בליק ארום אין הויז. אלעס האָט געזאָגט: דלות. מיר האָבען זיך געזעצט און גלייך האָט זיך אנגעפאנגען דער קאמפף צווישען קאפּיטאל און ארבייט. קאפּיטאל איז געווען פערטראטען דורך דעם קאָלאָניסט וואָס האָט אונז געפיהרט, און ארבייט זייענדיג פערטראָטען דורך ה' ביגלער, דער בעל־הבית אונטער וועמעס דאך מיר זיינען געווען. די פראגע, ארום וועלכער דער שמועס האָט זיך געדרעהט, איז געווען די פראגע פון אראבישע ארבייט אין די אידישע קאָלאָניען — אן אנגעוועהטאגטער פונקט אין דער ארץ־ישראל פּראגע. אונזער פיהרער האָט אנגעוואונקען אז די סארט קאָלאָניזאציאָן ווי זי ווערט געפיהרט אין נחלת יהודה איז ניט קיין ערפאלג, מען קען ניט אויסקומען אָהן אראבישע ארבייטער, זיי טהוען די ארבייט ביליגער און דורך זיי איז מעגליך צו טהאָן אזעלכעס וואָס א קאָלאָניסט קען אליין ניט טהאָן. ה' ביגלער האָט איהם שארף געענטפערט אז ער איז ניט מקנא די ראשון לציון'ער קאָלאָניסטען, ווייל זיי זיינען עקספּלאָאטאטאָרס. איך וויל ניט עקספּלאָאטירען קיינעם. און אויב איך וואָלט געהאט א ברירה צו האָבען א סך פעלד און מוזען דינגען אראבער — וואָלט איך עס ניט אנגענומען. איהר נעהמט די לאנד און גיט עס אוועק צו די אראבער, וואָרום סוף כל סוף וועט דאך די לאנד געהערען צו די וואָס ארבייטען און ניט צו די וואָס דינגען יענעם צו ארבייטען. איהר זעהט דאך אין רוסלאנד — מען וועט עס צונעהמען. וואָלט כאָטש גוט געווען אז די ארבייטער וועלכע איהר עקספּלאָאטירט זאָלען זיין אידען, איז אז ווען זיי וועלען עס צונעהמען ביי אייך וועט עס בלייבען אין אידישע הענד — אָבער ווען די אראבער וועלען עס צונעהמען, ביי וואָס וועלען מיר בלייבען?

אָבער אייער נחלה איז דאך אזוי קליין און אזוי פארלאָזען — האָב איך געפרעגט.

— יע, עס איז קליין, אָבער ווען איך קען קריגען 50־60 דונאם לאנד — אזוי פיעל לאנד וויפיעל א מענש קען אליין בעארבייטען! פופציג דארף מען האָבען און אז מען האָט הונדערט און מעהר — טויג שוין נישט, ווייל דאָס קען מען שוין אליין ניט בעארבייטען, דארף מען דאך שוין דינגען מענשען; און אז מען דינגט, דינגט מען שוין אראבער, ווייל זיי זיינען ביליגער, און ווען מען קריגט ביליגערע ארבייט צאָהלט מען ניט טייערער אפילו אן אייגענעם ברודער, ווייל אזוי איז שוין בטבע פון קאפּיטאל וועלכער איז שטענדיג אינטערנאַציאָנאל. די צרה איז, וואָס די ראשון'ער האָבען צופיעל ערד און דערפאר זיינען זיי געוואָרען עקספּלאָאטאטאָרס. ווען איך וואָלט האָבען א סך ערד,וואָלט איך אויך בעסער ניט געווען און דערפאר בין איך צופרידען אז איך האָב ניט.

נאָכדעם ווי די צוויי קאָלאָניסטען — דער בורזשוא און דער פּראָלעטאריער — האָבען זיך איבערגעוואָרפען מיט מאמרי חז"ל און אויסדריקע פון דער העברעאישער ליטעראטור, אין וועלכער זיי זיינען ביידע געווען גאנץ אין דערהיים, זיינען מיר אוועקגעגאנגען. איך האָב געדאנקט אונזער פיהרער וואָס ער האָט מיר בעקאנט מיט דעם דאזיגען שארפען, קלוגען, אידעאליסטישען אידען, אין וועמעס יעדער וואָרט עס איז געווען אזוי פיעל ווירדע, אזוי פיעל שטאָלץ, שכל־הישר און אידעאליזם — אלץ איינס צי ער איז גערעכט אין זיין

איז אריין מיט אונז איז זיין פעלד, האט אנגעריסען א בארג טרויבען פון וועלכען מיר האבען געגעסען, דערמאנענדיג זיך בשעת מעשה דעם אלטען פסוק: כי תבא — אז דו וועסט קומען, בכרם — אין דעם וויינגארטען, רעך — פון דיין חבר, ואכלת — מעגסטו עסען, א. ז. וו. ואל כליך — און אין דיין כלי, לא תתן — זאלסטו ניט געבען. מען האט אונז דערצעהלט אז איינמאל האט מען גע־כאפט א תימנער אידען—מאנכע פון זיי האבען א שוואכקייט צו פרעמדע. זיי האָ־בען זיך דעם אויסגעלערנט פון די אראבער — ווי ער האט גענומען טרויבען אין א קארב, האט מען איהם געפרעגט: סטייטש, ווי טהוסטו דאס? ער האט גלייך געענטפערט: עס שטעהט דאך אין דיין כלי טארסטו ניט אריינלייגען, אבער דיזער קארב איז ניט מיינער; איך האב עס געליהען ביי א שכן....

דער פלאץ אויף וועלכען מיר זיינען געווען איז ניט ווייט פון נחלת יהודה. דאס איז א קאלאניע פון אינטעליגענץ וועלכע איז געשאפען געווארען מיט א יאהר פערצעהן צוריק אלס אנדיינקונג צו דר. יהודה לעאן פינסקער. דיזע קא־לאניע איז געגרינדעט געווארען אויף דעם פרינציפ פון "עבודה עצמית" — זעלבסטארבייט; מען לאזט דא ניט ארויף קיין אראבער אויף דעם באדען און די אידעע ביי די גרינדער איז גע־ווען אז דא זאלען וואהנען ארבייטער וועלכע זאלען, צוריקקומענדיג אהיים, האבען זייער אייגענע שטיקעל פעלד און גארטען. איך האב זעהר געוואלט זעהן דיזע קאלאניע. מען האט מיר גע־זאגט אז די קאלאניסטען פון נחלת יהודה לעבען ניט אין פריינדשאפט מיט די ראשון'ער, וועלכע זיי רופען אן עקס־פלאטאטארס צוליב די אראבישע אר־בייטער וועלכע מען בעשעפטיגט אין ראשון. עס הייסט אלזא, אז ראשון שטעלט־פאר די קאפיטאליסטישע וועלט ווערענד נחלת יהודה שטעלט־פאר די אנטי־קאפיטאליסטישע.

מיר זיינען צוגעגאנגען צו דער קליי־נער קאלאניע. די הייזער זיינען קליי־נע, פיעל קלענער ווי די פון ראשון, און די גערטענער ארום די הייזער האבען זיך ניט אויסגעצייכענט מיט א גוטען אויסזעהן. דער פלאץ איז ניט געווען ארומגעצאמט פון קיין בוימען אדער קאקטוס געוויקסע. מיר זיינען צוגע־גאנגען צו א הויז. אין גארטען האט גע־ארבייט א איד פארברענט פון דער זון. ער איז געגאנגען בארוועס. אונזער פיהרער האט איהם בעגריסט און האט געזאגט אין העברעאיש: א איד פון אמעריקא איז געקומען און וואלט ווע־לען מיט אייך זיך דורכשמועסען. דער קאלאניסט איז אונז געקומען אנטקעגען, א שטאלצערע און נאבעלערע פיגור האב איך ניט געזעהן. די הענד זיינען גע־ווען נאקעט ביז ווייט איבער די עלענ־בויגען, די הויזען זיינען געווען פערקא־שערט איבער די קניע, דער געזיכט האט אויסגעדריקט א ליעבליכע פריינדליכ־קייט צוזאמען מיט גרויס עקשנות פון אן אידעאליסט. דער שטעמפעל פון א תלמיד־חכם איז געלעגען אויף יעדע פון זיין בעוועגונג, אין די אויגען האט גע־ברענט דאס פייערל פון א טרוימער. עס איז געווען קלאר אז דיזער מענש אינ־טערעסירט זיך ווייט מעהר ווי מיט דער שטיקעל ערד וועלכע ער בעארבייט און מיט דאס וואס ער ציהט דערפון ארויס.

ער האט אונז איינגעלאדען אין הויז. מיין פרוי איז אוועק קיין ראשון — האט ער זיך ענטשולדיגט — און עס

יש? אנחנו כלנו חמש נפשות שוכבים אנחנו פה, פה ושם, אָנווייזענדיג אויף פערשיעדענע ווינקלען פון דער הויז.

זי איז געוועזן זעהר פרעהליך און עס האָט אויסגעזעהן אז עס פעהלט איהר גאָר ניט אויף אונזער וועלט. איך האָב איהר געזאָגט דעם אונפערמיידליכען "שלום, תודה" און בין אוועק. אָבער ניט ווייט פון הויז האָט אונז אָנגעטראָפען אן עלטערע תימן'ער פרוי און זי האָט אונז ערקלעהרט קורץ און שארף: "התימנים עניים, האשכנזים אין להם רחמנות!" מר האָבען געהערט שטימען פון קינדער. נעבען אונז איז געווען א גרעסערע הויז ווי די איבריגע. נעבען טיהר איז געשטאַנען א תימן'ער איד מיט א לאַנגען חאַלאַט. ער האָט אונז געזאָגט: "פה בית ספר" — דאָס איז די תימן'ישע שולע. מיר זיינען אריין. אויף א זעהר נידעריגע באַנק זיינען געלעגען ספרים און א ברעטעל. אויף דער ערד זיינען געזעסען פוןביידע זייטען קינדער און האָבען מיט א זעהר פאַר אונז פרעמדען ניגון געלערנט. די ספרים זיינען געלעגען אין מיטען און די קינדער האָבען פון ביידע זייטען געלעזען אין דעמזעלבען בוך, איינער לעזענדיג גלייך און דער צווייטער פערקעהרט, ווי עס איז דער מנהג פון די תימנים. די קינדער האָבען גערעדט געלויפיג העבראעיש. דער רבי אָדער "חכם" האָט אונז געוויזען אלטע ספרי תורות. מיר זיינען אוועק, איילענדיג זיך צו דעם בעריהמטען ראשון לציון'דיגען קעלער.

איך האָב געוואָלט זיין אין קעלער און איך האָב געוואָלט זעהן ה' מאאיראָוויטש, איינער פון די פּיאָנערען פון דער אידישער קאָלאָניזאציאָן אין ארץ־ישראל. קומענדיג צום קעלער האָט מען אונז געזאָגט אז ה' מאאיראָוויטש איז אין אָפיס. מיר זיינען אהין אריין, זיינען ווי אומעדום פריינדליך אויפגענומען געוואָרען. ה' מאאיראָוויטש האָט מיר נאָך אָנגעטאָן דעם כבוד צו זאָגען מיין פאַרנאָמען ווען איך האָב איהם געזאָגט מיין פאַמיליען־נאָמען. ה' מאאיראָוויטש איז אן עלטערער מענש מיט יונגענדליכע תנועות. ער טראָגט לאַנגע לאָקען־ארטיגע האָאָר וועלכע זיינען שוין מעהר ווייס ווי גראָה. ער רעדט א וואונדערליכען העברעאיש און פאַלט אָפט אריין אין פראנצויזיש, וועלכע איז, ווי עס שיינט, זיין בילדונגס־שפּראַך.

מאאיראָוויטש איז א וויסענשאַפטסמאַן, אָבער עס איז אין איהם ניטאָ גאָר ניט פון די טרוקענקייט וועלכע מען זעהט אָפט ביי וויסענשאַפטס־מענער. ער מאכט דעם איינדרוק פון א סוחר א פקח און א היימישען תלמיד־חכם, און ער איז דורך און דורך פריינדליך. אין 5 מינוט נאָכדעם ווי איך האָב זיך גע־זעצט נעבען זיין דעסק האָט זיך מיר געדאכט אז איך קען איהם שוין צוואַנציג יאָהר. ה' מאאיראָוויטש איז איינער פון די בויער אין פּאַלעסטינא און איך האָב זיך געאיילט צו שטעלען איהם די פראגען וועלכע זיינען געווען ביי מיר אין קאָפּ און אויף וועלכע איך האָב גע־זוכט א תשובה זייט איך בין אָנגעקומען אין ארץ־ישראל. איך האָב איהם גע־פרעגט: צי גלויבט ער אין א גרויסע קאָלאָניזאציאָן יעצט, און וואָס פיר אן עלעמענט איז דער בעסטער וואָס קען בויען אונזער לאַנד?

ה' מאאיראָוויטש האָט געענטפערט אז ראשון לציון און אנדערע פון די ער־

שיטה פון קאָלאָניזאַציאָן אָדער ניט. ער איז איינער פון די שעהנסטע, אינטערעסאַנטסטע און ווירדיגסטע טיפּען וועלכע איך האָב געזעהן אין דער וואָד וואָס איך בין אין ארץ־ישראל.

מיר זיינען געגאַנגען צוריק אין ראשון לציון. איך האָב געפרעגט אונזער פיהרער, אויב ער איז זיכער מיט די קינדער אַז זיי וועלען בלייבען ביי די ערד אפילו שוין נאָכדעם ווי די ראשון'ער לעבען אין פערהעלטניסמעסיגען קאָמפאָרט. איך האָב עס איהם געפרעגט ווייל אין זיין ארגומענט מיט זיין געגנער האָט ער אָנגעוויזען אויף דעם פאַקט אַז ביי אזא דלות'דיגע עקזיסטענץ ווי די פון נחלת יהודה קענען זיך די קינדער ניט האַלטען, והא ראיה אַז יענעמס קינדער זיינען פון איהם אַוועק. דער ראשון'ער האָט מיר געענטפערט אַז דאָס איז ווידער אַן אָנגעוועהטאָגטע פראַגע מיט די פועלי־ציון און די בלבולים וואָס זיי וואַרפען אויף די קאָלאָניען און מיט אזא פרעסע ווי די וועלכע מיר האָבען איז קיין וואונדער אַז אונזערע קינדער ווילען דאָ ניט בלייבען. זיי ווילען ניט אַז מען זאָל זיי רופען באַראָן'ס שנאָררערס אָדער עקספּלאָאַטאַטאָרס, און אונזער ערציהונג טויג ניט. זי האָט אונז ניט געגעבען אזא יונגען דור ווי דער, וועלכען מיר האָבען בעדאַרפט האָבען. נאָר ריידענדיג וועגען קינדער וויל איך אייך זאָגען: איהר זעהט דאָרטען דעם יונגען מאַן? דאָס איז מיין זוהן. ער איז געגאַנגען אָנטרינקען זיין עזעל האָט מען בעליידיגט זיין נאַציאָן, האָט ער צובראָכען רוק און לענד אַ מחנה פון אַראַבער און מען האָט געמוזט שיקען נאָך סאָלדאַטען. מען האָט איהם גע־בראַכט אין רמלה און בעשטראָפט מיט פינף און צוואַנציג פּיאַסטער. עס איז געווען אַ מציאה.

מיר זיינען געווען אויף אַ פּאָאַר פּלאַנטאַציעס, מען האָט געשניטען די צווייגלאַך טרויבען און געוואָרפען אין די קערב, אָבער אויפ'ן גאַנצען פעלד איז בלויז געווען איין איד וועלכער איז געווען אָנגעטאָן אין אַ העלמעט־הוט און האָט געהאַלטען אין האַנד אַ דינעם שטעקעלע — אַ גאַנץ דינעם ניט קיין שפּאַציער שטעקעל. דאָס איז געווען דער אויפזעהער; אַלע איבריגע מענשען אין דער גרויסער "באָיאַרע" זיינען געווען אַראַבער. דאָס בילד האָט מיר קאַליע געמאַכט מיין גוטע שטימונג פון דעם בציר.

מיר זיינען אַוועקגעגאַנגען אין תימן'ער קוואַרטאַל. מיר זיינען אריין אין אַ הויז. אַ מיידעל וועלכע האָט גערעדט אַן אויסגעצייכענטען העברעאיש האָט מיר ערקלעהרט אַז אַלע זיינען אין פעלד, זי טהוט די קאָך־ארבייט — אין דרויסען אויף צוויי שטיינער איז געשטאַנען אַ טאָפּ און האָט געאַרבייט מעשים און אגב וואַשט זי אַ ביסעל וועש פאַר פרעמדע. די הייזעל איז געווען קליין ווי די פון די תימן'ער אין רחובות, בעשטעהענדיג פון איין צימער, און וואו זייט איהר דאָ אַלע? — האָב איך איהר געפרעגט. זי האָט געגעבען אַ שמייכעל — איהר געזיכט איז געווען גאַנץ שוואַרץ, די אויגען טיעף און שעהן, די געזיכטסציגע האָבען אויסגעזעהן פרעמד, אָבער אין גאַנצען איז געווען אַ אידישער שטעמפּעל אויף איהר פּנים. איך רעכען אַז זי מוז זיין די יפת תואר פון קאָלאָניע — און זי האָט געענטפערט: מה

איך האָב געשטעלט ה׳ מאַאיראָוויטשען פאָלגענדע פראגע: זאָגט מיר, פארוואָס זיינט איהר און ה׳ אייזענבערג און נאָך אימיצער פון די וואס האבען געהאָלפען בויען ארץ־ישראל ניט געפאָהרען צו דער קאָנפערענץ אין לאָנדאָן אום די שלוחים פון די ציוניסטען איבער דער גאַנצער וועלט זאָלען הערען דאָס וואָס איהר און מר. אייזענבערג האָבען מיר געזאָגט? פארוואָס האָט איהר געלאָזען אז אלע וואָס האָבען דאָרטען ביי דער קאָנפערענץ גערעדט אין נאָמען פון ארץ־ישראל זיינען געוועזען בן־גריון און שפרינצאַק און בערל קאַצענעלסאָן — אלע פון דער לינקער זייט וועלכע, ווי איך הער, האָבען נאָך דערווייל זעהר ווייניג געבויט אין ארץ־ישראל?

ה׳ מאַאיראָוויטש האָט א שמייכעל געטאָן און האָט געענטפערט: מיין תירוץ וועט זיין פיעל פשוט׳ער ווי איהר שטעלט זיך פאָר. צו שיקען דריי מענשען קאָסט געלד און מיר פיהלען זיך דאָ ניט אזוי לייכט אויסצוגעבען געלד צו פאָהרען אויף אספות.

און נגאו נעהמען די פערטרעטער פון פראָלעטאַריאַט אזוי פיעל געלד ארומצופאָהרען אויב די פערטרעטער פון דער בורזשואזיע האָבען ניט? — האָב איך געפרעגט.

מסתמא איז פאַראַן אימיצער וואָס זאָרגט פאַר זיי — האָט ער געענטפערט. איך ווייס ניט ויכער אויב ה׳ מאַאיראָוויטש האָט געמיינט אז פון ועד הצירים העלפט מען אז די שלוחים פון לינקען פליגעל זאָלען זיין אויף די קאָנפערענצען און איך בין ניט פערטיג צו זאָגען וואָס איך מיין וועגען דעם. איך לאָז פאַר דעם לעזער צו אורטהיילען איבער דער זאַך. איך בעשעפטיג זיך ניט אין מיינע בריעף פון ארץ־ישראל מיט אורטהיילע; איך שרייב נאָר וואָס איך זעה און וואָס איך הער, און דעם איינדרוק וואָס דאָס אַלעס מאַכט אויף מיר.

איך האָב געוואָלט זעהן דעם וועלט־בעריהמטען קעלער. ה׳ מאַאיראָוויטש האָט אונז איבערגעגעבען צו איינעם פון די פערוואַלטער. יענער האָט אונז איבערגעגעבען צו א סימפּאַטישען שוואַרץ־חן׳עוודיגען יונגען מאַן מיט אן אמת׳ן ארץ־ישראל חן אויף זיין געזיכט. יענער האָט אונז דורכגעפיהרט די גאַנצע ריעזיגע געביידע. מיר האָבען געזעהן ווי מען ברייגנט די גרויסע קערב טרויבען, עס ווערט אריינגעוואָרפען אין א גרויסע מאַהל־מאַשין. פון איין זייט לויפט ארויס די שאָלעכטס און די זאַפט לויפט אריין אונטען אין א גרויסען באַססיין, פון דאָרטען ווערט עס דורך לאַנגע פּייפּס געבראַכט אין אזעלכע גרויסע טענקס, דאָרטען פאַנגט דער וויין אָן צו רינען, עס ווערט נאָכדעם דורך פּייפּס איבערגעפיהרט אין אנדערע טענקס און ענדליך ווערט עס אראָבגעלאָזען אונטען אין די קעלערען וואו עס איז שטענדיג קאַלט און שטענדיג פינסטער. מיר האָבען אָנגעצונדען ליכט, זיינען אראָב אונטען און האָבען אָנגעפאַנגען צו געהן אין פינסטערע אלייען צווישען צוויי שורות פון ריעזיגע געמויערטע וויין מאַגאַזינען וועלכע האָבען אויסגעזעהן ווי ריעזיגע ווענד. די אלייען זיינען געוועזען פיעל און האָבען זיך געדרעהט איינע אין די אנדערע ווי די גאַסען פון לאָנדאָן. עס האָט אויסגעזעהן אז מיר זיינען אין אן אונטעראירדישע שטאָדט. מיר זיינען

שטע קאָלאָניען זיינען געגרינדעט געוואָ־
רען פון אידעאַליסטען־נגידים וואָס האָ־
בען בעשלאָסען צו מאכען א ישוב ווי
שווער עס זאָל ניט זיין. ער איז אין
צווייפעל אויב עס וועלען זיך יעצט גע־
פינען אזעלכע נגידים־אידעאַליסטען אָנ־
צופאנגען אזא ארבייט. מען זאָל זאָגען
למשל אז פון אמעריקא וועלען קומען
אידען וואָס האבען צו 5 טויזענד פונט
און וועלען זיין די נייע בויערס, איז עס
א ספק, ווייל ער גלויבט ניט אז דער אי־
דעאַליזם איז דאָרטען אזוי שטארק, און
די מענשען וואָס האָבען געלד זיינען דאָך
מעהרסטענס מיטעליעהריגע, און זיי
האָבען וואהרשיינליך ניט דעם פייער
פון סטודענטען, און די וואָס האָבען גע־
בויט דעם ישוב זיינען דאָך סטודענטען
געווען. געוויס וועלען נייע מענשען קו־
מען מיט גוטע כונות, אָבער ווער ווייס
וואָס זיי וועלען זאָגען קריגענדיג א בי־
סעל פיבער. די וואָס קומען פון אמע־
ריקא בויען ארץ־ישראל דארפען האָבען
דעם פייער פון אידעאַליזם, פון התלהבות
און — זייערע ווייבער דארפען אויך
דעם פייער האָבען.

און — האָט ה׳ מאאיראָוויטש פּאַרט־
געזעצט ווי פּאַרזונקען אין מחשבות —
געלד־מענשען זיינען פיעלייכט אָנגע־
שראָקען טאָמער מאכט מען בעגרענצונ־
גען געגען פּריוואַט קאַפּיטאַל און מען
וועט זיי ניט לאָזען קיין פרייהייט פון
בעוועגונג. לאָמיר זאָגען: אימיצער,
למשל, ברייננגט אהער 7 טויזענד פונט,
וועט ער וועלען פרעגען עטינגער׳ן וואָס
און ווי אזוי ער זאָל טהאָן? ווי זאָגט
איהר? איך ווייס אז מאנכע וואָס זיי־
נען געקומען זיינען איבערגעשראָקען פון
די אלע שמועסען וואָס מען הערט זיך
יעצט אָן.

און אין די נייע קאָמונעס וואָס מען
פּלאַנט גלויבט ער ניט אז זיי וועלען
אויסהאַלטען. ער האָט שוין אליין אויך
אמאָל פּרובירט אזעלכע ענינים — האָט
ער געזאָגט מיט א שמייכעל. און וועגען
אראבישע ארבייטער — האָט ניט מרדכי
בן הלל הכהן פערקויפט, אָדער ער וויל
פערקויפען, זיין נחלה ווייל עס פּאַסט
איהם ניט צו נעהמען אראבישע ארביי־
טער און אָהן זיי קען ער ניט אָנהאַלטען
זיין נחלה? אין אלגעמיין טהוט מען
זאכען וואָס דארפען ניט געטאָן ווערען.
האָט איהר געלעזען די טעלעגראַמע וואָס
די ענגלישע לייבאָר פּאַרטי האָט געשיקט
צו די פּועלי־ציון אז זי וועט ניט לאָזען
אז מען זאָל דאָ אונטערדריקען די אר־
בייטער? איהר ווייסט וואָס דאָס מיינט?
דאָס מיינט אז מען האָט פאַר׳מסר׳ט די
ארץ־ישראל אידען פאַר דער ענגלישער
לייבאָר פּאַרטי, און דיזע וועט יעצט
שטעהן אויף דער זייט פון די אַראבער
וועלכע ווערען אין דער טעלעגראַמע גע־
מיינט. קענען אזעלכע זאכען שאַפען
זיכערהייט פאַר די וואָס ווילען קומען
אהער און ברייננגען זייער געלד?

דער בעטטער פּלאַן פיר קאָלאָניזאַ־
ציאָן איז דער פון דער יק״א: מען גיט
א פאמיליע א שטיק לאַנד מיט דעם נוי־
טיגען אינווענטאַר אויף דער קאָנדיציאָן
אז נאָכדעם ווי עס וועט איבערגעהן א
געוויסע צאָהל יאָהרען זאָל דער קאָלאָ־
ניסט אָנפאַנגען צו צאָהלען און זאָל אין
א לאַנגע צייט אויסצאָהלען פאַר זיין
נחלה, און ווייטער דארף מען פון איהם
ניט וויסען. זאָל ער אליין ארבייטען
און זאָל אויסבעסערען זיין נחלה מיט
אלע זיינע קרעפטען.

.12

תל-אביב

פרייטאג אין דער פריה זיינען מיר געקומען פון ראשון לציון קיין יפו. די גאסען פון יפו זיינען אזוי ווי די גאסען פון ירושלים — שמוציגלאך און ענג. דיזעלבע סארט אראבער זיצען אויפ'ן מארק און רויכערען די נארגילא, האלטענדיג די פיס און די פלעשעל וואסער אויף דער ערד. אן אראבער ווען ער זיצט און רויכערט די נארגילא מוז זיך פיהלען אין גן־עדן. עס ארט איהם ניט אז עס שטעהט איהם ממש איבער'ן קאפ; ער טהוט זיך זיינס. שמוציגע ארימע אייזעלאך טראגען זייערע בעלי־בתים אויף זיך צוזאמען מיט פעקלאך, מיט קערבלאך, מיט בלעכען און זעקענע טארבעס, אזוי אז עס געהט דורך אזא אייזעלע מאכט ער ענג דעם דורכגאנג אין גאס. די ביזנעס סטריטען פון יפו צייכענען זיך ניט אוים מיט זייער שעהנקייט פונקט ווי די מארקעטס פון דיזער שטאדט צייכנען זיך ניט אוים מיט זייער ריח. עס איז שטענדיג פאראן אין אן אריענטאלישע שטאדט עפעס וואס מאכט אויף איין א שלעכטען רושם, און יפו איז ניט קיין אויסנאהם. זעלטען ווען מען זעהט א ניש'קשה'דיגע הויז. אין דער הויפט־גאס זיינען פאראן א סך אידישע ביזנעס מיט העברעאישע סיינס. אויף דיזע סיינס ווערען גענוצט אלע מאדערנע ווערטער וואס בן־יהודה און אנדערע האבען פערפאכט, אזוי אז גאנץ אפט ווייסט איהר ניט פון ועם סיין וואס פאר א סחורה מען פערקויפט דארטען, אבוואהל איהר קענט העברעאיש. עס איז נאטירליך לייכט צו וויסען אז מספרה איז א בארבער שאפ, מחלבה איז א דעירי, ניריה א סטיישאנערי. אבער ניט אלע ווערטער אויף די סיינס זיינען אזוי לייכט ווי דיזע. אלענפאלס אבער פיהלט כ׳ע׳ זיך אין דיזע גאסען גאנץ היימישלעך אין די קרעמער דערמאנען אונז די קל ינשטעטילדיגע קרעמער אין די היימישע שטעדטלעך אין רוסלאנד, און דאס איז ווירקליך דיזעלבע קלאסע סוחרים וואס זיינען אריבער

נאכהער ארויף אויף דיזע ווײַן־מאגאזי־נען, זײַנען דורכגעגאנגען איבער ברי־קען וועלכע זײַנען געווען איבערגעוואָר־פען איבער די געסלאַך צווישען די טענקס. מר זײַנען ארויס פון קעלער, זײַנען אַרײַן אין די איבריגע אבטהיי־לונגען און זײַנען אַרײַן צוריק אין אָפּיס זיך געזעגענט און אוועק אהיים.

איך בין געגאנגען און בעוואונדערט די עובדות פון דעם מאן וועלכער האָט אזא וואונדערליכע זאך געבויט מיט אזא ברייטע האנד, דער מאן וועלכער האָט זיך אזוי פיעל פארדיענט געמאכט ביים אידישען פאָלק — באראָן ראָטשילד.

אָבער דער קעלער אין ראשון לציון איז א שטאָלץ פאר ארץ ישראל, א שטאָלץ פאר דעם אידישען שאפונגס־קראפט אין דער לאנד פון די אבות. איך בין ארויס פון קעלער רייכער ווי איך בין אַרײַן, רייכער אין אײַנדריקע, רייכער אין ליעבשאפט צו די וואס האבען ביז יעצט געלייגט די ערשטע גרויסע ווינקעל־שטיינער אום מען זאָל קענען בויען ווײַ־טער. און אין ראשון־לציון דערצעהלט מען מיט גאוה, אז ווען מען האָט גע־עפענט דעם בציר איז געקומען סעמיועל אין קעלער, האָט פארדעקט די קאָפּ, גע־מאכט א ברכה און געמאכט "שהחינו" אויף דעם נייעם ווײַן...

האָב בעשלאָסען צו פרעגען, וואו עס איז דער האָטעל הרצליה אין וועלכען איך בין געווען רעקאָמענדירט איינצושטעהן. זייענדיג אין דער בעסטער אידישער שטימונג וואָס א איך דאַרף זיין ערב־שבת אין דער דאָזיגער וועלט־בעריהמטער העברעאישער שטאָדט, האָב איך א פרעג געטהאָן דעם ערשטען שעהן געקליידעטען מענשען וואָס איז מיר אַנגעקומען אַנטקעגען (אין העברעאיש) וואו דער האָטעל, וועלכען איך האָב געדאַרפט, געפינט זיך. ווי איבערראַשט בין איך געוואָרען אז איך האָב געקראָגען די תשובה "ניע פּאָנימאַיו". דאָס איז פאַר מיר געווען א געוואַלדיגע ענטטוישונג און איך האָב א היבשע צייט ניט געקענט קומען צו זיך. איך האָב זיך דערמאָנט אז מיינער א פריינד האָט מיר אַמאָל געזאָגט, אז ווען אחד־העם איז געווען אין תל־אָביב און האָט דאָרטען געהערט ווי מען רעדט אזוי פיעל רוסיש, האָט ער געזאָגט: מען דאַרף עס ניט רופען תל־אָביב, נאָר "תל־אַוויאַוו". דאָס רוסיש ריידען איז די שאַנדע פון תל־אָביב. איך האָב אין די צוואַנציג יאָהר, אין וועלכע איך בין פון רוסלאַנד, אזוי פיעל רוסיש ניט געהערט, וויפיעל איך האָב געהערט אין איין שבת אין תל־אָביב.

איך האָב אָבער באַלד אויסגעפונען אז עס איז פאַראַן אין תל־אָביב א נאַציאָן וואָס רעדט קיין אנדער שפּראַך ווי העברעאיש און דאָס איז די יוגענד. איך האָב געהערט ווי די קינדער שפּיעלען זיך, קריעגען זיך און דיסקוטירען נאָר אין דער העברעאישער שפּראַך. די רוסאָקעס זיינען די וואָס קומען נאָך פון דער־רוסישער אינטעליגענץ און קענען נאָך פון זיך די גלות־קייטען ניט אראָבוואַרפען און צווישען זיי זיינען טאַקע פאַראַן עמי־הארצים וואָס קענען קיין העברעאיש ניט. די אמת'ע תל־אָביב'ער זיינען העברעער דורך מאַרך און ביין, און דאָס וואָס איך האָב געזעהן אין תל־אָביב האָט מיר געמאַכט איך זאָל פערגעסען דעם רוסישען פלעק אויף מיין שעהנער אידישער שטאָדט.

איך בין געזעסען פרייטאג פאַר־נאַכט אויף דער ווערראַנדאַ פון האָטעל. א קיהלער ווינטעל האָט געבלאָזען פון מערב זייט. אַנטקעגען מיינע אויגען האָט זיך אויסגעשפּרייט דער ים הגדול מיט זיינע בלויע וואַסערן. די בייזע כוואַליעס פון שטורמדיגען ים אין יפו האָבען זיך געהויבען מיט א ווילדען צאָרן, פּונקט ווי אין דער צייט, ווען זיי האָבען געוואָלט דערטרינקען יונה הנביא'ס שיפעל. דער יפו'ער ברעג איז שטענדיג געווען א געפעהרליכער און פיעלע לעגענדען זיינען געשאַפען געוואָרען וועגען דיזען ברעג און די שפּיציגע שטיינער וועלכע שטעקען ארויס אויף א היבשע שטרעקע אין וואַסער. עס איז ניטאָ קיין שעהנערעס בילד, גלויב איך, ווי ווען די זון, רויט ווי פייער, זעצט זיך אריין אין ים נעבען יפו.

פאַר דיזער שטאָדט האָבען זיך אידען שטענדיג געיאָגט. זי איז דער פּאָרט פון ירושלים. אהן יפו'ער פּאָרט איז ירושלים אָבגעשלאָסען פון אירגענד וועלכער פערבינדונג מיט'ן וואַסער און דערפאַר האָבען די חשמונאים געקעמפּפט פאַר איהר, און יפו איז ווירקליך א לאַנגע צייט געווען די איינציגע אידישע שטאָדט נעבען וואַסער, ווייל די פּאָרטען וואָס זיינען העכער ווי יפו צו צפון האָבען בעלאַנגט צו די פעניקער — די כנענים, און דער ברעג צו דרום האָט בעלאַנגט צו די פלשתים. יפו איז געווען דער אידישער פענסטער אין

פון רוסלאַנד קיין יפו. עס זיינען אויך פאַראַן גרעסערע געשעפטען וואָס זיינען געגרינדעט געוואָרען פון רייכע סוחרים און וועלכע ווערען געפיהרט אויף אַ גרויסען מאַסשטאַב. נאָר וועגען ארץ־ישראל געשעפטען וועל איך נאָך שרייבען אין מיינע ווייטערדיגע אַרטיקלען.

איך האָב אין יפו זיך ניט געוואָלט לאַנג אָבשטעלען. עס האָט אין מיר געברענט דער חשק צו זעהן תל־אָביב, די אידישע וואונדער־שטאָדט וועלכע מען האָט ניט אויפגעהערט צו בעזינגען און צו בעלויבען אין די לעצטע 10 יאָהר צייט, די שטאָדט וועלכע איז בעקאַנט צו יעדען אידען פון איין ברעג וועלט ביז דער אַנדערער, סיידען אזעלכער וואָס וויל פון ציון ניט וויסען. וועלכער אידיש־ערצויגענע קינד אין נויאָרק, אין שיקאַגאָ, אין בוענאָס־איירעס, אין ווילנא, אין מאָסקווא און אין קייפּטאַון ווייס ניט וועגען תל־אָביב? וועהרענד די גרויסע פערגאַנגענהייט פון ארץ ישראל האָט איהרע הייליגטימער, האָט די געגענוואַרט איהר קדושה, אַ קדושה וועלכע איז נאָר וואָס בעשאַפען געוואָרען און נאָר וואָס פון נאָדעל אַרויס, אָבער דאָך אַ קדושה. תל־אָביב איז איינע פון דיזע. דאָס איז די קרוין פון נייעם ישוב, דער שטאָלץ פון דעם נייער פּאַלעסטינא. איך בין עס געלאָפען זעהן. פּיר אַ פּיאַסטער (אַ ניקעל) קומט מען קיין תל־אָביב.

דער אויטאָמאָביל וואָס האָט אונז געפיהרט האָט זיך אָבגעשטעלט נעבען אַ שעהנעם געמויערטען האַלב טויער, האַלב אַבצאַמונג, וועלכע האָט ריכטיג ווי געזאָגט: דרך־ארץ, רבותי! עד כאן יפו, מכאן ואילך תל־אָביב.

איך בין אַריין אין דער ערשטער גאַס און עטוואָס שעהנעס און אנגענעהמעס האָבען געזעהן מיינע אויגען. די גאַס איז אַ ברייטע, ניט ווי די גאַסען אין די אַלטע שטעדט פון ארץ־ישראל זייגען. מיט שעהנע טראָטואַרען, פון ביידע זייטען שטעהען שעהנע, הויכע, שטאַרק־געבויטע שטיינערנע הייזער, געהאַלטען אין שעהנסטען אָרדנונג. פון די הייזער קוקען אַרויס גרויסע פענסטער נאָך'ן אייראָפּייאישען אָדער אַמעריקאַנישען אַרט. יעדע הויז האָט אַ באַלקאָן צום גאַס. אַלעס איז ריין, אַלעס גלאַנצט און פינקעלט וואו איהר וואַרפט אייער אויג. שורות בוימען לויפען אין ביידע זייטען נעבען די הייזער, הויכע שטיינערנע פּאַרקאַנעס מיט אייזערנע גראַטעס צאַמען אָב די בוימען פון דעם טראָטואַר און די בוימען זיינען הויכע, לאַנגע, גלייכע. דאָס זיינען די שטאָלצע ברושים פון וועלכע מיר האָבען געלערנט אין תנ"ך, די שעהנקייט פון דיזע בוימען האָבען ניט קיין גלייכען און זיי שטעהען ווי אַ שורה הויכע וועכטער אין דער לייננג פון דער גאַס.

און וואו איהר וואַרפט אַ בליק זעהט איהר ניט קיין אַנדער וואָרט ווי העבּרעאיש. די נעמען פון די גאַסען זיינען אַנגעשריבען אויף בלאָהע סיינס אין די קאָרנערס פון די בלאָקס. איהר לעזט: רחוב הרצל, רחוב יהודה הלוי, א. ז. וו. אַם ענדע פון דער גאַס האָט זיך געזעהן אַ הויכע, שטאָלצע געביידע וואָס האָט אויסגעזעהן ווי די קעניגין פון די הייזער. דאָס איז יפו'ער גימנאַזיע וועלכע הייסט הרצליה. די גימנאַזיע, ווי אַלע אַנדערע סקולס אין ארץ־ישראל, איז איצט געשלאָסען און עס איז שטיל און רוהיג אַרום. איך האָב געענדיגט דורכגעהן די לייננג פון דער גאַס, האָב זיך אויסגעבויגען פאַרביי דער גימנאַזיע און

מאַכט תּל־אָבִיב דאָס געקלעהרט אָדער ניט — איז קיין אונטערשיעד. קלאָר איז פאַר אַלעמען אַז תּל־אָבִיב צייגט די יונגע גבורה, די שטאַרקע ענערגיע וואָס איז פאַרבונדען מיט דעם ציוניסטישען אידעאַל. תּל־אָבִיב גיט אונז אַ וואונק אויף דער צוקונפט. עס צייגט אַז מיר וועלען די צוקונפט מיט אונזער כּח געווינען.

איך האָב געמוזט איבעררייסען מיינע חלומות און נאָך אַמאָל אַראָבגעהן אין שטאָדט אריין. איך בין דורכגעגעגאַנגען די שדרות בנימין ראָטשילד (ראָטשילד עוועניו) וואו עס איז דער שטאָדט־גאָרטען, געשמאַקפאָל איינגעאָרדענט און שעהן פאַרפלאַנצט. בין דורכגעגאַנגען אַנדערע גאַסען, און האָב זיך געפּיהלט ריכטיג ווי איך וואָלט דאָ געבאָרען געוואָרען. אַלעס האָט מיר אויסגעזעהן אַזוי בעקאַנט, אַזוי איינגעבאַקען אין הארצען, אַז איך האָב זיך ניט געגלויבט אַז איך האָב דאָס אַלעס ניט געזעהן פריהער. און די נעמען פון די איינוואָהנער פון אַזוי פיעל הייזער, אויף וועלכע מיינער אַ בעקאַנטער האָט מיר אַנגעוויזען, זיינען מיר געווען אַזוי בעקאַנט. אָט דאָ וואָהנט לעוואָנטין פון דער באַנק, און דאָ וואָהנט מרדכי בן הלל הכהן, אָט דאָ וואָהנט דער דיכטער ש. בן־ציון, אָט דאָ זאַגאַראָדסקי, א. ז. וו., א. ז. וו. איך ווייס ניט אויב עס איז פאַראַן נאָך אַזאַ פּלאַץ אויף דער וועלט וואו עס איז אויפגעזאַמעלט אַזוי פיעל בילדונג און אַזוי פיעל מאַרך־מענשען ווי אין תּל־אָבִיב.

אַלעס איז אין תּל־אָבִיב אַזוי וואונדערליך שעהן, אַלעס איז געמאַכט פון דער ברייטער האַנד, אפילו די סינעמאַ ראַינע איז אַ גרויסע געביידע; עס בעלאַנגט צו דער שטאָדט נאָר עס איז פאַרדונגען—אַלעס איז אין גוטען אָרדנונג אויסער איין זאַך — די שוהל.

איבערגעפילט מיט אידישע שטימונג בין איך געגאַנגען אין שוהל. איך האָב ניט געזעהן קיין שוהל געבייז'ע אין די הויפּט־גאַסען. איך האָב געפרעגט אַ באַי וואו די שוהל איז. מען האָט מיר אַנגעוויזען אויף אַ זייטיגע גאַס וועלכע איז געווען גאַנץ אַנדערש ווי די איבּריגע גאַסען פון תּל־אָבִיב זיינען געווען. איך האָב ניט געזעהן דאָרטען קיין געביידע וואָס זאָל דערמאָנען פון אַ שוהל. אַ ביסעל ווייטער האָט זיך געזעהן אַ הילצערנע זאַך ווי אַ גרויסער באַ־אַק אויפגעשלאָגען פון ברעטער און אפילו ניט אָבגעפאַרבט. איך האָב דיזען פאַרזעהעניש מיין אויפמערקזאַמקייט ניט געשענקט. איך האָב געזוכט אַ גרויסע, ווייסע שטיינערנע הויז, אַ הויכע מיט די קאָלירטע פענסטער איבער דעם ארון קודש וואַנט האַטש אַזוי ווי אין רחובות און ראשון לציון. איך האָב געפרעגט מיין באַי־בעגלייטער: וואו איז די שוהל. דער באַי האָט אַנגעוויזען אויף דעם באַראַק ארום וועלכען איך האָב געזעהן אַ גרופּע אידען און האָט געענטפערט קורץ און שאַרף: שם! איך בין אוועק מיט אַ פאַרקלעהמטע הארץ אַהין. אינעווייייניג איז ניט געווען שעהנער ווי אין דרויסען. איך בין געגאַנגען אַהיים, האָב געקלעהרט: אין אַלע עקען וועלט וואו די קינדער פון מיין פאָלק זיינען פאַרשפּרייט האָט מען שטענדיג די שוהל געמאַכט פאַר דער שעהנסטער הויז פון שטעדטיל, דאָס איז געווען דער שטאָלץ פון דער געמיינדע, און ווען מיר האָבען זוכה געווען צו האָבען אַ אידישע, אַ לשון־קודש׳דיגע שטאָדט אין אונזער אייגענע לאַנד, איז געווען געלד פיר אַלעס — און די שוהל איז אַ פינסטערער באַראַק.

דער וואסער־וועלט און פיעלע גרויסע
היסטארישע עראינערונגען פון אונזער
פערגאנגענהייט זיינען פערבונדען מיט
יפו. יעצט איז יפו כמעט אן אראבישע
שטאדט. די גרויסע אראנדזש גערט־
נער ארום יפו בעלאנגען צו אראבער. די
מאיאריטעט פון די איינוואהנער זיינען
אראבער. יפו איז זעהר אן אלטע
שטאדט און נאך איידער אברהם אבינו
איז געקומען קיין כנען איז שוין יפו גע־
ווען בעריהמט מיט איהרע אראנדזש
גערטנער. ארום יפו איז לייכט צו בע־
קומען וואסער ניט גראבענדיג טיעף, און
דארום איז זי שוין געווען א צענטער
נאך אין די גאנץ אלטע צייטען. אין
דער נייער אידישער געשיכטע האט יפו
א געוואלדיגע בעדייטונג, ווייל דיזע
שטאדט איז דער צענטער פון די אידי־
שע קאלאניען, די געשיכטע פון דעם
נייעם ישוב, פון דער גרויסער עפאכע,
פון דער צוריקקעהרונג פון אידען אין
זייער היים פאנגט זיך אן מיט יפו, און
דערפאר איז זי טייער צו דער אידישער
הארץ.

זיצענדיג אויפ'ן ווערענדא און קו־
קענדיג אויף דיזען אלטען פלאץ פון
אונזערע אבות אבותינו, וועלכער איז
פון אונז אזוי פארפרעמדט געווארען אז
מיט א יאהר פערציג צוריק זיינען כמעט
ווי ניט געווען קיין אידען אין יפו, און
וועלכער צייגט יעצט אזוי פיעל עובדות
וואס אידען האבען דא מיט זייער ענער־
גיע אויפגעטהאן, פיהלט איהר אז די
לעצטע עטליכע צעהנדליג יאהר זיינען
אומזיסט ניט אריבער אין דער אידי־
שער געשיכטע. אט דא איז געװען פאר
מיינע אויגען דער טויער פון ארץ־
ישראל אין וועלכע די אידישע קינדער
האבען זיך ביסלעכווייז אריינגעריסען.
די אידישע גרויסע חלומות, די ערליי־
זונגס־האפנונגען, די ציון־אידעאלען
האבען זיך אויסגעדריקט אין יפו אין
דער פארם פון ארבייט פאר דער צו־
קונפט פון לייגען די שטיינער פון דער
פאלקס־געביידע איינע אויף די אנדערע.
און ווען ירושלים פילט אונז אן מיט
שטאלץ פון אונזער פערגאנגענהייט,
פיהלט אונז יפו אן מיט שטאלץ פון
דער געגענווארט. ווארום מען האט גע־
דארפט האבען א סך גבורה צו אויפ־
טהאן דאס וואס אידען האבען אויפגע־
טהאן אין און ארום יפו, און דאס שעהנ־
סטע פון דער גרויסער ארבייט איז אה־
נע צווייפעל תל־אביב.

דא זעהט איהר ווי נעבען דער אלטער
שמוציגער שטאדט איז אויסגעוואקסען
ווי דורך א צויבער אויפ'ן זאמד א בלי־
הענדע שטאדט פון שעהנהייט און פרא־
גרעס, א שטיק אייראפא אין דעם שעהנ־
סטען און בעסטען זינען פון דאס ווארט.
אויף דעם באדען פון אזיען, אריבערגע־
הענדיג פון יפו קיין תל־אביב קען מען
זיך ניט גלויבען אז דאס וואס מען זעהט
מיט די אויגען איז ריכטיג. תל־אביב
נעבען יפו זעהט אויס ווי א שעהנער
חלום נעבען א מיאוס'ע רעאליטעט, און
שטאלצירען מעגען אלע אידען אז דער
חלום איז א אידישער חלום! תל־אביב
האט נאך אן אנדער בעדייטונג אויך:
דאס איז אזוי ווי עס וואלט געווען א
ריעזיגער סיין אויפגעשריבען אז אלע
זאלען עס קענען לעזען: אט דאס קענען
מיר אידען מאכען אין ארץ־ישראל און
דאס איז א מוסטער פון דאס, אין וואס
מיר וועלען ארץ־ישראל פערוואנדלען.
מיר וועלען דאס לאנד געבען איהר
שעהנקייט וועלכע זי פערדיענט; אונ־
זער ארץ־ישראל וועט זיין גאר אן אנ־
דערע ווי די וואס זי איז יעצט.

צו האבען די אידען וואס האבען גע־

13.

א בעזוך ביי די "חלוצים"*

שבת איז אנגעקומען א שיף מיט אנדערהאלבען הונדערט "חלוצים". דאס זיינען גרופּען יונגע לייט וואס מען ברענגט פון פוילען, פון די פריהערדיגע ליטווישע גובערניעס, און פון גאליציען קיין ארץ ישראל. די ציון קאמיסיאן רופט ארויס די דאזיגע חלוצים דורך ספּעציעלע מענשען וואס ווערען געשיקט פאר דיעזען צוועק. מיט א פּאאר טעג איידער די חלוצים זיינען אנגעקומען האט מען אין ארץ ישראל און איבערהויפּט אין יפו, דער פּארט וואו די חלוצים לאנדען, גערעדט זעהר שטארק וועגען דער פראגע: צו דארף מען בריינגען חלוצים אז מען האט פאר זיי ניט וואס צו טהאן און אז מען דארף זוכען ספּעציעלע בעשעפטיגונגען פאר זיי נאר אום זיי זאלען האבען וואס צו עסען.

עס געהט יעצט אן אן אימיגראציאן פון ארום פינף הונדערט מענשען א מאנאט, און דר. רופּין, דער פיהרער פון דער התישבות אין ארץ ישראל האט מיר געזאגט אין ירושולים: עס קומען אן פינף הונדערט מענשען א חודש און איך האב ניט מיט זיי וואס צו טהאן, איך האב קיין געלד ניט; מען רעדט וועגען גרויסע פּלענער און איך האב ניט די מיטלען אפילו דיזע קליינע איינוואנדערונג איינצואורדנען. זיין טאן איז געווען אן אומעטיגער ווען ער האט עס מיר געזאגט און עס איז געווען קלאר פון זיינע ווערטער אז די לאגע מאכט איהם שטארק אונרוהיג.

און אין אלע קרייזען וואו מען ווייס וואס עס טהוט זיך אין לאנד האט מען גערעדט מיט א טאן פון אונרוהיגקייט: וואס וועט דא זיין? די מענשען האבען ניט קיין ארבייט, זיי וועלען דאך זוכען אלע מיטלען אוועקצופאהרען, זיי וועלען ריידען אלע רשעות אויף דער לאנד און עס וועט מאכען א שלעכטען איינדרוק. צו וואס בריינגט מען זיי גאר אין גאנצען אהער, צו וואס שיקט מען זיי רופען אז מען האט פאר זיי גאר ניט צוגעגרייט. די וואס טהוען עס נעהמען אויף זיך א געוואלדיגע אחריות. מאנכע האבען געזאגט: אפשר איז אזוי גלייכער, זאלען זיי קומען און אז עס וועט זיין שלעכט וועט מען אויפהויבען א געשריי איבער דער וועלט און אידען וועלען מוזען געבען אום זיי איינצואורדנען. דארויף אבער האט מען געענטפערט אז

עס איז מיר מיין ערשטען פרייטאג צו־נאכט אין תל־אביב, אין וועלכען איך האב זיך אזוי טיעף פערליעבט, ניט בע־שעהרט געווען צו האבען א פאלשטענ־דיגען נחת. אויף מארגען האט מען מיר געזאגט אז מען טראכט שוין זייט א פאאר יאהר צו בויען א שוהל, ווייל דאס זיינען די צוויי זאכען וואס פעה־לען אין דער אידישסטער שטאדט אויף דער וועלט — א שוהל און להבדיל א בית מרחץ...

אבער זאל קיינער ניט וואגען צו רע־דען א וואָרט אויף תל־אביב, דער פערל פון אידישע שאפונג אויף אונזער ארץ־ישראל. אלעס וואס איז דא אויף אונ־זער וועלט האט א חסרון און תל־אביב מעג אויך האבען א חסרון און אפשר בלויז א דערוויילינען חסרון.

בען אנדערע געזאָגט אז ד געלד וואס
דער ועד הצירים ניט אויס אויף דעם
שאַססע האָט מען געקענט אויסלייהען
צו די וואס ווילען בויען הייזער און האַ־
בען ניט די גאַנצע געלד צו אינוועסטען.
עס וואָלטען קודם־כל פארטיג געוואָרען
הייזער וועלכע פעהלען אין ארץ ישראל
און דערביי וואָלטען די חלוצים געקענט
געפינען א בעסערע בעשעפטיגונג ווי ביי
דעם שאַססע אין גליל.

מענשען וואָס זיצען שוין דאָ צעהנד־
ליגע יאָהרען און האָבען געהאָלפען אין
בויען דאָס וואָס מען האָט דאָ אויפגע־
בויט פרעגען פאַר וואָס האָט מען ניט
צוגעגרייט פאַר די חלוצים קיין ערד. עס
איז פאַראַן ערד אין אידישע הענד וועל־
כע ווערט ניט בעאַרבייט און עס איז
פאַראַן ביי הונדערט טויזענד דונאַם
לאַנד וועלכע מען קען יעצט אָבקויפען.
די פראַגע איז פאַרוואָס בעזעצט מען
ניט די חלוצים אויף לאַנד.

פון די אַלע זאַכען זעהט אויס צו זיין
זיכער אז פּלאַנלאָזיגקייט איז איינע פון
די הויפּט־זאַכען מיט וועלכע דער ועד
צייכענט זיך אויס. און אין אַלגעמיין
איז די שאלה פון די חלוצים ענג פאַר־
בונדען מיט די שאלה פון די קבוצות
און די וואָס גלויבען ניט אין קבוצות
— און די אונגלויביגע זיינען אין די
מאַיאָריטעט — און צווישען זיי זיינען
פאַראַן כמעט אַלע פּראַקטישע מענשען
וואָס האָבען הינטער זיך אַן ערפאַהרונג
פון ארבייט און ישוב און די שאלה פון
די קבוצות איז ווידער פערבונדען מיט
דער שאלה פון די סאָציאַליסטישע פאַר־
טייען פיר וועלכע, ווי מען זאָגט, דער
ועד הצירים האָט שטאַרק מורא און דאַ־
רום קען מען מיט די חלוצים גאַר ניט
טהאָן קיין זאַך וואָס איז ניט איינשטי־
מיג מיט קאַרל מאַרקס' שולחן ערוך.
אויב ניט וועלען די ארבייטער פּאַרטייען
אויפהויבען א געשריי, און פאַר זייער
געשריי ווערט פערציטערט די ציוניס־
טישע קאָמיסיאָן וועלכע ווערט, ווי עס
ווייזט אויס, דיקטירט פון די דאָזיגע
פּאַרטייען. און מען דערצעהלט אז עס
איז געווען א געשיכטע ווען פון די ניי
אָנגעקומענע זיינען איינינגע אוועק אר־
בייטען ביי א בעקאַנטען קאָלאָניסט און
זיינען געווען צופריעדען איז גלייך ער־
שיענען א שליח פון די סאָציאַליסטישע
פאַרטייען — זיי זיינען דאָ עטליכע און
איך וועל זיך נאָך מוזען צו זיי אומקעה־
רען און האבען ערקלערט אז זיי מוזען
אוועקגעהן פון דער ארבייט צוליעב א
געוויסען געזעץ און זיי זיינען אוועקגע־
גאַנגען. און ווי איינער פון די עקספּער־
טען־אָגראָנאָמען, וועלכער זיצט שוין
לאַנג אין לאַנד, האָט מיר ערקלערט, קען
מען סיי ווי סיי די חלוצים קיין זאַך ניט
פערלייגען אויסער דאָס וואָס זייער
פאַרטיי איז אויף זיי גוזר. ווייל —
זאָגט ער — זיי זיינען שוין אָרגאַניזירט
פון דער היים און אַלעס וואָס עס בלייבט
צו טהאָן איז צו פערהאַנדלען מיט די
פּאַרטיי. און אין אמת'ן זיינען די
קבוצות ניט קיין געזעלשאַפטען וואָס
האָבען צו טהון מיט זייערע עמפּלאָיערס,
ווי למשל, יוניאָנס וואָס פערהאַנדלען
מיט פאַבריקאַנטען, די קבוצות שטעהען
אונטער די אויפזיכט פון די ארבייטער־
פאַרטייען, עס הייסט קערפּערשאַפטען
וואָס שטעהען דער עיקר אויף זייער פּאָ־
ליטיק. דער ועד הצירים גיט די געלד
צו די פאַרטייען, די פאַרטייען פערנוצען
עס צו די קבוצות. מיט אַנדערע ווערטער,
די ציוניסטישע קאָמיסיאָן פערלירט די
דירעקטע פערהאַנדלונג מיט די וואָס זי
בעשעפטיגט און די גאַנצע זאַך קריגט א
פאַרטייאיש־פּאָליטיק פּנים.

איך בין געגאַנגען זעהן די פאַרטיי
חלוצים וואָס זיינען שבת אַנגעקומען.
זיי זיינען געפאָהרען דריטהאַלבען מאָ־
נאַטען אין וועג, האָבען זיך געשלעפּט
איבער וואַרשא און טריעסט, זיי האָבען
געבראַכט זייערע הילצערנע קעסטלאַך
אין וועלכע זיי האַלטען זייער אָרימען
באַגאַזש. זיי זיינען ניט מוטהלאָז, זיי
זעהען אויס צו זיין פיזיש געזונד, עס

דער געשריי איבער דער וועלט וועט מאכען שווערער די לאגע פון די אידען אין ארץ־ישראל אין בעצוג צו זייער ווייטערדיגע ארבייט. עס וועט אויך מאכען שווער די לאגע פון הערבערט סעמועל, וועלכער דארף געבען די ווייטערדיגע ערלויבנים אויף צו ברייגגען נייע מענשען.

די מיינונג פון די גרעסטע טהייל פראקטישע מענשען וועלכע איך האב בעגעגענט און וועלכע וויסען די קאנדיציאנען פון לאנד איז געווען געגען די האנדלונג פון ועד היצירים אין דיזער בעציהונג. אויב מען גרייט ניט צו פאר אימיצען וואס ער זאל טהאן דארף מען איהם אין לאנד ניט ברייגגען, א פשיטא שוין אז מען שיקט אימיצען רופען אין לאנד און עס איז איהם נאכדעם שלעכט האט ער א רעכט צו זיין אין כעס און ער האט א רעכט צו האלטען אז מען האט איהם געטהאן אן אונרעכט. איידער די חלוצים ריהרען זיך פון ארט דארף פאר זיי זיין גרייט ארבייט און אויב ניט דארף מען קיין חלוצים ניט.

מען האט איבעראל אנגעוויעזען אויף דעם פאקט אז פון די פריהערדיגע גרופען חלוצים זיינען פאראן פיעלע וואס וואלטען פון זיך די העמד פערקויפט אבי אוועקצופאהרען פון דאנען און אויב עס וועט אזוי געהן ווייטער, וועט זיין א קאטאסטראפע און א קאטאסטראפע יעצט אין אנפאנג פון דער נייער צייט קען זיך שלעכט אפרופען אויף די גאנצע ארבייט אויף וועלכע מען לייגט אזוי פיעל האפנונג.

די ערשטע זאך איז וואס ס'זיינען ניטא קיינע הייזער אין ארץ־ישראל פאר נייע מענשען. אין ארץ ישראל איז א:א ענגשאפט אין דירות, פיעלייכט מעהרער ווי אין אירגענד וועלכע אנדער לאנד. די חלוצים וואס ווערען געבראכט אויפ'ן פעלד זיינען יעצט א גרויסער טהייל פון זיין אין פאלאטקעס, אבער וואס וועט זיי אז עס וועט באלד אנקומען די צייט פון רעגען און זיי וועלען אין פאלאטקעס ניט קענען זיין?

די חלוצים וואס קומען ווערען איינגעטהיילט אין קבוצות און ווערען געשיקט צו פערשידענע ארבייטען. די מעהרסטע פון זיי ווערען אוועקגעשיקט אין גליל, דארטען מאכט מען א שאססע און מען שיקט די ניי־אנגעקומענע צו האקען שטיינער און טהאן אנדערע ארבייט פאר'ן שאססע, אבער אין גליל איז יעצט שרעקליך היים און פיעלע פון די וואס קומען אהין ווערען קראנק אויף פיבער. דער גאנצער ענין פון דעם כביש (שאססע) איז ניט א זאך וואס עס איז נויטיג אז און פיר זיך, דאס מאכט מען אום צו געבען די ניי־אנגעקומענע ארבייט. אבער די פראגע איז אויב האקען שטיינער אין דעם יעצטיגען סיזאן פון יאהר אין גליל איז די ארבייט וואס דארף פאר זיי אויסגעקליבען ווערען?

איך האב גערעדט וועגען דער פראגע מיט פערשידענע מענשען און עס הערשט די איבערצייגונג אז דער ועד הצירים האט קיין זאך ניט צוגעגרייט אין די צוויי יאהר פון זיין עקזיסטענץ פיר א נייע איינוואנדערונג, אז ער האט געשיקט נאך חלוצים ווערענד ער האט ניט געוואוסט וואס ער וועט מיט דיזע חלוצים טהאן און אז אלעס וואס ער טהוט מיט זיי, נאכדעם ווי זיי קומען איז לאנד, איז ניט מיט א ריכטיגען צוועק און פלאן נאר פשוט כדי צו האבען פון וואנען צו לעבען. זיי צייגען אז עס לוינט קיינעם ניט צו בויען שאססען אויף די פרייזען וואס מען צאהלט דארטען, צוליעב דעם איינפאכען שכל אז מען קריגט שאססע ארבייטער פיר א העלפט אדער א דריטעל פון דעם פרייז וואס די חלוצים קריגען. מאנכע ווידער האבען געזאגט אז עס איז שווער צו פערשטעהן דעם שכל צו וואס דארף מען בויען א שאססע וואס זאל קאסטען א סך געלד אויף ניט אידישען באדען ווי עס איז דער פאל אין גליל. ווידער הא־

.14

אינדוסטריעלע אויסזיכטען אין ארץ ישראל

אין יפו האב איך געפונען איינינע געשעפטס־לייט — מרגלים וואלט איך עס געוואלט אנרופען בענוצענדיג דאס ווארט מרגלים ניט אין דעם שלעכטען זינן אין וועלכען דאס ווארט ווערט געוועהנליך בענוצט. דאס זיינען מענשען וועלכע קומען פון פערשידענע לענדער אום צו זעהן וואס מען קען דא טאן אין לאנד אין בעצוג צו אינדוסטריע און געשעפט. איינער פון דיזע מרגלים איז דר. בענדערלי פון נויארק, וועלכער איז געשיקט געווארען אהער פון א גרופע געשעפטס־לייט פון נויארק; וועלכע וויל ארבייטען אין ארץ־ישראל. דר. בענדערלי דארף זאמלען פאר זיי די פאקטען און ער האט ווירקליך געזאמעלט פיעל דאטא דא. ער איז דא זייט א מאנאט און וועט נאך זיין צוויי בעפאר ער וועט קומען אבגעבען א רעפארט צו זיינע שיקער. אין האטעל וואו איך שטעה געפינט זיך אויך א געוויסער דר. טייך, א בעמיקער, א פאבריקאנט פון וויען, וועלכער וויל אריינלייגען עטליכע צעהנדליג טויזענד פונט אין אירגענד וועלכער אונטערנעהמונג וואס האט א שייכות מיט זיין פאך. דר. טייך האט מיר געזאגט אי ער וואלט דא וועלען מאכען א זייף־פעקטארי; עס זיינען דא פאראן די שטאפען פון וועלכע זייף קען געמאכט ווערען; דא געהט אין ניוועץ א סך זאכען וועלכע וואלטען קענען בענוצט ווערען אין פערשידענע אינדוסטריען. אזוי למשל קען מען פון די אליווען אויל מאכען א גרויסע אינדוסטריע עס ארויסצושיקען אין אויסלאנד. אבער עס איז פונדעסטוועגען שווער אזעלכע זאכען אויסצופיהרען. אט זיצט ער אליין שוין דא אנדערהאלבען מאנאטען און ער וועט באלד אוועקפאהרען מיט גאר ניט, ווייל עס לוינט איהם ניט אריינצולייגען זיין גאנצען פערמעגען אין איין זאך. עס איז דא ניטא קיין הילף צו פעראייניגען זיך מיט אנדערע מענשען וואס האבען געלד. איבערהויפט

שיינט אז די איבערגעגעבענסטע צו ציון זיינען, לויט ווי מען קען שליסען אויף דעם גרונד פון א שמועס, די גאליציאנער: די עקסטרים־ראדיקאלסטע קומען פון ליטא און רוסלאנד, און די פוילישע שטעהען אין מיטען. קענטיג איז אויף זיי אלעמען אז זיי קומען פון לענדער פון אונרוהיגקייט, פון לענדער וואו עס איז שווער צו דענקען גלייך און וואו אלעס קומט אוים מיט'ן קאפ אראפ. עס איז שווער צו וויסען וואס וועט פון אזא מענשען מאטעריאל דא ווערען. עס איז פערשטענדליך אז זיי זאלען דא זיין אין די הענד פון די פראזען־דרעשער, וועלכע רופען זיך דא ארבייטער־פיהרער. נאר דאס וואס זיי האבען געזאגט און זייער אויסזעהען האט מיר געריהרט ביז'ן טיעפען הארצען און ווען איך האב זיך אבגעקעהרט פון זיי — די וואס זיינען געקומען פון אזוי וזייט צו ארבייטען אין ציון— זיינען מיינע אויגען געווען פול מיט טרעהרען.

טויזענד פונט — וואלט ער געקענט זיין געשעפט טרייבען מיט זעהר גוטע אויסזיכטען אויף ערפאלג.

עס זיינען דארום פאראן פילע דא אין לאנד וואס גלויבען ניט אין קיין גרויסע לכתחילה אויסגעארבייטע ברייטע פלענער פון אינדוסטריען. זיי זאגען אז די אינדוסטריען אין ארץ־ישראל דארפען געהן לאנגזאם מיט דעם לאנגזאמען וואוקס פון דער לאנד. מען האט אין אמעריקא פאר מיין אוועקפאהרען פון מיר פערלאנגט, איך זאל זעהן צי מען קען אנפאנגען א גארבעריי און לאנגזאם עס פערגרעסערען. און וואס זיינען פאראן פאר א מעגליכקייטען פיר א גרויסע לעדער־פעקטארי און פאר א גרויסע פעקטארי פון געשטריקטע זאכען. עס איז ניט מיין אויפגאבע אריינצוגעהן אין דיטיילס פון פערשיעדענע פלענער אין ארץ־ישראל, און דאס איז אויסערהאלב פון מיין רייזע־פראגראם אין ארץ־ישראל, אבער עס איז זיכער פון די אינפארמאציאן וועלכע איך האב געזאמעלט, אזביידע זאכען קענען דא געמאכט ווערען, אבער ביידע ניט אויף א גרויסען מאסשטאב. און אין דאס וואס אנבעלאנגט צו דער ניטינג־אינדוסטריע אין וועלכער די אידען פון אמעריקא צייכענען זיך אויס, איז דא אויך פאראן א פלאץ, אבער בלויז פאר א קלייגעם אנפאנג. אין דמשק זיינען פאראן שטריקעריי ארבייט און מען קען עס אויך מאכען אין ארץ־ישראל אבער מיט א גאנץ בעשיידענעם אנפאנג. ביי דער וואל־שטריקעריי מוז אויך זיין א שפינעריי. דערווייל איז ניטא אין ארץ־ישראל קיין שפינעריי פון וואל.

ריידענדיג וועגען איינארדנען אינדוסטריען איז ווערטה צו דערמאנען אז ניט נאר דארף מען אהער ברייגגען די גאנצע ווערקצייג וואס עס איז נויטיג פיר דער געפלאנטער אינדוסטריע, נאר מען דארף עס ברייגגען אין א דאפעלטע צאהל אלס רעזערוו, אום אז די גאנצע פעקטארי זאל זיך ניט שטעלען אויב עס ווערט עטוואס קאליע; מען זאל ניט דארפען ווארטען ביז מען שרייבט עס אויס פון אן אנדער לאנד.

פון אלעם וואס איך האב געזעהן און געהערט ביז יעצט אין ארץ־ישראל שיינט צו זיין קלאר פאר א בעאבאכטער, אז די צוקונפט פון דער אינדוסטריע אין ארץ־ישראל איז א צוקונפט פון געהן פון אונטען־ארויף; עס מוז געהן מיט'ן נאטירליכען וועג פון קליין צו גרעסער, און דאס וואס עס איז אם מעהרסטען נויטיג פאר ארץ־ישראל איז אז מען זאל שאפען מעהר קאפיטאל פיר די קליינע אנפאנגער. די אידישע קאפיטאלען אין ארץ־ישראל זיינען קליין און ניט גענוגענד צו העלפען די קליינע אנפאנגענדע אינדוסטריע צו געהן ארויף און זיך בעפעסטיגען.

צווישען די נויטיגסטע אינדוסטריען אין ארץ־ישראל איז אהנע צווייפעל די פון בויען הייזער. עס איז פאראן א שרעקליכער מאנגעל אין הייזער אין פאלעסטינא: עס פעהלען אויס הייזער אין אלע שטעדט, און אויב עס וועלען קומען אהער נייע איינוואנדערער — וועלען זיי ניט האבען וואו צו זיין. דער געשריי אז מען דארף הייזער איז זעהר גרויס און איך האב איהם געהערט פון אלע קלאסען מענשען. דר. רופין, איינער פון די וואס שטעהען אן דער שפיצע פון די ציוניסטישע ארבייט אין ארץ־ישראל, האט מיר געזאגט אז עס איז נויטיג אז מען זאל נעבען דער ציוניסטישער ארגאניזאציאן א פאנד פון א מיליאן פונט אלס א בילדינג

איז דער אלגעמיינער געלד־צושטאנד אזעלכער, אז עס איז ניט לייכט פיר א נייעם מענשען אנצופאנגען א בעדייטענדע אונטערנעהמונג אין גאנצען אויף'ן אייגענעם חשבון, סיידען מען זאל קומען אהער מיט פעראייניגטע קרעפטען.

אין אלגעמיין ווען עס ווערט גערעדט וועגען שאפען אינדוסטריע אין ארץ־ישראל, דארף מען האבען אין זינען צוויי סארטען אינדוסטריען: אזעלכע וואס זאלען גלייך געגרינדעט ווערען אויף א גרויסען מאסשטאב, און אזעלכע וואס זאלען זיך אנפאנגען קליין. עס איז די מיינונג פון די וואס זיצען שוין דא אין לאנד לאנג און האבען א בעגריף אין דיזען ענין אז גרויסע אינדוסטריעלע אונטערנעהמונגען וועלען דא אין לאנד דערוויל ניט זיין קיין ערפאלג, און די וואס וועלען אזעלכע זאכען אונטערנעהמען דארפען זיין גרייט צו פערלירען געלד. פיעל בעסער איז עס אין בעצוג צו די וואס ווילען אנפאנגען אין ארץ־ישראל א קליינע אינדוסטריע וואס דארף ווייניג קאפיטאל און וואס גיט די מעגליכקייט אז זי זאל וואקסען מיט דער צייט. אזוי למשל איז געקומען א מאן און האט אנגעפאנגען צו מאכען שיך. ער האט געעפענט א קליינע פעקטארי און עס ארבייטען שוין ביי איהם א פאאר צעהנדליג מענשען. די שיך זיינע קריגען ביסלעכווייז די אנערקענונג פון דעם היגען פובליקום און עס וואלט געווען גאנץ ניש־קשה. האט ער אבער א מאנגעל אין געלד, און לויט דעם יעצטיגען ניט גינסטיגען געלד־צושטאנד אין ארץ־ישראל איז איהם שווער דאס געלד צו קריגען. די אנגלא־פאלעסטיין קאמפאני איז בעגרעניצט אין איהרע געלד־מיטלען און קען ניט געבען אויסהעלפען די אלע וואס וואלטען איהר הילף געדארפט. דער וועג אבער צו אנפאנגען קליין און זיך ארויפארבייטען לאנגזאם ווערט דא בעטראכט פון פראקטישע מענשען אלס דער בעסערער. אין יפו איז געווארען א קליינער שאפ פיר נייהען זאכען. עס איז געמאכט געווארען פון אמעריקאנער קליידער־נייהער וואס זיינען געוועזן אין לעגיאן און ווען זיי זיינען בעפרייט געווארען האבען זיי אריינגעשטעלט א קליינעם מאטאר מיט נייה־מאשינען און זיך געזעצט ארבייטען. זיי זיינען אלע יונגע לייט. די קליינע שאפ'ל מאכט א גוטען איינדרוק אויף יעדען וואס בעזוכט איהר. עס זיינען פאראן אויסזיכטען אז מיט דער צייט וועט עס זיין א גאנץ שעהנע פעקטארי.

עס איז פאראן פלאץ אין לאנד פיר נאך קליינע אינדוסטריען. עס איז פאראן אן ארט, ווי מען פערזיכערט מיר פון קאמפעטענטע קוועלען, פיר א שאקאלאד פאבריקעל. מען נוצט דא שאקאלאד פינף מאל אזוי פיעל ווי מען פלעגט נוצען פאר דער מלחמה. אין אלגעמיין עסט מען דא פיעל זיסע זאכען גאר ניט אין ערך מעהר ווי אין אנדערע לענדער. מאנכע קליינע אינדוסטריען זיינען אנגעפאנגען געווארען און האבען זיך געשטעלט, ווייל עס פעהלט דער נויטיגער קליינער קאפיטאל עס צו טרייבען ווייטער. אזוי למשל האט א איד געמאכט א פעקטארי פיר דאכאוועקס. אין ארץ־ישראל וועט מען געוויס באלד אנפאנגען צו בויען הייזער און די קליינע דאכאוועקס פעקטארי האט א גאנץ גוטען צוקונפט. איז עס אבער געבליבען שטעהן ווייל עס פעהלט דעם פאבריקאנט אויס די מזומן. דער אונטערנעהמער דארף א שותף מיט עטליכע

.15

מרחביה

פארטיג געווארען אין יפו ביז איך ארויסגעפאהרען מיט אן אטאמאביל ביז לוד און פון דארטען מיט דער באהן ביז חיפה. די גאנצע רייזע האט געדויערט 5 שטונדען. גענעכטיגט אין חיפה ביז איך נעקסטען טאג 6 א זייגער אין דער פריה ארויסגעפאהרען פון חיפה אום אנצופאנגען מיין רייזע אין גליל.

דער טריין איז לאנגזאם ארוים פון סטיישאן. (ארץ ישראל טריינס איילען זיך קיין מאל ניט), ער האט זיך בעוועגט פארביי די כרמל בערג און האט זיך געקייקעלט איבער דער ערד פון עמק יזרעאל, דער בעריהמטער היסטארישער טהאל, וואו עס זיינען פארגעקומען אזעלכע געוואלדיגע פאסירונגען אין דער אידישער היסטאריע. דער טהאל וואס פארנעהמט אזא ערהאבענעם פלאץ אין די אידישע טראדיציאנען. דער עמק יזרעאל איז דער פרוכטבארסטער און דער שעהנסטער טהייל פון אונזער לאנד, וועלכע איז א בערגיגע און וואו קיין גלייכע פעלד איז ניטא זעהר פיעל. די ערד איז דא שווארץ און ווייך, וואסער איז ניט שווער צו בעקומען און וואו מעןווארפט א בליק געפינט מען עדות פון פרוכטבארקייט. דאס זיינען די פעלדער וואס זיינען מיט טויזענדער יאהרען צוריק געאקערט און געזייט געווארען פון אידישע ערד ארבייטער, דאס זיינען די פעלדער אויף וועלכע און פיר וועלכע די אידישע גבורים האבען געקעמפפט. אין דיזע פעלדער ליעגט די צוקונפט פון דער אידישער קאלאניזאציאן אין אונזער לאנד.

איך קוק ארוים פון דעם טריינפענסטער און א שווערער געפיהל פרעסט מיין הארץ. מען האט מיט 40—50 יאהר צוריק געקענט אבקויפען דעם גאנצען עמק יזרעאל פיר כמעט אומזיסט און אידען האבען זיך דערפון געמאכט ניט וויסענדיג, און שוין דא גאר ניט לאנג

פאַנד, אום זי זאָל גלייך צופרעטען צו בויען די פינף טויזענד הייזער וועלכע זיינען נויטיג. ער איז איבערצייגט אז די געלד וואָס וועט ווערען אינוועסטעט אין בויען הייזער וועט טראָגען א זעהר גוטען פראָצענט (10 פראָצענט). וועגען דעם פראָצענט וואָס די הייזער — נייגעבויטע — וועלען טראָגען, זיינען פאַראַן מיינונגס־פערשיעדענהייטען, און רופּין׳ס ציפער קענען ניט געשטעלט ווערען אלס א פעסטער ציפער אין בצוג צו שטענדיגע הכנסה פון ריעל עסטייט. אָבער עס איז קיין צווייפעל אז בויען הייזער איז א זעהר זיכערע אינוועסטמענט אין ארץ־ישראל. אלע וואָס ווייסען וואָס עס טהוט זיך אין ארץ־ישראל זיינען אָבער פון דער מיינונג אז די הייזער דארפען ניט ווערען געבויט פון דעם ועד הצירים, ווייל, ווי איינער וואָס איז קאָמפּעטענט צו ריידען איבער דעם ועד הצירים, האָט מיר געזאָגט: אויב דער ועד הצירים וועט בויען די הייזער, וועט עס קאָסטען זעהר טייער, און וואָס נאָך ערגער איז: מיר וועלען די הייזער ניט האָבען.

ריידענדיג וועגען דער פראַגע פון בויען הייזער איז ווערטה צו דערמאָנען דעם "הבונה", א געזעלשאַפט צו בויען הייזער, הינטער וועלכער עס שטעהט דער בעקאַנטער ציוניסט יצחק גאָלדבערג, וועלכער איז יעצט אין לאָנדאָן. איך האָב גערעדט מיט זיין מענעדזשער וועלכער איז ניט לאנג אנגעקומען אין ארץ־ישראל. ער האָט גרויסע פּלענער און איז, ווי עס שיינט, א פּראַקטישער און ענערגישער מענש. אָבער דער "הבונה" האָט נאָך ביז יעצט גאָר ניט אויפגעטאָן און עס איז א סברה אז דער "הבונה" געהט ניט בויען אזעלכע הייזער וואָס זיינען אם נויטיגסטען יעצט. דער "הבונה" בויט, אָדער וועט בויען, שעהנע הייזער פיר דעם פערמעגליכען מאַן, אָבער מען דאַרף ביליגערע הייזער פיר די ניי־אָנגעקומענע אָדער פיר די פריהערדיגע איינוואָהנער וואָס קענען קיין הויכע רענט ניט צאָהלען. און ריידענדיג מיט ה׳ לעוואַנטין, דער דירעקטאָר פון דער אנגלאָ־פּאַלעסטיין באַנק אין ארץ־ישראל, וועגען דער פראַגע, האָט ער מיר זעהר איינפאַך און פשוט געזאָגט: ווען אונזער באַנק קריגט די פינאַנציעלע פערשטאַרקערונג וואָס עס איז נויטיג פיר אזא זאַך, וואָלטען מיר געקענט אין א קורצע צייט אויפבויען די הייזער וועלכע זיינען נויטיג. מיר וואָלטען אויסגעליהען געלד צו די וואָס האָבען פּלאַץ, ווילען בויען הייזער און האָבען ניט קיין געלד דערצו. מיר וואָלטען דאדורך פערגרעסערט דעם ישוב אויף אַן איינפאַכען נאַטירליכען וועג.

אן אמעריקאַנער געזעלשאַפט וואָס וואָלט אונטערנומען צו בויען הייזער, וואָלט געמאַכט א גוטען, זעהר זיכערען אינוועסטמענט און וואָלט דערמיט געטאָן גוטע ארץ־ישראל ארבייט. אָבער צו דער פראַגע פון ביזנעס אין ארץ־ישראל וועל איך זיך נאָך אומקעהרען אין מיינע ווייטערע בעשרייבונגען פון ארץ־ישראל.

נאך, פערשטעהט איהר מיך, אונמעגליך שוין בלייבען אין ארץ־ישראל, איך וועל אוועקפאהרען און וועל זעהן אזוי איינצוארדנען מיינע אנגעלעגענהייטען אז איך זאל קענען קומען א צווייטען מאל און שוין פערבלייבען. איהר קריגט א צווייטען בליק אין וועלכען עס איז אנגעשריבען: איך וועט, פעטער, אז דאס וואס איהר זאגט איז שוא ושקר, און מיט די ליפען ענטפערט מען איך: הלואי, הלואי זאל דאס אמת זיין.

אנגעקומען אויפ׳ן סטיישאן געפין איך א אידישע פוהרל. זיך אוועקגעזעצט אויף א זאק מיט שמרוי און געפאהרען קיין מרחביה. די פרוי וואס איז געפאהרען צוזאמען מיט מיר פון חיפה האט מיר געפרעגט צו ארץ־ישראל געפעהלט מיר. איך האב געזאגט אז אלעס געפעהלט מיר אויסער וואס אידען זיינען א מינאריטעט. זי האט געענטפערט מיט שטאלץ: א אידישע מינאריטעט געגען אראבער איז אן אבסאלוטע מאיאריטעט. דאס איז דער בעוואוסט זיין פון א בעזיגענדע פאלק וואס האט ארויסגערעדט דורך די ווערטער פון דער פשוט׳ער פרוי און אלע אידען אין ארץ־ישראל פיהלען עס. אין דיזע עטליכע ווערטער ליעגט דער סוד פון דעם אידישען מוטה אין ארץ ישראל. דער איד פיהלט זיך דא ניט נאר אלס דער איינציגער בערעכטיגטער יורש, ער פיהלט זיך אויך אלס דער העכערער עלעמענט, דער וואס קומט מיט דער קראפט פון ציוויליזאציאן. דער איד אין ארץ־ישראל איז א גאנץ אנדערער איד ווי דער פון גלות. ער איז א העכערער טיפ אין נאציאנאלען זינן.

מרחביה איז א קבוצה און אויך א קאלאניע. מרחביה איז געווען די ערשטע קבוצה אויף א קאאפעראטיווען אופן וואס איז געשאפען געווארען אין ארץ־ישראל. זי איז געבויט געווארען דורך דער איניציאטיווע פון בעקאנטען פראפעסאר פראנץ אפענהיימער, ביי וועמען דער ציוניזמוס מיט׳ן סאציאליזמוס איז געווען זעהר צוזאמענגעמישט און מען האט דאס צווייטע שטענדיג ארויסגעזעהן ווי דאס ערשטע. אפענהיימער -- האט מיר דר. זאגאראדסקי דערצעהלט -- פלעגט אויף די קאנגרעסען מאכען א שטארקען רושם איבערהויפט אויף די פרויען. ער איז א שעהנער מענש און אויף זיין פנים זיינען פאראן צייכענס פון שווערדען־שניטען, וועלכע ער האט נעקריגען זיך שלאגענדיג מיט די דייטשע בורשען אין די סטודענטען יאהרען. און עס איז א דבר ידוע אז אזעלכע צייכענס גיבען צו גרויס חן ביי די אריסטאקראטישע ווייבער וואס פלעגען קומען צו די ציוניסטישע קאנגרעסען. און ווען אפענהיימער פלעגט זיך אוועקשטעלען און פאדערן צו מאכען גרופען וואס זאלען מאכען סאציאלע עקספערימענטען אין פאלעסטינא האבען איהם די דאמען אונטערהאלטען איבערהויפט ווען מען האט זיך אנגעשטויסען פון זיינע ווערטער אז אויב ניט דער סאציאלער זייט פון ציוניזמוס האט ער גאר מיט דער בעוועגונג ניט קיין שייכות און אזוי איז געבארען געווארען די ערשטע קאאפעראטיווע גרופע אין ארץ־ישראל — די פון מרחביה!

אבער די גרופע פון מרחביה האט באמת געדיענט נאך צו א צוועק, אויכער סאציאלע עקספערימענטען, עס איז געווען א גרופע פון אקופאציאן וואס האט געדארפט מיט שוועריגקייטען איינהאלטען דעם באדען געגען נאכאנאנדיגע אנגריפע פון די אראבער. קיין פאמיליען פון קאלאניסטען וואלטען דאס ניט גע־

אין דער עפאכע פון חבת ציון האט מען אבגעקויפט א גרויסע טהייל פון עמק און מען האט געגעבען הונדערט טויזענד פראנק האנדגעלד. די גאנצע סומע וואס מען האט בעדארפט אום אבצוקויפען דיזען אידישען אוצר איז געווען א מיליאן פראנק. דעם מיליאן פראנק האט מען ניט געקענט שאפען און די הונדערט טויזענד פראנק איז פערלארען געגאנגען!

א מיליאן פראנק! וואס פיר א בעדייטונג האט עס געהאט ביי אידען פאר דער מלחמה א מיליאן פראנק. די אדעסער אידען אליין וואס זיינען געווען געאגראפיש נעהנטער צו ארץ־ישראל ווי אנדערע אידען האבען געקענט איבערנאכט שאפען הונדערט מאל אזוי פיעל, און אין אדעס איז געווען דער צענטער פון חבת ציון און אידען גבירים זיינען געווען מיטגליעדער ביי די חובבי ציון, האבען געצאהלט דריי רובל א יאהר און האבען יוצא געווען מיט זייער פליכט פאר ארץ־ישראל. און אזוי איז געווען מיט די אידען פון ביאליסטאק און פון ווארשא און אומעדום וואו אידען זיינען געזעסען, האבען געהאנדעלט, האבען געהאט רובלס און דער רובל איז דאן געווען א גרויסע מטבע פיר אלעס, אפילו פיר קארלסבאד און מאריענבאד. און גאנץ ארץ ישראל האט מען געקענט אבקויפען. מיט געלד האט מען געקענט מיט'ן טערק אלץ מאכען. און קיינער האט זיך ניט געקימערט און קיינער האט זיך ניט געזארגט. עס איז ניט געווען ווער עס זאל אויסלייזען אונזער נחלה און מען האט עס געקענט אויסלייזען בחצי־חנם. און נאך זאגען מיר אז אידען האבען ארץ־ישראל ניט פארגעסען, אז אידען זיינען צו ארץ־ישראל צוגעקלעפט, און נאך זאגען מיר אז די רוסישע אידען זיינען די אויבערשטע פון שטויסעל, זיי זיינען עס די נאציאנאלע אידען און די אמעריקאנער אידען טויגען ניט, זיי זייענען ניט אזוי נאציאנאל. זאל קומען דער עמק יזרעאל וואו מען וועט היינט ניט קויפען מיט גרויסע סומען. דאס וואס מען האט געקענט מיט צוואנציג יאהר צוריק קייפען פיר א מיליאן פראנק און זאל עדות זאגען אז די אלע זאכען וואס מיר זאגען זיינען — ליגענס.

איך פרעג א פרוי וועלכע זיצט נעבען מיר ווי לאנג עס דויערט ביז אפולו, די סטאציאן וואו איך וויל אראבגעהן. זי ענטפערט מיר אין א זיסען וואויל קלינגענדען העברעאיש, זי וואלונטירט אז אינפארמאציאן אז אויף דער סטאציאן וועלען מיר געפינען אידישע פוהרען צו דער קאלאניע מרחביה. זי פרעגט מיר פון וואנען איך בין. איך ענטפער איהר. זי שמייכעלט אונצופריעדען. אזא שמייכעל פון אונצופריעדענהייט און פון אונצוטרויען טראגט אייך אנטקעגען יעדער ארץ־ישראל איד אדער אידענע, ווען ער דערקענט אין אייך אז איהר זייט ניט געקומען זיך בעזעצען אין לאנד. נאר איהר זייט געקומען אנקוקען דאס לאנד. עס ליעגט אין דעם שמייכעל אונגעפעהר פאלגענדעס: מיר קענען אייך, ציוניסטען, עס ווערען אייך מיאוס אייערע אייגענע דרשות און די מיטינגען און די געדראשענע וואסער וואס איהר דרעשט שטענדיג זייט איהר זיך מישב און כאפט זיך אריבער אין ארץ־ישראל אויף א וואקיישאן אום אנצוקוקען וואס דאס איז און נאכהער אוועקגעהן און ווידער קענען טענה'ן פוסטע רייד וועגען ארץ־ישראל. מיר קענען אייך. פון אזעלכע לייט וועט ציון ניט געבויט ווערען. ווען איהר פיהלט דיזען בליק און וואס דאס בעדייט הויבט איהר אז צו מורמלען: מיר אין

דרעשט דא מיט א מאטאר אנשטאט דעם אראבישען מנהג צו דרעשען מיט א ברעט אין וועלכער עס זיינען ארייגעשלאגען אייזענס און שטיינער. ביי אזא סארט דרעשען ווערט די תבואה אויפגעלייגט אויף א גלייכען פּלאץ. מען שפּאנט איין אקסען אדער פּרדות אין דער ברעט־מיט־שטיינער, מען שטעלט זיך אויף דער ברעט און מען פאהרט ארום און ארום אויף די תבואה אהן א שיעור און אהן אן ערך ביז די קערנער ווערען ארויסגעקלאפּט פון די זאנגען דורך דער שטיינערנער־ברעט. דאס איז דער פּרימיטיווער סארט דרעשען וועלכע געהט אן אויך אין א גרויסע טהייל פון די אידישע קאלאניען. אין מרחביה דרעשט מען מיט אן אמעריקאנער דרעשמאשין. אויף דער גרויסער הויבע תבואה זיינען געשטאנען מענער און אויך פרויען און האבען מיט ריעזיגע גאפּלען געשפּייזט דעם מאשין מיט תבואה. דאס איז איינע פון די שווערסטע ארבייטען און עס איז ניט קיין לייכטע זאך פאר מיידלאך זיך צו צופּאסען צו אזא בעשעפטיגונג אבער זיי האבען עס געטהאן ניט ערגער ווי די מענער און עס איז געווען קענטיג אז דאס ווירקט ניט שלעכט אויף זייער געזונד.

די וואס ארבייטען אין דער קבוצה מרחביה — די ערד און די געביידען בעלאנגען צום נאציאנאל פאנד — זיינען ניט דיזעלבע וואס האבען דא געארבייט פריהער. די גרעסטע טהייל פון די ערשטע מיטגליעדער זיינען אוועק צוליעב פערשיעדענע אורזאכען. איינע פון די וויכטיגסטע אורזאכען פאר וואס מען געהט אוועק פון א קאאפּעראטיווע גרופּע איז — צוליעב דאס חתונה האבען. ווען איינער האט חתונה לעבען זיין פרוי און נאכהער זיינע קינדער אויף קהל'ס חשבון, ווארום אלע זיינען דאך גלייכע שותפים אין דער אלגעמיינער הכנסה. עס פאנגט זיך אן אן אונצופרידענהייט צווישען די סינגעל־לייט, עס איז א נאטירליכע זאך אז איינער זאל ניט וועלען סופּארטען א צווייטענס פרוי און דער בעל־משפחה פיהלט זיך ענג אין דער גרופּע, וויסענדיג אז ער נעהמט ארויס פון דער אלגעמיינער הכנסה מעהר ווי די וואס האבען קיין משפחה ניט. אט דאס איז איינער פון די הויפּט שטיינער אויף וועלכע די סאציאלע שיף פון די קאאפּעראטיווע קאלאניזאציע ביזנעס ווערט צושלאגען, און דערצו וועט קיין טעארעטיקער קיין מיטעל ניט געפינען.

איינינע פון די וואס זיינען געוועזן פריהער אין דער קאאפּעראטיווער גרופּע מרחביה זיינען יעצט קאלאניסטען אין דער דערבייאיגער קאלאניע וואס טראגט דעם זעלבען נאמען. זיי האבען ניט קיין אייגענע ערד, בעארבייטען דאס לאנד פון נאציאנאל פאנד, צאהלען א געוויסע סומע פאר דאס לאנד און צאהלען רענט פאר זייערע וואהנונגען. משפחות קענען אין קיין קאאפּעראטיווע גרופּע ניט זיין — האט מיר ערקלעהרט א קאלאניסט וועלכער איז אמאל געווען אין דער גרופּע — נו, האבען מיר געדארפט זעהן א בעל־הבית'שקייט פאר זיך. ווען ניט די שווערע רענט וואלט געווען גאנץ ניש'קשה'דיג — האט ער צוגעלייגט — אבער אזוי דארף מען נאך צוזוכען זייטיגע פערדיענסטען אויסער קאלאניזאציאן.

מיר זיינען געשטאנען און גערעדט אין שאטען פון בוימער אויף א בערגעל און פאר מיינע אויגען האט זיך אויסגעשפּרייט א שעהנעם בילד: ביים ענדע פון טהאל האט זיך געזעהן א שורה

קענט טהאָן דאס וואס די איינציגע יונגע לייט, העלדישע פּיאָנערען, האָבען געטהאָן. דער באָדען איז געקויפט פון די צו וועמען ער האָט געזעצליך בעלאַנגט. אבער אראַבער האָבען איהם בעארבייט פריהער און זיי האָבען זיך גערעכענט אַלס בע׳גזל׳טע און ארויסגעוואָרפענע, און זיי האָבען בעשלאָסען צו מאַכען טראָבעל. מען האָט געארבייט האַלטענדיג געוועהר אין האַנד. און וואו מען איז געגאַנגען איז מען ניט געוועזען זיכער פון אַ בעהאַלטענע אראַבישע קויל. איינמאָל האָבען די אראַבער זאָגאַר געמאַכט אַ בלבול אויף די אידען אַז זיי האָבען גע׳הרג׳עט אַן אראַבער. עס איז געווען אַ טראָבעל וואס די רעגיערונג האָט ערלויבט צו זיין אין מרחביה נאָר אַזעלכע אידישע יונגע לייט וואס זיינען טערקישע אונטערטאַנען. האט מען יעדען פון זיי אַ נאָמען געגעבען מיט א נאמען פון עפּעס אַ טערקישען אידען וואס איז שוין לאַנג געשטאָרבען נאָר וועלכער האָט זיך געפונען אין די טערקישע ביכער. די יונגע לייט. האָבען געהאַט אויפגעשריבען אויפ׳ן אַרבעל דעם נאמען אונטער וועלכען זיי זיינען דאָ געזעסען און אַז עס פלעגט אַנלויפען אַ טערקישער בעאַמטער און פלעגט פרעגען ווי יעדער הייסט, פלעגט יעדער אַ קוק טהאָן אויף זיין אַרבעל און ענטפערען דעם נאמען וועלכען ער האָט געדאַרפט. די בעאַמטע זיינען אַמאָל אַנגעלאָפען אין פעלד, די רעקלאַך זיינען געווען אין קאָלאָניע און די תשובות זייענען געווען פאַרדרעהטע — ווער האָט עס געקענט געדענקען די ספרדישע נעמען? — און עס איז ארויסגעקומען אַ געשריי עד לב־השמים.

אבער מרחביה איז בעזיעגט געוואָרען, אַלע אראבער פון ארום האָבען ניט געקענט אויסרייסען דעם פּונקט אין דעם אידישען ישוב וועלכער איז דאָ אוועקגעשטעלט געוואָרען, און דאס איז צו פערדאנקען די גבורים וועלכע זיינען ניט צוריקגעטרעטען, האָבען ניט געוואָלט צייגען די אראבער אַ ביישפּיעל אַז מען קען אידען אַנשרעקען און זיי פעריאַגען. דיזע גבורה האָט ווי אַלע גבורות קרבנות אויך געקאָסט. בעקאַנט איז די געשיכטע מיט ה׳ יגאלי וועלכער איז ארומגערינגעלט געוואָרען פון אראַבער און וועלכער האָט צוויי פון זיי דערשאָסען און איז אַנטלאָפען. די מרחביה׳ער האָבען דאַן געהאַט אַ שווערען קאַמפּף געגען די ראַכע־דורשט פון די אראַבער.

מרחביה — איז אַ שעהנער קאַפּיטעל אין דער אידישער עראָבערונגס־קאַמפּף פון ארץ ישראל.

די גרופּע מרחביה בעשטעהט פון עטליכע שטיינערנע געביידען וועמעס פראָנט איז אינעווייניג אין אַ הויף, וואס זעהט אויס ווי אַ שלום מ״ם. אין מיטען עפענט זיך אַן אייזערנער טויער. אויפ׳ן מיטען הויף איז פאַראַן א וואַסער טענק וועלכער דאַרף דורך אַ מאָטאָר טרייבען וואַסער פיר די בהמות. אַ גרויסער צימער אין די ערשטע פון די געביידען דיענט אַלס אַן עסען־צימער. דערביי איז פאַראַן אַ קיך. אין די איבעריגע געביידען ארום דעם הויף זיינען די שלאָף־צימערען פאר דער גרופּע. עס זיינען דאָ פאַראַן ביז פופציג פּערזאָן, מעהרסטענס מענער, אבער עס זיינען דאָ אויך פאַראַן פרויען און מיידלעך. עס איז דאָ אויך פאַראַן איינע אָדער צוויי משפחות. יעדער קריגט אין אַ קבוצה אַ זעהר וואַרימע און פריינדליכע אויפנאַהמע.

איך בין ארויס אויפ׳ן פעלד און האָב געהערט דעם קלאַפּען פון דעם מאָטאָר — אַ סימן פון ציוויליזאַציאָן — מען

16

בלפוריה

דער פוהרמאן וועלכען מיר האבען גערונגען צו פאהרען קיין באלפוריה און קיין מסחה (ער איז אַ קאלאניסט פון מרחביה) האט אריינגעלייגט אין וואגען אַ ביסס, איז ארויפגעשפרונגען אויפ׳ן וואגען, האט אַ געשריי געטהאן צו די פערד: "קדימה" און מיר פאהרען.

באלפוריה איז אַ קליינער פונקט וועלכער האט אבער ווי איך מיין אַ גרויסען אינטערעס פאר די אמעריקאנער לעזער. דאס בעלאנגט צו דער אמעריקאנער ציאן קאמאנוועלטה, וועלכע פערקויפט אין אמעריקא שעהרס מיט דעם צוועק אז די שעהר־האלדערס זאלען מיט דער צייט קענען האבען זייער נחלה אין דער קאמאנוועלטה. דאס הייסט זייער אייגענטהום וועט עס קיינמאל ניט זיין, ווייל דער פלאן איז פיר אַ שותפות׳דיגע פערוואלטונג, אבער זיי, די שעהר־האלדערס, וועלען אין פערלויף פון אַ געוויסע צייט, זיין שותפים אין דעם קאמאנוועלטה. די קאמאנוועלטה איז אַ סארט אונאבהענגיגע זאך וועלכע איז געגרינדעט געווארען אויף דער איניציאטיווע פון ה׳ ראזענבלאט מיט דער מיטווירקונג פון מרס. פעלז, ביידע זיינען הייסע אנהענגער פון דער סינגעל־טעקס אידעע אדער געגען פריוואט אייגענטהום פון ערד. די זאך איז געגרינדעט געווארען אום צו שטעלען צופריעדען ראדיקאלע אנשויאונגען וועגען ערד־בעזיץ און עס איז אַ סארט אייסמיש פון ציוניזמוס מיט אַ מילדען סארט סאציאליזם, עטוואס אַ שוואכערען סארט סאציאליזם ווי דער וועלכער איז געווען פערטראטען דורך ה׳ פראנץ אפענהיימער, וועגען וועמען איך האב גערעדט אין מיין פאריגען ארטיקעל. די קאמאנוועלטה איז שוין אלט עטליכע יאהר אבער טהאן האט זי כמעט גאר ניט געטהאן ביז באלפוריה. מיט אַ אנדערהאלבען אדער צוויי יאהר צוריק איז איינגעפאלען ה׳

בערג געקייטעלט איינע אין די אנדערע. דער געגענד איז וואונדערליך שעהן — האט געזאגט דעם קאַלאַניסט׳ס פרוי. — אָט דאָרטען וואו איהר קוקט זיינען די בערג פון גלבוע וואו שאול המלך מיט זיינע קינדער זיינען געפאַלען אין שלאַכט געגען די פלשתים.

איך האָב אַ ציטער געטהאָן. איך שטעה אויף היילינען היסטאָרישען באָדען. אָט דאָ ניט ווייט האָט זיך אָבגעשפיעלט איינע פון די געוואַלדיגסטע סצענען פון דער געשיכטע פון דער אידישער נאַציאָן, דאָ איז פאָרגעקומען די טראַגישע ענדע פון דעם אונגליקליכען אידישען קעניג וועמעס שיקזאַל עס האָט שטענדיג מיין הארץ געמאַכט וועה טהאָן. און איבער דיזע בערג האָט דוד געזונגען זיין שיר אין וועלכען ער האָט זיי פערשאָלטען: אָה איהר בערג פון גלבוע, זאָל אויף אייך קיין טוי און קיין רעגען ניט זיין, ווייל דאָרטען איז איינגעטונקט געוואָרן אין בלוט דער פאַנצער פון גבורים! דער טויט פון שאול האָט געמיינט אַ מלוכה פאַר דוד׳ן! דאָס איז דיזער פלוך אויף די בערג פון גלבוע געבליבען אלס אייביגער מאָנומענט פיר די גרויסקייט פון דוד׳ס נשמה. שפּעטער האָט דוד מיט זיין שווערד פאָלשטענדיג זיך אָבגערעכענט פאַר גלבוע פון די פלשתים. פון מיין יונגסטער־יוגענד האָט זיך מיין פאַנטאַזיע ניט געקענט אָברייסען פון גלבוע. אפשר האָט דער ערשטער אידישער קעניג ווען ער האָט זיך ארויפגעוואָרפען אויף זיין שווערד גערעכענט אַז די גאַנצע אידישע האָפנונג איז פערלאָרען. נאָר אָט בויט מען אין דריי טויזענד יאָהר נאָך זיין טויט, אידישע דערפער ביי די פיס פון גלבוע און אַ נייע ארץ־ישראל וואַקסט אויף נאָכדעם ווי די צוויי פריהערדיגע ארץ־ישראלס זיינען חרוב געוואָרען.

פון מרחביה בין איך געפאָהרען קיין בלפוריה פון דער אַמעריקאַנער זייאָ קאָמאַנוועלטה.

ניט נאָר אין קאָלאָניזאַציאָן נאָר אויך אין סאָציאַלע איינאָרדנונג איז בעצוג צו ערד־בעזיץ. די דאָמע האָט געווים געמיינט גוט, זיכער איז אַז זי איז מיט לייב און לעבען פיר דעם סינגעל־טעקס ״אני מאמין״, וועלכער איז אַוועקגע־לייגט געוואָרען אַלס פונדאַמענט אין דער קאַמאַנוועלטה אונטערנעהמונג אָבער דאָס האָט איהר ניט געהיט אַז זי זאָל ניט אַריינפאַלען אין זעהר מאָדנע קניות, ביי וועלכע עס איז געגאַנגען לאיבוד אַ סך געלד און וועלכע האָבען געגעבען די געלעגענהייט פיר פיעלע מענשען אין ארץישראל צו לאַכען פון דעם גאַנצען ענין. איך וויל דאָ דער־צעהלען דעם ענין פון די פערד וועלכע איך געפין פיר זעהר אינטערעסאַנט:

מען האָט געדאַרפט קויפען פאַר באַל־פוריה פערד, און עס איז זעלבסטפער־שטענדליך אַז דאָס האָט געדאַרפט גע־טהאָן ווערען אונטער דער אויפזיכט פון דער פערוואַלטערין. געדאַרפט קויפען האָט מען עס ביי די ענגלישע מיליטע־רישע בעאַמטע און עס האָט זיך געהאַנ־דעלט וועגען אויסגעדיענטע פערד אין דער אַרמיי. די ענגלישע בעאַמטע האָ־בענדיג גרויס רעספּעקט פאַר דער ליידי האָבען זיי פאַר איהר אויסגעקליבען די יחסניש'סטע פערד פון דער אַרמיי, סאַמע זקנים פון וועלכע יעדער איינער האָט שוין הינטער זיך אַ לאַנגען רע־קאָרד. דער רעזולטאַט איז געווען אַז די אַלטע פערד האָבען אַנגעפאַנגען זעהר שנעל אויסצושטאַרבען. מען שמועסט אַז אַ בעדייטענדע טהייל פון די געקויפטע פערד זיינען אַזוי אומגעקומען.

עס וואָלט פערנעהמען צופיעל פּלאַץ זיך אָבצושטעלען אויף ווייטערע פונק־טען פון דער מיסמענעדזשמענט אין דער באַלפוריה און וועגען אומזיסטע איבער־פיהרען פון געלד, וויכטיג איז נאָר צו וויסען אַז ווען אַן אַמעריקאַנער קריטי־קירט געוויסע זאַכען פון ״אינעפישענ־סי״ אין ארץ־ישראל ענטפערט יענער מיט אַ געלעכטער: ״באַלפוריה״, ווי איינער זאָגט: נעהם אַראָב אַ באַלקען פון דיינע אויגען וועסטו קענען דעם צווייטען מאַכען אויפמערקזאַם אויף אַ שפּענדעל אין זיינע צייהנער...

מיר זיינען צו באַלפוריה אין מיטען טאָג צוגעפאָהרען און האָבען געהאַט די געלעגענהייט צו בעטראַכטען די גאַנצע גרופּע מענער און פרויען צוזאַמען אין דעם עסען־צימער. די געביידען אין באַלפוריה זיינען פיעל שעהנער ווי אין דער פריהערדיגער קבוצה וועלכע מיר האָבען בעזוכט. ערשטענס ווייל זיי זיי־נען נייערע און צווייטענס ווייל מען זעהט אַז דאָ פעהלט ניט דער אַמעריקאַ־נער דאָלאַר. אַ גרויסער אויווען אַן איי־זערנער, דער לעצטער וואָרט אין אויווען מאַכעריי, האָט געאַרבייט אויף אַלע כלים. איינינע מיידלאַך האָבען אָטענ־דעט די קיך. אין דיינינג רום זיינען גע־ווען צוויי שורות יונגע לייט, געוועזענע לעגיאָנערען אַרום טיש. עס זיינען דאָ געווען עטליכע מיידלאַך אויך. אַלע האָ־בען געמאַכט אַן איינדרוק פון שטאַרקע יונגע מענער און פרויען. זיי האָבען אונז צוגענומען זעהר העפליך. אין אַלע גרו־פּעס און אין אַלע קבוצות עמפּפאַנגט מען אַ דורכפאָהרער מיט דער גרעסטער העפליכקייט, מען לאַדעט די געסט גלייך צום טיש און מען נעהמט קיין געלד פיר קיין זאַך. אַלעס האָט אויסגעזעהן צו זיין שעהן און געמיטהליך. עס איז ניט געלעגען אויף זיי די שווערמוטהיגקייט וועלכע איך האָב געזעהן ביי דער פריי־הערדיגער גרופּע אין מרחביה. פיליכט ערקלעהרט זיך עס דערמיט וואָס זיי

ראזענבלאט צו מאכען א מישבה פון אמעריקאנער לעגיאנערען וואס זיילען פערבלייבען אין ארץ ישראל און עס א נאמען געבען אויף דעם נאמען פון באלפור. מען האט געזוכט די ערלויבנים פון דעם ענגלישען שטאאטסמאן דארויף און מען האט עס געקריגען. די אמעריקאנער אידישע פרעסע האט דאן זיך זעהר פריינדליך אבגערופען וועגען דעם ענין. א מושבה אויפ'ן נאמען פון דעם מאן וואס האט געגעבען די היסטארישע דעקלאריישאן איז א זאך וואס ווירקט זעהר שעהן אויף דער פאנטאזיע און אזוי זיינען די אמעריקאנער אידען אין א העלען פריהמארגען אנגעזאגט געווארען אז עס איז שוין פאראן א באלפוריה און דער עולם איז געוועזן צופריעדען, צופריעדען זיינען געוועזן די אויפטהוער פון דעם פלאן און צופריעדען איז מסתמא אויך געוועזן באלפור.

שווערינקייטען זיינען נאר ארויסגעקומען ווען מען האט געדארפט דעם פלאן פערוואנדלען אין א רעאליטעט און דא האט זיך אנגעפאנגען א קאפיטעל פון בלאנדזשענישען און טעות'ן, וועלכע פאסען זיך גאר ניט פאר אן אמעריקאנער אונטערנעהמונג. ערשטענס האט באלפוריה קיין ערד ניט. עס איז דארויף ניטא וואס זיך צו וואונדערן, ווארום עס מיינט פשוט דאס וואס עס איז געזאגט געווארען אין די ווערטער: באלפוריה האט ניט קיין ערד, זי שטעהט אויף ערד וואס בעלאנגט צו דריי בעלי־בתים. א טהייל בעלאנגט צו דער קאלאניע מרחביה, א טהייל בעלאנגט צו אן אנדער קאלאניע וואס ליעגט צום צווייטען זייט פון באלפוריה און א דריטעל בעלאנגט צו די גרויסע אראבישע ריעל־עסטייטניקעס די געברידער סורסוק און עס איז א סברה אז זיי ווילען גאר ניט די ערד פערקויפען. עס פרעגט זיך: צו וואס זאל מען מאכען א אידישע קאלאניע אויף פרעמדע ערד? האט מען ניט געהאט קיין ערד האט מען ניט געדארפט מאכען קיין לעגיאנערען־קבוצה. אי וואס באלפור? איז ערשטענס וואלט באלפור געקענט אויסלעבען זיינע הונדערט און צוואנציג יאהר אהן א באלפוריה און זיין נאמען וואלט סיי ווי סיי געבליבען אין דער אידישער געשיכטע, ער איז דאך ביי אונז ניט געקומען בעטען קיין קאלאניע, און צווייטענס וואלט מען דיזעלבע זאך געקענט מאכען שפעטער ווען עס וועט זיך געפינען ערד. די פאאר צעהנדליג אמעריקאנער לעגיאנערען וואלט מען געקענט בעזעצען אין אן אנדער ארט וואו עס איז פאראן ערד.

אבער דאס איז נאר אן אנפאנג פון די טעות'ן וואס עס איז געמאכט געווארען מיט באלפוריה. דער פלאן איז געווען אז מען זאל קויפען פון אמעריקא א טראקטאר צום אקערען און דער טראקטאר האט געזאלט זיין אין באלפוריה אויפ'ן פלאץ מיט א יאהר צוריק. אזוי האט געדארפט זיין לויט אלע פלענער, און לויט אלע פארבערייטונגען. איז עס אנגעקומען יעצט און דערווייל איז אוועקגעגאנגען אזוי פיעל צייט און אזוי פיעל געלד לאיבוד. דאס איז דער צווייטער ביישפיעל פון אמעריקאנער "עפישענסי", ווי עס האט זיך ארויסגעצייגט אין דעם קאמאנוועלטה. אבער דאס איז נאך ניט אלעס.

אום צו פיהרען די פערוואלטונג פון דער נייער אונטערנעהמונג איז אויסגעוועהלט געווארען א מיידעל, א געוויסע מיס נעלי שטרוים, שוואך און קליין, וועלכע האט עס געדארפט לייגען דעם פונדאמענט פיר א נייעם עקספערימענט

17

מעסכא (כפר תבור)

ביי די פיס פון בארג תבור ליעגט די אידישע קאלאניע מעסכא. דאס איז אן אלטע קאלאניע וואס איז געגרינדעט געווארען פון רומענישע אידען און וועלכע בעלאנגט צו דער יק"א וועלכע ארבייט אין ארץ ישראל אויף דעם חשבון פון באראן ראטשילד. די קאלאניע איז געבויט אין א לאנגע גאס. די הינטערשטע זייט פון דאס גאס צום פעלד־צו איז אין גאנצען פערמויערט, אזוי אז די קאלאניע זעהט אוים ווי א פעסטונג און דאס איז איהר ווארשיינליך גוט צוניץ געקומען מיט א פאאר מאנאטען צוריק, ווען מען איז אויף מעסכא בעפאלען, מען האט אוועקגערויבט די גרעסטע טהייל פון איהרע בהמות, א טהייל דערפון האט מען שוין צוריקגעקראגען און א קאלאניסט איז געפאלען אין קאמפף פאר דער אידישע קאלאניע.

מיר זיינען אריינגעפאהרען אין קאלאניע, פארפאהרען צום "האטעל" — א קאלאניסטישע הויז אין וועלכער עס איז פאראן א פאאר איבריגע בעטלאך פאר געסט. איך האב זיך ארומגעוואשען און בין גלייך ארויסגעגאנגען זעהן ווי די קאלאניע און איהרע מענשען זעהען אויס. די קאלאניע מאכט אן איינדרוק פון א פלאץ פון הארעפאשנע מענשען וואס נעהמען זייער בעשעפטיגונג זעהר ערנסט. עס איז געווען פארנאכטצו און מען האט געזעהן ווי די מענשען קעהרען זיך אום פון פעלד ווארשיינליך פון דרעשען. א שורה בהמות פון די, וועלכע זיינען ניט אוועקגענומען געווארען פון די אראבישע אנפאלער, האט זיך [illegible]צויגען אין דער ליינג; עופות האט מען געזעהן אויף יעדען הויף. עס איז קלאר אז מען קען די מסכ'ער אידען ניט אויפווארפען אז זיי אינטערעסירען זיך גאר ניט מיט הויז בעל־הבית'ישקייט. אלעם ארום האט געזאגט אז מען גיט זיך דא אב מיט אלעם, מיט וואס פארמערס דארפען זיך אבגעבען. עס איז מיר געווען ליעב צו זעהן די ערשטע אידישע קאלאניע וואס עס איז מיר ביז יעצט אויסגעקומען צו זעהן אין גליל.

זיינען נאך נייע. אין מיטען עסען האט זיך אויפגעהויבען דער לעהרער וועלכער איז אויך געווען א לעגיאנער און האט צו טהאן מיט דער שול־פראגע און האט געמאכט אן ערקלעהרונג אז אזוי ווי עס זיינען יעצט געבליבען נאך אזוי פיעל און אזוי פיעל קוילען אויף יעדערן פון דער גרופע, דארף מען זיין שפארזאם מיט קוילען און אין דערזעלבער צייט האט ער אויך ערקלעהרט אז די „ספריה", די לייברערי, איז אהן אן אויפזעהער, דארף אימיצער וואלונטירען צו נעהמען די לייברערי אין אויפזיכט, א זאך וועלכע איז באלד ערפילט געוואָרען.

ווענגען דעם עקאנאמישען ערפאלג אדער מיסערפאלג פון באלפוריה איז ניטא וואס צו ריידען נאך די פריהער־געבראכטע פאקטען. עס איז ווערטה צו בעמערקען אז מען זאגט אז די פיהרער פון דער קאמאנוועלטה אין ארץ־ישראל זיינען געגאנגען לעצטענס צו איינעם וואס פיהרט א פשוט'ע „בורזשואזע" קאלאניזאציאנס־אונטערנעהמונג און האבען איהם געוואלט איבערגעבען די פיהרערשאפט פון באלפוריה אדער פון דער קאמאנוועלטה אין גאנצען. אויב דאס איז אמת איז עס א גוטער סימן. וואס שנעלער די קאמאנוועלטה וועט וועקגעהן פון איהרע הויך־סאציאלע פראזען און זיך נעמען צו קאלאניזאציאן אלץ בעסער וועט זיין פאר איהר. דער אונגליק איז מיט א סך פלאנען־מאכער־פון דעם נייעם שניט וואס פאר זיי איז ניט גענוג צו מאכען אידישען ישוב, נאר זיי ווילען שטענדיג צונויפפאארען דערמיט נאך עפעס; עס איז ווייניג פיר דער זייאן קאמאנוועלטה צו קויפען באָדען און עס זאל ווערען שפעטער אידישע פארמס, זי וויל אגב טאקע פערענטפערן די קשיות פון הענרי דזשארדזש און ראטעווען די מענשהייט פון באדענלענדלארדיזם א. ז. וו. עס איז זעלבסטפערשטענדליך אז זי וועט ניט ערגייכען קיינע פון דיזע צוועקען. יאגענדיג זיך צו פערענטפערען סאציאלע פראבלעמען וועט עס זיין א דורכפאל און וועט קיין אידישע קאלאניען ניט מאכען, ווייל א אידישער ישוב, אזוי ווי יעדער ישוב, קען נאר געמאכט ווערען אויף דעם גרונד פון אינדיווידועלען אייגענטהום. פאר אידען וואס זיצען אין אמעריקא אדער אנדערשוואו און צאהלען אויס שעהרס אין א קאלאניזאציאנס אונטערנעהמונג איז ניט נויטיג צו געפינען א לעזונג פאר דער מענשהייט ווענען דער באדען פראגע. זאל די מענשהייט זיך אליין פערדרעהען איהר קאפ. דער איד וואס רייסט־אב עטליכע הונדערט דאלאר פאר ציון האט א וויכטיגערע זאך צו בעזארגען און דאס איז, ווי אזוי צו מאכען אויף איין קליין ביסעלע גרעסער דעם אידישען ישוב אין ארץ־ישראל. דאס איז א ריעזיגע אויפגאבע און א גרויסער אידעאל און מען דארף דערצו ניט צושטוקעווען קיין פינגעל־טעקס ביזנעס און אנדערע אזעלכע זאכען וועלכע מאכען אן ערפאלג אוממעגליך.

געמישט, האט ער געמאכט הכנות פיר א זאמלונג פאר'ן גאולה פאנד, ער האט אויסגעפלאכטען א מגן־דוד א מאן די הויך פון הוילע בלומען. עס איז ניטא א סארט בלום אין דעם געגענד, וועלכער איז דארטען ניט געווען אריינגעפלאכ־טען. אזא מגן־דוד איז נאך קיינמאל ניט געווען און ווען ער איז געווארען פארטיג, איז ער ארויס צום קאמפף פון וועלכען מען האט איהם געבראכט א טויטען. ווען עס איז געווען די לויה, איז געקומען דער גאווערנאר פון טבריה. מען האט דעם מגן־דוד ארויפגעלייגט אויפ'ן טויטען, וועלכען מען האט גע־פיהרט מיט מיליטערישען פאראד און דער גאווערנאר האט געגעבען צוויי פונט פיר דעם גאולה פאנד, נאכדעם ווי מען האט איהם דערצעהלט פיר וועל־כען צוועק דער פערשטארבענער האט דעם מגן־דוד געמאכט.

מיר זיינען ארומגעגאנגען אין דער גאס פון דער קאלאניע. פון דער לינקער זייט האט זיך ארויסגעזעהן די געוואל־דיגע מאסע פון בארג תבור, אויף וועל־כען די מסכ'ער ציינען זו מיט שטאלץ. עס וואלט אונז גאר ניש־קשה געווען — האט געזאגט איינער פון די קאלאניס־טען — האט אונז אבער די מאראטא־ריום דער'הרג'עט. מיר זיינען פאר־ארימט געווארען און יעצט דער שאדען פון די בהמות, נאר דאנקען גאט פאר אלעם — מען האט פרנסה. אט איז די שול פאר די קינדער. מען דארף א נייע, א גרויסע. ראטשילד האט אונז צוגעזאגט א נייע שול פאר דער מלחמה, ווען ער איז דא געווען, וועט ער דאך מסתמא ווארט האלטען. און וואס איז מיט אייערע קינדער? — האב איך גע־פרעגט — האלטען זיי זיך ארום אייך? גאט צו דאנקען, אונזערע קינדער זיינען מיט אונז. מען קען ניט זאגען: אלע, אבער די מעהרסטע זיינען אין דער קא־לאניע.

קומענדיג צוריק אהיים האב איך גע־פונען דעם דאקטאר פון מעסכא — אן אינטעליגענטער איד וועלכער איז אוועק פון מעסכא מיט 9 יאהר צוריק און איז יעצט געקומען ווידער אהער, זיך ארויסרייסענדיג פון די הענד פון די באלשעוויקעס. מיר האבען זיך פאנאנ־דערגערעדט וועגען פערשיעדענע זאכען. איך האב איהם געפרעגט זיין מיינונג איבער די חלוצים וואס קומען יעצט אן און וועגען זייער ארבייט אין די קבוצות. ער האט געענטפערט: איך בין אביסעל פעסימיסטיש וועגען דעם דאזיגען ענין. די סאציאליסטישע פארטייען האבען דא צופיעל איינפלוס. איך ווייס שוין וואס דאס מיינט. אויב דא וועט ניט זיין א קאלאניזאציאן, א פשוט'ע, אן אינדי־ווידועלע, ניט אזוי ווי די קבוצות, וואס האט קיין בעדייטונג און האט קיין האפט — וועט מען גאר ניט קענען מאכען. איין זאך מוז מען זאגען, אז די דאזיגע ראדיקאלען זיינען גרייט זיך מוסר־נפש צו זיין, צו בעשיצען אפילו א קעלבעל פון א קאלאניסט, געגען אראבער.

א קאמיטע פון די יוגענד פון קאלא־ניע איז געקומען מיך איינצולאדען, איך זאל פאר זיי האלטען א לעקטשור. איך האב זיך דערפרעהט מיט דער איינלא־דונג, ווייל דאס וועט מיר געבען די גע־לעגענהייט צו זעהן די אינגערע פון דער קאלאניע. מיר זיינען געגאנגען צו דער סקול־געביידע. עס איז אבער געווארען בעשלאסען, אז עס זאל זיין אן אפען־עיר מיטינג אין גארטען פון דער סקול.

איך האב געזעהן פאר מיר א דרייסיג און מעהר בחורים און מיידלעך, שטאר־

איך האָב געדאנקט דעם בורא אז איך וועל דאָ ניט זעהן קיין קבצות און וועל ניט הערען קיין ויכוחים פון נאַציאָנאַ־ליזאַציע פון באָדען, קאָאָפּעראַציע און די אלע איבריגע חכמות. מיין האַרץ האָט מיר געזאָגט אז איך וועל דאָ זעהן אידישע קאָלאָניסטען, פּראָסטע ערד־אַרבייטער וואָס געהען ניט פאַרענטפע־רען די פּראָבלעמען וואָס האָבען זיך אויפגעקליבען פון אדם־הראשון ביז היינט. איך בין געוועזן זיכער אז איך וועל דאָ ניט געפינען ווי איך האָב גע־פונען אין די פריהערדיגע פּלעצער, די אַלע בראָשורען מיט די האַרטע עברי — און איך האָב קיין טעות ניט געהאַט. דאָ דיסקוטירט מען ווייניג; דאָ ארבייט מען און דאָ זוכט יעדער דאָס וואָס אַן ערד־אַרבייטער און יעדער מענש דאַרף זוכען: צו ארויסציהען פון זיין בעשעפ־טיגונג אזוי פיעל נוצען וויפיעל מען קען נאָר.

דער ערשטער קאָלאָניסט וואָס איז פאַרבייגעגאַנגען, האָט געזעהן פרעמדע מענשען פאַר׳ן טיהר און געפיהלט זיין פּפליכט צו זאָגען גוט־אבענד איז געוועזן א הויכער, פריינדליך־אויסזעהענדער, שוועה־אַרבייטענדער מענש, וועלכער האָט זיך אָנגערופען אברהם משה. ער איז שוין אין דער קאָלאָניע איבער דרייסיג יאהר, איז געקומען פון רומע־ניען און ארבייט יאָהר־איין יאָהר־אויס, טאָג־איין טאָג־אויס. ער רעדט זעהר פּשוט און האָט ניט קיין השגה אין די מאָדערנע געשפּיצטע ווערטער. עס ווייזט אויס אז ער האַלט, אז זיי זיינען אין גאַנצען איבעריג. זיין ליעבסטער שמועס איז ביי איהר וועגען מסכה. וועלכע פאַרנעהמט אויף זיין מאָפּ א זעהר גרויסען אָרט. ער געדיינקט אלעם וואָס עס איז פאָרגעקומען אין זיין קאָ־לאָניע ביז דעם לעצטען אָנפאַל, און דער אָנפאַל נאַטירליך איז א זאַך וועלכער ער קען ניט פאַרבייגעהן און ניט אריין אין די איינצעלהייטען. ער איז שטאָלץ וואָס מען האָט זיך העלדיש געשלאָגען מיט די אַראַבער. ער דערצעהלט מיט א זיפץ וועגען דעם גע׳הרג׳עטען וועל־כער איז געוועזן איינער פון די שעהנ־סטע קאָלאָניסטען אין מעסכא און וועגען דעם גע׳הרג׳עטען׳ס ברודער וועל־כער איז געקומען פון געשלעג, האָט דערזעהן דעם ברודער טויט, האָט ער געכאַפּט זיין ביקס און זיך געלאָזען לוי־פען: ער מוז צוואַנציג אַראַבער דער־שיסען פאַר זיין ברודער. און מען האָט בעדאַרפט די גבורה פון דער גאַנצער קאָלאָניע ביי איהם צוצונעהמען דעם ביקס און איהם איינהאַלטען. ער איז נאָכדעם עטליכע וואָכען געוועזן א פער־טראָגענער — ענדיגט ער זיין ערצעה־לונג.

דער עולם ארום ווערט גרעסער. עס קומען צו נאָך אידען, גיבען שלום, פרע־גען פון וואַנען איז א איד און זעצען זיך. וואָס איז געוועזן די אורזאַכע פון די אָנ־פאַלען? — פרעג איך. זיי האָבען גע־מיינט — ענטפערט מען מיר פון קהל אַרוים — אז עס איז זייער וועלט. יעצט איז שוין אנדערש. סעמיועל׳ס אָנקו־מען האָט געוואָרפען אויף זיי א מורא. עס האָט זיך אין גאַנצען געביטען. און דאָס וואָס זייערער האָט א שווארצע מפּלה געכאַפּט — דער רעדנער האָט געמיינט קעניג פייזאל פון דמשק — האָט אויך ביי זיי צוגענומען דעם קו־ראַזש. זיי קלאָגען אויף איהם ווי אויף חורבן בית המקדש — האָט דער רעד־נער צוגעלייגט. דאָס פּובליקום איז גע־ווען איינפערשטאַנדען מיט דעם פּאָלי־טישען בליק.

בעפאָר אונזער שכן איז גע׳הרג׳עט געוואָרען, האָט אז אינגערער זיך אריינ־

18

אויפ'ן שפיץ בארג תבור

א גרופּע סטודענטען פון ירושלים'ער לעהרער סעמינאר מיט איינעם פון די פּראָפּעסאָרען אָן דער שפּיצע, זיינען דעמזעלבען טאָג אָנגעקומען אין מעסכא. זיי האָבען נאָר וואס געענדיגט דעם סעמינאר און זיינען דורכגעגאנגען דאס לאנד אום צו בעקענען זיך מיט די היסטאָרישע פּלעצער. די יונגע לייט האָבען געמאכט א גוטען איינדרוק מיט זייער האלטונג און מיט זייער אינטעליגענץ. עס איז געבליבען בעשלאָסען אז מאָרגען פריה מיט טאָג גלייך זאָל מען אלע צוזאמען ארויפגעהן אויף דעם בארג תבור, מען מוז ערגרייכען דעם שפּיץ פון בארג איידער די זונן פאנגט אָן שטארק צו ברענען און דאס קריכען אויף אזא בארג ווערט אונמעגליך. און אזוי נאָר ווי די זון האָט זיך אָנגעפאנגען אויפצוהויבען אין דער פריה זיינען מיר שוין אלע געווען אויפ'ן וועג צום גרויסען היסטאָרישען בארג.

געהענדיג צום בארג תבור בין איך געווען אין גאנצען פערזונקען אין די געוואלדיגע פּאסירונגען פון אור־אלטע צייטען וואס זיינען דאָ פאָרגעקומען.

מיט דעם בארג תבור איז פערבונדען איינע פון די גרויסע העלדען־געשיכטען פון אונזער נאציאָן אין דער צייט פון איהר קינדהייט אין דער עפּאָכע פון די שופטים, איידער ”עס איז געווען א מלך ביי אידען”. מיט דעם בארג תבור איז פערבונדען די מעכטיגע פּאָעמא פון דבורה און ברק וואס שטעהט די צווייטע צו אָז ישיר אלס העלדען־געזאנג. דער גרויסער זיעג פון די אידען איבער דעם קעניג פון כנען וועלכער האָט געהאט ניין הונדערט אייזערנע קעררידזשעס, וועלכע האָבען געוויס דאן געהאט די בעדייטונג וואס געפּאנצערטע טענקס האָבען געהאט אין דער לעצטער קריעג, וועהרענד אידען האָבען גאָר ניט געהאט אויסער פוסגעהער — דער גרויסער זיעג פון די אידישע גבורים וואס האָבען זיך אראָבגעלאָזען פון בארג אויף סיסרא'ס געלערענטע און דיסציפּלינירטע ארמיי, איז געווען פעררעכענט פאר אזא גרויסען וואונדער, אז עס האָט אויפגעשטורעמט די אידישע נשמה ביז אין איהרע טיעפסטע טיעפענישען און דורכדעם איז געשאפען געווארען דער אונ־

קע אידישע זיהן און טעכטער. זיי האָ־
בען פערטראַטען כמעט יעדע אידישע
הויז אין דער קאָלאָניע. זיי האָבען זיך
איינגעהערט צו דאָס וואָס עס איז גע־
זאָגט געוואָרען אין העברעאיש. דאָס
פובליקום האָט געמאַכט דעם בעסטען
איינדרוק. די קאָלאָניע מעסכא מעג
זיך האָבען איינינע פעהלערען, פילייכט
מאַנכע פעהלערען וואָס זיינען פערבונ־
דען מיט די מנהגים פון דער יק"א אין
איהרע קאָלאָניען, אבער מעסכאַ איז אַ
אידישע קאָלאָניע אין פולען זינען פון
דאָס וואָרט, און איהרע קאָלאָניסטען
זיינען ווי קאָלאָניסטען דארפען זיין.
און, וויכטיגער ווי אַלעס: דער נייער
דור אין מעסכאַ איז אַ קאָלאָניסטישער
דור. הלואי פיעל, פיעל אַזעלכע מעס־
כאָס אין אונזער לאַנד.

היינט אזוי ווי אין דעם פריהמארגען ווען אויף דעמזעלבען פלאץ אויף וועלכען מיר געהען עטליכע אידען זיינען געגאנגען צעהן טויזענד ברק'שע סאלדאטען, געקליידעט מיר ווייסען ניט ווי אזוי, און בעוואפענט, מיר ווייסען ניט מיט וואס — אלעס ווי פריהער אויסער דעם וואס ווייט און ברייט אין טהאל און אויף די בערג זיינען ניט קיין אידישע פעלדער נור אראבישע. דער איד וואס געהט אויפ'ן תבור האט ניט דאס גליק זיין בליק זאל פאלען אויף אידישען באדען, בלויז טהיילווייז בעלאנגט עס צו אונז און אפילו דאס דערפעל וואס רופט זיך אויף דבורה'ס נאמען "דאבוריה" און וועלכער ליעגט צו־פוס פון דעם בארג —אפילו דיזער דערפעל איז אן אראביש שמוציגעס דערפעל וואס טראגט אויף זיך דעם נאמען פון דער גרויסער שטאלצער אידישער נביאה, העלדין און געטליכע משוררת!

און נאך עפעס האט זיך געביטען פון דבורה און ברק ביז היינט. אויף דעם ריעזיגען קאפ פון דעם תבור, אויף דער סאמע קרוין פון דעם בארג שטעהען צוויי צלמים! דארטען האבען די רוסען אויפגעבויט א קירכע און דארט האבען די פראנציסקאנער אויפגעבויט א מאנאסטיר. זיי האבען עס ארומגערינגעלט מיט שטיינערנע ווענד, האבען דעם שפיץ בארג בעפלאנצט. גויט האבען ניט ארויסגעלאזט קיין אין הייליגען פלאטץ אין דער אידישער לאנד, וואו זיי זאלען ניט אריינדרינגען, זיינען יורשים געווארען אויף אונזער גוטס, אויף אונזער שטאלץ און אויף אונזער נאציאנאלען פערמעגען. רוסישע מאנאכינען און פראנציסקאנער מאנאכען אויף דעם גרונד אויף וועלכען דבורה און ברק האבען געטראטען! וואס פיר א הארצוועהטאג עס איז. און וואס העכער דו געהסט אויפ'ן תבור און וואס קלאהרער עס ווייזען זיך ארויס אין די לופט די שפיצען פון די מאנאסטירען, אלץ אונהיימליכער ווערט אויפ'ן הארצען, און ווען נאך א שטונדען־לאנגען שווערע־גאנג קומט א איד ארויף מיער און דורשטיג האט ער קיין אנדער ברירה ווי צו פערלאנגען אן ערקוויקענדען טרונק און א שאטען אבצורוהען ביי די מאנאסטירען וואס האבען דעם שפיץ בארג פערנומען.

מיר זיינען אריין אין פראנצויזישען מאנאסטיר. דער אויפזעהענדער גלח רעדט קיין ענגליש. איך האב פרובירט צו איהם ריידען שפאניש. ער האט זיך דערפרעהט. ער איז א געבארענער פון שפאניען. יעס — האט ער געזאגט — אידען ריידען אויף אלע שפראכען און בעלאנגען צו אלע נאציאנען. זיי בייטען שפראכען און נאציאנאליטעטען לויט דעם ווי עס לוינט זיי... מיט דריי יאהר צוריק זיינען דא אלע אידען געוועזען פארקאכטע דייטשען, היינט זיינען זיי הייסע ענגלענדער. אין וועלכען זייט דער ווינד בלאזט דארטען געהען זיי. א וואונדערליכע נאציאן!... איצט איז דאך שוין אייך גאר גוט — האט דער פראנציסקאנער אנטיסעמיט צוגעלייגט מיט גיפט — איהר האט דאך שוין א קעניג א אידישען, דער קעניג סעמיועל... און ער האט געשמייכעלט אזוי ביטער און פול מיט גאל. אבער — האט ער פלוצלינג צוגעלייגט, בייטענדיג דעם טאן און אנפאנגענדיג שפיעלען די ראלע פון א גאסט־פריינדליכען מענשען — איהר ווילט דאך מסתמא זעהן די חורבות פון דער פעלטונג וואס יאזעפוס פלאוויוס האט דא געבויט געגען די רוימער. ער האט אונז ארויסגעפיהרט פון מאנאסטיר, האט אונז אוועקגעפיהרט צו דער ענדע פון דער טעראסע ביים שפיץ בארג און מיר האבען געזעהן די ווענט פון א ריעזיגע געביידע געבויט פון גרויסע שטיינער. די ווענט זיינען גראב גענוג אום מען זאל קענען שטעהן דארויף. דער מאנאך איז ארויף אויף דעם העכסטען פלאטץ פון די ווענט. איך בין ארויף נאך איהם. די פעסטונג האט ארומגענומען דעם שפיץ בארג פון דריי זייטען. די

פערגלייכליכער שיר־גבורים וועלכע בע־לאַנגט צו די גאָר בעסטע זאַכען וואס זיינען ווען אָנגעשריבען געוואָרען פון מענשליכע הענד.

און וואונדערליך איז די געשיכטע, וואס האָט פּאסירט אויף און ארום דעם בארג תבור ניט נאָר דורך דעם זיעג אליין וואס א יונגע נאַציאָן אָהן א רע־גירונג, אָהן אן ארמיי, אָהן אירגענד וועלכע אָרגאַניזאַציאָן האָט בעזיגט א שונא וואס האָט ניט נור געהאט א קעניג נור אויך קאָמאַנדער־ען־טשיעף. עס איז אויך וואונדערליך וואס די גרויסע מלחמה פון בעפרייאונג איז אין גאַנצען געפּלאַנט און אָרגאַניזירט געוואָרען דורך א פרוי, די צוויבער־פיגור פון דער העל־דען־ליטעראַטור פון דער וועלט. אין דער מייסטערהאַפטער שילדערונג פון דעם ספר שופטים ווערט עס געמאָלען אז איהר קענט זעהן יעדע בעוועגונג פון דער דאָזיגער גרויסער אידישער טאָכ־טער אין דעם גרויסען אידישען קריזיס.

אָט זיצט זי, די נביאה, אונטער א גרויסען פּאַלם בוים אויפ'ן בארג אפרים און זי "משפט" די אידען. שיקט זי רו־פען ברק דעם זוהן פון אבינעם און אָר־דערט איהם: גאָט האָט געהייסען זאָלסט ארויפגעהן אויפ'ן בארג תבור און זאָלסט נעהמען מיט דיר צעהן טויזענד מענשען און איך (ריידענדיג אין גאָטס נאָמען) וועל דיר ברייגנען צום טייך קישון סיסרא מיט זיינע רייטוועגען און וועל איהם איבערגעבען אין דיין האנד. די נביאה האָט זיך ניט בענוגענט מיט אָן אלגעמיינעם אָרדער, זי האָט אָנגערופען די צאָהל סאָלדאטען וויפיעל זי האָט געוואָלט און האָט קלאָהר געמאכט ברק'ן די סטראַטעגיע פון שלאַכט אויך. פאר ברק'ן איז עס אָבער נאָך אלץ ניט גענוג געווען, ער האָט פערלאַנגט אז זי זאָל געהן מיט איהם אויפ'ן תבור — אויב ניט, געהט ער ניט, און זי איז מיט איהם געגאַנגען אויפ'ן תבור. פיליכט זיינען זיי געגאַנגען פּונקט אויף דיזער וועג וועלכע שלענגעלט זיך ארום דעם

ריעזיגען קערפּער פון דעם הויכען בארג. דאס איז געזוים פון אייביג אָן געווען דער לייכטסטער וועג ווי אזוי ארויפצו־קומען צום שפּיץ פון תבור. דבורה און ברק זיינען דאָ מסתמא געגאַנגען און זיי זיינען געווען צווישען האָפנונג און שרעק וועגען די רעזולטאַטען פון דער שלאַכט וועלכע זיי האָבען צוגעגרייט. זאָל דבורה'ס פּלאַן ארויפצוגעהן אויפ'ן בארג און אראָבצופאלען אויפ'ן שונא אין שהאָר די[illegible]רען — דאן וואס וועט ווערען פון ישראל?

לאַנגזאם געהען מיר אויף דעם זייט פון תבור, וועלכער איז קיילעכדיג און גלייך פון אלע זייטען און איז עהנליך צו די אונטערשטע האלב פון א היטעל־צוקער און וואס וויטער מיר הויבען זיך אויף אלץ וויטער און וויטער זעהען ביז די לאַנדשאַפט ארום, מען זעהט פון דאנען דעם גאַנצען עמק־יזראעל, מען זעהט די בערגיגע געגענדען פון ארום וועלכע זעהען אויס צו זיין פלאַך אראָב־קוקענדיג פון תבור. בערג און טהאָלען מישען זיך אויס צוזאמען אין א וואונ־דערליכען בילד, אָט דאס זיינען די טהאָ־לען און די בערגלעך אויף וועלכע דבורה און ברק האָבען אראָבגעקיקט ווען זיי זיינען געגאַנגען אויף דער זעלבער וועג מיט מעהר ווי דריי טויזענד יאָהר צוריק. דאס זיינען געווען אידישע פעלדער וואס האָבען זיך אויסגעשפרייט פאר זייערע אויגען, דאס זיינען געווען אידישע דערפער וואס זיינען געלעגען אויף די בערגלעך און אין די טהאָלען, די דערפער פון שבט נפתלי.

קיין זאך האָט זיך ניט געביטען אין די דריי טויזענד יאָהר פון ברק ביז סעמיוועל. דער זעלבער תבור וועלכער שטעהט רוהיג און מאַיעסטעטיש ווי דער קעניג פון אלע בערג ארום און ארום. ער שטעהט גאַנץ בעזונדער און איז מיט קיינעם ניט פערבונדען. דיזעלבע לאַנד־שאפט, דיזעלבע זונן הויבט זיך אויף און בעשיט מיט איהרע גאָלדענע שטראַהלען דעם גאַנצען עמק — אלעם איז דאָ

19

עין-דור

מיר פאַהרען קיין עין דור.

איהר געדענקט דאָך די מעשה פון עין דור?

שאול דער ערשטער אונגליקליכער קעניג, פון לאַנגע יאָהרען פערביטערט און מעלאַנכאָליש, צוקריעגט מיט דעם נביא וועלכער האָט איהם פאַר קעניג געמאַכט, אויפגעגעסען פון קנאה אויף די גבורה פון יונגען דוד, וועלכער איז געשטאַנען און געוואַרט אויף זיין טראָהן, פערפיינדעט מיט זיין אייגענעם זוהן וועלכער האָט געהאַלטען מיט זיין שונא, פערלאָזען און געפירכטעט פון יעדען, אָהן אַ פונק סימפּאַטהיע פון קיינעם, אפילו ניט פון דאָס פאָלק פיר וועלכען ער האָט אַלעם אװעקגעגעבען — שאול דער וואָס איז אַמאָל געוועזען דער שעהנסטער און דער בעסטער פון דאָס גאַנצע פאָלק איז געוועזען דער אונגליקליכסטער פון אַלע אידען פון דן ביז באר שבע.

און ער האָט אפילו ניט געקענט זיצען און אָבגעבען זיך מיט זיינע איננערליכע יסורים, די גרויסע אויפגאַבען נאָך דער מלוכה האָבען פון איהם געפאָדערט טהאָטען, די פּלשתים, זיינע אייביגע שונאים און די שונאים פון זיין נאַציאָן, האָבען זיך געקליבען צו אַ גרויסע מלחמה. זיי האָבען פערשטאַנען אַז מיט אַ קעניג וואָס איז מעלאַנכאָליש וועלכע די אידען ניט קענען גוט זיך בעשיצען, און זיי האָבען פערזאַמעלט זיינע מחנות. ווען שאול האָט דערזעהן זייערע מחנות "האָט זיין הארץ זעהר זיך געשראָקען" — דער ערשטער אַנזאָג פון מפּלה. עס איז ניט דאָס ערשטע מאָל ווען שאול האָט אַרונטערגעקוקט אויף אַ גרויסע פּלשתים־מחנה אבער דאָס האָט איהם קיינמאָל ניט געשראָקען, דאָס איז געוועזען דער ערשטער מאָל אין לעבען פון שאול אַז ער האָט פערלאָרען קוראַזש, ער האָט געפיהלט אַז זיין לעצטע שטונדע האָט געשלאָגען, אַלעס איז געגען איהם און —

דער שטאָלצער קעניג האָט בעשלאָסען זיך צו ווענדען צו אַ כשוף־מאַכער־

וועגט זיינען געשטאנען טיעף אין בארג און ארום און ארום האבען זיך געזעהן צייכענס פון מערות און אונטעראירדישע דורכגענגע.

אויף דיזען פלאץ האב איך ארויפגעפיהרט דעם אלטען ראטהשילד — האט דער מאנאך געזאגט. איך האב ניט געמאכט קיין בעמערקונג. מיין קאפ איז געווען פערנומען מיט גאנץ אנדערע זאכען. יאזעפוס וועלכער האט די פעסטונג געבויט איז געווען א גרויסער אנהענגער פון די רוימישע גבורה, און די רוימישע גבורה האט אויפגעגעסען דיזע און אלע אנדערע אידישע פעסטונגען. אבער די גבורה האט ניט געשיצט די רוימער אז זיי זאלען ניט אונטערגעהן. און מיר, די שוואכע, שטעהען אויף די אלטע איבערבלייבענישען פון אונזער פערגאנגענהייט און טראגען דעם חלום פון א גרויסע צוקונפט אין אונזער הארצען.

די זונן האט זיך אויפגעהויבען הויך. די היץ איז געווארען שווער. מיר האבען זיך לאנגזאם אנגעפאנגען ארונטערצולאזען פון בארג תבור.

איז פון בעדריטענדע גרויס. דער מיטען איז ווי א גרויסער צימער, לאָמיר דאס אַנרופען א רעספּשאַן צימער. שאול המלך איז וואהרשיינליך צוגענומען גע־וואָרען אין מיטען. ביי דער זייט איז פאַראַן א פאָרטזעצונג פון דער מערה, וועלכעס זעהט אוים ווי א קלענערער צימער. דאָרטען וואהרשיינליך האָט די מכשפה געהאַלטען איהרע געצייג וועל־כע זי האָט בעהאַלטען פון אַן אונ־פריינדליכען בעזוכער און דאָרטען וואהרשיינליך האָט זיך אויפגעהאַלטען די ־קעלבעל וועלכע זי האָט געקוילעט פיר איהר קעניגליכען גאַסט, ווען שמואל׳ס גייסט האָט איהם אַנגעזאָגט די שרעקליכע בשורה אז: מאָרגען ביזטו און דיינע קינדער מיט מיר", און ווען ער איז געפאַלען פון צער און אנ־שטרענגונג און הונגער, ניט האָבענדיג א גאַנצען טאָג געגעסען. פאַר מיינע אויגען זיינען געשטאַנען די ווערטער פון תנ״ך אין וועלכע עס ווערט געשילדערט די סצענע נאָך די ערשיינונג פון טויטען נביא: און שאול האָט געאיילט און ער איז געפאַלען זיין פולע וואוקס אויף דער ערד, און ער האָט זעהר מורא גע־האַט פון די ווערטער פון שמואל, און כח האָט ער אויך ניט געהאַט ווארום ער האָט ניט געגעסען קיין ברויט דעם גאַנצען טאָג און די גאַנצע נאַכט. — — און ער האָט ניט געוואָלט און ער האָט געזאָגט: איך וועל ניט עסען, און זיינע קנעכט און אויך די פרוי האָבען איהם שטאַרק געבעטען, האָט ער געהערט זיי־ער שטימע און ער איז אויפגעשטאַנען פון דער ערד און זיך געזעצט אויפ׳ן בעט. — — — און זיי האָבען געגע־סען און זיי זיינען אויפגעשטאַנען און זיינען געגאַנגען אין דיזער נאַכט.

איך בין ארוים פון דער מערה, האָב זיך אראָבגעלאָזען פון בארג און פארלאָ־זען עין דור.

קע זי זאָל איהם די צוקונפט זאָגען. ער,
וועלכער האָט פערניכטעט אַלע כשוף־
מאַכערקעס פון לאַנד האָט געמוזט זיך
ערניעדריגען און בעטען הילף פון אַ
אַלטע מכשפה. ווי טיעף ביסטו געפאַלען
דעריעניגער וואָס איז העכער געווען מיט
אַ קאָפּ פון דאָס גאַנצע פאָלק... און אַ
סך מאָל אין מיין קינדהייט ווען איך
האָב מיט אַ קלאַפּענדע הארץ געלעזען
דיזע געשיכטע פון שאול האָבען זיך
טרעהרען געקייקעלט פון מיינע אויגען.
איך האָב ניט געקענט פערטראָגען ווי
מיין גרויסער שאול, דער ערשטער אי־
דישער מלך ווערט קליין, איך האָב
איהם ניט געקענט זעהן ווי ער איז גע־
פאַלען. אַך מיין קעניג, מיין קעניג,
ערשטער אידישען קעניג! פאַרוואָס
האָסטו דיינע יאָהרען ניט געענדיגט ווי
אַ גרויסער מלך. דער גרינדער פון אַ
דינאַסטיע, דער ערלייזער פון דיין
אומה, דער שעפּער פון דיין מדינה, דו
האָסט דאָך אַזוי שעהן אָנגעפאַנגען!
און טראָץ זיינע אַלע פעהלערן האָב
איך פון שטענדיג שרעקליך ליעב גע־
האַט שאול'ן, איך האָב איהם ליעב גע־
האַט אין זיין טראַגישקייט, ליעב געהאַט
אין זיין עלענד.

און אַט האָט שאול אַראָבגעוואָרפען
פון זיך די קעניגליכע קליידער, איבער־
געלאָזען זיין אַרמיי אויף דעם בארג
גלבע, אַז אַרמיי וואָס איז בעשטימט
געוואָרען צו ווערען פערניכטעט פון
שונא און אוועקגעפאָהרען צו דער
מכשפה אין עין דור... אַט דאָ ערגעץ
אויף די פיעלע וועגען און וועגעלאַך
וואָס געהען צו עין דור איז געפלויגען
פאַרשטעלטערהייד אויף אַ פערד דער
הערשער פון די אידען און דער קאָמאַנ־
דיר פון זיין אַרמיי, ער איז געפלויגען
מיט שרעק אין האַרץ צו הערען אַ
בשורה, וועלכע ער האָט גוט געוואוסט
פריהער. האָט ער דען ניט געזעהן אַז
אַלעס איז פערלאָרען? האָט ער דען
ניט געוואוסט אַז זיין שיקזאַל איז פאַר־
זיגעלט?

דאָס דערפעל עין־דור, אַן אַראַביש דערֿ־
פעל, ליגט אויף'ן זייט בארג, צו איז עס
אין שאול'ס צייטען אויך געווען אַ
דאָרף און צו איז דאָס דאָרף געלעגען
אויף דעמזעלבען פּלאַץ? אַלענפאַלס
איז דאָ געווען פינסטער אַרום און אַרום
ווען שאול איז דאָ געקומען, ווייל ער
איז געווען פאַרזיכטיג צו קומען אָהער
ביי נאַכט. יעצט אָבער ווען מיר זיינען
צוגעפאָהרען צו עין־דור איז געווען אין
מיטען טאָג, די זונן האָט שרעקליך גע־
שרפה'ט איבער אונזערע קעפּ. דער
איינציגער אידישער יונגער מאַן אין
עין־דור, ער האָלט דאָרטען אַ מיהל,
האָט זיך אָנגעבאָטען אונז צו פיהרען
אין דער מערה וואו, לויט די לעגענדע,
האָט געוואָהנט די מכשפה און וואו זי
האָט צוגענומען שאול'ן און אַרויפגע־
בראַכט מיט כשוף דעם גייסט פון
שמואל. דורך געדרייטע שמאָלע סטעזש־
קעס זיינען מיר געגאַנגען צום פּלאַץ.
ווי האָט דאָ שאול געקענט געהן אָדער
פאָהרען רייטענדיג ביי נאַכט? מיר זיי־
נען געקומען צו אַ טיעפע מערה אין
שטיינערנעם בארג. דער אַריינגאַנג איז
אַ קליינער, קוים וואָס מער בעמערקט
איהם, אַ זאַך וואָס מאַכט דעם ווערטה
פון אַזאַ מערה אַלס שוץ־פּלאַץ נאָך
מעהר וויכטיג און די מכשפה האָט קיין
בעסערען אָרט ניט געדאַרפט האָבען צו
בעשיצען זיך פון שאול און זיינע מענ־
שען, די שונאים פון מכשפים.

איך האָב זיך איינגעבויגען אין דרייען
און בין אַריינגעשפּרונגען אין דער
מערה. דער גרונד איז גלייך, די מערה

זאַץ גענען דעם גרויסען דלות און נויט
אין וועלכען עס לעבט אַ גרויסער טהייל
פון דער אידישער בעפעלקערונג. די
מעהרסטע פארבריינגער ספּענדען געלד
וואס זיינען געבראַכט געוואָרען פון אַנ־
דערע לענדער. דאס איז עפּעס אַ בעזונ־
דער אומה וואס לעבט זיך אַ בעזונדער
לעבען און האָט מיט דעם ארץ־ישראל
לעבען ווענינ וואס צו טהאָן. זיי העלפען
נאַטירליך מאַכען דעם יקרות גרעסער
וועהרענד די ארימע בעפעלקערונג אין
ירושלים און אין אַנדערע ערטער האַ־
בען ניט אפילו אַן ארימען לעבען וועל־
כער בעטרעפט היינט אויך אַ סך געלד
— אין פונטען און זיי זוכען מיטלען ווי
אזוי פון ארץ־ישראל צו עמיגרירען.

אונזער וואָגען איז געפאָהרען צווי־
שען אבגעשניטענע פעלדער, דער באָדען
איז דאָ גוט, וואו ניט וואו האָבען זיך
געזעהן רייטער. אונזער פוהרמאַן פלעגט
גוט בעטראַכטען פון ווייטען ווער די
אַנגעקומענע לייט זיינען. די וועגען רע־
כענען זיך נאָך יעצט אויך ניט אין פאָל־
קאָמענע זיכערהייט. ווען מיר זיינען
אראָבגעפאָהרען נעהנטער צו אַ אידישע
קאלאָניע איז פארביי אונז צוגעפאָהרען
א אידישער רייטער. ער איז געפאָהרען
זעהר מאַיעסטעטיש אויף זיין פערד,
דעם ביקס אריבערגעוואָרפען איבער׳ן
זאָטעל פון פערד אין דער ברייט. ווי עס
איז די מאָדע אין ארץ־ישראל. ער איז
אין גאַנצען געווען אַ בילד פון גבורה
און ענערגיע. ער האָט וואַהרשיינליך
בעלאַנגט צו דער וועג־זשאַנדארמעריע.
איינער פון די וואס זיינען געווען אין
וואָגען האָט געוואָלט אראָבנעהמען פון
איהם אַ פאָטאָגראפיע. דער רייטער
האָט זיך מיט כעס אָבגעקעהרט און
האָט עפּעס אַ מורמעל געטהאָן אויף דעם
חשבון פון אַמעריקאַ. עס איז וואונדער־
ליך ווי אזוי אנטיפּאַטיש מען איז דאָ צו
אַמעריקאַ און צו די אמעריקאַנער אי־
דען. צו לאַכען פון אמעריקאַ און צו זאַ־
גען שטעכווערטלאך אויף די אמעריקאַ־
נער אידען רעכענט זיך דאָ עפּעס אַ
סאָרט מצוה אין וועלכער יעדער איינער
וויל נעהמען אַ גרויסען אנטהייל. געווים
איז אַ נאַרישקייט פון אימיצען צו זוכען
דאָ אַ ביסעל אנערקענונג פאר די מיל־
יאָנען וואס די אַמעריקאַנער אידען האַ־
בען געשיקט דורך די ציוניסטישע ארגאַ־
ניזאַציע און דורד׳ן רעליף, קיינער דאַרף
ניט זוכען קיין דאַנקבאַרקייט פאַר אַ
טובה, אבער אמווענינגסטענס האָט מען
געקענט ערוואַרטען פון די ארץ־ישראל׳־
דיגע אַ האַלטונג וועלכען מען קען ער־
וואַרטען פון יעדען ציוויליזירטען מענ־
שען צו אַ פרעמדען. איך האָב אזאַ האַל־
טונג אין ארץ־ישראל ניט געזעהן, אָנ־
פאַנגענדיג למשל פון די לעהרער וועלכע
ריידען מיט גיפט וועגען די העתונות
הזרגונית באמריקה (וועלכע ארבייט
מעשים צו העלפען מאַכען די געלד וועל־
כע דער ועד הצירים צאָהלט צו זיי, צו
דיעזע לעהרער) און ענדיגענדיג מיט
דעם סתם פּובליקום אַבוואָהל אלע ווי
עס שיינט זיינען פעראינטערעסירט אין
דער גרויסער פראַגע: צו איז דאס אמת
אַז אַמעריקאַ וויל שוין קיין געלד ניט
געבען אויף ארץ־ישראל. אַ פראַגע וועל־
כע איז מיר געשטעלט געוואָרען וואו
נאָר איך בין געקומען.

ווען מיר זיינען אראָבגעפאָהרען צו
דער קליינער קאלאָניע בית־גן האָבען
מיר געזעהן פון ווייטען ווי מען גראָבט
דעם באַרג און ווי מען האַקט שטיינער.
דאס מאַכט מען אַ וועג — אַ שאָססע—
און די וואס ארבייטען זיינען עס פון די
ניי־אָנגעקומענע חלוצים. די היץ איז
געווען זעהר גרוים — דאס איז דער
הייסעסטער טהייל פון ארץ־ישראל—די
יונגע לייט זיינען געשטאַנען מיט גרוי־
סע פּיקס און שאָוועלס, די מעהרסטע
פון זיי זיינען געווען אויסגעטהאָן ביז׳ן
האַלב קערפער נאַקעט און צו מיין ער־
שטוינען האָב איך געזעהן מיידלעך אויך
בעשעפטיגט מיט דיזער שווערער אר־
בייט. די מעהרסטע פון די יונגע לייט

חלוצים ביי שאָסע ארבייט

ווען די זונן האט זיך אביסעל געזעצט (אין ארץ־ישראל ווערט אין די הייסע מאנאטען געווענליך גיט געארבייט אין רעכטען מיטען טאג ווען די היץ איז זעהר גרויס, מען שטעהט אויף זעהר פריה און מען ארבייט פון גאנץ פריה 4—5 א זייגער ביז א זייגער 10 און נאכהער פאנגט מען אן ארום 3—4 און מען ארבייט ביז זונן־אונטערגאנג. פיעלע געשעפטען זיינען געשלאסען אין די הייסע שטונדען פון טאג) — ווען די זונן האט זיך אביסעל געזעצט זיינען מיר ארויסגעפאהרען פון מעסכא מיט א פוהר געשפאנט צו צוויי פרדות (מויל עזלען). בנימין, א יונגער קאלאניסט, א געבארענער אין מעסכא האט זיך שטארק איבערגענומען מיט זיינע פרדות. ער האט ערקלעהרט אז אין דעם ענין פון מויל־עזלען אזוי ווי אין דעם ענין פון אנדערע זאכען האט דער יקרות אנגעמאכט גרויסע צרות. איהר זעהט די פרדות, האט ער געזאגט אנווייזענדיג מיט'ן בייטש אויף זיי, איהר דארפט היינט אבצאהלען הונדערט פונט פאר אזא פאאר און פאר דער מלחמה האט איהר עס געקענט קויפען מיט צוואנציג פונט און נאך אפשר עפעס ארונטער. די פרייזען ברענען און פלאקערן, האט ער פילאזאפירט און יעדער זאך וואס דער קאלאניסט דארף האבען קאסט איהם מיט גאלד צוגלייך. פאררינכטען א וואגען קאסט אזוי פיעל מיט וויפיעל מען האט פריהער געקענט קויפען א גאנצען וואגען. א פונט איז היינט א לייכטער ווערטעל, וואס איז א פונטל? גאר ניט, אבער פערדיענען א פונט איז ניט אזוי לייכט.

די עקאנאמישע אנזיכטען פון בנימין'ען ווערען געטהיילט פון דער גאנצער אידישער בעפעלקערונג אין ארץ ישראל. דער גרויסער געלד־יוניט (פונט) איז אווירקליכער אונגליק פאר אזא ארימע לאנד ווי ארץ־ישראל. צו בעצאהלען א פערטעל פונט פאר א דינער און א פונט פיר שטעהן א מעת־לעת איז געוויס ניט נאך די קרעפטען פון א ארץ־ישראל אידען, און טראץ דעם וואונדערט איהר זיך אויף די בריימקייט מיט וועלכע מען לעבט דא אין די האטעלען און מיט די לייכטקייט מיט וועלכע מען ווארפט זיך דא מיט די פונטען אין די דאזיגע קרייזען וואו מען שטעלט זיך ניט שטארק אב וועגען געלד.

מען בעמערקט דא אין אלגעמיין א גייסט פון פארברייננגערשאפט און פון לוקסוס וועלכע איז אין שארפען געגענ־

21.

ימה, פוריה, דגניה

מיר זיינען פערבייגעפאהרען בית־גן און גענעכטיגט אין ימה. ביידע קאלאניען מאכען דעם איינדרוק פון ארבייטענדע דערפער. איך האב זיך פונאנדערגערעדט מיט איינינע פון די קאלאניסטען. זיי האבען טענות צו דער יק״א, ווי די מאדע איז, אבער מען קומט דורך, אלע זיינען מודה אז די יק״א טהוט גוטע ארבייט. צווישען ימה און מעסכא איז פאראן א סך עהנליכקייטען. עס איז פון דעם טיפ אלטע קאלאניעס אין ארץ ישראל, כמעט דער איינציגער טיפ וואס האט אונז געשאפען א אידישען ישוב. נעווים שטורמען די ראדיקאלען געגען דיזע קאלאניעס און געגען דיזע קאלאניסטען; זיי זיינען אבהענגיג פון יק״א, זיי זיינען אבגעשטאנען א.ז.וו. אבער די נייע קאלאניען, וואס זיינען געשאפען געווארען אויף קא־אפעראטיווע יסודות זיינען מעהר אבהענגיג אן קצבה פון ועד הצירים ווי די אלע קאלאניעס זיינען אן דער יק״א, די אלטע קאלאניעס מיט די גאנצע חסדים איז געבויט אויף א מעהר געשעפטליכען פונדאמענט ווי די אלע נייע קבוצות. די ראדיקאלע פלענער האבען נאך דער־ ווייל גאר ניט בעוויזען אין דער פאלעסטינישער קאלאניזאציאן.

פון ימה זיינען מיר געפאהרען קיין פוריה. דיזע קאלאניע האט א בעזונדער אינטערעסס פאר אמעריקא, ווייל זי איז געגרינדעט געווארען פון אמעריקאנער און דער גרינדער ה׳ גאלדמאן פון סט. לואיס וועלכער איז מיט א פאר יאהר צוריק געשטארבען איז געווען גוט בעקאנט אין אמעריקאנער ציוניסטישע קרייזען. ה׳ גאלדמאן האט געגרינדעט די אחוזה אויף א פלאן אז אין פערלויף פון א געוויסע צייט זאלען די וואס ווילען פון די שעהרהאלדערס אריבערפאהרען קיין ארץ ישראל זאלען זיי עס קענען טהאן, די אחוזה זאל אבער ווערען בעארבייטעט דורך אן אדמיניסטריישאן אדער א פערוואלטער. די מלחמה האט נאטירליך געשטערט דער ענטוויקלונג פון דער קאלאניע, געשטערט האט אויך דער טויט פון ענערגישען ענטהוזיאסטישען גרינדער אבוואהל זיינע צוויי איידימס וואהנען אין פוריה. איך בין אריין אין דעם אפיס האב זיך פונאנדערגערעדט מיט ה קוואשען, דער נייער פער־

זיינען געקומען פון גאליציען, האבען גערעדט איינע צו די אנדערע העברעאיש. דער כביש — שאססע — ווערט געמאכט פון ועד הצירים און דורכ'ן ועד זיינען עס די ארבייטער דא געגעבען געווארען צום פלאץ.

די פראגע איז: צו דארף מען אוועקשטעלען אין אזעלכע שוידערליכע היצען מענשען וואס קומען פון א פיעל קעלטערען קלימאט ביי אזא סארט ארבייט וועהרענד היינט מאכט מען שוין שאססען מיט גאנץ אנדערע מיטלען. האט מען ניט געקענט אוועקשטעלען א פאאר סטאון־קראשערס און גריידערס און זיי זאלען טהאן די ארבייט פון די יונגע לייט און מיידלאך? איז עס אן ארבייט פיר גאליצישע אידישע טעכטער צו ברעכען שטיינער? דער תירוץ איז אז דער ועד־הצירים האט ניט וואס צו טהאן מאר די חלוצים, שטעלט מען זיי דארום ביי דיזער ארבייט, אבוואהל די ארבייט וואלט געקענט אויסקומען בעסער און ביליגער אויף א; אנדער אופן. אבער דא קומט די שווערע פראגע: פארוואס האט דער ועד־הצירים געווארט ביז וואנען די חלוצים וועלען קומען און ער האט פאר זיי גאר ניט אנגעגרייט? איז דאס א פיהרערשאפט אז אין פערלויף פון צוויי יאהר האט מען ניט געטהאן קיין זאך אום צו זיך פארטיג מאכען פאר דער "עליה" אדער "הגורה"? אין דער זעלבער צייט זיינען פאראן צעהנדליגע טויזענדער דונאם ליידיגע לאנד אין אידישע הענד, און עס זיינען נויטיג הייזער אין די שטעדט, האט מען ניט געקענט דערביי בעשעפטיגען די חלוצים צווישען וועלכע עס זיינען פאראן מוליארעס און טשעסליארעס און שלאסערס מיט מעהר נוצען ווי דאס בענוצען זיי צו ברעכען שטיינער אין דער שרעקליכער היץ פון אויגוסט מאנאט?

עס איז שוין געוועזען פארנאכט און די ארבייטער זיינען געגאנגען קיין בית־גן.

איך בין מיטגעגאנגען מיט עטליכע פון זיי. נעבען מיר איז געגאנגען א סימפאטישע יונגער מאן. איך האב איהם געפרעגט צו רעכענט ער אמאל זיך בעזעצען אויף לאנד. געוויס רעכענען מיר ארבייטען ערד, האט ער געענטפערט. און איהר וועט ווערען קאלאניסטען? האב איך ווייטער געפרעגט. קאלאניסטען? האט ער געענטפערט מיט איבעראשונג. חס ושלום! אין אנחנו חפצים להיות לאכרים! ומדוע? האב איך געפרעגט. יען כי אנחנו כנגד רכוש הפרטי (ווייל מיר זיינען געגען פריוואט אייגענטהום), איז געוועזען דער קלארער אנטווארט. אין א מינוט שפעטער האט ער צוגעלייגט: באלד נאך סוכות וועלען מיר האבען א קאנווענשאן, מיר האבען שוין גענוג מיטגליעדער אין לאנד א קאנווענשאן צו האלטען. וואס די קאנווענשאן וועט טהאן אינטערעסירט מיר ניט, זיכער אבער בין איך אז פון די פרינציפען "כנגד רכוש הפרטי" זיינען ניט קיין מעלה פיר דאס אויפבויען פון ארץ ישראל.

אן ארץ־ישראל'דיגער יונגער מאן, וועלכער האלט זיך פיר א זאך־פארשטענדיגען אין אזעלכע ענינים, וועמען איך האב אויף מארגען דערצעהלט פון מיין שמועס מיט'ן חלוץ האט מיר געזאגט: אט אזוי זיינען זיי אלע, מיט דיזע אידעען קומען זיי אהער, אבער זאלען זיי דא זיין צוויי אדער דריי יאהר, זאלען זיי ארבייטען אין די קבוצות, זיי וועלען נאכדעם איינזעהן די אונמעגליכקייט פון זייערע אידעען און זיי וועלען ווערען שלום מיט פריוואט־אייגענטום און ווערען קאלאניסטען און דערווייל וועלען זיי האבען זיך אויסגעלערענט פעלד־ארבייט. אז די קבוצות אן און פיר זיך זיינען א דורכפאל אין בעצוג צו קאלאניזאציאן אין דעם זיינען אלע איינשטימיג, אנדערע רעכענען אבער אז די קבוצות קענען גילטען אלס א שולע וואו מען לערנט זיך אויס ערד־ארבייט.

גרויסער טייך ניט.

אויף יענער זייט ירדן איז פאראן די קאלאניע דגניה, די גרעסטע פון די קבוצות אויף וועלכער עס איז פאראן א יש אומרים אז זי האט ניט קיין דעפיציט. אין דער קאלאניע האט אלעם אויסגעזעהן ריין און אין ארדנונג. דגניה זאגט מען איז דער שטאלץ פון דער קא־אפעראטיווער קאלאניזאציאנס־ארבייט.

מיר זיינען צוריק איבערגעפאהרען דעם ירדן און זיינען געפאהרען פארביי דעם ים כנרת קיין טבריה. א קורצע שטרעקע פאר טבריה האבען מיר געזעהן א קיילעכדיגע געביידע ארום וועלכער עס זיינען געגאנגען מענשען צו איהר און פון איהר. דאס איז דער קבר פון תנא רבי מאיר. איך בין אראבגעגאנגען פון וואגען, בין צוגעגאנגען צו דער געביידע, בין אריין אין א גרויסען הויף וועלכער איז געווען פול מיט פערד. ווי מען האט מיר שפעטער ערקלעהרט האט די רעגיערונג דא איינגעשטעלט אן אבטהיילונג פון אינדישע סאלדאטען. דער חכם באשי פון טבריה—האט מען מיר ערקלעהרט — קלייבט זיך צו פאהרען אין ירושלים און פערלאנגען פון דער רעגירונג מען זאל די פערד ארויסנעהמען פון דעם הויף פון דעם מקום־קדוש. איך ווייס ניט אויב דער געעהרטער חכם האט זיך שוין אויסגעקליבען דערצו, ווייל איהר וועט לעזען דיעזע ווערטער, ווייל אז מען זאגט אין ארץ ישראל תיכף מיינט עס אן אונבעשטימטע צייט, טו וואס הייסט שוין אז מען זאגט אין ארץ ישראל אז מען קלייבט זיך?

איך בין ארויף אין שוהל. אן עולם פון ווייבער און קינדער און זקנים זיינען געזעסען אויף בענק און אויף דער ערד, די האבען געדאווענט או די האבען געשמועסט. אויף א ברייטען טאפטשאן זיינען געזעסען עטליכע פון די חשובים אין ספרדישע קליידונג, איינער פון זיי איז צוגעגאנגען צו מיר נאך איידער איך האב זיך אומגעקעהרט און האט געזאגט: אדוני מר בובליק. איך בין פערוואונדערט געווארען. איך האב אבער באלד דערקענט דעם ספרדישען רב הר׳ עקנין פון דער ספרדישער שוהל אין פארסייט סטריט. מיר האבען זיך אין אמעריקא געטראפען ערגעץ אויף א מיטינג. ער האט מיר ערקלעהרט אז זיין ניו יארקער קהלה האט איהם געשיקט אפשר אויף א בעזוד און זי ערווארט איהם צוריק. אבער—זאגט ער—ווי קען מען פון דאנען אוועקפאהרען קיין אמעריקא? און דער רב איז געווען אין גרויס פערלעגענהייט ווען ער האט עס געזאגט. איך האב געדארפט אנצינדען א ליכט אויף׳ן קבר פון ר׳ מאיר.

א קאמיטע איז נאכדעם געקומען פון די אשכנזישע שוהל און ישיבה וועלכע איז אין זעלבען הויף, איך זאל אהין אויך אריינגעהן. איך האב זיך ענטשולדיגט: איך בין מיעד און די פוהר ווארט אויף מיר. איך האב צוגעזאגט צו בעזוכען די אשכנזישע שוהל און ישיבה ביי מיין צוריקרייזע אויב עס וועט זיין א געלעגענהייט. איך בין ארוים צוריק צום ברעג ים.

וואלטער וועלכער זעהט אויס צו זיין א מענש מיט פערשטאנד און מיט א געפיהל פאר פראקטישע זאכען. ה׳ קוואשע האט דערצעהלט אז אין דער לעצטער צייט זיינען געקומען פון אמעריקא אייניגע שעהרהאלדערס דא זיך צו בעזעצען, אבער דער טראבעל איז, האט ער צוגעלייגט, וואס עס זיינען געקומען די עלטערע מענשען און די זיהן האבען זיי געלאזען אין אמעריקא. אום צו פיהרען זייערע געשעפטען. וואס אבער קענען דא עלטערע מענשען מאכען. קאלאניזאציאן איז ניט קיין עסק פאר אלטע לייט. איך האב געפרעגט דעם ה׳ קוואשען צו דענקט ער אז דער פלאן פון אחוזות איז א גוטער וואס דארף פארטגעזעצט ווערען אין אמעריקא. זיין ענטפער איז געווען יא. עס וועט זיין שווער צו געפינען — האט ער צוגעלייגט — א גרויסע צאהל מענשען וואס זאלען אריינלייגען גענוג געלד אין ערד אין ארץ־ישראל, אום זיי זאלען זיך דערפון קענען שפייזען. מענשען וואס האבען גענוג געלד דארויף זיינען ניט אפט וויליג צו ווערען קאלאניסטען. עס איז דארום גוט אז אידען וואס זיצען אין אמעריקא זאלען מיט זייער געלד העלפען אז מען זאל דא אין ארץ ישראל בעזעצען מעהר לאנד. אי, טאמער קאסט עס טהייערער איז אויך ניט קיין אונגליק. דאס העלפט דאך דעם ישוב און וואס דארף מען פיר א גרעסערע זאך ווי דיזע? וואס מעהר אידען עס וועלען זיין מיטגליעדער פון אחוזות און וועלען מיט זייער געלד העלפען שאפען נייע פונקטען פאר דער אידישער ערֿאבערונג אין לאנד אלץ בעסער איז עס.

אבער עס וואלט בעסער געווען אז גלייך ווי עס גרינדעט זיך אן אחוזה, לאמיר זאגען, פון א פופציג מענשען, זאלען א צעהן פון זיי קומען אהער און אליין אנפאנגען די ארבייט. צו איבערלאזען אלעס אויף א מענעדזשער איז ניט גלייך. מען דארף האבען אליין אן אויג און דאס וואס מען טהוט אליין קען מען דורך געדונגענע הענד ניט מאכען. קאלאניזאציאן האט ליעב איבערגעבענהייט און אמת׳ע איבערגעבענהייט קען נאר געבען דער וואס איז אליין פעראינטערעסירט.

מיר זיינען אראבגעפאהרען פון בארג צו דער גרופע כנרת. אראבלאזענדיג זיך פון בארג איז פאר אונז ערשינען דער ים כנרת אין זיין גאנצען צויבער פראכט. רוהיג איז געלעגען דער דאזיגער ים, וועלכער איז ניט מעהר ווי א קליינער לייק. און האט געקייקעלט זיינע בלויע וועלען. פון כנרת געהט ארויס דער ירדן, דער שטאלץ פון ארץ ישראל, ער איז א געדרעהטער שמאלער טייכעל און ער האט מיר געבראכט אין גרויס ענטטוישונג, אבוואהל איך בין שוין געווען צוגעגרייט פריהער צו דיזער ענטטוישונג וויסענדיג אז דער ירדן איז ניט דער מיסיסיפי און אפילו ניט דער האדסאן, אבער דאך ווען מיר זיינען אראבגעפאהרען פון בארג, און צוגעפאהרען צום ירדן, דארטען וואו ער געהט ארויס פון דער כנרת און די צוויי פרדות האבען אנגעפאנגען גאנץ קאלט און רוהיג איבערצוגעהן דעם ירדן וועהרענד מיר זיינען געזעסען אויפ׳ן וואגען — האב איך געפיהלט אז עס רייסט זיך מיר עפעס אב אין הארצען. סטייטש! מיט א פוהר׳ל איבערצוגעהן דעם גרעסטען טייך פון מיין ארץ ישראל! איך האב כאטש געוואלט אז דער וואגען זאל דארפען דורכגעפיהרט ווערען פארזיכטיג, אז מען זאל כאטש זיך דארפען שטארק אנהאלטען אן דער פוהר, אבער אפילו דאס איז אויך געווען איבריג, די רעדער זיינען געגאנגען אין וואסער בלויז ביז די אקסען און אלעס איז געווען אזוי פשוט: א קליינער פלאכער טייכעל און דאס אלעס! איך האב זיך געזוכט א טרייסט אז דער וואסער לויפט שנעל, אבער אז אך און אז וועה צו אזא טרייסט, פון גיך לויפען ווערט מען קיין

קויפען גאנץ גליל פיר 5 פראנק א דונאם! איהר הערט וואס איך האב געזאגט? גאנץ גליל! דאס איז ניט קיין מליצה, עס איז א פאקט. אבער ווער האט דאן געגעבען געלד פאר ארץ־ישראל און ווער האט דערפון געוואלט וויסען? ווען ניט דער באראן ראטשילד וואלט גאר ניט אויפגעטאן געווארען.

עס איז אלזא געווען ניט מעהר ווי מליצות וואס מען האט געזאגט וועגען שוויריגקייטען צו ערווערבען אונזער לאנד. עס איז בלויז געווען איין שוויריגקייט און דאס איז, וואס אידען ווילען פון ציון ניט וויסען, וואס זיי האבען קיין געלד ניט געוואלט געבען. די שוועריגקייטען מיט ציון זיינען שטענדיג געווען אינערליכע און ניט קיין אויסערליכע. אידען ווילען אבקומען מיט רייד און ניט מעהר ווי מיט רייד. ווי אזוי וועלען זיי דורך דבורים און דורך פראזען אויסקויפען די ערד פון ארץ־ישראל? וואו איהר שטעלט א פוס אין לאנד — צי אין יהודה, צי אין גליל; וואו איהר ווארפט א בליק, קענט איהר זיין זיכער אז מיט א פאאר צעהנדליג יאהר האבען עס אידען געקענט אבקויפען כמעט אומזיסט. אין די לעצטע 25 יאהר האבען אידען געקענט די גאנצע לאנד אין זייערע הענד אריינקריגען, אבער זיי האבען גאר ניט געקויפט. די פאאר שטיקלעך לאנד וואס דער נאציאנאל פאנד האט געקויפט, האט קיין בעדייטונג נעגען דאס וואס עס האט בעדארפט געקויפט ווערען, און אפילו דער נאציאנאל-פאנד אליין האט געקענט מעהר ערד קויפען ווי ער האט געקויפט. טרעטענדיג אויף דעם באדען פון ארץ־ישראל זעהט אויס אז די גאנצע ציוניסטישע אידעע איז פון אידישען פאלק בעטראכט געווארען ווי א וויץ און ניט מעהר. אידען האבען גע'דרשנ'ט, געשריבען ציוניסטישע שירים און געזונגען "התקוה" און האבען געלאזען אז דאס לאנד זאל ארויסגגליטשט ווערען פון זייערע הענד. און וואס וועט יעצט זיין? וועט עס פון יעצט אן אנדערש ווערען?

טבריה און איהר געגענד פערנעהמט א זעהר וויכטיגען פלאץ אין דער גרויסער אידישער פערגאנגענהייט פון ארץ־ישראל. די געגענד ארום האט זיך אין אלטע צייטען אויסגעצייכענט מיט איהר פרוכטבארקייט און יוסף בן מתתיהו האט גאר ניט גענוג ווערטער, מיט וועלכע איהר צו לויבען. דער ים כנרת, וועלכער פליסט יעצט צווישען נאקעטע בערג, איז אמאל געווען א צענטער פון א ווונדערליך שעהנע און ערפאלגרייכע לאנד־ווירטשאפט. ארום דעם כנרת זיינען געווען פעטע און רייכע שטעדט און דערפער, וואו עס האבען געוואקסען און געבליהט אלערליי תבואות און פרוכטבוימער. יוסף בן מתתיהו זאגט וועגען דעם פאלגענדע אינטערעסאנטע ווערטער: די ערד איז דא אזוי רייך אומעדום און פול מיט פלאנטאציעס פון אלערליי בוימער אז עס בעוועגט אפילו דעם סאמע פוילסטען צו בעמיהען זיך און קולטיווירען דאס לאנד, אזוי רייכליך אין פרוכטען איז עס און דעריבער איז גליל דורכאויס קולטיווירט ביי די איינוואהנער און קיין איין טהייל דערפון איז ניט פערנאכלעסיגט. נאך מעהר, די שטעדט זיינען דא זעהר געדיכט און די פיעלע דערפער וואס עס זיינען דא פאראן זיינען פול מיט מענשען.

שפעטער נאך'ן חורבן האט טבריה געקראגען א גרויסע בעדייטונג ווייל דער צענטער פון יודענטום האט זיך דאן איבערגעטראגען קיין גליל. אין טבריה איז א צייט געזעסען די סנהדרין, נעבען טבריה און צפורי איז געזעסען ר' יהודה הנשיא, אדער רבנו הקדוש, דער מחבר פון דער משנה און איינער פון די גאנץ גרעסטע פיהרער פון דער אידישער נאציאן אונטער דער רוימישער הערשאפט.

.22

קבר ר׳ מאיר און חמי טבריה

נעבען דעם קבר פון ר׳ מאיר געפינען זיך די בעריהמטע חמי טבריה. א קוואל קאכעדיגע וואסער רייסט זיך ארויס פון בארג ארויס. איך בין צוגעגאנגען, האב צוגעלייגט די האנד צו די שטראמענדע וואסער און האב געמוזט די האנד באלד צוריק נעהמען. די וואסער איז געווען אזוי היים, ריכטיג ווי עס וואלט זיך געקאכט אויפ׳ן פייער. דערביי איז פאראן א באד אין וועלכער מען נעהמט וואנעס פון די חמי טבירה. א איד האלט עס און, ווי מען זאגט מיר, איז עס ניט איינטרעגליך. און דער ועד הצירים דערצאהלט די איבריגע וויפיעל עס ווערט דערלייגט צו דעם געשעפט אום עס זאל ניט ארויס פון אידישע הענד. עס זיינען פאראן אנדערע וואס שארפען די צייהן אויף דעם און עס איז נויטיג צו אכטונג געבען אז עס זאל אין אראבישע הענד ניט אריינפאלען. מען האט שוין פיעל מאל גערעדט וועגען מאכען אפ־טו־דייט בעדער ביי דעם דאזיגען מינעראל קוואל וועלכער קען היילען פערשיעדענע קראנקהייטען, אבער ביים ריידען איז עס געבליבען. איך האב גענומען א באד און די חמים און בין ארויס דאפעלט שטארק ווי פריהער. נעבען דער באד איז פאראן א רעסטאראנט — אויב מען קען עס מיט אזא נאמען אנרופען — איך בין אהין צוגעגאנגען און האב אנגעטראפען ה׳ דוד שוב, דער גרינדער פון ראש פנה, וועלכען איך קען פון אמעריקא, וואו ער איז געווען פאר פופצעהן יאהרען. ה׳ שוב איז יעצט דער פערטרעטער פון מזרחי אין טבריה, איך האב אוועקגעשיקט די פוהר קיין טבריה און בין געגאנגען צופוסען מיט ה׳ שוב ביז׳ן שטאדט אויף דעם ברעג פון ים כנרת. מיר האבען זיך פונאנדערגערעדט וועגען דעם צושטאנד אין אלגעמיין. ה׳ שוב האט א קרעכץ געטהאן.

איך בין שוין — זאגט ער — 42 יאהר אין ארץ־ישראל, און וואס האט מען אין די פיער צעהנדליג יאהר ניט געקענט אויפטהאן אין אונזער לאנד און ווי ווייניג איז עס וואס מען האט אויפגעטהאן! ווען איך בין געקומען האט מען געקענט אלעם נעהמען שפאט ביליג — כמעט אומזיסט. איך האב געקענט

בויען 180 הייזער. עס וועט זיין א מאָדערנע שטאָדט נאָך'ן לעצטען זינן פון דאָס וואָרט, א מין תל־אביב מן הסתם. זאָל זיי גאָט שטאַרקען דאָס הארץ! דערווייל פעהלט זיי א נאָמען פיר דער שעהנער שטאָדט וואָס זיי ווי־לען שטעלען אויפ'ן לעערען בארג נע־בען דעם שעהנעם כנרת. עס איז זעלבסטפערשטענדליך אז דער נאָמען ־ארף זיין שעהן און דארף אויס־דריקען די גרויסקייט פון דער געגענד אין דער אידישער געשיכטע. איך בין זיכער אז זיי וועלען אזא נאָמען געפינען. אין ארץ ישראל איז מען זעהר רייך אין בעצי־הונג פון שעהנע נעמען, אלע קלאַסען און אלע פאַרטייען זיינען בעגאבט מיט אן עשירות אין דיזער בעציהונג. און די טבריה'ער אידען מיט זייער היסטאָרי־שען הינטערגרונד וועלען געוויס ניט בלייבען הינטערשטעליג אין דיזען היני־זיכט פון די אידען אין אנדערע טהיילען פון ארץ־ישראל.

אין טבריה האבען זיך געפונען פיעלע פון די גרעסטע תנאים און ניט ווייט פון שטאדט אויפ'ן בארג געפינט זיך דער קבר פון רבי עקיבא. דער קבר פון רמב"ם געפינט זיך אויך ארום טבריה.

און ווען אימיצער גיט א קוק אויף טבריה, אויף דעם כנרת וואס וואשט זיינע בלויע וועלען ביי איהרע פיס און אויף ביידע שורות בערג וואס ציהען זיך פון ביידע זייטען פון כנרת — דער־מאנט ער זיך, אז ער געפינט זיך אויף הייליגען באדען, אויף דעם באדען וואו עס איז געקנאטען געווארען די נאציא־נאלע אידישע נשמה, וואו עס איז בע־שאפען געווארען די גרויסקייט און גבורה פון דער אידישער נאציאן. ווא־רום דער גליל האט פארטגעזעצט דאס וואס יהודה האט געשאפען. ווען דער שווערד איז צום לעצטען מאל ארויסגע־פאלען פון דער אידישער האנד אין דער לעצטער מורא'דיגער קריעג מיט רוים אונטער בר כוכבא, האט די אידישע תורה ניט געקענט זיך האלטען אין יהודה און זי האט געמוזט זיך זוכען א שוץ־פלאץ אין די בערג פון גליל און זי האט דא געמאכט איהר הויפט־קוואר־טיר. די תנאים וואס האבען ניט אויפ־געהערט צו שמיעדען און שמיעדען די גאנצקייט און שטארקייט פון אונזער אומה, האבען זיך דא געפונען אין און ארום טבריה. דיזער באדען ביים ים כנרת איז געטראטען געווארען פון די פיס פון אלע מענשען וואס האבען קיין אנדער זאך ניט געהאט אין זינען ווי צו מאכען די אידישע נאציאן אייביג, אז עס זאל ניט אונטערגעהן מיט דעם אונ־טערגאנג פון דער אידישער מלוכה.

א ריעזיגע אויפגאבע איז עס געווען. נאך קיינמאל זייט די וועלט שטעהט האבען מענשען ניט גע'חלום'ט עטוואס עהנליכעס. נאך קיינמאל האבען מענ־שען־קינדער ניט געוואגט אזא זאך צו אונטערנעהמען. די תנאים וואס פלע־גען געהן און קומען הין און צוריק אי־בער דיזע בערג פון גליל האבען עס גע־וואגט און האבען עס דורכגעפיהרט. פון איין ברעג ערד־קוגעל ביז'ן צווייטען האט זיך פערשפרייט די לעהרע וואס זיי האבען דא געשאפען. פון דאנען איז ארויס די משנה—די צווייטע תורה — און האט דורכגעדרונגען יעדען ווינ־קעלע פון א אידישען ישוב אין אלע לענ־דער אונטער דער זונן און דאס האט זי־כער געמאכט דאס לעבען פון דער נא־ציאן וואו נור זיי האבען זיך געפונען. די מענשען וואס זיינען דא געגאנגען, וואס האבען אויף לאטקעס אויף דיזען בלויען לעיק געשוואומען זיינען געווען פאלקס־שעפפער, זיינען געווען די נאכגעהער פון די נביאים, פון דעמזעלבען ליים געקנא־טען, פון דערזעלבער אידעע בעזעעלט און דעם זעלבען פייער און אמת טרא־גענדיג אין זייער הארצען. די געגענד פון טבריה און צפת איז די צווייטע נאך ירושלים אין בעדייטונג אין דער אידי־שער פערגאנגענהייט.

אבער טבריה איז יעצט א שמוציגע שטאדט מיט פינסטערע פארדרעהטע גאסען, וועלכע זעהען אויס צו זיין אהן אן אנפאנג און אהן אן ענדע; אן אויפ־געווארפענער בארג פון הייזער, פון וועל־כע א גרויסער טהייל זעהט אויס ווי חורבות — א שטאדט וואס מאכט א שלעכטען רושם אויף יעדען אייראפּיי־ער. ווען מען פאלט אראב פון דער פערגאנגענהייט פון טבריה אין דער גע־גענווערטיגער שטאדט איז די ענטטוי־שונג די ביטערסטע וואס מען קען זיך נאר פארשטעלען, ניט די פיזישע טבריה און ניט די גייסטיגע דערמאנט אונז פיעל אן די גרויסקייט פון טבריה אין די אמאליגע צייטען. עס איז, א פנים, אזוי בעשערט, אז וואס הייליגער א זאך איז אין ארץ־ישראל, אלץ מעהר איז עס פארלאזען, פארשמוצט און פאר־עלענדעט. א גרופע אידען פון טבריה געהען יעצט בויען א נייע שטאדט אויפ'ן בארג איבער'ן כנרת. זיי געהען

אויפבויען ארץ־ישראל דורך קאלאניזאציאן. עס האבען זיך געפונען אייניגע קהלות אין איטאליען וואס האבען זיך אבגערופען אויף דעם ווארימען אויפרוף פון דאן יוסף נשיא, און א צאהל אידען פון יענע מקומות האבען ווירקליך עמיגרירט קיין ארץ־ישראל, צו וועלכען צוועק יוסף האט פאר זיי אנגעגרייט שיפען. יוסף האט דאן געלאזען פלאנצען תות־בוימער אום איינצופיהרען די זיידענצוכט אינדוסטריע. ער האט אויך געלאזען ברייננגען א ספעציעלען סארט גוטע שאף פון שפאניען. דער פלאן איז געווען אז ארץ־ישראל זאל ווערען א צענטער פיר וואל און זיידענצוכט, אז עס זאל זיך דערפון ענטוויקלען אן אינדוסטריע און די לאנד זאל פול ווערען מיט וועבערייען און שפינערייען. אין דערזעלבער צייט, האט יוסף גערעכענט, וועלען אידען זיך בעשעפטיגען מיט קאלאניזאציאן, אזוי אז ערד־ארבייט און אינדוסטריע זאלען קענען געהן האנד אין האנד און זיי זאלען ביידע שאפען די מיטלען פיר די אויסהאלטונג פון א גרויסע אידישע בעפעלקערונג אין לאנד. יוסף נשיא האט גערעכענט ברייננגען ארץ־ישראל, און פריהער ווי אלעם דעם גליל, צו דעם צושטאנד אין וועלכען עס האט זיך געפונען אין דער צייט פון יוסף בן מתתיהו. ער האט געוואלט לייגען דעם ווינקעלשטיין פיר א נייע ארץ־ישראל, וואס זאל ווערען צוריק דאס אידישע לאנד ווי זי איז אמאל געווען.

און וואס האט זיך אויסגעלאזען פון דעם גרויסען טרוים וועלכער איז געקומען מיט דריי הונדערט יאהר פריהער פאר׳ן מאדערנעם ציוניזם?

עס האט געהאט צוויי שטערונגען: פאליטישע שונאים פון יוסף האבען איהם געשטערט אויף שריט און טריט, די אראבישע בעפעלקערונג ארום טבריה איז ניט געווען זעהר פריינדליך צו דעם פלאן און אזוי שנעל ווי יוסף האט צוגעמאכט די אויגען האבען זיי חרוב געמאכט אלעם וואס ער האט געבויט. א צווייטע שטערונג איז געווען וואס די אידען זיינען צו יענער צייט נאך ניט געווען פארטיג צו אונטערנעהמען א גרויסע קאלאניזאציאנס און אינדוסטריארבייט אין ארץ־ישראל אלס א יסוד פון א נייעם צוריקקעהר אין ארץ־ישראל. יוסף׳ס אויפרוף האט ניט אויפגעריהרט די אידישע נשמה ביז׳ן ווארצעל; עס האט ניט ארויסגערופען קיין ענטוזיאזם, אהן וועלכעס אזא ריעזען־ארבייט קען ניט געשאפען ווערען. יוסף׳ס ארבייט איז ניט פערוואנדעלט געווארען אין א גרויסע נאציאנאלע אונטערנעהמונג, ווייל די נאציאן איז ניט געווען פארטיג צו אונטערנעהמען זיין ערלייזונגס־ארבייט, און אזוי איז דורכגעפאלען די גרויסע אידעע. אזוי איז אונטערגעגאנגען דער גראנדיעזער פלאן וועלכער איז פארטיג געווארען אין דעם מח פון דעם וואונדער־מענשען יוסף נשיא, וועלכער איז געשטאנען אין די־זען היינזיכט העכער פון זיין דור.

די אידען זיינען ניט פארטיג געווען צו דער ערלייזונגס־ארבייט וועלכע איז פארגעשלאגען געווארען פאר זיי פון יוסף נשיא מיט פיערטהאלבען יאהרהונדערטע צוריק. זיינען זיי פארטיג היינט צו דיזער ארבייט? זיינען זיי אין די צייטען פון הערצל געווען מעהר גרייט צו זייער אויפגאבע ווי זיי זיינען געווען אין די צייטען פון יוסף נשיא? זיינען זיי געקומען צום לעצטען׳ס רוף מעהר ווי זיי זיינען געקומען צום ערשטען׳ס? אבער דאס זיינען טרויעריגע מחשבות וועלכע גנבה׳נען זיך אריין אין קאפ ניט ווילענדיג, מחשבות וועלכע האבען אין קיין ארט אזא שליטה ווי אין ארץ־ישראל. ווארום אין ארץ־ישראל זעהט מען אזוי שארף און אזוי קלאר ווי ווייניג אידען האבען אויפגעטאן אין לאנד; מען זעהט אויף שריט און טריט וואס מען האט געקענט מאכען און וואס מען האט ניט געמאכט. אין ארץ־ישראל זעהט מען ווי גרינג עס איז געווען דאס לאנד צו געווינען; מען זעהט ווי גוט דאס לאנד איז, ווי שעהן זי איז און ווי נאר עס האט געפעהלט אז אידען זאלען קומען און איהר נעהמען. איך האב מורא צו זאגען; אבער אין ארץ־ישראל, ארומפאהרענדיג פון פלאץ צו פלאץ און

23.

טבריה און ים כנרת

טבריה איז די ערשטע ציוניסטישע שטאדט אויף דער וועלט. מיט טבריה איז פארבונדען די ערשטע פראבע וואס איז געמאכט געווארען נאכ'ן חורבן בית המקדש צו בריינגען די אידען צוריק קיין ארץ־ישראל און דארטען גרינדען א יודענשטאאט. דאס האט פאסירט דריי הונדערט און פופציג יאהר פאר הערצלען. ווי קען מען ריידען פון טבריה און ניט דערמאנען דעם גרויסען ציון־טרוימער פון זעכצעהנטען יאהרהונדערט, דעם פרינץ און אידישען פאטריאט דאן יוסף נשיא, פריינד פון מעכטיגען סולטאן סיליימאן דער פרעכטיגער?

דאן יוסף האט געקראגען פון מעכטיגען סולטאן וועלכער האט פארדונגען די גרענעצען פון טערקיי ווייט און ברייט אין אזיען, אפריקא און אייראפא, א מתנה די אלטע אידישע שטאדט טבריה. דער אידישער נשיא איז אנגעפייערט געווארען מיט א גרויסע אידעע: צו אנפאנגען דעם ריקקעהר פון די אידען פון גלות אין זייער אלטע היים, ער האט גערעכענט אז ער איז אויסגעקליבען געווארען פון דער השגחה אז דורך איהם זאל דורכגעפיהרט ווערען די גרויסע זאך און ער איז צוגעטרעטען צום פלאן מיט זיינע אלע קרעפטען און זיין גאנצע ענערגיע. ער האט גערעכענט אז ער וועט מאכען טבריה פאר דער נייער הויפטשטאדט פון די צוריקגעקעהרטע אידען וועלכע וועלען זיך בעזעצען אויף דעם פרוכטבארען באדען פון גליל אין דער נאכבארשאפט פון טבריה.

דאס ערשטע זאך וואס דער אידישער פרינץ האט געטהאן איז געווען צו אויפבויען טבריה וועלכע איז ביז דאן געווען וויסט און פארלאזען. ער האט אראבגעשיקט קיין טבריה זיין פערטרויאונגסמענשען, א בן־אדרת, וועלכער איז געקומען בעוואפענט מיט ספעציעלע כתבים פון סולטאן צום פאשא פון דמשק און צו זיין שטעלפערטרעטער אין צפת, אז זיי זאלען העלפען מיט אלע מעגליכקייטען די דורכפיהרונג פון די פלענער וועלכע בן־אדרת האט אין בעצוג צו טבריה. בן־אדרת האט געפונען פאר נויטיג די ערשטע זאך צו אויפבויען די שטאדט און איהר בעזעצען מיט אידען. דאס ערייכט, האט דאן יוסף ארויסגעגעבען א ציוניסטישע פראקלאמאציאן צו אידען אין פערשיעדענע לענדער אז זיי זאלען קומען און זאלען

קען ניט פערשטעהן, מען קען זיי נאר אנטאפּען... אַט ווי איך טאפּ זיי אַן יעצט אויף דער אויבערפלעכע פון וואַסער...

און איך דערמאַן מיך אַן אַ לעגענדע וואָס איך האָב אַמאָל געלעזען: דער האר״י הקדוש איז אַמאָל געפאָהרען אויף אַ לאָדקע, אויף דעם ים כנרת, פאַרביי אַן אַלטע שוהל וואָס איז געשטאַנען אויפ׳ן ברעג אין טבריה, און מיט איהם אין לאָדקע איז געזעסען דער יונגער מקובל ר׳ חיים וויטאל. דער האר״י האָט פּלוצלונג דערפיהלט אז ר׳ חיים וויטאל דאַרף ווערען זיין תלמיד. ער האָט עס גלייך ענטדעקט ר׳ חיים׳ן און דאָרטען אונטער׳ן הימעל, אויפ׳ן וואַסער פון דעם כנרת, האָבען זיי זיך געשוואָרען טרייהייט איינער צום אַנדערן, און פון דאַן אַן האָט זיך די בעריהמטע אהבה צווישען מייסטער און שילער אַנגעפאַנגען.

פון דאַנען — כנרת־טבריה־צפת — איז ארוים די קבלה און האָט איהר איינפלוס פאַרשפּרייט איבער דער גאַנצער וועלט, וואו אידען וואָהנען. אַלעס מוז קומען פון ארץ־ישראל, און ווען אַ מיסטישע שטרעמונג האָט געדאַרפט אריינדרינגען אין יודענטום, האָט עס אויך געמוזט קומען פון דעם צענטער פון אַלע צענטערן פון ארץ־ישראל. און גליל איז דאָס סודות׳דיגע צענטער פון ארץ־ישראל.

זעהענדיג אויף שריט און טריט ווי
נחלתנו נהפכה לזרים, און ווי מיר האָ־
בען עס געקענט אזוי לייכט ארויסנעה־
מען פון די זרים׳ס הענד — ארומפּאַה־
רענדיג אין ארץ־ישראל, מוז מען ווערען
א מקטרג אויף דאָס פאָלק ישראל, ווייל
ווייניג, זעהר ווייניג האָט דאָס פאָלק
ישראל געטהאָן פאר ארץ־ישראל.

אין דער צייט אָבער וואָס דאָן יוסף
נשיא האָט געזוכט צו ברייגנען די אויס־
לייזונג פון ארץ־ישראל דורך קאָלאָני־
זאַציאָן און אנדערע נאַטירליכע מיטלען,
האָבען אנדערע אידען אין טבריה און
אין צפת געזוכט צו אויסלייזען ארץ־
ישראל פאר׳ן אידישען פאָלק דורך גאנץ
אַנדערע מיטלען — דורך דער גאולה.
צווישען טבריה און צפת — א פלאַץ
געהייליגט דורך גרויסע אלטע אידישע
טראַדיציאָנען — איז געבאָרען געוואָ־
רען דער רעיון, אויך אין זעכצעהנטען
יאָהרהונדערט, מען זאָל ברייגנען
משיח׳ן מיט געוואַלד און מאַכען א סוף
פון גלות מיט איין מאָל. דאָס איז גע־
ווען אן אונטערנעהמונג וואָס איז גע־
גאנגען אין איין ריכטונג מיט דער אונ־
טערנעהמונג פון דאָן יוסף נשיא, נאָר
זי האָט זיך בעוועגט אין גאנץ אַנדערע
ליניען. ביידע בעוועגונגען האָבען אָבער
געשטאַמט פון איין קוואַל, פון דער
שטרעמונג צו ברייגנען אידען צו ארץ־
ישראל און ארץ־ישראל צו אידען. ווי
ווייט עס זאָל ניט אויסקומען צו זיין
קבלה פון פּאָליטיק, האָבען זיי ביידע
געוואָלט און געשטרעבט צו איין זאַך.

און וואָס איז דער סוד אז גראד ארום
דעם ים כנרת און צווישען די בערג וואָס
רינגלען איהם ארום זיינען געבאָרען גע־
וואָרען אין איין צייט אי די פּאָליטישע
אויפפאַסונג פון דער אידישער ערליי־
זונג אי די קאַבאַליסטישע? וואָס איז
דער סוד וואָס דוקא אין טבריה און אין
צפת, וועלכע ליעגען איינע נעבען די
אנדערע, זיינען זיך צוזאמענגעקומען
ביידע שטרעבונגען און דאָרטען האָט
יוסף נשיא געוואָלט ענטוויקלען א אי־
דיש־אויטאָנאָמישען שטאַאט אויפ׳ן
גרונד פון קאָלאָניזאציאָן און אינדוסטרי
און דאָרטען גופא האָט אן אנדער יוסף,

ר׳ יוסף דילאריינה, געוואָלט ברייגנען
משיח׳ן דורכ׳ן שם המפורש? און וואָס
איז דער סוד וואָס אי דער ערשטער
האָט, לויט היסטאָריע, און אי דער
צווייטער האָט, לויט לעגענדע, שיער
שיער ניט עררייכט דעם צוועק נאָר ביים
סוף האָט זיך עפּעס "פארבראָכען"?

ארומגעהענדיג ארום טבריה אין
אבענד אויף דעם ברעג פון דעם בלויען
כנרת, קוקענדיג אויף די שורות בערג
פון איהרע ביידע זייטען, בעטראכטענ־
דיג דעם גליל׳דיגען הימעל — פאַנגט
אָן צו דאַכטען זיך אז מען איז דערגאנ־
גען דעם סוד, פארוואָס דיזע געגענד
האָט אזוי פיעל צו טהאָן מיט סודות׳־
דיגע שטרעבונגען, מיט ערלייזונגס־
חלומות, מיט האַרצרייסעניש נאָך עט־
וואָס אונבעשטימטעס, מיט בייגקעניש
נאָך עפּעס אלטע, בעהאלטענע און פאר־
צויבערטע וועלטען—דאָ איז דער פלאַץ
וואו דאָס רעאַלישע מיט דאָס פאַנטאַס־
טישע זיינען אין גאנצען אויסגעמישט,
און דאָס ערקלעהרט אונז אויך, פאר־
וואָס די אידישע טבריה און צפת זיי־
נען אנדערש ווי אלע אידישע שטעדט
אויף דער וועלט, אפילו ווי ירושלים.

און אין דער פינסטערער נאַכט —
עס איז געווען סוף חודש — בין איך
אריין אין א לאָדקע און האָב זיך געלאָ־
זען שיפען. דער כנרת האָט אויסגעזעהן
טינט־שוואַרץ פון אונטען. א טויטע
שטילקייט האָט געהערשט ארום און
ארום; מען האָט ניט מעהר געהערט ווי
דעם קלאַפּ פון די רודערס איבער׳ן וואַ־
סער. ביים זייט האָבען זיך ארויסגע־
זעהן די ריעזיגע שאַטענס פון די בערג,
ווי שומרים וואָס היטען אז די סודות
פון דעם כנרת זאָלען ניט אנטלויפען.
אָט דאָרטען אויפ׳ן בארג ליעגט רבי
עקיבא — מורמעלט מיר אריין אין אוי־
ער מיין בעגלייטער. אין מיין פאַנטאַ־
זיע ציהען זיך שורות פון אלטע גבורים,
קדושים, מענשען־ריעזען וואָס זיינען
אין הונדערטער, אין טויזענדער יאָהרען
צוריק געשוואומען איבער דעמזעלבען
וועג, אויף וועלכען איך שווים; דער
גאנצער לייק איז פול מיט קדושה, מיט
אלטע סודות, סודות וועלכע קיין מענש

זי בענוצט די אינדיער אין ארץ ישראל ווען מען זי האט געבראכט צו מלחמה־צוועקן פאר וויכטיגע ארבייטען וואס זי דארף טהאן, איבערהויפט צו בויען וועגען. זי פערלאזט זיך ניט, ווי עס שיינט, אז דער ועד הצירים וועט אויפבויען אלע וועגען פון דער אידישער לאנד. אין ראש פנה האבען מיר זיך אבגערוהט א פאאר שטונדען און זיינען נאכהער אוועקגעפאהרען איבער די בערג צו צפת.

א געוואלדיגע ערשיינונג מאכט די שטאדט צפת ווען מען דערזעהט איהר פלוצלונג הענגענדיג אויף א זייט פון א בארג. שורות הייזער איינע איבער די אנדערע שפיגלען זיך אב אין די ליכטיגע זונען־שטראהלען וועלכע שיטען זיך רייכליך איבער די בערג צווישען וועלכע צפת געפינט זיך. די הייזער זעהען אויס ווי נעסטען, ווייס געקאלכטע נעסטען וואס זיינען איינגעבויט אין די זייטען פון בארג און אזוי זיינען זיי באמת. אין צפת געהט א מענש ארויס אויף דער פראנט סייד־וואק פון זיין הויז און אין אמת'ן שטעהט ער גאר אויף דעם דאך פון א צווייטע הויז, וועלכע שטעהט נידעריגער ווי זיינע. אייך דאכט זיך אז איהר געהט אין גאס אין אמת'ן אבער געהט איהר אויפ'ן רוף פון הייזער, ווייל דאס וואס ביי אייך איז די סטריט איז פאר די וואס וואהנער נידעריגער אויפ'ן בארג די דעכער פון זייערע הייזער. די שטאדט ליעגט אבער ניט אויף איין בארג נאר אויף עטליכע, אזוי אז זי איז איינגעטהיילט אין עטליכע קווארטאלען, מיט גרויסע טאהלען צווישען זיי. דער אידישער קווארטאל איז דער ארימסטער פון אלע.

אבער ווען איהר שטעהט פאר דער שטאדט און קוקט פון דער ווייטען אויף צפת זעהט איהר ניט, די קרומע ענגע געסלאך, איהר זעהט ניט די בלינדע געסלאך וואס ענדיגען זיך מיט א וואנד פאר אייער נאז, פון דערווייטען זעהט אוים צפת זעהר שעהן, זעהר פאנטאסטיש, ווארום קיין מעהר פאנטאסטישען פלאץ צו בויען א שטאדט ווי דער פלאץ אויף וועלכע צפת געפינט זיך קען מען ניט געפינען אויף דער גאנצער וועלט. שטעלט זיך פאר א גרופע ווילדע בערג, שארפע וואלקענשפאלטענדע בערג וואס ציהען זיך אין אלע פיער זייטען, איינע איבער די אנדערע און איינע העכער ווי די אנדערע, און צווישען דיזע בערג שורות וואס מאכען אייערע אויגען שווינדלען מיט זייער גלייכהייט און הויכקייט, לויפען, א תהום נאך א תהום וועלכע ווערען פעראירט איינע אין די אנדערע און קרייצען דורך איינע די אנדערע אזוי אז אייך דאכט זיך אז קיינער קען פון דאנען קיינמאל ניט ארויסקריכען אויף דער ווייסער וועלט. אט דאס איז די געגנד אין וועלכער עס ליעגט די שטאדט צפת, די שטאדט פון קדושה און קבלה, פון קברים און פון טראדיציאנען. איין קוק אויף צפת און איהר זייט איבערצייגט אז די שטאדט מאכט ניט אויפגעלעגט איהרע איינוואהנער צו פערגעניגען און לוסטיגקייט, עס איז גענוג, דאכט זיך, פיר א צפת'ער ארויסצושטעקען דעם קאפ דורכ'ן פענסטער, א קוק טהאן אויף דער ארומיגער סצענערי און ווערען ערנסט — אויב ער איז נאך דאס ניט געוועזן פון פריהער.

מיין וואגען איז אריין אין שטאדט, מיר זיינען פארבייגעפאהרען די שטאדט האל אויף וועלכע עס איז געהאנגען א סיין אין ענגליש, העברעאיש און אראביש. פארביי די פאסט אפיס און אנדערע אפיציעלע געביידען אויף קיינעם פון וועלכע עס האט ניט געפעהלט א העברעאישע אויפשריפט. נאכהער פאר דעם אנגלא פאלעסטינא באנק און פארביי א הויז מיט א סיין בית הפועלים און זיינען פערפאהרען צו דעם איינציגען האטעל אין צפת, האטעל שטערן. איך זאג פארפאהרען — דאס איז אבער ניט מעהר ווי א מליצה, ווייל דער האטעל שטעהט אין "דער גאס", און אין

אויף שבת קיין צפת

איך האָב בעשלאָסען צו האַלטען שבת אין צפת.

די נאַכט פון דאָנערשטאָג אויף פרייטאָג איז געווען זעהר א הייסע. אין טבריה איז הייסער ווי אין גאַנץ ארץ־ישראל און דער האָטעל קיפּער האָט מיר פאַרגעשלאָגען איך זאָל שלאָפען אויפ׳ן דאַך. עס איז דאָרטען אויך געווען היים אָבער א קיהלער ווינטעל האָט געבלאָזען פון צייט צו צייט. ארום א זייגער צוויי ביינאכט בין איך איינגעשלאָפען. איך האָב זיך אויפגעכאַפּט פון א געזאנג וועלכער האָט זיך געלאָזען הערען גלייך. איבער מיין קאָפּ. האַרט נעבען האָטעל אויף וועמעס דאַך איך בין געשלאָפען האָט זיך געפונען א מחמדאנישע קירכע מיט דעם געוועהנליכען קיילעכדיגען טורעם אויף דעם שפּיץ פון וועלכען עס איז פאראן א גאַלעריע. אויף דער גאַלעריע געהט ארום דער מועזין (חזן) וועלכער זאָגט אַז די גלויביגע אַז די צייט פון תפלה איז געקומען — דערמיט וואָס ער פאַנגט אליין אָן מתפלל צו זיין. די שטימע וואָס האָט מיר אויפגעוועקט פון שלאָף איז געווען דעם מוזעין׳ס, וועלכער האָט געזונגען די תפלה פון דעם מאָרגענשטערן. זיין קול איז געווען א שאַרפער און אראָבקומענדיג פון דעם הויכען טהורם האָט זיך עס געטראָגען ווייט און ברייט איבער דער שלאָפענדיגער שטאָדט וועקענדיג די מאמינים צו תפלה. די מאמינים האָבען אָבער זיך ניט געקימערט וועגען דעם מוזעין און זיינען ווי עס שיינט פאָלשטענדיג יוצא געווען מיט איהם אליין. דער ניגון איז געווען א זעהר טרויעריגער און זיין תפלה, האָט פארנומען א גוטע פופצעהן מינוט. איך בין שוין מעהר ניט געשלאָפען, בין געלעגען און געקלעהרט וועגען די מאָדנע דרכיםפון דעם אריענט און זיינע מנהגים.

פרייטאָג גאַנץ פריה זיינען מיר ארויסגעפאָהרען פון טבריה קיין צפת דורך ראש פנה. אויפ׳ וועג האָבען מיר אָנגעטראָפען א סך אינדישע סאָלדאטען וואָס האָבען דאָ געבויט א וועג. וואו ניט וואו האָט מען געזעהן א ווייסען ענגלענדער וואָס האָט קאָמאַנדירט מיט די אינדיער. ענגלאנד זיצט ניט ליידיג און

גליעדער געהען ארום אין גאס און ווי זיי פאלען פלוצלונג אוועק. דער הונגער איז געווען אזוי גרויס אז ווען אן אראבער פלעגט שוילען אן ארענדזש פלעגען צעהנדליגע אידען זיך הרג'ענען אויפצוהויבען די שאלעכטס פון דער ערד. קיינער קען גאר ניט אויסדערצעהלען וואס דא איז געווען. און וואס אידען האבען געהאט האט מען פארקויפט צו די אראבער, מען האט פערקויפט מעבעל, בעטגעוואנד, קליידונג און מען האט פערקויפט הייזער כמעט ווי אומזיסט — אבי זיך רעטען פון הונגער. איהר קענט געפינען ביי אראבער טליתים וויפיעל איהר ווילט. דאס האט מען אוועקגעגעבען פאר א ברעקעל ברויט!

עס האט אנגעפאנגען ווערען טונקעל, איך בין אוועק דאווענען אין די שוהל פון האר"י הקודש.

"דער גאס" קען מען ניט פאָהרען נאָר
געהן בארג אראָפּ און בארג ארויף און
די פוהר האָט זיך געמוזט אָבשטעלען א
היבש שטיק איידער איך האָב דעם האָ־
טעל געקענט דערגרייכען.

אין דער גאס האָט זיך געזעהן די
סימנים פון שבת. אידענעס זיינען גע־
גאנגען מיט טעפּ, אינגלאך און מיידלעך
זיינען געלאָפען מיט שבת'דיגע אָרדערס,
א גרויסער טהייל פון די אינגלעך און
פון די מיידלעך האָבען געמענט זיין א
ביסעל ריינער ווי זיי האָבען אויסגע־
זעהן. די ערשטע זיינען געווען מיט לאנ־
גע פאות און געקליידעט אין דעם זעלבען
טראכט ווי די קינדער פון די פרומע על־
טערען אין ירושלים. זיי ריידען אויף
אידיש, ליטווישען און פּוילישען. מאנ־
כע קינדער ריידען אויך העברעאיש. ווען
א נייער מענש געהט דורך "די גאס"
שטעלט מען זיך אויף די בריקלאך אָדער
מען קוקט דורך די פענסטער — גאנץ
היימיש — קליינשטעטעלדיג.

אין האָטעל בין איך אריין אין א
שמועס מיט דר. שטערן, א זוהן פון דער
האָטעל־קיפּערין, און א געבאָרענער אין
צפת, איבער דער לאגע. א יונגער מאן
וואָס איז געזעסען אין צימער און וועל־
כער האָט ניט געהאט קיין אידישען
אויסזעהן האָט זיך אין שמועס אריינ־
געמישט און האָט גערעדט א שעהנעם
און פליסענדען העברעאיש. נאָכדעם ווי
ער איז אוועקגעגאנגען האָט צו מיר דר.
שטערן געזאָגט: זעהט איהר, דער וואָס
איז דאָ געווען איז א געבראָטענער אנ־
טיסעמיט, ער איז אן אראבער, איז גע־
גאנגען אין א אידישע שוהלע און האָט
זיך אויסגעלערנט העברעאיש. ער איז
דער רייכסטער עפענדי פון דעם גאנצען
געגענד, פערמאָגט א סך דערפער און ער
איז געווען דער אויסערוועהלטער פון די־
זען געגענד אין פייזעל'ס פּארלאמענט
אין דמשק וואו ער האָט גערעדט גע־
גען אידען. יעצט נאָך פייזאל'ס מפּלה
איז ער גאָר אן אנדער מענש געוואָרען.
ער איז געקומען זאָגען אז ער מיינט
חלילה קיין שלעכטס ניט וועגען אידען,
אז מען קען לעבען פריעדליך צוזאמען
און אז אלעס וואָס איז געווען איז גע־
ווען. איבערהויפּט האָט זיך די שטימונג
געביטען אין דער לעצטער צייט — האָט
דר. שטערן געזאָגט — דער טומעל איז
אריבער. איך בין א מיטגליעד פון ועד
העיר, עס איז געבליבען ביי אונז בע־
שלאָסען לעצטע וואָך צו איינלאָדען צו
אונז די פאָרשטעהער פון די אראבער
און זיך דורכריידען מיט זיי אין א
פריעדליכע וועג אום צו מאכען די בע־
ציהונגען צווישען אידען און אראבער
מעהר פריינדליך. מיר האָבען זיי געלאָ־
דען און זיי זיינען געקומען. מיר האָבען
זיי ערקלעהרט אז מיר זעהען ניט איין
קיין אורזאכע פיר אונפריינדליכקייט.
מיר וואָהנען שוין הונדערטער יאָהרען
צוזאמען. פארוואָס זאָלען מיר זיך ריי־
סען. זיי האבען געענטפערט אז זיי
זעהען ניט איין פון זייער זייט קיין
אורזאכע פאר קריגערייען. מען זאָגט
זיי אז אידען מיינען קיין גוטעס צו די
אראבער, אויב אָבער דאָס איז ניט ריכ־
טיג, דאן איז א געמיינזאמע פריינד־
שאפט די בעסטע זאך פאר ביידען, אזוי
למשל זיינען זיי געגען דעם אז מען זאָל
באָיקאָטירען אראבישע ארבייט א. ז. וו.
קורץ, מיר האָבען זיך פריינדליך דורכ־
גערעדט און מיר גלויבען אז די זאך האָט
גוטעס געבראכט.

איך האָב געפרעגט דעם דר. שטערן
וועגען דער אורזאכע פון דעם גרויסען
אומעט וואָס מען זעהט אויף צפת'ער
אידען. צפת'ער אידען — האָט ער מיר
געענטפערט — זיינען אין דער מלחמה
צייט דורכגעגאנגען דעם שוידערליכסטען
קריזיס אין דער געשיכטע פון דער אי־
דישער בעפעלקערונג פון דיזער שטאָדט.
צוויי דריטעל פון שטאָדט זיינען אויס־
געשטאָרבען פון הונגער און פון קראנק־
הייטען וואָס בעגלייטען הונגער. מענ־
שען פלעגען דאָ פאלען אין די גאסען פון
הונגער. מען פלעגט אָפט קענען זעהן ווי
אידען מיט געשוואָלענע געזיכטער און

עפּעס אַזוי אונהיימליך אויפ'ן האַרצען: קומען ניט דאָרטען ביי נאַכט אין די דאָזיגע קליפּטען, צו וועלכע עס איז ניטאָ קיין גלייכער וועג, קומען ניט דאָרטען עפּעס גייסטער אין אַ גרויסע צאָהל און האַלטען זיי ניט אָב אויף דעם גרונד פון די תהומות עפּעס אַזעלכע פערזאַמלונגען אונטער דעם צודעק פון די נאַכטשאָטענס? בעהאַלטען זיי זיך ניט אין די היילען אָדער הינטער ריעזיגע שטיינער, וואָס ליעגען צוואוואָרפען פון ששת ימי בראשית, דאָרטען וואו די פיס פון די בערג ווערען צוזאַמענגעפלאָכטען?

אָבער מענשען מיט ליכטיגע נשמות, וואָס זוכען זיך אויפצוהויבען אין אַ העכערע וועלט, שטעלען ניט אָב לאַנג זייער געדאַנק אויף די ניעדעריגע תהום'יגע טהאָלען, זיי האַלטען זייער בליק העכער אויף די שאַרפע רוקענס פון די בערג, פון וואַנען עס לייכט אַראָב די לעצטע ליכט־שטראַהלען פון טאָג. דער הימעל איז רויט ווי פייער און די שאַרפע בערג־רוקענס זעהן אויס ווי פאַרגאָלדעט, דער לעצטער קאַמפּף פון ליכטיגקייט און פינסטערניש צווישען שטראַהלען און שאָטענס ווערט אויסגעקעמפּפט אויבען, ווייט, אין די הימלען אויף די שפּיצען פון די בערג. נאַכט ווערט ניט דאָ אונטען אויף דער ערד, נאָר אויבען אין הימעל, וועלכער ליעגט אָנגעשפּאַרט אויף די גוואַלדיגע זיילען, וואָס רינגלען אַרום די טהאָלען איבער וועלכע די שטאָדט צפת קוקט אַראָב. דאָ ווערט ניט נאַכט שטיל און רוהיג, דאָ ווערט עס דורך קריעג און די פאַרנאַכטיגע שטונדע זעהט דאָ אויס ווי אַ קאַמפּפס־שטונדע.

און אָט פון דיעזער מלחמה צווישען ליכט און שאָטען, צווישען טאָג און נאַכט, קומט אַרויס פרייטאָג פאַרנאַכט די מלכה־שבת, אַזוי שנעל ווי די זונן בויגט אַראָב איהר קאָפּ הינטער דעם רוקען פון זשערמאַק. זי קומט מיט אַ לייכטען טריט איבער דעם שוועל פון צפת'ער טהאָל, די שורה בערג וואָס צאַמען אָב צפת פון דער גאַנצער וועלט. מען זעהט איהר שפּאַציערענדיג אין אַ לייכטע גראַציעזע תנועה פון איין שפּיץ באַרג ביז'ן אַנדערן איבערשפּאַנענדיג איין תהום נאָכ'ן אַנדערן, זי קומט אַ ריינע און אויסגעוואַשענע פון דעם גרויסען ים, וועלכער זעהט זיך אַרויס דאָרטען ווייט הינטער די בערג. דאָס איז יענער ים וואו די זונן געהט יעצט אריין, אַבוואָהל זעהען קען מען איהם ניט,

און אַ הייליגע ציטערניש, אַ ציטערניש פון שמחה, נעהמט אַרום דעם מאַן וואָס שטעהט אין פעלד אויפ'ן זייט פון באַרג און זעהט די מלכה שבת אָנקומענדיג, און ער שרייט אויס: לכו נרננה — — — כי הוא אל גדול ומלך גדול — אשר בידו מחקרי ארץ ותועפות הרים לו — און ער נעהמט ניט אַראָב די אויגען פון די בערג — אשר לו הים — און ער בליקט ווייט אריבער איבער דעם באַרג און ער זעהט אין זיין פאַנטאַזיע דעם ים, וואָס ציעהט זיך הינטער איהם — און ער ענדיגט מיט עקסטאַז: בואו נשתחוה וכו'. און דער האר"י הקדוש און זיינע תלמידים גיסען אויס זייערע נשמות אין אַ פייערדיגע קבלת שבת תפלה, אין וועלכע עס שיינען צו נעהמען אַן אַנטהייל טאָהל און באַרג, בוים און פעלד, שטיין און גראָז. און ווי גרויס און מורא'דיג איז די שוהל אין וועלכע דער האר"י איז מתפלל. דער הימעלדאַך בלוי און אויסגעשטערנט. די ווענט אייביגע פון שעפּפער'ס האַנד אַרויסגעגאַנגען, די זיילען וואָס האַלטען דעם דאַך, דער זשערמאַק און זיינע חברים, — די וואולקאַנישע שפּיצען פו אַרום און אַרום! דאָס איז ניט אַנדערש אַז דער אָרט איז אַ הייליגער און דאָ איז דער טויער פון הימעל....

און עס שטעהט דער האר"י הקדוש, און עס טראָגט איהם אַלע מאָל העכער און העכער. ער איז שוין לאַנג אַריבער די בערג, ער איז דורכגעגאַנגען די גאַנצע וועלט איבער ים'ען, טייכען און מדבריות, וואו גאָט'ס אויסערוועהלטע פאָלק פּייניגט זיך אין יסורים און אין צרות, לעכצענדיג איסגעלעזט צו ווערען — און קען ניט. ישראל איז אין תפיסה. און דאָרטען אויבען רייסט זיך דער מלך־המשיח אַראָבצולויפען און אויפצוזאַמלען די אידישע קינדער און זיי בריינגען אַהין אין דער הייליגער לאַנד — און ער קען ניט. די טומאה

25.

אין הארי'ס שוהל

די שוהל וואָס רופט זיך אויף דעם נאָמען פון האר"י הקדוש איז ניט די אין וועלכע דער האר"י האָט געדאַוונט, אַבוואָהל מען ווייזט דאָרטען אין מערב־וואנט אַן אַלטען קליינעם צימער וואו דער האר"י האָט געזאָלט זיך אָפט געפינען. דעם הארי"ס שוהל וואו ער האָט געדאַוונט און געלערנט געפינט זיך אונטען ניעדריגער בארג אראָב, און אהין בין איך שפּעטער געגאַנגען צו זעהן דעם פּלאַץ אין וועלכען דער וואונדערליכער מאַן פלעגט זיך מיחד זיין מיט דער תורה. די שוהל וואָס שטעהט אויפ'ן בארג און וואָס רופט זיך אויפ'ן הארי"ס נאָמען, איז אויפגעבויט געוואָרען אויף דעם פּלאַץ וואו דער הייליגער מאַן פלעגט מקבל שבת זיין, און גלייך נעבען שוהל פאר'ן איינגאַנג איז פאַראַן דער חצר פון שוהל און דאָרטען פלעגט עס דער האר"י שטעהן אַלע פרייטאַג פאַרנאַכט מיט זיינע תלמידים און ווארטען דעם הייליגען שבת מקבל צו זיין.

אין יענער צייט זיינען דאָ אָבער קיין הייזער ניט געווען. די שטאָדט איז געלעגען אונטען. דער האר"י פלעגט פרייטאָג פאַרנאַכט נאָכדעם וואָס ער איז געגאַנגען טבילה אין א קאַנאַל וואָס גייסט זיך אַרויס פון די בערג אַרויפ־

געהן דאָ אויבען אויפ'ן פעלד אויפ'ן שפּיץ בארג, האָט זיך געשטעלט געגען זונען אונטערגאַנג און מקבל־שבת געווען מיט זיינע תלמידים. דער האר"י הקדוש האָט געוואוסט וואָס ער טהוט. אויב עס איז פאַראַן אויף דער וועלט א פּלאַץ וואו א מענש קען אריין אין א הייליגען עקסטאַז, אין דער צייט ווען דער טאָג פערשווינדעט און די נאַכט קומט אָן — איז עס דיעזער פּלאַץ פון הארי"ס קבלת שבת.

ארום און ארום שטעהען די ריעזיגע בערג, וואָס שפּארען אין די וואָלקענס, זיי שטעהען אין א געשלאָסענעם קרייז, אַזוי אַז אין קיין זייט קען מען פון זיי ניט געפינען קיין אויסגאַנג. עס איז נאָך ליכטיג, אָבער די זוהן זעהט מען שוין ניט, זי האָט זיך ארונטערגעזעצט הינטער דעם שפּיץ פון זשערמאַק, דעם קעניג פון די שלאָפענדיגע ריזען. גרויסע שאַטענס ציעהען זיך אויס אויף א מיסטעריעזן אופן אויף די שארפע זייטען פון די גלאַטע שטיינערנע בערג און ווערען פערשוואונדען אין די טיעפע תהום'ען וואו דאס אויג קען זיי ווייטער ניט נאָכגעהן, און ווען דער מענשליכער בליק לאָזט זיך ארונטער אין די ראָזיגע בערגיגע שפּאַלטען, ווערט,

פאַראָרימט. מען האָט מיר נעגעבען אַ פאַר׳חלב׳טען, צושניצטען סטענדער וואָס האָט שטאַרק געסקריפּעט ווען איך האָב זיך אויף איהם אָנגעשפּאַרט. עטליכע צוריסענע סדורים האָבען זיך ארומגעוואַלגערט אויף דער מזרח־באַנק און אויף עפּעס אַ זייטיגען טיש. די שוהל איז ניט געווען אפילו האַלב פול. (ניטאָ יעצט ווער זאָל אָנפּילען שוהלען אין צפת. די שטאָדט איז אויסגעשטאָרבען. פון די 35 שוהלען פון פאַר דער מלחמה זיינען זיבעצעהן אין גאַנצען צוגעמאַכט) עטליכע אידען אין לאַנגע ביז דער ערד כאַלאַטען, פון אַ זעהר אָרימען שטאָף גענעהט, מיט ריעזיגע ברייטע, געלע גאַרטלען און מיט גרויסע שטריימליך, וואָס זיינען געווען אַראָבגעזעצט ביז די אויגען — האָבען זיך ארומגעדרעהט, געדאַווענט און געקנאַקט בשעת מעשה מיט די פינגער, עטליכע קינדער זעהר שלעכט געקליידעט זיינען געשטאַנען אין אַ הויפען ביי אַ זייט פון בימה, מאַנכע פון זיי האָבען געהאַלטען די פינגער אין מויל און קיינער פון זיי האָט ניט אַראָבגענומען די אויגען פון דעם אורח, וואָס איז אַראָבגעפאַלען ווי פון הימעל אויף צפת. נעבען עמוד איז געשטאַנען עפּעס אַ יונגערמאַן מיט אַ פראַנצויזישען בערדעל, וועלכער האָט דורכאויס ניט געהאַט קיין צפת׳ער אויסזעהען, און האָט זעהר וואָכעדיג מקבל־שבת געווען. מען האָט מיר ערקלעהרט ניט געפרעגטערהייט אַז מאָרגען שטעלט מען זיך אַזויפיעל און אַזויפיעל דעם זייגער דאַווגען, וועלכעס האָט געמיינט אַז זיי ערוואַרטען איך זאָל קומען אין דער פריה אין שוהל און אַז זיי זיינען גרייט מיר צו געבען אַן עליה און אַז איך פון מיין זייט זאָל אויך וויסען וואָס איך האָב צו טהאָן.

און די קליפות און די זינד פאַרשטעלען איהם דעם וועג, און אין האַרצען פון הייליגען מאַן אויף די צפת'ער בערג ווערט אָנגעצונען אַ פייער פון התלהבות און וואָס וואָלט געווען אַז כל ישראל וואָלט מיט איין מאָל תשובה געטהאָן! עס וואָלט פערשוואונדען די טומאה און די קליפה, און די זינד, דער מלך המשיח וואָלט זיך אַרויסגעריסען פון תפיסה, און מיט לייכטע שריט, ווי די שריט פון דער מלכה שבת, וואָלט ער אריבער די בערג — און די גאולה איז דאָ. נאָר, אויב אַלע אידען קענען ניט מיט אַמאָל תשובה טאָן, קען ער און זיינע תלמידים ניט אזוי פּיעל זיך רייניגען און הייליגען ביז זיי זאָלען ברייגגען דעם מלך המשיח פאר'ן גאַנצען פאָלק? זיינען זיי ניט אויסגעקליבען געוואָרען פאַר דיעזען צוועק און איז ניט צפת וואו עס ליעגט דער געטליכער ר' שמעון בן יוחאי, אָט דאָרטען געגענאיבער אין מירון אויף'ן זייט פון צווייטען בארג, איז ניט צפת דער בעסטער פלאַץ פון וואַנען אַזאַ זאַך קען קומען?

און ער און זיינע תלמידים דאַווגען דאָך ניט אַליין אום קבלת שבת. אָט די אַלע טהאָלען און בערג ארום און ארום זיינען דאָך פול מיט נשמות, הייליגע נשמות פון פערגאַנגענע דורות, נשמות פון תנאים, פון קדושים, פון אַלע די וואָס האָבען געלעבט אין גליל אין ארץ ישראל אין דער גאַנצער וועלט, די אַלע נשמות קומען זיך צוזאַמען פרייטאַג פאַרנאַכט אין דער הייליגער שעה צו מקבל שבת צו זיין אָט דאָ צווישען די בערג און זינגען אַ שבח צום בורא עולם, און בעטען פאַר דער גאולה, זיי קומען זיך אַלע צוזאַמען מיט איהם, דער האר"י און זיינע תלמידים, ער זעהט זיי אַלעמען, ער ערקענט זיי אַלעמען, זיי ענטפערן אַלע אויף די ברכות און זיי פאַראייניגען זיך אַלע אין אַן אויסגוס פון שירות ותשבחות און בקשות הקץ והגאולה.....

און אזוי פלעגט דער האר"י הקדוש זאָגען אַז די צאָהל פון די וואָס דאַוונען מיט איהם צוזאַמען פרייטאַג פאַרנאַכט זיינען כפלים כיוצאי מצרים.

און איינמאָל אין אַ געוויסען ערב שבת האָט דער האר"י הקדוש דערפיהלט אַז די ענדע פון די אידישע יסורים קומט אָן. זיינע תפלות זיינען דערהערט געוואָרען אויבען, דעם שטן'ס האַנד איז געפאַלען און אַלעס איז גרייט פאַר דער גאולה. מיט אַ פנים וואָס האָט געשטראַהלט פון שמחה האָט זיך דער הייליגער מאַן געווענדעט צו זיינע תלמידים און זיך אומקעהרענדיג מיט'ן פנים צו ירושלים האָט ער געזאָגט: קינדער! משיח וועט נאָך היינט קומען, היינט צו קבלת שבת, אָבער מיר מוזען אַלע זיך אונטעראיילען און קומען צום כותל־מערבי צו קבלת־שבת און דאָרטען וועט משיח אַראָבגעהן. געזאָגט האָט עס דער הייליגער מאַן און איז געווען גרייט מיט איין פליה פון קפיצת הדרך קומען צום כותל־מערבי, האָבען אָבער די תלמידים זיך אָבגערופען: רבי, ווי אזוי קענען מיר קומען צום כותל־מערבי צו קבלת־שבת, די זונן האָט זיך דאָך שוין געזעצט הינטער די בערג און צו ירושלים איז דאָך אזוי ווייט.

אין דעמזעלבען מאָמענט איז פאַרשוואַרצט געוואָרען דאָס ליכטיגע געזיכט פון האר"י הקדוש, ער האָט פאַרבראָכען מיט די הענד און אויסגעשריען: אָ, וועה! איהר האָט אונגליקליך געמאַכט דאָס פאָלק ישראל, איהר האָט פאַרזינדיגט משיח'ן, ווען איהר געהט גלייך נאָך מיר קיין ירושלים און פרעגט קיין זאַך ניט וואָלט היינט משיח געקומען. ווי אזוי אָבער קענט איהר ברייגגען משיח'ן אַז עס פעהלט אייך אמונה?! ביטער האָבען די תלמידים געוויינט אויף דעם גרויסען אונגליק וואָס זיי האָבען געבראַכט דורך זייער פראַגע, אָבער אַלעס איז שוין געווען פערפאַלען. דער הייליגער מאַן איז געשטאַנען און האָט מתפלל געווען. נאַכט האָט זיך אָנגערוקט אויף די בערג פון צפת.

די גרויסע אונטערנעהמונג איז צוגרונדע געגאַנגען, ווייל די אונטערנעהמער אליין האָבען קיין איבערצייגונג געהאַט אין זייער זיעג און ערפאָלג!

איך בין אריין אין שוהל פון האר"י. אַלעס איז אָבגעלאָזען, פער'חושך'ט און

ערשטע שוהל וואס איך האב בעזוכט. איז געווען די שוהל וואו דער האר"י פלעגט דאוונען און לערנען א גאנצע וואך. די שוהל אליין איז צוגעבויט גע־ווארען שפעטער, אבער דארטען איז פא־ראן ביי דער זייט א קליינער צימער, אן אלטער, מיט דעם פלאטץ וואו דער האר"י פלעגט זיצען. איינמאהל, דער־צעהלט די לעגענדע, האט דער האר"י דארטען אויפגערופען צום ספר פאלגענ־דע קרואים: אהרן—כהן, משה — לוי, אברהם — שלישי, יצחק — רביעי, א. ז. וו. אין איינע פון די שוהלען איז פאראן א ספר־תורה אויף וועלכער מען דערציילט נסים ונפלאות פון פערגאנגענ־נע צייטען. די ספר־תורה האט געזאלט געשריבען ווערען פון הרב אבוהב. דער ספר איז אזוי הייליג, אז מעהר ווי אום ראש השנה און יום כפור לייענט מען אין איהם ניט.

א לעגענדע דערצעהלט, אז איינמאל אין איינעם פון די אנפאלען פון בעדו־אינער, ווען מען איז בעפאלען אויף צפת, גערויבט און פערניכטעט אלעס, וואס איז זיי אין די הענד אריינגעפאלען און האבען צוריסען און פערברענט פיעלע ספרי־תורות, איז אריינגעפאלען דיעזע ספר־תורה אויך אין די הענד פון די רויבער, אבער די פראים האבען בשום אופן ניט געקענט פערניכטען דעם ספר. אלעס וואס זיי האבען געקענט איז גע־ווען צו אברייסען די יריעות איינע פון די אנדערע, אבער זיי האבען ניט גע־קענט אנריהרען אפילו איין אות פון ספר גופא. אן אנדער לעגענדע דער־צעהלט, אז אין גרעסטען חורבן וואס די דרוזען האבען געבראכט אויף דער שטאדט צפת יזען זיי האבען אלעס צער־שטערט, וואס עס איז זיי אין האנד אריינגעפאלען, האבען זיי נאכהער בע־שלאסען צו געהן צו דער שוהל וואו די ספר־תורה פון ר' אבוהב זיך געפונ־נען. קומענדיג נאהנט צום שוהל האט זיך זיי געדאכט אז זיי הערען דעם אנ־קומען פון א טערקישע ארמיי, זיי זיינען אנטלאפען ווי שנעל נאר זיי האבען געקענט. די טערקישע ארמיי איז ניט אנגעקומען. דאס איז אבער געווען א נס פון דער ספר־תורה פון ר' אבוהב. איינ־מאל זאגאר — דערצעהלט אן אנדער לעגענדע, איז שוין געלונגען די אראבער צו גנב'ענען די ספר־תורה, אבער אין עטליכע טעג שפעטער האט מען געפונען די ספר־תורה צוריק אויף איהר פלאטץ.

אלעס וואס עס ווערט דערצעהלט איז צוזאמענגעבונדען מיט די גוואלדיגע צרות וואס די אידען האבען דא אויס־געטראגען. מען קען ניט איבערצעהלען די פאגראמען וואס צפת האט דורכגעלי־טען און עס איז ניטא קיין צאהל צו די הריגות, וועלכע מען האט דא אויף אידען געמאכט. עס איז אונמעגליך צו פארשטעהען ווי אזוי די אידען האבען זיך דא געהאלטען טראץ אזעלכע שרעק־ליכע פרפאלגונגען. נאר דער פעסטער ענטשלוס אז אויף דיזען הייליגען פלאץ מוז זיין א אידישער ישוב, האט געגעבען די אידען די קראפט אזוי פיעל אויסצו־שטעהן און ניט אויפגעבען דעם קאמפף. די צפת'ער אידען האבען הינטער זיך א געשיכטע פול מיט הייליגען עקשנות און נאך יעדער קאטאסטראפע פלעגען זיי צוריק זיך אומקעהרען אין שטאדט אפבויען די הורבות און זיך בעזעצען דא פון דאס ניי, די צפת'ער אידען האבען זיך געפיהלט אלס די פארקעמפפער פון דעם נאציאנאלען צוריקקעהר אין ארץ־ישראל און זיי האבען זייער פפליכט הייליג און מהייער געהאלטען.

פון צפת איז ארויסגעקומען גרויסע נאציאנאל־רעליגיעזע־שטרעמונגען, וואס האבען אויפגערירט די אידישע הערצער פון די גאנצע וועלט, האבען ערוועקט א פייער פון ליעבשאפט צו דער אלטער היים און האבען אלע מאל געבראכט נייע חוואליעס פון איינוואנדערער — חלוצים וואלט מען זיי היינט גערופען —קיין ארץ ישראל. איינע פון די אידע־

.26

אויפ'ן בית עולם אין צפת

ווען איך בין ארויס פון שוהל האט זיך מיט מיר אויסגעגלייכט א איד פון מיטעלע יאהרען מיט א זעהר מאגערען פעזיכט, איך וואלט געזאגט א ריכטיגען צפת'ער געזיכט און מיט א גרויסע שטריימעל. ער האט זיך ערקלעהרט אלס דער שמש פון שוהל, און ניט נאר פון שוהל האר"י, נאר פון דער גאנצער שטאדט, וואס דאס מיינט גענוי ווייס איך ניט, ער איז אויך געווען א מוכטאר (דער עלטסטער, א סארט רעגיערונגס בעאמטער) אין דער טערקישער צייט, מען האט איהם דארום אין דיענסט ניט גענומען. ער, פון זיין זייט, האט געפיהרט די חשבונות פון די געשטארבענע אין צפת אין דער צייט פון קריעג און ער ווייס זיכער, אז עס זיינען אויסגעשטארבען אזוי פיעל און אזוי פיעל. אויסער שמש און מוכטאר איז ער נאטירליך א שדכן אויך און בכלל קען קיין שמחה אין שטאדט אהן איהם ניט זיין. ער איז אבער אויך דער גרעסטער בקי אין די קברים פון צפת. ער ווייס וואו עס ליעגט יעדער פון די תנאים און ער קען צייגען אז אורח דעם וועג צו אלע מקומות הקדושים בעסער ווי אירגענד וועלכער אנ־ער ילוד אשה, און והראיה אז ווען עס איז געווען אין צפת דער־און־דער האט ער, דער שמש איהם אויסגעפיהרט אלע קברים און יענער איז שטארק צופרידען געווען. ער האט אכט קינדער און הייסט יצחק פינקעלשטיין! איך האב געדאנקט דעם שמש־מוכטאר־גייד פאר די מאסע אינפארמאציאן וועלכע ער האט מיר ניט פערלאנגטערהייד געגעבען און האב איהם געזאגט אז מיר וועלען זיך מארגען מסתמא זעהן אין שוהל. געוויס, האט ער געזאגט, איך וועל אייך קומען אויפוועקען און רופען אין שוהל, איהר זאלט חלילה ניט פארשפעטיגען דעם דאווענען. אט דאס הייסט פריינדליכקייט; אין ניויארק, וואו איך וואהן שוין זיעבצעהן יאהר, האט זיך נאך קיינער ניט געקימערט פאר מיר אין דיעזער בעציהונג.

אויף מארגען פריה איז דער שמש געקומען אלס א ספעציעלער שליח פון גבאי מיר אפיציעל איינצולאדען אין שוהל. נאכ'ן דאווענען בין איך געגאנגען אין די הויפט שוהלען פון שטאדט. די

זוהן ר׳ אליעזר, ליגען דא אויך מאנכע אידישע תנאים, צווישען זיי ר׳ פנחס בן יאיר, דער שווער פון ר׳ שמעון בן יוחאי. צפת איז א געוואלדיגער טהייל אידישע פערגאנגענהייט און א סך א סך געפיהלען ציהען דורך אייער הארץ ווען איהר שטעהט אויפ׳ן בארג און בע־טראכט די קברים וועלכע שפרייטען זיך אויס צו אייערע פיס.

שטעהענדיג אונטער׳ן־שטאדט, האב איך בעמערקט ווי עס לויפט ארום שטאדט א שורה פון געמויערטע זיילען. מיט אן אייזערנע שינע אין יעדען פון די זיילען און א דראט לויפט פון זייל צו זייל. איך האב געפרעגט וואס דאס איז. דאס איז דער צפת׳ער עירוב, — האט מען מיר געענטפערט. א גביר פון ווארשא איז געקומען פאר דער יעצטיגער מלחמה קיין צפת, האט זיך געלאזט קאסטען אכט טויזענד רובל און ארומ־גענומען די היילינגע שטאדט מיט אן עירוב.

ען וואס זיינען ארוים פון צפת און האט געפונען אן אָבקלאנג אין דער גאנצער וועלט, איז די אידעע פון בירב, אז מען זאל בענייען צוריק דעם ענין פון סמיכה און אז נאר ארץ־ישראל זאל קענען מסמיך זיין רבנים פון דער גאנצער וועלט. אין דיעזער פאדערונג פאר די בענייאונג פון דער סמיכה איז געלעגען א גרויסער נאציאנאל־פאליטישער גע־דאנק. עס האט באצוועקט צו מאכען ארץ־ישראל צוריק פאר דעם איינציגען צענטער פון גייסטיגען אידישען לעבען און אז די אויגען פון די אידען פון דער גאנצער וועלט זאל געריכטעט ווערען אויף דער אידישער היים. צוליעב פיע־לע אורזאכען איז דער גראנדיעזער גע־דאנק פון בירב ניט אויסגעפיהרט גע־ווארען, אבער דער פלאן אליין האט גע־האלפען צו געבען א שטויס דער אידי־שער וועלט אין יענער צייט צו ארץ־ישראל. די רבנים אסיפה אין צפת אין 1534), וועלכע איז בערופען געווא־רען פון הרב בירב מיט דעם צוועק צו בענייען די סמיכה, האט א גרויסע הי־סטארישע בעדייטונג.

ארום יענער צייט איז צפת ווירקליך געווען דער העכסטער גייסטיגער צענטער פון דאס גאנצע אידישע פאלק און האט איבעריאגט אין בעדייטונג אפילו ירושלים אליין. אין צפת זיינען געווען די גרעסטע אידישע ריעזען פון יענער צייט. אין דעם יאהר, ווען דער האר״י איז געשטארבען, איז דער בית יוסף גע־קומען אהין וואהנען און די ערשטע אויסגאבע פון בית יוסף איז ערשינענען אין צפת אונטער די אויפזיכט פון ר׳ יוסף קארו אליין. איך האב געזעהן אין צפת אן עקזעמפלאר פון יענער ערשטער אויסגאבע וואס איז געווען געדרוקט אין 1555 אין דעם דארף ביראה נעבען צפת. דער דרוק איז וואונדערליך קלאר און עס זעהט זיך, אז די וואס האבען זיך מיט דער הייליגער ארבייט בעשעפטיגט, הא־בען אין דעם אריינגעלייגט א סך ענער־גיע און ענטוזיאזם. דער דארף ביראה, וואו דיעזער, איינער פון די ערשטע אי־דישע דרוקען, אין דער וועלט, האט זיך געפונען, ליעגט גאנץ נאהנט פון צפת און מען זעהט איהם פון שטאדט ארויס־קוקענדיג.

הארט נעבען שטאדט אויסגעשפרייט, אויף א בארג, איז דער אידישער בית עולם פון צפת. דארטען אין די שורות קברים, ליעגען עס די גרויסע גבורים פון דער פערגאנגענהייט, די מענשען, וועמעס נעמען עס זיינען בעקאנט אומעדום וואו אידען וואהנען און וואו אידען האבען נאך ניט אוועקגעווארפען זייער ירושה. אט איז דער קבר פון האר״י, אט איז דער קבר פון בית יוסף, אט איז דער קבר פון קאבבאליסט פילאזאף ר׳ משה קורד־וואאירא, און אט איז דער קבר פון ר׳ שלמה אלקבץ, דער פערפאסער פון לכה־דודי, דער געזאנג וואס פילט אן מיליא־נען אידישע הערצער מיט הייליגען עק־סטאז אין יעם אידען׳ס גליקליכען מא־מענט — צו קבלת שבת.

עטוואס ווייטער איז פאראן א גרוי־סער קבר מיט א קופאל־ארטיגען צודעק. די אראבער רופען עס דעם קבר פון נביא און מען זאגט, אז דאס איז דער קבר פון נביא הושע בן בארי, אבער דאס האט קיין היסטארישען גרונד. עס האט אויך קיין היסטארישען גרונד די לעגענדע, אז בית שמאי און בית־הלל זיינען דא בעגראבען. אין צפת זיינען פאראן אזוי פיעל אמת׳ע קברים פון גרויסע מענשען, אז אויף דעם חשבון האט מען דא אויס־געטראכט קברים פיר אירגענד וועלכע גרויסע פערזענליכקייט אין דער אידי־שער געשיכטע. צפת׳ער אידען פיהלען זיך, ווי עס שיינט, בעליידיגט, אז א גרויסער מאן זאל זיין בעגראבען אנ־דערשוואו און זיי גיבען גערן איהם א פלאץ אין צפת גופא... עס שיינט אבער צו זיין, אז אויסער די בעוואוסטע גדולים, וואס זיינען בעגראבען אין צפת, און אויסער ר׳ שמעון בן יוחאי און זיין

נייע נאציאָנאַלע בעוועגונג האט אויך ניט געהאָלפען צוזאַמענצוגיסען ביידע עלעמענטען. די ספרדים האבען זיך אָרגאַניזירט בעזונדער אויך אין די וואהלען צו דער אספת הנבחרים און עס איז אפען געמאַכט געוואָרען דער אויפרוף: ספרדים, וואוט אלס ספרדים.

שבת בייטאָג זיינען מיר געגאַנגען אויף די איבערבלייבעניש פון דער פעסטונג, וואס יאַזעפוס פלאוויוס האט געבויט, און איז אין א טויזענד יאהר שפעטער ווידער אויפגעבויט געוואָרען פון די קרייצפיהרער. יאַזעפוס פלאוויוס איז פיליכט ניט געווען אזא גלענצענדער גענעראל, זיין טרייהייט צום אידישען פאטערלאַנד איז אויך ניט געווען גלענצענד; אבער זיין נאָמען האט ער געלאָזען אויף פיעלע היסטאָרישע פלעצער אין גליל. עס איז א סברה, אז צפת איז עס דער פעסטונג יודפת. וואו די אידען האבען געפיהרט א שווערע און ביטערע מלחמה מיט די רוימער און פון וועלכע די אידען, לויט ווי יאַזעפוס דערצעהלט, האבען אראָבגעגאָסען זודיגען אויל אויף די אטאַקירענדע רוימער. די פעסטונג אויפ'ן שפיץ בארג האט געמוזט זיין זעהר שטאַרק. זי איז אין די לעצטע טויזענד יאהר פיעל מאָל פערניכטעט און אויפגעבויט געוואָרען צוריק. יעצט איז פון איהר גאָר ניט געבליבען אויסער אין מאַנכע ערטער די פונדאַמענטען פון די אמאָליגע ווענט.

אין צפת זיינען פאראַן שעהנע, מאָדערנע געביידען אויך. צו זיי בעלאַנגט דער ראָטהשילד האָספּיטאַל, וועלכער ווערט יעצט אנגעפיהרט דורך די אמעריקאַנישע „הדסה", וועלכע טהוט גלענצענדע ארבייט אין צפת אזוי גוט ווי אין גאַנץ ארץ־ישראל. די ארבייט פון דער „הדסה" רופט ארויס אין צפת פונקט ווי אין אלע טהיילען פון לאַנד, צוטרויען און צופרידענהייט.

פאַרנאַכט שבת לאָזט זיך די אידישע צפת ארויס אויף א שפאַציער אין דער ברייטער שטאָדט־גאַס. איהר זעהט דאָרטען אידען מיט שטריימלאך און כאַלאַטען, פראַנטען אנגעטהאָן אין ווייסע פאלם ביטש סוטס מיט שטרויענע העטס, מיידלעך וואס זיינען געקליידעט מיט דעם גאַנצען פראַכט פון זייערע נויאָרקער שוועסטער און אידענעס מיט שייטלאך. אלע געהען געניסען די וואונדערליכע צפת'ער לופט. דער גייסט פון דער צייט האט זיך אריינגעכאַפּט אפילו אין צפת. צפת'ער שאַרפע פרומקייט זעהט אויס צו זיין א זאַך פון דער פערגאַנגענהייט. מען זעהט ניט דערפון קיין שאַרפע שפּורען אויף דעם אידישען פובליקום, וואס שפּאַצירט שבת פאַרנאַכט אין די גאַסען. און מיר אין ניו יאָרק הערען אזוי פיעל פון די צפת'ער ישיבות און אנדערע הייליגע אנשטאַלטען, אז עס זעהט אויס, אז די שטאָדט איז איינגעטונקט אין קדושה. פון דער וואָכעדיגער צפת הערען מיר ווייניג. אבער די לעצטע איז ניט אזוי קליין און די ערשטע איז ניט אזוי גרויס ווי מען שטעלט זיך פאָר פון דער ווייטען דאס זעלבע איז אויך אין א געוויסע מאָס וועגען ירושלים. די פרומקייט אפילו צווישען די פרומע איז ניט אזוי גרויס ווי עס זעהט אויס פון דער ווייטען. נאָר צו ירושלים וועל איך נאָך זיך אומקעהרען.

מיר האבען שפּאַצירט ביז עס איז געוואָרען טונקעל און זיינען אריין אין דאס, וואס עס וועט ווערען אין קורצען א שטאָדט־גאָרטען. אפיציעל איז עס שוין יעצט אויך בעקאַנט אונטער דיזען נאָמען, אבער די ביימער זיינען נאָרוואס פערפלאַנצט געוואָרען. גלייך נאָך אונז זיינען אריין א גרופע ספרד'אישע אידען, האבען זיך אוועקגעשטעלט אין

.27

אין מירון און אויפ'ן עצמון

איך בין אריין אין דעם ספרד'אישען טהייל פון דער אידישער צפת. די ספרד'אישע הייזער זיינען פיעל שעהנער ווי די אשכנזי'אישע און זיינען אינעווייניג פיעל ריינער. א טיהר פון א ספרד'אישע הויז איז געווען אפען און עס האט זיך מיר פארוואלט אריינגעהן אינעווייניג. איך האב אנגעקלאפט. א יונגער מאן אין א טערקישע רויטע פעס מיט שווארצען קוטאס האט געפרעגט וואס איך דארף. איך האב איהם ערקלעהרט אין העברעאיש, אז איך וויל זעהן ווי אזוי מען וואהנט דא אין צפת. איך בין א פרעמדער. דער יונגער מאן האט מיר פריינדליך איינגעלאדען אין הויז. די שבת־רוה איז געלעגען אויף יעדער ווינקעלע. דער פלאאר פון הארטע, געהובעלטע שטיינער איז געווען זעהר ריין. אין מיטען צימער, אויף דער ערד, אויף א קליינעם ראג, איז געזעסען א מיידעל פון א יאהר 18־20 — די יונגע מענשען זיינען שוועסטער און ברידער, האט מיר דער שמש ערקלערט. און זיי זיינען פון פערמעגליכע עלטערען — און האט זיך גאנץ געמיטהליך געשפיעלט מיט איהרע האאר. זי איז ניט אויפגעשטאנען ביי מיין אריינגאנג אין צימער, זי האט יוצא געווען מיט א שמייכעל—די מצוה פון הכנסת אורחים. זי איז געווען אנגעטהאן אין א האלב זיידענע בלוזע, איז געווען אנגעשפארט אויף א שאלף קאלירטע קישעלע, איהר הויט איז געווען טונקעל, די אויגען — קויהל־שווארץ און אין גאנצען האט זי מיט זיך פארגעשטעלט אן עכט אריענטאלישע בילד. עס איז פיעל אונטערשיעד צווישען די ספרדים און אשכנזים און איבערהויפט צווישען די פרויען. עס שיינט מיר אז דיביידע טהיילען פון יודענטום האלטען זיך אין ארץ־ישראל ניט ווארעם איינער צום אנדערען טראץ דעם צוזאמענוואהנען פון הונדערטער יאהרען. די בעציהונגען צווישען ספרדים און אשכנזים זעהען מיר אויס צו זיין אפט העפליך, אבער זעהר זעלטען פריינדליך. עפעס איז ווי א תהום צווישען ביידע, וועלכעס איז זעהר שמערצליך. ווי איך האב געהערט, זיינען ספרדים ניט שטארק צופריעדען, אז אשכנזים קומען אויף זייערע שמחות. די

געפינט צווישען ר׳ שמעון און די לעהרע פון מיסטיציזם.

איך האב בעשלאסען ארויפצוגעהן אויפ׳ן דזשערמאק. דער שמש האט עס געהאלטען פיר א נארישקייט. וואס איז דארטען — האט ער גע׳טענה׳ט — א בארג?! דער שמש-גאיד איז פעראינטערעסירט נאר אין קברים. א בארג איז ביי איהם ניט מעלה און ניט מוריד. איך האב געזוכט א פיהרער צום שפיץ בארג. א ספרד׳אישער "חכם", וואס וואהנט ביי דעם קבר פון ר׳ שמעון, האט זיך אנגעבאט׳ען צו זיין דער פיהרער פאר 25 פיאסטער, אבוואהל ער האט מודיע געווען — אין העברעאיש, נאטירליך — אז ער זעהט ניט איין די וויכטיגקייט פאר מיר צו קריכען אויפ׳ן בארג אין אזא שרעקליכען היץ.

עס האט ביי אונז גענומען פולע דריי שעה איידער מיר זיינען געקומען צו א פלאץ וואו מיר האבען זיך געקענט אברוהען. די וועג איז געווען א שווערע און האט געפיהרט מעבר שפיציגע שטיינער, וועלכע האבען דורכגעשטאכען די זוילען פון די שיך. די זון האט אונערבארמליך געשלאגען איבער׳ן קאפ און האט געבלענדעט די אויגען. די היץ איז געווארען אלע מאל שווערער און אונערטרעגליכער. עס איז ניט געווען ווייט און ברייט קיין בוים, וואס זאל געבען א שטיקעל שאטען. דער גומען איז געווען טרוקען און איך האב געברענט אין גאנצען פון דורשט: די קאפ האט וועה געטהאן און מייר האבען פאר זיך ניט געזעהן קיין זאך אויסער א שטיינערנעם בארג, בארג און בארג. מיר האט זיך אנגעפאנגען דאכטען, אז איך וועל דעם שפיץ קיינמאל ניט דערגעהן און פון אומקעהרען זיך צוריק אהן אן אברוה, איז ניט געווען וואס צו ריידען. מיר האבען פלוצלינג דערהערט מענשליכע שטימען און דאס בילען פון הינד. עטוואס העכער ארום א שארפען ברעג פון בארג איז געווען אן אראבישער געצעלט, און ניט ווייט פון געצעלט האט זיך געזעהן — א ברונען. מיר האבען אונזערע אויגען ניט געגלויבט — מיר זיינען געווען זאלבעדריט אויסער דעם "חכם" — מיר זיינען געלאפען צום ברונען ווי משוגעים. אן אראבישער אינגעל האט ארויסגעטראגען אן אייזערנעם קעסעל מיט א שטריק און האט ארויסגעצויגען א קעסעל קריסטאלענע וואסער, וועלכע איז געווען אזוי קאלט ווי עס איז געווען קלאר. מיר האבען זיך געווארפען אויף דעם קעסעל וואסער, וועלכער איז גלייך אין אונז פערשוואונדען געווארען. דער וואס איז ניט געווען אין די הייסע לענדער, קען ניט פערשטעהן די בעדייטונג פון געבען דעם דארשטיגען א טרונק וואסער. יענעם טרונק וועל איך קיינמאל ניט פערגעסען.

אין א שעה שפעטער האבען מיר ערריכט דעם שפיץ פון בארג און א געוואלדיגעם בילד האבען מיר פון שפיץ געזעהן. גאנץ ארץ-ישראל, אין מערב, אין מזרח, אין צפון און אין דרום, איז געלעגען פאר אונז. פון איין זייט האבען מיר געזעהן דע שלאפענדען כנרת, פון דעם אנדערען — דעם ים הגדול — אין דרום האבען מיר געזעהן איבער אלע געבירגע ביז דעם שאטען פון די הרי יהודה און פון מזרח האט זיך געזעהן דער חרמון מיט די שטריכען שנעע איבער זיין קאפ. אונזער היים — די וויגעלע פון אונזער נאציאן — איז געווען אין גאנצען פאר מיינע אויגען און איך האב איהר געקענט אין גאנצען ארומנעהמען מיט מיין בליק. אט דאס איז עס דאס לענדעל וואס האט אנגעצונדען די פאנטאזי פון דער גאנצער מענשהייט! דאס איז עס דאס לענדעל וועלכע האלט צוגעשמידט די אויפמערקזאמקייט פון דער גאנצער ציוויליזאציאן ווייט און ברייט האבען זיך די שורות בערג אריינגעשניטען איינע אין די אנדערע, טהאלען האבען זיך דורכגעקרייצט איינע אין די אנדערע: מאנכע

מיטען פון גארטען און האבען אנגעפאנגען: והוא רחום יכפר עון ולא ישחית. צו וואס זאל מען באמת נוצען איינע פון די 35 שוהלען אין צפת נאכ׳ן שבת׳דיגען שפאציער, אז די לופט איז אין דרויסען אזוי גוט און דער אראבקוק פון שטאדט־גארטען אזוי שעהן? קיין שעהנערען מעריב ווי אין שטאדט־גארטען קען מען זיך ניט פארשטעלען. אייז זאך איז פאראן אין ארץ־ישראל א שעהנע, און דאס איז: וואס אידען שעהמען זיך דא ניט מיט זייערע מנהגים און מען זוכט ניט זיך צו בעהאלטען דערמיט.

געהענדיג אהיים זיינען מיר פערביי־געגאנגען אין "דער גאס" א הויז, פון וועלכער עס האט זיך געהערט א היימישער חסידישער שלש־סעודות נגון, געזונגען מיט דער אלט־אידישער התלהבות. דאס איז געווען די שוהל אדער שטיבעל פון די סאנדזשער חסידים—די וויכטיגסטע חסידים קהלה אין צפת. סאנדזער חסידים האבען זיך נאך ניט געלאזען ארויסנארען פון די גוטע לופט אויף דער שפאציער גאס און זיי האבען מעהר הנאה צו זינגען אלע מיט אמאל חסידישע נגונים מיט מזמורים פון תהלים, ווי צו געהן זעהן ווי צפת זעהט אוים אין א שעהנעם שבת׳דיגען פארנאכט.

דער שמש איז אוועק און האט געדונגען פאר אונז אייזלען צו פאהרען מארגען מיט טאג גלייך צו ר׳ שמעון בן יוחאי׳ם קבר אין מירון. אין דער פריה זיינען געקומען די אייזעל־טרייבער — אידישע — וועלכע עס איז שווער אין אנפאנג צו אונטערשיידען פון אראבער צוליעב זייער קליידונג און זייער לשון, אבוואהל זייריידען העברעאיש אויך. אייזעל־טרייבעריי איז ניט קיין זעהר אנגענעהמע בעשעפטיגונג און דאס איז פיעל ערגער ווי היימישע בעל־עגלה׳ריי. דער אייזעל־טרייבער געהט צו פוסען. זיין אייזעל פארדינגט ער צו זיין קונד. ער געהט אויף די שטיינערנע וועגען און שטעגעלאך, אויף די בערג און אין די טהאלען. ערמונטערט זיין אייזעל און שלאגט איהם מיט א שטעקען ווען ער פיהלט אז די ערמונטערונג איז ניט גענוג. צו פארטרייבען די צייט זינגט דער אייזעל־טרייבער א מאנאטאנעם אראבישען נגון, וועלכער זעהט אוים מעהר קרעכץ ווי געזאנג. מיר זיינען ניט געפעלען געווארען די אידישע אינגלאך, די יונגע אייזעל־טרייבער, מיט זייער פאלשטענדיגע אראביזירונג. און ווען זיי פלעגען פאנאנדערציהען אזא סארט אראבישען נגון האב איך געפיהלט זעהר אונאנגענעהם.

מיר זיינען געקומען צום קבר פון ר׳ שמעון בן יוחאי. דער גרויסער תנא ליעגט בעגראבען אויף א זייט פון א בארג. איינזאם און אבגערוקט פון אלע ישוב׳ען איז געווים דער ארט געווען. ווען מען האט דעם גרויסען מאן און פארביסענעם שונא פון די רוימער, נעבראכט צו קבורה. יעצט איז אויפ׳ן קבר אויפגעבויט א שוהל, און ארום שוהל זיינען פאראן נאך געביידען פאר די, וואס קומען אהין ל״ג בעומר אין דער גרויסער הלולא דר׳ שמעון בן יוחאי צו וועלכען עס קומען זיך אויף אידען פון גאנץ ארץ־ישראל. דער פלאץ איז פון ווילדער שעהנהייט. הינטער איהם איז דער הויכער דזשערמאק, דער העכסטער בארג אין ארץ־ישראל אויסער דעם חרמון. פון פארענט זעהט מען פאר זיך אלע טהאלען און בערג פון ארום צפת. וואהרשיינליך איז דא געווען דער ליעבלינגס־פלאץ פון דעם גרויסען תנא, און די דאזיגע לאנדשאפט האט פיעל צו טהאן מיט דער פערבינדונג וואס מען

.28

פון ראש פינה ביז מחנים

ראש פנה איז די וויכטיגסטע קאלאניע אין גליל העליון. זי איז געגרינדעט געווארען מיט 38 יאהר צוריק דורך רומענישע אידען, איז שפעטער געהאלפען געווארען דורכ׳ן באראן. זי ליעגט צו דעם פוס פון הויכען בארג כנען. זי האט א סך לאנד, ביי פופציג טויזענד דונאם. זי בעשעפטיגט זיך מיט תבואה און פלאנצונגען. אבער ווי עס איז דער פאל מיט די מעהרסטע אידישע קאלאניען, איז ניטא אין ראש־פנה קיין גערטנער און עס איז ניטא קיין מילך און אנדערע זאכען וואס מוזען געהן צוזאמען מיט א קאלניסטישע בעל־הבית׳ישקייט. איך בין געוועזן צוויי מאל אין ראש־פנה און ביידע מאל האט מען מיר געענטפערט: אזעלכע זאכען האבען מיר דא ניט. איינמאל האט מען מיר ערקלעהרט אז דער מיליטערישער לאגער וואס איז נעבען ראש־פנה נעהמט אוועק אלעס וואס איז פאראן אין דער קאלאניע פון שפייז, עס זעהט זיך אבער אז די קאלאניסטען פון ראש־פנה גיבען זיך קיינמאל געגוג אב מיט די "קלענערע" זאכען פון דעם פארמישען שפייז בעלי־בתישקייט, וועלכע זיינען אין אמת׳ן אן עיקר גדול. דאס איז אבער א "מכת מדינה" פאר גאנץ ארץ־ישראל און האט גיט צו טהאן מיט ראש־פנה אליין.

די קאלאניע פון וואייטען אדער נאהנטען מאכט א שעהנעם איינדרוק. זי איז איינגעוויקעלט אין ביימען, אקאליפטום און ברוש. ארום יעדעם הויז איז גוט בעוואקסען און עס איז קענטיג אויף יעדען שריט אז מען האט זיך דא ניט געפוילט צום פלאנצען. די הייזער זיינען פיין געבויט און מאכען א היימליכען איינדרוק. אין דער קאלאניע זעהט מען א היבשע צאהל קינדער וועלכע מאכען א גוטען איינדרוק מיט זייער שעהנעם נאטירליכען העברעאיש. אבער אין ראש־פנה אזוי גוט ווי אין אנדערע פלעצער זיינען פאראן די סמנים פון דער קראנקהייט: דער חשק צו פערלאזען דאס לאנד. אין דער זעלבער וואך וואס איך בין געוועזן אין ראש־פנה זיינען אוועקגעפאהרען א פאאר יונגע לייט און לויט די אינפארמאציאן וועלכע איך האב געקריגען האבען זיי עס געטהאן

שטיינערנע פלעכנע זיינען אויסגעקומען ווי בעזילבערט אונטער די שטראהלען פון דער זון. און וואס פיר א רייכטום אין בילדער, אין ענדערונגען אין דער לאנדשאפט אין ארץ־ישראל! וואס פיר א ווילדע שעהנהייט איז פאראן אין דער דאזיגער קליינ:ער לאנד. אויף וועלכער מען קוקט אראב פון דעם הויכען עצמון! איך בין געשטאנען און געשטאנען ווי צוגעשמידט אויפ'ן פלאץ, קוקענדיג ארום מיר אויף אלע פיער־זייטען. איך האב מיין בליק ניט געקענט אברייסען דערפון. איך האב דאס בילד געוואלט אריינגעהמען אין מיר טיעף, איך זאל עס קיינמאל ניט קענען פערגעסען.

מיר זיינען אראב פון דזשערמאק און זיינען געקומען אין צוויי שעה שפעטער צום קבר פון ר' שמעון בן יוחאי. די אייזעל־טרייבער און די אייזלען זיינען אוועק; מיר זיינען געגאנגען צו־פוס אין דער גרויסער היץ צו אן אראבישען דארף עין־זיתון. דער שמש האט אונז אויפ'ן אריענטאלישען שטייגער אלע ווילע געזאנט: אט איבער דיזען בער־געל איז דאס דארף — וועהרענד אלע מאל האבען מיר געהאט נייע בערגלאך איבערצוגעהן. און אזוי זיינען מיר גע־גאנגען אהן כח אונטער דער מורא'דיגער היץ. ביז מיר זיינען געקומען אין דארף. דער שמש האט פאר אונז געפונען דריי אייזלען, אויף וועלכע מיר האבען זיך געזעצט האלב־טויטע. די אייזלען הא־בען זיך גענומען אויפ'ן שארף פון בארג כנען. זיי זיינען געגאנגען ממש אויף דעם לעצטען אינטש פלאץ פון דעם בארג, אויף דעם ברעג פון א מורא'דיגען אבגרונד. איין קליינער פעהלטריט פון דעם אייזעל — און עס וואלט ניט גע־בליבען קיין געדעכניש פון אייזעל און רייטער. אין עטליכע מינוטען זיינען מיר אריבער דעם געפעהרליכען ארט. מיר האבען ארומגערינגעלט דעם בארג כנען, האבען זיך אראבגעלאזען אונטען און זיינען האלב שעה אין דער נאכט אריין אין דער קאלאניע ראש־פנה.

מיט צובראכענע גליעדער, אויסגע־מאטערט ביז'ן לעצטען טראפען כח, זיינען מיר געפאלען ניט טויט ניט לע־בעדיג אויף אונזערע געלעגערס אין ראש־פנה!

די קבוצה ארבייט אין פעלד מיט די ביקסען נעבען האנד, זייענדיג גרייט יערע רגע זיך נעהמען צו די וואפען. אין אילת השחר האב איך געזעהן אן אבטהיילונג פון דער "הגנה" (שוץ) וועלכע דער ועד הצירים האט ארגאניזירט פאר די אונרוהיגע פלעצער אין גליל. זיי לאזען זיך איבער'ן פעלד ווי די פויגלען, זיינען בעוואפענט מיט גוטע ביקסען, האבען אן אויסזעהן פון גבורה. איין קוק אויף זיי און עס בלייבט פעסט די איבערצייגונג אז מיט אזעלכע יונגע לייט וועלען די אידען אין ארץ ישראל זיך ניט לאזען ארויסשטופען פון קיינעם. די אראבער ווייסען עס און די "הגנה" האט אנגעיאגט א מורא וואו זיי האבען זיך בעוויזען. די אייניקלאך פון די גבורים און קנאים פערשעהמען ניט די אידישע פערגאנגענהייט. דער איד מיט'ן תערד און ביקס אין שוץ פון דער אידישער קאלאניע איז דאס ערהאבענסטע וואס א אידישע אויג קען זעהן.

פון "אילת השחר" זיינען מיר געפאהרען קיין יסוד־המעלה. זי איז געגרינדעט געווארען א יאהר שפעטער ווי ראש פנה, זי שטעהט הארט נעבען וואסער פון מי מרום פון וואנען דער ירדן געהט אוועק צו דער כנרת. יסוד־המעלה ליעגט אין אן אונגליקליכען ארט נעבען די קוועלען פון פיבער און וואס מען האט ניט געטהאן איז ניט געלונגען ביז יעצט דעם פיבער צו בעקעמפפען. דער ערשטער פעהלער פון יסוד־המעלה איז געווען וואס מען האט עס געגרינדעט אין דיזען אונגעזונדען ארט. פוילישע אידען האבען איהר געבויט און דער באראן האט דא שפעטער געמאכט א פאבריק פון פערפיום וועלכעס האט ניט געקענט עקזיסטירען. דער וואונדער איז ווי אזוי די קאלאניסטען האלטען זיך מיט אזוי פיעל מסירות נפש צו דעם פיבערדיגען פלאץ און ווילען ניט אויפגעבען קיין פונקט וואס איז אריינגענו־

מען געווארען אין אידישע הענד. דאס זעלבע איז אויך פאראן צו זאגען וועגען די קאלאניע "משמר הירדן" וואס ליעגט אויף א בארג, געגענאיבער אן אלטען ירדן'שען בריק וועלכער האט ווי עס שיינט געגעבען די בעגייסטערונג צום פערשטארבענעם אימבער צו שרייבען זיין בעריהמטען שיר: "משמר הירדן".

פון יסוד־המעלה ביז משמר הירדן פאהרט מען ביים ירדן און איך האב בענוצט די געלעגענהייט און זיך אויסגעבאדען אין די וואסער פון דעם טייך וואס פערנעהמט אזא געהויבענעם פלאץ אין תנ"ך. אבער אום צו אפבאדען זיך אין ירדן אויף דיזען פלאץ דארף מען זיך לייגען אויפ'ן גרונד פון טייך. דער שטראם איז אבער דא אזוי שטארק און מען מוז זיך האלטען אן די שטיינער פון גרונד אום ניט צו ווערען אראבגעטראגען מיט'ן שטראם.

מיר זיינען ניט לאנג געשטאנען אין משמר און זיינען אוועקגעפאהרען פון דארטען קיין מחנים. דאס איז א קאלאניע וואס איז געגרינדעט געווארען פון גאליציאנער ציוניסטען. זי בעלאנגט יעצט צו דער יק"א און דארטען זיצט אן אמעריקאנישע קבוצה פון געוועזענע לעגיאנערען. ווען די זונן האט זיך אנגעפאנגען זעצען זיינען מיר אוועקגעפאהרען צוריק צו אונזערע "העדקוואדערס" קיין ראש פנה וועלכע מיר האבען הערגרייכט ווען עס איז שוין געווען פינסטער. די פייערן פון דער שעהנער אידישע קאלאניע האבען צו אונז פריינדליך געוואונקען ווען דער כנען בארג איז, ווי שטענדיג, געווען איינגעטונקט אין ערנסטע מחשבות. ראש פנה איז געווען אונזער לעצטער פונקט אין די קאלאניען פון גליל. אויף מארגען זיינען מיר אוועק קיין טבריה וואו די היץ איז אין יענעם טאג געווען אונערטרעגליך. איך בין קראנק געווארען און האב געמיינט אז איך האב שוין קדחת. דר. דוד פון דער הדסה (דער זוהן פון

ניט פון נויט נאר פון חשק: אנצוזעהן די וועלט. די ארץ ישראל יוגענד איז פול מיט פאנטאזיעס וועגן מרחקים, וועגן ווייטע און גרויסע מדינות איבער ימים און דאס שלעפט זיי אוועק פון זייער היים, פון דער היים פון דער גאנצער אידישער נאציאן. פיליכט איז שולדיג אין דעם, ווי מאנכע זאגען, די ארץ־ישראל'דיגע ערציהונג וועלכע האט איינגעפלאנצט, אמת, ביי די קינדער אזא גרויסע ליעבשאפט צו דער העברעאישער שפראך אבער ניט צו דער ארץ־ישראל ערד אדער ערד־ארבייט. די ערציהונג האט בעדארפט זיין א מעהר פשוט'ע, א מעהר פארמערשע, זי האט געדארפט מעהר איינפלאנצען א צופריעדענהייט מיט די אומשטענדען. שולדיג איז אלענפאלס אין א זעהר גרויסע מאאס דער פאקט וואס יעדער קאלאניסט האט קרובים אין אמעריקא און די שטענדיגע קארעספאנדענץ ערוועקט ביי די יוגענד א לוסט אוועקצופאהרען. אמעריקא לאזט ניט די ארץ־ישראל יוגענד איינזיצען אויף אן ארט. תירוצים אוועקצופאהרען — עס איז כאטש גוט וואס אלע וואס פאהרען אוועק זוכען תירוצים און שעהמען זיך דערמיט וואס זיי פערלאזען דאס לאנד — זיינען פאראן גענוג. די מעהרסטע זאגען אז זיי פאהרען בלויז אויף א פאאר יאהר, א קוק טהאן וואס עס טהוט זיך אויף דער וועלט, אפשר מאכען א פאאר דאלאר און קומען צוריק זיך צו בעזעצען שוין אויף שטענדיג. אנדערע טענה'ן אז זיי פאהרען "להשתלם" זיך, פערפאלקאמענען אין בילדונג. דאס איז אן אלטע קראנקהייט אן אידישע פון "איבערבילדען" זיך. ארץ־ישראל איז אין אלגעמיין צופיעל געבילדעט און דאס נויטיגסטע אין לאנד איז יעצט אין א בעפעלקערונג פון פראסטע מענשען וואס זאלען ווייניג זיך אבגעבען מיט בילדונגס־פראבלעמען און מיט השכלה־פראגען אין וועלכע גאנץ ארץ־ישראל איז איינגעטונקט און זיך בעשעפטיגען מיט די פשוט'ע ארבייט צו אויפבויען דאס לאנד. איך האב דעם שמועס אנגעריהרט ביים טיש אין דער קאלאניסטישער פאמיליע וואו איך בין געוועזן. א מיידעל האט ווארים פערטהיידיגט די יוגענד וואס וויל "אנזעהן א וועלט" און אויך די יוגענד וואס וויל לערנען און וויסען און וויל דארום ארוים אין דער ברייטער וועלט, און פון איהרע ווערטער — זי איז געבארען געווארען אין ראש־פנה — איז געווען קענטיג אז זי וואלט אוועקפאהרען כאטש מארגען. איהר שוועסטער איז ווירקליך אוועקגעפאהרען מיט א פאאר מאנאטען צוריק.

פון ראש־פנה זיינען מיר אוועקגעפאהרען קיין "אילת השחר". דא זיצט זייט דריי יאהר א קבוצה. "אילת השחר" זעהט אויס ווי א בעוואפענטער קעמפ, עס איז ארומגערינגעלט מיט "בארבד ווייער" און אומעדום זעהט מען זעק מיט זאמד, א סימן פון א פערטהיידיגונגס־קאמפף וואס איז דא געפיהרט געווארען "אילת השחר" האט מיט א מאנאט צוויי צוריק, אין דער צייט פון די אונרוהען אויף יענער זייט ירדן צווישען די בעדואינער און די פראנצויזען געהאט אן אנפאל פון בעדואינער. די אנפאלער זיינען געווען ניט אין ערד מעהר אין צאהל ווי די פערטהיידיגער אבער זיי זיינען ענערגיש אבגעשטויסען געווארען צוריק פון די העלדישע אידישע יונגע לייט. די פערטהיידיגונג איז געווען אזא מעכטיגע, אז די בעדואינער האבען געמיינט אז אין דער קליינער קאלאניע זיינען פאראן הונדערטער בעוואפענטע יונגע לייט. די בעשיצונג פון "אילת השחר" רעכענט זיך אלס איינע פון די שעהנסטע קאפיטלעך אין דער געשיכטע פון זעלבסט־פערטהיידיגונג וואס די אידישע קאלאניען אין גליל האבען געדארפט פיהרען אין די צייט פון די פאליטישע אונרוהען אין חוראן. די אונרוהען זיינען נאך ניט אריבער און

.29

חיפה, די צוקונפטס-שטאָדט

חיפה איז די צוקונפט׳ס שטאָדט פון ארץ־ישראל.

עס איז גענוג א קוק צו טהאָן אויף די בוכטע פון חיפה אום צו פערשטעהן אז דיזע שטאָדט איז געאָגראַפיש בעשטימט צו זיין דער צוקינפטיגער שליסעל פון ארץ ישראל פון דעם זייט פון ים הגדול. פון מצרים ביז חיפה ביי דעם גאַנצען לענג פון דעם ברעג איז ניטאָ קיין פלאַטץ וואו שיפען זאָלען זיך קענען בעקוועם שיצען פון א שטורם ביז חיפה. יפו קען ניט זיין קיין גרויסער פאָרט, ווייל יפו שטעהט גלייך אויפ׳ן ים. דער ברעג איז דאָרטען ווי א גלייכע ליניע און עס גיט ניט קיין שוץ פיר שיפען. די שטורמס פון יפו מאכען דעם פלאַץ נאָך ערגער אלס א האפען און יפו וועט דארום מוזען פערציכטען אויף איהר קליים צו זיין דער האפען פון ארץ ישראל, צו גונסטען פון איהר שוועסטער־קאָנקורענטקע חיפה. יפו וועט עס אָבגעבען ניט אָהן א הארטען און שטארקען קאַמפף אבער זי וועט מוזען אָבגעבען, קיין זאַך וועט איהר אין דעם ניט העלפען.

און ניט נאָר האָט חיפה דאס גליק צו האָבען א ברייטע בוכטע. זי האָט נאָך א גליק: דער חיפה׳ער ברעג איז בעשיצט פון דער יבשה דורך דעם כרמל צו וועמעס פים די שטאָדט ליעגט. דער כרמל שיצט דעם חיפה׳ר האפען פון שטורמווינדען. עס קען ניט זיין קיין שעהנערער און בעסער אויסגעקליבענער פלאַץ פיר א שטאָדט וואס איז בעשטימט צו זיין די ים־טיהר פון ארץ־ישראל ווי דיזע נייע שטאָדט נעבען כרמל.

אָבער ניט דאס אליין, ווי וויכטיג עס זאל ניט זיין, איז אלעס וואס מען קען זאָגען צו גונסטען פון חיפה. פון פאָליטישען שטאַנדפונקט איז חיפה אויך בעשטימט צו זיין דער טויער פון ארץ־ישראל פון׳ם מיטעללענדישען ים. די ענגלישע פאליטיק האָט א זעהר גרויסען אינטערעס אין חיפה, ווייל חיפה איז די איינציגע שטאָדט וואס קען פערבינדען איהרע ים־וועגען מיט דער באַגדאַדער אייזענבאַהן און מיט דער גאַנצער מעזאָפאטאמישער וועלט, וואס ליעגט צו מזרח פון ארץ־ישראל. גיט א בליק אויף דער מאַפּ און איהר וועט זיך איבערצייגען, אז אויב א גרויסע אייזענבאַהן דאַרף זיך ענדיגען ביי א ים, דאַן איז ניטאָ קיין אַנדער ברעג פיר דער באַג־

ה' דוד שוב) האט מיר ערקלעהרט אז איך פיבער ניט, נאר איך מוז אוועקפאהרען פון טבריה וואו עס איז שוין זייט לאנגע לאנגע יאהרען אזא היץ ניט געווען. איך האב אבער ניט געקענט אוועקפאהרען ביז א טאג שפעטער ווען איך בין געפאהרען מיט דער שיף פון טבריה קיין צמח און פון דארטען נעהמען די באהן קיין חיפה. אויף דעם טיקעט פון דער שיף־רייזע איז געשטאנען: "חברת האניות על ים כנרת" און האט דארום אויסגעזעהן — דער טיקעט, ניט די שיף — עפעס גאנץ לייטישעס. אין אמת'ן אבער איז עס געווען עפעס גרעסער ווי א לאדקע און דארטען איז געווען א מאטאר ניט פיעל גרעסער ווי א סאמאוואר. אן אראבער איז געווען דער אינזשעניר און נאך אן אראבער איז געווען זיין אסיסטענט און די ביידע לייט האבען זיך די גאנצע וועג ארומגעקריגט גאט ווייס וועגען וואס פאר אן ענין, ביז וואנען די "שיף" איז געבליבען שטעהן אין מיטען וועג. די אורזאכע איז געווען: עס איז אויסגעגאנגען אין מאטאר די בענזין. מיר האבען אבער ניט פערשפעטיגט די באהן אין צמח, ווייל ער האט פון זיין זייט, ווי עס טרעפט אפט מיט איהם, פערשפעטיגט אויף גאנצע אנדערהאלבען שעה, און דאס האט אויך קיינעם ניט געארט. דער גאנצער אונטערשיעד איז געווען, וואס אנשטאט צו קומען אין חיפה האלב נאך זעקס ווי מען האט בעדארפט קומען, איז מען געקומען האלב נאך נייו און חיפה האט זיך וועגען דעם גאר ניט געקימערט. אויב א באהן קומט ניט אין ארץ־ישראל אין דער צייט האלט מען עס פיר א גאנץ געוועהנליכע זאך. וואונדערן וואונדערט מען זיך אויב ער קומט אין צייט.

ענדליך חיפה! א ווינטעל האט געבלאזען פון ים. איך האב איבערגענעכטיגט אין חיפה, בין ארויף אויף מארגען אויפ'ן כרמל, וואו עס איז פאראן א אידישער האטעל און האב זיך אבגערוהט איינינע טעג.

פערן אַ סד תבואה. דער הוראַן האָט אַ זעהר גרויסע קאָלאָניזאַטאָרישע צוקונפט און ער האָט ניט קיין בעסערע טיהר צום מיטעללענדישען ים ווי חיפה. אין יעצטיגען מאָמענט איז נאָך ניט קלאָר וואס עס וועט זיין די פּאָליטישע צוקונפט פון דעם הוראַן, וואו עס זיינען פאָרגעקומען א טהייל פון די אונרוהען צווישען די בעדואינער און די פראַנצויזען. אויב אָבער דער הוראַן וועט ארונטערגעהן אונטער ענגלאַנד — און עס זיינען פאַראַן פיעלע סימנים וואס צייגען אָן אַז אזוי וועט זיין דער סוף — דאַן וועט חיפה דערפון פיעל געניסען.

קורץ, אַלעס, די פּאָליטישע, געאָגראַפישע און עקאָנאָמישע אומשטענדען פון ארץ־ישראל און די ארומיגע לענדער פיהרען דערצו אַז חיפה זאָל ווערען ניט נאָר דער פּאָרט פון ארץ־ישראל אויפ'ן מיטעללענדישען ים, זייענדיג אַ צווייטע פּאָרט־סאַאיד ארויף אין צפון, נאָר עס זאָל אויך ווערען אַ וויכטיגער שליסעל אין דעם גאַנצען נעץ פון פּלענער פיר דעם נאָהענטען מזרח. אז חיפה איז אַ וויכטיגער פונקט — דאס האָבען די דייטשען אין זייער צייט אויך איינגעזעהן און זיי האָבען ארויסגעצייגט א גרויס אינטערעס פאר חיפה, וועלכע איז פערגערמאניזירט מעהר ווי אירגענד וועלכע אַנדער שטאָדט אין ארץ־ישראל. די דייטשען זיינען געווען די ערשטע וואס האבען אַנגעפאנגען צו בויען אויפ'ן כרמל און די דייטשע קאָלאָניעס אין חיפה גופא פארנעהמט א בעדייטענדען פּלאַץ און עס זעהט אויס אַז זי איז געווען געבויט מיט אַ פּאָליטישע אויג פאר דער צוקונפט. ניט ווייט פון דעם פּלאַץ וואו מיין האָטעל, איז פאַראַן אַ שטיינערנער קליינער האָפען אריינגעפיהרט אין ים, וואס איז געבויט געוואָרען ספּעציעל מיט'ן צוועק פיר די לאַנדונג פון קייזער ווילהעלם, וועלכער האָט געהאָט שטאַרק אין זינען צו לאָזען אומעדום שאַרפע סימנים פון זיין וויזיט אין ארץ ישראל. דיזעס שטיק ארבייט — אויסגעקלעהרט און דורכגעפיהרט אום צו צופריעדענשטעלען די פאַנטאַזי פון דעם וואס האָט געוואָלט זיין אַ וועלט־עראָבערער און איז יעצט אַ געפאַנגענער אין האָלאַנד, צייגט אַז ווילהעלם האָט געהאַט אין זינען די קאָמבינאַציאָן פון באַגדאַד־חיפה. די פּאָליטיק פון באַגדאַד חיפה איז יעצט אַן אַנדערע און דאס וואס עס איז געבויט געוואָרען פאר ווילהעלם'ן קומט גוט צוניץ פאר די באָדים — אידישע און ניט אידישע — פון חיפה אַראָבשפּרינגענדיג אין ים און כאַפּענדיג דאָרטען אַ גוטען שווים.

די אידען האָבען אַ גרויסע ליעבשאַפט צו חיפה'ער ים. צו דאס איז דערפאַר ווייל דער ליעבסטער אידישער באַרג אין דער אידישער געשיכטע, דער באַרג פון אליהו הנביא, איז דאָ אָדער עס איז צוליעב אַנדערע אורזאַכען, דער פאַקט איז אבער אזוי. אפשר האָט יענער אַמעריקאַנער איד מיט וועמען איך האָב זיך געבאָדען צוזאַמען אין חיפה'ער ים ריכטיג אויסגעדריקט די שטימונג ווען ער האָט געזאָגט: איך האָב זיך שוין געבאָדען אין פיעלע ים'ען אבער איך האָב אין קיין אַנדער אָרט ניט אזאַ הנאה געהאַט ווי איך האָב באָדענדיג זיך דאָ: איך ווייס און פיהל אז איך באָד זיך אין מיין אייגענעם ים, אין אידישען ים.

אין אידישען ים! אפשר איז עס געווען דער גרויסער אונגליק פון דער אידישער געשיכטע וואס דער ים איז ניט געווען קיין אידישער, אפילו ווען ארץ־ישראל איז יא געווען אידיש. מען האָט אונז צום ברעג ניט צוגעלאָזען ניט אין דער צייט פון בית ראשון און כמעט אויך ניט אין דער צייט פון בית־שני. אין דער צייט פון ערשטען בית האָבען די פלשתים פאר אונז פארשטעלט דעם וואַסער, זיי זיינען געזעסען אויפ'ן ברעג ים און מיר האָבען ניט געהאַט צוליעב זיי דעם "אויסגאַנג צום ים", אָהן וועלכע אַ פאָלק קען היינט ניט לעבען און אָהן וועלכע א פאָלק האָט אַמאָל אויך ניט געקענט וואַקסען. מען האָט אונז געצוואונגען צו זיין אַן אינערליך־איינגעשלאָסענע פאָלק. ארויף אין צפון זיינען די פּאָרטען געווען אין די הענד פון די כנענים — אַ וואַסערגעהענדע נאַציאָן — און אראָב אין דרום זיינען די ברעגען געווען אין די הענד פון די פלשתים, אונזערע בלוטיגסטע שונאים.

דאדער אייזענבאהן צום מיטעללענדי־
שען ים, ווי חיפה, וועלכע שטעהט שוין
יעצט פערבונדען מיט דיזער ליניע
דורך דמשק־אלעפא. די בעשטימ־
טע ענדע פון דער באגדאדער אייזענ־
באהן איז נאטירליך געוועזן קאנסטאנ־
טינאפאל, אבער פאר ענגלאנד איז קאנ־
סטאנטינאפאל ניט די ריכטיגע ענדע.
די ענדע דארף זיין אויף איהר, ענג־
לאנד'ס באדען, און עס דארף שטעהן
אין דירעקטע פערבינדונג מיט ענג־
לאנד'ס גרויסע וואסער פערבינדונגען
ניט ווייט פון סועץ־קאנאל אום אז דער
ים־וועג צו אינדיען און די יבשה־וועג
צו אינדיען דורך דער באגדאדער אייזענ־
באהן זאלען זיך אויפקומען צוזאממען און
דורך חיפה ווערט דיזער וואונש ערפילט.
חיפה איז נאר א קורצע שטרעקע פון
פארט־סאאיד און מיט חיפה אלס די
ענדע פון באגדאדער אייזענבאהן אויף'ן
וועג צו אינדיען און מיט פארט סאאיד
אלס שליסעל פון דעם וואסער וועג צו
אינדיען איז די פראבלעם פון "דער וועג
נאך אינדיען" אין גאנצען געלעזט. אנ־
שטאט וואס דייטשלאנד האט געוואלט
האבען דעם וועג: בערלין־קאנסטאנטי־
נאפאל־באגדאד, איז עס יעצט: לאנדאן־
חיפה־באגדאד.

ענגלאנד טהוט קיין נייעס ניט אויף
מיט דיזער פאליטיק. זי געהט נאר טריי
אין די וועגען וועלכע זיינען אנגעציי־
כענט פון דער געשיכטע זייט טויזענדער
יאהרען. אלע גרויס־מעכטע וואס הא־
בען געזוכט זיך צו בעפעסטיגען אין
דיזען טהייל פון דער וועלט, האבען גע־
וואלט בעזיצען דעם גרויסען מארשרוט
וועג פון בבל ביז מצרים. דא איז געוועזן
דאס וואס מען רופט: די גרויסע "האי־
וועי" פון דער ציוויליזאציאן, און דאס
איז די וועג אויף וועלכע אברהם אבינו
איז געגאנגען אויף זיין גרויסע רייזע
פון בבל קיין מצרים. מעזאפאטאמיע
דארף זיין פערבונדען מיט ארץ־ישראל
פון איין זייט פונקט ווי מצרים דארף
זיין פערבונדען מיט ארץ ישראל פון
דער אנדער זייט, אויב מען וויל אז דער
גרויסער שטח פון פערסישען גאלף ביז'ן
נילוס זאל זיין איין פאליטישע איינ־
הייט. ענגלאנד וויל עס האבען אלס א
פאליטישע איינהייט, זי וויל האבען
ביידע ברעגען פון דעם אלטען מאר־
שרוט פון ציוויליזאציאן פערבונדען, און
חיפה איז א זעהר וויכטיגער פונקט אין
דיזער פערבינדונג, ווייל זי קען דיענען
אלס דער ברעג פון דער באגדאדער איי־
זענבאהן — אויף דעם מיטעללענדישען
ים, וועהרענד זי איז שוין פארבונ־
דען מיט א דירעקטע ליניע אויף'ן ברעג
ים, וואס לויפט גלייך קיין מצרים. אויף
אזא אופן ווערט דורך חיפה עטאבלירט
א נייע "האי־וועי" פיר ציוויליזאציאן
ביז אינדיען אויף דעם וועג פון דעם
אלטען מארשרוט אויף וועלכע עס הא־
בען געוואנדערט אלע וועלט־בעזיעגער
פון סארגאן ביז אלעקסאנדער מוקדון
און די שפעטערדיגע.

און דאס איז די אורזאכע וואס ענג־
לאנד פערשלאפט ניט דעם ענין פון
חיפה און עס איז יעצט היינטיגע וואך
בעשטימט געווארען צו פערגרעסערען
דעם האפען פון חיפה דאדורך וואס מען
ציהט ארויין דעם מאול טיעפער אין ים
אריין — און די ארבייט פאנגט זיך
גלייך אן.

עס איז אמת אז חיפה אליין האט
ניט קיין גרויסען הינטערלאנד אבער
חיפה איז פערבונדען מיט דמשק דורך
דער אייזענבאהן. דמשק האט יעצט
צוויי פארטען: איינער איז ביירוטה
און דער צווייטער איז חיפה. מען ווייס
נאך ניט קלאר ווי די פאליטישע אומ־
שטענדען אין סיריען וועלען ווערען גע־
לעזט, אבער עס שיינט צו זיין אז עס
וועט זיין א קאנקורענץ צווישען ביירוטה
און חיפה וועגען דמשק. די פראנצויזען
וועלען נאטירליך וועלען אז ביירוטה זאל
זיין דער טויער פון דמשק און די ענג־
לענדער וועלען ציהען פאר חיפה. אלענ־
פאלס וועלען די פערבינדונגען צווישען
דמשק און חיפה זיין בעדייטענדע און
דאס איז איינער פון די פונקטען אין
די צוקונפטס־פלענער פון חיפה.

אבער, דאס וואס עס איז וויכטיגער
איז די פראגע פון דעם הוראן אדער פון
די גרויסע געגענד פון עבר־הירדן, א גע־
גענד וואס וועט אין דער צוקונפט לי־

30.

חיפה, די מאדערנסטע שטאָדט אין א״י

חיפה איז די מאדערנסטע שטאדט אין ארץ־ישראל.

איהר געפינט דא ניט אזעלכע ענגע און שמוציגע גאסען ווי אין ירושלים, יפו, טבריה און צפת. אלעס איז דא ניי. און חיפה איז דארום מעהר ענהליך צו אן אייראפייאישע שטאדט ווי אירגענד וועלכע אנדער שטאדט אין ארץ ישראל. נאטירליך, דארף מען זיך ניט לאזען צופיעל פערפיהרען פון דער פאנטאזי ווען מען רעדט פון חיפה׳ס ענליכקייט צו אן אייראפייאישע אדער אמעריקאנישע שטאדט. די גאסען זיינען דא אויך קרום און שמאל גענוג אום אז ווען עס פאהרט דורך א קעב, אדער ווי מען רופט עס דא געוועהנליך אן עגלה, זאלען די פוסגעהער זיך מוזען איינפרעסען אין וואנד און דעם וואגען דורכצולאזען. עס איז דא אויך ניטא אזא מין איבריגע זאך ווי סיידוואקס, פון וועלכע מען האלט ניט אין אריענט. פערד, מענש, אייזעל, קעמעל, וואגען, אויטאמאביל — אלע געהען אין מיטען גאס. און וואס אנבעלאנגט צו די סטארס פון דעם גרויסען צוקונפטס־צענטער איז ארץ־ישראל זיינען זיי ווייט ניט דאס וואס אן אייראפייער אדער אמעריקאנער פערלאנגט פון א סטאר. אבער אין פערגלייך מיט אלע אנדערע ארץ־ישראל שטעדט איז חיפה אן איבערראשענדער אויסנאהם און דער איינדרוק וואס די שטאדט מאכט אויף א בעזוכער איז א זעלטען־גוטער.

די אידישע בעפעלקערונג אין חיפה איז א גאנץ אנדערע ווי די בעפעלקערונג אין אנדערע ארץ־ישראל שטעדט. חיפה האט ניט קיין שום טראדיציאן הינטער זיך. עס ליעגט ניט אויף איהר קיין שטעמפעל פון קדושה, תורה, מצוות און מעשים טובים, ווי אויף ירושלים, טבריה, צפת, און עס ליעגט אויף איהר אויך ניט קיין שטעמפעל פון חבת־ציון, חנוך־אונטערנעהמונגען און ליטעראריש אטמאספערע, ווי עס ליעגט אויף יפו און תל־אביב, וועלכע האבען שוין בעוויזען צו שאפען א נייע טראדיציאן — די טראדיציאן פון דער נאציאנאלער בעוועגונג וואלט איך עס אנגערופען. חיפה האט ניט בײדע זאכען. זי האט ניט קיין פרומקייט און תורה, און זי

צוליעב דעם האבען זיך אידען קיינמאל ניט ענטוויקעלט אין א וואסער־פאלק. ווער ווייס — זאגט אן ענגלישער פאליטישער שריפטשטעלער מיט רעכט — ווער ווייס וואס עס וואלט פון אידען געווארען ווען זיי וואלטען געהאט דעם וואסער און וואלטען געווארען א ים־מאכט! אפשר וואלט די גאנצע וועלט־ציוויליזאציאן היינט אנדערש אויסגעזעהן!

זיכער איז, אז די אידישע געשיכטע וואלט אנדערש אויסגעזעהן. אז די אידען האבען יא געוואלט האבען צו טהאן מיט'ן וואסער איז צו זעהן וואס א אידישער קעניג האט געבויט שיפען אין עציון־גבר, א פארט אין דער מדבר אויף איינעם פון די ברעגעם פון ים־סוף. ווייזט אויס אז דארטען איז ניט געווען קיין פאסענדער פלאץ אנצופאנגען א נאציאנאלע ים־קאריערע. דער פלאץ איז געווען דער ים־הגדול און פון דאנען זיינען אידען געווען דערווייטערט.

צום דריטען מאל פון דעם אידישען אריינגעהן אין ארץ־ישראל, פאנגען מיר אן, אין בעצוג צום ים, אונטער בעסערע אומשטענדען ווי אין פריהערדיגע צוויי מאל, פון יציאת מצרים און יציאת בבל. מיר פאנגען אן מיט א ריינעם ברעג ים, קיינער פערשטעלט אונז ניט דעם בלויען מעערעס־שפיגעל.

און חיפה איז דער וויכטיגסטער פונקט אויף דעם דאזיגען ארץ־ישראל־דיגען ברעג פון ים הגדול, אבוואהל דערווייל איז די שטאדט מעהר קריסטליך ווי די מעהרסטע שטעדט אין ארץ־ישראל אויסער נאזארעט און איז א היבש ביסעל אנטיסעמיטיש אויך.

טהאן געווארען אום צו זוכען א מיטעל דערצו. אבוואהל עס איז קלאר פאר יערען, אויסער דעם ועד הצירים, אז ווען דער ועד וואלט געבויט הייזער אנשטאט צו האקען שטיינער פאר שאסעען וואלט ער געמאכט מעהר ישוב, וואלט ער געקענט דערביי געבען א בעסערע בעשעפטיגונג פיר די ניי־אנגעקומענע — נאר איך האלט ניט ביים ועד הצירים. איך וועל זיך נאך מיט איהם מוזען בעשעפטיגען. איך האלט ביי חיפה און איהר האנדעל.

חיפה האט שוין אן אנפאנג פון אינדוסטריע אבער די אמעריקאנער לעזער ווערען געבעטען ניט צו טראכטען ביי דעם ווארט "אינדוסטריע" אין ארץ־ישראל פון אמעריקאנישע בעגריפע. אלעס וואס מען רעדט וועגען ארץ־ישראל מוז גענומען ווערען אין דער מאאס פון ארץ־ישראל, און עס איז ניט ארץ־ישראל'ס שולד אויב די קינדער פון אברהם יצחק ויעקב זיינען געקומען אין דער ריעזיגער אמעריקא און האבען דארטען געקראגען א השגה פון אינדוסטריע און האנדעל ווי מען פערשטעהט עס אין א מדינה וואס ציהט זיך פון אטלאנטיק ביז פאסיפיק. פערגעסט ניט אז מיר רעדען פון א זעהר קליינע מדינה, און אז די מדינה איז נאך דערווייל א ליידיגע, און ווען מען רעדט וועגען די אינדוסטריע אין ארץ־ישראל דארף מען עס צופאסען צו דער מאאס פון לאנד.

איך האב געפונען פאר נויטיג צו מאכען דיזע בעמערקונג, ווייל די גרויסע השגות וואס מען קען זיך פיעלייכט מאכען אין אמעריקא וועגען אינדוסטריעלע און האנדעלס אויסזיכטען אין ארץ־ישראל קענען שאדען צו די הילף וואס די אמעריקאנער אידען קענען געבען אום דאס לאנד צו ענטוויקלען. די וואס רעכענען אז מען קען דא אויפטהאן גרויסע זאכען מיט אמאל און האבען אין זינען אן אנדער מאסשטאב, ניט קיין ארץ־ישראל'דיגען, קענען זיך געפינען גיך ענטטוישט און וועלען זאגען: עס איז מיט ארץ־ישראל גאר ניט צו מאכען. מיר דאכט אז א פאאר אמעריקאנער זיינען געקומען מיט אזא תשובה. די שולד איז אין זיי, ניט אין ארץ־ישראל. מיט ארץ־ישראל איז פאראן א סך צו מאכען נאר אויף אן ארץ־ישראל'דיגען אופן, און די וואס ווילען העלפען ארץ־ישראל גרעסער מאכען דארפען ניט דיינקען אלס בירגער פון אמעריקא, נאר אלס בירגער פון ארץ־ישראל.

ארץ־ישראל קען ניט מארגען ווערען א גרויסער אינדוסטריעלער צענטער, זי קען ניט גלייך ארייננעהמען ריעזיגע קאפיטאלען. זי קען אבער שטייגען לאנגזאם און זיכער פון קלענערעס צו גרעסערס. מען קען דא אנפאנגען גאנץ בעשידענע זאכען וועלכע זאלען אין פערלויף פון א פאאר צעהנדליג יאהר אויסוואקסען אין די גרויסע זאכען וועלכע מיר וואלטען אלע וועלען זעהן אין ארץ־ישראל אדער נאך פשוט'ער: מען קען העלפען פארברייטען דאס וואס מען האט שוין אנפאנגען (אבוואהל א ניט גענוגענדער אנפאנג. קורץ, מען מוז האבען א ביסעל געדולד מיט ארץ־ישראל, זי האט מיט אונז גאר א סך געדולד געהאט. אבער געדולד האבען הייסט ניט ווארטען. ווארטען טארען מיר ניט, קענען מיר ניט אפילו א שעה, נאר אלעס וואס וועט אונטערנומען ווערען אין ארץ־ישראל דארף זיין לויט די אומשטענדען אין לאנד און די גרעסטע טהייל וואס עס דארף געשאפען ווערען אין ארץ־ישראל דארף קומען פון אמעריקא.

וואס קענען אמעריקאנער אידען טהאן פיר חיפה און פיר ארץ־ישראל?

— האב איך געפרעגט ה' קייזערמאן, דעם דירעקטאר פון דער אנגלא־פאלעסטיין באנק אין חיפה, וועלכער איז שוין איבער דרייסיג יאהר אין לאנד. דאס

האט ניט קיין ציוניסטישע השכלה אין בעדייטענדע מאאס. די אידישע בע־פעלקערונג אין חיפה איז א פשוט'ע ביזנעס־בעפעלקערונג און די סוחרים זיינען פון א ביסעל אן אנדער טיפ ווי דער אידישער סוחר פון יפו. דער אי־דישער סוחר פון יפו פערטרעט מעהר־סטענס דעם ליטווישען סוחר־משכיל אדער סוחר בן־תורה, דער סוחר ביי וועמען עס פאלען ארויס פון מויל גמרא־ווערטלאך אדער ליטעראריש־ציוניסטי־שע אויסדריקע פון דער נייער ליטערא־טור אין מיטען פון ביזנעס־פערהאנד־לונגען. דער חיפה'ר אידישער סוחר פארטרעט א שפעטערדיגען טיפ פון רו־סיש־אידישען האנדעלס־מאן. דאס איז אזעלכער וואס איז מיט די קליינע אי־דישע אותיות קיינמאל ניט געוועזן קיין גרויסער מחותן, מיט תלמוד'ישע ווערט־לאך און אפילו מיט דער נייער העברע־אישער ליטעראטור שטעהט ער אויף א נייטראלע פוס — אויב מען קען זיך אזוי אויסדריקען. דערפאר רעדט ער רוסיש מיט גרויס כונה. ער רעדט רו־סיש אפילו אויב ער איז שוין יאהרענ־לאנג פון רוסלאנד. ער זעהט אנצוהאל־טען די רוסישע טראדיציאן אין ארץ־ישראל אזוי לאנג ווי מעגליך. דאס גיט איהם זיין אויסצייכנונג אלס א רוסי־שער אינטעליגענט און ניט בעלאנגענ־דיג צו דער לומדיש בעל־הבית'ישער השכלה און אויך ניט צו דער העברעאי־שער השכלה איז ער בעשלאסען צו בליי־בען א "רוסאק" אלץ בעסער ווי צו זיין א פשוט'ער איד אהן קונצען.

און עס איז אינטערעסאנט צו זעהן ווי אזוי עס קאכט זיך און עס טומעלט זיך אין האטעל "הרצליה" מיטאג־צייט און אבענד־צייט, ווען א טייל פון די סוחרים פון חיפה קומען זיך צוזאמען צו עסען און מאכען ביזנעס צוזאמען לויט דעם אלטען אידישען מנהג, ווי מען מאכט מיט די הענד איפכא מסתברא'ס און מען בויט לופט־שלעסער און מען מאכט מסחרים. — און אלעס אין רו־סיש מיט אן עכט אידישען נגון. די ווער־טער וועלכע איהר הערט אם מעהרסטען איז שטיינער, צעמענט, אייזען, בוי מא־טעריאל, האלץ, דער פלאץ איז ווערטה. דער פלאץ איז ניט ווערטה. ווארום די הויפט אינדוסטריען מיט וועלכע די חיפה'ער אידען בעשעפטיגען זיך שוין זיינען די אינדוסטריען וואס האבען צו טהאן מיט בויען. אין חיפה איז פאראן א פעקטארי פון צעמענט; דא זיינען פאראן א פאאר אידישע שלאסערייען און דא געהט אן א לעבעדיגער מסחר מיט ריעל עסטייט ווארום די ספעקולא־ציאן אין ריעל עסטייט איז זעהר גרויס געווארען לעצטענס און צו א שטיקעל פלאץ צו בויען א הויז איז גאר ניט צו־צוקומען און עס איז רעכט אז מען דארף בעצאהלען ביז פופצעהן הונדערט פונט (ביי 6 טויזענד דאלאר) פיר אן אנ־שטענדיגען "לאט" אין חיפה אויב מען וויל זיין מיט לייטען גלייך. און פיעלע פון די וואס וואלטען גאר ניט געקלעהרט צו קויפען לאטס און בויען הייזער זיי־נען אבער אין א גרויסע צרה, ווייל איהר קענט בשום אופן ניט קריגען א דירה צו דינגען אין חיפה און איהר האט בלויז דריי ברירות פאר אייך: בויען א הויז, וואהנען אין א האטעל — אין ארץ־ישראל אין א האטעל איז ניט קיין סך ביליגער ווי אין לאנדאן אדער פאריז — אדער — צו ליעגען אויפ'ן גאס. און דא קום איך ווידער, ווי מען קומט אין ארץ־ישראל אויף שריט און טריט, צו דאס וואס מען רופט ביי אונז "דהי האו־זינג פראבלעם". מען שרעקט זיך אז ווען עס וועט אנקומען דער ווינטער וועט זיין גרויס טראבעל מיט דער פראגע פון דירות אין בעצוג צו די נייע אנגעקומע־נע מענשען. א טהייל פון די יונגע מענשען פון די אנגעקומענע זיינען יעצט אין פאלאטקעס. אבער מיט דעם אנ־קומען פון דער רעגען־צייט וועט עס זיין אומעגליך, און קיין זאך איז ניט גע־

מונג אין ארץ־ישראל און עס זיינען דא פאראן נאך א פינף־זעקס פאבריקלאך פון קלענערער בעדייטונג און דאס אלעס פארטרעט די אינדוסטריע פון דעם אינדוסטריעלען צוקונפטס צענטער אין ארץ־ישראל. דאס איז ניט קיין סף, אבער ווי גרויס איז די בעדייטונג דער־פון פאר דער צוקונפט! ווי וויכטיג איז דיזער בעשיידענער אנפאנג פאר דאס פאלק וואס דארף ציגעל ביי ציגעל אויפבויען זיין לאנד!

און די אידען פון חיפה זיינען צופריעדען: אין דאס בויען דעם "מאול", אן אונטערנעהמונג פון דער רעגיערונג צו מאכען גרעסער דעם חיפה'ער האפען האבען אידען א גרויסען טהייל, כמעט די גאנצע ארבייט איז אידישע. און אין דער פאנטאזי זעהט זיך ווי א גרויסע אידישע חיפה ווארפט ארום איהרע ארימס ארום ביידע זייטען כרמל, ווי די שטאדט איז פול מיט גרויסע וואר־שטאטען און מיט ריעזיגע מאגאזינען. ווי אלעס ארום און ארום אטהעמט מיט קראפט און ענערגיע און ווי דער האפען איז פול מיט שיפען פון אלע נאציאנען פון דעם וועלט־קוגעל.

איך קוק אויף דער שטאדט פאר מיין פערלאזען איהר און איך קען מיין אויג ניט אראבנעהמען פון דער שעהנער ניט פערענדיגטער געביידע פון אידישען טעכניקום וועלכע הויבט זיך אויף מאַ־יעסטעטיש געגען דעם רונדען האפען פון חיפה.

בעסטע וואס זיי קענען טהאן — האט קייזערמאן געענטפערט אראבקוקענדיג דורכ'ן פענסטער פון דעם באנק־אפיס אויף חיפה'ער האפען — דאס בעסטע וואס זיי קענען טהאן איז אריינקומען און א קוק טהאן וואס צו טהאן די אמעריקאנער אידען זיינען דאך פראקטישע מענשען, און דער חוש וועט זיי זאגען וואס דא איז פאראן צו מאכען. איך וואלט געוואלט זאגען איין זאך און דאס איז אז זיי זאלען אהער שיקען ווען זיי ווילען עפעס אונטערנעהמען עקספערטען, אמת'ע עקספערטען אין זייער פאך. מיר האבען דא גענוג מענשען וואס ווייסען אלעס, פערשטעהען אלעס און זייגען גרייט אלעס צו אונטערנעהמען וואס איהר ווילט און וואס איהר ווילט ניט... מיר דארפען יעצט פאך־לייטע וואס זאלען וויסען זייער פאך גרינדליך און זאלען זיך ניט בעגנוגענען מיט אלגעמיינע בריה'שקייט וועלעכע איז ביי אלע וויסען א ירושה פאר יעדען אידען. און זאלען זיי אליין מאכען זייערע פלענער און ניט פרעגען ביים ועד הצירים אדער אנדערע וואס ווייסען ניט וואס זיי ווילען.

דער טראבעל אין ארץ־ישראל איז אז אויף דעם פעלד פון אינדוסטריע און האנדעל זעהט מען דא ניט קיין הערפאראגענדע פערזענליכקייטען פונקט ווי מען זעהט ניט אזעלכע פערזענליכקייטען אויף דעם פעלד פון קאלאניזאציאן אדער אויף אירגענד וועלכען אנדער פעלד פון דער אידישער טהעטיגקייט אין ארץ־ישראל. מען זעהט דא א סך טייגליכע מענשען, זאגאר פעהיגע מענשען אויף יעדען געביט, אבער אין אזא גרויסען מאמענט דארף מען האבען נאך עפעס מעהר ווי פעהיגע מענשען. מען דארף האבען מענשען מיט אן ערשטע קלאסע אונטערנעהמונגס קראפט. מען דארף דא האבען בויער אין דעם אמת'ן זינן פון דאס ווארט און זאלען קומען אהער אמעריקאנער אידען, אידען מיט אן אונטערנעהמונגס גייסט און וואס זאלען זיין ציפריעדען צו ווידמען זייער ענערגיע פאר די אינטערעסען פון ארץ־ישראל אין אזעלכע זאכען וואס וועלען פארלויפיג ניט אויסזעהן גרויס אבער אז וועלכע עס הענגט אב די צוקונפט פון דאס לאנד. מען קען דא צום ביישפיעל ארגאניזירען דעם עקספארט פון בוימאייל, מען קען ענטוויקלען צוקער־אינדוסטריע, מען קען ענטוויקלען א לעדער־אינדוסטריע. נאר מען דארף האבען די מענשען דערצו און די געלד דערצו.

ריידענדיג וועגען חיפה איז ווערטה צו דערמאנען, אז דא זיינען פאראן מאנכע רוסיישע רייכע אידען, וועלכע האבען זיך נאר וואס ארויסגעכאפט פון די באלשעוויקעס, און נאטירליך די ערגסטע זאך פאר זיי איז וואס זייערע געלד איז קיין געלד ניט. אט — האט זיך געקלאגט א איד וואס האט געהאט דריי מיליאן רובעל איידער ער איז ארויסגעפאהרען פון רוסלאנד — איז איהם אוועק א מיליאן אויף דער הוצאה. איידער וואס־ווען האלט ביים אוועקגעהן נאך א מיליאן, ער דארף א הויז א. ז. וו. בלייבט א מיליאן. וואס איז א מיליאן רובעל אויסגעטיישט אין מצרי'שע פונטען?

און אט געהט איהר אין חיפה און דערהערט דעם קלאפ פון האמערען און דיים רעש פון לויפענדע רעדער פון מאשינערי. איהר קוקט זיך ארום: א היבש גרויסע געביידע פון אייזען־ארבייט. איהר לעזט אויפ'ן שילד אין גרויסע העברעאישע אותיות: "בית חרשת קאאפערטיבי עמל". איהר געהט פארביי א צווייטען פלאץ און הערט ווי עס איז ביזי'דיג און טומעלדיג: דאס איז די פאבריק פון האלץ ארבייט פון ה' ראבינאוויץ, מען מאכט דא די האלץ ארבייט וואס זיינען נויטיג פאר געביידען און אויך א ביסעל מעבעל. די פעקטארי בעשעפטיגט דרייסיג ארבייטער — און דאס מיינט א גרויסע אונטערנעה־

אליהו הנביא׳ס בארג און זיי האבען דעם שפּיץ פערפלאנצט ניט פאר ביזנעס צוועקען און ניט פיר קיין ספּעקולאציאן נאר פון געפיהל, פון דרך־ארץ פאר גרויסע היסטארישע פּלעצער, און ווען עס איז זיי געווארען ענג אין ארץ־ישראל האבען אידען אבגעקויפט א גרויסען טהייל פון דעם דייטשען פארמעגען אויפ׳ן כרמל און זיי האבען עס לייכט געקענט אבקויפען אין גאנצען אין דער מלחמה צייט.

א מעשה ווערט דערצעהלט אין חיפה וועלכע כאראקטעריזירט די האלטונג פון אידען צו די קדושה פון כרמל: אין חיפה איז געווען א אידישער שניידער. דער טערקישער העכסטער בעאמטער פון דעם פּלאץ האט איהם איינמאל געשיקט רופען און פערלאנגט פון איהם ער זאל איהם אויפנעהען א מונדיר. דער שניידער האט פערלאנגט ער זאל איהם געבען די שטאף. דער בעאמטער האט געענטפערט צו וואס זאל איך געהן זוכען די שטאף, געפין עס דו און איך וועל דיר געבען דערפאר אן אונטערשריפט פיר אזא שטיק אויפ׳ן כרמל וויפיעל דו ווילסט אליין. דער שניידער האט ניט געוואלט הערען פון אזא געשעפט, און דער פּאשא האט ניט געקענט אויסבייטען א גרויסע נחלה פיר א טערקישען מונדיר.

די האלטונג צום כרמל פון אידישען פּובליקום האט זיך אבער לעצטענס געביטען. אלע שבת קומען ארויף פון שטאדט אידישע יונגע לייט, מיידלאך און ווייבלאך מיט קינדער טראגענדיג מיט זיך פּעקלאך מיט שפּייז, מען שפּרייט זיך אויס אין די וועלדלאך, וועלכע בעלאנגען שוין צו אידישע בעלי בתים און די לופט ווערט פול מיט הקול קול יעקב און אזוי ווערט דארטען לעבעדיג און פרעהליך ביז שבת פארנאכט, ווען דער עולם געהט אראב צוריק אין שטאדט אריין. יעצט שמועסט מען שוין פון בויען א גאנצען אידישען קווארטאל אויפ׳ן כרמל, א מין תל־אביב. קורץ, די אידען האבען אנערקענט דעם כרמל. שטעלט זיך פאר — האט איינער א איד זיך בעגייסטערט — ווען דער גאנצער כרמל פון אונטען ביז ארויף נעגען חיפה וועט זיין פארדעקט מיט אזעלכע סאסנאווע וועלדער ווי די וואס זיינען אויבען און צווישען די וועלדער וועט זיין פערשפּרייט ווילא׳ס און הייזער און פארשטעדטלאך און ביי נאכט וועט פון דארטען אראבלייכטען טויזענדער און טויזענדער עלעקטרישע פייערען און ארויפגעהן אויפ׳ן בארג כרמל וועט מען מיט אן עלעקטרישע קאר, אי וועט דאס זיין שעהן! און פון דער גאנצער לאנד וועט מען דא אויבען קומען זיך אויסרוהען פיר א וואקיישאן!

זיכער איז אז ווען אן אונטערנעהמער וואלט דארטען געמאכט א לייטישען אידישען האטעל, וואלט מען געקומען אהין פון גאנצען לאנד אלס צו א זומער פּלאץ. ווייל דער כרמל מיט זיין ארויסקוק איבערן ים איז אונפערגלייכליך רייצענד און שעהן און דא בלאזט א קיהלער ווינטעל אפילו אין די הייסעסטע טעג פון זומער.

איך וואנדער ארום אויף דער רוקען פון כרמל און מיין נשמה טראגט זיך ארום אין אוראלטע צייטען און אין לאנג פערגאנגענע וועלטען אין וועלכע מיין קינדהייט, ווי די קינדהייט פון אלע אידישע קינדער, איז געווען איינגעוויקעלט, און פון זינען געהט מיר ניט ארוים די צוויי ווערטער אין וועלכע עס איז פאראן אזא צויבער פאר דעם אידישען אויער: א ל י ה ו ה נ ב י א.

אט דאס איז דער בארג פון אליהו הנביא, אליהו התשבי, אליהו הגלעדי, דער מאן וואס האט געמוזט האבען א געוואלדיג שטריינגען אויסזעהן מיט זיין סך האאר און מיט דעם לעדערנעם גארטעל וועלכען ער האט געטראגען און דאך איז ער אזוי ליעב און טייער פיר יעדע אידישע הויז, פיר יעדע אידיש קינד. פאר אונז איז אליהו הנביא ניט דער אונבויגזאמער הארטער קעמפּפער. דער מאן וואס רופט דעם קעניג: מערדער! און צוברעכט איהם זיין גבורה און שטאלץ, פאר אונז איז עס דער גוטער, אייביג ־ליעבענדער, אייביג

.31

דער בארג פון אליהו הנביא

מיט א געפיהל פון קדושה־ציטערניש בין איך ארויפגעפאהרען אויף דעם בארג כרמל. ביים זייט ווייזט מען אן די מערה פון אליהו הנביא און אויבען ווייזט מען אן דעם פלאץ פון זיין מזבח. די וועג אויפ'ן בארג פון שטאדט איז א לאנגע און געדרעהטע. לאנגזאם הויבט זיך דער וואגען ארויף צום שפיץ פון בארג, וועלכער זעהט אויס ווי כמעט א גלייכע וואנד קוקענדיג אויף איהם פון דער זייט פון ים. דער כרמל איז ווי אלע בערג פון ארץ־ישראל נאקעט, שטיינערדיג. ווען מען פאהרט ארויף גאנץ אויבען פארשפרייטען זיך פלוצלונג פאר די אויגען גרינע פלעכען. דאס זיינען וועלדער וועלכע זיינען געפלאנצט געווארען אויף דעם קאפ פון דעם בארג: די וועלדלאך זיינען געפלאנצט געווארען פון דייטשען מיט צוואנציג און מעהר יאהרען צוריק. צווישען די פעלדער זיינען פאראן שעהנע שטיינערנע הייזער געבויט פון דיזעלבע הענד וואס האבען די וועלדער געפלאנצט. אין איינע פון דיזע הייזער געפינט זיך יעצט א אידישער האטעל, דאס האט פאר דער מלחמה געהייסען קארמעל היים און איז געווען א דייטשע סאנאטאריום, יעצט האט עס א איד אבגעקויפט, ארויפגעשטעלט א העברעאישען שילד: "מבראה ומלון כרמל". ער נעהמט א פונט א טאג, גיט שלעכט עסען און בעהאנדעלט נאך ערגער ווי דאס עסען איז. איך פיהל אבער א דאנקבארקייט צו איהם, דערפאר וואס סוף כל סוף איז דאך עס אריין אין אידישע הענד. דער וואס האט אבגעקויפט די "קארמעל היים" האט אויך אבגעקויפט א גרויסע טהייל פון די ארומיגע וועלדער, מען האט עס געקויפט בחצי חנם און די אידען פון חיפה האבען גרוים צער וואס זיי האבען ניט געקויפט די פראפערטי פון כרמל. מען האט דעם גאנצען כרמל געקענט אבקויפען פאר גאר ניט, נאר צו וואס זאלען אידען קויפען פלאטץ אויף א בארג וואו מען קען קיין קראמען ניט עפענען און מען קען מיט ריעל־עסטייט ניט שפעקולירען. יעצט קען מען שוין שפעקולירען מיט ריעל־עסטייט אויפ'ן כרמל, מען פערלאנגט דארטען צעהן שילינג אן אויל, אבער ווער האט עס געקענט וויסען. "געה זיי א נביא און האב צו טהאן מיט א בארג!" די דייטשען אבער האבען פערשטאנען די הייליגקייט פון

זייט, ער האט מורא דאס פאלק צו טרויען, דאס איז אן עלעמענט וואס שאקעלט זיך שטענדיג און א שטונדע שפעטער קען ער אריבער אויף דעם צד פון אליהו׳ס געגנער, ער פערליערט קיין צייט: ער שרייט צום פאלק: כאפט זיי די פאלשע נביאים! די מאסע איז יעצט ביי איהם אין האנד, מען כאפט זיי, די פיער הונדערט און פופציג ״און אליהו האט זיי אראבגעניעדערט צום טייך קישון און ער האט זיי דארטען געקוילעט״. און אט שלענגעלט זיך פאר מיינע אויגען דער טייך קישון, א שמאלער טייכעל מיט קלארע וואסער, גלייך ביים פוס פון כרמל. אט דא האט זיי דאס פאלק געפיהרט, די פאלשע נביאים, אונטער דער קאמאנדא פון אליהו און דער קעניג, אליין אן אנהענגער פון דיזע נביאים, האט זיך געמוזט נאכשלעפען און דא האט אליהו געפארבט דעם טייך רויט מיט זייער בלוט.

די געשיכטע איז א מורא׳דיגע. אבער דורך איהר קען מען פערשטעהן ריכטיג דעם קאמפף פון דער אידישער נאציאן פאר זיין גאט אין פערלויף פון טויזענדער יאהרען שפעטער. פשרות פון נאטהייטען, פון רעליגיאנען, האט דער איד ניט אנגענומען. אן אמת קען מען ניט טהיילען. אויב גאט איז גאט איז ניטא קיין פלאץ פיר בעל. אויף דעם כרמל איז פעסטגעשטעלט געווארען דער ענטפער וועלכען אידען האבען שפעטער געגעבען ווען מען האט פון זיי געפאדערט זיי זאלען ארייננעהמען א שותפות צו זייער גאט... נאר א נאציאן וואס האט ארויסגעגעבען אליהו האט געקענט אזוי הארטנעקיג קעמפפען פאר זיין אמת נעגען א גאנצע וועלט און ניט נאכגעבען. דער גייסט און כאראקטער פון דער אידישער אומה שפיגעלט זיך אב ניט אין דעם שפעטערדיגען אליהו וואס קומט צו מלוה־מלכה און פארענטפערט קשיות פון דער גמרא, נאר אין דעם אליהו פון פייער און שטורם, פון קנא קנאתי, אין דעם אליהו פון הר הכרמל.

אויב איהר ווילט פארשטעהן א קאפיטעל תנ״ך און בעסער קענען לערנען אייער נאציאן, קומט אויפ׳ן כרמל, קומט אין ארץ ישראל.

שמייכלענדער אליהו הנביא, וואס קומט ארויסהעלפען יעדען טרייען אידען פון א צרה, וואס איז שטענדיג גרייט צו ער־שיינען ארויסצונעהמען דעם גאָטס־פאַרכטיגען פון א נויט. ביי אונז איז ער דער גוטער זיסער מלאך אהן וועל־כען א שמחה ווערט ניט געמאַכט. ער קומט צום סדר און איז אן אנגעלייג־טער גאַסט ביי אלעמען, ער קומט צו א ברית און ער וועט קומען אנזאגען די בשורה אז משיח קומט. ניט נאר דאס, ער וועט פאַרענטפערען אלע שווערע שאלות און קשיות וואס וועלען זיך אנקלייבען ביז וואנען משיח וועט קו־מען, ער וועט עס מיט א ליעבליכען שמייכעל אלץ מאַכען גוט און גלאַט און אלע וועלען זיך וואונדערן: וואס איי־גענטליך האָט מען דאָ ניט פערשטאַ־נען?... אַט דאס איז אליהו דער איי־ביגער חבר און פריינד פון דאס אידי־שע פאַלק, דער שליח פון טרייסט און דער מלאך פון זיסקייט און גוטעס.

אבער אומזיסט ווילט איהר זיך ארויסרופען דיזען אליהו ווען איהר געהט ארום אויפ'ן כרמל און איהר זייט בעלאדען מיט די זכרונות פון די גרעס־טע זאכען וואס דאָ האבען פאַסירט טויזענדער יאָהרען צוריק. דאָ צווישען די בערג שפּאַלטען וואס געהען געפלאָכ־טען איינע אין די אנדערע איז ניט ארומגעגאַנגען דער ווייכער גוטער אליהו וועלכען מיר קענען פון שפּעטע־רע צייטען. דאָ איז ארומגעגאַנגען דער ברענענדער קעמפּפער, דער פייערדיגער מאַן וואס איז ארויס אין קריעג פאַר זיין גאָט איינער אליין נעגען אלעמען. דאָ אויף דיזע מקומות, איינזאם אויף דיזע בערג שפּיצען, אדער אין די הויה־לען וועלכע זיינען דאָ פאַראן, איז ארומגעגאַנגען דער ריעז, וואס האָט מעהר ניט געהאַט אין זיין לעבען ווי איין אויפגאבע: פערניכטען די פאַלשע געטער און פּראָקלאַמירען דעם אמת אויף דער וועלט. און דאָ האָט ער בע־שלאָסען אריינצוטרעטען אין א קאַמפּף אויף לעבען און טויט מיט דעם קעניג, מיט דער קעניגין, מיט דעם גאַנצען הויף און מיט דער גאַנצער רעגיערונגס־מאַכט און מיט דער מאַכט פון פיער הונדערט און פופציג פאַלשע נביאים, מיט וועמען דער קעניג און קעניגין זיי־נען געווען איין האנד.

אליהו האָט ניט געוואָלט וויסען פון קיין פשרות. דער וואס האָט איין גאָט אין הארצען, איין אמת אויף דער נשמה און געהט ארום אויפ'ן כרמל, קען ניט מאַכען קיין פשרות, עס איז ביי איהם איינס פון די ביידע, אויב גאָט האָט עס אלעס געמאַכט ארום און ארום איז ער און נאר ער אליין דעריעניגער וועל־מען מען דאַרף דיענען. אויב דער בעל האָט עס געמאַכט דאַן איז ער דער יעני־גער וועמען מען דאַרף דיענען. קיין שותפות קען דאָ ניט זיין.

און דאָ האָט דער איין איינציגער אמת'ער נביא ארויסגערופען אויף א דועל זיינע פיער הונדערט און פופציג געגנער און האָט שטאָלץ און מוטהיג געשליידערט כל ישראל אין פנים אריין די בעשולדיגונג אז זיי זיינען פיינלינגע, אז זיי טאַנצען אויף צוויי חתונות, אז זיי האַלטען זיך אויף צוויי זייטען, אז זיי ווילען יוצא זיין לכל הדעות — א זאך וואס איז שטענדיג בעליעבט ביי אלע שוועכלינגע, ביי אלע מענשען אהן פּרינציפּען און אהן איבערצייגונגען. פול מיט צאָרן שטעהט דער נביא אונ־בויגזאם ווי דער כרמל אליין און דונ־נערט:

אויב גאָט איז גאָט — געהט נאָך איהם, און אויב בעל — געהט נאָך איהם!

נאָך האָט קיין מענשליכע בריאה, זייט די וועלט שטעהט, ניט אזוי שאַרף אוועקגעשטעלט די פראגע פון אמת און שקר און נאָך האָט קיינער אזוי ניט אנגעגריפען די מענשליכע שוואַכקייט פון בויגען זיך אמאָל צו דעם זייט און אמאָל צום צווייטען. פאַר די גרויסקייט פון אידישען ריעזן פאַלט אלעס וואס איז בעקאַנט אין דער וועלט־ליטעראַטור. און דער אמת זיעגט.

טריי צו זיין פרינציפּ ביז'ן סוף בע־נוצט זיך דער אהן פשרות'דיגער קעמפּ־פער מיט דעם גרויסען מאָמענט, ווען דאס פאַלק געהט אריבער אויף זיין

אין געשאפען געווארען. געגען דער פראכטפאלער זכרון יעקב, דער שטאלץ פון דער אידישער ארבייט און קאלאניזאציאן אין דער אידישער לאנד. זכרון — וואס פיר א ריעזיגער נאציאנאלער פארמעגען דאס איז!

בארג ארויף ציהט זיך די וועג צו זכרון אנקומענדיג פון באהן סטאציאן. צווישען צוויי שורות שמעקעדיגע אקאציען וועלכע זיינען איינגעבויט איינע אין די אנדערע ווי א וואנד צווישען וועלכע מען קען ניט דורכזעהן וואס אויף דער צווייטער זייט טהוט זיך. געהט דער וועג. איהר זעהט נאך פאר זיך ניט די קאלאניע וועלכע ליעגט אויפ'ן שפיץ בארג אבער די וועג אליין מאכט אויף אייך דעם איינדרוק אז איהר געהט זעהן עטוואס בליהענדעס. עטוואס אונגעוועהנליך שעהנעס ווען איהר וועט קומען צו דער ענדע פון דער אלעע. איהר פאהרט ארויף אויבען: א פלאץ מיט א ווייסען געמויערטען פארקאן ארומגערינגעלט מיט הויכע ברושים צו דער רעכטער זייט — דאס איז דער בית־הקברות, ערקלעהרען אייך אייערע שכנים אויפ'ן דילעזשאנס. א געפיהל פון טיעפען רעספעקט נעהמט אייך ארום צו די וואס רוהען דא. דא שלאפען די גבורים, די פיאנערען וואס האבען פון א מדבר בארג א גן עדן געמאכט — און די קאלאניע איז שוין אין פולען אויסזעהן פאר אייערע אויגען — דא ליעגען די העלדען, די פלאנצער און בויער, די וואס האבען א נייע ארץ־ישראל פאר'ן אידישען פאלק געשאפען. די ערשטע עראבערער פון ציון.

„מיר זיינען בלויז אכט פערזאן געבליבען אין דער גאנצער קאלאניע פון די ערשטע מיסדים", האט מיר שפעטער זיצענדיג פאר'ן הויז פרייטאג־צונאכט ערקלעהרט איינער פון די גרינדער פון זכרון. „מיט א פאאר יאהר צוריק זיינען מיר נאך געווען א מנין פון די ערשטע. אויב איהר וועט קומען עטליכע יאהר שפעטער וועט איהר מסתמא שוין קיינעם ניט טרעפען פון די וואס האבען דעם ווינקעלשטיין געליינט. אזוי איז די וועלט, דור הולך ודור בא, מיר זיינען צופריעדען אז אונזערע קינדער האבען שוין פארנומען אונזערע פלעצער, אונזערע קינדער וואס זיינען דא אין זכרון יעקב געבארען געווארען."

אנטקעגען אונז איז געזעסען א פרוי פון א יאהר דרייסיג אדער עטוואס מעהר, געזונד, שעהן און שטארק. נעבען איהר זיינען געשטאנען דריי שעהנע געזונדע קינדער, וועלכע האבען צווישען זיך געשפיעלט עפעס א ווערטערשפיעל אין העברעאיש — דאס איז מיין טאכטער, האט דער אלטער קאלאניסט געזאגט אנווייזענדיג אויף דער פרוי. זי איז דא געבארען געווארען. און דעם קאלאניסט וואס געהט ארויס פון אנקעגען איבער זעהט איהר. דאס איז א געבארענער אין זכרון און דער מאן וואס קומט אן פון דער לינקער זייט, דאס זיינען אלע געבארענע אין אונזער קאלאניע. יא, מיר זיינען שוין דא איינגעווארצעלט. דאס איז אונזער אידישע היים.

„און איהר האט בעדארפט זעהן וואס פיר א העלדען זיי זיינען — האט דער אלטער קאלאניסט ווייטער געזאגט. — פרעגט די אראבער וועלען זיי אייך זאגען. די אראבער האבען לעצטענס אין די מהומות קענען געלערנט וואס עס איז דער פשט: א אידישער קאלאניסט מיט א ביקס אין דער האנד..

אריינגעפאהרען אין זכרון בין איך פרייטאג ביי טאג. א לאנגע גאס פון וועלכער איך האב די ענדע ניט געקענט זעהן האט זיך אויסגעצויגען פאר מיינע אויגען, גרויסע בוימער צעהנדליגע יאהרען אלט, האבען זיך געצויגען איןביידע זייטען פון גאס. שעהנע ווייס געקאלכטע הייזער האבען זיך געזעהן רעכטס און לינקס. די טיהרען זיינען געווען אפען און עס האט זיך געזעהן אין יעדער הויז די ביזי'גקייט פון ערב שבת, קינדער זיינען געלאפען מיט כלים אהין און אהער און פון די בריקלאך האבען זיך געלאזען הערען שטימען פון די מאמעס צו די קינדער אויפ'ן גאס — אין העברעאיש! און די קינדער האבען זיך גערונגען, פארלייגט תירוצים, אז

.32

זכרון יעקב

קיין שעהנערן פלאץ צו בויען א קאלאניע ווי דער אויף וועלכען זכרון יעקב שטעהט האט מען ניט געקענט אויסקלעהרען. אויף א בארג נעבי׳ן ים ליעגט די "אריסטאקראטקע" פון די אידישע קאלאניען אין ארץ־ישראל, דאס ליעבלינג קינד פון באראן ראטהשילד, דער נדיב הידוע, וועלכע טראגט זיין פאטער׳ס נאמען. שטעהענדיג אין דער קאלאניע זעהט מען פון איין זייט דעם ווייטען שפיגעל פון מיטעללענדישען ים, וועלכער זעהט אויס פון דער הויך ווי ער וואלט זיך אנגעפאנגען גלייך פון דער קאלאניע, דעם טהאל וואס טהיילט אב דעם בארג פון ברעג זעהט מען פון אויבען ניט און פון דער אנדער זייט שפרייטען זיך אויס פאר אייערע אויגען בערג און טהאלען, וועלכע ווערען ענדליך פערלארען אין דער דונקעלקייט. זכרון יעקב האט א הערשענדע פאזיציאן און איך גלויב ניט אז אימיצער וואס איז איינמאל אין זכרון יעקב געווען קען דאס בילד וואס ער האט געזעהן אין זיין לעבען פערגעסען.

מען דערצעהלט אז ווען דער באראן ראטהשילד איז צום ערשטען מאל געקומען אין זכרון יעקב מיט מעהר אלס דרייסיג יאהר צוריק, ווען די קאלאניע איז נאר וואס געגרינדעט געווארען, איז ער ארויף מיט זיין פארטרעטער אין דער קאלאניע אויף דעם באלקאן פון בית־הפקודות און ער האט א קוק געטהאן אויף דאס בילד בעפאר איהם זיינען זיינע אויגען פול געווארען טרעהרען. ער האט א מאך געטהאן מיט׳ן האנד צו זיין פערטרעטער און האט איהם געזאגט: קויף, קויף ווייט און ברייט וויפיעל דו וועסט נאר קריגען. די מעשה שטעלט־פאר ריכטיג דעם איינדרוק וואס איינער קריגט ווען ער שטעהט אין "זכרון" און קוקט אראב אויף דעם אומגעגענד.

וועגען זכרון וועט מען אייך דערצעהלען — און אויב איהר זייט בעקאנט מיט דער געשיכטע פון אידישען ישוב אין ארץ־ישראל ווייסט איהר עס אליין — וועגען בעאמטע וואס האבען פארשוועגדעט דעם באראן׳ס געלד רעכטס און לינקס, וועגען די שלעכטע שיטה פון צאהלען תמיכה צו די קאלאניסטען, לויט די צאהל פון זייערע פאמיליען און וועגען נאך חסרונות וואס זיינען געמאכט געווארען אין אנפאנג אבער דאס אלעס האט קיין בעדייטונג נעגען דער גרויסער זאך אליין וואס דא

בערוועלטיגט פון געפיהלען. איך האב דערפיהלט אז איך בין אין מיין היים — אין דער אידישער היים. איך האב זיך צום ערשטען מאל אין לאנגע יאהרען בעפרייט פון דעם שווערען רושם וואס עס פאלט אויף מיר ארויף פרייטאג פאר נאכט אין אמעריקא. שוין לאנג ווי איך האב ניט געזעהן א פרייטאג פארנאכט אין א אידישער סביבה און וויפיעל שעהנער, העכער און וואונדערליכער האט אויסגעזעהן דיזער פרייטאג פארנאכט אין זכרון, ווי אפילו יענער פון דער היימישער שטעדטעל אין דער ליטא. דא זיינען געקומען אידען פון זייערע פעלדער, מיט זייערע אקסען און אייזלען — א ריכטיגער למען ינוח שורך וחמורך — און דאס אלעס אויף דעם אידישען באדען אין דער אידישער לאנד.

איך בין געגאנגען מיט דעם אידען אין שוהל. ער האט צו מיר געזאגט: אבער אין שוהל ווילען זיי ניט געהן. אט קומט וועט איהר זעהן, א שוהל א בית־המקדש (דער באראן האט עס געבויט) און א שעהנער חזן אויך, און דאך איז זי ליידיג, מעהר ווי א פאאר אלטע לייט וועט איהר ניט געפינען, אמאל פארבלאנדזשעט אימיצער פון די קינדער.

וואס דיינקט איהר איז די אורזאכע דערפון — האב איך געפרעגט.

איך ווייס ניט — אנדערע זאגען די שולעס זיינען שולדיג, אנדערע זאגען די עלטערען גיבען זיך ווייניג אב מיט די אידישקייט פון זייערע קינדער, פיעלייכט זיינען אלע שולדיג. נאר איך ווייס אז זיי האבען קיין חשק ניט אין שוהל צו קומען.

מיר זיינען אריין אין שוהל. א הייפעל עלטערע מענשען זיינען געוועזען צושפרייט איבער די ביינק. מען האט קיינעם ניט געזעהן פון די אלע מענשען וואס האבען זיך פריהער געזעהן אויפ'ן גאס ריכטיג ווי די שוהל האט מיט דער קאלאניע גאר אין גאנצען קיין זאך ניט צו טהאן.

און נאכ'ן עסען האט זיך ווייטער די קאלאניע געבאדען אין מנוחת שבת.

אויף די ברייטע שוועלען און אויף די ביינק נעבען די בוימען פאר'ן הויז האט מען גערעדט ליעבליכע היימישע שמועסען אין העברעאיש. די מוטערס אין זכרון זיינען די וואס זיינען אין שולע געגאנגען און "עברית" לויפט ביי זיי זעהר שנעל אפילו ביי די ווייבערשע רכילות. מיטעלע מענשען האבען גערעדט וועגען דעם פלוצלינגען רעגען וואס איז אראב אונערווארטעט הייניטיגע וואך אין רעכטען מיטען דונערען און האט היזק געבראכט. מען האט אויך געשמועסט וואס די זכרון'ער טרויבען זיינען עפעס היינטיגען יאהר ניט איבריג געראטען און מען איז דערפון ארויף אויף דער פאליטיק ענדיגענדיג מיט הערבערט סעמיועל.

אן אלטער קאלאניסט האט פאר מיר אויסגעגאסען זיין הארץ אויף מארגען שבת אין פאלגענדע ווערטער: די פאליטיק קען אונז גאר ניט געבען. מיר ווארטען נאר אויף איין זאך: אידען זאלען אהער קומען ווארום מיר זיינען זעהר וועניג אין לאנד. אט זעהט: פערציג יאהר זיינען מיר דא. מיר האבען דא געהאט פיעל אויסצושטעהן, און מיר האבען געהאט צרות פון די אראבער אבער מיר זיינען געזעסען ווארטענדיג אז אידען זאלען קומען. מען איז אין די פערציג יאהר זעהר וועניג געקומען, אבוואהל גערעדט האט מען א סך. ווען ניט דער באראן, וואס וואלט געווען אין לאנד? דער באראן און די יק"א האבען דאך געטאן, עס איז פאראן אויף וואס אנצואווייזען — אבער וואס האבען געטאן די ציוניסטען? גאר ניט. זיי האלטען אין איין זאגען יהי רצון, יהי רצון אז דאס וואס מיר ריידען זאל זיין חשוב אזוי ווי מיר וואלטען געטאן; אבער פון יהי רצון קען גאר ניט ארויסקומען. וואס האט אויפגעטאן, למשל, דער ועד הצירים מיט זיין גאנצען ליארם? גאר ניט! זאל מען מאכען קאלאניען, זאל מען פלאנצען, בויען. אויב יעצט וועט עס ווייטער בלייבען ביים יהי רצון, וועט ארץ־ישראל ניט זיין אונזערע. דערווייל זעהען מיר ניט פון די אלע טומלענישען

ערב שבת'דיגע טומעלדיגע וועלטעל איז דער הייליגער שפראך!

זכרון יעקב בעשטעהט פון דער לאנ־גער גאס, וועלכען איך האב פריהער דערמאנט און פון נאך א גאס וואס שניידט איהר איבער אין מיטען. איז דעם קארנער פון ביידע גאסען איז די שוהל, די משטרה אדער פאלים אפיס פון זכרון יעקב און דעם גאנצען אומ־געגענד, (דער גאווערנאר פון דער משטרה איז טאקע א זכרון'ער יונגער מאן פון וועלכען די זכרון'ער זיינען זעהר צופריעדען) דער האטעל גראף וועלכער האט א יחוס צעטעל אז ביי איהם זיינען געשטאנען אלע בעריהמטע אידישע מענער וואס זיינען געווען אין ארץ-ישראל אין די לעטצטע פופצעהן יאהר, אריינרעכענענדיג אין כלל דוד וואלפסאן, נחום סאקאלאוו און אנדערע מפורסמים. עטוואס ווייטער אין דערזעלבער גאס איז דער שטאדט-גארד־טען און געגען איבער דעם גארטען גע־פינט זיך די אימפאזאנטע געביידע וועלכע איז אמאל אויפגעבויט געווארען אלס אדמיניסטראציאנס-הויז און וועל־כע וועט באלד פערוואנדעלט ווערען אין א שוהלע. פון דער אנדער זייט געפינען זיך די וויין קעלערען פון זכרון. דארטען וואו די צוויי גאסען שניידען זיך איבער איז דער צענטער פון זכרון.

פארנאכט ווען די זונן האט זיך אנ־געפאנגען זעצען האט זיך בעמערקט אן אונגעוועהנליכע טהעטיגקייט אין דער קאלאניע. פון אלע זייטען האבען גע־איילט וואגענס וואס זיינען געלאפען מיט א גרוים קלאפעריי איבער'ן גאס. דא האט מען געזעהן אידען יאגענדיג די אייזלען אויף וועלכע זיי האבען גע־ריטען פיהרענדיג כלים וואס בעלאנ־גען צו ערד-ארבייט (אייזלען זיינען א פוילע אומה און איילען זיך אפילו ניט ערב שבת עם חשכה) און דא זיינען גע־לאפען אביסעל פארשפעטיגטע קאלא־ניסטען, יונגע לייט און בחורים'לאך אויף פערד, קלינגענדיג מיט די פער־שיערענע געצווג מיט וועלכע זיי קו־מען פון די פעלדער, און דארטען גאנץ ביים ברעג פון דער לאנגער גאס בארג ארויף לויפט גאר שנעל אויף זיין פערד איינער פון די גאר אחרונים, ער קוקט זיך ארום פון אלע זייטען, זייענדיג אונצופריעדען וואס ער איז געבליבען פון די לעצטע צו קומען אהיים ערב שבת.

און פון די הייזער בעווייזען זיך פון אלע זייטען מיידלעך אויסגעפוצט איז שנעע ווייסע קליידער, שעהן פארקאמט, מיט פרעהליכע געזיכטער, פון וועלכע עס שטראהלט אראב די מנוחה פון שבת וואס געהט ארויף אויף דער קא־לאניע, זיי טרעפען זיך אין גאס, נעה־מען זיך ארום איינע די אנדערע געא־רימט מיט איין האנד און מיט דער צווייטער דערלאנגט מען זיך צום מויל פון קעשענע ארוים יאדרעס, מען לאכט פריעדליך און צניעות'דיג, און מען שמועסט אין העברעאיש. די בחורים זיינען נאך אויפ'ן גאס ניטא, זיי וואַ־שען זיך יעצט ארום, בייטען איבער די קליידונג און א ביסעל שפעטער בע־ווייזען זיי זיך אויפ'ן גאס. די גאס איז אין גאנצען אין רשות פון דער זכרון'ער מיידעלשער יוגענד. די ווייבער זיינען נאך ניט פארטיג אין גאנצען מיט דער הויז. באלד אבער בעווייזען זיי זיך אל־ אויפ'ן שוועל פון זייערע הייזער פון וועלכע די שבת-ליכט שיינען ארויס אדער קומען אויך אראב אין גאס.

א איד וואס לויפט מיר פארביי אין שוהל גיט מיר שלום, פרעגט מיר אויב איך בין אן אורח. איך ענטפער זיין פראגע און דריק איהם אוים מיין בע־גייסטערונג מיט דער הייליגקייט פון שבת וואס לאזט זיך אראב אויף דער קאלאניע. דער איד קוקט אויף מיר פערוואונדערט: וואס רעדט איהר? וואס דען? מחלל שבת זיין בפרהסיא, זאל גאט שומר ומציל זיין, אפילו אראַ־בער מוזען אוועקווארפען זייער ארבייט פרייטאג פארנאכט. אלע, אלט און יונג, פרום און פריי, אהן אונטערשיעד, זיינען אין דעם גלייך. וואס הייסט עס, ווי קען עס דען אנדערש זיין, עס איז דאך ארץ-ישראל.

איך האב געוואלט עפעס זאגען און האב ניט געקענט. איך בין געווען אי־

געפיהרט פון ה' אייזענבערג, וועמען איך האב דערמאנט אין מיינע פריהערדיגע ארטיקלען. דאס איז א פלאן וואס איז ערפאלגרייך דורכגעפיהרט געווארען. די אידען פון אמעריקא דארפען ארבייטען אויף דעמזעלבען וועג פון די אגודת נטעים מיט פיעלייכט געוויסע אויסבעסערונגען און ווי די אחוזה וואס פאנגט אן די ארבייט אין קארקור. דאס איז א פראקטישער וועג וואס דארף געווינען די אויפמערקזאמקייט פון אלעמען אין אמעריקא, וועלכע ווילען העלפען בויען ארץ־ישראל און ווילען, אויב מעגליך, מיט דער צייט אליין אהין אריבערקומען.

קיין ארבייט. אלעס וואס מען טהוט יעצט איז ווארפען שמוץ אויף די אלטע קאלאניעס, קריטיקירען דעם באראן און מאכען צו גאר ניט דאס וואס מיר האבען געטאן אין ארץ־ישראל. זאלען זיי בויען אזעלכע קאלאניען, זאלען זיי מאכען בעסערע און עס וועט אונז אלעמען הנאה טהאן!

איך האב זיך דערמאנט וואס ווייצמאן האט געזאגט ביים לאנדאנער קאנפערענץ אז די אלטע קאלאניזאציאן האט בלויז געשאפען מינסקס און פינסקס, און אז די נייע פון די קבוצות וועט עס מאכען א נייע עפאכע אין ישוב. עס איז אונמעגליך אז ווייצמאן זאל עס מיינען; עס איז אונמעגליך אז אימיצער אנדערש מיט א פראקטישען פערשטאנד זאל אזעלכעס מיינען. דאס קומט נאר דערפון, וואס ווייצמאן האט געוואלט מאכען א פריינדליכע בעמערקונג צו די ראדיקאלען און דאס איז דער אונגליק פון דער גאנצער ציוניסטישער פאליטיק. זי האלט זיך נאר אין חנ׳דלען מיט די סאציאליסטען מכל המינים. די "אחדות העבודה" און די אנדערע האבען אין קעשענע דעם ועד הצירים און הערשען איבער דעם ציוניסטישען אפיס און גאנץ אפט אויך איבער די ציוניסטישע געלד.

איינע פון די זאכען וואס אן אורח האט צו זעהן אין זכרון, איז די וויללא פון לאנגע. ה׳ לאנגע איז א פערמעגליכער ענגלישער איד, וועלכער איז געקומען אין זכרון יעקב אויף א בעזוך און האט זיך פערליעבט אין זכרון. ער האט אבגעקויפט א שטיק פלאץ אויף א בארג נעבען זכרון, האט דארטען פערפלאנצט בוימען און בלומען, האט אויסגעבויט א פראכטפאלע שטיינערנע הויז מיט א וועראנדא וואס קוקט ארויס איבער׳ן ים, עטוואס שעהנערעס ווי די לאנגע־הויז אין דיעזער אומגעבונג קען מען זיך ניט פארשטעלען. לאנגע׳ס געשעפטען זיינען אין ענגלאנד, אין מען זיך ניט פארשטעלען. לאנגע׳ס הויז און געשעפטען זיינען אין ענגלאנד, אין זכרון איז זיין "קאנטרי האום".

און דאס שעהנסטע וואס עס איז פאראן צו זעהן אין זכרון, איז שבת פארנאכט, ווען די גאנצע קאלאניע געהט שפאצירען פארביי דעם גן־העיר און ווייטער אין דער אלעע וואס פיהרט צו ה׳ לאנגע׳ס הויז. איהר זעהט דעם אלטען דור, דעם מיטעלען און דעם דריטען—דעם אויפוואקסענדען. די יוגענד איז געזונד און שעהן, פול מיט לעבען און ענערגיע. זי איז בעשיידען און רוהיג, פשוט און נאטירליך. ווי אנדערש איז זי פון די נערוועזע טעאריזירענדע יוגענד וואס קומט פון מזרח־אייראפא! טעכטער פון זכרון פול מיט דעם אידישען חן, אנגעטאן אין ווייסע בגדי שבת פון זייערע אייגענע הענד גענייהט געווארען, און ריידענדיג לשון־קודש; זיהן פון זכרון וואס בויען און פלאנצען דעם אידישען באדען — איהר זייט דער גרעסטער פערמעגען פון דער אידישער נאציאן.

און ווען איך בין אוועקגעפאהרען פון זכרון און האב צום לעצטען מאל א קוק געטאן אויף דער קאלאניע, האב איך געקלעהרט בלויז איין זאך: אלע שפיצען בערג האבען געקענט זיין באדעקט מיט זכרון׳ס ווען די אידען וואלטען עס געוואלט!

נעבען זכרון יעקב ווערט יעצט געארבייט פו ןדער יק״א אין שוני. דארטען האט עו ענטדעקט אן אלטען קוואל פון וועלכען מען פיהרט־צו מיט אייזערנע רעהרען דאס וואסער קיין שוני.

און ווייטער איז קארקור, א פלאץ וואו מען בויט יעצט הייזער פיר אן אחוזה וואס איז געגרינדעט געווארען אין ענגלאנד. די מעהרסטע פון די אחוזה זיינען פערמעגליכע מענשען, א טהייל פון די פאמיליען וועלען קומען באלד ווי עס וועט זיין פארטיג די ערשטע צעהן הייזער, זיי וועלען בעארבייטען דאס לאנד און פארטיג מאכען דעם באדען פאר די שפעטערדיגע. דאס איז א פלאן וואס איז עהנליך צו דעם פלאן פון אגודת נטעים וועלכע ווערט

זשען, אקאציען ברושים און אקאלעפטעסען. עס דאכט זיך איך אז דאס האט א מאגיקער מיט זיין צווי־בער־שטעקען פאר איך א פארבלענדעניש געמאכט. דאס איז אבער ניט קיין פארבלענדעניש — די אידישע ארענדזש שטאדט שטעהט פאר איך און געמאכט האט עס ניט קיין כשוף מאכער נאר די אידישע ענערגיע און שאפונגס קראפט אויף דעם באדען פון דער אידישער לאנד. אז פון א שטיק זאמד האט געקענט ווערען פתח־תקוה איז קלאר וואס ארץ־ישראל קען ווערען דורך ארבייט. קיין גרעסערער בעווייז אויף די פרוכטבארקייט פון באדען דארף מען ניט האבען.

פתח־תקוה איז א שטאדטישער דארף אדער א דארפישע שטאדט ווי איהר ווילט עס אנרופען, עס האט א בעפעלקערונג פון באלד פיער טויזענד נפשות און בעפאר איהם פאהרט־צו צו פתח־תקוה זעהט איהר אז דער שטח וואס זי פארנעמט איז גרויס. נאך איידער אייער וואגען קומט־צו צו דער ערשטער פלאנטאציע הערט איהר א שארפען קוויטש ווי עפעס פון א ריעזיגען פויגעל, אבער קיין פויגעל קען אזא קול ניט ארויסגעבען. דאס איז דער קול פון דעם וואסער־מאטאר פון דער ערשטער פלאנטאציע און וואו איהר געהט און וואו איהר שטעהט אין פתח־תקוה, הערט איהר נאכאנאנד דיזען ריעזיגען "קוקו" פון די ברענער וואס ארבייטען אום אנצוטרינקען די ארענדזש בוימער.

ווארום פתח־תקוה איז א שטאדט אדער דארף פון מאשינערי, אין יעדער פלאנטאציע דרעהען זיך די רעדער פון אן איל־מאטאר און די ברייטע לעדערנע פאסען רייבען זיך איינע אן די אנדערע אום ארויפצובריינגען דאס וואסער פון אונטער דער זאמדיגער ערד. דער ארענדזש דארף א סך טרינקען אין די הונדערטע מאטארס פון פתח־תקוה אר־

בייטען אום איהם צופריעדען צו שטעלען.

איך בין צוגעפאהרען צום האטעל "ירקון" וועלכער בעלאנגט צו א קאלאניסט און שטעהט אויף זיין פלאנטאציע. א לאנגע אלעע פון בוימען פון כל המינים געפלאנצט געדיכט אזוי אז זיי פארשטעלען כמעט אין גאנצען די ליכטיגקייט, פיהרט פון טיהר פון דער פלאנטאציע צום הויז, בלומען אויף יעדען ווינקעל וואו דער בליק פאלט. א גרויסע מחנה טויבען האבען זיך אויפגעהויבען ווען איך בין צוגעגאנגען נעהנטער צום הויז, אלעס ארום איז געווען בעוואקסען, אלעס האט געבליהט און אין אלעם איז געלעגען ארבייט, שווערע ארבייט און ענערגיע.

איך האב לאנג ניט געווארט און בין אוועקגעגאנגען זעהן ווי אזוי די ארענדזש־בוימען ווערען אנגעטרונקען. אן ארענדזש־בוים איז ארום אנדערהאלבען מאן די הויך און ווען מען געהט ארום אין אן ארענדזש פלאנטאציע איז ווי מען געהט אין א וועלדעל. דער בעל הבית פון דער פלאנטאציע האט מיר געצייגט דעם מאטאר, דעם ברונעם, דעם וואסער־רעזערוואואר פון וועלכען עס געהען הילצערנע קארעטעס ווי קאנאלען אין אלע זייטען פון דער פלאנטאציע. די בוימער שטעהען אין גלייכע שורות און יעדער בוים שטעהט אין גריבעל וועלכע דארף אנגעפילט ווערען מיט וואסער פון צייט צו צייט. אן אראבישער באי מיט א רידעל אין האנד שטעהט און קוקט: אזוי שנעל ווי די גריבעל ארום א בוים ווערט פול, פערמאכט ער מיט א רידעל ערד די עפענונג פון דער גריבעל און דער שטראם וואסער וואס לויפט פון די קארעטע טראגט זיך אוועק צו א ווייטערדיגען בוים. דער באי געהט דארטען אריבער און ווארט וויעדער ביז עס ווערט פול א. ז. וו.

איהר זעהט— זאגט צו מיר דער בעל־

33.

צווישען אַראַנדזשעס און אתרוגים

"איך בין די רויז פון שרון, די בלום
פון די טאָלען" — אזוי בעריהמט זיך די
געליבטע אין שיר השירים. ווען איך בין
דורכגעפאָהרען דעם שרון, פאָהרענדיג
פון זכרון יעקב קיין פתח־תקוה איז
שוין געווען נאָך דעם סיזאָן פון בלומען.
אבער דער שרון אליין איז וואונדערבאר
שעהן, דער טאָל וואס לויפט ביין ברעג
ים איז פרוכטבאר און פאר די אויג פון
דעם רייזענדען ענטפלעקט זיך א בילד
וועלכען מען קען ניט קיין סך זעהן אין
דער בערגיגער ארץ־ישראל: א שטיק
גלייכעס לאַנד ווי א טיש.

די באַהן סטאַציאָן וואס פיהרט צו
פתח־תקוה רופט זיך "ראס על עין" און
פון דאָרטען פאָהרט מען א שטונדע מיט
די דילעזשאַנס, די דילעזשאַנסען אין
ארץ־ישראל וואָלטען געווען א גוטע זאַך
ווען די וועגען וואָלטען ניט געהאט אזוי
פיעל גריבער און אזוי פיעל שטיינער און
יעדער רגע האכט זיך אייד אז דער די־
לעזשאַנס קעהרט זיך איבער, א זאַך
וואס טרעפט ניט זעהר זעלטען. עס איז
פאראן א בעשטימטע צאָהל פערזאָנען
וועלכע קענען אריין אין א דיליזשאַנס.

אבער איך האב נאָך ניט געזעהן אז אי־
מיצער זאָל בלייבען אויסען דערפאר
וואס דער דיליזשאַנס איז שוין פול, אי־
דען זיינען דאָך רחמנים בני רחמנים —
און ס'ווערט רעכט. נאַטירליך איז
אונטער אזעלכע אומשטענדען, א דילי־
זשאַנס רייזע ניט שטאַרק בעקוועם.
געווים איז א דילעזשאַנס פון א אידישע
קאָלאָניע א גרויסער אימפּראָוואָומענט
אויף מענדעלע'ס בויד, אבער עס דער־
מאָנט אין דער בויד, א היבשע ביסעל.
אפילו אין דעם וואס בארג ארויף
געהט מען א ביסעל צו פוס. זיינען טאַקע
געקומען אמעריקאנער אטאָמאָבילס און
פון פתח תקו הקיין יפו לויפען ביידע
קאָנקורירען מיט די דיליזשאַנס און פון
זאכען אי די אטאָמאָבילס אי די די־
ליזשאנסען. און די פתח־תקוה'ער סי־
טיזענס האָבען פון וואָס אויסצוקלויבען.

דער צופאָהר צו פתח־תקוה איז א
זאַמדיגער און די מוטער פון די אידישע
קאָלאָניען זיצט אין זאַמד. און עס איז
ניטאָ קיין וואונדערבארערע זאַך צו זעהן
ווי אזוי פון דעם געל־רויטען זאַמד
שפּרינגען ארויס מיט א מאָל פאר אייע־
רע אויגען גרינע וועלדער פון אראַנ־

א ווארעמע דיסקוסיאן. דער וואס האט געזאגט דעם שיעור איז געווען אין גרויס פארלעגענהייט. ער האט צוגעגעבען אז די שאלה איז זעהר א שווערע. איך האב ניט נאכגעקוקט וואס די פראבלעמע איז געווען נאר האב פערשטאנען אז עס איז פון געוואלדיגע וויכטיגקייט. אבוואהל מיט פתח־תקוה און מיט׳ן ישוב האט עס ניט צו טאן. איך האב א קוק געטאן אויף די לערנער: אידען פון אלטען דור, געקומען מיט זייער ש״ס פון דערהיים. פון די פתח־תקוה׳ער געבארענע אדער אויפגעהאדעוועטע וועט מען קיין ש״ס ניט לערנען—זאגט צו מיר א איד אין שוהל.

פארוואס? האב איך געפרעגט.

דערפאר וואס מען קימערט זיך ניט אין דער נייער ארץ־ישראל וועגען דעם. איז געווען די קורצע תשובה. דערווייליע אבער ווערט אין פתח־תקוה געלערענט און די אידישקייט איז דא שטארקער ווי אין אלע אנדערע קאלאניען און דא איז אויך דער צענטער פון דער טהעטיגקייט פון די פראנקפורטער פרומע וועלכע האבען דא א שולע.

פתח־תקוה איז דער ערשטער מאדעל פון אידישער זעלבסטפערוואלטונג. א סארט אידישער שטאאט. דאס וואס דער טערק איז ניט קיין ציוויליזירטער רעגיערער האט געהאלפען צו ענטוויקלען די אידישע אויטאנאמישע פיהרונגען. דער טערק האט נישט געשטערט די קאלאניען אין זייערע אינערליכע אינטערעסען און די נייע הערשער האבען די אויטאנאמיע ניט אוועקגענומען.

איך בין געווארען איינגעלאדען פון ה׳ ניסין, דעם ראש הועד אדער דער מעיר פון פתח־תקוה אויף א זיצונג פון ועד. עס האט זיך געהאנדעלט וועגען א וויכטיגע פראגע: פתח־תקוה דארף האבען א שאססע. דאס איז נויטיג ניט נאר פאר בעקוועמליכקייטען, נאר צו פיהרען די פרוכטען. האט די יק״א פארגעשלאגען אז זי וועט לייהען דער קאלאניע זיבען טויזענד און פינף הונדערט פונט אויף פיער פראצענט אויף 25 יאהר אויסצאהלען, נאר מיט דעם תנאי אז דער ועד הצירים זאל לייהען צוויי מאל אזוי פיעל. דער ועד הצירים איז מרוצה און פתח־תקוה קריגט דארום אן הלואה פון עטליכע און צוואנציג טויזענד דאלאר פיר א שאססע. און מען האט עס בעדארפט בעשליסען צו זאל מען עס אננעהמען אדער ניט.

די דעבאטע איז געווען א ווארימע. א טהייל האט גע׳טענה׳ט אז היינטיגער יאהר ווען די אראנדזשען האבען קיין רוחים ניט געבראכט און ווען די מאנדלען זיינען אויך ניט אמבעסטען איז ניט קיין צייט אריינצוקריכען אין אזעלכע גרויסע אונטערנעהמונגען. די קאלאניע האבען זיי גע׳טענה׳ט, קען ניט צאהלען טויזענד און פינף הונדערט פונט א יאהר וועלכע מען וועט דארפען צאהלען לויט׳ן אבמאך. פון דער אנדער זייט האבען אבער די אנדערע בעהויפטעט אז דאס איז א לעבענס פראגע פון דער קאלאניע און פתח־תקוה וועט אהן א שאססע ניט זיין און עס איז קיין פעולה דאס אבלייגען פון דער זאך. ענדליך איז בעשלאסען געווארען אז דער ועד, אבוואהל ער האט פול קראפט צו האנדלען פאר דער קאלאניע אין דיעזער אזוי גוט ווי אין אנדערע פראגען זאל די זאך איבערגעגעבען צו דער אספה כללית. די אלגעמיינע פערזאמלונג פון בירגער. דאס הייסט אלע תושבים פון דער קאלאניע וואס זיצען מעהר ווי א יאהר. די בעשטימטע צייט וויפיעל מען דארף צו קריגען בירגער רעכט אין פתח־תקוה. און ווען מען זאגט פתח־תקוה׳ער בירגער מיינט עס בלויז מענער און ניט קיין פרויען. איהר פארשטעהט דאך אז אין פתח־תקוה שוויינט מען ניט וועגען דיעזען ענין, אבער פתח־תקוה האט זיך אזוי געפיהרט ביז יעצט און פיהרט זיך יעצט אויך אזוי, ז׳ האט אבער צוגעזאגט אז אויב די אספת הנבחרים וועט בע־

הבית פון גארטען, אט דיועזער שיינעט קריעגט פאר זיין ארבייט זעקס פיאס־טער, דאס איז א שילינג מיט עפעס, עס איז א לייכטע ארבייט, דער עיקר איז דא דער אכטונג געבען. א אידישער ארבייטער וואס וואלט בענוצט דעם כלל פון 8 שטונדען ארבייטס טאג וואלט דערפאר געוואלט מינדעסטענס 6 שי־לינג א טאג. קען אזעלכע סארט ארבייט געטאן ווערען דורך אידען? און אויב מיר זאלען נוצען נאר אידען, ווי אזוי וועלען מיר קענען פארקויפען אונזערע ארענ־דזשעס אויף'ן מארקעט געגען די ארענ־דשזעס פון אראבישע אדער גריכישע פלאנטאציעס. איהר מיינט אז דער מאנטשעסטער סוחר וועט צאהלען טייערער פאר ארענדזשעס ביי וועלכע עס איז פאראן נאר עבודה עברית. איהר זעהט דאך אז קיין גרויסע גליקען מאכען מיר אזוי אויך נים. דער דאזיגער אויס־גוס פון חשבונות האט מיר געשטערט דעם גרויסען פערגעניגען וואס איך האב געהאט פון דער שעהנקייט פון גארטען! דער קאלאניסט האט בעריהרט א שווע־רע פראגע און א שמערצליכע.

איך בין דאך איבערציינגט אז ארץ־ישראל וועט אויפגעבויט ווערען פון אי־דישע הענד!

מיר זיינען געגאנגען פון איין רייהע בוימער צו דער אנדערער, די אראנ־דזשעס זיינען נאך גרין. די אתרוגים זיי־נען שוין געווען אראבגענומען אבער דא און דארטען האבען זיך נאך געזעהן אתרוגים. דער בעל־הבית האט פאר מיר אויסגעקליבען א פאאר שעהנע אתרוגים: אט האט איהר — האט ער געזאגט — צוויי מהודרים מיט פטומים.

דאס אלעס ארום איז שעהן און וואונדערבאר — האב איך בעמערקט.

דער אייגענטימער פון גארטען האט א שמייכעל געטאן. איהר ווייסט ניט וויפיעל ארבייט מיר האבען דא אוועק־געלייגט, מיר האבען ניט אנגעפאנגען מיט מאטאר־ברונימער, איך האב אויף מיינע פלייצעס געשלעפט וואסער. אנצוטרינקען די ארענדזשעס, און יעצט קומען מענשען און זאגען אז די קאלא־ניען טויגען ניט, אז זיי זיינען מינסקס און פינסקס, מען ווארפט בלאטע אויף אונזער ישוב. וואס איז, זיי ווילען מאכען קבוצות. זאלען זיי פריהער עפעס אויפ־טאן, זאלען זיי שאפען חאטש דאס וואס מיר האבען געשאפען וועלען זיי דאן ריידען. און מען ווארפט שמוץ אויף אונז, די קאלאניסטען. ווייסט איהר, אז ווען א פועל פון די ראדיקאלען וויל זידלען דעם אנדערען רופט ער איהם "אכר!" (קאלאניסט). אט אזוי האט עס שוין עררייכט!

וואס איז ווערטה א געוועהנליכע פלאנטאציע פון א מיטעלמעסיגען פתח־תקוה'ער בעל־הבית, האב איך געפרעגט.

ווערטה איז עס ארום פיער טויזענד פונט, אבער ווען מען זאל עס געהן יעצט בויען, וועט עס דארפען קאסטען דאפ־פעלט. אין דעם יעצטיגען יקרות געה מאך אזעלכע ברונימער, דארפסטו זיך אונטערגארטלען.

די הייזער פון פתח תקוה אונטער־שיידען זיך זעהר פיעל איינע פון די אנדערע, עס זיינען פאראנען הייזער. זעהר גרויסע און בעקוועהמע, און ארי־מע קליינע הייזלאך, די גאסען. זיינען לאנג און טראגען אלע נעמען פערבינדונג מיט דער קאלאניזאציאן: רחוב ראטשילד, רחוב בארון הירש, רחוב חובבי ציון, רחוב ד"ר פינסקער. דער איינציגער טראבעל מיט די פתח־תקוה'ער גאסען איז וואס זיי זיינען זאמדיג און דאס ארומגעהן אין פתח־תקוה איז א שווערליכע ארבייט, מען דארף שטויסען דעם זאמד.

אין פתח־תקוה איז ניט נאר פאראן א גרויסע שוהל נאר מען זיצט דארטען ביז מנחה למעריב און מען לערענט. פאראן א חברה ש"ס, א חברה משניות און עין יעקב, איך בין אנגעקומען אויף

יחד אם זה אנו מבקשים אתם להזהר להבא, כי הקנס השני יתוסף הרבה.

בכבוד סגן ראש הועד ליפא וויניצקע.
ועד מושבת פתח־תקוה.

שליסען אז ווייבער דארפען שטימען וועלען די פרויען פון פתח תקוה קריגען שטימען אין דער לאקאלער רעגיערונג.

אבער דער מיטינג פון דער רעגירונג פון פתח־תקוה איז געווען זעהר אינטערעסאנט. די רעבאטאנטען־קאלאניסטען האבען גערעדט העברעאיש ווי א וואסער זיינען אין כעס געווארען, געמאכט אונטערברעכונגען אויך אין לשון־קודש און די פאאר אידען וואס האבען ניט גערעדט קיין העברעאיש האבען זיך שטארק געשעהמט. דער טשערמאן איז געווען אי־מפלגתי וועלכעס מיינט ווי יעדער ווייס, אונפארטייאיש. צווישען די פערזאמעלטע האט געצויגען אויף זיך די אויפמערקזאמקייט פון א פרעמדע אויג, איינער א דונקעלער ריעז, דער אויסדרוק פון פיזישע קראפט מיט א לייבליכען גוט־מוטיגען שמייכעל פון פשטות אויף זיין פנים, דאס איז געווען א בילד פון געזונדהייט קערפערליך און גייסטיג. ער איז געבארען געווארען אין פתח־תקוה. די קאלאניע האט זיך מיט איהרע קינדער ניט צו שעהמען. א האלב מיליאן אזעלכע אידען אין ארץ־ישראל און די ארץ־ישראל פראגע איז געלייזט.

פאר מיר ליעגט דער חשבון פון אנדערהאלבען יאהר הוצאות פון דער שטאדט־רעגיערונג איי פתח תקוה. עס בעטרעפט די סומע זעכצעהן טויזענד זעקס הונדערט איין און פיערציג פונט (איבער הונדערט טויזענד דאלאר). פון דיעזע געלד איז אוועק ארום פיער טויזענד דאלאר פיר פקידי ־הדת. תקון עירוב שחיטה וד"ת צווישען די הויפט הוצאות איז כאראן מאכען בריקען, פארריכטען שאססען, וואסער לייטונג, העלטה דעפארטמענט, א. ז. וו.

די רעגיערונג פון פתח־תקוה איז ביז יעצט געווען שטארק גענוג דורכצופיהרען אלע איהרע ארדערס. אזוי צום ביישפיעל אז איינער האט א טענה צום צווייטען, צווינגט דער וועד אז זיי זאלען געהן צו בית־דין אדער בוררים און דער וועד פיהרט נאכדעם דורך דעם פסק. אויף מיין פראגע וואס איז דער כח דורך וועלכען דער וועד רעגיערט, האט מען מיר געענטפערט, דער וועד קען צונעהמען די וואסער לייטונג פון דער הויז פון דעם וואס וויל ניט פאלגען, צונעהמען דעם שטאדט־דאקטאר פון איהם, און ניט לאזען אז דער דיליזשאנס (די דיליזשאנסען בעלאנגען צו קהל) זאל איהם אריינגעהמען ערגעץ צו פאהרען און— "לאסט באט נאט ליסט"—ווילט זיך מיר זאגען— מען גיט דעם וואס וויל ניט פאלגען קיין עליה. אבער די מיטלען ווערען זעלטען בענוצט, איבערהויפט איך בעצוג צום ד"ר, ווייל מען פאלגט דעם ועד, אז ניט האט יענער געגען זיך דעם גאנצען דעת־הקהל.

און זאל אימיצער קומען צווייפלען אין די ליעבע פון אידען צו געזעץ און ארדנונג און זאל אימיצער זאגען אז אידען זיינען ניט פעהיג פיר זעלבסט רעגיערונג — שיקט איהם קיין פתח־תקוה. א מאדעל פון רעגיערונג פאר א ציוויליזירטע געזעלשאפט!

מיין אויג איז געפאלען אויף א פעקעל מיט ארדערס וואס עס האט באלד געדארפט ארויסגעהן פון ועד. איך האב ארויסגעצויגען איינעם. דאס איז געווען א שטראף פון פינף פונט וואס דער ועד האט ארויפגעלייגט פאר ניט־ריינליכקייט — אויף דער שוהל. דער שטראף־ארדער לייענט זיך אזוי:

יום ח"י אלול תר"פ.

כבוד ה"ה גבאי בית הכנסת הגדול פ"ת.

א"נ:

מתכבדים אנו להודיע למע"ר כי אחר הזה־ה שניה ושלישית קנסה ועדה הסניטרית את מע"כ בסכום של 5 לו"מ בשבל אי־הנקיון.

מבקשים אנו את מע"כ להכנים את הסכום הנ"ל לועד המושבה לא יאוחר משבוע זו.

דער גרינדער פון דער אידישער באַנק און דער דירעקטאָר פון דער אַנגלאָ־פּאַלעסטיין קאָמפּאַני. ה' לעוואַנטין מאַכט אַ זעהר שעהנעם איינדרוק מיט זיין אויסזעהן. אויף אַלע זיינע תנועות ליעגט דער שטעמפּעל פון אידישען סוחר־אַריסטאָקראַט. דער סאָרט שמועס מיט וועלכען ה' לעוואַנטין איז אייך מכבד, איז גאַנץ אַנדערש ווי די געוועהנליכע שמועסען פון דער אידישער אינטעליגענץ אין ארץ ישראל. יענע ריידען כסדר פון אידעאַלען, מען מישט אויס יעדע זאַך מיט טעאָריען און איהר וועט דאָ אין דיזער מדינה ניט אויסריידען מיט אימיצען קיין דריי ווערטער און ניט הערען דאָס וואָרט "צוקונפט". ה' לעוואַנטין איז אַן אַנגענעהמע אויסנאַהמע. אין דער שטונדע און מעהר וואָס איך האָב מיט איהם גערעדט איז ניט געווען דערמאָנט קיין איין מאָל "צוקונפט". ער האַנדעלט ניט מיט'ן מאָרגען נאָר מיט'ן היינט. איהם פאַרנעהמט די געגענוואַרט אַלע זיינע חושים. און וואָס אַנבעלאַנגט צו טעאָריען, ליגט ער דאָרויף ניט קיין געוויכט, ווי עס ליגט ניט דאָרויף קיין געוויכט יעדער פּראַקטישער מענש וואָס טהוט ווי עס לאָזט זיך און האַנדעלט ווי עס קומט אויס נאָך די אומשטענדען.

ניט אַלע אידען וואָס אינטערעסירען זיך מיט ארץ ישראל ווייסען וואָס פיר אַ גרויסע ראָלע די באַנק האָט געשפּיעלט אין דעם ישוב פון ארץ־ישראל אין די לעצטע 17־18 יאָהר. די באַנק האָט געהאָלפען די קאָלאָניזאַציאָן, די פּלאַנטאַציעס אין פּאַלעסטינא; זי האָט געהאָלפען דעם שטאָדטישען ישוב דורך הלוואות פיר געשעפט און דורך בויען הייזער. אָהן דער באַנק וואָלט ניט מעגליך געווען פיעלע וויכטיגע זאַכען וואָס זיינען יעצט פאַראַן אין ארץ־ישראל. די באַנק האָט ניט די מיטלען וועלכע זי האָט בעדאַרפט האָבען. וואָלט זי געהאַט אַ גרויסען קאַפּיטאַל, וואָלט זי געקענט זיך בעשעפטיגען מיט אַגראַר־הלוואות און קענען אויפבויען אַ נייעם ישוב, אָבער איהרע מיטלען זיינען פערהעלטניסמעסיג קליין און דאָך האָט זי פיעל אויפגעטהאָן. איך האָב דאָרום געהאַלטען ה' לעוואַנטין אַלס איינעם פון די פּערזאָנען וואָס האָבען אַ גלייכען קוק אויף די ארץ־ישראל פראַגען און האָב זיך אין מיין ערוואַרטונג ניט אָבגענאַרט.

ה' לעוואַנטין גלויבט ניט אין קיין זעהר גרויסע קאָלאָניזאַציאָן, וועגען וועלכער מען האָט אַזוי פיעל גערעדט. ער גלויבט אָבער אַז מיט רוהיגע און פּראַקטישע ארבייט קען מען דאָ אידען קאָלאָניזירען. איבערהויפּט איז ער געגען דעם טומעל און דעם רעש. ער גלויבט ניט אַז דאָס העלפט דעם ישוב. ער גלויבט ניט אין די נייע געשרייען וועגען די גאולה וואָס די קבוצות וועלען בריינגען. ער גלויבט אַז דאָס בעסטע זאַך איז אַז מען זאָל געבען אַ אידען אַ שטיקעל ערד, איהם בויען אַ הויז מיט אינווענטאַר און ער זאָל אַרבייטען און זאָל לאַנגזאַם אויסצאָהלען פאַר זיין ערד. דאָס איז די סיסטעם פון דער יק"א, וועלכער איז דערווייל דער בעסטער סיסטעם. די יק"א טהוט איהר ארבייט אָהן טומלעניש און אָהן פּאָליטיק. איהרע מענשען ווייסען אַז עס איז זייער ביזנעס צו בעזעצען אידען אויף לאַנד און אויף דיזען וועג געהט זי, וועהרענד פון אַנדערע זייטען הערט מען נאָר פּלענער און טעאָריען. אָט פאַרוואָס, למשל, האָט מען גאָר ניט צוגעגרייט פאַר די חלוצים וואָס קומען יעצט? ה' לעוואַנטין גלויבט אפילו ניט אַז מען דאַרף האָבען אַזוי פיעל מיליאָנען ווי עס ווערט אַנגעגעבען יעצט אין די פאָרשלעגע. זאָל מען אָנפאַנגען ארבייטען מיט ווייניגער און וואָס מען וועט דאַרפען ווייטער, וועט מען שפּעטער זעהן. געוויס דאַרף מען האָבען פיעל געלד און די אידען וועלען עס מוזען געבען אויב זיי ווילען אויפבויען ארץ־ישראל; אָבער מען דאַרף ניט פערגעסען אַז גרויסע זאַכען ווערען אָפט געשאַפען פון קלענערע אָנפאַנגען. פון די אויסמישונג פון קאָלאָניזאַציאָן מיט סאָציאַליזם האַלט ער ניט. און וועגען דער פראַגע פון אַראַ־

.34

די פראקטישע ארץ ישראל און וואס זי דיינקט

יעדער איד וואס איז ניט געווען אין ארץ־ישראל קען אויך פערשטעהן אז יעדער איד וואס האט עפעס א שטיקעל פארנעהם אין יפו, האט גלייך איבערגעמאוווט אין תל־אביב אזוי שנעל ווי תל־אביב איז פארטיג געווארען. דאס איז דערזעלבער שכל וואס די אידען פון סאפאלק און לודלאוו סטריטס האבען צומופט אין די מעהר אריסטאקראטישע געגענדען פון נויארק. איהר קענט דארום דורכגעהענדיג די ביזנעס גאסען פון יפו און זיין זיכער אז די בעלי־בתים פון זיי וואהנען אין תל־אביב. אין דיזער בעציהונג איז ניטא די פארטיי־איינטהיילונג וועלכע הערשט אין יעדער זאך אין ארץ־ישראל. דא וואהנען ארטאדאקסען, עקסטרים־פרייע, מיטעלע. אלע זיינען איינפערשטאנדען אז לעבען שעהנער איז א גרויסער פרינציפ וואס דארף זיין ביי אלעמען וויכטיג.

איך האב זיך בעקאנט אין תל־אביב מיט איינינגע פערזאנען וואס האבען א שם אין דער אידישער וועלט. וואס מיר האט אינטערעסירט אין יפו, איז געווען צו זעהן און הערען די פראקטישע מענשען וועלכע האבען הינטער זיך א גרויסען חשבון פון אויפגעטהוענע ארבייט. דאס וואס אידען האבען אין ארץ־ישראל איז ניט אין איין טאג ערריכט געווארען. דאס איז דער רעזולטאט פון לאנג יאהריגע שווערע ארבייט. דאס איז דער רעזולטאט פון פיעלע ערפאהרונגען, פיר וועלכע מען בעצאהלט געוועהנליך טייער. און איך האב זעהר נעוואלט וויסען וואס דיזע לייט האבען צו זאגען וועגען דער גאנצער זאך. און דער אמת איז, אז עס האט זיך מיר אנגעפאנגען צו דאכטען פון אלעם וואס איך האב געזעהן און געהערט ביז יעצט, אז אין דער אפיציעלער ארץ־ישראל, עס הייסט די ארץ ישראל פון ועד הצירים, אדער פון משרד, האלט מען זיך — גאנץ ווייטלאך פון דער פראקטישער, פשוט’ער, ארבייטענדער ארץ־ישראל. איך האב אנגעפאנגען מורא צו האבען, טאמער האבען מיר שוין אין ארץ־ישראל א צוטהיילטע וועלט, אן אפיציעלע פאלעסטינא מיט א סך ביכער, לשכות, משרדים און פקידים, און רעפארטס, און נאך א פאלעסטינא וואס טהוט ביסלעכווייז און שאפט, און אז צווישען דיזע צוויי איז פאראן א ניש־קשה’דיגער תהום.

איך בין געווען ביים ה’ לעוואנטין,

אַלגעמיין וועלען אינוועסטען זיין געלד אין אונטערנעהמונגען, איבער וועלכע מען וועט דאַרפען בעשליסען דורך הויבען הענד אויף אַ קאָנפערענץ, און וועלכע פּאַרטיי עס וועט האָבען מעהר אויפגעהויבענע הענד וועט גובר זיין. דיזע פּאָליטיק איז אַן אונגליק.

אויב אָבער אימיצער וויל עפּעס אויפטהאָן פיר ארץ־ישראל זאָלען זיי קומען און אויפטהאָן. זאָלען זיי זיך אָרגאַניזירען אויף אַ ביזנעס־וועג און זאָל דער ועד הצירים זיך ניט מישען אין קיין זאַך, און זאָל קיינער דעם ועד הצירים ניט פרעגען. כל זמן די ציוניסטישע אָרגאַניזאַציאָן וועט האָבען צו טהאָן מיט אינדוסטריעלע און ביזנעס אונטערנעהמונגען — וועט עס ניט טויגען. דער ועד איז אין אַלגעמיין אונטער דעם איינפלוס פון די ראדיקאַלען און טהוט וואָס זיי ווילען. איך וועל אייך געבען אַ משל: דר. עטינגער איז אַן אַגראָנאָם. דאַרף ער עוסק'ן אין אַגראָנאָמיע. צו וואָס עוסק'ט ער אין פּאָליטיק? וואָס האָט חקלאות־קאָלאָניזאַציאָן מיט פּאָליטיק צו טהאָן? און הערט זיך איין ווייטער: דר. עטינגער, וועמעס ביזנעס עס דאַרף זיין אַגראָנאָמיע, איז אַ מיטגליעד פון דער סאָציאַליסטישער אחדות־העבודה וואָס איז געגען יעדע פּריוואַט איניציאַטיווע אין ארץ ישראל. דיזע פּאַרטיי האָט איהם אויסגעקליבען צו דער אספת־הנבחרים. איז דען אַ וואונדער אַז ער איז אין די הענד פון די אחדות־העבודה און אַז ער קען מיט זיי ניט איינרייסען?

דאָס וואָס ה' דיזענגאָף האָט געזאָגט איז געווען פיר מיר אַזוי וויכטיג און אינטערעסאַנט, אַז איך האָב איהם איבערגעפרעגט נאָך אַמאָל וועגען דעם. ער האָט עס ווידערהאָלט און נאָכהער צוגעלייגט: אַט איז אַ פּאַקט: אַ זעהר רייכער מאַן איז געקומען קיין ארץ־ישראל. ער איז אויף דער עלטער, האָט שוין אויפגעגעבען אַלע בעשעפטיגונגען, און ער האָט געוואָלט אריינלייגען אין ארץ־ישראל די גרעסטע טייל פון זיין פערמעגען וועלכער בעטרעפט אַ פּאָאַר מיליאָן פונט. ער האָט געוואָלט קויפען אַ גרויסע שטיק לאַנד און דאָרטען האָדעווען פערשיעדענע סאָרטען בהמות. ער האָט געוואָלט דערפון מאַכען אַ זעהר גרויסע זאַך. דער ועד הצירים איז געווען געגען דעם פּלאַן, ווייל דער ועד וויל ניט אַז איינער זאָל האָבען אַ סך לאַנד, איז פון דעם ענין גאָר ניט געוואָרען — איז בעסער דאָס לאַנד אין אַראַבישע הענד, אַבי דער ועד זאָל טהאָן דאָס וואָס די סאָציאַליסטען ווילען פון איהם. ניט נאָר גיט זיך דער ועד אָפּ מיט אַלערליי סאָרטען פּלענער, וואָס ברייננען דעפיציטען, ווי די קבוצות, נאָר ער פאַרשטעלט דעם וועג פאַר אנדערע עפּעס צו טהאָן, און אין אַלגעמיין, אַזוי לאַנג ווי די עקספּערטען וועלען זיין פּאָליטיקער און די אָנגעשטעלטע וועלען זיין פּאָליטיקער, און מען וועט קיין מאָל קיינעם ניט קענען אָבזאָגען און נעהמען אַ בעסערן אויף זיין פּלאַטץ—וועט עס ניט טויגען. די פּאָליטיק עסט אונז אויף.

אַ שטילער ווינטעל האָט אריינגעבלאָזען דורכ'ן פענסטער אין טהיר פון דער הויז פון תל־אָביב'ער סיטי מעיר. איך האָב ארויסגעקוקט אין דעם שטאָדט־גאָרטען פון תל־אָביב פון וועלכען עס האָבען זיך געהערט העברעאישע אונטערהאַלטונגען פון לוסטיגע שפּאַצירער. דער גרויסער לאָמפּ ביים ענדע פון שטאָדט־גאָרטען, וואו עס שטעהט אַ גרויסער סאַין "גלידה", וועלכעס מיינט אייז־קרים, איז אויסגעלאָשען געוואָרען, וואַהרשיינליך האָט דער פאַרקויפער אויספאַרקויפט די לעצטע פּאָרציע גלידה. אַלעס האָט אויסגעזעהן אַזוי היימיש און אַזוי ליעבליך! דער מעיר האָט מיר געוויזען די באַנדס וואָס תל־אָביב האָט ארויסגעלאָזען פאַר אַן אַנלייהע. די ערשטע אידישע אַנלייהען אין אונזער געשיכטע איז געשריבען אין העברעאיש און צאָהל פינף אין אַ האַלב פּראָצענט. איך האָב זיך אָבגעזעגענט און בין אוועק אַהיים. איך בין פאַרבייגעגאַנגען דעם ראַינוע, האָב געזעהן אַ

בישע ארבייט האָט ער מיר געענטפערט: "איך האַלט ניט קיין אַראַבישע אַרבייטער אויף מיין נחלה — קאָסט עס מיר מיט 150 פונט א יאָהר מעהר. איך קען עס אויסטראָגען. אָבער וואָס זאָל טהאָן א קאָלאָניסט וואָס זיין גאַנצער ריוח פון זיין נחלה איז 150 אָדער 200 פונט א יאָהר?" איך בין ארויס פון ה' לעוואַנטין מיט דער איבערצייגונג אז עס זיינען פאַראַן אין ארץ־ישראל, א דאַנק צו גאָט, ניט נאָר מענשען וואָס קוקען אויפ'ן הימעל, נאָר עס זיינען אויך דאָ אזעלכע וואָס קוקען אויף דער ערד און זיי וועלען מסתמא אויך האָבען זייער וואָרט אין דער ארבייט פאַר ארץ־ישראל.

אָבער ווי איז מען עס אין תל־אָביב און מען געהט ניט אַריין צום סיטי־מעיר אָדער ראש הועד? דער יעצטיגער ראש הועד איז ה' דיזענגאָף, א מאַן וואָס איז אין ארץ־ישראל שוין אַריבער פופציג יאָהר, איז א סוחר, א כלל־טהוער, האָט געהאַט א נאָהנטע בעריהרונג מיט אַלעם וואָס איז פאָרגעקומען אין ארץ־ישראל זייט דעם אָנפאַנג פון דעם ישוב. ה. דיזענגאָף קען ריידען מיט אויטאָריטעט אין אַלע פראַגען פון ארץ־ישראל. ער איז ניט קיין דרשן און ניט קיין שרייבער — א זאַך וואָס איז זעהר זעלטען אין ארץ־ישראל און האָט פון דער נאַטור פיינט מליצות. ער אַרגומענטירט ניט און זוכט אויך ניט צו איבערצייגען. אַנשטאָט דעם דערצעהלט ער א פאַקט, א פאַסירונג, רופט אָן דעם נאָמען און דעם פלאַץ וואו עס האָט פאַסירט און שטעלט זיך אָב ווי איינער זאָגט: ביסט ניט חולה אַליין אַרויסצונעהמען דעם מוסר השכל דערפון, און וואָס דאַרף מען חקירות אז די גאַנצע זאַך איז אזוי פשוט? דיזענגאָף איז פון די מענשען וואָס ווילען ענטפערען אויף פראָבלעמען דורך מעשים איידער דורך פראַזען. איבערהויפט איז ביי איהם קיין פראָבלעמען ניטאָ — אָדער א זאַך קען דורכגעפיהרט ווערען, איז גוט, און אויב עס קען ניט, דאַרף מען פרובירען עפעס אַנדערש.

דיזענגאָף'ן האָב איך געזעהן מיט א יאָהר צוריק אויף דער לאָנדאָנער קאָנפערענץ. איך האָב איהם געפונען אזוי ענערגיש און אזוי פריש ווי איך האָב איהם געזעהן מיט אָנדערהאַלבען יאָהר צוריק. איך האָב איהם געפרעגט, צי עס זיינען פאַראַן מעגליכקייטען פאַר געשעפטען יעצט אין ארץ־ישראל. ער האָט געענטפערט אז יאָ. איך האָב איהם געפרעגט די אורזאַכע, פאַרוואָס עס איז יעצט אזוי שטיל אין דער געשעפטס־וועלט אין ארץ־ישראל און ער האָט מיר געענטפערט אז דאָס קומט דערפון וואָס די קרעמער האָבען אָנגעגרייט א סך סחורה, מעהר ווי זיי דאַרפען און געצאָהלט האָבען זיי אויף הויכע פרייזען. דערזעלבער צושטאַנד איז אין מצרים, אָבער דאָס איז א פאַראיבערגעהענדע ערשיינונג. וואָס אָנבעלאַנגט וועגען אינדוסטריע, איז דאָ פאַראַן א פלאַץ, אָבער מען דאַרף געלד. אָט למשל איז פאַראַן א גוטער פלאַן צו ציהען אן אייזענבאַהן פון דער קאָלאָניע פתח־תקוה צו יפו. די פתח־תקוה'ער אַראַנדזש פלאַנטאַטאָרס דאַרפען עס נויטיג האָבען. דאָס וועט זיין א בעצאָהלענדע ליניע, און נאָך מעהר, די ענגלישע רעגירונג וויל גאַראַנטירען פאַר די הכנסות. איז דאָך עס אודאי גוט — איז אָבער דערווייל ניטאָ ווער עס זאָל עס אונטערנעהמען. אויף מיין שאלה, וויפיעל דאַרף די באַהן בעטרעפען, האָט ער געענטפערט: ארום אַכציג טויזענד פונט. אָבער עס זיינען פאַראַן — מיינט דער תל־אָביב'ער סיטי מעיר וועלכער האָט אין דעם גאַנצען שמועס, ווי עס איז זעלבסטפערשטענדליך, גערעדט העברעאיש — עס זיינען פאַראַן איינפאַכע און קלענערע אינדוסטריען, אָבער מען דאַרף אוועקלאָזען אזעלכע טענות וואָס שרעקען אָב די געלד־מענשען. דיינקט איהר, אז דער וואָס האָט געלד וועט קומען אריינלייגען עס אין א געשעפט און זיין נאָכהער אָבהייִנגיג אָן שפרינצאַק'ס (אָן "ארבייטער־פיהרער" פון ארץ ישראל) וואוט? און וועלכער מענש מיט א געזונדען מענשען־פערשטאַנד וועט אין

ביי די לעהרער

די קאָנווענשאָן פון די לעהרערס אין ארץ ישראל וועט זיך עפענען אין יפו אין דעם און דעם טאָג — אזוי איז געווען בעריכטעט אין דער פּרעסע און אזוי האָב איך געוואוסט איידער עס איז אין דער פּרעסע געשטאַנען. האָב איך בעשלאָסען אז איך זאָל זעהן מיט מיינע אויגען די ערציהער פון אידישען פאָלק אויף זייער פערזאמלונג.

ווען איך בין געקומען קיין ארץ ישראל זיינען די סקוהלס שוין געווען געשלאָסען און איך האב געמוזט זיך צופריעדענשטעלען דערמיט וואָס איך האָב געזעהן די קינדער וואס ערציהען זיך אין סקוהלס בעזונדער און די לעהרער בעזונדער. די קינדער האָב איך געזעהן איבער'ן גאנצען לאנד און האָב געקראָגען א בעגריף פון זייער גייסטיגען פערמעגען. עס איז פאר מיר געבליבען ניט מעהר ווי צו בעקענען זיך מיט די לעהרער אויף זייער גרויסער פערזאמלונג נאָכדעם ווי איך האָב געזעהן פיעלע פון זיי אויף אלע פּלעצער וואו איך בין דורכגעפאָהרען.

איך האָב א גרויסען רעספּעקט פאר דעם ארץ־ישראל לעהרער צוליעב איין גרויסע ריעזיגע זאך וואָס ער האָט אויפגעטהאָן: ער האָט געשאפען א לשון פאר זיין נאַציאָן. ער האָט געשאַפען א העברעאיש ריידענדע ארץ ישראל. און וויפיעל איהר זאָלט ניט לויבען דעם ארץ ישראל לעהרער פיר דיזער געוואלדיגער עובדה, וויפיעל איהר זאָלט איהם ניט בעזינגען פון דעם ריעזען טהאַט — האָט איהר נאָך ניט ארויסגעזאָגט אלעס וואָס עס קומט איהם דערפאר.

דער לעהרער אין ארץ ישראל האָט געשריבען — דורך זיין שאפונג — דעם שעהנסטען קאַפּיטעל פון אידישע געשיכטע זייט חורבן בית המקדש. ווארום וואָס קען מען פערגלייכען צו אזא גרויסען אויפטהו ווי צו מאַכען לעבעדיג א שפּראך אין די מיילער פון א דור, נאָכדעם ווי דיזע שפּראך איז צוויי טויזענד יאָהר ניט גערעדט געוואָרען.

אידען זאָלען זיצען אין ארץ ישראל און ניט ריידען די ארץ ישראל שפּראך, דעם לשון פון אונזער נאַציאָן — איז א. ווילדע זאך. ווי קען מען זיך אומקעהרען צו דאָס לאנד און ניט צו זיין לשון? און דאָך זיינען אידען געזעסען אין ארץ ישראל הונדערטער יאָהרען און

שורה פון צעהנדליגע וואגענס, וואָס זיי־
נען אויסגעשטעלט נעבען דעם ראינוע.
פרעגענדיג, וואָס בעדייטען די פוהרען?
האט מען מיר ערקלעהרט אז אלע שבת
נאכט קומען זיך אָן אידישע פוהרען
פון רחובות, פון ראשון לציון און פון
פתח תקוה. די קאָלאָניסטישע יוגענד
קומט זעהן די מואווינג פיקטשורס אין
תל־אָביב, און נאָכדעם ווי זיי זעהען זיך
אָן די פלאי־פלאים פון דעם ליילעך,
פאָהרען זיי אוועק אהיים, ניט פערגע־
סענדיג מסתמא אויך די גלידה, וועלכע
געהט אין תל־אָביב אזוי ווי מצהוואסער.
איך בין געוועזן א בעלן צו זעהן ווי עס
זעהט אויס א פובליקום פון די קאָלאָניע
יוגענד ביי א מואווינג פיקטשור פאָר־
שטעלונג ביי דער קאסע האָט מען מיר
געזאָגט קורץ און שארף: אין מקום! עס
הייסט די הויז איז אויספערקויפט. די
ארץ־ישראל אידען האָבען ליעב די
"מואווים."

און יונגע לייט איז דער פאקט אז זיי ווייסען אזוי ווייניג (איך וויל ניט בענוצען דאָס וואָרט "גאָר־ניט" אָבוואָהל ער וואָלט זיך פּיעלייכט בעסער געפּאסט צו דער לאַגע) אין תנ"ך, חומש נביאים און כתובים זיינען פאר זיי פרעמדע פעלדער און א פסוק פון תנ"ך, אפילו די געוועהנליכע פסוקים וואָס יעדער פּראָסטער מענש וועלכער איז נאָר אין חדר געגאנגען ווייס, איז פאר זיי אונבעקאנט. ניט נאָר וואָרפט עס זיך ניט דורך אין זייער אייגענעם שמועס, נאָר זיי פערשטעהען עס ניט אימיצער פון דעם אלטען חדר זאָגט עס.

איך האָב בעמערקט ווי א גרופּע יונגע לייט—א טהייל פון זיי זיינען ערצויגען געוואָרען אין רוסלאנד און זיינען געקומען אהער מיט זייער אידישע בילדונג און א טהייל פון זיי זיינען געבאָרען און ערצויגען געוואָרען אין ארץ ישראל. איינער פון די ערשטע האָט געזאָגט צו איינעם פון די אנדערע אין פערלויף פון שמועס דעם בעקאנטען פסוק: אם בגפו יבוא בגפו יצא. דער ארץ ישראל'דיגער האָט ניט געוואוסט וואָס דאָס בעדייט און האָט געפרעגט — אין העברעאיש נאַטירליך — וואָס מיינט עס. איך בין געוואָרען פעראינטערעסירט אין דער ערשייגונג און האָב אויפמערקזאם געהערט דעם ווייטערדיגען שמועס. אַן אנדערער פון דער גרופּע האָט אין פערלויף פון שמועס געזאָגט דאָס גאנץ בעוואוסטע וואָרט פון תלמוד: "אין אורח מכניס אורח". דאָס איז ווייעזדער געוועזן א תלמיד פון א רוסישען חדר. די ארץ ישראל'דיגע האָבען ווידער אנגעקוקט פרעמדלאך דעם וואָס האָט גערעדט. זיי האָבען געוויס דעם וואָרט פערשטאַנען אָבער זיינען דערמיט אונבעקאנט. איך האָב זיך מיט די ארץ ישראל'דיגע פאנאנדערגערעדט און זיי האָבען זעהר פשוט ערקלעהרט אז זיי האָבען ווייניג געלערענט חומש און תנ"ך.

ווען איך האָב מיין וואונדער ארויסגעצייגט צו איינינגע פון די קאָלאָניסטען און שטאָדטישע עלטערען פון קינדער, האָבען זיי געלאכט פון מיין אונוויסענהייט. וואָס? איהר זייט ערשט דערגאנגען אז די אלע וואָס געהען ארויס פון בית ספר זיינען עמי־הארצים? עס איז אומזיסט אייער ארבייט צו זוכען ביי זיי א פסוק אדער א מאמר חז"ל. און איינער א איד פון רחובות האָט צוגעלייגט: פון וואנען זאָלען זיי וויסען? געהט פארביי אונזער בית־ספר אָדער אַן אנדער בית־ספר און איהר וועט הערען נאָכאנאנד: הבה נרננה! (לאָמיר זינגען) ווילט איהר אז דערפון זאָל מען וויסען וואָס אין תנ"ך טהוט זיך?

און דיזעלבע מיינונג איז אויסגעדריקט געוואָרען צו מיר, פון פארמער און פון סוחרים, אין די קאָלאָניען און אין שטאָדט. עס איז קלאָהר: מען האָט דאָ אבגערוקט דעם תנ"ך אַן א זייט. דער נייער דור קען ניט דעם ספר־הספרים. ביי מיר איז די זאך געוועזן א גרויסער חדוש און אין גאנצען אונפערשטענדליך: דאָס האָט דאָך שוין ניט צו טהאָן מיט רעליגיאָן, צו וועלכער דער בית־ספר וויל זיך ניט צוריהרען. דאס האט דאך שוין צו טהאָן מיט דער נאַציאָנאלער קולטור און מיט דער נאַציאָנאלער שפּראך. אונזער נאַציאָנאַלע קולטור ליעגט דאָך אין תנ"ך. אונזער נאַציאָנאלע שפּראך איז דאָך אין תנ"ך. צו דערוויטערען אידישע קינדער פון תנ"ך הייסט דערוויטערען זיי פון נאַציאָנאַליזמוס, פון אידישע בילדונג און פארמאכען פאר זיי די קוועלע אפילו פאר דער העברעאישער שפּראך. ווארום ווי אָרעם און בלייך איז אזא העברעאיש וואָס קומט ניט פון תורה, נביאים און כתובים! און וואָס פיר א בעגריף קענען זיי האָבען פון אונזער פערגאנגענהייט, פון דער ביבלישער ארץ ישראל, אז זיי קענען ניט די ביבעל אין אָריגינאל און אז זייער צייט ווערט פערנומען מיט ביכלעך וואס זוכען איבערצודערצעהלען די געוואלדיגע

מען האָט גערעדט אויף אַלע לשונות — אויף אידיש, שפּאַניאָליש, גרוזיניש, פּערסיש און וועלכען לשון איהר ווילט און ניט אויף לשון קודש. און די אידישע בעפעלקערונג אין ארץ ישראל איז געווען צוטהיילט און צוריסען ווייל מען איז ניט געווען פעראייניגט דורך דאָס וואָרט — די ערשטע און וויכטיגסטע פעראייניגונג צווישען מענשען — ביז עס איז געקומען דער לעהרער און האָט אין א פּאָאָר צעהנדליג יאָהרען פאַרריכט דעם טעות פון גאַנצע דורות. ער האָט געשאַפען דעם בריק פון אחדות צווישען אַלע סאָרטען אידען, ארץ ישראל אידען, פון וואַנען זיי זאָלען ניט קומען האָבען יעצט איין שפּראַך. העברעאיש איז געוואָרען דער לשון פון די ארץ ישראל אידען. דער אָנפאַנג איז געשאַפען געוואָרען, דאָס ווייטערדיגע איז לייכט.

און די ארבייט פון דעם לעהרער איז איהם ניט אָנגעקומען גרינג. עס איז געווען פיעל זאַכען איהם צו ענטמוטיגען. אפילו אין די נאַציאָנאַלע קרייזען האָט מען געצווייפעלט אין דער מעגליכקייט פון דער זאַך. היינט שטעהט דער לעהרער אלס דער זיעגער. עס איז דער נצחון פון'ם אידישען נאַציאָן. מיר שיינט אז קיין איד קען ניט פיהלען און בעגרייפען די פולע בעדייטונג פון דיזען גרויסען אויפטהו סיידען ער האָט מיט זיינע אויגען געזעהן דעם דאָזיגען וואונדער.

אבער דער זעהר גרויסער פערדיענסט פון דעם ארץ ישראל לעהרער קען ניט פאַרשטעלען די חסרונות וואָס עס איז פאַראן אין זיין ארבייט. די קאָלאָניסטען קלאָגען זיך אויף דעם וואָס עס פעהלט אין דעם בית ספר אן אטמאָספערע פון אידישקייט און איהר זעהט אין ארץ ישראל אויף שריט און טריט אז זיי זיינען גערעכט. אז די קאָלאָניסטען זיינען אונצופריעדען מיט דעם בית־ספר אין דיעזער בעציהונג צייגט דער פאַקט אז אין דער קאָלאָניע פּתח־תקוה, למשל, האָט די תלמוד תורה פון נצח ישראל, געגרינדעט פון דייטשע פרומע אידען, דאָפּעלט שילער ווי דער בית־ספר. עס איז קלאָהר אז אין וועלכער קאָלאָניע עס זאָל ניט געגרינדעט ווערען א גוטע שולע מיט אן ערציהונג, אין וועלכער עס זאָל געלייגט ווערען געוויכט אויף דער אידישער טראַדיציאָן, וועט דיעזע שולע זיעגען געגען דעם בית־ספר. און מען דאַרף ניט פערגעסען אז דער בית־ספר האָט הינטער זיך די גאַנצע מאַכט פון דער ציוניסטישער ארגאַניזאַציאָן און פונדעסטוועגען קען די צווייטע געווינען נאָר ווען עס זאָל זיין אזעלכע סקוהלס איבער'ן גאַנצען לאַנד.

דעם גייסט אין וועלכען די בתי־ספר ווערען געפיהרט האָט גוט אויסגעדריקט איינער א פאָרשטעהער פון דער אנטי־טראַדיציאָנעלער שטרעמונג אין ארץ־ישראל אין עטליכע ווערטער. ער שרייבט אין א היגער צייטונג וועגען משפט השלום, און ער זאָגט אז דער צוועק פון משפט השלום איז אויפצובויען א ו ו א כ ע ד י ג ע ן קאָורט וואס זאָל ניט האבען קיין פערבינדונג מיט דעם רעליגיעזען בית דין, און ער בעריהמט זיך: אזוי ווי מיר האָבען געשאַפען א וואָכעדיגע שולע, אזוי ווילען מיר שאפען א וואכעדיגען משפט. די שולע איז וואָכעדיג דורך און דורך, און זי האָט פון דעם אוצר פון רעליגיעזע געדאנקען, פון רעליגיעזע פּאָעזי און התלהבות, און פון טראַדיציאָנעלע בעגייסטערונג גאָר ניט גענומען. די גאַנצע וועלט פון גרויסע געפיהלען און געדאנקען וואָס זיינען געגאַנגען פון דור צו דור איז פרעמד פאַר דעם אידישען קינד, און דאָס קען זיך איבערצייגען יעדער וואס רעדט מיט דער יוגענד וואָס איז אין בית־ספר ערצויגען געוואָרען.

אָבער דאָס וואָס עס האָט זיך מיר שטאַרק געוואָרפען אין די אויגען ווען איך האב גערעדט מיט די היגע קינדע־

גייסט, א דור וואָס איז דורכגענומען מיט אידישע טראַדיציאָנען — ווען דיעזע מענשען וואָלטען ניט מיטגע־בראַכט מיט זיך די גלות־חסרונות, דעם רוסישען ניהיליזם, און דעם השכלה־גייסט מיט זיין האס צום טראַדיציאָנעלען יודענטהום. די חסרונות זיינען ניט קיין ארץ ישראל׳דיגע, נאָר רוסישע און אפשר ליעגט אין דעם א טרייסט פיר דער צוקונפט. אפשר וועלען דיעזע חסרונות מיט דער צייט פארשווינדען און אין ארץ־ישראל וועט געשאפען ווע־רען א ריכטיגע אידישע ערציהונג אויף וועלכער אונזער צוקונפט וועט געבויט ווערען.

פּאסירונגען פון ביבעל אין א פיעל פּער־
ערגערטע און וואכעדיגע שפּראַך. ווי
נעהמט מען עס בידים און מען שטויסט
אוועק אזא רייכטום, אין דער תנ"ך
פּסול געוואָרען דערפאר וואס פרומע
אידען גלויבען אז ער איז הייליג?

אין דעם זאאל פון דער יפו'ער גימ־
נאזיע איז פאָרגעקומען די קאָנווענשאָן
פון די לעהרער. איך בין געזעסען און
האב געזעהן פאר מיר מעהר ווי צוויי
הונדערט אידישע לעהרער פון דער אי־
דישע לאנד. עס איז געווען א שעה־
נע ערשיינונג. איין בליק אויף דער
פערזאמלונג האט געקענט איבערצייגען
יעדען, אז מען האט פאר זיך מענשען
פון אינטעליגענץ און פון א בעדייטענ־
דען מאאס אידעאליזם. און אויף יע־
דעם געזיכט איז געווען אָנגעשריבען אז
דאָס זיינען פּיאָנירען אויף א נייע פעלד
און דער פּיאָניר מוז שטענדיג אייער
אכטונג געווינען. מיט אזעלכע מענ־
שען ווי די וואס זיינען געזעסען אויס־
געזעצט אויף די ביינק אין לאנגע
שורות קען קיין נאציאָן זיך ניט שעה־
מען אלס ערציהער.

און זיי האָבען גערעדט איבער פיעלע
און פערשיעדענע פראגען, אין יענעם
זאאל פון דער יפו'ער גימנאזיע. אנ־
דערע פראגען וועלכע זיינען פערהאנ־
דעלט געוואָרען זיינען געווען וועגען דעם
עקאנאָמישען צושטאנד פון לעהרער אנ־
דערע זיינען געווען וועגען גייסטיגע
פראגען, אָבער אלעס איז בעהאנדעלט
געוואָרען אויף א שעהנעם וועג. און
אין דער גרויסער אונערטרעגליכער היץ
פון די פּאָאר טעג אין וועלכע די קאָנ־
ווענשאָן איז אָבגעהאלטען געוואָרען זיי־
נען אלע געזעסען אויף די פלעצער און
זיינען געווען פערשלונגען אין אלעס
וואָס איז גערעדט געוואָרען. דער העב־
רעאישער לעהרער אין ארץ ישראל איז
אן ערנסטער מענש און ער נעהמט
ערנסט אלעס וואָס האט צו טהאָן מיט
זיין פּראָפעסיאָן (ביי א אידישע לעה־
רער איז זיין בעשעפטיגונג מעהר ווי
א פּראָפעסיאָן).

אָבער די קראנקהייט פון ארץ ישראל
— פּאָליטיק — האט גובר געווען אויך
די אספה פון די לעהרער. זי האט אָנ־
גענומען א בעשלוס אז די לעהרערס
שטעהען מיט די פּועלים. וואָס האָבען
לעהרער צו טהאָן מיט די פּארטיי־
סכסוכים און מיט וואָס פּאר א רעכט
ברייגנען זיי אריין פּאָליטישע רייסע־
רייען אין דעם חנוך? וואָס האט דער
אידיש־נאציאָנאלער חנוך צו טהאָן מיט
סאָציאליזמוס? זיינען דען ניט גערעכט
די קאָלאָניסטען וואס זאגען: מיר ווי־
לען ניט אז דער לעהרער זאָל זיין א
סאָציאליסטישער אגיטאטאר און זאל
איינפּלאנצען אין אונזערע קינדער דעם
האס וואס די ראַדיקאלען האָבען צו די
קאָלאָניסטען.

אָבער אלעס איז דאָ אויסגעטונקט
אין פּאליטיק, און אויב אלע ווייסען אז
די אלטע ירושלים איז געווען און איז
נאָך היינט אויך דורכגענומען מיט פּאָ־
ליטיק, איז דער נייער ישוב ניט אויף
איין האָאר בעסער אין דיעזען הינזיכט,
און אונטער די ווערטער "נייער ישוב"
מיין איך דאָ די וואס האָבען צו טהאָן
מיט קהל'שע זאכען. איך מיין ניט די
קאָלאָניסטען. און דער טראָבעל איז,
אז די פּאָליטיק פון די נייע קהל'שע
מענשען האט אויך צו טהאָן א סך מיט
געלד־זאכען, פונקט ווי די אלטע
ירושלים'ער פּאָליטיק האט צו טהאָן
מיט געלד־זאכען; נאָר א מאָל איז עס
געווען אין פערבינדונג מיט כוללים, און
היינט איז עס אין פערבינדונג מיט דעם
ועד־הצירים. חלוקה־פּאָליטיק קען אויך
געפיהרט ווערען אונטער א מאָדערנעם
נאָמען.

און ארויסגעהענדיג פון דער קאָנווענ־
שאָן האב איך געטראכט: אזא גלענ־
צענדער מענשען־מאטעריאל, און אזא
שטרעבונג וועלכע דאָ איז פאראן צו
טהאָן גוטעס, האט דאָך געקענט אויפ־
האָדעווען א דור אין אן אמת'ן אידישען

זאָגען מיט אַ דריי פיער טייזענד דאָלאר אדער אפשר צעהן טויזענד, און ער האָט אין זינען סתם מסחר, זיינען זיינע שאַנסען אויף ערפאָלג קליין.

צו עפענען א סטאָר אין ארץ ישראל איז דער נייגעקומענער מענש ניט מסוגל און די קרעמער־פעלד איז דאָ שטאַרק פערנומען, דער נייער מענש ווייס ניט דאָס וואָס די לאנד דארף האָבען און עס איז אויך א שטערונג דאָס וואָס ער קען ניט קיין אראביש. אַ אידישער סוחר, איינער פון די ערפאַהרענסטע מענשען אין ארץ ישראל, וועלכער איז אויפגעהאָדעוועט געוואָרען אין לאנד, האָט מיר געזאָגט: ארץ ישראל, ווי אלע אנדערע לענדער, האט זיך איהר אייגענע דרכים אין ביזנעס, און עס איז ניט קלוג פון אימיצען, ווען ער קלערט, אז ער וועט קענען שטעהן אין אַ קאָנקורענץ געגען דעם היגען תושב. און היינט א ביזנעס איז ניט ווי א מאָל, אויב דער געשעפט טראָגט ניט, וועט ער אויפעסען דעם קאפיטאל וואָס איז אריינגעלייגט געוואָרען אין אַ קורצע צייט דורך דער שווערער רענט וואָס מען דארף היינט צאָהלען פיר א קראָם״.

דער האנדעל אין ארץ ישראל האָט שוועריגקייטען דורך די גרויסע פראָצענט וואָס מען נעהמט אין די באנקען. אפילו אונזער אנגלאָ פאלעסטינא קאָמפאני, די אידישע באנק פיר ארץ ישראל נעהמט זעהר גרויסע פראָצענטען — און די אידישע סוחרים זיינען דארום שטאַרק אין כעס, אָבער דער כעס העלפט זיי גאָר ניט. דער נייער מענש וואָס קומט דאָ עפעס מאַכען, פיהלט דיזע אַלע שוועריגקייטען נאַטירליך פיעל מעהר ווי דער אלטער.

אין די לעצטע צייט האָפען א סך אידען אויף עקספאָרט און אימפאָרט. אָבער די צאָהל ארטיקלען וואָס ארץ ישראל האָט צו עקספאָרטירען, איז דערווייל זעהר בעגרענצט און אזוי איז אויך בעגרענצט דער צאָהל ארטיקלען וואָס ארץ ישראל קען אימפאָרטירען. מען דארף ניט פערגעסען, אז מען האָט דאָ צו טהאָן מיט א בעפעלקערונג וואָס דארף זעהר ווייניג, איך מיין נאַטירליך די אראבישע בעפעלקערונג. דער אראַבער איז נאָך דערווייל ניט קיין קאָסטאָמער אויף אייראָפעאישע אָדער אמעריקאנישע סחורות. דער געוועהנליכער אראַבער דארף קיין סך קליידונג ניט, ער געהט יאָהרען לאנג אין זיין חאלאט און אלעס וואָס ער דארף איז א נייע לאַטע אויף איהם צו לייגען פון צייט צו צייט, פון קיין מעבעל איז ניטאָ וואָס צו ריידען.

די מלחמה יאָהרען און דער יקרות זיינען א גליק פאר דעם אראַבער. דער אראַבער נעהמט יעצט פונטען פאר זיינע פראָדוקטען און ער גיט זיי ניט אויס, ער גראָבט זיין געלד אין דער ערד אין קיינער האָט דערפון גאָר ניט. דער דאָרף מענש איז אין ארץ ישראל רייך געוואָרען אויף דעם חשבון פון שטאָדט־מענשען, ווייל ער דארף זעהר ווייניג האָבען. אימפאָרט פון אזעלכע לענדער קען דארום זעהר גרויס ניט זיין, און דערצו איז די פאָדערונגען פאר סחורות — לאנג ניט קיין גוטע. קורץ, פאר נייע מענשען איז דיזע ליין א שווערע. איבערהויפט פאר די וואָס פיעל געלד האָבען זיי ניט.

ארץ ישראל איז א פלאץ פאר די, וואָס וויסען גוט דורך און דורך זייער פאַך. די וואָס ווילען אָנפאנגען א שטיקעל אינדוסטריעלע אונטערנעהמונג דארפען זיין עקספערטען אין דער זאַך וועלכע זיי געהען דאָ מאַכען. בריה׳שאפט אָהן א ריכטיגע עקספערט־ידיעה איז דאָ ניט גענוג. ווען די לאנד וועט ווערען ענטוויקעלט וועט זיין פלאץ פיר סתם פעהיגע האנדעלס מענשען, יעצט דארף מען נאָר דער וואָס איז א ספעציאליסט אין א געוויסע זאך

מען האָט לעצטענס גערעדט אין אמעריקא וועגען דעם פלאן צו קאָנסערווירען

36.

ווער זאָל פאָהרען קיין א״י

אין יפו געפין איך ״פנים חדשות״, וועלכע איך האָב ניט געזעהן ווען איך בין דאָ געווען צום ערשטען מאָל. דאָס זיינען א פּאָר אמעריקאנער, וואָס זיינען געקומען פיר צוועקען פון האנדעל און אינדוסטריע און אויך א פּאָר אידען פון ענגלאנד, וואָס זיינען געקומען פיר דעם זעלבען צוועק. ווען מען זעהט מענשען וואָס קומען עפּעס טהאָן אין ארץ ישראל, ווערט פרעהליכער אויפ׳ן הארצען, אָבער די מענשען זיינען אזוי וועניג, אז איהר פאנגט אָן צו צווייפלען, אויב עס איז באמת געקומען די גרויסע כוואליע פון אינטערעס פאר ציון וועלכען מען האָט ערווארטעט אז עס וועט קומען. איבערהויפּט איז דאָ דער עולם ענטוישט וואָס עס קומען אזוי ווייניג אידען פון אמעריקא.

עס איז אויך פאראן א סאָרט קומער, וועלכע עס וואָלט בעסער געווען פאר זיי און פאר ארץ ישראל, אז זיי זאָלען זיצען אין דער היים, ווייל זיי פאָהרען אוועק און מוזען אוועקפאָהרען מיט גאָר ניט און זייער קומען צוריק פון ארץ ישראל מאַכט שוואך די הארץ פון די וואָס וואָלטען געהן אין ארץ ישראל און עס האָט אין אלגעמיין א שלעכטען איינפלוס אויף די ארבייט וואָס עס ווערט געפיהרט אין די גלות־לענדער פאר ציון.

צו דיעזער קאטעגאָריע בעלאנגען אזעלכע מענשען וואָס האָבען ניט קיין בעשטימטען צוועק אין זייער רייזע און ווייסען ניט וואָס זיי ווילען דאָ טהאָן. זיי מיינען אז מסתמא וועלען זיי געפינען מיט וואָס זיך צו בעשעפטיגען, און ווען זיי געפינען ניט, פאָהרען זיי אוועק ענטוישטע. דער אמת אבער איז, אז אזעלכע מענשען האָבען לכתחילה דאָ ניט געפונען וואָס צו טהאָן, ווייל פאר ״סתם געשעפטען״ איז די לאנד נאָך ניט מסוגל. דער וואָס קומט אהער, דארף זיין א פאכמאן, סיידען אז אימיצער קומט מיט א גרויסען קאפּיטאל און ער האָט גענוג צייט צו ווארטען, ביז עס וועט זיך איהם מאכען עפּעס א געשעפט און ער האָט מיט וואָס געשעפטען צו פיהרען. אָבער ווען עס קומט וואָס מען רופט אין דער ביזנעס וועלט א ״קליינער מענשעל״, לאָמיר

.37

ערד

וואו איך געה און וואו איך שטעה זעה איך פאַר מיר בלויז איין גרויסע פראַגע: **די פראַגע פון ערד.**

די גאַנצע פּראָבלעמע פון ציוניזמוס, די גאַנצע פּראָבלעמע פון ארץ־ישראל איז בלויז א פּראָבלעמע פון קאָלאָניזאַציאָן. - ניט מעהר און ניט ווייניגער. אונזער צוקונפט, דער יסוד פון אונזער נאַציאָנאַלע היים איז אבהייננגיג אָן קאָלאָניזאַציאָן. אַלעס פון א׳ ביז ת׳ אין דער אידישער ערלייזונג שטעהט אויף ערד, ערד און ערד.

- ווען מיר אין קורצען מאַכען א גרויסע קאָלאָניזאַציאָן אין ארץ־ישראל, איז ארץ־ישראל אונזערע; ווען מיר עס ניט טהאָן, איז ארץ־ישראל ניט אונזערע און קיינע סאַן־רעמאָס און קיינע סעמיועלס וועלען אונז ניט העלפען. אַלעס, אפילו די גרויסע הבטחה פון ענגלאַנד, וועט בלייבען א לופטיגע זאַך אָהן ממשות אויב די ערד פון ארץ־ישראל וועט בלייבען ביי אנדערע און ניט ביי ישראל.

און ווען איך פאָהר דאָ אויף דעם הייליגען באָדען וועלכער איז אונזערער, צו מיט׳ן באָהן, צו מיט א פוהר אָדער אויף דעם רוקען פון אן אייזעל, ברענט מיר מיין הארץ ווי א העלישער פייער: אָט דער באָדען וועלכער איז אונזערער, בעלאַנגט צו אנדערע און ניט צו אונז; אָט די ערד צו מזרח, צו מערב, צו צפון און צו דרום איז ניט אין אונזער רשות, אנדערע זיינען אויף איהר בעלי־בתים, און עס דאַכט זיך מיר אז איך הער די שטימע פון דער ערד וואָס שרייט: לויזט מיר אויס! עס דאַכט זיך מיר אז איך הער די שטימע אין וואָהר און אין חלום. און הלואי וואָלט איך געקענט אויסשרייען מיט א קול וואָס זאָל זיך הערען אין אלע לענדער און פעלצער וואו אידען וואָהנען: לויזט אויס די ארץ־ישראל ערד! אָהן דעם קען דאָס אידישע פאָלק ניט אויסגעלייזט ווערען!

און איך בין זיך מודה ומתודה אז ווען איך בין געווען אין גלות האָב איך גלייך מיט אנדערע ציוניסטען אָפט פערגעסען דעם מורא׳דיגען פאקט אז בלויז פיער פּראָצענט פון די ערד אין ארץ־ישראל בעלאַנגט צו אידען און 96 פּראָצענט בעלאַנגט צו אַנדערע. איך

פּרוכט, מאַנכע האָבען געוואָלט אזױ זאך מאַכען אין ארץ ישראל און עס איז דערפון גאָר ניט געוואָרען. איך האָב אליין געזעהן אין ארץ ישראל ביי א קאָלאָניסט אזעלכע קאָנסערווירטע פּרוכטען וועלכע עס איז ניטאָ קיין בעסערע פון זיי אויף קיין מארקעט, עס שיינט, אז די וואָס האָבען עס געוואָלט מאַכען האָבען זייער פאך ניט געוואוסט, אין דערפאר איז פון דעם גאַנצען ענין גאָר ניט געוואָרען.

אין דיעזען ליין וועגען די פּראָדוקטען פון ארץ ישראל איז פאַראַן א סך צו טהאָן. אָט איז א ביישפּיעל: לעמאָנס ווערען דאָ פערפוילט אין ריעזיגע קוואנטיטעטען, וועהרענד מען האָט נעקענט פון זיי מאַכען די בעסטע דזשעלים, עס געהט פּשוט לאיבוד א קוועלע פון איינקונפט פאר'ן לאַנד, נאָר מען דארף האָבען דערצו דעם פאַך־מאַן, דעם עקספּערט און ספּעציאליסט. אָט איז אַן אנדער ביישפּיעל: ארץ ישראל איז א לאַנד פון אויל, זיתים וואַקסען דאָ אומעדום אפילו אויף שטיינערנע ערד, און זיתים אויל, שמן־זית, וואָלט געקענט זיין א אונבעגרענצטע קוועלע פון איינקונפט פאר ארץ ישראל, אָבער זייתם ווערען דאָ געפּרעסט אויף אַן אַלטמען וועג און די היגע שמן־זית האָט צוליעב דעם א ווידער־גרוך, ווען מען זאָל די אויל בעארבייטען אויף א מאָדערנעם אופן, נאָכ'ן לעצטען וואָרט פון אויל־פּרעסעריי און אין דער זעלבער צייט אָרגאניזירען דעם געשעפט אויף א געזונדען באזיס, וועט די רעזולטאטען דערפון פאר'ן אידישען ישוב זיין גרויס.

עס איז ווערטה צו ברייננגען דאָ נאָך א קליינעם ביישפּיעל, ווי עס איז נויטיג אז די וואָס אונטערנעהמען א זאך, זאָלען זיין פאַך־לייט. עטליכע לעגיאָנערען האָבען געוואָלט מאַכען און האָבען געמאַכט א אידישע פּישער געזעלשאַפט. די זאך שיינט צו זיין זעהר איינפאַך. דער ים הגדול איז פאַראַן, און פּיש אין ים הגדול זיינען דאָ און קונים אויף פּיש זיינען אויך דאָ, און דאך איז פון דע גאַנצען ענין גאָר ניט געוואָרען — אזוי זעהט עס דערווייל אויס. אפשר וועט די געזעלשאַפט נאָך צוריק אויפלעבען — דערפאר ווייל דער עקספּערט פון דער פּישער־געזעלשאַפט, איבער וועלכער מען האט שוין בעוויזען פיעל שעהנע ארטיקלען אין דער ארץ ישראל פּרעסע צו שרייבען, האָט ניט געוואוסט קיין מבינות אויף נעצען און מען האָט געקויפט פאר זיבען הונדערט פונט נעצען, וועלכע האָבען ניט געטויגט, און ווי איך האָב געהערט, ליגען יעצט די נעצען אויפ'ן ברעג ים און קיינער גיט אפילו ניט א טראַכט, אז מען זאָל דערפון מציל זיין דאָס וואָס מען קען מציל זיין.

די אונטערשטע שורה איז, אז די וואָס קומען קיין ארץ ישראל מיט דעם צוועק פון אינדוסטריע און האנדעל, דארפען זיין בעוואָפּענט מיט אלע ידיעות וואָס עס איז נויטיג פאר דעם פאך, פיר וועלכען זיי ווילען ווידמען זייער ענערגיע, זיי דארפען האָבען די מיטלען מיט וואָס צו אונטערנעהמען דאָס וואָס זיי ווילען אונטערנעהמען, אָבער פאר מענשען וואָס זיינען קיינע פאך־לייטע אין קיין זאך און דאָבען וועניג געלד, איז ארץ ישראל ניט קיין פּלאַץ יעצט. אזעלכע מענשען קומען, דרעהען זיך ארום א געוויסע צייט. פאָהרען אוועק מיט גאָר ניט אין האָבען נאָכהער טענות צו ארץ ישראל. ארץ ישראל ווארט אויף בעזוכער וואָס זאָלען קומען אויסזעהן דאָס לאַנד, אָבער דיזע דארפען זיין דער פאַך־לייט, אָ־ער מענשען מיט געלד.

אזעלכע דארפען קומען, זאָלען קומען — איבערהויפּט פון אמעריקא.

דאָס האָט אָבער נאַטירליך ניט צו טהאָן מיט די וואָס קומען פיר קאָלאָניזאציאָנס צוועקען, וועלכעס איז א בעזונדער קאַפּיטעל פאר זיך.

קומען די קאלאניעס פון פּריוואט אונטערנעהמונגען ווי די "אגודת נטעים" און ענגלישע. מיר האבען צו פערדאנקען די וואס זיינען געווען די פּיאנערען אויף דיעזען פעלד די גרינדונג פון רחובות, איינע פון די וואונדערבארסטע אידישע שאפונגען אין דער אידישער לאנד. דיזע סארט ארבייט האט אויך געוויזען א וועג פיר נייע אונטערנעהמונגען וואס זיינען געמאכט געווארען אויף אן ענגלישען באזיס.

מיר קומען יעצט צו דעם דריטען עלעמענט אין דער קאלאניזאציאן פון ארץ־ישראל, און דאס איז: די שאפונגען וואס זיינען ארויסגעקומען אונטער דעם פליגעל פון דער ציוניסטישער ארגאניזאציאן אין די לעצטע צוויי צעהנדליג יאהר פון דעם מאדערנעם ציוניזמוס. און עס איז קלאר פאר יעדען וואס האט זיין פוס אראבגעשטעלט אויף דעם באדען פון פּאלעסטינא, אז אין פערלויף פון דער לעצטער, לאמיר עס אנרופען ציוניסטישער, צייט איז געטהאן געווארען פיעל ווייניגער, אהן אן ערך פיעל ווייניגער אין ארץ־ישראל ווי אין דער צייט פון ראטשילד־יק"א און די פּריוואט אונטערנעהמונגען וואס זיינען געקומען אין ארץ ישראל בעפאר דער צייט פון מאדערנעם ציוניזמוס.

אין קורצע ווערטער: די קאלאניזאציאן אין ארץ־ישראל איז אלט ארום פערציג יאהר. צוואנציג יאהר איז זי אנגעגאנגען איידער די ציוניסטישע ארגאניזאציאן איז געשאפען געווארען און צוואנציג יאהר זייט זי איז בעשאפען געווארען, און אט איז א קלארער פאקט: אין די צוויי צעהנדליג יאהר פון פאר'ן מאדערנעם ציוניזמוס אין דער אזוי־גערופענער חבת־ציון עפּאכע איז געשאפען געווארען די גרעסטע און וויכטיגסטע אידישע קאלאניעס אין יהודה, שמרון און גליל. פון יענער צייט אן האבען מיר ראשון לציון, פּתח תקוה, זכרון יעקב, רחובות, ראש־פּנה, חדרה, מתולה, און נאך. ווערענד די צייט פון דעם וואוקס און פערשפּרייטונג פון דער ציוניסטישער ארגאניזאציאן איז געווען א צייט פון שטילשטאנד אין דער ארבייט פון בעזעצען די אידישע לאנד. אונטער דעם רעש פון די קאנגרעסען און דער גרויסער אגיטאציאנס ארבייט האט מען כמעט ווי אן ארץ־ישראל פערגעסען. אויסער דאס וואס דער נאציאנאל־פאנד האט געמאכט איינינע ניט גרויסע לאנד־קניות און עטליכע קאלאניזאציאנס־פּראבען וועלכע זיינען מעהרסטענס ניט געלונגען.

וואס לערנען מיר פון דיזע פאקטען וועלכע שטעכען אין די אויגען פון יעדען וואס קומט אהער? מיינט עס אז די ציוניסטישע ארגאניזאציאן האט ניט געטהאן איהר פפליכט צו ציון? ניין! די ציוניסטישע ארגאניזאציאן האט אויפגעטהאן וואונדער פון דעם ערשטען קאנגרעס ביז היינט. זי האט גענומען דעם ציוניסטישען פּלאן, האט איהם ארויסגעצויגען פון אונזערע איינענע ד' אמות און האט איהם ארויפגעשטעלט אויף דעם טיש פון דער וועלט־דיפּלאמאטיע. עס איז געווען דער גליק פון דער אידישער נאציאן וואס זעכצעהן יאהר פאר דער וועלט־מלחמה איז געשאפען געווארען די מאשינערי וואס האט בענוצט דעם גרעסטען מאמענט אין דער וועלט־געשיכטע פאר אונזערע צוועקען אין ציון. וואלט ניט געווען די ציוניסטישע ארגאניזאציאן, וואלט ניט געקומען די באלפור דעקלעריישאן אין סאן־רעמא. פרומע מענשען קענען אין דעם זעהן דעם פינגער פון דער השגחה. פרייע קענען זיך בלויז וואונדערען אויף דעם גליקליכען צופאל, אז פונקט אויפ'ן שוועל פון דער גרעסטער פּאסירונג אין דער היסטאריע פון דער מענשהייט איז ביי אידען בעשאפען געווארען די ארגאניזאציאן וואס האט געבראכט צום אידישען פאלק דאס אויף וועלכעס עס האט געווארט צוויי טויזענד יאהר.

און פונקט ווי עס איז גרויס די ארבייט פון דער ארגאניזאציאן אין דער פּאליטיק, אזוי גרויס איז עס אינעוויי־

האב געקלעהרט זיצענדיג אין נויארק ווענגען די ביסעלע אידישע פעלדער און די עטליכע צעהנדליג אידישע קאלא־ניען. עס איז אבער ניט געשטאנען פאר מיינע אויגען די סך, די אונגעהויי־ערע סך פעלדער אין ארץ־ישראל וואס זיינען אין גוי'שע הענד. מען שרייבט ביי אונז אזוי פיעל איבער דאס ביסעלע וואס מיר האבען אין פאלעסטינא און מען שרייבט אזוי ווייניג, אדער גאר־ניט, איבער דאס גאנצע לאנד וואס איז ניט ביי אונז. אבער ווען איך בין גע־קומען אהער און האב דערזעהן מיט מיינע אויגען דאס וואס מיר האבען ניט אין ארץ־ישראל, ווען איך האב געזעהן ווי ווייניג "ארץ" מיר האבען אין ארץ־ישראל; ווען איך האב געזעהן ווי אונזערע בריליאנטענע קאלאניען זיינען ניט מעהר ווי אינזלען אין א גרויסען פרעמדען ים — האט זיך מיין ציוניזמוס ארונטערגעלאזען פון די הויי־כע ספערען פון הימלישע מליצה, אין וועלכע מיר שווימען ארום און איז גע־בליבען שטעהן אויף דער ערד און איך וועל פון דיזען פונקט ניט אבטרעטען ביז'ן לעצטען טאג פון מיין לעבען. מיין ציוניזמוס יעצט איז אן ערדישער, אן ארץ־ישראל'דיגער.

אפילו דאס וואס מיר האבען געוואו־נען פאליטיש יעצט אין ארץ־ישראל, איז געוואונען געווארען בלויז אויף דעם גרונד פון אונזער ביסעל פערמעגען אין ארץ־ישראל. די פעלדער, די הייזער, די שטיינער וואס מיר האבען אין דארף און אין שטאדט — זיי זיינען געוועזן די מליצי־יושר פאר אונז, זיי האבען עס געפאדערט ארץ־ישראל פאר אונז. און וואס מעהר מיר וועלען האבען פעלדער, הייזער און שטיינער אין ארץ־ישראל, אלץ מעהר וועט זי זיין אונזערע.

אונזער פערמעגען אין ארץ־ישראל ביז יעצט איז געשאפען געווארען פון פיער קוועלען: דער שטאדטישער ישוב וועלכער איז אלט ארום 700 יאהר, די קאלאניען פון ראטשילד־יק"א, די קא־לאניען פון פריוואט אונטערנעהמונגען, און די ערד־בעזיצונגען פון די לעצטע צוויי צעהנדליג יאהר זייט די ציוניס־טישע ארגאניזאציאן איז בעשאפען גע־ווארען.

דעם שטאדטישען ישוב האבען מיר צו פערדאנקען דאס וואס די מעהרסטע פון די איינוואהנער פון ירושלים זיינען אידען און דאס וואס ירושלים האט א אידישען פנים. דעם שטאדטישען ישוב האבען מיר צו פערדאנקען וואס מיר האבען צוויי אידישע שטעדט אין גליל, — טבריה און צפת. אונזער שטאד־טישער אידישער פערמעגען אין ארץ־ישראל האט געשפיעלט א גרויסע ראלע אין דער ציון־פאליטיק פון דער לעצטער צייט און עס וועט שפיעלען ווייטער אויך. אבער דורך שטעדט קען א לאנד ניט גענומען ווערען. א לאנד ווערט גענומען דורך דעם בעזיץ פון באדען, פון פעלד און מיר וועלען אריבער צו די דריי עלעמענטען וואס האבען דעם בא־דען־ישוב געשאפען.

די פרוכט פון דער ארבייט פון ראט־שילד־יק"א זעהט מען אין ארץ־ישראל אויף שריט און טריט. דער עיקר פון אונזער באדען־פערמעגען אין אונזער לאנד קומט צו אונז דורך ראטשילד און די יק"א וועלכע האט שפעטער מיט זיין געלד געארבייט. די גרעסטע טהיילען פון אונזערע בליהענדע קאלאניען פון וועלכע אייער הארץ ווערט ברייטער אז איהר זעהט זיי, אט דיזע פעסטונגען וועלכע מיר פארמאגען אין ארץ־ישראל זיינען געבויט געווארען אין דער חבת־ציון עפאכע, די עפאכע פון בויען, דורך דער הילף פון ראטשילד־יק"א. און אויב די וועלט מוז ווילענדיג אדער ניט־ווילענדיג זינגען א לויב געזאנג צו די אידישע קאלאניען — און די קאלאניען קריגען די אנערקענונג פון דער גאנצער וועלט אויסער די אידישע סאציאליס־טען — אויב די אידען האבען געשאפען אזא גלענצענדען אנפאנג פון כבוש־הארץ, איז די גאנצע אידישע נאציאן שולדיג דעם טיעפסטען דאנק צו דעם וואונדערליכען פאריזער אידען וועלכער וועט בלייבען אונשטערבליך אין דער אידישער געשיכטע.

נאך די ראטשילד־יק"א קאלאניען

אידען וואס ארץ־ישראל איז געווען אזוי
לאנג אונטער א ניט-ציוויליזירטער
הערשאפט. דורכדעם איז פאלעסטינא
געווען פערלאזען און האט געווארט
אויף אידען וועלכע זיינען נאך ניט גע־
ווען פארטיג דאס לאנד צו נעהמען.
ווען ארץ־ישראל וואלט מיט הונדער־
טער יאהרען צוריק געווען ארונטערפא־
לען אונטער אן אייראפייאישע מאכט
—ווער וויים אויב עס וואלט שוין יעצט
געווען פאר אידען וואו צו קומען קיין
פאלעסטינא, אויב אלעס וואלט שוין
ניט געווען פארנומען.

די ניט־ציוויליזירטע הערשאפט פאר
פאלעסטינא איז געענדיגט. די לאנד
וועט ניט מעהר זיין פארלאזען ווי זי
איז געווען ביז יעצט. עס פאנגט זיך
אן אן עפאכע פון בויען אין ארץ־ישראל
און אויב מיר וועלען ניט בויען וועט
מען עס טהאן אהן אונז. און אויב מיר
וועלען פארשלאפען יעצטיגען מאמענט
וועט זיין שרעקליך אונזער צער, אונזער
וועהטאג און אונזער חרטה ווען מיר
וועלען זיך אויפכאפען און זעהן אז
נחלתנו נהפכה לזרים. דאס וועט זיין
אזא חורבן ווי אין דער צייט פון טיטוס
און א חורבן אין וועלכען מיר אליין ווע־
לען שולדיג זיין.

מיר האבען א סך פערשלאפען און
פארשפעטיגט. אין די לעצטע פערציג
יאהר האט מען געקענט מאכען צוואנ־
ציג מאל אזוי פיעל קאלאניען ווי די
צאהל פון די קאלאניען וועלכע מיר הא־
בען געמאכט. מען קען נאך יעצט —
אבער נאר יעצט און ניט שפעטער —
פערכאפען דעם מורא׳דיגען טעות וואס
אונזער נאציאן איז בעגאנגען פערנאכ־
לעסענדיג דאס לאנד קויפען.

ווען ענגלאנד׳ס קאנאנען האבען געדו־
נערט אויף די בערג פון יהודה איז אין
דעם געלעגען אן אולטימאטום צו דער
אידישער נאציאן: קום און נעהם דאס
לאנד אויב דו קענסט און אויב דו
ווילסט, און אויב ניט — — — דאס
איבריגע איז פערשטענדליך. און דיזעל־
בע ווארנונג ליעגט אין די ווערטער פון
ללאיד דזשארדזש צו וויצמאן אין סאן־
רעמא: מיר האבען אייך געגעבען די
התחלה. אויב איהר וועט ניט זיין ער־
פאלגרייך, וועט איהר אליין זיין שול־
דיג. "אויב איהר וועט ניט זיין ער־
פאלגרייך" — דאס מיינט קיין אנדער
זאך ווי "אויב איהר וועט ניט קאלאני־
זירען ארץ־ישראל", ווארום נאר דורך
קאלאניזאציאן קען מען ערווערבען א
לאנד. און דאס וויים א קינד וואס האט
געלערנט זיין ערשטען לעסאן אין גע־
שיכטע.

ענגלאנד האט אונז געגעבען די דע־
קלעראציע וועגען א נאציאנאלע היים
און זי מיינט ערנסט דערמיט, אבער
ענגלאנד וועט זיך ניט זעצען שבעה
אויב אידען וועלען ניט קאלאניזירען
ארץ־ישראל. אין א נויט וועט זי זיך
בעגעהן אהן אונז. זי האט איהרס גע־
טהאן און יוצא געווען לכל־הדעות. ווען
מיר וועלען זיך שטעלען צופרידען בלויז
מיט איהר צוזאג, וועלען זינגען און זיך
משמח זיין מיט סאן־רעמא, מאכען
דרשות און פערזאמלונגען און עוסק׳ן
אין אלע סארטען נאציאנאלע ארבייט
אויסער אין דעם עיקר — ערד קויפען,
וועט זי אונז פאר׳ן פאלע ניט שלעפען.
ניט ענגלאנד און ניט די ליעג פון נא־
ציאנען וועלען אונז רופען צו א דין־
תורה דערפאר וואס מיר פיהרען ניט
דורך אונזער טהייל פון דעם אגרימענט:
צו קומען און נעהמען דאס לאנד.

דער גרעסטער קריזיס אין דער אי־
דישער געשיכטע אין בעצוג צו ארץ־
ישראל איז געקומען. און איך וועל
קיינמאל ניט פערגעסען וואס א קאלא־
ניסט פון די חשוב׳סטע אין ארץ־ישראל
האט געזאגט צו מיר: "זאגט זיי, אין
אמעריקא, אויב מיר מאכען יעצט ניט
קיין קאלאניען זיינען מיר אונגליקליך."
און אן אנדער קאלאניסט האט מיר גע־
זאגט: "אויב מיר זיינען געשטאנען דא
אויף דער וואך פערציג יאהר, אויב מיר
זיינען איבערגעקומען אזוי פיעל שטע־
רונגען, איז עס געווען ווייל מיר האבען
געגלויבט אז איהר, די אידען פון גלות,
וועט אהער קומען. מיר האבען זיך גע־
האלטען אלס א קליינע ארמיי וואס
האלט א פעסטונג אין ערוואַרטונג אז
די גרויסע מחנה וועט באלד אנקומען.

ניג, אין דעם אידישען לעבען גופא. די
ציוניסטישע בעוועגונג האָט אויפגע־
וועקט די אידישע הארץ, האָט אויפגע־
הויבען דעם אידישען שטאָלץ, איז גע־
ווען א סם־חיים פאַר אונזער פאָלק אין
דעם גרויסען גייסטיגען קריזיס, אין
וועלכען מיר לעבען.

אָבער דאָס אלעס ענדערט ניט דעם
פאַקט אז דוקא די יאָהרען פון בליהען
פון דער ציוניסטישער אָרגאַניזאציאָן
אָדער בעוועגונג זיינען געווען די שוואכ־
סטע, די אונטהעטיגסטע און די פרוכט־
לאָזעסטע אין פערלויף פון די לעצטע
פערציג יאָהר אין בעצוג צו קאָלאָניזא־
ציאָן. די פראגע, צו האָט מען געקענט
קאָלאָניזירען ארץ־ישראל אין די לעצ־
טע צוואנציג יאָהר, וויל איך דאָ ניט
בעריהרען. עס איז מיין פולסטע אי־
בערצייגונג אז מען האָט געקענט. מיט
צעהן־פופצעהן יאָהר צוריק האָט מען
געקענט פונקט אזוי ארבייטען אין קאָ־
לאָניזאציאָן ווי מען האָט געקענט מיט
דרייסיג און פערציג, און אפשר נאָך
בעסער. אָבער די ציוניסטישע בעווע־
גונג האָט געהאט אנדערע צוויי פונק־
טען —ביידע זעהר וויכטיגע — אויף
וועלכע זי האָט זיך געדארפט אָבשטע־
לען: זי האָט געציעלט צום פאָליטישען
ערפאָלג און צו פראָפּאַגאַנדא. פיר דיזע
צוויי זאכען האָט זי אוועקגעגעבען איהר
ענערגיע און זי האָט פאַר דער אויפגאַ־
בע פון בעזעצען דאָס לאַנד ניט געוויד־
מעט קיין פיעל אויפמערקזאַמקייט.

אָבער די צייט האָט זיך געביטען.
ארץ־ישראל איז אָפען פאַר אידען. און
די איינציגע וועג ווי אזוי מיר קענען
האָבען דאָס לאַנד איז ווען מיר וועלען
האָבען די ערד פון ארץ־ישראל אין אונ־
זער האַנד, אמווייניגסטענס א גרויסע
טהייל פון דער ערד. און די ערד וועט
אויף אונז ניט וואַרטען. אויב מיר
וועלען פאַרשלאָפען די נעקסטע עטלי־
כע יאָהר, וועלען מיר ניט קענען קרי־
גען דאָס וואָס מיר קענען היינט קריגען.
אונטער ענגלאַנד וועט דער אלגעמיינער
מצב פון לאַנד זיך הויבען, און וואָס
מעהר עס וועט זיך הויבען, אלץ ערגער
איז עס פאַר אונז... אלץ ווייניגער ווע־
לען זיין בעלנים אונז ערד צו פערקוי־
פען. איך געה דאָ ארום און זעה די
"אימפּרואוומענטס" וואָס די ענגלישע
אַדמיניסטריישאָן מאַכט אין לאַנד און
איך פערשטעה אז אין אמעריקא ליי־
ענען עס אידען און האָבען הנאה: מען
מאַכט שאָסען, מען מאַכט ברייטער
די באַהן! אָבער פיהלט איהר דאָרטען
אין אמעריקא אז די שאָסען און די
אַנדערע זאַכען וואָס די אַדמיניסטראַ־
ציאָן מאַכט וועלען אונז שווערער מאַ־
כען צו קריגען לאַנד אין אונזער בעזיץ?
אָט, למשל, האָט די אַדמיניסטראַציאָן
בעשטימט א בעדייטענדען בודזשעט
פאַר סקולס פון וועלכע מיר וועלען ניט
געניסען. מיר האָבען אייגענע סקולס
און געניסען וועלען דערפון אַנדערע. און
מיט דעם דור וואָס וועט זיך אין יענע
סקולס ערציהען וועט אונז זיין שווערער
צו פערהאַנדלען וועגען לאַנד קויפען.

אונטער דעם טערק'ס אַדמיניסטראַ־
ציאָן פלעגט צעהן יאָהר צייט ניט מאַ־
כען קיין גרויסע ענדערונג אין דעם צו־
שטאַנד פון ארץ־ישראל. דעם טערק'ס
פאָליסי איז געווען ניט צו לאָזען קיין
זאַך אויסבעסערען, נאָר עס זאָל אלעס
בלייבען ווי געווען. אָבער א צעהנדליג
יאָהר אונטער ענגלאַנד וועט פאַרפעס־
טיגען דעם אַראַבער צו דער לאַנד דורך
די אלגעמיינע אויסבעסערונג וואָס די
אַדמיניסטראַציאָן פיהרט איין און דורך
די גרעסערע פרייהייט וואָס ער קריגט
יעצט, אויסער וואָס דאָס וועט טייערער
מאַכען די לאַנד, נאָך פיעל מעהר ווי
עס איז טייער יעצט. אין דיזען הינ־
זיכט איז דער ענגלישער רעזשים פאַר
אונז ערגער ווי דער טערקישער. עס
הייסט: ענגלאַנד'ס אריינגעהן אין ארץ
ישראל קען זיין א גליק פאַר אונז אויב
מיר זאָלען בענוצען דעם מאָמענט און
אַריינברייגען אין אונזערע הענד גרוי־
סע שטרעקען לאַנד און גרינדען דאַרויף
אידישע ישובים. אויב מיר זאָלען עס
חלילה ניט טהאָן, וועט פאַלעסטינא,
אונטער ענגלאַנד, זיין ווייטער פון
אונז ווי פאַלעסטינא אונטער'ן
טערק.

עס איז אפשר געווען א גליק פאַר

38.

ווער זאָל קאָלאָניזירען א״י?

די ציוניסטישע אָרגאַניזאַציאָן אין ארץ ישראל וועט ניט קענען קאָלאָניזירען ארץ ישראל אפילו איהר זאָלט איהר געבען אַלע פאַנטאַסטישע סומען וואָס די חשבונות־מאַכער פון ועד הצירים האָבען פערלאַנגט ביי דער לאָנדאָנער קאָנפערענץ.

עס איז ניט קיין צופאַל וואָס די ציוניסטישע אָרגאַניזאַציאָן האָט אַזוי ווייניג אָדער גאָרניט אויפגעטאָן אויף דעם פעלד פון קאָלאָניזאַציאָן אין פּאַלעסטינאַ ביז יעצט. דער גאַנצער געבוי, דער גאַנצער אויפשטעל און דער גאַנצער כאראקטער פון דער אָרגאַניזאַציאָן אַזוי ווי עס איז געוועזן ביז יעצט און אַזוי ווי עס איז יעצט אויך, מאַכט איהר אונפעהיג פאַר קאָלאָניזאַציאָנס אַרבייט.

די ציוניסטישע אָרגאַניזאַציאָן אין ארץ ישראל איז דורכגענומען און דורכגעצווינגען מיט פּאָליטיק. איך מיין דאָ ניט בלויז די פּאָליטיק וואָס זי פיהרט אין בעצוג צו דער לאַנדעס־אַדמיניסטראַציאָן און אין בעצוג צו די אַראַבער, דאָס איז אַ קאַפּיטעל פאַר זיך און איך וועל זיך נאָך וואָהרשיינליך דערצו אומקעהרען. וואָס איך מיין דאָ איז מעהרסטענס די אינערליכע פּאָליטיק: די פּאָליטיק צו די "אחדות העבודה" צו דעם "הפּועל הצעיר" צו דעם "מזרחי", צו די לעהרערס, צו די "אספּת הנבחרים", צו די ספרדים, א. ז. וו. א. ז. וו. עס וועט ניט זיין קיין גוזמא צו זאָגען, אז 90 פּראָצענט פון דער ענערגיע פון דער ארץ ישראל'דיגע ציוניסטישע אָרגאַניזאַציאָן, אָ־ער ריכטיגער פון דער פערטרעטערשאַפט אין ארץ ישראל פון דער אַלוועלטליכער ציוניסטישער אָרגאַניזאַציאָן געהט אַוועק אויף פּאָליטיק. קען אַזאַ קערפּערשאַפט קאָלאָניזירען א לאַנד? געוויס ניט.

יעדער קאָלאָניזאַציאָנס פּראָבע וועט באַלד ווערען אריינגעשלעפּט אין דער פּאָליטיק, עס וועט באַלד ארומגערינגעלט ווערען מיט אן אַטמאָספערע פון פּאָליטיקס פּונקט ווי דער ענין פון די קבוצות איז געוואָרען א זאַך פון פּאַרטיי־פּאָליטיק צווישען ועד־הצירים און די הפּועל הצעיר און די אחדות העבודה, און פּונקט ווי די אימיגראַציאָן איז אויך אריינגעשלעפּט געוואָרען אין דעם פּאָליטישען קעסעל־גרוב פון פּאַרטייען. דער ועד הצירים וואָס גיט די געלד פאַר דער אימיגראַציאָן קען ניט די־

אויב מיר זאָלען חלילה אויסגעפינען אז איהר קומט ניט וועלען מיר אונטער־געהן."

זאָלען מיר אין אזאַ צייט ווען דער שיקזאַל פון ארץ־ישראל הייננט אויפ'ן וואַגשאָל און נאָר ערד קען די וואַגשאָל איבערוואויגען אין אונזער זייט — זאָלען מיר אין אזאַ צייט ווען מיר קענען מיט אונזערע אייגענע הענד אונזער צו־קונפט בויען — דורך קאָלאָניזאַציאָן — און מיר קענען אליין אונזער צוקונפט פאַרניכטען אויב מיר וועלען די ערד פון ארץ־ישראל ניט אויסקויפען — — זאָלען מיר אין אזאַ צייט בלייבען ביי דרשות און אגיטאַציעס און פערזאַמלונ־גען און ציון'ס ליעדער און ניט אנ־שטריינגען די גאַנצע ענערגיע וואָס מיר פאַרמאָגען אויף דער איינציגער זאַך, אין וועלכער עס ליעגט אונזער ישועה, די איינציגע זאַך וואָס קען אונז פיהרען צו דער גאולה — קויפען ערד, ערד און ערד! ?

ביי דעם געבורט פון ציוניזמוס פלעגט מען זאָגען געגען די וואָס האָבען ניט געוואָלט אַרבייטען פאַר ציון: מיט ולירושלים עירך וואָס מען זאָגט זיבענ־דיג אין ווילנא אָדער וואַרשא בויט מען ניט קיין לאַנד. איז דען די "התקוה" זינגען מעהר מיטעל צו קריגען ארץ־ישראל, ווי דאָס זאָגען "ולירושלים" ? מען האָט געדאַרפט די "התקוה" צו אויפוועקען דאָס פאָלק, און מען דאַרף עס היינט אויך. אָבער דאָס איז ניט מעהר די הויפּט־זאַך, דאָס זיינען אַלץ געווען הכנות צו ארץ־ישראל. יעצט קומט ארץ־ישראל אליין. יעצט קומט א נייער ציוניזמוס, אַן אַלט-נייער, א ציוניזמוס וואָס ווערט געמאָסטען לויט דעם שטח פון די ערד וואָס עס ווערט דורך אידען קאָלאָניזירט. יעדעס יאָהר, יעדער חודש, יעדע וואָך וואָס געהט דורך און עס געהען ניט אריין קיין נייע דונאַמען לאַנד אין אידישע הענד, וואָס עס ווערען קיין אידישע הייזער ניט גע־בויט, איז פאַרלאָרען פאַר אונז און קיין אנדערע ציוניסטישע ערפאָלגען קענען דעם חסרון ניט פאַרלייגען. קאָלאָני־זאַציאָן — אין דעם איז אַלעס, אָהן דעם איז גאָר ניט!

וועלכע האָבען מיט דער ערד־פראגע ניט צו טהאָן, און ער דארף ניט קיין ערלויבנים פיר זיין ארבייט פון אַ שפּרינגצאק ווי די ציוניסטישע אָרגאַניזאציאָן דארף. די יק"א מענשען זיינען קאָלאָניזאטאָרס, וועהרענד אונזערע מענשען זיינען דברנים און פּאָליטיקער. ווען איך וואָלט האָבען אַ מיליאָן דאָלאר אוועקצוגעבען פאר בויען ארץ־ישראל און וואָלט געהאט אויסצוקלייבען איינם פון די ביידע: דעם ועד־הצירים און דער יק"א, וואָלט איך בעסער געגעבען דער יק"א.

ווער זאָל אלזאָ קאָלאָניזירען ארץ־ישראל? דער ענטפער דארויף איז זעהר פּשוט.

זאָלען אידען וואָס קענען אינוועסטען געלד אין קאָלאָניזאציאָן זיך פעראייניגען, קויפען לאנד און מאכען קאָלאָניען אזוי ווי צום ביישפּיעל די ענגלישע אחוזה וואָס ארבייט יעצט אין כרכור. זאָל יעדע שטאָדט אין אמעריקא מאכען א קאָלאָניע. אין יעדער שטאָדט געפינען זיך מענשען וואָס זייער הארץ איז נאָהענט צו ציון. זיי קענען נעהמען אויף זיך די איניציאטיווע צו שאַפען אין זייער שטאָדט די געלד און דעם אינטערעס וואָס עס איז נויטיג אום א קאָלאָניע צו מאכען אין ארץ ישראל. לאָמיר זאָגען אויף דעם נאָמען פון זייער שטאָדט. און פּונקט ווי א שטאָדט אינטערעסירט זיך מיט איהרע לאָקאַלע אַנשטאַלטען וועט זי זיך אינטערעסירען מיט איהר קאָלאָניע אין ארץ־ישראל. קען ניט פּראָווידענס אָדער עקראָן א. ז. וו. גרינדען א קאָלאָניע אין ארץ־ישראל און וועט ניט די גרינדונג פון אזא קאָלאָניע געבען צופרידענהייט צו די פּראָווידענסער אָדער עקראָנער אידען? וועט עס דען ניט געבען מעהר אינהאלט צו זייער גייסטיגען לעבען און וועט עס ניט אויפהויבען די גאנצע מדרגה פון אידישקייט אין דער געמיינדע? און זאָלען די שטאָדטישע אידען אליין קלערען און זאָרגען פאר זייער קאָלאָניע, פאר זייער נחלה אין ארץ־ישראל. ווארום פעראינטערעסירט ווערט מען נאָר אין א זאך אין וועלכער מען נעהמט אליין אן אנטהייל אין דעם בויען און שאַפען.

עס קען געפונען ווערען אַ וועג ווי אזוי ביים קויפען לאנד זאָלען זיך עטליכע שטעדט פעראייניגען און עס קען געפונען ווערען אַ וועג ווי אזוי אלע קניות זאָלען געהן דורך א צענטראלען אָפיס אום צו פערמיידען דאָס ארויפשטייגען פון די פּרייזען. די באַזעצונג פון אַ פאמיליע אויף לאנד דארף קאָסטען 6—7 טויזענד דאָלאר. א קאָלאָניע דארף ניט בעזעצט ווערען מיט אמאָל. די פאמיליען קומען ביסלעכווייז. איז עס ניט קלאָר אז דורך אזא אופן קענען די אידען פון אמעריקא אין די נעקסטע צעהן־פופצעהן יאָהר שאַפען א הונדערט קאָלאָניען און מיט הונדערט נייע קאָלאָניען איז דאָך א היבשער טהייל פון דער ישוב־פראגע געלעזט. זאָל דאָס פאָלק מאכען א ישוב אויף זיין אייגענע איניציאטיווע, פּונקט ווי ער טהוט אויף זיין אייגענע איניציאטיווע אזוי פיעל אנדערע זאכען, ווי למשל, בויען שוהלען, תלמוד־תורה׳ס און אנדערע אנשטאַלטען, אין וועלכע דאָס פאָלק לייגט אריין אזוי פיעל מיליאָנען. עס גלויבט זיך ניט אז די אידען פון אמעריקא, וועלכע טהוען פאר אלעס, וועלען ניט וועלען טהאָן פאר ציון ווען מען זאָל זיי ערקלערען אז זיי זאָלען עס טהאָן אויף זייער אייגענעם חשבון. ציון איז אָפען פיר קאָלאָניזאציאָנס ארבייט. זאָלען קומען אמעריקאנער אידען און ארבייטען ווי זיי פערשטעהען, זאָלען קומען ענגלישע אידען און ארבייטען ווי זיי פערשטעהען.

ווער וועט עס זאָגען אז די אידען פון אמעריקא וועלען ניט געבען קיין געלד צו מאכען קאָלאָניען אין ארץ־ישראל? עס וועט זיין שווער צו מאכען געלד אין אמעריקא פאר ציוניזם סתם אָדער פאר גאולה־דרייוועס, אָבער ווען אידען וועלען וויסען אז זייער געלד געהט אויף קויפען ערד אין דער הייליגער לאנד און בויען הייזער און מאכען אידישע דערפער און שטעדטלעך — וועלען זיי געבען דארויף געלד. איך שאַץ אז פינף מיליאָן דאָלאר אַ יאָהר פיר קאָלאָני־

רעקט האנדלען מיט די חלוצים וואָס קומען אין ארץ ישראל, ער דאַרף דאָס געלד געבען צו דעם "הפּועל הצעיר" און די "אחדות העבודה" וועלכע האָבען א מאָנאָפּאָליזירטע רעכט אויף די איינוואנדערער וואָס קומען אין לאַנד. דיזע פּאַרטייען האָבען פערשטעלט דעם וועג פאַר דעם ועד־הצירים אליין צו קומען אין בעריהרונג מיט די חלוצים און איך זעה דאָ ווי די צוויי ראַדיקאלע פּאַרטייען רייסען זיך ארום ווער פון זיי זאָל האָבען מעהר ממשלה אויף דעם ארבייטער. קענט איהר זיך פאָרשטעלען ביי אירגענד וועלכער אומה ולשון אז אן אדמיניסטריישאָן זאָל ניט קענען דירעקט פערהאנדלען מיט די מענשען פיר וועמען זי גיט־אויס איהר געלד, נאָר זי זאָל דארפען אלעם איבערגעבען אין די הענד פון א בעזונדער פּאָליטישע פּאַרטיי וועלכע לויערט ווי יעדע פּאָליטישע פּאַרטיי אריינצוכאַפּען די אדמיניסטריישאָן אין איהרע הענד?

קאָלאָניזאציאָן איז אן אונטערנעהמונג וואָס טאָר מיט קיין פּאָליטיקס ניט האָבען צו טהאָן. פּאָליטישע פּאַרטיי־רייסעריי זיינען א סם־המות פיר אן אונטערנעהמונג וואָס האָט איהר בעשטימטען צוועק און יעדע קאָלאָניזאציאָנס ארבייט וואָס די ציוניסטישע אָרגאַניזאציאָן אין ארץ־ישראל וועט אונטערנעהמען, וועט גלייך ביים אָנפאנג אריינזינקען אין דעם פּאָליטישען זומפּ פון וועלכען זי וועט קיינמאָל ניט קענען ארויסגענומען ווערען. איהר קענט ניט ערווארטען אז דר. עטינגער וועלכער איז א פּאָליטיקער פון דער אחדות־העבודה פּאַרטיי און ער איז זייער דעלעגאט צו דער אספפת הנבחרים, זאָל מאכען קאָלאָניען אין ארץ־ישראל אויף דעם גרונד פון פּריוואט־אייגענטום ווייל זיין פּאַרטיי וועט דאָס איהם ניט לאָזען טהאָן. דער "מיניסטער" פון קאָלאָניזאציאָן ביי דעם ועד־הצירים איז אונטער דעם איינפלוס פון דער סאָציאליסטישער פּאָליטיק, און ניט נאָר וועט ער ניט מאכען קיין קאָלאָניזאציאָן נאָר ער וועט שטערען אז אנדערע זאָלען עס מאכען אויב זיי ווילען ניט אָננעהמען די "עשרת הדברות" פון זיין סאָציאלער אמונה.

עס איז געוועזן ווייצמאן וועלכער האָט געזאָגט אויף א פערזאַמלונג בעפאָר דער לאָנדאָנער קאָנפערענץ, אז מיר דארפען אין ארץ־ישראל עקספּערטען וואָס זיינען קיינע פּאָליטיקער, דער עקספּערט זאָל זיך ניט מישען אין פּאָליטיק, פּונקט ווי דער פּאָליטיקער דאַרף זיך ניט מישען אין די ארבייט פון עקספּערט. דער אונגליק איז — האָט ער געזאָגט — אז ביז יעצט האָבען די עקספּערטען זיך מעהר געמישט אין פּאָליטיק ווי אין זייער אייגענע ארבייט. ווייצמאן איז גערעכט געוועזן אין דיזער בעציהונג. די עקספּערטען פון אגריקולטור, די עקספּערטען פון סקול — אלע זיינען אריינגעטהאָן אין דער פּאָליטיק ביז די אויערן און דאָס איז דער אונגליק פון ארץ־ישראל. און דאָס מאכט אונמעגליך אז די ציוניסטישע אָרגאַניזאציאָן אין ארץ־ישראל זאָל האָבען ערפאָלג אין קאָלאָניזאציאָן וועלכע מוז שטעהן פריי פון אלע פּאָליטישע איינפלוסען, און דאַרף געמאכט ווערען פון מענשען וואָס אינטערעסירען זיך ניט מיט קיין אנדער זאך ווי צו קאָלאָניזירען נייע שטיקער לאַנד.

און דאָס איז די ערקלעהרונג פאַרוואָס די יק"א וועלכע האָט א קליינעם אָפּיס מיט דריי מענשען, וועמעס נאָמען איהר זעהט קיינמאָל ניט אין די ארץ־ישראל'דיגע צייטונגען און וועלכע ריידען ניט אויף קיין אסיפות, טהוען־אויף פיעל מעהר פאַר ארץ־ישראל, פאַר דער קאָלאָניזאציאָן פון ארץ־ישראל ווי דער ועד הצירים מיט זיין גאנצען טומעל און זאָל מען ניט זאָגען אז דאָס איז דערפאַר וואָס די יק"א האָט געלד. די סומען מיט וועלכע די יק"א אָפּערירט אין ארץ־ישראל איז ניט גרויס. די זאך איז זעהר פּשוט: אָט דער איד וועלכער הייסט פראנק, דער אָנפיהרער פון דער יק"א־ארבייט און זיינע העלפער ווייסען ניט פון קיין פּאָליטיק, קימערען זיך ניט וועגען די פּאַרטייען און עס ליעגט זיי ניט אין דער לינקער פּאה די לעהרער־אסיפה און די אסיפת הנבחרים

פון יפו קיין ירושלים

אז איהר ווילט פאָהרען פון יפו קיין ירושלים און איהר ווילט גוט בעטראכטען דיזען טהייל פון אונזער לאנד זאָלט איהר מיט'ן באהן ניט פאָהרען, איהר זאָלט בעסער פאָהרען מיט'ן אָטאָמאָביל. איהר פאָהרט ארוים פון יפו און איהר געפינט זיך גלייך נעבען "מקוה ישראל", די אגריקולטור שולע אין ארץ־ישראל וואָס איז געגרינדעט געוואָרען פון דער אליאנס איזראעלט אוניווערסעל. ווען מקוה ישראל איז געגרינדעט געוואָרען איז די אליאנס נאָך ניט געווען אזוי אסימילאטאָריש געניינגט ווי זי איז יעצט. דאס איז געווען פאר די צייטען פון ריינאך און סילוויען לעווי. די "כל ישראל חברים" איז געגרינדעט געוואָרען אויף א פלאטפאָרם וועלכער קען גערופען ווערען נאציאָנאל, די גרינדער האָבען געהאט אין זינען צו שאפען א געוויסען אידישען פערבאנד וואס זאָל דיענען די אידישע אינטערעסען און ניט די פון דער פראנצויזישער רעגירונג, ווי עס איז געוואָרען די כונה פון די שפּעטערדיגע אליאנס פיהרער. קיין וואונדער אז פון די ערשטע ארבייטען וואס זיי האָבען געטהאָן איז געווען די עפענונג פון מקוה ישראל. דערווייל אבער איז דורך מקוה ישראל מקוים געוואָרען דער אלטער כלל אז אירגענד וועלכע אידישע בעוועגונג עס פאנגט זיך אָן מוז ביים אָנפאנג קומען אין בעריהרונג מיט ארץ־ישראל.

נעבען מקוה ישראל איז דער פלאץ וואו דער דייטשער קייזער האָט זיך געטראָפען מיט דר. הערצל, ווען דער ערשטער איז געפאָהרען פון יפו קיין ירושלים. דער דייטשער הערשער וועלכער האָט שוין געהאט די אמביציאָן צו ווערען וועלט־הערשער און האָט שוין גערעכענט וואהרשיינליך ארץ־ישראל אלס א טהייל פון זיין וועלט־אימפעריע, האָט דעם ציוניסטישען פיהרער קאלט אויפגענומען. מען שמועסט אז ער האָט איהם געזאָגט אז כל זמן ער, ווילהעלם, וועט לעבען וועט דער ציוניזם ניט מקוים ווערען. א אידישע ארץ־ישראל האָט משמעות ניט אריינגעפאסט אין דעם פלאן פון "בערלין ביז באגדאד" הערשאפט. הערצל איז דאן אונערווארטעט גלייך אוועקגעפאָהרען, ער האָט מעהר אין ארץ ישראל, ווי מען זאָגט, ניט געקענט בלייבען נאָך אזא שווערע ענטטוישונג מיט ווילהעלם דעם צווייטען. אבער אין איין און צוואנציג יאָהר

זאציאן, פיר ריינע קאלאניזאציאן, קען געמאכט ווערען און אויב אמעריקא זאל געבען אויף ערד אין די נעקסטע צעהן יאהר פופציג מיליאן דאלאר — וועלען מיר זעהר וויט אריינפאהרען אין דער אויפגאבע צו קריגען ארץ־ישראל.

עס איז א טיעפער טעות צו מיינען אז אלעס דארף געהן דורך דער ארגאניזאציאן. פון וואנען איז עס געדרונגען אז ביי אונז דארף זיין אזא צענטראליזירטע מאכט וואס וועט אלעס בעזארגען פאר'ן אידישען פאלק, און דאס פאלק האט ניט קיין אנדער אויפגאבע אויסער צו געבען געלד? ווער האט עס אראבגעבראכט פון בארג סיני דעם דין אז אלעס דארף געטהאן ווערען דורך פקידים און אז אידען אליין דארפען גאר ניט טהאן אין ארץ־ישראל? אדרבה, זאל אלץ מעהר און מעהר פארשפרייט ווערען דער געדאנק אז עס ליעגט אויף די אידען אליין די פפליכט אויפצובויען ארץ־ישראל און אז קיין אנדערער וועט עס פאר זיי ניט טהאן. ווער קען עס לייקענען אז די אמעריקאנער אידען האבען א פאלשטענדיגע רעכט צו מאכען קאלאניען אין ארץ־ישראל ווי זיי פערשטעהען און אז זיי דארפען דארויף קיין ערלויבנים פון ועד־הצירים? זאל מען זיך ארויסשלאגען פון קאפ אז די ציוניסטישע פערטרעטערשאפט אין ארץ־ישראל דארף האבען אלעס אין איהרע הענד און אז אהן איהר זאל קיינער ניט ריהרען מיט א פינגער. אזא פאליסי וועט ניט דערלאזען אז עפעס זאל געטהאן ווערען אין ארץ־ישראל. מיר האבען געשאפען א ציוניסטישע ארגאניזאציאן וואס זאל העלפען בויען ציון, אבער מיר האבען ניט געמאכט עפעס א פעטיש פיר וועלכען מיר מוזען קניען און מיר זאלען ניט טארען אפילו א שריט מאכען פון אונזער אייגענעם ווילען.

די אמעריקאנער ציוניסטען האבען שוין געוויזען א קלארען און לעבעדיגען ביישפיעל ווי אזוי מען טהוט בעסערע ארבייט ווען מען שטעהט **אויסער** דער צוויניסטישער קאמיסיאן. איך מיין די **הדסה**. די הדסה איז איינע פון די בעסטע זאכען וואס מיר פערמאגען אין ארץ־ישראל. זי טהוט וואונדער. די נוצען וואס הדסה ברייננגט פאר ארץ־ישראל איז ניט אבצושאצען און די הדסה טהוט איהר ארבייט אליין און איז ניט אונטערווארפען דעם ועד־הצירים. איך בין איבערצייגט אז ווען די הדסה וואלט געווען אונטער דעם רשות פון דעם ועד־הצירים, וואלט זי פיעל וויינינגער נוצען געבראכט. די אמעריקאנער ציוניסטען האבען געטהאן א גלענצענדע זאך וואס זיי האלטען די הדסה פיר אויסערהאלב פון דער דעה און פון דער פאליטיק פון די ארץ־ישראל'דיגע פערטרעטערשאפט פון דער וועלט־ארגאניזאציאן. די "גבורים" פון ועד־הצירים האבען געליארעמט געגען דער הדסה, און דער "הארץ", דער ארגאן פון די פקידים, האט, ווי זיין שטייגער, גע'טענה'ט אז דער אמעריקאנער דאלאר וויל רעגיערען ארץ־ישראל, אבער די הדסה האט זיך ניט אונטערגעגעבען און ארץ־ישראל האט א סך פראפיטירט דערפון וואס הדסה איז געבליבען פריי.

פארוואס זאל קאלאניזאציאן זיין אנדערש ווי הדסה ארבייט? פארקעהרט: עס זיינען פאראן נאך מעהר ארגומענטען פיר א זעלבסטשטענדיגע קאלאניזאציאנס ארבייט ווי פאר א זעלבסטשטענדיגע הדסה, ווייל אן ערפאלג אין קאלאניזאציאן אונטער'ן ועד־הצירים איז א זאך אין וועלכע עס איז זעהר שווער צו גלויבען.

די קרייצפאהרער וואס זיינען געגאנגען קיין ירושלים אָבצונעהמען א קבר פון א מאַן וואס האָט געשטאמט פון דער אידישער ראַסע. און דאן קומען זעל־דזשוקען און עס קומען אַנדערע וואס ריידען אזוי פיעל שפּראַכען און טראָגען אזוי פיעל פערשידענע פלאַגען ביז עס קומען די ענגלענדער אין וועמעס רייהען עס מאַרשירען די ווייסע אויסטראַליער און די שוואַרץ־ברוינע אינדיער און אַלץ אויף דעם וועג פון יפו קיין ירושלים. מיר פאָהרען אויף דעם אינ־טערעסאַנטעסטען שטיקעל וועג פון דער וועלט!

נאָר אָט איז פון דער ווייטען לוד און א כוואַליע פון אידישע ערינערונ־גען גיסט זיך אויף מיר ארויף. א שלייער פון אור־אַלטקייט ליעגט ארומגעוויקעלט ארום דאס וואָרט לוד. יהושע בן נון האָט שוין געפונען די שטאָדט א פאַר־טיגע, אין דער געוואַלדיגער ברודער־קריעג וועגען פלגש בגבעה אין וועלכען עס האָט געהאַלטען אַז דער גאַנצער שבט בנימין זאָל אונטערגעהן, איז לוד צושטערט געוואָרען, לויט אַ אידישע טראַדיציאָן. לוד איז געוועזן פון די ערש־טע שטעדט וואס זיינען אָבגעבויעט גע־וואָרען ווען די אידען זיינען געקומען צוריק פון גלות בבל. די רוימישע גע־נעראַלען גאַלוס און אספּסינוס זיינען אין הונדערטער יאָהרען שפּעטער בעפ־פאַלען אויף לוד און דאָרטען חורבנות געמאַכט און נאָכ׳ן חורבן בית המקדש איז לוד געוואָרען אַ צענטר פאַר תורה. דער גרויסער רבי אליעזר בן הורקנוס, תלמיד פון רבי יוחנן בן זכאי, האָט אין לוד געפיהרט זיין בית־מדרש. אזוי וויכ־טיג איז געוועזן דער בית־מדרש פון רבי אליעזר אז דער גרויסער תנא רבי יהושע האָט געקושט דעם שטיין אויף וועלכען רבי אליעזר איז געזעסען און האָט גע־זאָגט אז ער איז גלייך צום באַרג סיני. די צענטרען פיר תורה וואס זיינען גע־גרינדעט געוואָרען אין ארץ ישראל נאָכ׳ן חורבן, דורך רבי יוחנן בן זכאי און זיינע תלמידים, זיינען אַלע געוועזן גלייך צום באַרג סיני, ווייל אין זיי איז אויסגע־שמיעדט געוואָרען דער אייביגער גייסט פון אידישען פאָלק. דאָרטען אין לוד און אין אַנדערע אַזעלכע מקומות האָט מען געשאַפען די גייסטיגע אידישע פעסטונגען וועלכע אידען האָבען מיט־גענומען פון לאַנד צו לאַנד, פון איין עק וועלט צו דער אַנדערער און אין וועלכע זיי האָבען זיך בעשיצט געגען אַלע שונאים. אין לוד פלעגען זיך צו־זאַמענקומען די ריעזען פון די תנאים צווישען וועלכע עס איז אויך געיוען דער גרויסער רבי־עקיבא אליין. די צייט אין וועלכע דיזע אסיפות פלעגען פאָר־קומען איז געוועזן די שרעקליכסטע אין דער אידישער געשיכטע. דאס איז געוועזן נאָך דער גרויסער רעוואָלוציאָן פון בר־כוכבא און אדריינוס קיסר האָט בעשלאָ־סען צו פערניכטען די אידישע נאַציאָן פון דער וועלט, ער האָט געטויטעט יע־דען אידען וועלכען רוימער פלעגען כאַ־פּען טהוענדיג אַ מצוה. די גאַנצע עקזיס־טענץ פון אידען איז געוועזן אין געפאַהר און עס איז ארויפגעשוואומען די גרויי־סע פראַגע: פיר וועלכע עברות דאַרף מען זיך מוסר־נפש זיין און וועלכע מען קען טהאָן אום צו רעטען דאס לעבען. דאס איז געוועזן די לעבענס־פראַגע פון דעם אידישען פאָלק אויף יענעם מאָ־מענט און אין אַ געוויסע צייט האָבען זיך אין אַ קליינע אויבער־שטיבעל אין לוד פערזאַמעלט די פיהרער פון דער נאַציאָן צווישען וועלכע עס איז אויך געוועזן רבי עקיבא און האָבען ארויס־געגעבען א געזעץ אז אונטער די געפאַהר פון טויט מעג מען עובר זיין אַלע עברות פון דער תורה אויסער עבודה־זרה, גלוי־עריות און שפיכת־דמים פיר וועלכע אַ איד דאַרף גלייכער בעצאָהלען מיט זיין לעבען איידער עובר צו זיין אויף זיי. דאס איז געוועזן א געזעץ און פראָ־גראם פיר שפּעטערדיגע לאַנגע דורות פון מאַרטירערטהום, אַ געזעץ לויט וועלכען אידען האָבען זיך געריכ־טעט אין דעם שווערען טויזענדער יאָה־ריגען קאַמפּף וועלכען זיי פיהרען פון רבי עקיבא ביז היינטיגען טאָג, פון לוד ביז אוקראינא. לוד האָט פעסט־געזעצט די תורה פון אָפּפער און מאַר־

שפּעטער איז ניט ווייט פון דעם פּלאַץ וואו איד און קייזער האָבען זיך געטראָפען געלעזען געוואָרען א פּראָקלאַמאַציאָן פון אַן אנדער קעניג אז ארץ־ישראל וועט ווערען די נאַציאָנאַלע אידישע היים.

מיר געפינען זיך אויף איינעם פון די עלטעסטע מאַרשרוטען אין ארץ־ישראל. די איינוואָהנער פון ירושלים האָבען אנדערשט ניט געקענט צוקומען צום ים ווי דורך יפו. די שטאָדט וואָס ליעגט אויף די שפּיץ בערג, האָט אָפט געמוזט אָנקומען צו דער שטאָדט וואס ליעגט אויפ'ן פּלאַכען ים־בּרעג, פאַר פריעדליכע אזוי גוט ווי פאר מיליטערישע צוועקקען. די וועג פון ירושלים נאָך יפו איז געוועזן זעהר גוט בעקאנט צו אונזערע עלטערן און צו אַלע נאַציאָנען וואס האָבען זיך געשלאָגען אין דער הייליגער לאַנד. אָט דאָ ערגעץ ארום דיזער וועג אויף וועלכע מיר פאָהרען האָט מען געפיהרט די קלעצער פון לבנון פאר שלמה המלך צו בויען דעם בית המקדש, מען האָט זיי געבראַכט קיין יפו דורכ'ן וואַסער און מען האָט זיי געמוזט שלעפּען דורך יבשה צו דעם בעשטימטען פּלאַץ. די ארבייט איז געווען ניט קיין לייכטע ווען מען האָט עס געדאַרפט ארויפברייניגען אויבען אויף די יהודה־בערג, אבער דאָ ניט ווייט פון יפו איז עס געווען גרינגר, דאָ איז די שפלה, דער ניעדריגער פּלאַץ, וועלכער לויפט גלייך ארונטער צו דרום. די פעניקער האָבען צוויי מאָל געטהאָן דיזע ארבייט פון בריינגען האָלץ קיין ירושלים — פיר דעם ערשטען בית המקדש און פיר דעם צווייטען. און ווען זיי האָבען דעם צווייטען מאָל געפיהרט די ריעזיגע צעדער בוימען קיין ירושלים האָבען זיי זיך געווים געוואונדערט אויף דעם כח פון אידען זיך אומצוקעהרען צוריק פון בבל וואו זיי זיינען פארטריבען געווען און גלייך נעהמען בויען זייער הייליגע הויז.

אבער די וועג פון יפו קיין ירושלים האָט ניט שטענדיג געדיענט פיר פריעדליכע צוועקען ווי דער צוליעב וועלכען די פעניקיאַנער זיינען דאָ געגאַנגען, פיעל אָפטער איז ער בענוצט געוואָרען פיר דאס מאַרשירען פון ארמייען — וואו איז דאָ נאָך אזא פונקט אויף דעם ערד־קוגעל וואו אזוי פיעל האָבען מאַרשירט ווי עס איז געווען דער פאַל אין ארץ־ישראל? — דאָ אויף דיזער וועג איז געגאַנגען יהודה המכבי מיט זיינע גבורים אום צו בעשטראָפען די גריכישע איינוואָהנער פון יפו וועלכע האָבען דערטרונקען צוויי הונדערט אידען. דער אידישער גבור האָט זיך אָבגערעכענט מיט די יפו'ער שונאי ישראל, ער האָט פערטריבען זייערע שיפען. זיין ברודער יונתן האָט דאָ נאכדעם געפיהרט אַן ארמיי און האָט בעזיעגט די שטאָדט וועלכע איז ביז איהם געווען אין גוי'שע הענד. אין א הונדערט יאָהר שפּעטער זעהען מיר ווייטער אידישע ארמייען מאַרשירענדיג אויף דעם אַלטען וועג פון ירושלים קיין יפו, דאס זיינען געווען די מחנות פון לעצטען חשמונאים קעניג געגען הורדוס'ן וועלכער איז געקומען פון רוים צוצונעהמען די אידישע מדינה פון די חשמונאים, די אידישע סאָלדאַטען זיינען געגאַנגען בעשיצען יפו, עס האָט ניט געהאָלפען, דער אדומ'שער קנעכט מיט דעם רוימישען שונא האָבען געזיעגט.

באַלד האָבען די רוימער אָנגעפאַנגען אָפט צו געהן אויף דער וועג פון יפו קיין ירושלים, ווען די אידען האָבען ערקלעהרט קריעג רוים האָט דער רוימישער גענעראל קעסטיוס גאַלוס געגאַנגען פון יפו קיין ירושלים מיט אַן ארמיי נאכדעם ווי ער האָט פערברענט די האַפען שטאָדט און אויסגע'הרג'עט אכט טויזענד מאַן. אין עטליכע יאָהר שפּעטער, אין דער צייט פון דעמזעלבען קריעג האָבען ווידער רוימישע ארמעען מאַרשירט אויף דיזער וועג, זיי זיינען געגאַנגען צוריק פון ירושלים קיין יפו, דאָס האָט זיי געשיקט אספּסינוס אום צו אָנפאַלען אויף די אידען פון יפו וועלכע האָבען געגען איהם געקעמפּפט. די רוימישע אימפּעריע איז פערשוואונגען מיט איהר גאַנצע מאַכט און טויזענד יאָהר נאָך אספּסינוס'ן זעהען מיר אויף דערזעלבער וועג געהענדיג נייע מחנות פון פערשידענע נאַציאָנען, דאס זיינען

איין בארג אויף דעם זייט פון א צווייטען אין דער פארם פון א פאדקאווע. דער אבשלאג פון דער פארגעהענדער זונןווארפט א גאלדענע ליכטיגקייט אויף די בערג. גראבע איינזאמע אליוועןבוימער שטעהען אויף מאנכען שפּיץ פון א בארג און זעהען אוים פערטראכט ווי זיי וואלטען מנחה געדאווענט, שאקלען לאנגזאם מיט זייערע ברייטע צווייגען און זיינען פערזונקען אין טיעפע מחשבות. זיי זיינען אלט הונדערטע יאהרען דיזע זקנים און זיי האבען שוין א פערגאנגענהייט איבער וואס צו טראכטען! די לופט איז פול מיט טיעפען ערנסט און ערנסט איז געווארען אפילו דער פנים פון דעם שאפיר, א גוי פון יארקשייר. איהר ווייסט ניט צו די סצענע איז מעהר מורא׳דיג ווי שעהן אדער מעהר שעהן ווי מורא׳דיג. נעבען מיר זיצען צוויי ענגלענדער, קוקען מיט פארוואונדערונג אויףביידע זייטען און מורמלען אזוי ווי פון א תפלה: וואס פיר א שעהנער אויסזעהן! וואס פיר א שעהנער אויסזעהן! איך הער און עס ווערט מיר ווארים אין הארצען. איך פיהל שטאלץ. גיעב א קוק אויף מיינע שכנים מיט א בליק פון זעלבסט בעוואוסטזיין און קלעהר: דאס זיינען מיינע בערג! קומט און בעוואונדערט די שעהנהייט וועלכע מיר פערמאגען! צו אונזער הויפטשטאדט קומט מען ניט צו פשוט, מען מוז זיך אויפהויבען איידער מען געהט אריין אין דיינע טויערען, ירושלים! ווי דער פסוק זאגט: און זיי וועלען קומען און ארויפגעהן אויף דעם בארג פון ציון.

דער אטאמאביל האט געמאכט נאך עטליכע שארפע בייגונגען הין און צוריק אין דער פארם פון א שלשלת, איז ארויסגעשפרונגען הינטער דעם לעצטען בארג־שפּיץ און אויסגעשפרייט פאר אונז איז געלעגען ירושלים. נאכט איז געווען אויף די בערג, א פרישער ווינטעל האט געבלאזען, די לופט איז געווען לייכט און ווייך, איבער׳ן קאפ איז אויסגעצויגען דער בלאהעסטער פון אלע בלאהע ירושלים׳דיגע הימלען. פון ירושלים האבען געשיינט שטילע צנוע׳דיגע פייערלאך. מיר זיינען צוגעפאהרען צו די ערשטע הייזער אין דער יפו׳ער גאס. ניט ווייט פון דער ערשטער הויז איז געשטאנען א מאן מיט א לאנגע זילבער־ווייסע בארד, מיט גרויסע ברעמען, ער איז געווען אנגעטאהן אין א לאנגען ווייסען מאנטעל, ווייסע זאקען און שווארצע דינע שיך, אויף׳ן קאפ האט ער געטראגען א ברייטע און שווארצע הוט, אויף זיין ארם איז געהאנגען א גרויסער שווערער שטעקען. ער איז געשטאנען און געקוקט אויף די בערג, הינטער וועלכע די לעצטע סימנים פון רויטקייט זיינען נאר־וואס פערשוואונדען. איך האב זיך אויפגעכאפט ווי פון א חלום: איז עס דער גייסט פון א נביא וואס איז ערשיענען אויף דעם שוועל פון ירושלים? ניין, דאס איז געווען א איד פון דעם נאבעלען טיפ פון די ירושלים׳ער אידען וועלכער האט זיך ארויסגעלאזען אביסעל אונטער׳ן שטאדט אויף א נאך־מנחה שפּאציער לרוח היום צו בעטראכטען די נפלאות הבורא אין די אומגעגענד פון ירושלים.

טירערטהום פאר אידען אין דעם מאמענט ווען זיי זיינען ארויסגעשטויסען געווארען פון זייער היים און האבען אנגעפאנגען די מורא'דיגע גלות וואנדערונג.

אבער די גרויסע היסטארישע לוד איז היינט אן אראביש שטעדטעל, עס וואהנט יעצט דארטען איין איד. דערפאר זיינען פאראן פיעל אידען אויף דעם וואגזאל אין לוד, זיי קומען פון די ארומיגע אידישע קאלאניען. און אויף דעם רעסטאראנט פון וואגזאל אין לוד הענגט א סיין "מזנון" און הארטען רעדט מען העברעאיש. — די רוימער וואס האבען אין לוד, לויט דעם תלמוד. "פארברענט די תורה", האבען דאך ניט אויסגעפיהרט! רבי עקיבא איז שטארקער געוועזן ווי אדריינוס קיסר מיט אלע זיינע ארמייען.

מיר פאהרען אין א געגענד וואס איז גוט בעוואקסען. אליוועז בוימער זעהען זיך ארום און ארום. די געגענד פון בקעת אונו ביז לוד איז א זעהר פעטע. אין תלמוד ווערט דערצעהלט אז געהענדיג פון לוד נאך אונו האבען די פיס געזונקען אין האניג פון פייגען. און אט זיינען מיר ביי רמלה מיט איהר הויכען טורעם, וועלכער קען נאך ניט קליימען קיין אלטקייט אין אזא לאנד ווי ארץ־ישראל, ווייל ער איז בלויז אלט 600 יאהר. רמלה האט ניט קיין בעדייטונג אין דער אידישער געשיכטע, אבער אין מיטעלאלטער זיינען דא געוועזן א היבש ביסעל אידען. א אידישער רייזענדער פון פערצעהנטען יאהרהונדערט שרייבט, אז אייניגע פון די רמלה'ר אידען זיינען זעהר רייך און האבען בוימוואל פאבריקען. יעצט איז אין רמלה קיין איין איד ניטא. פארוואס די אידען מיידען אויס לוד און רמלה, וועלכע זיינען אין א פרוכטבארע געגענד און ליגען צווישען די קאלאניען פון יהודה, איז ניט בעקאנט.

נאר אט געהען מיר ארויס פון די פלאכע לאנד און מיר פאנגען זיך אן אויפצוהויבען אלע מאל העכער און העכער, מיר דערנעהנטערען זיך צו די בערג פון יהודה. נאר א ביסעל און מיר זיינען צווישען די בערג. דער שאסעע פלעכט זיך אין די שמאלע שפאלטען צווישען די בערג און הויבט זיך אפט אויף מיט א שארפען בארג־ארויף און אפט לאזט ער זיך ארונטער אין א האלב קיילעכדיגען בויגען. פון אלע זייטען קוקען צו אונז די שווייגענדיגע ריעזען, מאנכע מיט שפיציגע קעפ אבער מעהרסטע מיט ברייטע, האלב פלאכע רוקענס. העכער און העכער הויבט זיך די געגענד און קיהלער און קיהלער ווערט די לופט. יפו און די היצען איז ווייט הינטער אונז. מיר דערנעהנטערען זיך צו ירושלים, וואו די ווינדען קיהלען די לופט א גאנץ יאהר. די וועג מאכט א מורא'דיגען קרייז ארום דעם גארטעל פון א שטיינערנעם בארג און מיר לויפען ארויס אין אן אפענעם שטח ארומגערינגעלט פון אלע זייטען ווידער מיט בערג. מיר פאהרען דא ניט לאנג. ווארום אט כאפען מיר זיך אריין ווייטער אין א שמאלע שפארונע צווישען צוויי בערגיגע ווענט און ווען מיר געהען ארויס פון צווישען זיי זעהען מיר יעצט פאר זיך א פאר טוצען שפיצען פון בערג וואס ליגען איינע הינטער די אנדערע און איינער העכער פון אנדערען. אנטקעגען אונז אויף דעם רוקען פון בארג זעהט זיך א ווייסער פאס, עס קען אייך בשום אופן ניט איינפאלען אז דיזער מילכיגער פאס אויף דעם ברוינעם בארג איז טאקע אייער וועג, דער שאסעע אויף וועלכען איהר פאהרט. נאר איהר זעהט ניט די פערבינדונג צווישען דיביידע וועגען וועלכע קומט פאר אויף א מיסטעריעזען אופן ערגעץ אין טאלען וואס זיינען פאר אייך פארשטעלט. פונקט ווי עס איז אייך שווער אויסצוגעפינען אז די אנדערע וועגען וואס זעהען זיך אויף גאנץ בעזונדערע פלעצער און געהען אין בעזונדערע ריכטונגען, זיינען עס אלץ טיילען פון דער איין וועג וואס געהט פון ירושלים קיין יפו און זיי דרעהען זיך קיין צפון און דרום, מזרח און מערב, זעהען אויס ווי בעזונדערע שטריכען. ווערען אבער פערבונדען אלע מאל אין די ניעדעריגערע פלעצער וואו די וועג געהט אריבער פון דעם זייט פון

נען ניטאָ קיינע ליידיגע הייזער אין ירושלים, אין יפו און חיפה אָדער אנדערשוואו, און נייע מענשען וואָס קומען, ריידען אָפט וועגען בויען הייזער. אַנשטאָט דינגען. דאָס קענען אָבער טאָן נאָר די פערמעגליכע, און וואָס זאָלען טאָן די וואס קענען עס ניט בעהויפּטען?

אין דער בעציהונג פון הייזער, שטעהען די אידען אין די שטעדט ניט גוט; זיי האבען זעהר וועניג ריעל עסטייט אין פערגלייך מיט די אנדערע איינוואָהנער פון שטעדט. די הייזער אין די הויפּט גאסען צי אין דער אלטער שטאָדט אָדער פון דרויסען פון דעם שטאָדט־מויער בעלאנגען צו אנדערע, און ניט צו אידען. אזוי, למשל, איז די געביידע פון האָטעל אלענבי, וועלכער איז יעצט אין אידישע הענד, ניט קיין אידישע, עס בעלאנגט צו דעם ארמענישען קלויסטער; די געביידע וואו עס זיצט דער ועד הצירים בעלאנגט אויך צו א קלויסטער, צום גריכישען, און דאָס זיינען געביידען וועלכע זיינען פון די וויכטיגסטע וואָס זיינען אויפגעשטעלט געוואָרען אין ירושלים. צו דעם ארמענישען קלויסטער בעלאנגט זעהר פיעל ריעל עסטייט. די קריסטליכע קירכען האָבען פערשטאנען זיך צו בעפעסטיגען ניט נאָר אין דאס וואס איז נוגע צו זייער רעליגיאָן, נאָר אויך אין עולם הזה גאָר אין פשוט'ען זינען פון דאס וואָרט. אויב ירושלים, האָבען זיי געקלעהרט, איז אזוי הייליג, איז דאָך א מצוה צו האָבען וואָס מעהר לאטס אויף דעם הייליגען באָדען און וואָס מעהר געביידען אויף די לאטס, און זיי האָבען טאקע איינגעשאפט די בעסטע ריעל עסטייט אין דער הייליגער שטאָדט. וועהרענד מיר, דער עם חכם ונבון, האָבען נאכאנאנד געקלעהרט וועגען ירושלים און האָבען זיך בעגנוגענט, וואָס מיר האָבען געבראכט זעקלאך ערד פון ארץ ישראל צו לייגען זיך אונטער'ן קאָפּ נאָכ'ן טויט, וועהרענד די אמת'ע ערד פון ירושלים, די הייזער און דער באָדען, זיינען אין גוי'שע הענד.

און א איד פיהלט א גרויסען צער, ווען ער געהט דורך דעם פּרעכטיגען רוסישען פּלאץ, דער שענסטער סקווער ארום ירושלים, און ווייסט אז עס בעלאנגט צו דער פּראַוואָסלאַווער צערקווע (דאָס האָט א איד פערקויפט צו זיי), אָדער ווען ער געהט דורך פארביי די גרויסע געביידע, וואו די ציוניסטישע קאָמיסיאָן איז, און ער ווייס, אז עס בעלאנגט צו אן אנדער קירכע, מען רעדט שוין ניט פון דעם פּרעכטיגען איטאליענישען פּאלאץ, וואָס איז יעצט אויסגעבויט געוואָרען אלס א האָספּיטאל, די שענסטע געביידע וואָס עס איז פאראן אין ארץ ישראל. פרעמדע קומען און נעהמען אוועק אונזער הייליגטהום, אונזער ירושה, און זיי נעהמען עס ניט מיט קיין מלחמה, נאָר מיט געלד, ווארום געלד איז דער איינציגער וואפע מיט וועלכען מען קען זיך ערווערבען ארץ ישראל. דער וואָס קויפט ערד — האָט עס, און דער וואָס רעדט וועגען ארץ ישראל, זינגט לידער און אפּלאָדירט רעדנער — האָט גאָר ניט. און אין סאן רעמאָ האָט מען אונז ניט געקענט געבען אפילו צוויי שעהנע הייזער אין אונזער הויפּשטאָדט, פּונקט ווי מען האָט אונז ניט געגעבען אפילו איין פּארטיגע קאָלאָניע אין גליל, שומרון, אָדער יהודה.

די גאנצע פראגע פון ציוניזמוס קריגט א גאנץ אנדער פּנים, ווען איהר פאָהרט אין ארץ ישראל און איהר דארפט לאנג פאָהרען איידער איהר זעהט אידישען באָדען, אָדער ווען איהר געהט ארום אין ירושלים און איהר זעהט, אז דאָס שענסטע און דאָס בעסטע פון שטאָדט בעלאנגט צו אנדערע און ניט צו אידען. דער ציוניזמוס ווערט דאָ פערוואנדעלט אין א פשוט'ע פראגע: וועט אידישעס געלד קויפען די ערד אין לאנד און די פּלעצער אין די

.40

אידישע הייזער

וואו וואהנט איהר? דאס איז איינע פון די שווערסטע פראגען אין ארץ ישראל, און די אמעריקאנער, ביי וועמען די זעלבע פראגען איז אזוי ברענענד אין די לעצטע פאר יאהר, וועלען גוט פערשטעהן וואס דיזע פראגע בעדייט, און אגב איז אין ארץ ישראל די רענט פראגע נאך פיעל שווערער ווי אפילו אין ניו יארק, עס איז אפשר ניטא קיין פלאץ אין דער וועלט. וואו די רענט זאל זיין אזוי טייער — נאך'ר ערך פון די פערדיענסטען — ווי אין אונזער לאנד. דירה־געלד בעטרעפט דא אפט פערציג פראצענט פון דעם פערדיענסט פון דער פאמיליע.

איינער א איד, וואס איז געווען אין ארץ ישראל פאר'ן קריעג, איז געווען אין דער צייט פון דער מלחמה אין אמעריקא און איז יעצט געקומען אהער, קלאגט זיך: "איהר האט גאר קיין בעגריעף — זאגט ער — וואס דא איז געווארען מיט די רענט. איידער איך בין אוועקגעפאהרען, האב איך געוואהנט אין צוויי צימערען מיט א קיך, האט עס מיר געקאסט דרייצעהן נאפאליאנען א יאהר (עפעס מעהר ווי פופציג דאלאר). איהר ווייסט וויפיעל מען יויל ביי מי־ יעצט פאר דער זעלבער דירה? איהר וועט עס ניט טרעפען, מען פאדערט זעכציג פונט!"

דער שווערער ענגלישער פונט איז אי אונגליק פאר דער הייליגער לאנד. א לאנד וואו עס איז פאראן אזוי ווייניג אינדוסטריע, א לאנד וואו מען דארף נאך אלעם אנהויבען פון אנפאנג, קען ניט איבערטראגען אזא גרויסען געלד־"יוניט", אזא מדינה דארף רעכענען אין פראנקען און ניט אין פונטען. מען נעהמט זיך דא גאר שמועסען פון צעהן טויזענד פונטיגע הייזער. פערגעסט ניט, אז צעהן טויזענד פונט איז ארום פופציג טויזענד דאלאר. יוער האט זיך עס א מאל געקענט פארשטעלען, אז מען וועט הערען פון אזעלכע סארטען הייזער אלס וואהנונגען פון איין פאמיליע אין דער לאנד וואו מען האט גאר ניט לאנג צוריק גערעכענט די געלד אויף מעטאליקס און בישליקעס.

און די ערגסטע זאך פון אלעם איז. אז עס זיינען ניטא קיין הייזער, עס זיי־

הלוקה און א גאנצער דור פון משכילים, ניט נאציאנאלע און אויך נאציאנאלע, האט זיך בעשעפטיגט צו וואַרפען שטיינער אויף דער חלוקה וואס האט פאר אונז הונדערטער יאהרען ירושלים געהאלטען.

אבער איך זאג דאס בלויז פערביינעהענדיג, איך וויל דא בלויז מאכען אויפמערקזאם, אז א טהייל פון די חלוקה געלדער איז אוועק אויף בויען ירושלים. און די חלוקה'ניקעס האבען אין ארץ ישראל ניט נאר גוטע ווינשע נאך אויך שטיינער און ציגעל און אלעם וואס מיר זעהען אין ירושלים פון אלמען ישוב בעלאנגט צו בניי הארץ.

עס איז א שאד וואס די ציוניסטישע פיהרער האבען מיט צוויי יאהר צוריק ניט פערשטאנען די בעדייטונג פון בויען הייזער, מען האט פארגעשלאגען ווייצמאנען, אז מען זאל אנגרייטען עטליכע צעהנדליג מיליאן ציגעל און דאכאוואקעס און אנדערע זאכען וואס מען דארף האבען צום בויען הייזער, אום אלעס זאל זיין פערטיג פיר מאכען נייע וואהנונגען. ווייצמאן האט עס וואהרשיינליך געהאלטען פיר "קליינינגקייטען" מיט וועלכע עס איז ניט כדאי זיך אבצוגעבען. אין דער ציוניסטישער פיהרערשאפט האט מען איבערהויפט אנגעפאנגען צו בעטראכטען פיר קליינינגקייטען אזעלכע זאכען וואס זיינען דער פונדאמענט פון אונזער ארבייט אין א"י פון קליינינגקייטען ווערען אויפגעבויט די גרויסע זאכען. עס איז ניט קיין איבריג גרויסע חכמה צו קומען ווי אוסישקין איז געקומען צו א ציוניסטישע קאנפערענץ און זאגען: אויב איהר וועט מיר געבען פיער מיליאן פונט א יאהר וועל איך אייך בעזעצען אזוי פיעל און אזוי פיעל אידען אין איין יאהר. הלואי זאל איך ליגען זאגען, אבער קיין פיער מיליאן פונטען א יאהר מאכט מען ניט אזוי שנעל. אנשטאט דיזע ריזיגע פלענער האט מען בעסער געדארפט מאכען

א נייע קאלאניע אדער צוויי און אויפבויען א פאר הונדערט הייזער אין ירושלים און אנדערסוואו. יעצט הער איך שוין פון פיעלע זייטען קלאגענישען. אז ניט נאר האט דער וועד הצירים ניט געזעהן עס זאלען צוקומען הייזער, נאר ער האט נאך געמאכט דעם יקרות פון דירות גרעסער, צוליעב זיינע פיעלע צעהנדליגע בעאמטע, וועלכע צאהלען גרויסע פרייזען און נעהמען צו א היבשע צאהל וואהנונגען פון די וואס קענען אזוי פיעל ניט צאהלען ווי זיי. אין ירושלים, זאגט מען מיר, מאכט עס א רושם, ווייל ירושלים איז נאך אלעמען א קליינע שטאדט, איבערהויפט ווען מען רעכענט ניט די וואהנונגען אינעווייניג פון דער אלטער שטאדט.

נאר ווי די זאך זאל ניט זיין, איז די פראגע פון דירות, איבערהויפט אין ירושלים, א ברענענדע, און עס איז ניט נאר א פראגע פון דירות, עס איז א פראגע פון פארגרעסערען דעם אידישען טהייל ירושלים. די וואס וועלען בויען הייזער אין ירושלים. די וואס וועלען הייזער אין ירושלים, וועלען טהאן א גרויסע זאך פיר דער אויפבויאונג פון ארץ ישראל, און אזוי ווי אמעריקא דארף דאך טהאן די גרעסטע טהייל פון אויפבויען ארץ ישראל, דארף זי דיזע גרויסע ארבייט אויך טהאן. איך וויל דא דערמאנען, אז די "מזרחי" האט געגרינדעט א פעראיין "בית וגן" מיט דעם צוועק צו בויען א נייע שכונה ארום ירושלים, וואו יעדע הויז זאל האבען א גארטען פיר גרינס.

דער עיקר איז: אין ארץ־ישראל קען מען ניט בויען קיין הויז, סיידען מען האט די גאנצע מזומן וואס עס איז נויטיג. מארטגיידזשעס זיינען זעהר טהייער און עס איז שווער צו קריגען, און קיין באנק וועט ניט לייהען געלד פיר אזעלכע צוועקען. איינע פון די גאנץ ערשטע זאכען וואס ארץ ישראל דארף האבען, איז אן היפאטעקען באנק.

שטעדט או איבערהויפט אין ירושלים. ווארום סוף כל סוף איז ירושלים אז עיקר גדול אין אונזערע ארץ ישראל שטרעבונגען. ציוניזמוס, נאך אלעמען איז ניט א זאך פון סימפאטיע, נאר פון קויפען, און דאס ווערט קלאהר, ווען מען קומט אין ארץ ישראל און מען זעהט, אז אידען קויפען אזוי ווייניג.

עס איז נאך א גליק, וואס די פשוט'ע אידען פון א פאאר צעהנדליג יאהר צו־ריק, אט די וואס מען רופט חלוקה־אי־דען, האבען פערשטאנען, אז אידען דארפען קודם כל האבען הייזער אין ירושלים, און זיי האבען אנגעפאנגען בויען הייזער אויסער'ן מויער פון דער שטאדט און האבען דערמיט געשאפען א ווירקליכען ישוב פון אידען אין ירושלים. די פערשיעדענע כוללים הא־בען געזארגט, אז די ארימע לייט פון זייערע כוללים זאלען האבען וואו צו וואהנען און זיי האבען געבויט גאנצע גאסען פיר דיעזען צוועק, דאדורך זיי־נען געשאפען געווארען די מעהרסטע אידישע שכונות אין ירושלים.

אנגעפאנגען האט זיך עס מיט די היי־זער וואס משה מאנטעפיארע האט גע־בויט, נאכהער זיינען געקומען די ווארר־שאווער הייזער און די אונגארישע און די אלע אנדערע שכונות. ארימע מענ־שען קריגען דארטען דירות פאר א קליינעם פרייז. דער בליק פון די וואס האבען געבויט איז געווען א וויי־טער, מען האט געמוזט האבען א אי־דישע בעפעלקערונג אין ירושלים, כדי זי זאל ניט אריין אין גוישע הענד, מען האט געמוזט האבען וואס מעהר אידישע הייזער אין דער אידישער הויפשטאדט און דורך דיעזע געביידען, וועלכע זיי־נען געבויט געווארען דורך טשאריטי. האט מען עררייכט ביידע צוועקען, מען האט געמאכט מעגליך פיר א בעדייטענ־דע אידישע בעפעלקערונג צו זיצען אין ירושלים דורך אומזיסטע און האלב־אומזיסטע דירות און מען האט דורך די אידישע הייזער און אידישע קווארטא־לען געמאכט די אידען אלס שטיקלעך בעלי בתים אין שטאדט. וואלט יענע ארבייט ניט געטהאן געווארען, וואלטען די אידען אין ירושלים ניט קענ־טיג געווען. און דיעזע ארבייט האט אויך געהאט א גרויסע פאליטישע בע־דייטונג, ווארום דאס וואס די אידען זיינען די מאיאריטעט פון די איינוואה־נער פון ירושלים, האט געהאט און האט יעצט א גרויסען פאליטישען ווערטה אין בעצוג צו אונזערע פאדערונגען אין ארץ ישראל.

און דאס נעהמט אוועק א טהייל פון דעם טעות מיט וועלכען מען אורטהיילט געוועהנליך אין דער אידישער וועלט די חלוקה, בעהויפטענדיג אז די גאנצע געלד וואס מען האט געגעבען אויף חלוקה איז אוועק בלויז פיר איבערגעהענדע טשאריטיס און האט ניט געלאזען קיין רעזולטאטען. איך גלויב אז די חלוקה איז געווען איינע פון די גרעסטע און נא־בעלסטע זאכען אין דער אידישער גע־שיכטע שוין דערמיט אליין, וואס זי האט געהאלטען אידען איז ירושלים און האט דערמיט אויפגעהאלטען דעם אידישען קליים אויף ארץ ישראל אין האט דער־מיט געהיט אז דער נאציאנאלער פונק זאל ניט אויסגעלאשען ווערען אין אי־דישע הערצער איבער דער גאנצער וועלט. די אידען וואס זיינען געזעסען אין ירושלים אויף חלוקה האבען גע־דיענט אלס דער צענטער ארום וועלכע די אידישע געפיהלען און געדאנקען פון דער גאנצער וועלט האבען זיך קאנ־צענטרירט. אלע נאציאנען האבען חלוקה אין ירושלים. די פראנצויזען, די רוסען, די גריכען, די ארמעניער, די איטאליע־נער און אלע זיינען שטאלץ דערמיט וואס זיי האלטען אויס מענשען אין דער הייליגער שטאדט וואס זיי גיבען זיך אב מיט רעליגיעזע אנגעלעגענהייטען און נאך מיר, דאס געטליכע פאלק, ממלכת כהנים און גוי קדוש שעהמען זיך מיט

קריעגט, זיינע פאדערונגען זיינען גרעסערע.

דער קאמפף איבער די אראבישע ארבייטער אין די אידישע קאלאניעז איז געגוג בעקאנט. די אידישע ארבייטער טענה'ען אז די ריעזיגע סומען געלד וואס דער אידישער ישוב האט אבגעקאסט איז אריינגעפאלען אין אראבישע הענד און עס פאלט יעצט אויף אריין צו זיי, עס ווערען אויסגעצאהלט טויזענדער פונטען פון אידישע קאלאניסטען צו אראבער און פאר די חלוצים, פאר די אידישע יונגע לייט וואס קומען בעזעצען פאלעסטינא, איז ניטא קיין ארבייט אין א אידישע קאלאניע.

די קאלאניסטען ענטפערען דארויף מיט א פשוט'ען ענטפער: אויב זיי זאלען צאהלען דעם אידישען ארבייטער אזוי פיעל וויפיעל א אידישער ארבייטער וויל, וועלען זיי ניט קענען עקזיסטירען, ווייל עס וועט זיי קאסטען טייערער צו פראדוצירען ארענדזשעס אדער וויין אדער וואס עס איז, טייערער ווי די גוים ביי וועמען דער פרייז פון ארבייט איז אן אראבישער; עס הייסט א נידעריגער. די אידישע קאלאניסטען וועלען ניט קענען נעהמען "טייערער" פאר זייערע פראדוקטען אויף'ן פאלעסטינער מארקעט אדער אויף דעם וועלט־מארקעט דערפאר וואס זיי בעשעפטיגען א העכערען סארט ארבייטער (א אידישען) און מוזען איהם צאהלען מעהר. זיי זאגען אז דער וועמען א געוויסע סחורה קאסט טייערער קען בשום אופן ניט ביישטעהן געגען דעם וועמען עס קאסט ביליגער און דאס הייסט אז דער אידישער ארענדש־פראדוצירער, וויין־פראדוצירער און מאנדעל־פראדוצירער א. ז. וו. וועט מוזען אונטערגעהן געגען זיין גוי'שען קאנקורענט. אויב איהם, דעם אידען, זאל קאסטען די ארבייט טייערער.

דארויף ענטפערען די ערשטע: אויב אזוי קומט דאך אויס אז ארץ־ישראל ווערט אויסגעשלאסען פאר'ן אידישען ארבייטער, ווייל דער ביליגערער קאנקורענט וועט איהם פארטרייבען פון אלע פעלדער פון ארבייט. טו ווי איז עס מעגליך אז א פאלק זאל עקזיסטירען אהן אייגענע ארבייטער און אז אלעס זאל געטאן ווערען מיט פרעמדע הענד?

דאס איז דער נאציאנאלער זייט פון דער פראגע. עס איז אבער פאראן אז עקאנאמישער זייט פון דער פראגע פון וועלכען מען הערט וועניג אויסערהאלב פון ארץ ישראל, אבוואהל ער איז זעהר וויכטיג, און דאס איז פאלגענדער:

ניט נאר געהען אריין ריעזיגע סומען אידישע געלד אין פרעמדע הענד נאר, און דאס איז פיעלייכט דער עיקר, דיעזע סומען קעהרען זיך שוין קיינמאל ניט צוריק און קיינער האט פון זיי ניט מעהר קיין בענעפיט. דאס געלד וואס עס קומט אריין צו די אראבער ווערט פערוואנדעלט אין טויטען קאפיטאל פון וועלכע דאס לאנד האט גאר ניט. פון געשיכטס־שטאנדפונקט איז יעדער דאלאר וואס מען גיט אן אראבער אזוי ווי ארויסגעווארפען, ווייל דער אראבער ברייגנט איהם ניט צוריק, ער קויפט קיין זאך ניט, ווייל ער דארף קיין זאך ניט. דאס געלד ווערט פארגראבען אין ליימענע טעפ און בעהאלטען אין דער ערד.

דער וואס קומט אין ארץ־ישראל זעהט דעם אראבער וועלכער איז אנגעטאן אין א העמד אדער חאלאט וועלכער קען קיינמאל פאר איהם ניט ווערען צו אלט אדער צעריסען, ווייל ער לאטעט איהם אייביג. דער וואס זעהט דער אראבערקע געהענדיג בארוועס, טראגענדיג אויף'ן קאפ פערשיעדענע משאות קומט גלייך צום בעשלוס אז פון

.41

די אראבער

איך וויל בעריהרען די פראגע פון די אראבער אלס די וועלכע בעזיצען די גרעסטע טהייל פון דאס לאנד אין ארץ ישראל און מיט וועלכע מען וועט דארפען האנדלען ווען מען וועט דארפען ערד קויפען. אין חוץ־לארץ האט מען פיעל נעהערט וועגען א פארשווערונג צווישען די אראבער אז זיי זאלען קיין אידען קיין לאנד ניט פארקויפען. וועגען אן אבמאך צווישען זיי וועגען דיעזען ענין און עס קען אויסזעהן אז עס וועלען זיין גרויסע שוועריגקייטען פאר אידען לאנד צו קויפען. אין אמת'ן אבער איז די לאגע אין דיעזער בעציהונג אנדערש. עס זיינען פאראן אראבישע שרייער און פאליטישע טומלער וואס מאכען א רעש מיט זייער אפאזיציאן צו דעם לאנד־פארקויף צו אידען. די וואהרהייט איז אז מען קען קויפען לאנד. עס הייסט מען וועט קענען אזוי שנעל ווי די מלחמה געזעצע וועגען דיעזען ענין וועלען ארונטערגענומען ווערען. דאס וואס אידען קויפען ניט קיין לאנד איז ניט דערפאר ווייל די אראבער ווילען ניט פארקויפען. נאר דערפאר ווייל אידען זיינען ניט גרייט צו קויפען. די געלדער פיר לאנד־קויף זיינען נאך ניטא. די אידען זיינען דערווייל בעשעפטיגט מיט דרשה'נען וועגען ארץ ישראל, וועגען די וואס ווילען אפילו ניט דרש'נען אויך איז ניטא וואס צו ריידען. מיט די אראבער וואלט מען דורכגעקומען, זאל מען נאר אזוי דורכקומען מיט אידען.

אן אראבישע פראגע אין בעצוג צו ערד קויפען איז דערווייל ניטא און אויב אימיצער רעכענט אין אמעריקא אדער אנדערשוואו וואו מען אינטערעסירט זיך מיט ארץ ישראל אז דאס איז אדער וועט זיין א גרויסע שטערונג צום ישוב האט ער א טעות.

אבער אן אראבישע פראגע עקזיסטירט יא אויף א גאנץ אנדער געביעט און דאס איז אויף דעם געביט פון ארבייט. אין קורצען קען מען די פראגע אוועקשטעלען אזוי: דער אראבער איז א געוואלדיגער קאנקורענט אין בעצוג צו ארבייט געגען דעם אידען דערפאר ווייל ער ארבייט בילליגער און ווייל דער איד קען בשום אופן זיך ניט ארונטערלאזען צו דעם פרייז וואס דער אראבער

.42

די סאציאליסטישע ממשלה אין ציון

כל זמן אידען וועלען ניט אנפאנגען צו בויען א נייע קאלאניזאציאן אין ארץ-ישראל, וועט ארץ-ישראל ניט געבויט ווערען און עס וועט קיין אידישע לאנד ניט ווערען.

כל-זמן די לייט וואס גילטען אלס די אנפיהרער פון ציוניסטישע אנטערעסען אן ארץ-ישראל וועלען ניט צוברעכען די קייטען וועלכע די סאציאליסטען האבען אויף זיי ארויפגעלייגט — וועט קיין נייע אידישע קאלאניזאציאן אין ארץ-ישראל ניט קענען געבויט ווערען!

דאס זיינען די צוויי פונקטען וועלכע איך וואלט וועלען אז יעדער איד מיט א ווארימע הארץ פאר ציון זאל האבען אין זינען און איך וועל פרובירען צו בעווייזען ווי זיי זיינען ריכטיג.

עס קען פערשטעהן יעדעם קינד אז עס קען ניט זיין קיין עראבערונג פון א לאנד אהנע אז מען זאל עראבערן די ערד פון דאס לאנד, אזוי לאנג ווי ארץ ישראל וועט ניט זיין פול מיט אידישע דערפער און קאלאניען, אזוי לאנג ווי אידען וועלען ניט האבען קיין גרויסע שטיקער ערד פארזייט און בעפלאנצט איז די לאנד ניט ארץ-ישראל אין דער טהאט אזוי ווי זי איז עס אין אונזער וואונש.

פאהרט ארויס פון ירושלים קיין חברון אין א קערעדזש; פאהרט דריי שטונדען נאכאנאנד אונאונטערבראכען און קוקט אויף ביידע זייטען און זעהט ווי עס איז אין דער גאנצער וועג ניטא איין שריט לאנד וואס בעלאנגט צו אידען — און איהר וועט זיך איבערצייגען אז דער אלף און דער תיו פון דער אידישער ארבייט אין ארץ-ישראל איז קאלאניזאציאן. די איבעריגע זאכען — האנדעל און אינדוסטריע — וועלען שוין קומען ממילא. עס איז פאראן בלויז איין זאך וואס א נאציאן דארף האבען, אום צו עררייכען א היים, און דאס איז—ערד.

אזוי איז עס געווען מיט פערציג יאהר צוריק ווען עס זיינען ארויס עטליכע אידען פון ירושלים און האבען געגרינדעט פתח-תקוה, און אזוי איז עס היינט נאך סאן רעמא. די פראגע ווען וועלען אידען בעזעצען ארץ-ישראל קען געענטפערט ווערען בלויז מיט די ווערטער: ווען זיי וועלען בעזיצען דעם בא-

דיעזע מענשען קען קיין ציוויליזאַ־ציאָנס־פּאַרקעהר ניט ארויסקומען, זיי זיינען אין דאס וואס אנבעלאַנגט געלד, נעהמערס און ניט קיין געבערס. זיי טראגען ארויס פון שטאדט אדער פון דער קאָלאָניע געלד און ברייננגען עס ניט צוריק. דער שטאדט מענש אדער דער קאָלאָניסט איז דער פערליערער ווען ער קומט אין בעריהרונג מיט אראבער.

דער אראבער ברייננגט אין שטאדט אייער, היהנער, קעז, האַלוע, נעהמט אב שווערע געלד און געהט ניט אריין אין סטאָר אום גלייך צו אויסגעבען די געלד פיר די זאכען אין וועלכע ער נויטיגט זיך, ווי עס איז דער פאל מיט יעדען בויער אין א ציוויליזירטע לאנד וועלכער פערקויפט דער שטאדט וואס זי דאַרף און קויפט ביי איהר דאס וואס ער דאַרף.

פּתח־תקוה און אנדערע אידישע קאָלאָניען גיבען אוועק אוצרות מיט געלד צו די אראבער און דיעזע קויפען אין פּתח תקוה גאר ניט. וואלטען זיי גע־דאַרפט האבען קליידונג, פּאַרניטשור א. ז. וו. וואלט פּתח־תקוה א רייכע שטאדט געווען, ווייל זי וואלט א גרויסען מסחר מיט די ארומיגע אראבער געפיהרט. וואלט דער שטראם פון געלד געגאנגען אין אידישע קעשענעס דאן וואלט ער זיך דאך גלייך אומגעקעהרט צוריק צו דער קאָלאָניע. די אידען וואלטען דאן די געלד אין דער ערד ניט בעגראבען. דער רעזולטאט פון אזא בעציהונג צווישען אידען און אראבער איז בעצוג צו ארבייט מוז נאטירליך זיין אז דער איד איז שטענדיג דער וואס פארלירט און דער אראבער איז דער יעניגער וואס געווינט.

וואלטען די זיבען הונדערט טויזענד אראבער געווען געברויכער אויף דאס וואס די שטאדט פארקויפט, וואלטען די אידען געקענט פיהרען מיט זיי א בעדייטענדען האנדעל. יעצט איז דער מסחר אין ארץ ישראל זעהר קליין, ווייל די גרעסטע טהייל פון דער בעפעלקערונג דאַרף קיין זאך ניט האבען. ווען איך בין היינט געזעסען אין א אידישע סטאָר אין וועלכער מען האט איבערגעבויט א פּאָאר ווענט, האב געזעהען צעהן אראַבער ארבייטענדיג, האב איך געפרעגט דעם קרעמער: קומען זיי אדער זייערע חברים קויפען ביי אייך אין סטאָר? — האט ער מיר געענטפערט: זעהר, זעהר זעלטען. די זאך איז געווען פאר מיר קלאָר איידער איך האב איהם געפרעגט, איך האב נאר געוואלט פון איהם א בעשטעטיגונג. ער האט גענומען פאר זיין ביסעל ארבייט אראבער גאר איינפאך, ווייל אידישע בעלי מלאכות וואלטען איהם געקאסט טהייערער.

אט דאס איז, אין מיינע אויגען, דער טייטש פון דער אראבישער פראגע און דאס איז די בעציהונג צווישען דיעזער פראגע און די געלדער וואס אידען לייגען אין ארץ ישראל. עס איז א זעהר ניט געווינשטער צושטאנד, ניט נאר פון דעם שטאנד פונקט אז אידישע געלד דאַרף פארשטאַרקען די אידישע מעגליכקייטען צו זיצען אין ארץ ישראל נאר אויך פון דעם שטאנדפונקט אז די אידען געניסען ניט צוריק פון די אוצרות געלד וואס זיי גיבען אוועק און דאס שאדט שוין דעם אידישען געשעפטס מאן אזוי גוט ווי דער גאַנצער אידישער בעפעלקערונג.

דעם ועד הצירים פון א זעהר קאָמפעטענטען צד פאָלגענדער פּלאַן:

זאל מען נעהמען א שטיק לאנד און גלייך אנפאנגען בויען אויף איהם א קאָלאָניע. מען זאל דינגען ארבייטער וואס זאלען צוגרייטען דעם באָדען, זאָלען אויפבויען הייזער און זאלען פערפלאנצען און פארזייען, דערנאָך אז די קאָלאָניע וועט ווערען פארטיג, וועט מען פערקויפען נחלאות פיר יעדען וואס וויל קויפען. עס זיינען פאראַן אידען וואס ווילען און קענען קויפען נחלאות אין פאלעסטינא. די ניי־געקומענע חלוצים זאלען ארבייטען אין דיזער קאָלאָניע, זיי וועלען האבען וואו צו זיין (אין די הייזער וועלכע זיי וועלען בויען פאר די צוקינפטיגע קאָלאָניסטען) און עס וועט ניט זיין קיין פראגע פון וואָהנונגען פאר די ארבייטער, ווי עס איז יעצט פאראן.

דיזער פּלאַן איז פארגעשלאָגען געווארען אנפאנגס פון לעצטען ווינטער פאר דעם ועד הצירים. ווען דיזער פּלאַן וואלט אנגענומען געוואָרען, וואלט ניט געווען דער יעצטיגער קריזיס מיט די חלוצים, עס וואלט געווען פאר זיי ארבייט און אין דערזעלבער צייט וואלט עס געווען דער אנפאנג פון א נייע קאָלאָניזאציאָן. אבער דער פּלאַן איז צוריקגעוויזען געוואָרען און עס איז קלאָר צוליעב וועלכער אורזאכע.

בויען קאָלאָניען איז פּריוואַט איניציאטיווע. פערקויפען נחלאות איז געגען דעם סאציאליסטישען פרינציפּ פון נאציאָנאליזאציאָן פון לאַנד און דער ועד הצירים וועלכער איז אונטער דעם איינפלוס פון אונזערע ארץ־ישראלדיגע סאָציאליסטען האט עס ניט געקענט אננעהמען. עס איז איינמאָל פאר אלע מאָל אוועקגעלייגט געוואָרען דער פרינציפּ אז קיין זאך זאל ניט געטאָן ווערען אין ארץ־ישראל וואס זאל אריבערטרעטען דאס וואס די "אחדות העבודה" און "הפועל הצעיר" זאָגען זיי.

מיר האבען דאָ צו טהאָן מיט א גרופּע מענשען וואס ווילען ניט לאָזען אריינשלאָגען א פלעקעל אין די עריי פון ארץ־ישראל סיידען עס זאל זיין אויף א סאָציאליסטישען באזיס.

איהר געדיינקט אז אויפ'ן לאָנדאָנער ציון קאָנפערענץ האבען די סאציאליסטען געפאָדערט אז עס זאל אנגענומען ווערען א בעשלוס אז קיין באָדען זאָל ניט פערקויפט ווערען צו פריוואט מענשען. דאס וואלט געמאכט אן ענדע צו אירגענד וועלכע פראבע פון קאָלאָניזאציאן, סיידען די קבוצות מיט זייערע דעפיציטען.

עס איז זיי ניט געלונגען דיעזען בעשלוס דורכצופיהען. אבער באמת האָבען זיי גאָר ניט געדארפט ברייננגען די פראגע קיין לאָנדאָן; זיי, די סאָציאליסטען האָבען סיי ווי סיי ביי זיך אין קעשענע דעם ועד הצירים און זיי קענען אויספיהרען אויף כח דאָס וואָס זיי האָבען ניט געקענט אויספיהרען דורך א וואוט אין לאָנדאָן. זיי לאָזען ניט קיין פריוואט איניציאטיווע אין לאנד דורך זייער ממשלה איבער'ן ועד, און דאָס איז פאר זיי גענוג.

אויף ווי ווייט זיי זיינען די בעזיצער פון ועד הצירים קען מען זעהן פון דעם פאקט, אז דר. עטינגער, דער "מיניסטער פון אגריקולטור און קאָלאָניזאציאָן," האט געזאָגט בפירוש אין א גרויסע פערזאמלונג, אז דער פריוואט קאפיטאָל זאָל זיך זוכען א וועג אין האנדעל און אינדוסטריע, אָבער ניט אין ערד. דאס הייסט אז די בעזעצונג אויף לאנד מוז זיין אויף דעם גרונד פון סאָציאליזם און נאציאָנאליזאציע. איך האָב אייך שוין דערמאנט, שיינט מיר, אין מיינע פריהערדיגע ארטיקלען, אז דער דאָזיגער מיניסטער איז דער פערטרעטער פון די סאָציאליסטישע "אחדות העבודה" אין דער אסיפת הנבחרים.

דע ועד הצירים האָט פערוואָרפען א פּלאַן פון קאָלאָניזאציאָן, דע־פאר וויל

דען פון ארץ־ישראל אדער אמווייניג־סטענס מעהר ווי א העלפט דערפון. די אידישע נאציאָנאלע היים איז ניט מעהר און ניט ווענינער ווי דאס בעזי־צען פון די ערד פון ארץ־ישראל, און די גאנצע פראגע איז בלויז א קאלאניזא־ציאָנס פראגע.

אן אראבער, אונפריינדליך צו דער אידישער זאך, האט מיר געזאגט: עס האט אייך געגומען 40 יאהר איי־דער איהר האט אריינגענומען דריי פראצענט פון די ערד אין ארץ־ישראל אין אייערע הענד. אויב יעדע צוויי פראצענט וועט אייך ווייטער אויך קאָס־טען פערציג יאהר ארבייט, איז פאר אייך ניטאָ וואס מורא צו האבען.

ער איז פאלשטענדיג גערעכט געווען: די אידישע מאכט אין ארץ־ישראל אין בעצוג צו דער אויספיהרונג פון דער נאציאָנאלער אידישער היים, וועט ווע־רען געמאָסטען נאָר אין פערהעלטנים צו די שטיקער לאנד וועלכע מיר ווע־לען קענען קריגען אין אונזערע הענד און לויט די קאָלאָניען וואס מיר וועלען בויען, וועלען מיר קיין נייע קאָ־לאָניען ניט גרינדען וועט אונז הער־בערט סעמיועל ניט קענען העלפען, און קיין אספת הנבחרים וועט אונז ניט העלפען און הונדערט אידישע קאָנגרע־סען וועלען ניט העלפען. די וועלט וועט וויסען אז מיר זיינען גבורים בלויז צו ריידען און די ענגלישע רעגיערונג וועט זיך מיט אונז ווייניג רעכענען.

ווארום אין דער פאליטישער וועלט רעכענט מען זיך נאָר מיט פאקטען. אויב אידישע דערפער וועלען זיך בויען, קאָלאָניען וועלען ווערען געגרינדעט — וועט מען וויסען אז ארץ־ישראל איז אונזערע, וועט ווערען אונזערע און עס וועט ביי אלעמען ווערען איינגעפרעסט אין געדאנק אז ארץ־ישראל וועט ווע־רען די אידיש־נאציאָנאלע היים. וועט קיין ערד ניט געקויפט ווערען און בע־זעצט ווערען—פאלט אלעס צו גרונד: עס וועט ניט זיין ביי קיינעם וואס צו מאָהנען און די געלעגענהייט פון מא־כען א אידישע ארץ־ישראל וועט פון אונז אוועקגעהן.

ווארום די אראבער וועלען אין די נעקסטע צעהן־פופצעהן יאהר זיך פאר־פעסטיגען אין לאנד: זיי וועלען א גרויסען שפרונג געבען אויף דער וועג פון ציוויליזאציאָן, און דאן וועט אונז יעדער שריט זיין אונגעהויער שווערער. ווארום די ענגלישע אדמיניסטראציאָן טהוט זיך דאס איהריגע, דאס וואס זי דארף טהאָן. אָט האט זי יעצט אויס־געארבייט א פלאן פון סקוהלס פאר דאס לאנד און בעשטימט א גאנץ אנשטענ־דיגען באַדזשעט אום דעם פלאן אויס־צופיהרען. עס וועלען געעפענט ווערען סקולס אין דער לענג און אין דער ברייט פון ארץ־ישראל, און די רעגיערונג וועט געבען אזוי גוט ווי דאס גאנצע געלד וואס עס וועט פאָדערן אום די סקולס אויסצוהאלטען. די סקולס זיי־נען אלע פאר אראבער (די אידען הא־בען דאָך זייערע אייגענע סקולס). ענג־לאנד אונטערנעהמט אלזא א ברייטע בילדונגס־ארבייט פאר די אראבער. דער דעפארטמענט אָוו עדיוקיישאָן וועט באלד געהן אין זיין פולען גאנג, און דאס וועט מאכען שווערער די וועג פאר'ן אידען.

מיר מוזען מאכען **שוין** א נייע קאָלאָניזאציאָן, אדער מיר דארפען חלילה אויפהערען רעדען פון ארץ־ישראל, ווארום ארץ־ישראל האט אויפ־געהערט צו זיין א בעוועגונג. עס איז געווארען א קאָלאָניזאציאָנס־אונטער־נעהמונג.

איז יעצט פאראן די מעגליכקייט צו מאכען א קאלאניזאציאָן? געוויס. אלע וום ווייסען וואס עס הייסט ישוב אין קאָלאָניזאציאָן, אלע וואס האבען ער־פאהרונג אין ארבייט אין ארץ־ישראל, זיינען איינשטימיג אז מען קען מאכען אידישע קאָלאָניזאציאָן גלייך אין ארץ־ישראל, און מיט צעהן חדשים צו־ריק איז פארגעשלאָגען געוואָרען פאר

דישע הענד און מאכען וואָס מעהר קאָלאָניען.

אָדער דער ועד הצירים דארף אין גאַנצען איגנאָרירט ווערען אין עס זאָל געגרינדעט ווערען א חברה פיר קאָלאָניזאציאָן, וואָס זאָל קומען אין ארץ־ישראל מיט א בעדייטענדען פאָנד; זאָל קומען אין בעריהרונג ניט מיט די שרייער און פּאָליטיק מאכער, נאָר מיט די אידען וואָס האָבען געבויט און געשאַפען, און וואָס האָבען אַן ערפאהרונג פון צעהנדליגע יאָהרען הינטער זיך, און דיזע חברה זאָל זיך ניט קימערן וועגען עטינגער און רופין, און אוסישקין; זאָל צוטרעטען גלייך צו קויפען לאַנד און בויען הייזער, פפלאַנצען און זייען. דיזע געזעלשאַפט וועט זיין פּטור צו אינטערעסירען זיך וואָס מען זאָגט אויף די קאָנפערענצען, אין ועד הזמני, אין אספת הנבחרים און אין די אַלע פּלעצער וואו מען טהוט קיין זאך ניט, נאָר מען שטערט עפּעס צו טהאָן אין ארץ־ישראל.

עס איז אמת אַז די סאָציאַליסטען פון אַלע קלייזלעך וועלען זיין זעהר שטאַרק אין כעס דארויף; אָבער געלויבט איז השם יתברך וואָס זיי הערשען בלויז אין ועד הצירים אָבער ניט אין יענער געביידע אויפ'ן באַרג, וואו עס זיצט הערבערט סעמיועל. און אזא געזעלשאַפט, ווי די, וועלכע איך שלאָג פאָר, וועט קענען אָנגעהן רוהיג און פריעדליך מיט איהר ארבייט צו אויפבויען ארץ ישראל.

מיר דארפען קאָלאָניזאציאָן און ניט סאָציאַליסטישע עקספערימענטען אין אונזער לאַנד. עס איז געקומען די צייט צו וויסען ווער איז שטאַרקער: צו די אידען וואָס ווילען צוריק בעזיצען זייער לאַנד, אָדער די וואָס ווילען בענוצען ארץ ישראל אַלס א הילף צום סאָציאַליזמוס? זאָלען די אידישע סאָציאַליסטען מאכען עקספערימענטען מיט פערשיעדענע קבוצות, אויב זיי ווילען עס, און זאָלען די אידען וואָס ווילען בויען ארץ־ישראל געבען דאָס געלד, אום דאָס לאַנד צו בעזעצען אויף דעם איינציגען וועג דורך וועלכען מען קען עס בעזעצען: דורך קאָלאָניען.

די „אחדות העבודה" האָט געזעהן אין דעם אָנפאַנג פון אַ נייע „בורזשואַזיע" קאָלאָניזאַציאָן, און דערפון איז אַרויסגעקומען אַז אַנשטאַט צו בעשעפטיגען די נייע מענשען ביי ערד־אַרבייט, צו וועלכער זיי האָבען זיך געגרייט אין ד לענדער וואו זיי האָבען געוואָהנט (די חלוצים זיינען גרופּען יונגע לייט וואָס האָבען געאַרבייט אויף פאַרמס אין פּוילען און אין גאַליציען און אין ליטא, אום צו זיין גרייט פירע רד אַרבייט אין ארץ ישראל), האָט מען זיי אַוועקגעשיקט צו האַקען שטיינער אין דער גיהנם'דיגער היץ פון מאָנאַט אויגוסט אין טבריה.

קאָלאָניעס קענען געגרינדעט ווערען נאָר ווען די וואָס אַרבייטען די ערד וועלען עס האָבען אַלס אייגענטהים. קאָלאָניעןאַ קענען געגרינדעט וויערען נאָר דורך משפחות, וואו דער מאַן, די ווייב און די קינדער העלפען, און וואו עס ווערט געשאַפען אַ צענטער, אַ פאַמיליען צענטער, אַרום אַ שטיקעל ערד. דאָס איז אַזוי קלאָר און זיכער ווי צוויי מאָל צוויי איז פיער, און עס איז גענוג צו געבען איין בליק אויף די קבוצות צו ווערען איבערצייגט אַז אַזוי איז עס. פערגלייכט דאָס וואָס דער נאַציאָנאַל־פאָנד האָט אויפגעטהאָן אין דעם הערצל־וואַלד, וואו עס איז אַריינגעלייגט געוואָרען אַזוי פיעל געלד, און וואו עס זיינען קיינע רעזולטאַטען ערריכט געוואָרען מיט דאָס וואָס עס איז געשאַפען געוואָרען אין ארץ ישראל, ניט אויף דעם גרונד פון קאָלאָניזאַציאָן, און איהר וועט וויסען אַז כל־זמן די סאָציאַליסטישע שיטה וועט הערשען אין די אַרבייט פון ארץ ישראל, וועט קיין זאַך, אַבסאָלוט קיין זאַך, ניט געשאַפען ווערען. דער „יער הערצל" ווערט דערמאָנט אין ארץ ישראל אַלס וויץ; עס איז אָבער אַ ביטערער וויץ.

אָבער די סאָציאַליסטען וואָס שאַלטען און וואַלטען אין ארץ ישראל און פאַר וועלכע אַלע האָבען מורא (ניט די ארץ ישראל אידען, נאָר די פאַרפיהרטע פיהרער), אַפילו וויצמאַן אויך אין כלל, האָבען בעשלאָסען איין מאָל פאַר אַלע מאָל: קיינע קאָלאָניען אויסער קבוצות; קיין באָדען, סיידען „נאַציאָנאַליזירט." אַלעס וואָס איז ניט לויט דיעזען סידור'ל איז פערבאָטען, אין בעצוג צו לאַנד.

דער ועד הצירים, די „ציוניסטישע רעגיערונג" איז אַזוי דערשראָקען פאַר די לינקע דיקטאַטאָרס פון ישוב, אַז אַפילו די אַרבייט וואָס ער גיט פאַר די חלוצים טאָר גיט געהן דורך זיין האַנד. עס מוז געהן נאָר דורך די „אחדות העבודה" און די „הפועל הצעיר." זיי זיינען די „פּאָדריאַטשיקעס", און זיי האַלטען אין האַנד די נייע אָנגעקומענע, אום זיי זאָלען חלילה ניט אַראָפּ פון מאַרקסיסטישען דרך הישר.

וואָס אַלזאָ איז דער אויספיהר פון דאָס וואָס עס איז געזאָגט געוואָרען?

עס איז זעהר איינפאַך און קלאָהר:

עס וועט קיין זאַך ניט געטאָן ווערען אין ארץ־ישראל וועגען קאָלאָניזאַציאָן, אַזוי לאַנג ווי דאָ וועט הערשען אַ סאָציאַליסטישער רעזשים. איהר מוזט דעם רעזשים פאַרטרייבען, אָדער איהר מוזט אויפגעבען קאָלאָניזאַציאָן אין ארץ־ישראל! דאָ איז ניטאָ קיין פשרות, דאָ איז ניטאָ קיין ויכוחים. אידען וועלע ניט און קענען ניט, אַזוי גוט ווי קיין אַנדער נאַציאָן וועט ניט און קען ניט בויען קיין קאָלאָניזאַציאָן אויף דעם גרונד פון סאָציאַליזם.

וואָס איז אַלזאָ צו טהאָן? איינס פון די ביידע:

אָדער אַרויסוואַרפען דעם ועד הצירים מיט זיינע סאָציאַליסטישע בעלי־בתים און מאַכען אַ נייע אַדמיניסטראַציאָן, וואָס וועט ניט האָבען אין זינען קאַרל מאַרקס, נאָר וועט האָבען אין זינען צו אַריינגעהמען וואָס מעהר לאַנד אין אי־

האט געשטימט אין דער לאנדאנער קאנפערענץ געגען נאציאנאליזאציאן פון ערד האבען זיי אבער געפונען אז עס לוינט פאר זיי צו שטעהן בעסער מיט אוסישקין, איבערהויפט ווען עס האנדעלט זיך געגען די קאפיטאליסטישע אמעריקא. און פקידים, לעהרערס און סאציאליסטען אונטער דער קאמאנדא פון גענעראל מנחם מענדעלם אוסישקין האבען ערקלעהרט קריעג בראנדייס'ן און די אמעריקאנער ציוניסטען.

א וואפען געגען בראנדייס און די אמעריקאנער ציוניסטען האט מען געפונען אין דעם אויסגעשריי: "דער אמעריקאנער דאלאר וויל דיקטירען אין ציוניזמוס". "דער אמעריקאנער דאלאר וויל זיין דער זעלבסטהערשער". "דער אמעריקאנער דאלאר וויל אריינכאפען דעם ציוניזמוס". "בראנדייס איז א דיקטאטאר וואס וויל זיין דער בעל הבית פון דער בעוועגונג" א. ז. וו. א. ז. וו. און ווי באלד אז דא האנדעלט זיך פון א רייכען דעספאט (בראנדייס און די אמעריקאנער ציוניסטען) געגען אן ארימען אידעאליסט (די רוסישע אדער די היימישע ציוניסטען) פערשטעהט מען דאך אז דא עפענט זיך א ברייטע פעלד פיר אלע פראזען דרעשער, עס איז א גליקליכע געלעגענהייט פיר אויסרופונגסצייכענס און פיר אויסגעשרייען: "מיר וועלען זיך ניט לאזען טרעטען פון אמעריקאנער דאלאר!" "מיר וועלען ניט לאזען רויבען דעם גייסט פון ציוניזמוס!" "אידעאללאזע מענשען וועלען דעם נאציאנאלען אידעאל ניט אריינכאפען!" "מיר ווילען ניט קיין דיקטאטארס!" א. ז. וו. א. ז. וו.

איך קוק אן דעם דאזיגען קאמפיין און ווער ערשטוינט. האלטען מיר אזוי אז אנשטאט צו פיהרען אן עהרליכען קאמפף, אויב מען וויל א קאמפף פיהרען, בענוצט מען זיך אין דער מלחמה מיט אזעלכע ווערטער און וועלכע עס איז ניטא אפילו קיין שאטען פון קיין אמת, אדער איז מען ביי אונז אזוי פארבלענדעט אז מען פערשטעהט ווירקליך ניט איינע די אנדערע?

איך בין ניט קיין מיטגליעד פון דער ציוניסטישער ארגאניזאציאן אין אמעריקא, איך טהו מיינע ציוניסטישע פליכטען ווי איך פערשטעה עס דורך אן אנדער ארגאניזאציאן. איך האב פיעל מאל עפענטליך געקעמפפט געגען בראנדייס און האב בעלאנגט צו יענע וואס האבען ניט געשטימט פאר בראנדייס'ן אלס דער פארזיצענדער פון דער נאציאנאלער קאנפערענץ. איך האב פיעלע פיעלע אורזאכען וואס מאכען מיר אלס געגנער פון בראנדייס אבער וואס האט די פראגע פון געגנערשאפט אדער פריינדשאפט צו טהאן מיט'ן אמת? און ווי טיעף בעליידיגט פיהל איך אלס ציוניסט ווען מען מאכט פון בראנדייס'עס שטעלונג אין ציוניזמוס, פון זיין שטאנדפונקט אין וועלכען ער גלויבט עהרליך און גוט — א "דיקטאטארשיפ" און א "הערשערזוכט דורכ'ן אמעריקאנער דאלאר", און א "פערגוואלדיגונג פון ציוניזמוס" און עהנליכע זאכען וועלכע זיינען אזוי פאלש ווי די עבודה־זרה.

וואס וויל בראנדייס? און וואס זיינען זיינע פאדערונגען? איך האב געהאט דעם כבוד צו זיין א מיטגליעד פון דער סעניארען קאמיטעט וואו דער קאמפף איבער בראנדייס'עס פארשלעגע און פאדערונגען איז געקעמפפט געווארען, (דיזער קאמפף איז פאר דער קאנפערענץ ניט געבראכט געווארען.) איך האב ניט פארפעהלט קיין איין זיצונג פון דער דאזיגער קערפערשאפט ביז דעם לעצטען טאג פון דער קאנפערענץ. איך האב געהערט יעדעס ווארט וואס בראנדייס האט געזאגט.

בראנדייס האט געזאגט אז א גרויסע ענדערונג איז געקומען אין ציוניזמוס.

.43

בראנדייס און אוסישקין

די ערשטע זאך וואס אוסישקין האט געטהאן ווען ער איז געקומען פון דער לאנדאנער קאנפערענץ קיין ארץ־ישראל איז געווען צו דערצעהלען די ארץ־ישראל אידען אז די אמעריקאנער ציוניסטען פארשטעהען ניט דעם ציוניזמוס, אז ביי זיי איז דער ציוניזמוס ניט קיין אידעאל נאר זיי ווילען עס ארונטערלאזען צו דער מדרגה פון א ביזנעס און אז דער גאנצער ציוניזמוס שטעהט איז גרויס געפאהר פון די אמעריקאנער מאטעריאליסטען וועלכע ווילען פערשוועבען דעם ציוניזמוס, טויטען זיין נשמה. פלשתים עליך! און פון די אלע אטאקען אויף די אמעריקאנער ציוניסטען האט זיך ארויסגעזעהן א מין אויפרוף: ווער עס וויל בעשיצען דעם ציוניזמוס פון זיינע געפעהרליכע שונאים זאל זיך שטעלען מיט מיר, אוסישקין, געגען בראנדייס און זיינע חברים גזלנים!

און גלייך האבען זיך א לאז געטהאן צו אוסישקין אלע זיינע בעצאהלטע פקידים פון ועד הצירים וועלכע האבען דערפיהלט א געפאהר אין בראנדייס'עס פארערונגען אז מען זאל שפארען געלד און ניט פערשווענדען עס אומזיסט, און די ארץישראל לעהרער פאר וועמען מען האט אויפגעבלאזען די געפאהר אז בראנדייס וועלכער קען ניט קיין העברעאיש איז געגען דער קולטור (די לעהרער האבען פונקט אין דערזעלבער צייט געקריגען א בעדייטענדען "רעיז" און זייערע בעציהונגען צו דער אדמיניסטראציע זיינען זעהר פריינדליך) און נאך עפעס א פאאר אידען וואס קענען ניט בראנדייס'ן און קענען ניט אמעריקא. נאר עס "לייגט זיך זיי אויף'ן שכל" אז די אמעריקאנער זיינען דאך מסתמא פארגרעבטע מענשען, אויפגעקומענע עמי־הארצים וואס הויבען ניט אן צו וויסען וואס עס מיינט אידעאליזם אויף וועלכעם נאר די סלאווישע לענדער האבען א מאנאפאל. די סאציאליסטען וועלכע זיינען די הערשער הינטער דעם טראהן פון ועד־הצירים וועלכע קריגען פון איהם די געלד פיר זייער ארבייט און די הוצאות פאר זייערע רייזעס זיינען געווים געגען די אמעריקאנער "בורזשוקעס" און אבוואהל זיי האבען א כעס אויף אוסישקין דערפאר וואס ער

איך בין אין ארץ ישראל שוין באלד צוויי מאנאטען, האב נעהאט א געלעגענהייט צו זעהען וואס דא טהוט זיך און איך בין געקומען צום בעשלוס אז בראנדייס איז גערעכט אין 99 פראצענט פון זיינע בעהויפטונגען אין לאנדאן. איך בין זיכער אז זיין וויזיט אין ארץ־ישראל מיט א יאהר צוריק האט איהם געהאלפען צו פארשטעהן אזוי גוט די לאגע און איך מוז איהם קאמפלימענטירען אז ער האט געזעהן אין 16 טעג דאס וואס עס האט גענומען ביי אנדערע א סך מעהר צייט אויסצוגעפינען.

לאמיר געהן כסדר: דאס וואס בראנדייס פאדערט אז די דעפארטמענטס פון דער ציוניסטישער ארבייט אין ארץ־ישראל זאלען ווערען געפיהרט פון עקספערטען וועט איהם יעדער מענש וואס וויל זעהן אן אויפגעבויטע אידישע ארץ ישראל מסכים זיין. דער אונגליק איז וואס יעצט זיינען די "עקספערטען" פון דער ארץ ישראל ארבייט פאליטיקער (איך וויל ניט זאגען: פאליטישענס) און גיבען זיך מעהר אב מיט דער פאליטיק פון די כאציאליסטישע פליגלען: "אחדות העבודה" און "פועל הצעיר" ווי מיט ארבייט. די אבסאלוטע אונמעגליכקייט צו אויפבויען ארץ־ישראל דורך אזעלכע מענשען איז קלאר פאר יעדען. מען דארף האבען דערצו פאך־לייט און אזעלכע פאך־לייט וואס זאלען זיך אבגעבען מיט זייער ארבייט און ניט מיט פאליטיקס.

בראנדייס'עס געגנערשאפט צו די געלד־פארשווענדונג אין ארץ־ישראל וועט געטהיילט ווערען פון יעדען וואס זעהט וואס דא טהוט זיך. אין ארץ־ישראל האט די ציוניסטישע אדמיניסטראציאן פארשוענדעט געלד און אט איז בלויז איין בעווייז. אזוי שנעל ווי אוסישקין איז געקומען פון לאנדאנער קאנפערענץ האבען דא אנגעפאנגען צו "פאלען קעפ". מען האט ענטלאסען א היבשע צאהל פון די אנגעשטעלטע. דאס צייגט אז זיי זיינען ניט נויטיג און אז זיי זיינען פריהער אויך ניט נויטיג געווען נאר אוסישקין האט ניט געהאט דעם מוטה דאס צו טאן, נאר ווען ער האט געהערט אין לאנדאן די שארפע דבורים פון בראנדייס איז ער פון דארטען געקומען צו שניידען הוצאות. דער פאקט שטעהט קלאהר אז מיט די צוועלף הונדערט טויזענד דאלאר וואס די אמעריקאנער ציוניסטישע ארגאניזאציאן האט געגעבען פאר'ן ציוניזמוס אין די 15 מאנאטען ביז פאר דער לאנדאנער קאנפערענץ האט מען אין ארץ־ישראל גאר ניט אויפגעטאן.

און יעצט קומען מיר צום שווערען "חטא" פון ניט גלויבען אז אוסישקין איז דער פאסענדער מאן פיר בנין־הארץ. איך בין פאלשטענדיג איבערצייגט אז ער טויג ניט. אבער ווי באלד עס האנדעלט זיך וועגען אוסישקין בין איך מחויב צו מאכען פאלגענדע הקדמה:

אוסישקין איז א אידישער פאטריאט פון דער ערשטער מדרגה. איינער פון די גרינדער פון דער נאציאנאלער בעוועגונג. ער האט ריעזיגע פערדינסטע אין ציוניזמוס, ער איז אן אמת'ער מענש, א קעמפפער פיר זיינע אידעאלען, איז ניט נאר א נאציאנאלער איד אין בעסטען און שעהנסטען זין פון דאסווארט נאר שטעהט אויך פיר די אידישע טראדיציאנען. איך האב דעם גרעסטען רעספעקט פיר מנחם מענדעל אוסישקין אלס מענש, אלס איד, אלס ציוניסט — איך בין נאר געגען איהם אלס אדמיניסטראטאר. דערצו טויג ער ניט.

אויב מיר זיינען א נאציאן דארפען מיר פיהרען א פאליטיק ווי אנדערע נאציאנען פיהרען. אין דער פאליטיק זיינען ניטא קיין חשבונות מיט פיינע מענשען, וויכטיגע מענשען, יחסנ'ישע

מיר דאַרפען יעצט קאָלאָניזירען אַ לאַנד.
די ציוניסטישע אָרגאַניזאַציאָן איז גע־
שאַפען געוואָרען פיר פּאָליטיק און פּראָ־
פּאַגאַנדאַ. די הויפּט־אַרבייט וועלכע
שטעהט פאַר א,נז יעצט איז אַן אַנדערע.
אַ מאַשינערי וואָס איז געשאַפען גע־
וואָרען פיר פּאָליטיק און פּראָפּאַגאַנדאַ
איז ניט אַזעלכע וואָס קען דורכפיהרען
די גרויסע טעכנישע זאַכען וועלכע מען
דאַרף דורכפיהרען. דערצו דאַרף מען
האָבען עקספּערטען. מיר דאַרפען בע־
נוצען עקספּערטען אפילו אויב זיי זיינען
ניט קיין בעקאַנטע ציוניסטען אבי זיי
קענען טהאָן די אַרבייט וועלכע מיר
דאַרפען. די אַרבייט אין ארץ־ישראל
דאַרף איינגעטהיילט ווערען אין דע־
פּאַרטמענטס. דעפּאַרטמענט פיר קאָלאָ־
ניזאַציאָן א. ז. וו. אָן דער שפּיצע פון
יעדען דעפּאַרטמענט דאַרף שטעהן אַ
ספּעציעלער מאָן וואָס איז גוט פיר דער
אויפגאַבע פון דעם דעפּאַרטמענט. אזוי
ווי אבער אַזעלכע מענשען קענען ניט
אויסגעקליבען ווערען אויף אַ קאָנווענ־
שאָן, ווייל געוועהנליך קלייבט מען
אויס אויף אַזעלכע פערזאַמלונגען נאָר
מענשען וואָס זיינען בעקאַנט דורך זייער
אַגיטאַטאָרישע טהעטיגקייט פיר דער
פּאַרטיי וועלכעס האָט ניט צו טהאָן
מיט די ספּעציאַליטעטען וואָס עס דאַרף
געפאָדערט ווערען פון די וואָס דאַרפען
שטעהן אָן דער שפּיצע פון די דעפּאַרט־
מענטס שלאָגט ער פאָר אַז די קאָנפע־
רענץ זאָל אויסקלייבען דריי פערזאָן צו
וועמען זי האָט פאָלשטענדיגען צו־
טרויען און זיי זאָלען האָבען די מאַכט
אויסצוקלייבען ספּעציאַליסטען אלס
פיהרער פון די דעפּאַרטמענטס פון די
אַרבייט אין ארץ־ישראל. ער האָט ווייַ־
טער געזאָגט אַז אין אַמעריקא געהט
אַרום אַ "רומאָר" אַז מען איז פאַר־
שווענדעריש מיט די ציון־געלדער און
אַז דאַרום דאַרף געשאַפען ווערען אַ
קאָנטראָל איבער די געלדער. ער האָט

אויך געזאָגט אַז עס זיינען פאַראַן מענ־
שען וואָס האָבען גרויסע פערדיענסטע
אין ציוניזמוס אָבער דאָס מיינט ניט
אַז זיי דאַרפען דערפאַר בעקליידען אַ
אַמט צו וועלכען זיי פּאַסען זיך ניט.
דער עולם האָט פערשטאַנען אַז ער
מיינט אוסישקין און ער האָט איהם
געמיינט.

אַלזאָ, אָט דאָס זיינען די "חטאים"
פון בראַנדייס געגען וועמען אוסישקין
און זיינע העלפער האָבען ערקלעהרט אַ
"הייליגען קריעג". בראַנדייס וויל עפי־
שיענסי, ער וויל אַז די מענשען וואָס
טוען אָדער זאָלען טאָן די אַרבייט פון
אויפבויען ארץ ישראל זאָלען טויגען צו
זייער אויפגאַבע, ער וויל אַז מען זאָל
ניט פאַרשווענדען דאָס געלד וואָס מען
קלייבט פאַר בנין הארץ, ער גלויבט אַז
די וויכטיגסטע זאַך יעצט אין דער ציון־
אַרבייט איז טאַקע בויען דאָס לאַנד, ער
גלויבט אַז עס זיינען פאַראַן מענשען
וואָס קענען קאָלאָניזירען אַ מדינה אַב־
וואָהל זיי זיינען ניט קיין ציוניסטישע
מפורסמים און מען דאַרף זיי נעהמען
אין דער דיענסט פון ציוניזמוס זיי זאָ־
לען לייסטען פאַר דאָס בויען ארץ־
ישראל דאָס וואָס זיי קענען. ער גלויבט
פון דער אַנדער זייט אַז עס זיינען פאַ־
ראַן גרויסע און וויכטיגע ציוניסטען
וואָס קענען די אַרבייט אין ארץ־ישראל
וועלכע מען דאַרף יעצט טאָן ניט דורכ־
פיהרען און אָט איז זיין גרעסטער
חטא: ער האַלט ניט אוסישקין'ען און
זיין אַדמיניסטריישאָן פאַר פעהיג צו
דורכפיהרען די גרויסע אַרבייט וואָס
מיר דאַרפען אויספיהרען אין ארץ־
ישראל.

דיזע און קיין אַנדערע "חטאים" זיי־
נען פאַראַן געגען בראַנדייס און אַלע
דבורים וועגען דיקטאַטור, וועגען אַמע־
ריקאַנער דאָלאַר און וועגען אַמעריקאַ־
נער "ביזנעס" זיינען דעמאַגאָגיש, זאַמד
געשאָטען אין די אויגען און דברים

ריאליות

איז אונגערעכט דערפאר וואס ער קען ניט "אחד העם'ס" "על פרשת דרכים" אויסווענינג אין אריגינאל. מיר קענען ניט און טארען ניט האבען אן ארץ־ישראל, וואס זאל ניט זיין א העברעאישע. אין דעם בין איך אן עקסטרימסטער עקסטרימיסט, אבער עס האנדעלט זיך דא ניט וועגען העברעאיש, עס האנדעלט זיך וועגען בויען ארץ־ישראל און די אלע בעריה־מערייען אז די רוסישע ציוניסטען זיינען עס די ריכטיגע לייט און די אמעריקאנער ציוניסטען טויגען ניט זיינען דברים בטלים. בראנדייס איז ניט קיין בריה אין ברענער'ס כתבים. אבער אז מען קען ניט בויען א לאנד מיט פראזען, ווייס ער, ער איז אן אמעריקאנער און די אמעריקאנער האבען א פראקטישען חוש, האלטען ווייניג פון טעאריען און מעהר פון טהאטען. און ארץ ישראל קען נאר געבויט ווערען דורך א שיטה ווי די פון אמעריקאנישע פראקטישקייט און ניט דורך רוסישען טעאריזירען. דער קאמפף צווישען בראנדייס־אוסישקין איז א קאמפף צווישען אמעריקאנישען קאמאן־סענס וואס ליינט יעצט די גאנצע געוויכט אויף בעזיצען דאס לאנד און צווישען א משכיל'יש גייסטיגע גרופע. וואס דיינקט נאך אלץ, אז די דרשה און די טעארי זיינען דער עיקר אין ציוניזמוס.

עס ווערט דא געשריבען אז די אמעריקאנער ציוניסטען ווילען אליין טאן ארבייט אין ציון, אויב זיי ווילען עס זאל זיין א ברכה אויף זייערע קעפ. די טענה אז דאדורך וועט געבראכען ווערען די ציוניסטישע וועלט ארגאניזאצקיאן איז א נארישע. די וועלט־ארגאניזאציאן גלויב איך ניט אז אימיצער זאל איהר וועלען ברעכען, בראנדייס געוויס ניט. די אחדות פון דער וועלט ארגאניזאציאן דארף זיין אין פאליטיק, דא מוז זיין פאלשטענדיגע אחדות. אבער אין בויען דאס לאנד—ווער עס וויל בויען און קען בויען זאל קומען. ארץ־ישראל ווארט דארויף.

מענשען. אימיצער מעג זיין שעהן און וויכטיג און האבען אלע מעלות אין דער וועלט, אויב ער איז ניט גוט צו פיהרען א געוויסע נאציאנאלע ארבייט ווערט ער בעזייטיגט. קיין פאלק האט ניט קיין מאן אין אן אפיס דערפאר וואס ער איז א וויכטיגע פערזענליכקייט. דאס וואהל און בעסטען פון דער נאציאן שטעהט העכער ווי אלע פערזענליכע חשבונות און די וואס ריידען וועגען אוסישקין'ס ציוניסטישע פארדיענסטע אלס ענטפער אויף די טענות, אז ער טויג ניט פיר דעם אמט פון דעם אנפיהרער פון די ארץ ישראל ארבייט, האלטען פון בטלנישע פאליטיק און ניט פון נאציאנאלע פאליטיק. ארץ־ישראל קען קיינעם ניט אוועקגעגעבען ווערען בירושה פיר גוטע מעשים — אפילו ניט אוסישקין'ען. די איינציגע פראגע וועלכע איז וויכטיג איז אויב אוסישקין קען טאן די ארבייט. די פאקטען זאגען אז ער קען עס ניט.

ער קען עס ניט דערפאר וואס ער איז ניט געוועזען שטארק גענוג ארויסצווארפען יעטינגער'ן וועלכער איז דער שליח פון דער "אחדות העבודה" און איז געגען בויען ארץ־ישראל אויף פריוואט־איניציאטיווע וועלכעס איז דער איינציגער וועג ווי אזוי ארץ־ישראל קען געבויט ווערען. ער קען עס ניט דערפאר וואס ער האט געמאכט שיינקין'ען פאר'ן בעאמטען פאר אימיגריישאן וועלכער האט פון זיין אמט געמאכט דעם מיזעראבעלסטען דורכפאל. גאנץ ארץ־ישראל מאכט חוזק פון דיזער אפאינטמענט. עס איז א זאך צום וויינען מעהר ווי צום לאכען.

ער קען עס ניט דערפאר וואס ער טראגט די פעראנטווארטליכקייט פאר דעם גאנצען ועד הצירים וועלכער האט גאר ניט אויפגעטהאן נאר איז פארזונקען אין נארישע קלייזעל־פאליטיק און אספות מאכעריי. פון אלע מענשען מיט וועמען איך האב גערעדט וועגען אוסישקין, אויסער די פאראינטערעסירטע, האב איך ניט געטראפען קיינעם וואס זאל זאגען אז ער פיהרט גוט, די וואס האבען איהם פערזוכט צו פארענטפערען האבען בעהויפטעט אז די אונטויגליכקייט פון ועד הצירים איז שוין געוועזען עטאבלירט נאך איידער ער איז געקומען אין ארץישראל און אז ער איז מאכטלאז געגען די וואס רינגלען איהם ארום. דאס איז אבער קיין פארטהיידיגונג. אויב ער קען ניט בעסער מאכען די חסרונות פון פריצייטיגען ועד־הצירים איז ער ניט פעהיג אן זיין שפיצע צו שטעהן.

און די פראגע איז נאך ניט וועגען אוסישקין אליין: עס איז זיכער אז ניט אוסישקין און ניט זיינע העלפער אין ארץ־ישראל קענען זיך צופאסען צו די נייע אומשטענדען וואס זיינען געשאפען געווארען אין ארץ־ישראל. זיי זיינען די אלטע פראפאגאנדיסטען וואס גלויבען אז אסיפות און דרשות און התלהבות און התעוררות איז אלעס וואס מען דארף אין ציוניזמוס. דער "גייסטיגער זייט" פון ציוניזמוס איז נאך ביי זיי אלץ דער עיקר. איך וויל ניט מאכען קליין דעם "גייסט" אין דעם ציוניזמוס אבער מיט "גייסט" וועלען מיר ניט מאכען קיין ישוב אין ארץ־ישראל, מיר דארפען א גוף אויך. מיר דארפען יעצט שאפען דעם גוף פון ציוניזמוס, מיר מוזען דורכאוים א לאנד שאפען פאר אונז. עס האנדעלט זיך ניט וועגען א "מרכז רוחני", וועגען סקולס און וועגען דעם "נשמת הציונית". עס האנדעלט זיך וועגען קאלאניזאציאן, עס האנדעלט זיך וועגען די ערד. אידען וועלען שוין וויסען ווי זייער גייסט צו בעזארגען, אבי זיי זאלען נאר אין ארץ־ישראל זיין.

און דערפאר איז זעהר נאריש און זעהר ניט ציוניסטיש צו "פארהערען" בראנדייס'ן און אוועקשטעלען איהם געגען אוסישקין'ען אין בעצוג צו העברעאיש אדער אנדערע ידיעות אין יודענטום. און דערפון שליסען אז בראנדייס

אַנדערש, נאָר ווען מען געהט ווייטער און ווייטער.

איך דערמאַן זיך: דער טערק, ישמעאל, פּרא אדם, האָט נישט געלאָזט בויען הייזער, און איינע פון די קאָלאָניען איז אויסגעקומען אָדער צו בלייבען אויפ׳ן פּלאַץ אָהן הייזער, אָדער אוועקגעהן אין גאַנצען און פאַרלאָזען די קאָלאָניע. וואָס רעכענט איהר האָט מען געטהאָן? מען האָט אויסגעקליבען דאָס ערשטע? אוועקגעהן פון דער קאָלאָניע וואָלט געהייסען צייגען דעם טערק אז ער קען אויספיהרען און עס וואָלט געהייסען אז מיר קענען ארץ־ישראל ניט נעהמען, האָט מען בעשלאָסען צו בלייבען אָהן הייזער. מען האָט אויסגעגראָבען א גרוב און מען איז אהין אריין וואָהנען. האָט זיך דאָרטען געפונען א פּאָר פּאָלק, האָט מען פאר זיי אָפּגעצאַמט א שטיק פון דער גרוב אלס א בעזונדער צימער, און אזוי האָט מען געלעבט. און דאָרטען אין גרוב איז אויך א קינד געבוירען געוואָרען.

אָדער נעהמט די אידען פון זכרון. ווי זיי האָבען זיך געוואלגערט אין דרויסען, און די־ אראבער, וועלכע פלעגען אוועקגנב׳ענען אלעס וואָס זיי האָבען געהאַט, פלעגען קומען אוועקנעהמען זייערע קאָלדערעס מיט וועלכע מען פלעגט זיך צודעקען. עס איז נאָך געבליבען אין קאָלאָניע א ווערטעל: חנה די קאָלדערע. דער טאַטע מיט׳ן זוהן פלעגען זיין איינגעוויקעלט אין איין דעקע, און ווען דער טאַטע האָט דערפיהלט אז מען רייסט עס פון איהם אוועק האָט ער האלב שלאָפענדיג, האלב וואכענדיג געצויגען די אויפמערקזאמקייט פון זוהן אז די קאָלדערע ווערט צוגענומען. עס איז אויך בעקאַנט די טרפה׳ס וואָס מען פלעגט עסען אין יענער קאָלאָניע. ניט חלילה וואָס מען האָט דאָרט געגעסען ניט קיין כשר פלייש, זיי האָבען גאָר פון פלייש ניט געהערט, נאָר מען האָט געקאָכט פּאַסאָליעס און מען האָט בשום אופן ניט געקענט פּטור ווערען פון די גרילען, און מען האָט אָפּט געמוזט עסען פּאַסאָליעס מיט גרילען, האָט מען עס דערפאר א נאָמען געגעבען טרפה׳ס. אזוי האָט מען געגרינדעט זכרון.

אָדער נעהמט א שפּעטיגערע קאָלאָניע, מלחמיה, סך הכל א פופצעהן יאָהר צוריק. דאָרטען איז נאָך אויך געווען דערזעלבער גייסט. דריי קאָלאָניסטען האָבען זיך געשטעלט אקעגן אין א געגענד וואו די אראבער האָבען זיי בשום אופן ניט געוואָלט צולאָזען. די אידען זיינען געווען בעוואַפענט. זיי האָבען געאַקערט, די אראבער האָבען אויף זיי געשאָסען און זיי האָבען געענטפערט צוריק. שפּעטער איז איינער פערוואונדעט געוואָרען אין ברוסט, און איהר מיינט אז מען האָט די פּאָזיציאָן אויפגעגעבען? האָט איהר א טעות. די קאָלאָניע איז געגרינדעט געוואָרען און זי שטעהט. אָט אזוי האָט מען אין ארץ ישראל געארבייט. היינט דאַנקען גאָט דאַרף מען אזעלכע שווערינקייטען ניט אויסשטעהן ווי די וועלכע מיר זיינען אויסגעשטאַנען, און אזעלכע קרבנות ניט בריינגען, ווי די וועלכע מיר האָבען געבראכט, און פון דעסטוועגען, הלואי זאָל איך ליגען זאָגען, דאכט זיך מיר, אז די היינטיגע לייט זיינען ניט פעהיג אפילו צו איבערטראָגען די ביסעל אונבעקוועמליכקייטען וועלכע מען מוז איבערטראָגען ביי א ישוב מאַכען.

אן אנדער איד דערצעהלט מיר ווי אזוי ער איז געווען דער ערשטער שומר, אום צו צייגען אז אידען האָבען ניט קיין מורא צו שטעהן אויף דער וואך פון א אידישער קאָלאָניע.

א קורצע צייט נאָך מיין אָנקומען אין ארץ ישראל. מיינער א פריינד, וועלכער איז געווען אן אנגעזעהענער קאָלאָניסט אין א קליינע קאָלאָניע, האָט, זיצענדיג ביים טיש, פילאָזאָפירט אויף אזא אופן: פון אונז אידען — האָט ער געזאָגט — וועט גאָר ניט זיין אין ארץ ישראל. כל זמן די אראבער וועלען ניט זעהן קיין אידישע שומרים, וועלען זיי אונז האלטען פאר פייגלינגע. וואָס פאר א היים קענען מיר האָבען, אז צו היטען אונזערע קאָלאָניען דאַרפען מיר האָבען אראבישע שומרים, און קיין אידישע שומרים קען מען ניט געפינען. איך האָב אויסגעהערט די געשיכטע און האָב גע־

.44

האָבען מיר פּיאָנירען אין א"י?

"אמאָל דאַכט זיך מיר — האָט געזאָגט צו מיר א איד פון א יאָהר זעכציג מיט קלוגע אויגען און מיט זעהר לעבעדיגע בעוועגונגען — אמאָל דאַכט זיך מיר אז די נייע מענשען וואָס קומען אַהער אין ארץ ישראל האָבען ניט דעם פייערדיגען ענטוזיאַזם וועלכען מיר אין אונזער צייט האָבען געהאַט פאַר אונזער לאַנד. אויב איך וואָלט געווען א חסיד וואָלט איך געזאָגט, עס איז א סברה אז זיי האָבען ניט דעם אמת'ען ברען, כאָטש איך וויל ניט חלילה ריידען עפּעס געגען די אידען וואָס קומען אהער יעצט, ווארום דער וואָס קומט אַהער איז דאָך שוין דערמיט אַליין א העכערער מענש והלואי שירבו כמותם בישראל.

פון וואָס אַלזאָ שליסט איהר אז די נייע אידען האָבען ניט אַזא "ברען" ווי דער וועלכען איהר און אייערע חברים האָבען געהאַט אין אייער צייט? — האָב איך געפרעגט.

גאָר פּשוט. ווען מיר זיינען אהער אָנגעקומען איז פאַר אונז קיין זאַך ניט שווער געווען און קיין קרבן איז ניט צו גרויס געווען. וואָס הייסט עס? שפּיעלענדיג זיך נעהמט מען איין א לאַנד? מיר האָבען געוואוסט אז מיר זיינען אָדער מיר דארפען זיין כובשים: בעזיעגער. און מען בעזיעגט ניט א מדינה אָהן שוויריגקייטען. אָהן אָפּפער. אדרבה, זאָל זיך אונז דאַכטען אז מיר זיינען סאָלדאַטען און מיר געהן נעהמען א מדינה און מיר ווייסען אז מיר וועלען בשעת דער אַטאַקע קיין האָניג ניט לעקען און מיר קענען פאַלען יעדער ווײַלע פון א קויל. מיר האָבען זיך געפיהלט אַלס די סאָלדאַטען פון דער אידישער נאַציאָן, שלוחים פון דער כנסת ישראל, צו געהן און בעזיעגען ארץ ישראל. דאָס האָט מען אונז געשיקט, און מיר מוזען טהאָן ווי מען הייסט אונז. און מיר האָבען אויך געוואוסט אז אויב מיר טרעטען חס־ושלום צוריק וועט פאַלען דער מוטה פון גאַנצען פאָלק און דער קאַמפּף וועט זיין פאַרשפּיעלט. גלויבט מיר אז מיר האָבען גערעכענט אז טאָמער וועט אימיצער פון אונז זיך דערשרעקען פאַר די שוויריגקייטען און געהן צוריק, איז א פעררעטהער, אזוי ווי איינער אַנטלויפט פון די רייהען. און דערפאַר האָבען מיר הינטער זיך פאַרברענט אַלע בריקען. מיר האָבען געוואוסט אז מיר דארפען זיעגען, און זיעגען קען מען ניט

האב אמאל ארומגעשמועסט דעם ענין האט מיר געזאגט פאלגענדעס: איך וויל אייך געבען א ביישפיעל. מיר דארפען האבען פאליסלייט, און עס איז זעלבסטפערשטענדליך אז עס איז דרינגענד נויטיג פאר די אידישע אינטערעסען אין ארץ־ישראל אז עס זאלען זיין וואס מעהר אידישע פאליסלייט, איז אבער פאראן אין דער פאליס זעהר ווייניג אידען, ווייל די וויידזשעס וואס א פאליסמאן קריגט איז קליין, לאזט מען איבער די משטרה אין די הענד פון די אראבער. איז דאס א ריכטיגע האנדלונג פון נאציאנאל־אידישען שטאנדפונקט? האב איך אייך דאך געזאגט: אז אלע ווילען אז עס זאל אלעס זיין אם בעסטען, אויב חלילה עפעס ניט אזוי, איז שוין ארץ־ישראל קיין ארץ־ישראל ניט.

אויב דאס קען געזאגט ווערען וועגען די וואס קומען, וואס קען מען זאגען וועגען די וואס פאהרען אוועק. די אוועקפאהרער, עס הייסט די וואס זיינען דא געוועזען יאהרען לאנג אדער געבארען געווארען, ווארפען אן אן אומעט אויף ארץ ישראל און הרג'ענען אוועק די "רעפוטאציאן" פון ארץ־ישראל אין דער וועלט. איך האב זיי געזעהן שטעהענדיג אין לאנגע שורות אין דער פאספארט דעפארטמענט פון דער רעגיערונג און ווארטענדיג אויף א פערמיט ארויסצופאהרען פון ארץ־ישראל. מעהרסטענס יונגע מענשען פון דעם דור וואס דארף עס אויפנעהמען צו ווייטערדיגע ארבייט אין אונזער לאנד. די גרעסטע טייל פון זיי קומט פון אלטען ישוב. אויף מיין פראגע וואס צווינגט זיי אוועקצופאהרען פון לאנד, ענטפערן זיי אלע דעם סטערעאטיפישען ענטפער: עס איז דא גאר ניטא וואס צו טהאן. אבער זיכער איז עס אז דער ענטפער איז ניט ריכטיג אין בעצוג צו א בעדייטענדען טייל פון זיי. מען זעהט אין זייערע אויגען אז זיי שווערמען פאר אמעריקא, דער עיקר פאר די אמעריקאנער דאלארס. א סך ווילען פשוט, וואס זיי רופען, "זעהן די וועלט" און זיינען צו ארץ־ישראל ניט צוגעבונדען מיט קיין פעסטען באנד. די קינדער פון אלטען ישוב זיינען אין דיזען הינזיכט פיעל גיכער קאנדידאטען פון דער אויסוואנדערונג. נאטירליך איז עס, ווייל פאר דער שטאדט־יוגענד איז פאראן ווייניגער וואס צו טהאן ווי פאר דער קאלאניע יוגענד, אבער עס שיינט מיר אז דער גייסטיגער צובונד צו ארץ־ישראל פון די שטאדט־קינדער (פון אלטען ישוב) איז ווייניגער ווי דער פון דעם נייעם. איהר טרעפט דא אן אידען זעהר פרומע, וואס דערצעהלען אייך אז אלע זייערע קינדער זיינען אין אמעריקא. די שטאדטישע יוגענד ענטפערט אבער אין איין קול: גיט אונז ארבייט וועלען מיר בלייבען. אז דער חשק צו אוועקפאהרען איז גרויס אפילו ביי מענער וואס האבען פרנסה, קען דיענען דער פאקט אז איינער א לעהרער, וועלכער איז אויך א שרייבער און האט פון וואנען צו לעבען, האט צו מיר געזאגט אז ער וואלט וועלען פאהרען אין אמעריקא, "אם ווייניגסטענס אויף עטליכע יאהר, שוין גענוג געוועזען דא." די השתלמות איז אן אנדער אונגליק אויף ארץ ישראל. מען פאהרט זיך משתלם זיין אין בילדונג און דערווייל ווערט דאס לאנד ליידיג פון דער יוגענד.

א איד א סוחר פון דער פירמא קרוגליאקוב און קארלין זאגט מיר. אז אמעריקא איז שולדיג אין דער עמיגראציאן פון ארץ־ישראל. איך האב איהם פערוואונדערט אנגעקוקט, האט ער עס מיר ערקלעהרט מיט פאלגענדע ווערטער:

ביי אייך אין אמעריקא איז מען מקרב א בן ארץ־ישראל ווען ער קומט אהין. סטייטש ער קומט דאך פון ארץ ישראל. איך ווייס אז א זעהר גרויסער טייל פון די וואס פאהרען אוועק קענען דא בלייבען און קענען געפינען וואס צו טהאן. איהר דארפט ניט פארגעסען אז ווען א יונגער מאן מיט זיין ווייב פאהרט אוועק — און איהר זעהט אזעלכע פארלעך צווישען די אוועקפאהרער — דארף האבען א פאר הונדערט פונט אויף דער הוצאה, און דאס איז א קאפיטאל פאר ארץ־ישראל, און מען קען דערמיט עפיס מאכען, אבער זיי ווילען אוועקפאהרען, ווייל זיי מיינען אז דארטען וועט זיך

זאָגט צו מיין פריינד: איך ווייס פון אַ אידישען שומר, אַז איך וועל איהם שיקען וועט מען איהם צונעהמען? יענער האָט געזאָגט: אַ אידישען שומר? אַ געשייטער יונג? אַ געשייטער — האָב איך געענטפערט. אַן עהרליכען? — אַן עהרליכען! — איז געוועזן מיין תשובה. שיק איהם מאָרגען צו מיר — האָט מיין פריינד געענטפערט. און אויף מאָרגען פריה בין איך געקומען אָנגעטהאָן ווי אַ שומר און האָב פערלאַנגט געוועהר. מיינע אַלע קרובים האָבען אָנגעפאַנגען צו בעטען ביי מיר איך זאָל עס אויפגעבען. ווי קומט עס פאַר מיר, א. ז. וו. איך האָב אָבער געוואוסט איין זאַך, אַז די ארץ ישראל אידען דאַרפען האָבען אידישע שומרים, און איך בין געוועזן געקומען צו זיין דער ערשטער. מיר האָבען זיך ניט גערעכענט מיט אונזערע אינטערעסען, נאָר מיט די אינטערעסען פון אונזער אידישען ישוב אין ארץ ישראל דאָס ביסעל וואָס מיר האָבען דאָרטען. זיינען די נייע מענשען אויך פון דעם זעלבען סאָרט? — די פראַגע וואָס איז געשטעלט געוואָרען פון מעהר ווי איינעם פון די פריהערדיגע פּיאָנערען געהט מיר ניט ארויס פון זינען.

עס איז אמת אַז צווישען די וואָס קומען פון פּוילען, ליטא און גאַליציען איז פאַראַן אַ סך אידעאַליזם, אָבער זייער געדאַנק איז נישט געריכטעט אויף איין פּונקט — אַ זאַך וועלכע איז דורכאויס נעטהיג אויב מען וויל זיין ערפאָלגרייך און בעזיעגען די שטערונגען וואָס מען געפינט אויפ׳ן וועג. ביי די פריהערדיגע פּיאָנערען איז געוועזן בלויז איין צוועק אין זייער געדאַנק און איין וואונש אין זייער הארצען: צו בעזיצען ארץ־ישראל. ביי אַ גרויסע טהייל פון די יעצטיגע איז פאַראַן צוויי צוועקען אין זינען: בעזיצען ארץ־ישראל, אָבער דוקא לויט אַ סאָציאַליסטישען פּלאַן. דער צווייטער טהייל איז, ביי זיי אַם וועניגסטענס, אַזוי וויכטיג ווי דער ערשטער. אונטער אַזאַ דאָפּעל־צוועק און דאָפּעל אידעאַל קען מען ניט אַזוי פייערדיג זיך איבערגעבען צו אַרבייטען פיר די אויפבויאונג פון לאַנד, אויף אַזאַ אופן ווי מ׳האָט געאַרבייט פריהער.

און דאָס זעלבע איז פאַראַן צו זאָגען וועגען די וואָס קומען אין ארץ־ישראל צו מאַכען געשעפטען. זאָגט צו מיר אַ מאַן, וועלכער דיענט אין דער רעגירונג: עס שיינט אַז די וואָס קומען ווילען אַז אַלעס זאָל זיין אויפ׳ן האָאָר אַזוי גוט ווי זיי האָבען געהאַט דאָרטען פון וואַנען זיי זיינען געקומען. זיי ווילען ניט פערציכטען אַפילו אויף איין בעקוועמליכקייט וואָס זיי האָבען געהאַט אַנדערשוואו, פערגעסענדיג אַז דאָס איז אַ לאַנד וואָס מען דאַרף אַלעס אויפבויען פון אָנפאַנג. זיי ווילען אַ דירה מיט פּונקט אַלע איינריכטונגען ווי זיי האָבען עס אין אַנדערע מקומות, און אויב ניט, ווילען זיי דאָ ניט בלייבען, ריכטיג ווי דער קומען אין ארץ ישראל פאַר אַ אידען איז דאָס זעלבע ווי דער קומען פון אַ אידען אין אַן אַנדער לאַנד, עס הייסט נאָר פאַר דעם צוועק פון לעבען גוט. דאָ דאַרף מען דאָך אָבער די אידישע היים אויפבויען און דער בליק אויף דער גאַנצער פראַגע דאַרף זיין גאָר אַן אַנדערער. און ניט נאָר וויל יעדער לעבען אַזוי בעקוועם ווי אין אירגענד וועלכער פול־ענטוויקעלטער און פול־ציוויליזירטער לאַנד, נאָר זיי ווילען אויך אַז זייער אינוועסטמענט זאָל דאָ טראָגען פּונקט אַזוי פיעל ווי אין יעדער אַנדער לאַנד, אָדער נאָך מעהר. וועט ער דאָ געוויס קענען פאַרדיענען אַזוי פיעל וויפיעל ער האָט פאַרדיענט אין אַן אַנדער לאַנד איז גוט, אויב אָבער די הכנסה וועט זיין וועניגער, לוינט איהם ניט דאָ צו בלייבען, און אויב עס לויהנט איהם ניט, געהט ער צוריק. אויב אָבער מען וועט מעסטען אויף ווייטער ארץ־ישראל מיט דער מאָס פון לוינען, וועט מען דאָ גאָר ניט קענען מאַכען. די אידען פערלאַנגען צופיעל פון ארץ־ישראל, צופיל פון אַ לאַנד וואָס איז געוועזן פאַרוויסטעט און וועלכע מען דאַרף יעצט בעלעבען.

דערזעלבער מאַן מיט וועלכען איך

45.

ארץ ישראל איד איז שטאָלץ און פריי

איך געה ארום אין די גאסען פון די ארץ ישראל שטעדט, געה אויף פערזאמלונגען, קום אריין אין אידישע קראָמען און קען זיך ניט אָבוואונדערען אויף דעם פרייען, גלייכען און שטאָלצען בליק אין די אויגען פון די אידען אין ארץ־ישראל. איך בין געוועזן אין פערשידענע לענדער, אין פערשיעדענע וועלט־טהיילען און האָב אין קיין אָרט ניט געזעהן אזא פרייע האַלטונג ווי איך האָב געזעהן אין דעם ארץ־ישראל אידען — עס וועט ניט זיין קיין גוזמא ווען איך וועל זאָגען אז צום ערשטען מאָל ווען איך האָב געזעהן א י ד ע ן, אידען וואָס זיינען פולע גאנצע אידען אָהן מורא, אָהן חשבונות, אָהנע צו זוכען צו געפעהלען ווערען דעם גוי — צום ערשטען מאָל ווען איך האב אזעלכע אידען געזעהן איז ווען איך בין געקומען אין ארץ־ישראל.

מיר ריידען און מיר שרייבען אזוי פיעל אין גלות וועגען אידישען זעלבסטבעוואוסטזיין, אידישען נאַציאָנאַלען שטאָלץ אָבער מיר זעהען וועניג דערפון פון יענער זייט פון די גרענעצען פון דער אידישער לאנד. ווי א איד אין ניו יאָרק אדער פאריז אדער לאָנדאָן זאָל זיך איינריידען אז ער איז זעלבסטבעוואוסט אלס איד, איז עס אויך צום גרעסטען טהייל אן איינריידעניש, און מיר ווייסען אליין אז מיר האבען עס ניט. מיר פיהלען אומעדום אז מיר דארפען געפעהלען ווערען אונזערע שכנים, אז מען דארף האָבען אין זינען ביי יעדער זאך, וואָס פאר א מיינונג די גוים וועלען האָבען וועגען אונזערע מעשים און אונזערע דרכים. אן אנדער מאָל לייגען מיר נאָך אריין די טומאה אין דער יראה: דאָס אָדער דאָס דארפען מיר ניט טהאָן, ווייל עס איז א חלול השם, דער אמת איז אָבער אז אונז ארט ניט פאר דעם חלול השם, אונז אַארט מעהר וואס מיר וועלען ציהען אויף זיך די אויפמערקזאמקייט אלס אידען.

און איהר טרעפט אידישע מיליאָנערען אין דער סיטי אין לאָנדאָן אָדער אין וואָל סטריט אין ניו יאָרק אין וועמעס אויגען עס שפיעגעלט זיך אָב אן אינערליכע אונרוהיגקייט, זיי זיינען דערשראָקען, זיי ווייסען אליין ניט פאר וואָס: אפשר איז עפעס אין זיי קענטיג דאָס וואָס עס דארף ניט קענטיג זיין, אפשר גיבען זיי א געלעגענהייט אז א גוי זאָל וועגען זיי א שמייכעל טהאָן און זיי קענען דערפון ניט רוהען, און דער וואָס האָט א גוטע אויג דערקענט אין זיי א נערוועזיטעט וואָס קומט ניט פון פי־

זיי לעבען בעסער. זיי זיינען ווירקליכע פאררעטעהער צו ארץ־ישראל און די אמעריקאנער אידען האָבען זיי אויפ׳ן שוועל ניט געדארפט ארויפלאָזען. די אמעריקאנער אידען העלפען אויסליידי־גען די לאנד פון איהר יוגענד און זיי בע־געהען דערמיט א זינד געגען דער אידי־שער נאציאָן.

איך ערמוטהיג ניט דעם פּלאן פון דעם ירושלים׳ער סוחר. איך האָב נאָר אָנגעריהרט די געוואלדיגע פראגע: זיי־נען מיר יעצט, אין דעם מאָמענט ווען עס דארף געמאכט ווערען די גרעסטע אָנ־שטרענגונג אום צו נעהמען די אידישע לאנד, ווירקליך שוואך אין אידעאליזמוס און איבערגעבענהייט און אין ליעב־שאפט צו ציון ווי די אויבען דערמאָהנ־טע פאקטען שיינען אונז צו איבער־צייגען?!

לאַנד און אַז ד אָ האָט ער ניט צו זוכען ביי אימיצען מוצא חן צו זיין. ער דאַרף ניט צופּאַסען זיינע מעשים צו אימיצענס געשמאַק, א בעל־הבית דאַרף זיך צו קיינעם ניט צופּאַסען. אין ארץ־ישראל איז דער איד דער בעל־הבית. און אין דעם איז אַלץ איינס, דער איד וואָס איז דאָ געבאָרען געוואָרען, דער וואָס האָט דאָ געוואָהנט די גרעסטע טהייל פון זיין לעבען אָדער דער וואָס איז נאָר וואָס אראָב פון שיף. ווען ער שטעלט זיין פוס אויף ארץ־ישראל ערד איז עס זיין היים און ער איז א פרייער מענש.

א איד וואָס קומט אין ארץ־ישראל און קלעטערט אויף א באַרג וועלכען ער ער זעהט צום ערשטען מאָל פיהלט זיך זעהר היימיש אין זיין ארבייט, עס דאַכט זיך איהם אז ער איז דאָ געבאָרען געוואָרען. ווען א איד פאָהרט צווישען פעלדער קוקט ער דארויף ניט מיט פרעמדע אויגען, ער קוקט ווי איינער וואָס איז געוועזען אווֶעקגעפאָהרען אויף א קורצע צייט און ער איז געקומען צוריק אָבנעהמען זיין נחלה, אזוי ווי נעמי איז געקומען קיין בית־לחם נאָכדעם ווי זי איז געוועזען עטליכע יאָהר אין א פרעמדע לאַנד. די 18 הונדערט און מעהר יאָהר וואָס זיינען אוועק פון חורבן, פערשווינדען אין גאַנצען אין א אידען'ס געדאַנק ווען ער קומט אין ארץ־ישראל. די בערג גריסען איהם ווי ער וואָלט זיך אויף זיי געשפּיעלט אין דער יוגענד, דער ים איז זיינער, און די שעהנקייט פון לאַנד מאַכט א י ה ם שטאָלץ, עס איז זיין לאַנד און ער גרויסט זיך מיט איהר.

איך בין געזעסען אין חיפה אין א רעסטאָראַן. ביי דעם צווייטען זייט טיש איז געזעסען אַן ענגלישער אָפיציר און זיין ווייב און זיי האָבען געשמועסט פון ראש־פּנה נעבען וועלכער עס איז פאַראַן אַן ענגלישער לאַגער, דער אָפיציר האָט געלויבט ראש־פּנה און מיין האַרץ איז געוואָרען ברייט, מיין פּולס האָט אָנגעפאַנגען צו שלאָגען הייסער: סטייטש, מען לויבט מ י י נ ע א קאָלאָניע וואָס מ י ר האָבען געשאַפען אין אונזער לאַנד. און איך האָב אין ראש־פּנה בלויז גענעכטיגט צוויי נעכט!

און דער איד פיהלט זיך ניט נאָר אלס דער בעל־הבית אין ארץ־ישראל, ער פיהלט אז ער איז דער העכסטער קולטורעלער עלעמענט אין לאַנד. ניט ער דאַרף צו אימיצען ארויפקוקען נאָר אנדערע דאַרפען ארויפקוקען צו איהם, אויב זיי ווילען ווערען ציוויליזירט. און ווען איהר שטעהט העכער איבער אַן אנדערען קענט איהר איהם ניט נאָכאָהמען און עס ווילט זיך אייך ניט מיט איהם זיך צו רעכענען. און איהר פיהלט דאַן אייער פרייהייט, וועלכע קומט שטענדיג נאָר צוזאַמען מיט אונאבהייניגקייט.

און פרייהייט קומט נאָר ווען אייער צייט איז פאַרנומען מיט אייערע אייגענע אינטערעסען. אין גלות קען א איד ווידמען בלויז א קליינע טהייל פון זיין צייט פאַר אידישע ענינים. ער איז פאַרנומען מיט זאַכען וואָס זיינען פון אידישע אנגעלעגענהייטען. דאָ אין ארץ ישראל לעזט א איד ז י י ן פרעסע; אַלעס וואָס עס קומט פאָר אין לאַנד איז ענג פערבונדען מיט אידישע זאַכען. מיר איז געפעהלען געוואָרען ווי אזוי א איד האָט זיך געקאָכט דערפאַר, וואָס אויף די נייע פּאָסט־מאַרקען איז געדרוקט: "פּלישתינאַ א"י", איז ערשטענס וואָס עפּעס פּלישתינא, וואָס פיר א מחותנים זיינען מיר מיט די פּלשתים, און צווייטענס פאַר וואָס א"י און ניט אין גאַנצען ארץ־ישראל? אָט אזוי זיינען אַלע אינטערעסען אין ארץ־ישראל אידישע, מען טרעט אויף אידישען באָדען, מען רעדט וועגען אידישע אנגעלעגענהייטען און דער מוח איז פול נאָר מיט אידישע ענינים, די נשמה פון ארץ־ישראל אידען איז ניט געשפּאַלטען אויף צווייען: לאַנד־זאַכען בעזונדער און אידישע זאַכען בעזונדער, די לאַנד־זאַכען זיינען אידישע און די אידישע זאַכען זיינען לאַנד זאַכען. די האַרמאָניע וואָס עס איז פאַראַן אין די געדאַנקען און די געפיהלען פון יעדען מענשען וואָס בעלאַנגט צו א פאָלק וואָס זיצט אויף זיין לאַנד, דיעזע האַרמאָניע האַט געפעהלט דעם אידען — די אידען אין ארץ־ישראל האָבען דיעזע האַרמאָניע.

ווילט איהר זעהן א אידען וואָס האָט זיך בעפרייט פון דעם שווערסטען יאָך

זישע נאָר פון גייסטיגע אורזאכען.

און אמאָל טרעפט איהר אין די דאָזי־
גע מקומות ווי א איד פיהלט גאָר גע־
וואלדיג לעבעדיג, ער לאכט העכער פון
אלע, ער איז אזוי "היימיש" אז ער איז
זאָגאר חוצפה'דיג, אָבער דאָס איז בלויז
א פאלשע מאסקע צו פארדעקען זיין
נערוועזיטעט, אין אמת'ן איז ער דאָן
ווי אן איבערגעשראָקענער האָז, און זיין
חוצפה און זיין ארבייטען מעשים איז
ניט מעהר ווי א מיטעל אום צו פערדע־
קען זיין אונזיכערהייט אלס א איד. דאָס
איז ניט מעהר ווי אום צו מוצא חן זיין
ביי זיינע שכנים. אזא סאָרט "פרייהייט"
איז אין אמת'ן די ערגסטע סאָרט שקלאַ־
פעריי.

און דער פשוט'ער איד וואָס האָט
מיט'ן גוי ניט צו טהאָן איז אויך אין
דיעזעלבע לאגע. ער פארגעסט קיינ־
מאָל ניט אז ער איז א שכן, אז אנדערע
זיינען די בעלי־בתים און ער אינטערע־
סירט זיך מיט דאָס וואָס זיי וועלען פון
איהם דיינקען און קלעהרען. דער שמש
אין א בראָנזוויליער שוהל און דער אי־
דישער מולטי־מיליאָנער אין שיקאַגאָ
אָדער אנדערשוואו זיינען אין דעם עהנ־
ליך איינער צום אנדערען, אָבוואָהל דער
שמש האָט פיעל מעהר פרייהייט און
זעלבסטבעוואוסטזיין אלס דער מולטי־
מיליאָנער.

די איינציגע לאנד אויף דער וועלט
וואו דיעזער צושטאנד פון גייסטיגע
שקלאפעריי עקזיסטירט ניט, די איינ־
ציגע לאנד אויף דער וועלט וואו איהר
זעהט פרייע אידען און שטאָלצע אידען
איז ארץ־ישראל. און אלע זיינען אין
דיעזען הינזיכט גלייך. דער פרומסטער
איד פון ניסן באַק'ס שוהל אין ירושלים,
מיט דעם אפּיקורסישטען אפיקורס, דער
קאָלאָניסט אזוי גוט ווי דער שטאָדט
מענש, דער אידישער שטיוועל־פוצער
וואָס זיצט ביין יפו'ער טויער און דער
ספרדישער באנקיר, דער בוכארער איד
אזוי גוט ווי דער ליטוואַק.

עס פאלט דאָ קיין מענשען ניט איין
צו שעהמען זיך א איד צו זיין אין דער
גאנצער און פולער מאָאָס ווי א י ה ם
געפעלט עס צו זיין. עס פאלט דאָ קיינעם
ניט איין צו האָבען אימיצען אנדערש
אין זינען און זוכען צוצודעקען א טהייל
פון זיין אידישקייט. פונקט ווי דער
פראנצויז אין פראנקרייך און דער ענג־
לענדער אין ענגלאנד איז הונדערט פראָ־
צענט פראנצויז אָדער ענגלענדער, ניט
קלעהרענדיג טאָמער וועט עס אימיצען
אנדערש ניט געפעהלען ווערען, אזוי איז
דער איד אין ארץ־ישראל הונדערט פראָ־
צענט איד, ניט האָבענדיג קיינעם אין
זינען, און ניט וועלענדיג אימיצען גע־
פעהלען ווערען. און דער ארץ־ישראל
איד איז אזוי ניט צוליעב חשבונות נאָר
נ א ט י ר ל י ך, ער איז ביי זיך אין
דער היים און ווען א מענש איז ביי זיך
אין דערהיים טהוט ער וואָס איהם גע־
פעהלט און זיין האנדלונג איז פריי,
אונאבהייענגיג און פול מיט ווירדע.

און דער אידישער קאָלאָניסט וואָס
טרעט אויף זיין באָדען, דער אידישער
יונגער מאן אויף זיין פערד וואָס איז
גרייט מיט'ן ביקס אין האנד צו בעשיצען
דעם אידישען ישוב ,דער איד מיט דער
ריעזיגער שטריימעל און לאנגע פאות,
וועלכער שטעקט אריין א פינגער אין
גארטעל און שפּאצירט אין די גאסען פון
ירושלים — דאָס זיינען אלע מענשען
וואָס פיהלען זיך, אז זיי זיינען אין דער
אידישער היים, אז זיי טרעטען אויף
אידישען באָדען און עס איז פאראן אין
זייערע תנועות עטוואָס אזעלכעס וואָס
עס איז אונמעגליך צו געפינען אין די
תנועות פון די אידען פון אנדערע לענ־
דער. דאָס זיינען די תנועות פון בני־
חורין און דאָס קען מען נאָר האָבען ווען
מען פיהלט אז מען איז אין אן אייגענע
לאנד.

איך האָב קיינמאָל ניט געקענט אין
גאנצען פערשטעהן וואָס דאָס איז, איך
האָב נאָר פערשטאַנען אז אין גלות האָ־
בען מיר ניט די אינערליכע פרייהייט
וואָס מענשען דארפען האָבען, קומענדיג
אין ארץ־ישראל האָב איך געזעהן דאָס,
נאָך וועלכעס איך האָב געביינקט מיין
גאנצען לעבען.

אומעדום וואו א איד גיט זיך א קעהר
אין ארץ־ישראל זעהט ער קודם־כל די
גרויסקייט פון זיין פערגאנגענהייט און
אומעדום ווערט איהם דערמאָהנט דורך
אלעס וואָס ער זעהט, אז דאָס איז זיין

.46

אויף דער מוטער רחל׳ס קבר

זעקס אזייגער אין דער פריה זיינען מיר ארויסגעפאָהרען קיין בית לחם. עס איז געווען די וואָך פון סליחות און עס איז געווען מעהר ווי די געוועהנליכע בעוועגונג אויף דעם וועג וואס פיהרט צו בית לחם. אידישע מענער און פרויען פרויען מעהר ווי מענער, זיינען געפאָהרען אויסגיסען זייער הארץ אויף דער מוטער רחל׳ס קבר. פון די געזיכטער פון די פאָהרער האט מען געקענט דערקענען ווער עס פאָהרט מיט א שווערע הארץ און ווער עס פאָהרט א קוק טהאָן אויף די היסטאָרישע פלעצער: דער קבר רחל, בית לחם און חברון.

די וועג קיין בית לחם לאָזט זיך ארונטער פון דעם יפו׳ער טויער, געהט איבער דעם בריק פון גיא בן הנם. זי הויבט זיך נאכהער לאנגזאם ביז זי קומט צו א פלאץ פון וועלכען מען האט א וואונדערליכען בליק אויף ירושלים. שטעהענדיג אין קערידזש און קוקענדיג צוריק אויף דער שטאָדט, וועלכער מיר האבען פערלאָזען האט זיך פאר מיינע אויגען ענטפלעקט די אידישע הויפטשטאָדט אין אזא בילד וועלכע איך האב ביז דאן ניט געזעהן. די קיילעכדיגע דעכער פון ירושלים גיבען א וואונדערליכען חן צו דער שטאָדט פון דער ווייטען, די שפיצען פון די צוויי הויכע שוהלען און פון די געבעט־הייזער פון די אנדערע רעליגיאנען, און די הויכע טורעם־געביידען אויף דעם הר הזיתים גיבען דער אלטער שטאָדט אן איינדרוק פון ווירדע. די טיעפע טהאָלען מיט וועלכע ירושלים איז ארומגערינגעלט טהיילען איהר אָב. די שטאָדט זעהט אויס ווי א גאנץ בעזונדער וועלט פאר זיך, שטעהענדיג אויף אן אינזעל־בארג און טראכטענדיג איהר אייביגען טרוים.

אנטקעגען אונז זיינען געגאנגען אין שטאָדט פיעלע פוסגעהער אראבער און אראבישע פרויען. אין ארץ ישראל געהט מען זעהר פיעל. געהן צופוס איז ביים אראבישען עולם דער בעסטער מיטעל פון פארקעהר. אויב אימיצער האט אן אייזעל ווערט ער בענוצט פאר משא, דער בעל הבית געהט זיך רוהיג צו פוס הינטער זיין אייזעל. די פרויען געהען מיט גרויסע משאות אויפ׳ן קאָפ, גיך און שוויינענדיג אפילו ווען זיי געהען צו עטליכע אין איינעם. א טייל פון זיי זיינען טאטואירט אויפ׳ן פנים. די טאטואירטע פלעצער זיינען אבגעפארבט מיט בלאָהע פארב. דאס מאכט נאטירליך

וואס דער גלות האט אויף אונז ארויפ־געלייגט, אינערליכע שקלאפעריי ? ווילט איהר זעהן א אידען וואס קוקט פריי און גלייך, איז זעלבסטבעוואוסט פון זיין אידישקייט, פון נאגעל פון די פיס ביז די האאר פון קאפ, ווילט איהר זעהן א אידען וואס טראגט זיין קאפ גלייך, איז א איד און קיין אנדער זאך ווי א איד ? פאהרט אין ארץ־ישראל ! דארטען און ניט אין קיין אנדער ארט וועט איהר איהם געפינען.

טער: „און איך, אז איך בין געקומען פון פדן איז ביי מיר געשטאָרבען רחל אין דער לאנד כנען אויפ'ן וועג, ווען עס איז געווען נאָך איין שטיקעל וועג פון אפרת, דאס איז בית לחם". וויפיעל ווייכקייט, וויפיעל הארץ, וויפיעל פּאָעזי איז פאראן אין דיזע ווערטער און ווי וואונדערליך גרויס האט געדאַרפט זיין די ליעבשאפט פון יעקב צו רחל אז ער האט אזוי געקענט שילדערן רחל'ס טויט לאנג, לאנג נאכדעם ווי עס האט פּאַסירט.

דער טויט פון רחל איז אין דער אידישער טראדיציאן איינגעוויקעלט אין די איידעלסטע און נאָבעלסטע געפיהלען. דער נביא שטעלט פאר ווי די מוטער רחל וויינט אויף דעם שיקזאל פון דער אידישער נאציאָן, די גאנצע סימפּאטיע פון א נאציאָן איז אבגעגעבען צו דער אונגליקליכער מוטער און די לאנגע שפעטערדיגע דורות האבען אויסגעוועבט א נעץ פון זיסע לעגענדען וועלכע זיינען באלזאם צו דער אידישער הארץ. רחל איז דער גוטער מלאך וואס מיהט זיך פאר איהרע קינדער וועלכע זיינען אין צרות און פּיין. רחל איז דער סימבאָל פון דער אידישער צדקניות, זי זאגט ניט אויס ווען איהר טאטע בעגעהט דעם מורא'דיגען פערברעכען און ער גיט אוועק איהר געליעבטען צו אן אנדערער. זי איז דער סימבאָל פון ווייכקייט, פון ליעבשאפט. אין איהר איז פערקערפּערט דאס נאָבעלסטע און שעהנסטע פון אלעם וואס די אידישע נאציאָן פערמאָגט.

די געביידע וואס שטעהט אויף רחל'ס קבר צייכענט זיך ניט אויס מיט קיין שעהנקייט. זי איז ניט גאנץ אלט. דעם לעצטען מאָל האט איהר פערריכט ה' משה מאנטעפיארי. די ווענד אינוועניג זיינען פארהאנגען מיט פּרוכת'ן, פיעל פיעל פּרוכת'ן וואס זיינען געשענקט געווארען פון פיעלע פרויען צו בעשיינען די געביידע. עס ברענט דארטען אן אייביגע ליכט. די וואס בעזוכען גיסען אריין אין לאָמפּ א קווערטעל בוימעל און לאָזען זיך מאכען מי שבירך. ווען איך בין דארט געווען איז דער פּלאַץ געווען פול פון פרויען, די מעהרסטע פון זיי האבען ביטער געוויינט. די טרעהרען זיינען געפאלען אויף די תחנות וואס זיי האבען געהאלטען אין זייערע הענד. אין דרויסען ארום דעם קבר פון רחל זיינען פאראן פון אלע זייטען קברים פון אראבער וועלכע האבען געוואָלט זיין בעגראבען ארום דעם הייליגען ארט. דער פלאַץ ווערט געהאלטען אלס א גרויסע קדושה פיר די גלויביגער פון אלע דריי רעליגיאָנען.

פונקט געגען איבער דעם וועג האט מען מיט יאהרען צוריק געקויפט א פלאַץ אום צו בויען דארטען אן הכנסת אורחים פיר די וואס קומען צום קבר און א ישיבה אויף דעם נאָמען פון ר' צבי הירש קאלישער, אבער מען האט גאר ניט געבויט דארטען. האבען די אראבער א טהייל פון דעם פלאַץ פערנומען. איך בין א לאנגע צייט געשטאנען אין דרויסען און האב פון מיין קאָפּ ניט געקענט ארויסשלאָגען דעם געדאנק: אז אָט דאָ אויף דעמזעלבען פוס ערד וואס איך שטעה, איז געשטאנען יעקב און האט צום לעצטען מאָל מיט פארוויינטע אויגען א קוק געטהאָן אויף דעם קבר פון זיין ווייב. איך האב געטראכט וועגען די וואונדער פון דער פערגאנגענהייט, וועגען די מענשליכע נאטור וואס בייט זיך ניט. איך האב געטראכט וועגען דעם צויבער פון טראדיציאָן און די מאכט פון געשיכטע וועלכע פערבינדעט אונז מיט די לאנג פערגאנגענע צייטען און מענשען וואס מאכט אונז אנטהייל צו נעהמען אין זייערע ליידען און פריידען טויזענדער יאהרען נאכדעם ווי זיי זיינען שוין פון דער וועלט אוועק. איז דען דאס ניט דער כח וואס שטויסט אונז קיין ארץ ישראל, איז עס דען ניט די מוטער רחל וואס האט טויזענדער

ניט חנ'עוודיג דער אראבישער פרוי,
וועלכע צייכענט זיך אזוי אויך ניט אויס
מיט שעהנקייט. דערפאר צייכענט זיך
אויס די אראבישע פרוי מיט גבורה. עס
איז ניט זעלטען צו זעהן אן אראבישע
פרוי ווי זי טראָגט א קינד אויפ'ן האנד
און אויפ'ן קאָפּ א גרויסען קאָרב מיט
סחורה און זי לאָזט זיך אזוי געהענדיג
צופוס אין שטאָדט אריין.

מיר פאָהרען פארביי פּרעכטיגע גע־
ביידען, געבויט פון הארטען שטיין,
דריי־פיער עטאזשיגע פּאלאצען. דאס
זיינען קאָנווענטען פיר די פערשיעדענע
רעליגיאנען. ארום די קאָנווענטען זיינען
פערפלאנצט פערשיעדענע בוימען. אלעס
ארום איז בעלעבט. די קריסטליכע רע־
ליגיעזע אנשטאלטען ווערען אויפגע־
האלטען אויף א שעהנערען אין בעסע־
רען אופן ווי די אידישע. די מעהרסטע
פון דיזע סארטען קאָנווענטען זיינען
געבויט אזוי ווי פעסטונגען און מאנכע
פון זיי זיינען אויסגעבויט פון גאנץ
אלטע צייטען.

די געגענד אין וועלכער מיר פאָהרען
ווערט אלע מאָל שעהנער און שעהנער.
די סימנים פון פרוכטבארקייט איז קענ־
טיג אויף שריט און טריט. וואס נעהנ־
טער מיר פאָהרען צו בית לחם אלץ
מעהר איז דער געגענד פערפלאנצט און
אלס שעהנער זיינען די הייזער. איהר
זעהט דאָ ניט די געוועהנליכע אראבישע
ליים־הויז וועלכע מען זעהט אין די
אראבישע דערפער אין ארץ ישראל.
אלעס איז דאָ פון שטיין. די מעהרסטע
פון דיעזע הייזער זיינען אויפגעשטעלט
פון אמעריקאנישע געלד. די יונגענד פון
דיזע מקומות וואנדערן אין אמעריקא,
זיינען דארט אב עטליכע יאהר, קליי־
בען אויף געלד, קומען צוריק און בויען
שעהנע הייזער לעבענדיג פון די פלאנ־
טאציעס. צו דער לינקער זייט פון וועג
צייגט מען מיר אויף א הויז — אן
אמת'ער פאלאץ — דאס בעלאנגט צו
אן אראבער. די הויז רעכענט זיך אין
דעם ווערטה פון פערציג טויזענד פונט.

דער נאָמען בית־לחם (די הויז פון
ברויט) איז זעהר צוגעפאסט צו דער
געגענד אין וועלכען מיר פאָהרען. די
לאנד איז דאָ אזוי פעט פונקט ווי זי
איז שעהן. בית לחם האט געהאט נאָך
א נאָמען אפרתה. וועלכעס שטאמט
אויך פון פרוכטבארקייט אין דער העב־
רעאישער שפראך און ניט אומזיסט איז
עס שוין געווען א צענטער פון בעפעל־
קערונג נאָך אין די גאנץ אלטע צייטען.
קיין בית לחם אנצוקומען מיט זיין צו־
קינד־געהענדע געליעבטע ווייב רחל
האט זיך עס יעקב אבינו געאיילט, אבער
ער האט די שטאָדט ניט געקענט אנ־
ציהען, זי איז געשטאָרבען א גאנץ קור־
צע שטרעקע בעפאָר בית לחם און יעקב
האט איהר בעגראבען אויפ'ן וועג.

פון דער ווייטען זעהט זיך רחל'ס קבר.
עטוואס וואונדערליכעס שטעהט פאר
אייער פאנטאזיע. אָט אויף דיזען פלאץ
האט געוואנדערט מיט באלד פיער טוי־
זענד יאהר צוריק יעקב מיט זיין משפחה
מיט זיינע סטאדעס, זיין געליעבטע
ווייב רחל האט זיך געראנגעלט מיט'ן
טויט. זי האט צום לעצטען מאָל א קוק
געטהאָן אויף איהר ניי געבאָרענעם קינד
און איז אוועק. יעקב בעגראבט איהר
גלייך דאָ אויפ'ן מיטען וועג. ער איז
אין א פרעמדע לאנד און ער קען זיך
ניט העלפען. אלעס וואס ער קען טהאָן
איז אוועקשטעלען א מצבה —- א שטיין
—אויף דעם קבר. ער לאָזט איהר אליין
ליגען אין דעם שטילען פעלד אויף דעם
ברעג פון דיזען בערגעל און ער געהט
ווייטער. אבער יעקב פערגעסט ניט זיין
רחל'ן אפילו נאכדעם ווי די ערד האט
איהר צוגעדעקט. א סך צעהנדליגע יאה־
רען שפעטער, אין דער ווייטער מצרים,
ווען יעקב ליעגט אליין אויפ'ן טויטען־
בעט און ער זעגענט זיך מיט זיין זוהן
יוסף, פערגעסט ער ניט זיין ליעבע רחל
און ער דערמאָנט איהר טראגישען טויט
אויפ'ן מיט'ן וועג מיט ריהרענדע ווער־

.47

בית לחם

ניט ווייט פון רחל'ס קבר, עטוואס לינקס פון דעם וועג קיין חברון ליעגט איינגעטונקט אין פלאנצונגען, אויף א בארג וואס איז העכער ווי דער פלאטץ אויף וועלכען עס שטעהט ירושלים—די שטאדט בית - לחם. מאיעסטעטיש קוקט אראב די אור־אלטע שטאדט אויף דעם גאנצען געגענד ארום, ריכטיג ווי זי וואלט זיך גרויס געהאלטען מיט ״ער געוואלדיגער טראדיציאן וועלכע זי פערמאגט פונקט ווי מיט דער נאטירליכער שעהנקייט מיט וועלכע זי איז ארומגערינגעלט.

לאנגזאם פאהרען מיר ארויף די שטיקעל וועג פון מצבת רחל ביז די שטאדט. בילדער פון אלט פערגעסענע צייטען, פון דער ערשטער קינדהייט פון דער אידישער נאציאן, שווימען ארויף אויף'ן געדאנק וועהרענד די אויג קען ניט זאט ווערען פון די שעהנקייט פון דעם בערגיגען געגענד אין וועלכען מיר פאהרען. מיר געפינען זיך אויף דער שטעלע וואו עס האט זיך אנגעהויבען מיט טויזענדער יאהרען צוריק צו שאפען און וועבען דער האראקטער, דאס לשון, דער גייסט און די געשיכטע פון אונזער פאלק. אט דא אויף דיזע משופע'דיגע פלעצער פון בית לחם איז ארומגעגאנגען די נאבעלע נעמי איידער זי האט עמיגרירט מיט איהר מאן און צוויי זיהן קיין מואב צוליעב א גרויסען הונגער: זי איז געגאנגען "צו די פעלדער פון מואב". אייער בליק קעהרט זיך ניט ווילענדיג צו מזרח, די בערג פון מואב שטעהען דארטען הינטער דעם ים־המלח און אט דארטען הינטער די בערג זיינען עס די פעלדער וואו נעמי האט געוואהנט צעהן יאהר און וואו איהר מאן מיט איהרע צוויי זיהן זיינען געשטארבען. אויף איינע פון די שמאלע וועגען וואס שלענגלען זיך פון די בערג ארונטער צו מזרח זייט איז געווים נעמי געקומען צוריק צוזאמען מיט רות, די מואב'דיגע גוי'שע מיידעל וועלכער איז בעשערט געווען צו האבען דאס גרעסטע גליק פיעלייכט אין דער געשיכטע— צו זיין די עלטער־באבע פון דוד המלך!

און פיעלייכט אויף דיעזער שטיקעל ערד אויף וועלכער עס קייקלען זיך די רעדער פון מיין קערידזש האט דער חשוב'ער "קאונטרי דשענטעלמאן", דער מאגנאטישער בועז אנגעטראפען זיינע שניטער און ער האט זיי געזאגט די וואונדערליכע בעגריסונג "ה' עמכם". אויף וועלכעם זיי האבען איהם געענט־

יאהרען נאכאנאנד אנגעצונדען א פייער פון ביינקשאפט און ליעבשאפט צו ארץ ישראל אין די הערצער פון איהרע צוזייטע און צושפרייטע קינדער פון איין עק וועלט ביז דער אנדערער? האבען דען ניט אונזערע עלטערנס עלטערן פון זייערע קברים ארויסגערעדט צו אונז אין אלע לענדער וואו מיר האבען געוואנדערט אז מיר זאלען דעם קאמפף ניט אויפגעבען? הערען מיר דען ניט ווי דער נביא ענטפערט רחל׳ן אין דעם נאמען פון גאט: כי יש שכר לפעולתך ויש תקוה לאחריתך!

אויף דעם גרונד פון נביא׳ם ווערטער קול ברמה נשמע ווילען אנדערע פארשער זאגען אז רחל ליעגט בעגראבען ניט דא נאר אין רמה, א פלאץ פון צפון צו ירושלים, אבער די פארשער צייגען זיך אמאל ארויס אלס א מיאוכ׳ע אומה. אין פסוק שטעהט אז דאס איז נעבען בית לחם און דאס איז גענוג. און וועגען דאס וואס עס שטעהט קול ברמה נשמע, האט שוין מיין רבי עליו השלום די זאך געסעטעלט, ער האט מיט אונז געלערנט: קול—א שטימע, ברמה—אין דער הויך, נשמע—איז געהערט געווארען. איך בין פאלשטענדיג צופרידען מיט דעם רבי׳ס פירוש און די קשיא פון רמה איז פערענטפערט.

אין איינעם פון די אידישע ספרים ווערט דערצעהלט א שעהנע לעגענדע וועגען דעם קבר. דער קבר איז געווען פון צוועלף שטיינער, געגען יעקב׳ן אין די עלף שבטים (ביז בנמין וועלכער איז געבארען געווארען ווען רחל איז געשטארבען.) יעקב׳ס שטיין איז געווען זעהר א גרויסער, האבען איהם די גוים גע׳גנב׳עט און אריינגעשטעלט אין וואנד פון זייערע א קירכע. אויף מארגען האבען זיי געפונען אז דער שטיין ליעגט ווידער אויף דעם קבר. זיי האבען איהם ווידער אריינגעמויערט אין וואנד אבער אויף מארגען איז ער ווידער געווען אויפ׳ן קבר, אזוי האט פאסירט א סך מאל ביז וואנען זיי האבען אויפגעהערט איהם צו נעהמען.

דעם. דער גרויסער נביא עמוס פון תקוע (תקוע איז ניט ווייט פון בית לחם) בעריהמט זיך: "גאט האט מיר גענומען פון הינטער די שעפסען און האט מיר געזאגט: געה זאג נביאות אויף מיין פאלק ישראל". אלישע איז צוגענומען געווארען צו דער נבואה גלייך פון פעלד. דער גרויסער קעניג־דיכטער האט ניט געקענט האבען קיין שעהנערע יוגענד ווי צו פאשען דא אויף די וואונדער־שעהנע בערגלאך רעכטס און לינקס פון בית־לחם די שעפסען פון דעם אלטען ישי. א איד א בעל־הבית פון די סאמע פני פון בית־לחם. דא ערגעץ, אפשר אויף דעם בערגעל רעכטס פון וועג איז געזעסען דער בלאנדער שעהנער אינגל און האט געטרוימט וואונדערליך זיסע נגונים אזוי אז ער איז בעריהמט געווארען אין גאנצען געגענד אלס א שפיעלער און ווען מען האט ז׳עב מעלאנכאלישען שאול געדארפט פערטרייבען זיין מרה שחורה האט מען ניט פארגעשלאגען קיין אנדערען ווי דוד'ן ער זאל מיט זיין הארף פארטרייבען די וואלקענס פון דעם פנים פון קעניג. אי, אבער דער שעהנער אינגעל האט געבראכט אין קעניג'ס הויז נאך גרעסערע וואלקענס ווי די וועלכע ער האט פארטריבען. די זיינען געווען פאליטישע חמארעס וועלכע זיינען ווי אלע וויסען אפט די ערגסטע פון אלע חמארעס.

אין א געוויסען פריה מארגען איז גאנץ בית־לחם אויפגערודערט געווארען פון א געוואלטיגער פאסירונג. שמואל הנביא איז ערשיענען אין שטאדט, האט געשיקט רופען דעם אלטען ישי, האט ארויפגעגאסען א "הארן פון בוימעל" אויף'ן קאפף פון דעם שעהנעם אינגעל וועלכעם האט בעדייטעט אז דער קליינער פאסטוכעל איז געזאלבט געווארען אלס קעניג אויף די אידען. קיין וואונדער וואס דער יונגער דוד האט זיך אזוי פאראינטערעסירט גלייך נאכדעם אין דער פאליטיק און עס האט איהם געצויגען צו נעהמען אן אנטהייל אין דער מלחמה מיט גלית און מיט די פלשתים. און אין א שעהנעם פריהמארגען האט זיך דער יונגער דוד געלאזען אויף איינעם פון אט דיזע וועגעלעך וואס געהען ארונטער פון בית־לחם מיט צעהן ברויטלאך און צעהן קעזלאך פראוויאנט פאר זיינע עלטערע ברידער וואס האבען געדיענט אין דער ארמיי פון שאול'ן. אין א קורצע צייט שפעטער איז דער בית־לחם'ער פאסטוך געגאנגען אן דער שפיצע פון שאול'ס ארמיי מיט דעם קאפף פון גלית אין זיין האנד.

אין קעניגליכען הויף האט דוד זיין בית־לחם ניט פארגעסען. און ווען עס איז געווען עפעס א יום־טוב פלעגט ער זיך אראבכאפען אהיים צום אלטען טאטען. דוד איז געווען ניט נאר א העלד און דיכטער, ער איז געווען א זעהר ווארימער זוהן וועלכעס איז אפשר די גרעסטע מעלה וואס א מענש קען האבען. די וועג צו צפון אויף וועלכע דער העלד־משורר, דער איידים פון קעניג און רעוואלוציאנער איז געלאפען אזוי אפט איז העכסט וואהרשיינליך דיעזעלבע וועג אויף וועלכע מען פאהרט יעצט קיין בית לחם. דער פערפאלגטער גבור האט געזוכט טרייסט אין דיעזע שטילע רוהיגע מקומות ארום בית לחם אויף וועלכע עס איז יעצט אויסגעשפרייט אזא זיסע שטילקייט ווי עס איז געווען מיט דריי טויזענד יאהר צוריק. אין דיעזע מקומות וואו ער איז געווען אזוי גליקליך און אזוי פריי אלס דער פאסטוך פון זיין טאטענס שעפסען, איידער ער האט דערקענט שאול'ס הויף און די פאליטיס.

דוד איז שטענדיג געבליבען א בית־לחמ'ער זיין גאנצען לעבען. ער איז געבליבען דער דיכטער־פאסטוך אפילו ווען ער האט געטראגען די קרוין פון דער אידישער מלוכה אויף זיין קאפ. דוד איז דער משורר פון דעם פשוט'ן מענשען, דער משורר פון דער איינפאכער מענשליכער נאטור, דער דיכטער פון מענשענס פריידען און ליידען: "בוינ־צו. גאט דיין אויער — זינגט דער זיסער זינגער פון ישראל. — ענטפער מיר ווארום איך בין ארעם און געדריקט". נאך האט קיין מענש ניט אזוי גערעדט צו דער פשוט'ער מענשליכער הארץ ווי בן־ישי. אלע פארשטעהען איהם. אלע פיהלען איהם און יעדער קען זיך מיט איהם צוזאמענגיסען אין זיין געזאנג. אין דוד

פערט "יברכך ה'", בעגריסונגען וועלכע
קלינגען נאך שעהנער ווי אפילו דער
שעהנער היינטינגער "שלום!" מיט וועל־
כען מען בעגריסט היינט איינע די אנ־
דערע אין ארץ־ישראל, אבוואהל די
"שלום" בעגריסונג איז אויך זעהר אן
אלטע. די צנועה'דיגע רות האט דא ער־
געץ איהרע זאנגען געקליבען און האט,
ווען זי איז הונגעריג געווארען, איינגע־
טונקט איהר פת (ברויט) אין עסיג,
פונקט ווי די אראבער היינט ווען עם
"דינער" אין פעלד בעשטעהט מעהרס־
טענס פון א סארט גראבען ברויט וועל־
כען זיי רופען פיתה. דער גוטער בועז
האט אויך ניט פארגעסען אנצוזאגען
דער פרעמ־ער מיידעל אז אויב זי וועט
ווערען דארשטיג, זאל זי געהן צו די
כלים און זי זאל טרינקען פון "דאס
וואס די באים וועלען אנשעפען". דער
וואס איז ניט געווען אין ארץ־ישראל אין
די הייסע צייט פון שניט וויים ניט וואס
עס מיינט צו זיין דארשטיג. די פראגע
פון טרינקען איז די ערשטע זאך אין
ארץ־ישראל ווען מען געהט ארוים פון
שטאדט. נאר אט רוקען מיר זיך צום
ברעג פון שטאדט, עס איז הנכסט
וואהרשיינליך אז דא אויפ'ן שפיץ בער־
גיל וואו עס פאנגט זיך אן די ערשטע
גאס פון בית לחם איז געווען דער "טויער
צו וועלכען בועז איז געקומען אום צו
מאכען דעם זעהר וויכטיגען געשעפט צו
געפינען אימיצען וואס זאל "אויסליי־
זען" דער ארימער רות און איהר
נחלה. געווים איז געווען דער "טויער
פון שטאדט" אין אלע שטעדט אין ארץ־
ישראל דער בעסטער פלאץ פאר א
קאורט, פיר האנדעל און פיר אלע
קהל'שע אנגעלעגענהייטען. דער "טויער
פון שטאדט איז שטענדיג געווען פול
מיט מענשען: די וואס געהען ארוים און
די וואס קומען פון פעלד. דא האט מען
שטענדיג געקענט קריגען עצות ווען א
וויכטיגע ביזנעס האט געדארפט געשלא־
סען ווערען, דא האט מעז שטענדיג גע־
קענט געפינען עטליכע זקנים, עהרוויר־
דיגע בירגער אויף וועמעס יושר מען קען
זיך פערלאזען אויב עס האנדעלט זיך
וועגען א סכסוך. בועז האט דא געווים
ניט געהאט קיין שוועריגקייטען אויס־
צוגעפינען די צעהן זקנים וועלכע ער
האט גענומען אום צו סעטלען די רות־
אנגעלעגענהייט. קיין "לומדים" האבען
די זקנים ניט געדארפט זיין און אפילו
שרייבען א קאנטראקט האט מען אויך
ניט געדארפט, ווי עס שילדערט אונז
אונז שעהן דער פסוק אין דער וואונדער־
ליכער מגילת רות: "און אזוי האט מען
אמאל געטאן ביי אידען אז מען האט גע־
דארפט עפעס אויסלייזען אדער אויס־
בייטען צו בעשטעטיגען אירגענד וועלכע
זאך פלעגט איינער אראבציהען זיין שוה
און דאס נעבען דעם אנדערען און דאס
איז געווען דער דאקומענט ביי אידען".
דורך אן אראבגעצויגענע שוך האט בועז
געקריגען רות'ן ווען גאנץ בית־לחם איז
געשטאנען אין טויער און זיינען געווען
עדות פון דעם אבמאך. אז אבמאך פון
וועלכען ביידע האבען קיין חרטה גע־
האט. און גלייך דארטען אויפן ארט האט
"דאס גאנצע פאלק וואס אין טויער" און
די זקנים געזאגט די שעהנע ברכה פון
יענער צייט צו א חתונה: "זאל גאט גע־
בען אז די אשה וואס קומט צו דיר אין
הויז זאל זיין אזוי ווי רחל און אזוי
ווי לאה וועלכע האבען ביידע געבויט די
הויז פון ישראל", א ברכה וואס איז אזוי
נאאיוו, אזוי נאטירליך, ווי עס קען נאר
זיין ביי א יונג פאלק וואס האט ערשט
אנגעפאנגען צו וואקסען און זיך איינ־
ווארצלען. בית־לחם איז געווים געווען
די אידיש'סטע אידישע שטאדט אין
ארץ־ישראל און אין דעם אידישען לע־
בען פון בית לחם ווי עס ווערט געשיל־
דערט אין תנ"ך זעהען מיר די ריינקייט,
די הייליגקייט און די ערהאבענע איינ־
פאכהייט פון דער בויערן־נאציאן וועלכע
די אידען זיינען געווען. ניט אומזיסט
איז פון בית־לחם ארויסגעשפרונגען דער
העלד פון דער אידישער אומה. דער
שעפפער פון די איינהייט פון דער אי־
דישער נאציאן און דער גרינדער פון דער
אמת'ער אידישער מלוכה.

דא אויף די בערגלאך האט דער איינגעל־
פאסטוך געפיהרט זיינע סטאדעס שעפ־
סען. פילע ריעזען פון די אידישע געשיכ־
טע זיינען געקומען פון הינטער די סטא־

בען איינגעשטעלט זייערע לעבענס וועט ער ניט טרינקען" און דאס איז געווען איינע פון די איידעלסטע און וואונדערבארסטע טהאטען וואס איז אמאל געטאן געווארען פון א דיינקער און עס ענטדעקט פאר אונז די שעהנסטע זייט פון דוד'ס שעהנע נשמה. דער ברונען איז ניט אנדערש ווי אנדערע ברונען'ס און אויסוועניג איז אויף איהם גאר ניט קענטיג זיין גרויסער היסטארישער יחוס.

בית־לחם איז זעהר פערהייליגט ביי קריסטען. לויט זייערע א לעגענדע איז דא געבארען געווארען דער גרינדער פון קריסטענטום. אין בית־לחם איז פאראן די עלטעסטע קירכע אויף דער וועלט. פרייע פארשער פון קריסטענטום בעהויפטען אז די קריסטען האבען איבערגעטראגען דעם געבורטס־פלאטץ פון גרינדער פון קריסטענטום פון נצרת קיין בית־לחם אום צו געפינען פיר איהם א פארבינדונג מיט די מלכי בית דוד. כמעט אלע איינוואהנער פון בית־לחם זיינען קריסטען. אידען זיינען דא ניטא. דא געהט און א לעבעדיגע פאבריקאציאן פון פערלמוטער, ארבייט וועלכע ווערט פאבריצירט פיר רעליגיעזע און סואוועניר צוועקען. בית־לחם איז רייכער ווי אנדערע־שטעדט אין ארץ־ישראל, ווייל אויסער וואס דא קומט אריין א סך געלד פון דער קריסטליכער וועלט צוליעב די פערהייליגונג פון בית־לחם איז פאראן פאר בית־לחם א קוועלע — א גרעסערע פאר געלד: אמעריקא. די בית־לחם יוגענד געהט קיין אמעריקא. פארדיענט דארטען געלד און קומט צוריק מיט פולע קעשענעס אמעריקאנער דאלארס. אלע יאהר געהט אריין קיין בית־לחם א האלב מיליאן דאלאר און דערמיט קויפען די בית־לחמ'ער קריסטען ערד און נחלאות ארום שטאדט, בויען נייע הייזער אין שטאדט און פיקסען די אלטע. אט זיי — האט צו מיר געזאגט א איד פון ארץ־ישראל — עוסק'ען אין ישוב ארץ־ישראל אויף א ריכטיגען אופן. זיי האבען ניט קיין ועד־הצירים, טרייבען ניט קיין פאליטיק, מאכען ניט קיין אסיפות און רעש'ען ניט א וועלט ווי מיר טוען. זיי קויפען, קויפען און קויפען, ערד און ערד, און בויען בויען און בויען. ווערענד מיר וואס מעהר מיר טומלען אלץ ווייניגער טוען מיר.

איך האב זיך אבגעשטעלט נאך אמאל א קוק טהאן אויף דוד'ס שטאדט. אלץ איז אזוי מורא'דיג פרעמד, אויסגעטונקט אין צלמים, איך האב געפיהלט ווי עטוואס שווערעס ליגט מיר אויפ'ן הארצען! —איך האב איינגעהאלטען מיינע טרערען.

תפלות האט איהר שטענדיג דעם "ריח פון פעלד וועלכען גאט האט גע־בענטשט", עס הערט זיך אין זיי דער אבקלאנג פון אלעס וואס איז שעהן און ערהאבען אויף דיעזע פעלדער פון בית־לחם. דוד'ס שפעטערדיגע חטאים זיינען גרויסשטעט־גע, שטורמדיגע, קעניגליכע אבער אלע זיינע מעלות זיינען בית־לחם־'דיגע. און זיכער איז אז אין בית־לחם, זיך אומקעהרענדיג פון פעלד אין אבענד האט דוד צום ערשטען מאל דער־פיהלט דאס וואס עס איז נאכהער אויס־געצייגט געווארען אין תהלים: "אז איך זעה דיינע הימלען, די ארבייט פון דיינע פינגער, די לבנה און די שטערן וואס דו האסט געשאפען; וואס איז דער מענש וואס דו געדיינקסט איהם און דער זוהן פון דער ערד וואס דו דערמאהנסט זיך וועגען איהם", "גאט אונזער האר ווי שטארק איז דיין נאמען אין דער גאנצער וועלט". און אן אנדער מאל האט דוד געקוקט איבער די הימלען פון בית לחם און האט געזונגען: "די הימלען דער־צעהלען די עהרע פון גאט און די ארבייט פון זיינע הענד זאגט די הימעלשע אויס־שפרייטונג." די זיסקייט פון דוד'ס בית־לחם'דיגען לעבען פיהלט זיך אין דעם וואונדערליכען קאפיטעל כ"ג פון תהלים: "א געזאנג צו דוד'ן. גאט איז מיין פאסטוך. קיין זאך פעהלט מיר ניט. ער לאזט מיר אברוהען אין א פלאץ פון גראז, ער פיהרט מיר אויף די וואסערען פון רוהע. ער ערקוויקט מיין נשמה". די רייכע שילדערונג פון דער נאטור נאך א רעגען שטאמט געוויס אויך פון בית־לחם. דער משורר זאגט צו גאט "דו האסט זיך דערמאנט אן דער ערד, האסט איהר געגעבען טרינקען, האסט איהר זעהר רייך געמאכט. א טייך פון גאט פול מיט וואסער — — די וואהנונגען פון דער מדבר טריפען פייכטקייט און די בערגלאך זיינען ארומגעגארטעלט מיט פרייד. די לאנקעס האבען זיך אנ־געטאן מיט שעפסען און די טאלען זיי־נען איינגעוויקעלט מיט תבואה, זיי שא־לען און זיי זינגען."

בית־לחם האט געלייגט איהר שטעמ־פעל ניט נאר אויף דער אידישער גע־שיכטע נאר אויך אויף אונזער נאציא־נאלע פאעזי דורך אונזער גרעסטען נא־ציאנאלען דיכטער דוד מלך ישראל! די טוי פון די פעלדער פון בית־לחם האט פריש געהאלטען אידישע הערצער טוי־זענדער יאהרען אין אלע טהיילען וועלט און עס וועט פריש האלטען אזוי לאנג ווי די אידישע נאציאן וועט עקזיסטירען אויף דער וועלט. בית־לחם האט אונז אבער געגעבען ניט בלויז דוד'ן אליין. עס האט אונז געגעבען דעם ערשטען גרויסען אידישען פעלד מארשאל נאך יהושע בן נון—דער קאמאנדיר פון דוד'ס ארמייען און דער בעזיעגער פון ירושלים: יואב בן צרויה און זיינע ברי־דער די גבורים. דאס שטעדטעל האט צוגענומען צופיעל גרויסקייט אין דער אידישער פערגאנגענהייט, אלע אידי־שע שטעדט פון ארץ־ישראל, אויסער ירושלים מעגען איהר מקנא זיין.

נעבען בית־לחם צייגט מען דעם ברו־נען פון וועלכען דער קעניג דוד האט זיך פארוואלט טרינקען וואסער אין רעכ־טען מיטען היץ פון א שלאכט מיט די פלשתים. דער קעניג איז געווען דאר־שטיג און נאר א קעמפפער אין מיטען קריעג אויף דעם הייסען באדען פון ארץ־ישראל קען דארשטיג זיין און די פאנ־טאזיע האט זיך איהם צושפיעלט: ווי גליקליך וואלט ער געווען ווען ער זאל יעצט קריגען א טרונק וואסער פון דעם ברונען פון בית לחם נעבען טויער! דער היימישער קאלטער ברונען וואס האט אזוי פיעל פערגניגען פערשאפט דוד'ן אין די אמאליגע צייטען. אבער בית לחם איז געווען הינטער דער ארמיי־ליין פון די פלשתים. די דריי בית־לחם'ער גבורים ביי וועמען יעדע געפאהר איז געווען א שפיעלכעל, האבען דערהערט דעם קעניג'ס וואונש, האבען זיי דורכ־געבראכען די מחנה פון די פלשתים, אנ־געשעפט וואסער פון דעם ברונען וואס נעבען טויער און געבראכט דוד'ן, אבער דער גרויסער דוד האט געפיהלט אז איינצושטעלען די לעבענס פון דריי מענ־אימיצען דאס טאר זיך אפילו קיין קעניג אויך ניט ערלויבען. ער האט ערקלעהרט אז די "בלוט פון די מענשען וואס הא־

ארייַנצוזעצוושען צווישען די אלע גוטע זאכען וואס עס וועט דאן פאסירען אויף די רייכטהום וואס ירושלים וועט האבען אין בעצוג צו וואסער. ער זאגט: און עס וועט פאסירען אין יענעם טאג וועלען ארויס פרישע וואסער פון ירושלים — — עס וועט זיין אין זומער און אין ווינטער. קיין גרעסערע ברכה פיר דער טרוקענער אידישער הויפטשטאדט האט מען זיך ווירקליך ניט געקענט ווינשען.

אבער וואס האבען די אמאליגע איינוואהנער פון ירושלים געטהאן אים זיך צו פערזארגען מיט וואסער און וואס טהוט מען היינט מיט דער וואסער־פראגע אין ירושלים? ווען מען קען ניט קריגען גענוג וואסער פון דער ערד זוכט מען א הילף אין די וואסער פון הימעל. ירושלים האט געטרונקען, און טרינקט נאך היינט אויך א גרויסע מאאס רעגען וואסער, וועלכעס איז א סך געשמאקער ווי מען דענקט געוועהנליך אין לענדער וואו מען טרינקט עס ניט. אזוי ווי אבער אין ארץ ישראל געהט די מעהרסטע טהייל פון יאהר גאר קיין רעגען און אין פערלויף פון א סיזאן געהען די רעגענס מיט א געוואלדיגען שטורם, האבען זיך די איינוואהנער פון ירושלים פון די פריי־הערינגסטע צייטען זיך אויסגעלערענט צו אנזאמלען אין דעם רעגען־סיזאן אזוי פיעל וואסער, ווי עס איז נאר מעגליך אום זיי זאלען דערפון קענען טרינקען און זאלען עס האבען פיר אנדערע צוועקען פיר דעם גאנצען יאהר.

צו אנזאמלען די רעגען־וואסער האט מען זיך בענוצט אמאל אזוי ווי מען בע־נוצט זיך היינט מיט "בורות", גריבער אויסגעהאקט אין דער שטיינערנער ערד פון ירושלים און אויסגעפלאסטערט דעם גרונד און די וואנד מיט צעמענט אדער אנדערע אזעלכע מאטעריאלען וואס האל־טען אויף די וואסער, אזא מין גרוב האט געהאט אין זינען דער תנא ווען ער האט געזאגט אויף איינעם פון זיינע תלמידים, אז ער איז א "בור סיד" וואס פערלירט ניט קיין איין טראפען, וועלכעס מיינט, אז דער תלמיד האט א גוטען זכרון. דער צוועק פון דיעזע בורות איז, אז דאס וואסער זאל זיך דארטען האלטען לאנגע לאנגע חדשים. יעדער בעל־הבית האט געהאט און האט היינט אין ירושלים אזא בור אין מיטען פון הויף, די רעגען־וואַ־סער לויפט אראב פון די דעכער פון די הייזער ארום אין הויף אויף דעם ברייטע געפלאסטערטען צודעק פון דעם בור און פון דארטען אין דעם בור וועלכער האט א צודעק און א שלאס. דער בור איז איי־גענטליך אן אונטער אירדישער צימער אונטער דעם פלאר פון הויף וועלכעס דיענט פאר'ן בור אלס דאך און דאס איז דער וואסער־מאגאזין פאר די וואס וואהנען אין הויף. די וואסער איז צימליך קאלט אפילו אין די הייסעסטע מאנא־טען פון יאהר א צייט לאנג נאכדעם ווי זיי האבען זיך אנגעזאמעלט. די פריש־קייט פון די וואסער ווענדעט זיך נאַ־טירליך א סך אין דעם צושטאנד אין וועלכען די בור געפינט זי. וואס ריינער דער בור איז אלץ בעסער פרישער איז געזינטער איז דאס וואסער. אויף די עפענטליכע פלעצער אין ירושלים זיינען יעצט אויסגעהאנגען ארדערס פון דער רעגירונג, אז בעפאר עס פאנגט זיך אן דער רעגען־סיזאן זאל יעדער בעל־הבית אונטערזוכען דעם צושטאנד פון זיין בור זאל עס אויסרייניגען און פאריכטען אלעם וואס עס דארף פאריכט ווערען אויב ניט וועט ער ווערען בעשטראפט. צו עס זיינען ארויסגעגעבען געווארען אזעל־כע ארדערס אין די אלטע צייטען אויך, אדער אז קיין רעגירונג האט זיך ניט ארייינגעמישט אין די בעציהונגען פון א ירושלים'דיגען בעל־הבית אין זיין בור, ביז וואנען עס איז געקומען די ענגלישע רעגירונג—דאס איז א זאך וואס האט ניט צו טהאן מיט דעם אינהאלט פון די־זען ארטיקעל. אין ירושלים איז היינט דא א וואסער־לייטונג וואס ווערט געטריבען דורך מאטאר־קראפט פון דעם קוואל "על

.48

ברכות שלמה

ניט ווייט פון בית־לחם אויף דעם גוטען און שעהן־געשלענגעלטען וועג פון ירושלים קיין חברון, אין א טהאָל צווישען הויך־שפּיציגע בערג ליגען די בעריהמטע וואסער ־ רעזערוואוּארען פון שלמה־המלך. נאָר בעפאר איך בעשרייב דיזע רעזערוואוּארען איז נעטהיג צו אָבשטעלען זיך א ווײלע אויף דער וואסערפראגע אין ירושלים וועלכע איז געווען וויכטיג פיר די איינוואָהנער פון דער הייליגער שטאָדט מיט צוויי טויזענד יאָהר צוריק פונקט ווי עס איז וויכטיג היינט.

ירושלים ליעגט אויף הויכע שטיינינע בערג וואו עס איז אונמעגליך צו בעקומען וואסער פון דער ערד. דאס איינציגע ביסעל וואסער וועלכע געפינט זיך אין דער געגענד פון און ארום ירושלים איז דער קוואל "השלח", וועלכער געהט ארויס פון אונטער די בערג אויף וועלכע אונזער אלטע הויפּטשטאָדט שטעהט. עס איז זיכער, אז דיזער קוואל איז די אורזאכע וואס האט נאָך אין די גאַנץ אלטע צייטען, טויזענדער יאָהרען איידער די אידען זיינען געקומען אין ארץ־ישראל, געבראכט מענשען זאָלען זיך דאָ בעזעצען. אין אזא לאנד ווי ארץ־ישראל, וואו עס איז ניטאָ קיין סך וואסער האט מען שטענדיג געגרינדעט דערפער און שטעדט אין די שכנות פון א קוואל. דער "השלח" איז געווען דער מאגנעט וואס האט אהער געצויגען די פערשיעדענע ראסען וואס האבען ארומגעוואנדערט אין די בערג אויף וועלכע ירושלים שטעהט, נאָך איידער דער ערשטער איד איז ערשיענען אין דער לאנד כנען. אָבער דער "השלח" פערמאָגט וואסער בלויז פיר א זעהר קליינע בעפעלקערונג אויסער דעם וואס זיינע וואסער זיינען ניט געשמאק און אזוי שנעל ווי די בעפעלקערונג פון ירושלים איז געוואָרען בעדייטענד האבען די איינוואָהנער געדאַרפט זוכען מיטלען ווי אזוי זיך צו בעזארגען מיט וואסער.

די שארפקייט פון דער וואסער פראגע אין ירושלים קען מען אמבעסטען זעהן וואָס דער נביא זכריה אין זיינע נבואות אויף די שפּעטערדיגע גליקליכע צייטען וואס עס וועלען אמאָל אין דער צוקונפט קומען אויף ירושלים האט ניט פארגעסען

פען אויסמיידען געוויסע פּלעצער וועלכע זיינען געוועזן שווער דורכצובויערן. איינער פון זיי געהט פאַרביי רחל׳ס קבר, געהט פערשיעדענע מאָלען אַרויף און אַראָב לויט די הויכקייט און ניעדריגקייט פון די געגענדען וועלכע ער לויפט דורך. דער צווייטער איז נאָך מעהר געדרעהט ווי דער ערשטער און ער האָלט צוואַנציג מייל די ליינג פון די רעזערוואָארען ביז ירושלים. ביידע קאַנאַלען קומען זיך צוזאַמען נעבען ירושלים און לויפען צו דעם הר־הבית.

שלמה׳ס רעזערוואָארען ליעגען, ווי איך האָב אויבען געשריבען, אין א שמאָלען טהאָל צווישען שאַרפע בערג פון וועלכע די וואַסער מוז לויפען מיט שטורם אין די רעזערוואָארען אין צייט פון רעגען. עס זיינען פאַראַן דריי ברכות. די צווייטע איז אַזוי פיעל ניעדריגער ווי די ערשטע אַז איהר אויבערשטער ברעג איז ניעדריגער ווי דער גרונד פון דער ערשטער. אויף אַזאַ אופן קען מען שטענדיג אָבפיהרען, אויב מען דאַרף, די גאַנצע וואַסער פון דעם אויבערשטען רעזערוואָאר אין דעם צווייטען. דער גרונד פון דער צווייטער ברכה איז פונקט אַזוי הויך איבער דעם ברעג פון דער דריטער ווי עס איז הויך די ערשטע איבער דער צווייטער. יעדע פון די רעזערוואָארען קען ענטהאַלטען א ריעזיגע מאָאָס וואַסער. די ערשטע איז 380 פוס לאַנג און 236 פוס ברייט. זי איז 25 פוס טיעף. זי איז אויסגעהאַקט אין פעלזען טהיילווייז אָבער איז געבויט פון שטיינערנע ווענט. גרויסע טרעפּ פיהרען אַרונטער ביז דעם גרונד פון דער ברכה. די צווייטע איז גרעסער ווי די ערשטע. זי האָלט 423 פוס די ליינג און 250 פוס די ברייט. זי איז 39 פוס די טיעף. די דריטע איז די גרעסטע פון אַלע. זי איז 582 פוס לאַנג, 207 פוס די ברייט און איז גאַנצע 50 פוס טיעף. צווישען דער ערשטער ברכה איז אָבגערוקט פון דער צווייטער 160 פוס. די צווייטע איז אָבגערוקט פון דער דריטער 248 פוס. אַלע דריי רעזערוואָארען צוזאַמענגענומען פון דעם אָנפאַנג פון דעם ערשטען ביז דער ענדע פון דעם דריטען האַלט מעהר ווי אַ דריטעל פון א מייל. די ריעזיגע רעזערוואָארען זיינען פון אַלע זייטען און אויפ׳ן גרונד אויסגעלייגט מיט צעמענט. ווען איך בין געווען ביי די ברכות איז דאָרטען געווען זעהר ווייניג וואַסער. איך בין אַראָב אויף די ברייטע טרעפּ. פון איין וואַנד וועלכעס איז ניט געבויט נאָר אויסגעשניטען אין פעלזען, האָט זיך געגאָסען א קוואַל וואַסער וואָס קומט אַרויס פון דעם באַרג נעבען דער ברכה. עטליכע אַזעלכע קוואַלען עפענען זיך אין די ברכות, אָבער זיי זיינען ניט גענוג אָנצופילען די גרויסע רעזערוואָארען. צו די רעזערוואָארען זיינען צוגעפיהרט געוואָרען קאַנאַלען וואָס האָבען געבראַכט וואַסער פון אַזעלכע קוואַלען וואָס זיינען ניט ווייט פון דעם געגענד אין די בערג. די דריי ברכות האָבען אַלזאָ געדיענט אַלס אַ זאַמעל־פּלאַץ פיר פיעלע וואַסער־קוועלען אום פון די ברכות דורך די צוויי פריהער דערמאָנטע גרויסע קאַנאַלען געבראַכט צו ווערען קיין ירושלים. די דריי רעזערוואָארען זיינען געווען די צענטראַלע פיר אַלע די וואַסערען וואָס מען האָט געקענט ברייגען פון דרום זייט קיין ירושלים.

ווען, און דורך וועמען זיינען שלמה׳ס רעזערוואָארען און די קאַנאַלען פון דאַנען צו ירושלים געבויט געוואָרען? דאַרויף זיינען קיין קלאָרע בעווייזע ניטאָ. אַן אַלטע טראַדיציאָן זאָגט, אַז דאָס וואָס עס שטעהט געשריבען אין קהלת: עשיתי לי ברכות מים. מיינט מען דערמיט דיזע רעזערוואָארען, און דאָס וואָס עס שטעהט ווייטער עשיתי לי גנות ופרדסים מיינט אַז נעבען די ברכות אַראָב אין טהאָל זיינען געווען שלמה׳ס גערטנער. דאָרטען וואַקסען נאָך היינט וואונדערליכע פרוכטען אַראָב אין וואַדי אַרטאַס. אַנדערע אָבער זאָגען, אַז די ברכות זיינען געבויט געוואָרען א קורצע צייט פאַר׳ן חורבן פון צווייטען בית המקדש פון די רוימער. זיי בויען דאַרויף, וואָס יאָזעפוס פלאַוויוס שרייבט אין זיין בוך,

ארוב" וואס איז נעבען די ברכות שלמה.
אבער עס איז ניט גענוג פאר דער שטאָדט
אהן די וואסער פון די בורות.

אבער די בורות זיינען אויך ניט גע־
נוג, און זיינען קיינמאָל ניט גענוג גע־
ווען, צו פערזאָרגען אזא שטאָדט ווי
ירושלים מיט וואסער און מען האָט גע־
דאַרפט זוכען אנדערע מיטלען. דער
צווייטער מיטעל נאָך די בורות איז גע־
ווען די ברכות, וועלכע דער רבי פלעגט
אונז פערטייטשען די "סאַזעלקעס" און
וועלכעס מיינט געמאכטע רעזערוואָ־
ארס וואו די רעגען־וואסער און אנדערע
וואסערען קלייבען זיך אויף אום נאכ־
הער צו ווערען פארנאנדערגעשפרייט
פיר די נוצען פון די איינוואָהנער.
אזעלכע ברכות פלעגען געמאכט ווערען
אויף דעם זייט אָדער די פים פון די
בערג און פלעגען לייכט אָנגעפילט ווע־
רען מיט וואסער נאָכ'ן רעגען. זיי פלע־
גען ווערען אויסגעהאַקט אין דעם שטיי־
נערנעם גרונד. אזעלכע ברכות זיינען
געווען אייניגע נאָך אין די גאנץ אלטע
צייטען, אין דער צייט פון די מלכים
אין ירושלים, איינע פון זיי איז דער־
מאָנט זעהר פּראָמינענט אין ישעיה.
דאָס איז געווען דער אויבערשטער רע־
זערוואָאר אין דעם אויבערשטען טהייל
פון שטאָדט נעבען וועלכער ישעיה האָט
איבערגעגעבען דעם קעניג אחז א זעהר
וויכטיגען מעסעדזש אין גאָט'ס נאָמען
אז ער, דער קעניג אחז, זאָל זיך ניט
שרעקען פיר די עלאָים, די קעניגע פון
ארם און פון אפרים וואָס האָבען בע־
שלאָסען צו קומען בעזיעגען ירושלים.
זיי וועלען גאָר ניט אויספיהרען. ארום
דערזעלבער ברכה האָט פּאַסירט שפּע־
טער די געוואַלדיגע בעגעבענהייט מיט
רבשקה דער פעלדמאַרשאַל פון וועלט־
בעזיעגער סנחריב מלך אשור. רבשקה
האָט זיך געשטעלט נעבען דיזע ברכה
און האָט געגעבען זיין אולטימאטום צו
חזקיהו דעם קעניג פון יהודה, אז אול־
טימאַטום וועלכער האָט זעהר איבער־
געשראָקען דעם אידישען קעניג ביז
ישעיה האָט איהם געשיקט די פערזי־
כערונג פון גאָט אז די טאָכטער פון
ציון לאַכט פון סנחריב און די טאָכטער

פון ירושלים שאָקעלט אויף איהם מיט'ן
קאָפּ.

פון די ברכות פלעגט די וואסער גע־
פיהרט ווערען דורך קאַנאַלען אין פער־
שיעדענע טהיילען פון שטאָדט און אויך
צום הר־הבית וואו דער בית־המקדש
איז געשטאַנען. דער בית־המקדש אליין
פלעגט פארנוצען א סך וואסער ניט נאָר
צוליעב די פיעל מענשען וואָס פלעגען
זיך דאָרטען געפינען קומענדיג, איבער־
הויפּט אין די צוויי ימים טובים פון
גאנצען לאנד, נאָר אויך פיר די צווע־
קען פון די קרבנות, און צוצושטעלען
וואסער צום הר־הבית איז געווען איינע
פון די וויכטיגסטע און ניט־לייכטע
אויפגאַבען אין פערבינדונג מיט דעם
בית־המקדש און צו דיזען צוועק זיינען
איינגעריכטעט געוואָרען פערשיעדענע
וואסער־לייטונגען, אויסער דעם וואָס
עס האָבען זיך געפונען פערשיעדענע
וואסער־בורות אָדער ברכות אויפ'ן הר־
הבית גופא.

אָבער אויך די ברכות מיט די גאנצע
וואסער וואָס זיי האָבען געקענט ליפערן
פאר דער שטאָדט, איז ניט געווען גע־
נוג פאר ירושלים ווען זי איז גרויס גע־
וואָרען און עס איז געווען נויטיג צו
ברייננען וואסער פון ווייט אונטער'ן
שטאָדט, און צו דיזען צוועק זיינען עס
געבויט געוואָרען די דריי ריעזיגע רע־
זערוואָארען וועלכע רופען זיך די
ברכות פון שלמה און וועלכע זיינען
ביים וועג וואָס פיהרט פון ירושלים
קיין חברון. עס איז זעלבסטפער־
שטענדליך אז דער פּלאַץ פון וועלכען
אזא וואסער־לייטונג זאָל געמאכט ווע־
רען קיין ירושלים מוז זיין העכער ווי
דער העכסטער פונקט פון ירושלים. די
רעזערוואָארען פון שלמה זיינען ווירק־
ליך העכער ווי די אלטע אידישע הויפּט־
שטאָדט און די וואסערען פון דיזע
רעזערוואָארען פלעגען לויפען קיין
ירושלים דורך צוויי פּאַרדעקטע קאַנאַ־
לען וואָס זיינען טהיילווייז אויסגע־
האַקט אין די שטיינערנע בערג און
טהיילווייז געבויט פון שטיינער מיט
צעמענט. דיביידע קאַנאַלען מאכען
פערשיעדענע אומוועגען ווען זיי דאָר־

49.

חברון

גערענקט איהר דעם פּסוק? : "און חברון איז געבויט געוואָרען זיבען יאָהר פריהער איידער צען מצרים." קיינער ווייסט ניט ווען צען מצרים איז געבויט געוואָרען, אָבער עס איז זיכער אז דאָס איז געווען אין די גאַנץ אַלטע צייטען און ווען אברהם אבינו איז מיט שרה'ן צום ערשטען מאָל געקומען קיין חברון, האָט ער פאר זיך געזעהן אַן אַלטע שטאָדט. חברון איז פּיעלייכט די על־טעסטע שטאָדט אין דער וועלט.

אין אַ מאָדנע שטימונג האָב איך זיך געפונען ווען איך בין אריין אין קערידזש נעבען שלמה המלך'ס רעזערוואָארען צו פאָהרען אין חברון. ווער ווייסט צו קייק־לען זיך ניט די רעדער אויף דעם זעלבען פּלאַץ אויף וועלכען אברהם און שרה האָבען געמאַכט זייער רייזע, זוכענדיג אַ גוטען פּלאַץ וואו אַוועקצושטעלען זייער לייווענטענע געצעלטען. זיי האָ־בען דאַן ניט געהאַט אַזאַ גלאַטען און גוטען שאָסע ווי דעם אויף וועלכען מיר פאָהרען און קיינע וואַגענס אויף רעדער האָט דער וואַנדערער וואָס איז געקומען אַזש פון בבל, "פון יענער זייט טייך פּרת" ניט געהאַט. ער איז געפאָהרען אויף אַ קעמעל, פּונקט ווי די קעמלען וועלכע מען זעהט יעצט דאָ אויפ'ן וועג גנהענדיג הין און צוריק קיין און פון חברון. לאַנגזאַם האָט זיך דער גרויסער פּאַטריאַרך געלאָזען אויף דעם וועג אויף וועלכען מיר פאָהרען, זיך שטאַרק שאָ־קלענדיג מיט יעדען טריט וואס דער קע־מעל מאַכט, און שרה, זיצענדיג אויף אַן אַנדער קעמעל, האָט זיך אויך געשאָ־קעלט אָהן אַן אויפהער הין און צוריק, אָט ווי די אַלע פּאַסאַזשירען און פּאַסאַ־זשירקעס וואָס מיר זעהן אויפ'ן וועג. דער פּאַטער פון דער אידישער נאַציאָן איז העכסט וואַהרשיינליך געווען געקליי־דעט אין אַ טראַכט וואָס איז עהנליך צום אַראַבישען. אַ לאַנגע ווייסע טוך פאַר־וויקעלט איבער'ן קאָפּ מיט אַן אַראָבגע־לאָזענעם ברעג איבער'ן פּלייצע אום צו פאַרשטעלען די האַלדז פון זונן, אַ לוי־זער ווייסער אָדער בלאָהער חאַלאַט וואָס האָט פאַרדעקט דעם גאַנצען קערפּער און איז נאָך טיילווייז אַרויפגעפאַלען אויפ'ן קעמעל; אַ פּאָר שיך, וועלכע זיינען בע־שטאַנען פון אַ הילצערנע ברעטעל אַלס

אז דער רוימישער גאווערנאר פאנטיוס
פילאטוס האט בע׳גזל׳ט די געלד פון
בית המקדש און האט דערמיט געמאכט
אדער פארריכט א וואסער־לייטונג קיין
ירושלים. זיי ווילען האבען אז ער האט
עס געמאכט די ברכות וואס מען רופט
אויף שלמה המלך׳ס נאמען.

אבער די פראגע איז: אויב דער רוי־
מישער גאווערנאר זאל האבען געמאכט
דיזע דריי וואונדערליכע רעזערוואו־
ארען, פארוואס זאל יאזעפוס ניט הא־
בען געשריבען אז ער האט עס געמאכט.
ער פוילט זיך קיינמאל ניט אין זיינע
שריפטען צו דערצעהלען דאס וואס די
רוימער האבען געמאכט אין ארץ־
ישראל און ער וואלט געוויס ניט גע־
שריבען אז פילאטוס האט געמאכט
אדער פארריכט א וואסער־קאנאל אויב
ער, פילאטוס, זאל זיין דער שעפער
פון דער גאנצער אונטערנעהמונג? די
שאלה פרעגט געיקיע און ער איז פאל־
שטענדיג גערעכט ווען ער קומט צום
בעשלוס אז עס איז פיעל לאגישער צו
זאגען אז די ריעזען־ארבייט איז גע־
מאכט געווארען פון שלמה המלך איי־
דער צו זאגען אז די רוימער האבען עס
געטהאן.

שלמה המלך׳ס וואסער־רעזערוואו־
ארען זיינען א וואונדערליכע שטיק אר־
בייט פון דער אידישער פערגאנגענהייט
אין ארץ־ישראל. די גאנצע געביי ציינגט
אויף אור־אלטקייט און דער וואס קומט
צו די ברכות שלמה קען זיך לאנג ניט
אבררייסען פון דיזען מאנומענט וואס
איז געבליבען פון פאר־טויזענדער יאה־
רען ווען ירושלים איז געווען די גרויסע
הויפטשטאדט פון דער אידישער נא־
ציאן, דער צענטער פון א אידיש־בע־
וואהנטער, אידיש בעארבייטער און אי־
דיש בעלעבטער ארץ־ישראל.

געפיהרט די אידען אין ארץ ישראל,
איהר וויכטיגקייט אָבער איז ניט פון יע־
נער צייט, נאָר פון בית שני, ווייל אין
בית־צור האָט דער גרויסער נאַציאָנאַ־
לער גבור יהודה המכבי צושמעטערט די
ארמייען פון אנטיוכוס'עס גענעראל לי־
זיאס, ייעלכע זיינען געווען גרעסער אין
צאָהל ווי די ארמיי פון די חשמונאים.
דער גלענצענדער זיעג וואָס איז אָפּגע־
האלטען געוואָרען אויף דיזען פּלאַץ האָט
געהאַט אַן אונגעהויערע בעדייטונג פאַר
די אידען. א קורצע צייט האָבען די
גריכיש־סירישע ארמייען צוריקגענומען
בית־צור פון די אידען, אָבער שמעון
החשמונאי, דער לעצטער פון די פינף
ברידער, האָט עס ווידער אין א ביטערן
קאַמפּף גענומען און פאַרפעסטיגט אלס
א גרויסע אידישע פעסטונג. א קוואל
וואַסער פון אונטער'ן באַרג ארויס
פליסט שטיל און רוהיג אויף דעם פּלאַץ
פון די גרויסע מעשים פון דער פער־
גאַנגענהייט.

מיר זיינען בלויז עטליכע מייל פון
חברון. אויף די זייטען פון די בערג
פאַנגען אָן זיך צו בעווייזען טעראסען
בעוואַקסען מיט אָליווען־בוימער און
פערפלאַנצט מיט ווייַן־גערטנער. די
וויין גערטנער פון חברון זיינען בע־
ריהמט געווען נאך מיט טויזענדער יאָה־
רען צוריק. די געגענד איז רייך אין
וואסער קוואלען און אלעס לעבט דאָ
און וואַקסט. עס איז קיין וואונדער
וואָס די מרגלים וואָס משה האָט גע־
שיקט אויסצוזעהן ארץ־ישראל און א
רעפּאָרט ברייגנען אויב דאָס לאַנד איז
פעט אָדער מאָגער האָבען זיך אָבגע־
שטעלט אין חברון און האָבען פון דאַנען
געבראכט א ריעזיגען צווייג מיט טרוי־
בען, צו צייגען די פרוכטבארקייט פון
לאַנד. ערגעץ פון דיזע פּלעצער מיט די
בעוואוסטע ווייַן־גערטנער צווישען וועל־
כע מיר פאָהרען דורך, האָבען משה'ס
צוועלף שלוחים אָבגעשניטען דעם
אשכול ענבים וואָס איז פאראייביגט גע־
וואָרען אין תנ"ך. אין א גאַס מיט ציווי

געמויערטע ווענד פוןביידע זייטען,
שמאָהל און געדרעהט, געהט אריין אונ־
זער קערידזש. פאר אונז ליעגט חברון
וועלכע ווערט גערופען ביי די אראַבער:
"אל חאַליל" וואס מיינט די שטאַדט פון
דעם פריינד פון גאָט (אברהם). מיר
פאַרפאַהרען צו א האָטעל וועלכער
טראַגט א העברעאישען סיין: אשל
אברהם. איך וויים ניט צו דער בעל־הבית
מאַכט גוטע געשעפטען אבער א גוטען
נאָמען פאר זיין האָטעל האט ער גע־
ווים. ווארום קענט איהר זיך פאַרשטע־
לען א בעסערען נאָמען פיר אַן אכסניא
אין חברון ווי "אשל אברהם"?

דער רב פון שטאָדט, א ברענענדיגער
איד מיט א חסידישען טעמפּעראַמענט
איז געווען פריינדליך גענוג צו געהן מיט
אונזער קליינע גרופּע דורך דער שטאַדט
צו דער מערת המכפלה, די וויכטיגסטע
שטיק אַלטערטום וואס די אידישע נאַ־
ציאָן פערמאָגט אויסער דעם הר־הבית.
מיר זיינען געגאַנגען דורך'ן שטאָדט. גע־
וועהנליכע ענגע אראַבישע גאַסען מיט
קראָמען וואס האבען קיין פענסטער נאר
א טהיר. די גאַסען זיינען שמוציג. פער־
שידענע סאָרטען אראַבישע קינדער
מאַכען א טומעל. מען דינגט זיך לאַנג
און גערולדיג איבער יעדע קלייניגקייט,
מען מאַכט זיך אונטערדעסען קאָמפּלי־
מענטען איינע די אַנדערע אָהן א שיעור.
מען פערזיכערט איינע די אַנדערע הרים
און גבעות און מען טרויט זיך ניט איינע
די אַנדערע פון אָרט. מיר זיינען דורכ־
געגאַנגען די אידישע געטאָ אין וועלכער
די אידען האבען אויסשליסליך געלעבט
אין די פריהערדיגע צייטען. אזא
מורא'דיגער פּלאַץ ווי די געטאָ אין
חברון האב איך ניט געזעהען און קיין
אַנדער פּלאַץ וואו עס איז מיר אויסגע־
קומען צו זיין. עס איז א לאַבירינטה פון
אנגעוואָרפענע הייזער פון וועלכע אַנ־
דערע שטעהען מעהר ווי העלפט אין דער
טיעף אין דער ערד. אנדערע זיינען איינ־
פאַך ווי אנגעוואָרפען איינע אויף די אַנ־
דערע, אין די דורכגענגע איז חושך. און
דאָ אין דיזער געטאָ פלעגען זיך עס די
אידען אלע פארשליעסען יעדען פאַר־
נאַכט אוים מורא פיר די ווילדע פאנאַ־

זאָהלען און מיט אַ פּאָאַר לעדערנע פּאַס־קעס אריבערגעוואָרפען איבער דער נאַקעטער פּוס, אום עס זאָל זיך האַלטען. הינטער איהם האָט זיך געצויגען אַ לאַנגע שורה פון קעמלען, אָנגעלאָדען מיט דעם גאַנצען רייכטום פון דעם אידישען "געטליכען פּרינץ", ווי מען האָט איהם, ווען ער האט געוואָהנט אין חברון, גערופען; אַ שטריק האט צוגעבונדען די צוים פון צווייטען קעמעל צו דעם זאָטעל פון ערשטען און די צוים פון דריטען צום זאָטעל פון דעם צווייטען, פּונקט ווי עס געהן צוגעבונדען אָט דיזע שורה קעמלען וואָס געהן קיין חברון צו דער רעכטער זייט פון יענעם קערידזש. אויף דיזען קאַראַוואַן פּאָהרען ניט קיין גרויסע פּערזאָנען. אָרימע אַראַבער שלעפּען זיך אויף די רוקענס פון זייערע קעמלען אין קאַסטענס פון כל המינים — אַ קליינער אייזעל געהט אַ פריהער. אויף איהם פּאָהרט דער אָנפיהרער פון דעם טראַנספּאָרט.

ווער קען וויסען וואָס עס זיינען געווען די מחשבות פון אברהם ווען ער איז געפאָהרען אויף דיזען וועג אין אַ פרעמדען אונבעקאַנטען לאַנד. אז דאָס לאַנד איז איהם געפעלען געוואָרען, דאָס איז זיכער, ווי עס געפעלט יעדען וואָס גיט אַ קוק אויף דיזע בערג און טהאָלען און זייער וואונדערליכע געשטאַלטונג. און ערגעץ דאָ אין דיזע מקומות האָט גאָט געזאָגט צו אברהם'ען: הויב אויף דיינע אויגען און זעה — — — קיין צפון, קיין דרום, קיין מזרח און קיין מערב. ווארום די גאַנצע לאַנד וואָס דו זעהסט וועל איך דיר געבען און פאַר דיינע קינדער אויף אייביג. און גלייך נאָך דיזען געוואַלדיגען צוזאָג דערצעהלט דער חומש אז: "אברהם האָט געבויט זיין געצעלט, און ער איז געקומען און האָט זיך בעזעצט באלוני ממרא וואָס אין חברון און האָט דאָרטען געבויט אַ מזבח צו גאָט."

אונזער וועג ציעהט זיך איז גרויסע האַלב קייטלעכדיגע בויגען, דאָ אויפ'ן זייט פון אַ באַרג, דאָ אויף דעם גרונד פון אַ טהאָל און דאָ איבער דעם קאָפּ פון אַ פלאַכען בערגעל זיך דרעהענדיג דאָ קיין מזרח, דאָ קיין מערב, אָבער שטענדיג פערפאָלגענדיג די ריכטונג צו דרום. די זונן בליצט אין איהר פולען רייכטום, ווי זי קען נאָר בליצען אין ארץ־ישראל, ארום און ארום איז שטיל, עס הערט זיך נאָר דער אָבקלאַנג פון אַ גלעקעל פון אַ קעמעלס האַלדז, די לופט איז אזוי קלאָהר און דורכזיכטיג אז עס דאַכט זיך ווען ניט די בערג, וואָלט מען געקענט זעהן פון דאַנען ביז עק וועלט. דאָ און דאָרט בעווייזען זיך אויף די בערג סמנים פון געוועזענע געביידען, אַמאָליגע הייזער אָדער טורעמס. די בערג זיינען ניט בעפלאַנצט, אָבער קענען אַלע זיין פּאַרדעקט מיט גרינע גערטנער און פלאַנטאַציעס. דער געגענד איז אַ פרוכטבאַרער, אָבער קיין האַנד קומט ניט אויף זיי אויפצולעבען זיי פון זייער וויסטקייט אין וועלכע זיי זיינען אריינגעוואָרפען.

פון דער רעכטער זייט פון וועג איז בית־זכריה, וואו אנטיוכוס הרשע האָט געהאַט אַ זיעג איבער דעם בראַווען יהודה המכבי. מיר פאָהרען אריין אין אַ געגענד וואָס האט געשפּיעלט אַ גוואַלדיגע ראָלע אין דער גרויסער בעפרייאונגס־קריעג פון די חשמונאים. אויף די שפּיצען פון דיזע בערג און אין טיעפע שפּאַלטען פון די טהאָלען האָבען די אידישע גבורים אונטער דער פיהרערשאַפט פון די מאַקאַבייער ברידער שאַרף און ביטער געקעמפּפט פאר'ן אידישען גאָט און פיר דער אידישער לאַנד, און דער קאַמפּפס־געשריי פון די חשמונאים: מי לד' אלינו, האָט געמוזט ווייט און ברייט געהערט ווערען אין דעם עכאָ פון דיזע בערג און טהאָלען. אין אַ שטונדע שפּעטער פאָהרען מיר פאָרביי דעם בעריהמטען פּלאַץ בית־צור, וואו עס זעהען זיך נאָך סימנים פון אַן אַלטע פעסטונג. בית־צור איז געווען אַ דערפעל שוין אין דער צייט ווען יהושע בן נון האָט אריינ־

.50

מערת המכפלה און אילוני ממרא

אָט זיינען מיר ביידער מערת־המכפלה. א געפיהל וועלכער איז אונמעגליך צו בעשרייבען געהט דורך דורכ'ן הארצען. מיר שטעהען אויף היילינגען באָדען. דאָ ליגען בעגראָבען די טאַטעס פון דער אידישער נאַציאָן, די הייליגסטע מענשען אין דער געשיכטע פון דער מענשהייט. דאָ איז דער פּלאַץ פון דעם ערשטען אידישען קבר אין ארץ־ישראל. אברהם האָט דאָ בעגראָבען זיין ווייב וועלכע איז מיט איהם געקומען פון א ווייטע לאנד. אברהם איז געוועזן א וואנדערער. וואנדערענדע שבטים לעבען היינט דאָ און מאָרגען דאָרטען, האָבען נִיט קיין לאנד אייגענטהום ווען זיי לעבען און דארפען עס ניט האָבען ווען זיי שטאַרבען. זיי בעגראָבען זייערע טויטע אויפ'ן פעלד וואו עס מאַכט זיך. שרה איז אָבער געוועזן ביי אברהם'ן צו טהייער אז ער זאָל איהר בעגראָבען וואו עס איז אויף פרעמדען באָדען, ער האָט דוקא געוואָלט *קויפען* פאר איהר א נחלה, זי זאָל ליגען אויף אייגענע ערד און קיינער זאָל נאַכהער ניט קענען בעאונרוהיגען איהרע ביינער, און אגב האָט דער פּאַטריארך שוין געוואָלט זיך אויך בעזאָרגען מיט א קבר, ער אליין זאָל זיך ניט דארפען וואלגערען אויף פרעמדע פעלדער. די מערת־המכפלה איז די *ערשטע אידישע אייגענטהום* אין ארץ ישראל, עס איז איבערהויפּט די ערשטע שטיקעלע ערד וואָס די אידישע נאַציאָן האָט ערוואָרבען. מיט דעם קויף פון דיעזער מערה איז אברהם געוואָרען אוים וואנדערער, ער האָט זיך דערמיט א היים ערוואָרבען און דערמיט איז ערוואָרבען געוואָרען די היים פון דער גאנצער אידישער נאַציאָן. די נאַציאָנאַלע היים פון אידישען פאָלק אין כנען האָט זיך· אָנגעפאנגען מיט דער קניה פון מערת המכפלה אין חברון!

און ווען דער ליגנער עפרון דער חתי האָט ניט אויפגעהערט צו טענה'ן צו אברהם'ן אז ער, עפרון, גיט אברהם די מערה אומזיסט האָט אברהם עס ניט געוואָלט אַקצעפּטירען. א געשיינקטע נחלה האָט פאר איהם ניט געטויגט. עפרון וויעדער איז אויסגעגאנגען נאָך די עטליכע דאָלאר נאָר אויף א ריין אראבישען אופן האָט ער אלץ געזאָגט אז ער וויל קיין געלד. אברהם האָט געקענט עפרון'ען און אלע זיינע לייט און האָט בעצאָהלט דעם פולען פּרייז. קיין

טישע אראבער פון שטאדט. די אראבער פון חברון זיינען זייט הונדערטער יאהרען לאנג בעריהמט פיר זייער אונוויסעהנהייט, ווילדקייט און פאנאטיזם. זיי זיינען נאך היינט טריי צו זייער רעפורטאציאן ווי עס צייגט דאס די מעהרסטע פון די אראבער וואס האבען געמאכט דעם פאגראם אין ירושלים לעטצען פסח זיינען געווען פון די חברונער לייט.

פון'ם אידישען לעבען אין חברון האבען זיך אנגעקליבען פערשיעדענע לעגענדען פון וועלכע איך וויל דא איבערגעבען צוויי. אין חברון איז פאראן א שוהל וואס רופט זיך די שוהל פון אברהם אבינו. פאלגענדע לעגענדע ערקלעהרט די אורזאכע פון דיזען נאמען. עס איז געווען א צייט ווען די אידען אין חברון זיינען זעהר שטארק פערפאלגט געווארען און א גרויסע טהייל פון די אידישע איינוואהנער האבען געמוזט אויסוואנדערען. ווען עס איז געקומען יום־כפור האט מען אויסגעפונען אז אין גאנץ חברון איז ניטא מעהר ווי ניין אידישע מענער. דאס האט געהייסען אז די חברונער אידען וועלען דארפען זיין אין דעם הייליגען טאג אהן א מנין. דער צער איז געווען זעהר טיעף און גרויס און ווען די ניין אידען זיינען געווען פארזונקען אין אומעדיגע מחשבות איז אריינגעקומען אין שוהל אן אלטער שעהנער איד, האט ערקלעהרט אז ער איז אן אורח; און ער וויל דא דאוונען. די שמחה וואס האט ארומגענומען דעם קליינעם עולם איז ניט משער צו זיין, מען האט גלייך אנגעפאנגען צו זאגען כל נדרי און מען האט געדאוונט מארגען א גאנצען טאג בצבור, אבער ווען דער לעצטער קדיש איז געזאגט געווארען און יעדער האט געוואלט איינלאדען דעם ליעבען אורח אהיים צו דער סעודה האט מען געזעהן אז דער אורח איז פארשוואונדען. דער צעהנטער צום מנין איז געווען קיין אנדערער ווי אברהם אבינו וועלכער איז געקומען העלפען די אידישע געמיינדע פון זיין שטאדט אז זייער תפלה בצבור זאל זיי ניט פערשטערט ווערען.

מיר זיינען פארבייגעגאנגען פארביי אן אנדער אלטע שוהל וועלכע איז געווען פארמאכט מיט אן אייזערנער טיהר. אין דער אונטערשטען טהייל פון דער טיהר איז פאראן א קיילעכדיגע לאך וועלכע איז בעקאנט אין חברון אונטער'ן נאמען פורים־לאך. וועגען דעם ווערט דערצעהלט פאלגענדע לעגענדע: א טיראנישער הערשער פון חברון וועלכער איז געווען א גרויסער שונא ישראל האט גוזר געווען אז די אידישע געמיינדע זאל איהם געבען א געוויסע סומע געלד. די סומע איז געווען אזוי גרויס אז עס איז געווען אונמעגליך פאר דער ארימער געמיינדע עס צו שאפען. דער טיראן האט אריינגעזעצט אין געפענגנים די פיהרער פון דער געמיינדע און האט זיי געוואלט אומבריינגען אויב דאס געלד וועט ניט געשאפען ווערען. אויף דער נאכט נאך דער מגילה האט זיך גע'חלום'ט דעם שמש פון שוהל אז ער זאל קומען מארגען גאנץ פריה צום שוהל, ער וועט געפינען א לאך אין טיהר און אינעוועניג אין הויף וועט ליגען א בייטעל מיט געלד דורכגעווארפען דורך דער לאך פון טיהר. דער שמש איז אין דער פריה געלאפען צום שוהל און האט געפונען אלעס ווי עס איז איהם געווען אנגעזאגט אין חלום. די געלד איז געבראכט געווארען צום רשע און די חברון'ער אידישע געמיינדע איז גערעטעט געווארען פון אונטערגאנג.

מיט אַ האַרץ פון וועהטאָג געהט אוועק אַ איד פון דער מערת המכפלה פיהלענ־דיג דעם ברענענדען בזיון אז אלעס וואָס איז גרויס און הייליג אין אונזער פער־גאנגענהייט איז פון אונז אוועקגענומען געוואָרען.

אָבער אויב פיזיש איז עס פון אונז אוועקגענומען געוואָרען, קען קיינער פון אונז ניט אוועקנעהמען אונזער גרויס־קייט פיר וועלכע די מערת המכפלה איז אַ מאָנומענט. דאָ ליגען די ביינער פון די וואָס האָבען געגעבען דער מענש־הייט איהר גרעסטען פערמעגען — די אידעע פון גאָט, דאָ ליגט דער שטויב פון די וואָס האָבען אָנגעצונדען די ליכט פון ציוויליזאַציאָן אויף דער וועלט, די ליכט פון גלויבען אין איין וועלט־בע־שעפער; דאָ שלאָפען זיי זייער אייביגען שלאָף, די ערשטע מענשען אין דער וועלט־געשיכטע, וואָס האָבען דורכגע־דרונגען דעם סוד פון דער בעשאַפונג, און האָבען דערגרייכט דעם אלקי אברהם, יצחק ויעקב. און וואָס זיינען דיזעלבע מענשען וואָס האָבען אונז, די אידישע נאַציאָן, געשאַפען אלס איי־ביגען טרעגער פון דעם געטליכען רעיון און פון אלעם וואָס איז עהרליך, נאָבעל און ערהאַבען.

און איך האָב זיך קיינמאָל ניט אַזוי שטאַרק געפיהלט אלס איד ווי אין דעם מאָמענט ווען איך בין געשטאַנען נע־בען דער מערת המכפלה.

אָבער חברון איז נ׳ט נאָר די שטאָדט פון דעם ערשטען אידען, עס איז אויך די ערשטע הויפט שטאָדט פון דוד המלך. אין חברון, געוויס ערגעץ ניט ווייט פון דער מערת המכפלה, האָט מען דעם יונ־גען דוד געזאַלבט פאַר אַ קעניג איבער יהודה און אהין זיינען אין עטליכע יאָהר שפּעטער געקומען די שלוחים פון אלע שבטים, און איהם געזאַלבט פאַר אַ קעניג איבער אלע אידען. די גרויסע פאַסירונג אין דער אידישער היסטאָריע, די צוזאַמענגיסונג פון אלע שבטים אין איין מעכטיגען קעניגרייך אונטער די פיהרערשאַפט פון אַ גרויסען העלד, האָט געטראָפען אין דיעזער שטאָדט וועלכע איז ניט נאָר די ווייגעלע פון דער אידי־שער נאַציאָנאלער יוגענד נאָר אויך דער פּלאַץ וואו די אידישע פעסטקייט אַלס פאָלק האָט זיך אויספאָרמירט. נעבען חברון איז פאַראַן אַ ברכה, לויט אַ טראַ־דיציאָן האָט דוד דאָרטען געהאַנגען די צוויי מערדער פון שאול'ס זוהן איש־בשת. די נידעריגע לייט האָבען, ווייזט אויס, ניט געקענט דעם כאַראַקטער פון דוד'ן און האָבען גערעכענט אַז ער וועט זיי בעלאָהנען פאַר ערמאָרדען דעם זוהן פון זיין שונא. פאַר אַזעלכע מאָרדען האָט מען נאָך פיעל שפּעטער געצאָהלט גוטען פרייזען און דוד'ס טהאַט איז איינער פון די וואונדער פון דער גע־שיכטע.

מיט חברון איז פערבונדען דער גרויסער פּאָליטישער פאַרברעכען וואָס יואב, דוד'ס פעלדמאַרשאַל, האָט ער־מאָרדעט אבנר'ן זאָגענדיג צו איהם "שלום" — אַ זאַך וואָס האָט אויפגע־ציטערט דעם יונגען פּאָעטישען קעניג, וועלכער האָט ביי דיעזער געלעגענהייט געמאַכט דעם ריהרענדען הספּד אויף אבנר'ן. דעם קבר פון אבנר צייגט מען אין חברון, עס איז אָבער ניטאָ קיינע בעווייזע אז דער אָרט אויף וועלכען מען ווייזט אָן איז ווירקליך דער קבורה־פּלאַץ פאַר אבנר, אָבער די ווייבער קי־מערען זיך ניט וועגען היסטאָרישע דאַ־טאַ, איך האָב געפונען ביי אַ טוץ ווײ־בער, יונגע און אלטע, וואָס האָבען זיך געבעטען ער זאָל זיך מיהען פאַר זיי, אבוואָהל אבנר, ווי עס איז בעקאַנט, איז ניט געוועזען קיין גאַנץ גרויסער צדיק.

אין חברון האָט פּאַסירט נאָך אַ טרויעריגע זאַך: אבשלום האָט פון דאָ־נען געמאַכט זיין שענדליכע רעוואָלו־ציאָן געגען זיין טאַטען און דאָס פּאָלק וועלכע איז שטענדיג געוועזען אונדאַנק־באַר האָט זיך ניט געשעהמט צו פער־לאָזען דעם גרויסען דוד פאַר אַזאַ אונ־

שעהנערע בעשרייבונג ווי דער האנדעל
פון אידישען מאגנאט מיט דעם חתי'־
שען חיטרען עפרון איז ניטא אין דער
וועלט. אין דעם טאָן פון דער ערצעה־
לונג מיט די איינצעלהייטען ווי זי ווערט
בעשריבען שילדערט פאר אונז ניט נאָר
די שעהנע כאראקטער־שטריכען און נאָ־
בעלע האלטונג פון ערשטען אידען, נאָר
עס צייגט אויך די וויכטיגקייט וואָס
דער חומש לייגט אויף די איינשאפונג
פון דער ערשטער אידישער נחלה אין
ארץ ישראל.

די מערת המכפלה איז ארומגערינ־
געלט מיט א מויער פון ריזיגע שטיינער
וועלכע זיינען געשניטען אויף דעם זעל־
בען אופן ווי די שטיינער פון דעם כותל
מערבי. דער גרעסטער שטיין האלט ניט
וויניגער ווי 25 פוס די לענג און דריי
פוס די הויך. עס איז א פרעכטיגע גע־
ביידע און שטאמט פון גאנץ אלטע צײ־
טען. מאנכע גלויבען אז הורדוס דער
גרויסער בויער פון ארץ ישראל פעס־
טונגען און פאלאצען, האָט די מערת
המכפלה געבויט, אָבער יאָזעפוס פלאוו־
יוס רעדט וועגען דער שעהנער געביידע
ארום דער מערת המכפלה און זאָגט ניט
אז דאָס איז הורדוס'עס ארבייט, ווי עס
איז זיין מנהג צו זאָגען וועגען יעדע
זאך וואָס יענער הערשער האָט געמאכט.
דאָס קען צייגען אלס א גוטער בעוויז
אז די געביידע אָדער אמווייניגסטענס
די גרעסטע טהייל פון איהר שטאמט
פון פריהערדיגע צייטען און אויב זי איז
פריהער פון הורדוס'עס צייט איז ניטאָ
קיין אורזאכע צו גלויבען פארוואָס זי זאָל
ניט שטאמען פון דוד און שלמה'ס צײ־
טען. אין דער געביידע אויף די קברים
פון די אבות איז אריינגעלייגט אזוי
פיעל קראפט און אזוי פיעל בוי־קונסט
אז נאָר א מעכטיגער הערשער האָט זיך
געקענט פערגינען אזעלכעס צו מאכען.
א קוק אויף דער געביידע וואָס אויף
דער מערת המכפלה איבערצייגט יעדען
אז ער שטעהט בעפאָר דעם וואונדער־
ליכסטען עלטעסטען זכרון פון דער גרוי־
סער אידישער פערגאנגענהייט.

אין דער געביידע גופא לאָזט מען ניט
אריין קיינעם וואָס איז קיין מחמד־א־
נער. קעניג עדוואַרד פון ענגלאנד ווען
ער איז געווען פרינץ האָט געקריגען
ערלויבענים אריינצוגעהן. נאָך איהם
האָבען מאנכע אנדערע פרינצען געקרי־
גען דיעזע פריווילעגיע. מאָנטעפיאָרע
האָט אומזיסט געוואָלט אריינדרינגען
אינעווייניג. דער איינציגער איד וואָס
איז אריינגעלאָזען געוואָרען אינעווייניג
זייט א גאנץ לאנגע צייט, איז געווען
אמבאסאדאָר מאָרגענטהוי. מיט 757
יאָהר צוריק האָט דער בעריהמטער שפא־
ניש־אידישער רייזענדער ר' בנימין פון
טאָלעדאָ בעזוכט דעם מערת המכפלה און
ער האָט געלאָזען א בעשרייבונג ווי אזוי
די מערת המכפלה האָט אויסגעזעהן אי־
נעווייניג אין זיין צייט. זיכער אָבער
אז אלע וואָס זיינען געווען אינעווייניג
זיינען בלויז געווען אין דער געביידע
א י ב ע ר דעם פלאץ וואו די קברים
זיינען. דאָרטען זיינען פאראן מצבות
פיר יעדען פון די אבות און אמהות בע־
זונדער, פערהאנגען מיט זייד געשטיקט
מיט גאָלד. די קברים אליין זאָלען זיין
אונטען וואו קיינער וואגט ניט ארונ־
טער צו געהן. דער ארויפגאנג צום מאָסק
איז דורך א שורה ברייטע טרעפ אויף
וועלכע אידען מעגען ארויפגעהן בלויז
ביז'ן ערשטען טרעפ און קריסטען בלויז
ביז'ן זיבעטען. די אידען וואָס קומען צו
דער מערת המכפלה ווערען אָפט בע־
לייידיגט פון שמוציגע אראבישע אינג־
לעך וועלכע וואלגערען זיך שטענדיג
ארום דעם הייליגען אָרט און מאכען
א ווילדע געשריי און א טומעל טאָמער
געהט א איד בטעות ארויף אויף א
טרעפ העכער. היינטיגער אלול (אין
אלול בעזוכען פיעלע אידען די מערת
המכפלה) זיינען געמאכט געוואָרען פי־
לע בעליידיגונגען געגען אידען וואָס בע־
זוכען די מכפלה. מען האָט די זאך פאָר־
געלייגט פיר'ן האי קאָמישאָנער, וועלכער
האָט געזאָגט אז דאָס וועט אויפהערען.

קומען צולויפען אהן א אטהעם פון מזרח־זייט פון אברהם'ס הויז און אנטלאפענער און האט דערצעהלט פון דעם גרויסען אונגליק אז לוט איז געפאנגען געווארען. אין עטליכע מינוטען ארום איז דער רוהיגער פאטריארך פערוואנדעלט געווארען אין א קריעגס־מענש, ער האט זיך געלאזען נאך די פינף מלכים, בעפרייט לוט'ן און געקומען צוריק אהיים דא אויף דעם שטילען פלאץ וואו דער ווינטעל בלאזט שטענדיג און וואו עס טרוימט זיך אזוי זיס פון געהויבענע מחשבות, און אין איינעם אן אבענד איז דא אברהם געזעסען אויף דיעזען פלאץ און פון זיין הארצען האט זיך ארויסגעכאפט די שארפע בקשה: "גאט וואס קענסטו מיר געבען אז איך וועל שטארבען אליין — — — — — — דו האסט דאך מיר קיין קינדער ניט געגעבען". האט איהם גאט, דערצעהלט דער חומש, ארויסגענומען אין דרויסען — אט דא אין דרויסען אויף דעם פלאץ אויף וועלכען מיר פשוט'ע שטערבליכע שטעהען — און האט איהם געזאגט: קוק אויפ'ן הימעל און צעהל די שטערן אויב דו קענסט זיי צעהלען, און ער האט צו איהם געזאגט: אזוי וועלען זיין דיינע קינדער".

איך שטעה און קוק אויפ'ן הימעל דעם בלאהסטען פון אלע הימלען אין דער וועלט און די שטערן זיינען די ליכטיגסטע און ריינסטע פון אלע שטערן וואס עס איז דא אויף דער וועלט, און ווי גרויס זיינען זיי! ווי קלאהר זיינען זיי און ווי גרויס און מעכטיג איז זייער צאהל און זיי הענגען גלייך איבער'ן קאפ, פינקלען און שמייכלען ריכטיג ווי זיי וואלטען זאגען: קום נעהמט אונז מיט'ן האנד. אויף דיעזען הימעל האט אברהם געקוקט דאן אין זיין גרויסער "מחזה" וועגען דער צוקונפט און אין זיי האט ער געלעזן גאט'ס הבטחה, און דא פון דיעזען פלאץ האט ער געזעהן וואס עס וועט זיין אין די וויטערדיגע פארוויקעלטע צייטען, דערצעהלט וויי־טער דער חומש: און די זון האט געדארפט אונטערגעהן און א דרימעל איז אנגעפאלען אויף אברהם'ן — — — און ער האט געזאגט צו אברהם'ן זאלסט וויסען אז גרים וועלען זיין דיינע קינדער אין א פרעמדע לאנד...

איך בין אין גאנצען פערזונקען אין דער פערגאנגענהייט. דער שלייער פון אלטפערדעקטע ערשיינונגען פאלט ביסלעכווייז אראב און איך פאנג אן צו פארשטעהן מעהר דעם סוד פון דער גבורה פון אונזער קליינעם פאלק. די גרענעצען פון צייטען ווערען פערשוואונדען, עס ציהט זיך איין איינציגער ניט איבערגעהאקטער פאדעם פון אברהם אבינו ביז יעדען אידען עד סוף כל הדורות. און דער צויבער פון אלוני ממרא האלט פעסט די אידישע הערצער פון אלע וועלט־טהיילען. דאס זיינען דיזע פלעצער וועלכע האבען געשאפען אונזער אייביגקייט. איך שטעה אויף א פונקט פון וועלכען עס זיינען ארויסגעקומען די גרויסע כחות וואס פיהרען אונז און האלטען אונז אויף זייט פיערטויזענד יאהר.

מיינע פריינד האבען מיר אויפגעוועקט פון מיינע מחשבות: עס איז שפעט אין אבענד און מיר האבען פינף שטונדע רייזע ביז ירושלים. איך האב נאך א מאל א קוק געטהאן אויף "אברהם'ס הויז", זיך דערמאהנט אז אדרינוס קיסר האט אויף דיעזען פלאץ פערקויפט אלס שקלאפען די אידישע געפאנגענע וואס האבען זיך געשלאגען אונטער בר־כוכבא געגען רוים. מיר זיינען אוועק דורך דער שמאלער וועג צוריק. אראבער האבען אונז בעגריסט ארויפליינענדיג די האנד אויפ'ן שטערן און נאכהער אויפ'ן הארצען. מיר זיינען אריין אין קערידזש, מיר האבען זיך געלאזען אין דער שטילער נאכט צוריק קיין ירושלים.

ווירדיגען מענשען ווי אבשלום. אונ־דאנקבארקייט און ניט בעשטענדיגקייט איז שטענדיג געווען דער כאראקטער־שטריך פון דער מאסע, אומעדום וואו די וועלט האָט אן עק.

עס האָט שוין אָנגעפאנגען צו דונק־לען ווען מיר זיינען ארויסגעפאָהרען פון חברון צו דעם פּלאַץ אויף וועלכען לויט דער אידישער טראדיציאָן איז געשטאַ־נען די הויז אָדער דער געצעלט פון אברהם אָבינו, אין אלוני ממרא. (א קריסטליכע טראדיציאָן וויל האָבען אז דער בוים פון אלוני ממרא אונטער וועלכען אברהם האָט אויפגענומען די מלאכים איז אין אן אנדער אָרט פון שטאָדט, אָבער די אידישע טראדיציאָן האָט אויף פיעל מעהר צו בויען ווי די קריסטליכע). עס האָט אונז גענומען א האַלבע שטונדע איידער מיר זיינען גע־קומען צום פּלאַץ. מיר זיינען אראָב פון קערידזש און געגאנגען אויף א שמאָלע וועג צווישען צוויי געמויערטע ווענד, צאַמען פון וויין־גערטנער. ביי צעהן מינוטען ביז מיר זיינען אָנגעקומען צו א פּלאַץ אויף וועלכען עס שטעהען צוויי ווענד פון גאנץ גרויסע שטיינער. די ווענד זיינען אין דער פאָרם פון א ד'. די איבריגע צוויי זיינען וואהרשיינליך חרוב געוואָרען אין פערלויף פון דער צייט. איינער פון די ריעזען שטיינער האַלט זעכצעהן פוס די לענג און די אי־בעריגע זיינען ניט פיעל קלענער. אלעס צייגט דאָ אויף אור־אַלטקייט. אין ווינ־קעל פון די צוויי ווענט אינוויינינג איז פאראן א ברונען, וועלכער איז ארומגע־דעקט פון שטיינער פון געוואַלדיגע מאָאָס. דאָס שיינט צו זיין ווירקליך דער פּלאַץ וועלכען אברהם האָט אויסגעקלי־בען פיר זיין הויפּט־קוואַרטיר אין חברון. אין פראָנט פון דער חרוב'ער געביידע איז א גלייכער פּלאַץ, דער שפּיץ פון א בארג. שטעהענדיג נעבען דער שטיינערנער וואנד קוקט מען ארי־בער איבער דער שטאָדט, מען זעהט די טהאָלען פון ארום און די גאנצע גע־גענד ליעגט ווי אויסגעשפּרייט אויפ'ן האַנד. פון דאנען אין שטאָדט פון בארג ארונטער — ניט דורך דער וועג דורך וועלכע מיר זיינען געקומען — איז א קורצע שטרעקע און די דיענערשאפט פון דעם פּאַטריאַרך האָבען ניט געהאַט קיין שווערינגקייטען צו קריגען פון דאָר־טען דאָס וואָס זיי האָבען בעדאַרפט, אין דער זעלבער צייט האָט עס געגעבען אברהם'ן די רוהיגקייט וואָס עס גיט א וואָהנונג וואָס איז א ביסעל אָבגערוקט פון וועג. דאָ איז געווים געווען דער פּלאַץ פון זיינע דריי פריינד ענר, אשכל און ממרא און ניט ווייט פון דאַנען האָט אויך געוואָהנט עפרון החתי ווארום די מערת המכפלה איז געווען ביין ברעג פון עפרון'ס פעלד, וועלכעס מיינט אז דער אָנפאנג האָט זיך געקענט ציהען ביז נעבען אברהם'ס וואָהנונג. פון שרה'ס געצעלט וואו זי איז געשטאָר־בען, אויף דיעזען פּלאַץ אויף וועלכען מיר שטעהען ביז דעם אָרט וועלכען אברהם האָט אויסגעקליבען פיר איהר קבורה איז ניט קיין גרויסע שטרעקע.

קיין בעסערען אָרט פיר זיין געצעלט ווי דער אויף וועלכען מיר געפינען זיך האָט אברהם ניט געקענט אויסקלייבען. אַזאַ ווינטעל ווי דער וואָס האָט געבלאָ־זען אויף אונז, בלאָזט דאָ שטענדיג דורך די צווייגען און בלעטער פון די טעריבעטען בוימען, די דאָזיגע ווינטען האָבען אברהמ'ען פיעלע סודות געקענט דערצעהלען אין די שטילע נעכט. ער האָט דאָ געהאַט גענוג געלעגענהייט צו טראַכטען די וואונדערליכע מחשבה אז דאָס אלעס וואָס זיינע אויגען זעהען אויבען אויפ'ן אויסגעשטערענטען הי־מעל און אונטען, די בערג מיט די טהאָ־לען, און דער ווינטעל, אלעס און אלעס איז בעשאַפען געוואָרען פון איין קראַפט. איז ניט אויף דיעזען פּלאַץ געפונען געוואָרען די גרעסטע פון אלע אידעען אויף דער וועלט?

איינמאָל אין א פריהמאָרגען איז גע־

רינגעלט ירושלים, אום צו מאַכען די אויפגאַבע פאר'ן שונא וואָס וועט וואַגען די שטאָדט אָנצוגרייפען, וואָס שווערער. די מויער איז געווען געבויט פון ריעזיגע שטיינער. אין פיעלע פּלעצער פון מויער, אויף דעם מויער גופא, זיינען געווען אויפגעבויט טורעמס, אין וועלכע סאָלדאַטען האָבען געהאַלטען וואַך און פון וועלכע זיי זיינען געווען גרייט צו שליידערען זייערע פיילען געגען יעדען, וואָס וועט אָנפאַנגען צו געהן באַרג אַרויף צום שטאָדט, וועגען דיזער מויער ווערט עס אזוי קלאָהר געמאַכט אין תנ"ך: "רינגעלט ארום ציון און געהט ארום איהר ארום, בעטראַכט איהר מויער, פּאַרריכט איהרע טורעמס", עס איז א פּלאַץ וואָס די ערשיינונג אליין, דער הויכער באַרג מיט זיין מויער געקרוינטען קאָפּ, פּלאַנצט איין גבורה און דרך ארץ.

אָבער וועהרענד ירושלים איז געווען אזוי בעשיצט פון דריי זייטען, איז זי פון דער נאַטור שוצלאָז פון דער פערטער זייט, פון צפון. עס איז ניטאָ אין צפון זייט קיין טיעפער טהאָל, וואָס זאָל מאַכען שווער פאר א שונא דעם צוגאַנג. דורכ'ן צפון קען מען קומען אין שטאָדט אריין מיט א גלייכע וועג, און דערפאַר ווערט דער צפון זייט אָנגערופען אין דער אידישער געשיכטע: דער שוואַכער פּלאַץ פון ירושלים, דאָס איז געווען און איז היינט, דער שוואַכער פּונקט פון ירושלים פון א מיליטערישען שטאַנדפּונקט, און אַלע שונאים וואָס זיינען אריינגעדרינגען אין ירושלים, פון די עלטסטע צייטען ביז היינט, זיינען געקומען דורך דיעזען וועג. די איינציגע שוץ וואָס די שטאָדט האָט געהאַט פון צפון זייט, איז די וואַנד פון דעם מויער. אין די שטיינער פון דער וואַנד און די העלדען מוטה פון די סאָלדאַטען וואָס זיינען אויף איהר געשטאַנען, איז געווען אָבהענגיג דער שיקזאַל פון ירושלים. די וואַנד, אָדער פעסטונג, וואָס האָט ארומגערינגעלט ירושלים פון אַלע זייטען, איז געווען כמעט ווי פיער־עקיג און האָט שטענדיג אויסגעזעהן מעהר אָדער ווייניגער אין דערזעלבער פאָרם ווי זי זעהט אויס יעצט, אָבוואָהל עס זיינען פאַראַן קלאָהרע בעווייזע, אז דער מויער, וואָס האָט ארומגענומען די שטאָדט אין דער צייט פון די אידישע מלכים ביי'ן ערשטען בית־המקדש, האָט זיך געצויגען אין דרום זייט פיעל ווייטער ווי עס ציהט זיך די היינטיגע וואַנד, דאָס הייסט, אז דער מויער פון די אידישע מלכים איז געגאַנגען ביז'ן ברעג באַרג וואָס קוקט אראָב אין גי־בן־הנם, וועהרענד דער היינטיגער מויער, וועלכער איז געבויט געוואָרען פון די טערקען מיט 450 יאָהר צוריק, ציהט זיך ניט ביז דער ענדע פון דעם דאָזיגען באַרג. די ירושלים פון דוד און שלמה און די פון יחזקיהו המלך און ישעיה, איז געווען פיעל גרעסער ווי די ירושלים וואָס איז היינט איינגעשלאָסען אין די פיער ווענד פון דער טערקישער מויער. (ווען מיר ריידען יעצט פון דער ירושלים וואָס ליגט אינעווייניג פון מויער, מיינער מיר ניט די ירושלים וואָס האָט זיך פערנאַנדערגעוואַקסען און צושפּרייט צו צפון זייט אויסערהאַלב פון דעם מויער פון דער אַלטער שטאָדט. צו דיזער טהייל, וואו עס וואָהנט די גרעסטע טהייל פון דער אידישער בעפעלקערונג, וועלען מיר קומען שפּעטער). אויסער דעם מויער, וואָס דוד האָט געבויט, איז געווען שפּעטער אַ צווייטער מויער, וואָס נחמיה האָט געבויט, צום גרעסטען טהייל אויף דעם פונדאַמענט פון דוד'ס מויער, אָבער דיעזע וואַנד איז געגאַנגען ווייטער צו צפון, ווי די ערשטע וואַנד. עס איז נאָך געווען א שפּעטערדיגע דריטע מויער, די וואַנד וואָס רינגעלט ארום די שטאָדט, איז געבויט אין פיעלע פּלעצער אויף דעם פונדאַמענט פון די אַלטע מויערען און אין פיעלע פּלעצער זעהט מען אן די גרויסקייט פון די שטיינער, אז שטיקער וואַנד שטאַמען פון פאר'ן חורבן בית־שני פון הורדוס'עס צייטען, אָדער

אויף דער מויער-וואנד ארום ירושלים

די ערשטע מענשען וואָס האָבען אויסגעקליבען דעם פּלאַץ, אויף וועלכען ירושלים שטעהט, צו מאַכען עס פאר א פעסטונג, האָבען גוט פערשטאַנען וואָס זיי טהוען. נאָך א סך פריהער איידער די אידען זיינען ארויס פון מצרים, איז שוין ירושלים געווען א שטאַרקע פעסטונג, און עס האָט געדויערט א סך הונדערטער יאָהרען נאָכדעם ווי די אידען האָבען בעזיעגט ארץ ישראל, אז זיי זאָלען קענען איינגעהמען דיעזע שטאָדט, מען האָט געדארפט ווארטען אויף דעם גבור דוד'ן, אז ער זאָל ירושלים בעזיגען, און דער וואָס ווארפט א בליק אויף און ארום דער הייליגער שטאָדט, פערשטעהט זעהר גוט ווי שווער עס איז דיעזע שטאָדט צו בעזיעגען. טראָץ דעם אָבער, האָט מען פון דוד המלך ביז די ענגלענדער, 37 מאָל גענומען ירושלים. עס איז געווען א צו גוטער ביסען, אז מען זאָל עס דורכלאָזען, אָבוואָהל דאָס איינגעהמען איז אזוי שווער געווען.

די הויפּט־גבורה פון ירושלים איז א נאַטירליכע. זי שטעהט אויף א באַרג, וועלכער איז ארומגערינגעלט פון דריי זייטען: מזרח, מערב און דרום, מיט מורא'דיגע טהאָלען. אין מערב־זייט פון דעם בארג, אויף וועלכען ירושלים שטעהט, זעהט זיך דער טיעפער גיי־בן־הנם, וועלכער פארקעהרט זיך צו דרום זייט און געהט פארביי דעם גאנצען דרום זייט פון דער שטאָדט. דאָרטען פעראייניגט ער זיך מיט דעם שווארצען טהאָל נחל־קדרון, וועלכער איז פּונקט אזוי טיעף ווי דער גיי־בן־הנם, דער נחל־קדרון שניידט אָב ירושלים פון מזרח־זייט פערבייגעהענדיג פערביי דעם פּלאַץ פון בית המקדש. אויף אַזאַ אופן איז ירושלים געווען געשיצט פון אלע דריי זייטען פון אן אָנפאל. קיין שונא, ווי מעכטיג ער זאָל ניט זיין, האָט ניט געקענט אָנגרייפען די שטאָדט פון מערב, פון דרום אָדער פון מזרח, קיינער האָט ניט געקענט מיט אן ארמעע ארויפקרייכען אויף די בערג, וועלכע שטעהען גלייך ווי די ווענט. פון דיעזע דריי זייטען זעהט אויס ירושלים ווי אַן אינזעל, צו וועלכען מען קען ניט צוקומען. פון דעם שפּיץ פון איהר בארג, האָט ירושלים געקענט אראָבקוקען אויף מערב, דרום און מזרח מיט שטאָלץ, און אויסלאכען יעדער פערזוך פון אן אנגריף. און פּונקט ארום דעם אויבערשטען ברעג פון דעם בארג האָט א מויער ארומגע־

אלמנה". אַט דאָ אויף דעם אַלטען פּלאַץ צווישען די וועַנד פון ירושלים'ער מויער, איז פאָרגעקומען דער גרעסטער קאַמפּף פון דער וועלט־געשיכטע צווישען דאָס וואָס איז הויך און דאָס וואָס איז נידעריג, צווישען ליידענשאַפט און עגאָאיזם און די גרויסע אידעאַלען פון ריינקייט און גערעכטיגקייט, און אז מען שטעלט זיך אויף אַ הויכען פּלאַץ אויף דעם מויער וואָס רינגעלט ארום די הייליגע שטאָדט, קען מען מיט'ן אויג ארומנעהמען אין גאַנצען דעם קליינעם שטח, וואָס האָט געשאַפען דאָס גרעסטע וואָס די מענשהייט פערמאָגט.

פון די ערשטע זאכען וואָס איך האָב געטהאָן קומענדיג פון יפו קיין ירושלים איז געווען ארויפצוגעהן אויף דעם שטאָדט־מויער און געהן אויף אזוי פיעל ווי מען קען געהן אויף איהם ארום שטאָדט. דער מויער איז דיק, דער גאַנץ אויבערשטער טהייל פון דער וואַנד איז דינער ווי די וואַנד אליין און דאָס גיט די מעגליכקייט ארומצוגעהן אויף דער וואַנד און בעטראַכטען פון איין זייט די אינערליכע שטאָדט און די געגענד וואָס אויסער דער שטאָדט. קוקענדיג איבער די דעכער פון ירושלים זעהט די שטאָדט פיעל שעהנער אויס ווי אז מען געהט ארום אין איהרע צודרעהטע און אָפּט פארמויערטע פון אויבע גאַסען. די דעכער פון ירושלים זיינען געבויט מיט קיילעכדיגע קופּאָלאַס, אזוי אז יעדע הויז וואו מען קוקט ארויף איהר ארונטער זעהט אויס ווי אַ פּאַלאַץ־פּאָרמיגע געביידע. אין די נייע געגענדען אויסער דער שטאָדט בויט מען הייזער מיט דעכער אויף רוסישען שניט: משונה, מיט רויטע דאַכאָוועס, דאָס נעהמט אראָב א סך פון די שעהנהייט פון דער געביידע און גערעכט איז פּראָפעסאָר גֶעדעס וועלכער בעהויפּטעט אז מען גזל'ט אוועק ביי יעדער הויז דאדורך איהר בעסטען צימער: דער דאַך. ווארום עס איז ניטאָ קיין שעהנערער פּלאַץ ארויפצוגעהן מאָרגענס אָדער אבענדס און גע־ניסען פון דער פרישקייט פון דער ארץ־ישראל לופט ווי דער דאַך. קוקענדיג פון פעסטונג־מויער איבער דער שטאָדט מאַכט ירושלים א וואונדערליך שעהנעם איינדרוק. ארום און ארום זעהען זיך די שפּיצען פון די פערשיעדענע קריסטליכע קלויסטערס און די הויכע שלאַנקע וואונדער געביידען אזוי ווי ריעזיג הויכע פּאָסטען פון די מאַכמעדאנישע מינאַרעטס, אייער אויג לויפט באַלד צו זוכען עטוואָס אידישעס וואָס זאָל זיך אָבשפּיגלען אויפ'ן פּאָן פון הימעל און איהר דארפט ניט לאַנג זוכען. ריעזיג־בולט שטעהען ארויס העכער פון די געביידען די גרויסע קיילעכדיגע קעפּ פון דער גרויסער אשכנזישער שוהל וואָס טראָגט דעם נאָמען פון רבי יהודה החסדי, או זניט ווייט דערפון זעהט זיך א צווייטע עהנליכע קופּאָלא, דאָס איז פון דער שוהל פון ר' נסים באַק. איהר פיהלט דאַנקבארקייט צו די וואָס האָבען אזוי הויך אויפגעהויבען די קעפּ פון די אידישע שוהלען אום ניט צו בלייבען פארשעהמט געגען אנדערע אין אונזער ירושלים. און מען דערצעהלט אייך אין ירושלים אז די טערקען האָבען ניט געלאָזען אז אַ אידישע שוהל זאָל זיך ארויסזעהן העכער ווי דער שפּיץ פון דער מאָשעע וואָס שטעהט אויפ'ן הר־הבית. אָבער ראָידען זיינען א שוואכע אומה. נאָר דעם קאַמפּף פאר זייער גלויבען פיהרען זיי שווער און ביטער און לאָזען זיך ניט אזוי גיך בויגען פון די וואָס זיינען שטאַרקער פון זיי. האָט מען אזוי לאַנג געארבייט אין קאָנסטאַנטינאָפּאָל אין אלע נויטיגע מקומות — און הויך און מאַיעסטעטיש זעהען זיך ארויס די שפּיצען פון אונזערע מקומות־הקדושים אזוי הויך וויפיעל אידען האָבען גע־וואָלט!

א מורא'דיגען קאַמפּף האָבען די אידען פון ירושלים געפיהרט ניט נאָר פאר זייערע שוהלען, נאָר אום זיי זאָלען קענען האָבען זייער קווארטאַל אזוי נאָהנט ווי עס איז מעגליך צו דעם הייליגען הר־

נאָך פון פריהער, פון דער צייט פון ערשטען בית המקדש. אזעלכע שטיקער וואנד זעהט מען אונטען אין דעם מויער, איבערהויפט אין די וואנד פון דרום, נעבען מזרח־ווינקעל, וואוהין דער שונא איז צוגעקומען ווייניגער ווי צו אנדערע פלעצער.

צווישען די וואנד פון דעם אלטען מויער איז געווען איינגעשלאָסען די גאנצע אידישע הויפט־שטאָדט, ווארום אויסער דעם מויער האָט מען ניט געוואָהנט, מען פלעגט ארויסגעהן דורך די טויערען (יעדער טויער איז געווען און איז געבויט אין דער פאָרם פון א טורעם), נאָר ווען מען האָט געדארפט צוליעב פערבינדונג מיט אנדערע שטעדט, אָדער צוליעב אנדערע צוועקען, אָבער די בעפעלקערונג האָט אינגאנצען געוואָהנט אינעווייניג. דאָ, אין דיעזען ניט גרויסען קוואדראט פלאץ, איז געווען דער הר־הבית, דער בארג, אויף וועלכען דער בית המקדש איז געשטאנען, דער מזרח־וואנד פון דעם שטאָדט־מויער איז אין דער זעלבער צייט געווען די וואנד פון הר־הבית, דער בית־המקדש איז געשטאנען אין ענדע פון דער שטאָדט, צו מזרח־זייט, און מען האָט געדארפט דורכגעהן די גאנצע שטאָדט, אום צו איהם צוקומען. דאָ איז געווען די "שטאָדט פון דוד", אָדער ציון מיט דוד'ס און שלמה'ס פאלאצען, דאָ זיינען געווען די פאלאצען פון די אידישע מאגנאטען, געגען וועלכע ירמיה האָט געמאכט די געוואלדיגע אנקלאגע: "וועה איז צו דעם, וואָס בויט זיין היים אָהן גערעכטיגקייט און זיינע אויבער־עטאזשען אָהן עהרליכקייט, ער ארבייט מיט דעם צווייטען אומזיסט און זיינע וויידזשעס בעצאָהלט ער איהם ניט. (וועה צו דעם) וואָס זאָגט: "איך וועל מיר בויען א הויז פון א גרויסע מאָאָס מיט ברייטע אויבער־עטאזשען, און וועל מיר אויסשניידען פענסטער און זיי ארומרינגלען מיט צעדער־האָלץ און אָבפארבען מיט פארב". דאָ האָבען זיך עס געפונען די הייזען פון די, וועלכע ישעיה זאָגט, אז "זיי שטעהען אויף אין דער פריה, יאָגען זיי זיך נאָך אלטען וויין און זיצען שפעט אין אבענד, און דער וויין ברענט זיי. און זיי האָבען נאָר אין זינען די הארף און די פידעל, דעם פויק און די פייפעל און די וויין פון זייערע בעלער", דאָ זיינען עס געווען די בולווארען, וואו ישעיה האָט געזעהן: די טעכטער פון ציון זיך האלטענדיג גרויס, געהענדיג מיט אויסגעשניטענע העלזער און ווינקענדיג מיט די אויגען, און זיינען געווען אנגעטהאָן אין די איין און צוואנציג פארפוצונגען, וועלכע דער גרויסער נביא רעכענט אויס, און וועלכע ברייננגען צו קנאה יעדער פרוי וואָס לעזט עס. דאָ, אין דיעזען פערהעלטניסמעסיג ניט גרויסען פלאץ, האָט זיך עס אויפגעזאמעלט דאָס גרעסטע און דאָס נאָבעלסטע, דאָס נידעריגסטע און דאָס העכסטע וואָס די אידען האָבען פערמאָגט, אָט דאָ איז געווען איין טריט צווישען די בעאמטע וואָס זיינען געווען "די חברים פון די גנבים", וואָס האָבען ליעב געהאט כאבאר, האָבען זיך ניט אנגענומען פאר קיין יתום און קיין אלמנה און צווישען דעם בית־המקדש. גלייך ארונטער פון דער אויבערשטער שטאָדט האָט געפיהרט די גאנצע וועג צום הר־הבית אין מאנכע ירושלים'ער מאגנאטען, וועלכע ישעיה אין זיין צאָרן רופט סדום'ניקעס, פלעגען זיך גאנץ אָפט ארונטערלאָזען צו דער וועג, דורך וועלכען מען געהט צום בית־המקדש, און דאָרטען מקריב זיין א קרבן, אויף וועלכעם דער נביא איז געוועזען אין כעס און דונערט אויף זיי: "וואָס דארף איך אייערע קרבנות, זאָגט גאָט, ווער בעט אייך איהר זאָלט טרעטען מיין הויף, אפילו איהר וועט א סך תפלה טהאָן וועל איך ניט הערען, אייערע הענד זיינען פול מיט בלוט, וואשט זיך אָב, ווערט קלאָהר, הערט אויף אייערע שלעכטע מעשים, הערט אויף שלעכטס טהאָן, טהוט גערעכטיגקייט, נעהמט זיך אָן פאר'ן יתום קריעגט זיך פאר דער

.52

זיין עקסעלענץ
סער הערבערט סעמיועל

זיין עקסעלענץ סער הערבערט סעמיועל איז א מאַן פון אַ יאָהר פופציג פון מיטעלען וואוקס, מיט שעהנע טיעף בליקענדע אויגען, אַן עכט אידישען פּנים מיט אַ פּראָמינענטען נאָז, גאַנץ אָפּט שפּיעלט אַן אנגענעהמער פריינדליכער שמייכעל אויף זיין געזיכט, א קלוגער אידישער שמייכעל וואָס ווינקט־אָן אויף די שאַרפקייט פון זיין בעל הבית, אָבער ער ווערט גלייך אונטערדריקט און אויף זיין אָרט ערשיינט די שטריינגע ערנסטקייט פון אַן ענגלישען שטאַאטסמאַן. די ליפּען וואָס האָבען זיך געוואָלט נאָכגעבען אין א גוטען האַרציגען געלעכטער ווערען צוזאמענגעצויגען אין א האַלב שטריינגליכע מינע, דער קול ווערט שטייפער, דער קלוג־גוטער איד איז פערוואנדעלט געוואָרען אין א שטייף העפליכען ענגלישען אדמיניסטראטאָר פון די יענע אדמיניסטראטאָרען וואָס האָבען אוועקגעטראָגען די הערשאפט פון "היז מאַדזשעסטי" אין אַלע ווינקלען פון דעם ערד קוגעל. אומזיסט וועט איהר דאן וועלען ארויסקריגען אפילו איין האַלבען וואָרט מעהר ווי זיין עקסעלענץ וויל אָדער געפינט פאר גלייך ארויסצוגעבען, אומזיסט וועט איהר דאן וועלען לעזען אין זיין פּנים מעהר ווי ער וויל אייך צו וויסען געבען. איהר פארגעסט אויף אַ וויילע אז דער מאַן אויף וועמען איהר קוקט טראָגט דעם נאָמען סעמיועל, איהר זעהט פאר אייך בלויז זיין עקסעלענץ דעם האַי קאָמישאָנער פון פּאלעסטינאַ, ביז עס גיט ווידער א בליץ דער אידישער בליק אין סער הערבערט'ס אויגען און א לעבעדיגע האַרציגע אידישע תנועה אין זיין האַנד בעוועגונג צו ווערען ענדליך פערשוואונדען נאָך אַ מאָל אין דער העפליכער שטריינג פּאָליטישער אַטמאָספערע וואָס דער האַי־קאָמישאָנער טראָגט שטענדיג מיט זיך וואו ער געפינט זיך צו אין זיין קאַבינעט אין דעם רעגירונגס פּאלאץ אויפ'ן הר הזיתים אָדער אין שוהל ווען ער איז עולה לתורה ביין ספר.

איד און ענגלענדער! עס קען ניט זיין קיין בעסער צוזאַמענמישונג פון דיביידע זאַכען ווי זיי זיינען צוזאַמענגעמישט אין דעם האַי־קאָמישאָנער פון ארץ־ישראל. אַזוי אַמווייניגסטענס איז מיין איינדרוק פון איהם. ער פארמאָגט דאָס בעסטע וואָס די צוויי נאַציאָנען קענען אימיצען געבען. סעמיועל'ס מח ארבייט שנעל, איהר זעהט עס אויף זיין געזיכט ווען ער רעדט צו אייך אָדער ווען ער הערט וואָס איהר רעדט צו איהם, איהר הערט עס אָן די שנעלע תשובות

הבית. גאַנץ נאָהענט פון ווינקעל פון דעם מויער פון בית המקדש, אויפ'ן בארג, שטעהען די אידישע הייזער בתי־מחסה, זיי שטעהען גלייך נעבען פעסטונג וואנד. און געהענדיג איינמאָל גאַנץ פריה אויפ'ן מויער האָבען זיך פון בית־מחסה געלאָזען הערען אין מיינע אויערען אזא מין זיסער השתפכות הנפש פון א דאַוונער אז איך האָב אין מיין לעבען קיינמאָל עהנליכעס ניט געהערט. פאר די וואָס זיינען פול מיט בעגייסטערונג, וועלכע האָבען נאָך קדושה אין זייער הארצען איז ניטאָ קיין בעסער אָרט און קיין בעסערע צייט צום דאווענען ווי אַנטקעגען דער ווינקעל־וואנד פון הר־הבית אראָבקוקענדיג צו דרום און מזרח אויף די בערג און טהאָלען, אויף וועלכע דוד האָט געקוקט און ער האָט זיינע קאַפּיטלעך וועלכע אידען זאָגען און דאוונען פערפאסט און ווען דער טוי פון פריהמאָרגען איז אויסגעשפרייט אויף ארץ ישראל ארום און ארום. אין ירושלים זיינען פאַראַן א סך ותיקין־דאַוונער וואָס בעגעגענען דעם ערשטען שטראַהל פון עמוד־השחר מיט תפלה און אַ איד האָט זאָגאר אויפגעבויט אויפ'ן דאך פון זיין הויז א העכערען בילדינג טורעם פון וועלכען מען זעהט פריהער דעם מאָרגענשטערן ווי פון אַן אנדער אָרט אין ירושלים און גלייך ווי מען זעהט איהם שטעלט זיך דאָרטען א מנין ותיקין דאוונען.

נעבען דעם פלאַץ וואו איך בין געשטאַנען א קורצע ווײַלע בעצויבערט פון הקול קול יעקב האָט איך געזעהן א האַלבע געביידע וואָס איז פארטיג בלויז ביז איבער די פענסטער וועלכע שטעהט נאָך נעהענטער צום הר־הבית ווי די בתי־מחסה הייזער. מען האָט מיר ערקלעהרט אז א פערסישער איד וועלכער איז געקומען אויף א בעזוך אין ירושלים האָט זיך אריינגענומען אין זינען אז ער מוז האָבען די זכיה צו בויען א בית־מדרש אויף דעם נאָהענטסטען פלאַץ צו דעם אָרט אויף וועלכען דער בית־המקדש איז געשטאַנען און אז אין בית־מדרש זאָל אויף זיין חשבון אויסגעהאַלטען ווערען לומדי תורה אום זייער שטימע זאָל אָבקלינגען אין דעם רוים וואָס צווישען דיעזען ביתמדרש און הר־הבית. די אראבער וועלכע האָבען אונטען זייער קווארטאל האָבען אָנגעפיהרט א גרויסע מלחמה געגען דעם אידען וואָס פארציהט דעם אידישען גבול ווייטער ווי ער איז געווען ביז יעצט, אָבער די אידען האָבען אויסגעפיהרט. דער פערסישער איד האָט אָבגעלייגט פאר די אויפיהרונג פון זיין פלאַן א מיליאָן מיט א פיערטעל רופיעס, ווען מען האָט געהאַלטען ביי די פענסטער איז אָנגעקומען די מלחמה און די ארבייט איז אָבגעשטעלט געוואָרען. דער נדבן איז געשטאָרבען איידער ער האָט זוכה געווען צו זעהן דאָס וואָס ער האָט אזוי געגאַרט צו זעהן.

פאנגט אָן צו ריידען וועגען ארץ־ישראל
אין אן אינטימען געשפרעך איז ער פול
מיט ווייכקייט און צארטקייט, זיינע
אויגען זעהען אוים טרוימעריש און זיין
גאנצער וועזען דריקט אוים א טיפע
אונבעגרענעצטע ליעבשאפט צו ציון.

"איז עס ניט א שעהנע לאנד? איז
עס ניט וואונדערליך און ערהאבען?
האָט איהר אמאָל געזעהן אזא לאנד ווי
דיעזע?" — דאָס זיינען איינינגע פון די
אויסרופונגען פון האי־קאָמישאָנער מיט
וועלכע ער האָט מיר בעגעגענט ביי זיך
אין רעגירונגס הויז. עס איז געווען וואונ־
דערליך מיט וואָס פיר א ווארימקייט,
מיט וואָס פאר אן אמת'ע אינערליכע
בעגייסטערונג דער האי־קאָמישאָנער
האָט עס געזאָגט. איך האָב קיין ווא־
רימערע ליעבשאפט צו ציון ווי דעם
האי־קאָמישאָנערס ניט געזעהן. די ער־
שטע אידעאליסטישע אונטערנעהמער
פון דעם נאציאָנאלען אויפבוי פון דאָס
לאנד האָבען זיך א נאָמען געגעבען מיט
דעם שעהנעם נאָמען "חובבי ציון" די
ליעבהאבערם פון ציון. עס איז געווען
עטוואָס וואונדערליך־ראָמאַנטישעס אין
דיעזען נאָמען, עס האָט אָבער ריכטיג
ארויסגעצייגט דאָס וואָס יענע מענשען
מיט א דור צוריק האָבען געפיהלט.
ל י ע ב ה א ב ע ר ס פון ציון. ציון
קען נאָר געבויט ווערען דורך די וואָס
זיינען איהרע ליעבהאבערם, די וואָס
ווערען נתפאל און בעגייסטערט פון
איהר שעהנקייט. פון איהר צויבער און
די וואָס זיינען זיכער, אז עטוואָס עהנ־
ליכעס איז אויף דער וועלט ניטאָ. דער
ליעבהאבער איז איבערצייגט אז זיין
געליעבטע איז די א י י נ צ י ג ע אויף
דער וועלט. חובב ציון איז א וואונדער־
ליכער נאָמען, א שאָד וואָס מען האָט
עס אויסגעביטען אויף דעם טרוקענעם
וואָרט ציוניסט.

שטעלט אריין אין דער ערשטער "יורה
פון די "חובבי ציון" דעם נאָמען ער־
בערט סעמיועל, ווארום ער איז צו־
ליעבט אין דאָס לאנד "איבע די
אויערן".

און פונקט ווי עס פעהלט סעו וועל
קיין פאנטאזיע וועגען דער היינו גער
ארץ־ישראל אזוי פעהלט עס איהנ נ־ט
וועגען דער צוקונפטיגער ציון. עס איז
ביי מיר קיין צווייפעל אז ער פיהלי אין
דער טיעפסטער טיעפעניש פון זיין
נשמה ווי גרוים עס איז זיין גלי אז
אויף זיין גורל איז אויסגעפאלען צ זיין
דער ערשטער אידישער רעגיערע פון
ארץ־ישראל אין צוויי טויזענד אָהר
שפעטער ווי דאָס אידישע ארץ־יי ראל
איז חרוב געוואָרען. ער פיהלט און ווייס
ווי גרוים עס איז זיין מזל, אז מיט
איהם פאנגט זיך אָן די דריטע גאולה.
דער דריטער אריינגעהן פון דאָס ידי־
שע פאָלק אין זיין לאנד. און אי בין
זיכער אז דער האי־קאָמישאָנער פער־
בריינגט מאנכע שלאָפלאָזע נעכ : אין
יענער וואונדערליכער געביידע זויפ'ן
שפיץ בארג געגענאיבער ירושלי ז אין
חלומות פון דער נאציאָנאלער א יישער
צוקונפט מיט וועלכער זיין לע ען איז
אזוי ענג צוזאמענגעבונדען געוואָרען,
און אין פלענער ווי אזוי די חלומות
דורכצופיהרען.

און די ארץ־ישראל אידען פאר־
שטעהען איהם! ער איז געווען ערפאָל־
גרייך אריינצודרינגען אין יענעם קודש־
הקדשים, די הארץ פון דער אידישער
אומה. סעמיועל איז דער ליעבלינג פון די
ארץ־ישראל אידען. ער איז דער זי־
סעסטער פון זייערע הלומות, דער העלד
פון ישראל'ס האָפנונגען, ער איז דער
צענטער פון דעם אידישען שטאָלץ, ער
איז אויף אלעמענס ליפען און ער איז
און יעדענס הארץ. מען דארף זיין אין
ארץ־ישראל אום צו פערשטעהן און
דורכנעהמען וואָס דאָס וואָרט סעמיועל
מיינט דאָרטען. עס זיינען בלויז פאראן
צוויי זאכען וועגען וועלכע אלע אידען
פון ארץ ישראל זיינען פעראייניגט אין
א פאָלשטענדיגע איינהייט און דאָס זיי־
נען: ארץ־ישראל און סעמיועל!

די ליעבשאפט צו סעמיועל איז קענ־
טיג אויף יעדען שריט און טריט אין
ארץ־ישראל און דאָס ווערט געטהאָן אָהן
שום אגיטאציעס און אָהן די געקינס־
טעלטע מיטלען מיט וועלכע מען מאכט
פאראדען פאר אידישע גדולים אומע־
דום. עס קומט פון זיך אליין, דאָס
ארייגשטעלען זיין נאָמען אין קריש איז
געקומען אָהן אסיפות און אָהן קאָמיטעס,

וואָס ער ניט בליציג איינס נאָך דאָס אַנדערע און ווי עס פעהלט איהם קיינ־מאָל ניט דער ריכטיגער ענטפער אין דער ריכטיגער צייט; לאַנג־קלעהרען איז ניט קיין טבע פון זיין עקסעלענץ, אין דעם איז ער דער פולער איד, דער טרייער טיפּ פון זיין ראסע. אָבער אין אַלץ וואָס ער זאָגט, פּונקט ווי אין אַלץ וואָס ער טהוט שפּיגעלט זיך אָב די פעסטקייט און די פּעלזען־קראַפט פון דעם בריטישען כאַראַקטער. עס איז ניטאָ אין קיינע פון זיין האנדלונג קיין איבעראייליטעס, קיין זאַך וואָס זאָל אַנדייטען נערוועזיטעט אָדער דאָס פאַר־ווירען דעם גרונד פון הארטע פאַקטען אויף וועלכע דער ע נ ג ל י ש ע ר סעמיועל שטעהט שטענדיג מיטביידע פיס.

ווי א ריכטיגער ענגלענדער האָט סע־מיועל פיינט טעאָריען, ער איז פּונקט דער היפּך אין דיעזער הינזיכט פון אונ־זערע רוסיש־אידישע אינטעליגענץ וואָס גלויבען אז אויב די פאַקטען שטימען ניט מיט דיעזער אָדער יענער טעאָריע איז אז אָך און אז וועה צו די פאַקטען. סעמיועל איז זיכער אז אויב א טעאָריע שטימט ניט מיט די פאַקטען איז א סימן אז די טעאָריע איז קרום און טויג ניט. און עס איז ניטאָ קיין בעסערער "רעליעף" פאַר א אידען וואָס קומט אין ארץ־ישראל און שמועסט זיך דורך מיט די דאָקטוירים, פּילאָזאָפען און אַנדערע פון אונזער נאַציאָנאַלע אינטע־ליגענץ אין פּאַלעסטינאַ און זיין קאָפּ פאַנגט איהם אָן וועה צו טהאָן פון קלינגענדע פראַזען און פון טעאָריען, אַז ער רעדט נאַכהער מיט'ן האַי־קאָמישאָ־נער און ער הערט דבורים פון הארטען שכל־הישר. איך האָב זיך דערמאָנט אָן די ווערטער פון לאָרד ראָבערט סעסיל און זיין עצה וואָס ער האָט געגעבען די אידען אין לאָנדאָן אויפ'ן גרויסען ציוניסטישען מיטינג אין אלבערט האָלל. אויב מיר ענגלענדער, האָט דער גרויסער שטאַאטסמאַן געזאָגט, האָבען עפּעס ערגרייכט איז עס נאָר דערפאַר וואָס מיר האָבען קיינמאָל ניט קיין פריהערדיגע פּאַרטיגע פּלענער צו מאַכען יעדער זאַך פאַלקאָם. מיר פּרובירען טהאָן און מיר טהוען וואָס עס לאָזט זיך ביסלעכווייז און לויט ווי די אומשטענדען ערלויבען. קיין בעסערע עצה צו די אידען האָט קיינער ניט געקענט געבען. עס איז א גרויסער שאָד וואָס א גרויסער טהייל אידען געהען אין דער רוסישער שולע און ניט אין דער ענגלישער, און עס איז נאָך א גרעסערער שאָד וואָס דער גרעסטער טהייל פון די ציוניסטישע פיהרער אין ארץ ישראל זיינען רוסישע אינטעליגענטען און ניט קיין אַנגלאָ־סאַקסישע. סעמיועל דערמאָנט אונז אָם שטאַרקסטען דעם געוואַלדיגען אונטער־שיעד צווישען דיביידע. ביי איהם איז ניטאָ קיין נייגונגען צו איין זאַך און קיין אָבנייגונגען פון אַן אַנדער זאַך. ער האָט א צוועק אין זינען און יעדער זאַך וואָס פיהרט צום צוועק איז גוט, יעדער זאַך וואָס פיהרט ניט דערצו טויג ניט.

סעמיועל איז נאַטירליך קיין ראַדי־קאַל. ענגלישע פּאָליטיקער זיינען קיינע ראַדיקאַלען. אָבער דער האַי־קאָמישאָנער פערליערט קיין צייט צו קלעהרען וועגען טעאָריען פיר און געגען ראַדיקאַליזם. אויב אימיצער וויל מאַכען פּראָבען מיט ראַדיקאַלע קבוצות זאָלען זיי עס טהאָן, אויב עס וועט ניט טויגען וועט מען עס ממילא אויפהערען. זאָל יעדער פּרובירען טהאָן קאָלאָניזאַציאָנס ארבייט אין ארץ־ישראל אבי מען זאָל טהאָן, ווארום נאָר דורך ארבייט קען עפּעס ארויסקומען. אזוי זעהט דער קאָמישאָנער פאַר זיך קיין אנדער זאַך ווי פּראַקטישע פּלע־נער וואָס קענען דורכגעפיהרט ווערען דורך פּראַקטישע מעטהאָדען. ווי גרויס איז דער אונטערשיעד צווישען איהם און די פראַזען־דרעשער, לאַנד־נאַציאָ־נאַליזירער, חלומות־שפּינער וואָס זיינען פאַראַן אַזוי פיעל אין ירושלים, אין תל־אָביב און אין גאַנץ ארץ־ישראל!

אויב אימיצער וועט וועלען ארויס־נעהמען פון דאָס וואָס איך האָב ביז יעצט געזאָגט וועגען האַי־קאָמישאָנער אז ער איז א טרוקענער מענש וואָס האָט קיין געפיליגעלטע פאַנטאַזיע וועט ער האָבען א טעות. קיינער קען ניט איבער־יאָגען זיין עקסעלענץ אין בעגייסטערונג פאַר אונזער לאַנד. ווען סער הערבערט

חג האסיף ניט האבענדיג קיין תבואה, מוז סוף כל סוף האבען זיין לאנד און זיין תבואה. זיין עקסעלענץ האט אויסגעדריקט זיין בעדויערן וואס ער קען ניט ענטפערען אין העברעאיש און גלייך צוגעזאגט אז ער וועט זיך בעמיהען שטארק צום לערנען, און ווען מען האט נאכאנאנד דערלאנגט פערשיעדענע געטרענקע אויף'ן בוכארישען שטייגער האט דער קאמישיאנער געזאגט: אויב אזוי דארף מען עס ניט רופען חג הסכות נאר חג הכוסות און ווען דעם עולם איז געפעלען געווארען דער ווערטעל, האט ער ערקלעהרט אז דאס איז זיין ערשטער וויץ אין העברעאיש.

די אידען פארשטעהן גוט ניט נאר סעמועל דעם אידען נאר אויך סעמועל דעם ענגלישען מיניסטער. מען האט צו איהם פולען צוטרוי; און אויב ער טהוט אמאל א זאך וועלכע אידען וואלטען פיעלייכט געוואונשען אז עס זאל אנדערש געהאנדעלט ווערען פארשטעהען זיי אבער גוט אז סעמועל האט וואהרשיינליך געמוזט אזוי האנדלען און פארלאזען זיך אויף זיין שכל־הישר. זיי פארשטעהען אז ער האט א גרויסע און שווערע אויפגאבע און ער איז אפט אין א דעליקאטע לאגע און זיי האבען צו איהם פאלשטענדיגען צוטרויען.

סעמועל איז אין ארץ־ישראל געקומען. געזעהן און געזיעגט.

וואס וואלטען געווען די ווערטער אין וועלכע מען זאל אם בעסטען אויסדריקען סעמועל'ס פאליסי אין בעצוג צו אויפבויען ארץ ישראל? איך וואלט דאריף געענטפערט פאלגענדעס:

זיין פאליסי בעשטעהט אין דריי ווערטער: ארבייט, ארבייט און ארבייט.

דער ציוניזמוס ביים האי־קאמישיאנער איז ניט קיין בעוועגונג ווי מען פערשטעהט נאך היינט אויך דיעזען ווארט אין פיעלע ציוניסטישע קרייזען, עס איז ניט א שטרעבונג, עס איז ניט קיין וואונש פון א גייסטיגער צענטער און עס איז ניט קיין פלאן צו מאכען פאלעסטינא פאר א קולטור־סטיישאן וואו עס

זאלען וואקסען בלויז לעהרערס און תלמידים, ווי עס ווילען א סך פון די ציוניסטישע פיהרער אין ארץ־ישראל, די תלמידים פון אחד־העם. ציוניזמוס ביים האי־קאמישיאנער אין אן אונטערנעהמונג צו אויפבויען, צו ענטוויקלען א מדינה, אן אונטערנעהמונג צו זיין צופריעדען צו מאכען א ישוב אין דעם איינפאכען זין פון דאס ווארט.

זיין קאפ איז פול מיט אזעלכע פשוט'ע זאכען ווי שאסען, אייזענבאהנען, מיט פלענער ווי צו מאכען בעסערע מעגליכקייטען פאר אינדוסטריע. דער מיטעל ווי אזוי צו ערגרייכען דעם צוועק זעהט ער אין ארבייט. ערד דארף געקויפט ווערען. קאלאניען דארפען געגרינדעט ווערען, אהן קאלאניזאציאן וועט מען דעם צוועק קיינמאל ניט ערגרייכען. אינדוסטריע דארף ענטוויקעלט ווערען. אום צו העלפען קאלאניזאציאן דארף אן אגראר־באנק געגרינדעט ווערען און וואס גיכער אלץ בעסער. פיר אינדוסטריע דארפען קאפיטאלען אריינגעצויגען ווערען אין ארץ־ישראל.

סעמועל האלט ניט פון גוטע ווינשע, און אויב איך האב ניט קיין טעות, ווערט ער ניט שטארק נתפעל פון בעגייסטערונג וועלכע איז ניט פארבונדען מיט ארבייט און ער ווייס פיעלייכט מעהר ווי אלע אנדערע אז מיט ווערטער וועט מען קיין מדינה ניט בויען. עס איז, שיינט מיר, ניטא קיין גרעסערער קאנטראסט ווי דער קאנטראסט צווישען סעמועל און מאנכע פון די ציון־פיהרער אין ארץ־ישראל וואס ווערען דערטרונקען אין א מבול פון ווערטער.

ביים האי־קאמישיאנער איז די זאך זעהר פשוט: אויב אידען מיינען עס ערנסט און ווילען טאקע ארץ־ישראל זאלען זיי קומען און אנפאנגען די ארבייט. און זיצענדיג אויף'ן שפיץ פון הר־הזיתים קוקט ער ניט נאר איבער גאנץ ארץ־ישראל נאר ווייט אריבער די גרענעצען פון לאנד, קיין ענגלאנד, קיין אמעריקא, אומעטום וואו אידען זיצען און ער ווארט אז די אידען זאלען קומען און טהאן וואס זיי דארפען טאן אום צו אויפבויען ציון.

עס איז געקומען דורך דעם חוש פון פאָלק וועלכער קען קיינמאָל ניט פאַרפיהרט ווערען און וועלכער קען קיינמאָל ניט אָבגענאַרט ווערען. פאַר מיר ליעגט א לוח וואָס איז יעצט ערשיענען דאָ אין ירושלים און אויפ'ן ערשטען בלאַט איז געדרוקט מיט גרויסע ווערטער: השנה השניה לנציבנו בארץ ישראל (דאָס צווייטער יאָהר זייט דעם האַי־קאָמישאָנער אין ארץ־ישראל). די אידען פון ארץ ישראל פאַנגען אָן צו פיהרען א נייע צייט־רעכענונג זייט סעמיועל'ס אָנקומען. עס איז קלאָהר אז פון דעם טאָג וואָס ער איז געקומען אלס האַי־קאָמישאָנער פאַנגט זיך אָן א נייע עפּאָכע אין דער געשיכטע פון ארץ־ישראל און אין דער געשיכטע פון דער אידישער נאַציאָן.

אונזערע אָריענטאַלישע בריעדער וועלכע פאַרשטעהען אַלץ אויף א פשוט'ן נאַטירליכען אופן, די תימנ'ער און די בוכאַרער אידען פון ארץ ישראל פאַרשטעהען די גאַנצע זאַך אויף זייער אייגענעם וועג. זיי רופען איהם פשוט: מלך. א תימנ'ישער אינגעל האָט מיר איינמאָל בעגלייט אויף מיינע גאַנגען ארום ירושלים. דאָס איז געווען אַן אינגעל מיט קלוגע אויגען וואָס האָט זיך אָנגעבאָטען מיר צו צייגען אלס וואָס עס איז פאַראַן צו זעהן אין דעם תימנ'ישען דאָרף געגענאיבער דעם "השלוח". ווען מיר האָבען דורכגעקלעטערט די אַלע קרומע ארויפבארגיגע שטיינערנע וועגען פון דאָרף און זיינען אריבער העכער ווי די הייזער אויפ'ן שפּיץ באַרג, שטעלט מיר פלוצלונג דער אינגעל אָב, גיט א ווייז מיט'ן האַנד אויף דער רעגירונגס הויז וואָס האָט זיך געזעהן פון דער ווייטען און זאָגט צו מיר: המלך יושב שם! — איזה מלך? פרעג איך — "המלך שמואל" איז געווען די קלאָהרע תשובה. די תימנ'ער זעהען ניט איין די נוצען אין די שעהנקייט פון זאָגען האַי־קאָמישאָנער, "המלך שמואל" איז קירצער און שעהנער — און אזוי רופען זיי איהם!

דעם ערשטען טאָג סכות, נאָכדעם ווי דער האַי־קאָמישאָנער האָט געדאַווענט אין דער שוהל פון די בוכאַרער אידען און איז געווען אויף קידוש ביים בוכאַרער רב אין סוכה האָבען איהם די בוכאַרער ליידיעס בעגריסט אין הויף פון רב'ס הויז. א מיידעל האָט אין נאָמען פון די פרויען פון דעם בוכאַרער קוואַרטאַל בעגריסט דעם האַי־קאָמישאָנער און האָט איהם געוואונשען אז ער זאָל זוכה זיין צו זיין "דער קעניג פון ארץ־ישראל"...

און עס איז ווערטה געווען צו זעהן וואָס פיר אַן אוואַציע סעמיועל האָט געקראָגען דאַן ווען ער איז געגאַנגען פון בוכאַרער רב'ס סוכה. גאַנץ ירושלים איז איהם נאָכגעגאַנגען, אויף אַלעמענס געזיכטער האָט גערוהט די שכינה פון בעגייסטערונג; א זעהר אַלטער מאַן איז ארויסגעגאַנגען פון א הויז, און האָט זיך געשפּאַרט א קוק צו טהאָן דעם קאָמישאָנער אין פנים. סעמיועל האָט זיך אָבגעשטעלט געפרעגט צו וואָס האָט אזא זקן זיך מטריח געווען ארויסצוגעהן, דער אַלטער האָט געענטפערט, ער איז ארויסגעגאַנגען מאַכען די ברכה שחלק מכבודו!

אין יענעם טאָג, דעם ערשטען טאָג סוכות האָט סעמועלס "גענומען" די אידישע ירושלים נאָך מעהר ווי ביי אַלע פריהערדיגע געלעגענהייטען. סעמועל איז געזעסען אין סוכה בראש הקרואים. פיעלע פון די וויכטיגסטע פּערזענליכקייטען פון ירושלים זיינען געווען אַנוועזענד, זיין עקסעלענץ האָט אַנגעטאָן א בוכאַרישען רויטען זיידענעם מאַנטעל אין וועלכען ער האָט זיך איינגעוויקעלט, האָט אָנגעטאָן א בוכאַרישע קאַלירטע מיץ און האָט אויסגעזעהן ווי עפּעס אַן אָריענטאַלישער פּרינץ. זיין אידישע געזיכטסציגע האָבען זיך נאָך מעהר בולט ארויסגעזעהן אין דיזער גאַנץ מזרח'דיגער סביבה. זיין עקסעלענץ האָט געוויזען חריפות געפינענדיג א פּאַסענדען ענטפער אויף אַלע בעגריסונגען. צום בעל־הבית האָט ער געזאָגט אז זיין פעטער סווייטלינג האָט געהאַט א וואונדערליכע סוכה וואָס איז געווען פּלאַי־פּלאַים אָבער צו דיזער סוכה קומט עס ניט ער האָט איבערגעזאָגט ביקאָנספיעלד'ס ווערטעל אז א פאָלק וואָס קען פייערען

53.

גרענעצען, אינדוסטריע און עלעקטריציטעט

די צוקונפט פון אינדוסטריע אין ארץ־ישראל היינגט־אָב אָן די טייכען פון אונזער לאנד.

אָבער בעפאָר איך קום צו די איינצעלהייטען פון דיעזען פונקט איז ווערט צו אָבשטעלען זיך אויף א ווײלע אויף דער פראגע: דורך וועלכען וועג וועלען מיר קענען גיכער בעזעצען אידען אין ארץ ישראל — צו דורך קאָלאָניזאציאָן אָדער אינדוסטריע?

פיעלע רעכענען אז אינדוסטריע איז די לייכטערע וועג ווי אזוי צו מאַכען ארץ ישראל א לאנד וואו אידען וואָהנען. דער פּראָצעס פון קאָלאָניזאציאָן איז א שווערער. צו שאפען א פארמבעפעלקערונג איז אָהנע צווייפעל די שווערסטע זאך וואָס עס איז דאָ אויף דער וועלט. מאַכען קאָלאָניען קען מען גאָר לאנגזאם און דורך פיעלע אנשטריינגונגען. האָבען דען ניט די פופציג אידישע קאָלאָניען געקאָסט אזוי פיעל מיליאָנען און האָבען זיי דען ניט גענומען באַלד פופציג יאהר איידער זיי זיינען פארטיג געוואָרען אין דער פאָרם ווי מיר זעהן זיי היינט?

דאגעגען אינדוסטריע געהט מיט שנעלערע טריט. א בעפעלקערונג וואָס ציהט איהר חיונה פון פאבריק ווערט גיכער פארמעהרט און עס נעהמט פיעל ווייניגער צייט צו ווערען א פאבריק־ארבייטער ווי צו ווערען א פארמער. אויב, אַלזאָ, מיר ווילען האָבען וואָס גיכער א בעדייטענדע אידישע בעפעלקערונג אין ארץ־ישראל וואו אידען בילדען יעצט בלויז א צעהנטעל פון די איינוואָהנער, דארפען מיד זיך מעהר פארלאָזען אויף דער פאבריק ווי אויף דער קאָלאָניע.

אָבער די וואָס זאָגען אזוי — עס איז היינט די מאָדע אזוי צו זאָגען און צו לייגען גרויסע האָפנונגען אויף אינדוסטריע — פערגעסען אזא פשוט'ע זאך ווי דיעזע: עס איז ניטאָ אין ארץ ישראל פאַר וועמען צו מאַכען א גרויסע אינדוסטריע. די אראבער, דאָס הייסט ניינציג פּראָצענט פון די מענשען וואָס געפינען זיך אין ארץ ישראל זיינען קיינע געברויכער. איהר קענט פאר זיי מיט פאבריצירען קיין בגדים אין א בעדייטענדען מאסשטאב, ווייל זיי דארפען זעהר ווייניג בגדים, א לאנגע ליינוואנטענע העמד איז פאר אן אראבער

סעמועל יוויס ניט פון פארטייען און האט קיין אינטערעס אין זיי. ביי איהם איז גוט דער אלטער ישוב, דער נייער ישוב, ער גיט־אב א וויזיט אוסישקין׳ען און ער גיט־אב א וויזיט הרב זאנענפעלד. ער איז מיט די ציוניסטען, ער איז מיט די חרדים, ביי איהם איז אלץ איינס אין די פראגע פון בויען די לאנד. דיעזע ארגאניזאציאן, יענע ארגאניזאציאן אדער קיין ארגאניזאציאן. זאלען קומען אידען אהן שום פארטיי אדער ארגאניזאציאנס פארבינדונגען און זאלען זיי נאר וועלען עפעס טאן און דאן וועלען זיי געפינען דעם קאמישיאנערס טיהר אפען פאר זיי און זיין הילף וועלען זיי קריגען.

און אזוי זיצט דער ערשטער אידישע ווערשער פון ארץ ישראל, דער ערשטער זייט טיטוס האט פערניכטעט די אידישע מלוכה אוןווארט אויף זיין פאלק אז עס זאל קומען אויפשטעלען "די טויערען פון ציון" און ער בעגנוגענט זיך ניט מיט ווארטען. פון די הויכע בערג פון ירושלים רופט ער די אידען. ער שרייבט צו די באורד אוו דעפיוטיס אין ענגלאנד, ער שרייבט צו די אנדערע אידישע ארגאניזאציאנען און ער האפט אז אלע וועלען קומען און איבערהויפט אז אמעריקא, אז די אמעריקאנער אידען וועלען קומען און איך פארשטעה אז ער וואונדערט זיך: פארוואס זיינען זיי נאך ניטא.

לען קענען ארויסגעהן אין אנדערע לענדער. זי ליעגט אויף דעם שוועל פון דריי וועלטטהיילען. זי שטעהט אין דירעקטער, נאטירליכער פערבינדונג מיט מצרים, איז אויף דעם מיטען וועג פון דעם גרויסען וואסער־מארשרוט קיין אינדיען. אויף אזא אופן איז ארץ־ישראל די נעהנטסטע לאנד, נעהנטער ווי אלע אייראפעאישע עקספארטירענדע לענדער, צום גרויסען אזיאטישען וועלט־מארקעט. פון אן ארץ־ישראל פארט קיין קאלקוטא איז ווייניגער ווי א העלפט וועג ווי פון א פארט אין ענגלאנד און מיט א דריטעל ווייניגער ווי פון א פראנצויזישען פארט אין מיטעללענדישען ים. און אויב אימיצער זאגט אז חיפה קען ווערען די מאנטשעסטער פון מיטעללענדישען ים, איז ניטא קיין אורזאכע פארוואס דאס זאל זיין בלויז א מליצה.

עס איז אמת, אז קיין רויהע מאטעריאלען איז פיעל ניטא אין ארץ־ישראל. אבער ארץ־ישראל איז נאהנט צו די לענדער וואו עס איז פאראן א סך רויהע מאטעריאלען פון וועלכע די אייראפעאישע אינדוסטריעלע לענדער נעהמען. מצרים און פערסיען מיט זייער קאטאן זיינען נעהנטער צו פאלעסטינא ווי צו ענגלאנד. אויף אזא אופן איז ארץ־ישראל ניט נאר נעהנטער צו די פלעצער וואו פארטיגע סחורה, איבערהויפט אין וואס אנבעלאנגט צו קליידונג, ווערט אבגעזעצט, נאר זי איז אויך נעהנטער ווי אלע אנדערע לענדער צו די פלעצער פון וואנען די מאטעריאלען פיר פאבריקאציאן דארפען גענומען ווערען.

און מיר קענען זעהן אין אונזער פאנטאזיע דאס קליינע ארץ־ישראל פול מיט פעקטארים און ווערהייזער, איהרע האפענס פול מיט שיפען אנגעלאדען מיט אלע סחורות, בעשטימט פאר אזיאטישע פארטען. עס דרעהען זיך די רעדער פון פערשיעדענע אינדוסטריען און דאס

לאנד פון פאעזי און טרוימען איז פול מיט דעם טומעל און ענערגישע טהעטיגקייט פון דער מאדערנער צייט. און דער אידישער געניוס וואס ווערט קיינמאל ניט מיעד שאפט אויף דעם באדען פון אונזערע אבות ניט נאר א צענטער פון פאבריקאציאן און ארבייט אויף דעם מאדערנסטען וועג, נאר אויך א היים פיר א העכערע סאציאלע גערעכטיגקייט ווי די, וועלכע עקזיסטירט אין אנדערע לענדער, ווי עס פאסט פאר אזא פאלק ווי דאס אידישע. נאר דיעזער בילד שטעהט ניט נאהנט, עס איז אבגערוקט א היבש ביסעל אין דער ווייטקייט. אזעלכע צענטרען ווערען ניט שנעל געשאפען.

אבער וואס וועט זיין די קראפט וואס וועט דרעהען דיזע רעדער פון דער אידישער ארץ־ישראל אינדוסטריע? קיין קויהלען האט ניט ארץ־ישראל. קיין אויל וויים מען נאך ניט זיכער אויב זי האט אדער ניט. די קראפט וועלכע קען מעגליך מאכען פאבריקאציאן אין ארץ־ישראל איז: עלעקטריציטעט. און דאס דארף קומען פון די וואסערן פון ארץ־ישראל. עלעקטרישע וואסער־קראפט איז דער אוצר מיט וועמעס הילף מען וועט קענען אויפבויען די אינדוסטריעלע ארץ־ישראל פון דער צוקונפט.

און דערפאר זיינען די וואסערען פון ארץ־ישראל אזוי טייער פאר אונז. זיי וועלען עס דארפען געבען ליכט און קראפט פאר אונזער לאנד. מיר וועלען דארפען איינשפארען די וואסערען פון דער הייליגער לאנד אום זיי זאלען פאר אונז טהאן דאס, וואס קויהלען און אויל טהוען אין אנדערע לענדער. מען איז משער, געבויט אויף וויסענשאפטליכע אונטערזוכונגען, אז דער ירדן אליין קען געבען פינף און זיבעציג טויזענד פערדקראפט. עלעקטרישע קראפט איז נאך בילליגער ווי קויהלען אדער אויל קראפט. אינזשעניער רוטענבערג האט אויסגע־

גענוג פאר לאנגע יאָהרען, אויף שיך איז דער אראבער אויך קיין גרויסער געברויכער און מעבעל דארף ער אזוי גוט ווי גאָר ניט האָבען.

עס בלייבען דארום נאָר דער מעהר־ציוויליזירטער טהייל פון דער בעפעלקערונג און דאָס זיינען די אידען און א קליינער פּראָצענט פון די אראבער. מיר קענען אלזאָ רעכענען ארץ ישראל אלס א מאַרקעט פו זא ן ערך א הונדערט און פופציג טויזענד געברויכער. ווי פיעל פלאַץ פיר אינדוסטריע קען אזא בעשרענקטער מאַרקעט געבען? מיט דער צייט וועט, אמת, דער אראבער אויך ווערען א געברויכער, אָבער מיר ריידען ניט פון דער צוקונפט נאָר פון דער געגענווארט, וועלכע אינטערעסירט אונז מעהר. אין דער געגענווארט, און אפילו אין דערנאָהענטער צוקונפט, זיינען די אינדוסטריעלע מעגליכקייטען בעשריינקט. דער סימן דערפון איז, אז די קליינע אינדוסטריען וואָס זיינען יעצט דאָ אין לאנד מאַטערען זיך אויך דאָס וואָס עס פעהלט דאָ געלד אום די אינדוסטריען אָנצוטרייבען איז ניט מעהר ווי א י י נ ע פון די שוועריגקייטען אויף דעם וועג פון פאבריקאַציאָן. דאָס איז פילייכט א חסרון וואָס קען גיך אָבגעשאפט ווערען דורך אריינברייגען קאַפּיטאל אין לאַנד. א צווייטער און א פיעל שווערערן חסרון איז וואָס דער ה י ג ע ר מ אַ ר ק ע ט א י ז ק ל י י ן און דערצו נאָך איז דאָ פאַראן א גרויסע נייגונג צו קויפען אימפּאָרטירטע וואַארע, מאַכענדיג דערמיט נאָך קלענער דעם מאַרקעט ווי ער איז, פארבייגעהענדיג וויל איך בעמערקען אז די וואָס ברייגען אהער סחורה און זוכען צו מאַכען ארץ ישראל פאר אן אָבזאַץ־פּלאַץ, טהוען דערמיט ניט קיין טובה צו ארץ ישראל. דורכדעם וואָס מען וועט פון פּאלעסטינאַ ארויסנעהמען דעם לעצטען פּונט און ארויספיהרען עס פאר אנדערע לענדער וועט מען ארץ־ישראל ניט בויען. פון ארץ ישראל דארף מען עקספּאָרטירען און ניט מען זאָל אהין אימפּאָרטירען.

נאָר איך וויל קומען צוריק צו דעם ענין ביי וועלכען איך בין געשטאַנען. די האָפנונג אז א גרויסע אינדוסטריע אין ארץ ישראל וועט שאַפען א גרויסען אידישען ישוב האָט לײדער ניט קיין פעסטען גרונד. און עס ווערט קלאָר פאר יעדען וואָס האָט די פראגע בעטראַכט אז א בעדייטענדער ישוב אין ארץ ישראל וועט מוזען געשאַפען ווערען דוקא דורך דעם לאַנגען פּראָצעס פון קאָלאָניזאציאָן, נאַטירליך ניט פערגעסענדיג דערביי יעדע מעגליכקייט וואָס עס זאָל זיך מאַכען פיר אינדוסטריע. מיר וועלען דארפען וויעדערהאָלען אין ארץ ישראל דעם אלטען גאנג פון בעזעצען א לאַנד: זייהען פעלדער, פלאַנצען גערטנער און בויען הייזער, און אויב דאָס וועט דויערען קענען מיר זיך בלויז טרייסטען דערמיט אז וואָס שנעלער מיר וועלען עס אָנפאַנגען אלץ שנעלער וועלען מיר ענדיגען די דאָזיגע גרויסע אונטערנעהמונג. עס איז וויכטיג, האַלט איך, צו בעטאָנען דיעזען פּונקט דערפאר ווייל מיר האָבען אין די לעצטע פאָר צעהנדליג יאָהר אָבגעווענדעט אונזער בליק פון דעם איינפאכען וועג, וועלכען עס האָבען אזוי גוט פערשטאַנען די ערשטע גרינדער פון ישוב.

אָבער דאָס מיינט ניט אז ארץ ישראל האָט ניט קיין צוקונפט אלס לאַנד פון אינדוסטריע. אדרבה, עס זיינען פאַראן פיעלע גרינדע צו גלויבען אין גרויסע אויסזיכטען פאר א גרויסע אינדוסטריעלען אויפשוואונג אין דער אידישער לאנד, אָבער דאָס וועט קענען זיין שפּעטער ווען ארץ ישראל וועט קענען ווערען א לאַנד וואָס וועט עקספּאָרטירען איהרע פאבריצירטע וואַארע אין אנדערע לענדער.

די גלענצענדע געאָגראפישע לאגע פון פּאלעסטינא מאַכט איהר אלס פּלאַץ פון וואַנען פאבריצירטע סחורות ווע־

.54

„הדסה“ אין ארץ ישראל

נאך איידער איך האב בעזוכט דעם גרויסען האספיטאל אין ירושלים, דעם ראטהשילד האספיטאל, וועלכער ווערט געפיהרט פון דער הדסה אדער אמעריקאן מעדיקאל יוניט, האב איך שוין געהאט די געלעגענהייט זיך צו בעקענען מיט דער ארבייט פון דער הדסה. זי פיהרט די ארבייט פון דעם ראטשילד האספיטאל אין צפת. איך האב געהאט די געלעגענהייט צו זעהן וואס די אמעריקאנער ציוניסטישע דאקטוירים און נוירסעס טהוען אין טבריה אונטער די פיהרערשאפט פון דר. דוד, א געבארענער ארץישראל איד, דער זוהן פון דוד שוב, דער גרינדער פון ראש פנה. איך האב געזעהן די רייהען פון די מענער, פרויען און קינדער וואס ווארטען אין ליין אויף מעדיציינישע הילף ביי דער הדסה אבטהיילונג אין חיפה, אידען און אראבער צוגלייך. איך האב געזעהן די פריינדליכקייט מיט וועלכע די הילף זוכער ווערען בעהאנדעלט און דעם גערולד מיט וועלכע די אמעריקאנער שוועסטער מיט'ן רויטען מגן דוד אויף זייערע ווייסע קעפס ענטפערען. איך האב געזעהן די וואונדערליכע ריינליכקייט פון יעדער מאן אויף וואס מיין אויג איז געפאלען און איך האב שוין דארום געהאט א בעגריף וועגען דאס וואס די הדסה טהוט און ווי אזוי זי טהוט עס, אין ארץישראל נאך איידער איך האב געזעהן איהר ארבייט אין ירושלים. און איך מוז זאגען דעם אמת אז ווען איך בין געקומען צוריק פון מיין רייזע איבערן לאנד קיין ירושלים בין איך שוין געווען פערקויפט לייב און לעבען פיר דעם אמעריקאן יוניט. איך האב אזוי פיעל געהערט און געזעהן פון זייערע מעשים טובים און בין אזוי פיעל געווען איבערצייגט אין דאס וואס הדסה האט געבראכט פאר אונזער לאנד און בין אזוי געווען שטאלץ מיט דיזער שאפונג פון אמעריקאנער אידען אין פאלעסטינא אז איך האב גערעכענט טאמער וועט מיר זיין ענג אין צייט וועל איך גאר ניט בעזוכען דעם ראטשילד־הדסה האספיטאל אין ירושלים, ווייל איך האב געוואוסט פון דער הדסה גענוג — איבער גענוג!

אבער די נאבעלע הענריעטא סזאלד, די שעפפערין פון דער הדסה און די פיהרערין פון די הדסה־ארבייט אין ארץ־ישראל יעצט זאגט מיר: איהר מוזט בעזוכען דעם האספיטאל! איך זעה אז עס איז ניטא קיין פלאץ פיר ויכוחים און נעהם דעם ארדער אזוי ווי יעדער אנדערער אויף מיין

ארבייט א פּלשטענדיגען פּלאן פון בע־זארגען עלעקטרישע וואסער־קראפט פאר גאנץ ארץ־ישראל.

די דריי הויפּט־קוועלען פיר עלעקטרי־שע וואסער־קראפט זיינען: דער ירדן, דער טייך יארמוק וואס פאלט אריין אין ירדן פון מזרח זייט און דער שנעלער טייך לעטאני אין צפון פון ארץ־ישראל. אלע דריי געהערען צו די נאטירליכע גרענעצען פון אונזער לאנד. דער לע־טאני לויפט ביי דעם צפון־גרענעץ פון פּאלעסטינא, די קוועלען פון ירדן קומען ארויס אין א לאנד וואס האט געהערט אין דער פערגאנגענהייט צו פּאלעסטינא און דער יארמוק מיט דעם גאנצען גע־גענד וואו ער פליסט איז דאך א טהייל פון עבר־הירדן וואס האט בעלאנגט צו ארץ־ישראל. ווען מיר זאלען קריגען די ארץ־ישראל וועלכע אונז קומט, וואל־טען מיר ניט נאר געהאט דעם טהייל פון עבר־הירדן, די פּעטע לאנד וואו עס זיינען געזעסען די דריטהאלבען שבטים: גד, ראובן און דער האלבער שבט מנשה, נאר מיר וואלטען געהאט גענוג וואסער פיר איררגיגיישאן און פיר די עלעקטרי־שע קראפט וועלכע מיר דארפען.

קומט אבער פראנקרייך און שטעלט זיך אוועק אין מיטען ווי א שטן און וויל פארקריפּלען אונזער ארץ־ישראל און אבשניידען פון איהר שטיקער. זי בע־שטעהט אויף דעם אלטען אגרימענט וואס איז אבגעמאכט געווארען צווישען איהר און ענגלאנד אין 1916, איידער די באלפור דעקלאראציאן איז ארויסגע־געבען געווארען — דאס וואס מען רופט דעם סייקס־פּיקא אגרימענט, אונטער־געשריבען פון דעם ענגלענדער סייקס און דעם פראנצויז פּיקא. זי וויל ניט געבען דעם לעטאני, זי וויל ניט געבען דעם יארמוק.

די ציוניסטישע דיפּלאמאטיע האט פאר זיך איינע פון די שווערסטע אויפ־גאבען פון איהר ארבייט. פראנקרייך׳ס עקשנות איז אן אונגליק פאר אידען, און די פראנצויזישע אסימילירטע אי־דען טהוען גאר נישט אום צו רעטען ארץ ישראל פון דער גרויסער צרה וואס די פראנצויזישע רעגירונג וויל אויף איהר ברייגנען.

די פראגע פון די טייכען אין ארץ־ישראל, וועלכע איז א טהייל פון דער פראגע פון די גרענעצען פון אונזער לאנד, וועגען וועלכער פראנקרייך שטעלט זיך ארויס אלס די געגנעריז פון די אידישע האפנונגען — איז ניט נאר א פראגע פון וואסער־קוואלען, וועל־כעס איז אליין אויך אויך אונגעהייער וויכטיג, נאר עס איז א שאלה פון פרנסה־קוואלען פאר ארץ־ישראל.

איך געפונען נאך אן אוצר אויף מיינע וואנדערונגען איבער די אבטהיילונגען פון דעם ראטשילד־הדסה האספיטאל. דאס איז אן אוצר וועלכען מען געפינט ניט שטענדיג אין אנשטאלטען וואס האבען צו טהאן מיט טשאריטי און דאס איז: היימישקייט. עס הערשט דא אומעדום א ווארימער היימישער גייסט. איהר געפינט דא אויף יעדער געזיכט א ווארימען פריינדליך שמייכעל, עס פעהלט דא די טרוקענע אפיציאליטעט און די קאלטע אטמאספערע וועלכע מיר בעגעגנען אפט אין די אנשטאלטען וואס ווערען אויסגעהאלטען פון די אזוי גערופענע דייטשע אידען אין אמעריקא.

דא ארבייטען וויסענשאפט, מענשליכקייט און גוט־ווארימע אידישע דעמאקראטיע צוזאמען און צווישען די אלע טעסטען, אונטערזוכונגען און שטרענג אויפגעשטעלטע דיאגנאזען שוועבט דא דער גייסט פון אידעאליזם ווארום די הדסה איז דורך אידעאליזם געבארען געווארען און אלע וואס נעהמען אין איהר אן אנטהייל זיינען דערצו דורך אידעאליזם געטריבען געווארען. דאס איז העכער ווי טשאריטי — דאס איז די אויפגאבע צו העלפען די נאציאנאלע היים דורך ארבייט פיר געזונדהייט און וואס קען זיין פאר א גרעסערער אידעאל ווי דיזער.

איך בעגריס זיך מיט א יונגען מאן מיט א זעהר פריינדליכען געזיכט וועלכער טראגט אויף זיך די צייכענס פון פיעל אנשטרענגונג און שווערע ארבייט. ער איז געוועזן אן ערפאלגרייכער דאקטאר אין א גרויסע שטאדט אין די וועסט אין אמעריקא, ער האט געהאט פאר זיך א גוטע צוקונפט מיט אזעלכע קאמפארטס וועלכע ער קען אין ארץ־ישראל ניט קריגען. ער האט אוועקגעווארפען זיין גוטע פראקטיק, אלע זיינע מאטעריעלע ערווארטונגען, איז אוועק קיין ארץ־ישראל, האט אנגענומען א שטעלע אין דער הדסה מיט א פערהעלטניסמעסיגען קליינעם געהאלט אבי צו האבען די פריווילעגיע צו ארבייטען כמעט טאג און נאכט פאר ארץ־ישראל. ער איז דער פיהרער פון דעם כירורגישען אבטהיילונג אין האספיטאל. ער איז גליקליך און חלומ'ט — ווען ער האט נאר צייט צו חלומ'ען — די צוקונפט פון זיין נאציאן אויפ'ן בארען פון דער אידישער לאנד. די מעהרסטע פון די הדסה־ארבייטער, מענער און פרויען, זיינען מעהר אדער ווייניגער פון דעמזעלבען טיפ.

איך געה ארונטער אין דעם דראגדעפארטמענט וואס ליפערט די נויטיגע מעדיצינישע זאכען פאר אלע פלעצער און האספיטעלער פון דער מעדיקאל יוניט אין ארץ־ישראל, די ארבייט געהט דא רוהיג און זיכער. דער פיהרער פון דעם דעפארטמענט ערקלעהרט מיר דאס וואס מען קען ערקלעהרען א זייטיגען מענשען איבער דעם גאנג און איינטהיילונג פון דער ארבייט און איך געה ארויס פון דיזער אבטהיילונג מיט דערזעלבער צופרידענהייט ווי פון די אנדערע און אט שלאג איך זיך אן אן א טיהר וואס טראגט אן אויפשריפט „מעבדה רנטגנית", וועלכעס הייסט אויף א וואכעדיגען לשון "עקס־רעי לאבאראטארי". דער דאקטאר אונטער וועמעס אויפזיכט די לאבאראטארי געפינט זיך, רעדט גיך און מיט פיעל הארץ וועגען די קראנקהייטען וועלכע מען קען היילען דורך עקס־רעי און מכח די גרויסע זאכען וואס מען קען דערמיט אויפטהאן. ער גיט מיר פלוצלונג א ווייז מיט'ן האנד אויפ'ן אפאראט נעבען וועלכען מיר זיינען געשטאנען און זאגט: ווייסט איהר? אט דאס איז דער איינציגער עקס־רעי אפאראט אין גאנץ ארץ־ישראל, אבער — זאגט ער ווייטער, און א טרויעריגע נאטע הערט זיך אין זיין קול — וואס איז די פעולה אז דער אפאראט איז אן אלטער און א קליינער! מיר דארפען, מיר מוזען האבען א גרויסען א נייעם אפאראט. זאלען די אמעריקאנער אידען אונז שיקען א נייעם גרויסען אפאראט און זיי וועלען אונז ראטעווען. א טרוימערישער שמייכעל פון האפנונג האט זיך אויסגעצויגען אויף זיין ברייטען גוטמוטהיגען געזיכט, ער האט געקוקט גלייך אנטקעגען זיך אין דער לופט און איך בין

פלאץ וואלט עס גענומען. און אין א וואונדערשעהנעם פריהמארגען בין איך ארויס פון מיין האטעל, פערבייגעגאנגען דעם שטאדט־גארטען וועלכען מען האלט נאך אין פארטיג מאכען, דורכגעשניטען דעם גרויסען סקווער פון דער רוסישער קירכע, א קוק געטהאן אויף דעם פלאץ וואס איז פון א אידען פערקויפט געווארען צו דיזער קירכע און האב זיך דערמאנט מיט שנאה וועגען דעם אידען וואס האט עס געטהאן (אהן שנאה צום בעל־דבר האב איך קיינמאל דיזען פלאץ ניט דורכגעגאנגען), בין דורך די שמאלע געסעל וואו דער בלינדען־אנשטאלט פון לונצ'ען איז פאראן און אריין אין דער ברייטער גאס זיך געפינענדיג נעבען דעם גארטען אין טויער פון ראטשילד האספיטאל. אויפ'ן טויער הענגט א שילד אין שעהנע העברעאישע אותיות וואס דערצעהלט אז דער האספיטאל איז אונטער די פיהרערשאפט פון די אמעריקאנער ציוניסטישע מעדיצינישע קבוצה און גלייך נאכדעם איז פאראן א שילדעל אין העברעאיש וועגען דעם נאכט־גלאק. איך האב זיך דערמאנט אז איך האב געלעזען זיינענדיג אין אמעריקא אין אן ארץ־ישראל'דיגע צייטונג אז די הדסה־דאקטוירים לעבען עפעס ניט פריינדליך מיט אונזער העברעאישע שפראך. איך האב עס ניט געזעהן. איך האב עס אויך ניט געזעהן ווען איך בין אריין אינעווייניג. איך האב געזעהן העברעאישע סיינס אויף יעדער טיהר פון די פערשידענע אבטהיילונגען, אויף די אלע קארד ליסטען און פאפירען פון האספיטאל, אויף וועלכען עס ווערען פערצייכענט אלע אינפארמאציאנען וועגען די קראנקע, ווי: השם, הגיל, המין, זמן הבדיקה, תלודות המחלה, הדיגנוזה המוחלטת, תוצאות הבדיקה, הרופא. יעדער קארט אדער ליסט טראגט אויבען דעם נאמען: קבוצת עזרה מדיצינית של ציוני אמריקה. קורץ, די העברעאישע שפראך איז די אפיציעלע שפראך אין'ם הדסה־האספיטאל. א גרויסער טהייל פון די דאקטוירים און נוירסעס ריידען גוט העברעאיש און די וואס האבען גאנץ ווייניג געקענט ווען זיי זיינען אהער געקומען האבען זיך דא מעהר אויסגעלערנט. דער אמעריקאן יוניט איז ניט קיין "גזלן" אפילו אין דיזען הינזיכט טראץ די קלאנגען וואס זיינען אנגעקומען וועגען דעם אין אמעריקא. דא אין ארץישראל איז מען געוואהנט צו זוכען חטאים אויף אמעריקא, איבערהויפט אין די אפיציעלע ציוניסטישע קרייזען. אויף דער הדסה קוקען דיזע קרייזען אביסעל קרומלאך דערפאר ווייל זי האט ניט געוואלט אננעהמען די הערשאפט אויף זיך פון ועד־הצירים, נאר לאמיר דאס לאזען אויף שפעטער, איך וועל זיך נאך אומקעהרען צו דיזען אינטערעסאנטען פונקט.

אריינגעהענדיג אין דעם האספיטאל דערפיהלט איהר אין דער ערשטער מינוט אזוי ווי איהר וואלט זיך געפונען אין איינעם פון די בעסטע האספיטעלער וואס נויארק פערמאגט. אלעס איז מאדערן נאכ'ן לעצטען ווארט פון די איינריכטונגען וואס זיינען איינגעפיהרט געווארען אין עהנליכע אנשטאלטען, קיין גרעסערע ריינליכקייט און קיין גרעסערע זויבערקייט האב איך ניט אנגעטראפען אין קיינע פון די האספיטעלער אין אמעריקא וועלכע איך האב בעזוכט. אלעס פינקעלט און שיינט און אלעס זאגט עדות אויף די ענערגיע וואס איז אריינגעלייגט געווארען אין דער דאזיגער אונטערנעהמונג. אין דער בעגלייטונג פון מיס פיינגאלד בין איך דורכגעגאנגען אלע דעפארטמענטס איינע נאך די אנדערע און יעדער ווינקעל, יעדער צימער האט געוויזען אויף די בעסטע סארט אמעריקאנער עפישענסי וואס די הדסה האט געבראכט אין ארץ־ישראל. דא האב איך געזעהן א זעלטענעם אויפפאאר פון אמעריקאנער בריה'שקייט, פון אמעריקאנער גדולדיגע ארבייט און פון אידיש־ציוניסטישען פאטריאטיזמוס. דאס איז א נאציאנאלע ארבייט אויף וועלכע די אידען פון אמעריקא מעגען שטאלץ זיין.

אבער אויסער עפישענסי, מאדערניזם און אידישען פאטריאטיזם האב

.55

„רוסיזם“ און „אנגלאָ-סאַקסיזם“

רוסלאַנד און ענגלאַנד־אַמעריקאַ, אָדער "רוסיזם" און "אַנגלאָ־סאַקסיזם" האָבען אַ ביטערע מלחמה אין דער אידישער ארץ־ישראל. וועה וועט זיין צו ארץ ישראל אויב די ערשטע וועט זיעגען, וואויל וועט זיין צו איהר אויב די צווייטע וועט זיעגען.

אויב עס זיינען פאַראַן אויף דער וועלט קאָנטראַסטען, איז ניטאָ קיין גרעסערער קאָנטראַסט ווי דער צווישען דער פער׳חלום׳טער, טעאָריזירענדער, קריך־אין־די־וואָלקענדיגער, ניהיליסטישער, שטענדיג דיסקוטירענדער און איבערקעהרעניש זוכענדער רוסלאַנד, מיט איהר ווערטער־קייענדער "אינטעליגענציא" און דער פּראַקטישער, רוהיג־געזעצטער און שכל׳דיג אויסגערעכענטער פאַרשטאַנדיגער קאָנסערוואַטיווער אַמעריקאַ אָדער ענגלאַנד מיט זייערע מענשען פון טהאַטען, פון ענערגיע און "קאָמאָן סענס". דאָס זיינען צוויי בעזונדערע וועלטען יועלכע קענען זיך ניט איינלעבען בשלום. דער בעריהמטער צוזאַמענשטויס אויף דער לאָנדאָנער קאָנפערענץ צווישען די דעלעגאַטען פון מזרח אייראָפּאַ און אַמעריקאַ איז געווען ניט מעהר און ניט וועניגער ווי איינער פון די אויסברוכען פון דעם דאָזיגען קאַמפּף צווישען "רוסיזם", וואָס איז געבראַכט געוואָרען פון מזרח אייראָפּאַ, און "אַנגלאָ־סאַקסיזם", וואָס איז געבראַכט געוואָרען פון אַמעריקאַ קיין לאָנדאָן. עס איז קיין וואונדער אז איינער האָט דעם אַנדערן ניט פערשטאַנען. "רוסיזם" האָט אַ בעזונדער שפּראַך און "אָנגלאָ־סאַקסיזם" אַ בעזונדער און דאַרום איז: ולא קרב זה אל זה כל הלילה.

אָבער דאָס וואָס אין לאָנדאָן איז געווען איז בלויז אַ קלייניגקייט גענען דאָס וואָס עס קומט פאָר אין ארץ ישראל, דער אמת׳ער שלאַכטפעלד צווישען דעם רוסישען גייסט און צווישען דעם אַנגלאָ סאַקסישען איז ארץ ישראל.

אַז עס איז פאַראַן אַ תהום צווישען דער רוסישער אינטעליגענץ פון ארץ־ישראל און צווישען די אמעריקאַנער ציוניסטען איז ניט נויטיג קלאָהר צו מאַכען. אַלע ווייסען דאָס. עס איז גענוג צו ריידען מיט דיעזען אָדער יענעם פון די ציוניסטישע פיהרער אין ארץ־ישראל און זעהן זייער שמייכעל פון בטלה וואָס בעווייזט זיך אויף זייערע ליפּען ווען מען רעדט וועגען אַמעריקאַנער ציוניסטען אָדער אַמעריקאַנער אי־

זיכער אז זיינע אויגען האבען אין דער פאנטאזיע געזעהן ווי מען שלעפט ארויס פון א פראכט־קאסטען וואס קומט פון אמעריקא טהיילען פון דעם וואונדערליכען אפאראט וועגען וועלכען ער חלומ'ט און וועלכער וואלט אזוי פיעל גוטעס געטהאן פאר די קראנקע פון ארץ־ישראל. ווען איך האב דאס געלד וואלט איך אין דער נעקסטער מינוט געקייבעלט קיין אמעריקא מען זאל ארויסשיקען מיט דער נעקסטער שיף אט די כלי וואס מיין דאקטאר וויל אזוי שטארק.

פון דער הדסה קען מען ארויסלערנען א געוואלדיג־וויכטיגען לעסאן אין בעצוג צו דער גאנצער אויפבויאונגס־ארבייט אין ארץ־ישראל.

דער מעדיקאל יוניט איז די בעסטע־איינגעארדענטע זאך וואס ארץ־ישראל פערמאגט, עס איז כמעט די איינציגע קאנטרוקטיווע זאך וואס עס איז געשאפען געווארען זייט די לעצטע יאהרען אין אונזער לאנד און זי בעלאנגט גליקליכערווייזע ניט צו דער ציוניסטישער ארגאניזאציאן אין ארץ־ישראל אדער וועלט־ארגאניזאציאן נאר איז אונאבהענגיג. און אין דעם ליעגט דער גליק פון דער הדסה, און דאס מאכט מעגליך איהר ערפאלג. וואלט די הדסה בעלאנגט צו אוסישקין, רופין עטינגער און קאמפאני, וואלט זי אין א קורצע צייט פערזונקען געווארען אין דעם תהום פון פאליטיק און אין איהר ארבייט וואלט זיך באלד ארויסגעצייגט די אונארדנונג, די ניט־עפישענסי וואס עס איז פאראן אין אלעם וואס דער וועד־הצירים טוט. די גבורים פון וועד־הצירים האבען געמאכט א געשריי אז מען טאר ניט צולאזען אז די אמעריקאנערי יוניט זאל זיין אונאבהענגיג, אז דאס איז "פעראַרטה" געגען ציוניזמוס אויב מען טהוט א זאך אין ארץ־ישראל און מען פרעגט ניט ביי די טשינאווניקעס פון "האטעל יוהז" און זיי האבען געלאזען שיסען זייערע גיפטיגע פיילען אין די לייט־ארטיקלען און פעליעטאנען פון "הארץ" אבער די אמעריקאנער האבען זיך ניט דערשראקען. די הדסה איז פריי און טהוט וואונדערליכע ארבייט וואס ווערט אנערקענט פון גאנצען לאנד. זי ווערט אויסגעהאלטען פון די אמעריקאנער ציוניסטישער ארגאניזאציאן און פון די דזשאינט דיסטריביושאן קאמיטע, א זאך וועלכעס צייגט אז ציוניסטען און ניט־ציוניסטען קענען צוזאמען ארבייטען פיר ארץ־ישראל.

דער מאראל דערפון איז: וואס מעהר די אמעריקאנער ציוניסטען וועלען טהאָן אליין ארבייט אין ארץ ישראל ניט פרעגענדיג ביים וועד-הצירים און ניט האָבענדיג מיט איהם צו טהאָן אלץ בעסער וועט זיין פאר ארץ-ישראל און אלץ בעסער וועט עס זיין פיר דאס אויפבויען פון אונזער היים אין אונזער לאנד.

גוי'שע און אידישע, ביי וועמען ביזנעס איז שטענדיג געוועזן א חרפה. "טאָרגאַש" איז געוועזן א זידעל־וואָרט און נאָכקלאַנג פון פעראַכטונג. א סוחר איז ביים רוסישען אינטעליגענט־בטלן געווען עפּעס א בזיון'דיגע בעשעפעניש, ווייל ער האָט ג'עוסק'ט אין א רעאַלע זאַך, א קופּיעץ איז נאַטירליך נאָר גוט ווען מען דאַרף האָבען פון איהם א טובה אָדער ווען מען דאַרף ביי איהם צונעהמען זיין פערמעגען אין א פּראָלעטאַריש־ניהיליסטישע־באָלשעוויסטישע קאָמוניסטישע רעוואָלוציאָן. די מזרח־אייראָפּעאישע ציוניסטישע אינטעליגענץ, וועלכע איז "רוסיש" אין איהר אנשוי־אונג, האָט ניט געקאָנט אַרויסלאָזען פון האַנד אַזא כלי־זין ווי זיך צו ווענדען צו די אַמעריקאַנער און זאָגען: אָ, מיט אייך איז ניטאָ וואָס צו ריידען, איהר זייט "ביזנעס"־לייט, און דאָס איז גענוג! און דאָס לעכערליכסטע איז אַז דאָס זאָגען ניט נאָר רויטע פּראָלעטאַריער, נאָר דאָס זאָגען רוסישע בורזשועען אויך, ווארום א רוסישער אינטעליגענט, אַפּילו ער איז אַליין א בורזשואַ, און אַפילו ער איז אַליין א`מאַן פון ביזנעס און אַמאָל אַפילו א שטיקעלע פּראָפיטירער אויך, שרייט אויך אויס "ביזנעס" מיט א טאָן פון בעליידיגונג; ווייל א רוסישער בורזשואַ האָט אויך די רוסישע פּסיכאָלאָגיע און ער קען זיך ניט ענדערן.

און דאָס איז אַן ערקלעהרונג פאַר וואָס די רויטע אין ארץ־ישראל האָבען פאָלשטענדיג געפאַנגען דעם ועד הצירים און אפילו די "בורזשואזיע" אינטעליגענטען פון דער ציוניסטישער קאָמיסיאָן שטעהען כורעים און משתחוים פאַר די "אחדות העבודה" און "הפועל הצעיר." עס איז באמת ניטאָ קיין גרויסער אונטערשיעד צווישען די ערשטע און די צווייטע, פאַר דעם אינטעליגענט און פאַר דעם רויטען עקזיסטירען דיזעלבע פראַזען אוןביידע גלויבען אין טעאָריען. דער רויטער, נאַטירליך, געהט ווייטער און חלום'ט פון רעוואָלוציאָן, די איינציגע שפּייז מיט וועלכער די רוסישע "קולטור" קען אימיצען קאָרמענען. דער רוסישער ניהיליזם וועט גאָר ניט וואַרטען צו חרוב מאַכען ווען עס וועט שוין זיין אויסגעבויט, ער וועט לכתחילה ניט לאָזען לייגען איין שטיין אויפ'ן אַנדערן.

מיט רוסישע אידעען, מעטאָדען און טעאָריען קען מען ארץ ישראל ניט בויען. מען קען דערמיט ק י י ן לאַנד ניט בויען. מיט זיי איז גוט חרוב צו מאַכען דאָס וואָס אַנדערע האָבען געבויט. די וועג אויף וועלכער מען מוז געהן און בויען ארץ ישראל איז ניט דורך עטוואָס וואָס איז עהנליך צו רעוואָלוציאָן נאָר דורך עוואָלוציאָן. ניט דורך פראַזען און תוהו ובוהו געדאַנקען פון א לאַנד וואָס האָט ניט געהאַט קיין ערפאַהרונג אין זעלבסט רעגירונג, וואָס האָט קיינמאָל ניט געוואוסט און וויים היינט ניט פון פרייהייט וועלען מיר קענען שאַפען זיך א היים, נאָר דורך די געדאַנקען פון די לענדער וואָס האָבען די פרייהייט געשאַפען, גרויסע דעמאָקראַטיען געבויט, דורך ענגלאַנד־אַמעריקאַ אָדער אַמעריקאַ־ענגלאַנד. מיר האָבען גאָר ניט וואָס צו לערנען פון מאָסקווא. מיר האָבען פיעל צו לערנען פון וואַשינגטאָן. עס איז ניטאָ קיין לעכערליכערע זאַך ווי אַז איהר טרעפט אָן א האַלב געבאַקענעם אינטעליגענט אין ארץ־ישראל וואָס האָט איבערגעלעזען עטליכע רעוואָלוציאָנערע ביכלאַך און ער מאַכט אַוועק מיט'ן האַנד ניט נאָר די אַמעריקאַנער אידען נאָר גאַנץ אַמעריקאַ. די ארץ־ישראל'דיגע פּרעססע פאַרמאַגט א היבש ביסעל בטלנות אין בעצוג צו אַמעריקאַ, אין בעצוג צו אַלעם וואָס איז פּראַקטיש. און ווען איך זאָג די פּרעססע מיין איך די אָפיציעלע, די ועד הצירים'דיגע ווייל די אין וועלכע די בן יהודה'ס. דער פאַטער מיט'ן זוהן נעהמען אַן אנטהייל,

דען. עס איז גענוג צו הערען ביי יעדער געלעגענהייט די רמזים וואָס מען גיט אייך וועגען דעם אַז אַמעריקאַ האָט ניט קיין אידעאַלען. עס איז גענוג צו וויסען ווי מען האָט דאָ בעקעמפפט דעם אַמעריקאַן מעדיקאַל יוניט, און עס איז גענוג צו עפענען דאָ אַ צייטונג און לעזען אויף שריט און טריט אַז מען טאָר זיך חלילה ניט לאָזען פאַרפיהרען פון די אַמעריקאַנער, וואָס וויסען ניט די נשמה פון ציוניזמוס און דעם רוח פון איהם א. ז. וו. א. ז. וו. אום זיך צו איבערצייגען אַז דאָס זיינען צוויי בעזונדערע מחנות.

אָבער עס זאָל אייך אויף אַ רגע ניט איינפאַלען אַז די "אישו" איז אין אמת'ן וועגען דער נשמה פון ציוניזמוס און וועגען דעם וואָס אַמעריקאַ האָט קיין אידעאַלען ניט, לויט די מיינונג פון פיעלע ארץ־ישראל ציוניסטען, אָבוואָהל די וואָס זאָגען אַז דאָס איז די "אישו" מיינען ווירקליך אַז עס איז אַזוי. דער גרונד פון די מיספערשטענדניסע ליעגט אַ סך טיעפער. דאָס איז באמת ניט אַ קאַמפף וועגען דעם ווי אַזוי די איינע אָדער די אַנדערע פאַרשטעהען דעם ציוניזמוס. עס איז אַ קאַמפף ווי אַזוי די איינע אָדער די אַנדערע פערשטעהען די וועלט, ווי אַזוי זיי האַלטען זיך צו שטאַאַטס־פּראָבלעמען. איין מחנה זעהט אַלעס, און דאַרונטער אויך די ארץ־ישראל פראַגען פון דעם שטאַנדפונקט פון דער רוסישער ראַדיקאַלער פראַזע, און די צווייטע זעהט אַלעס, און דאַרונטער אויך די ארץ־ישראל פראַגען, פון דעם שטאַנדפונקט פון אַנגלאָ־סאַקסישען פראַקטישען אונטערנעהמונגס גייסט; איין מחנה שטעהט ביי ראַדיקאַלע פזמנים און לופטיגע לאָזונגס־ווערטלעך, און די אַנדערע שטעהט ביי דאָס וואָס איז פשוט, לאָגיש און געזונד; איין מחנה קאָרמעט זיך און יענעם מיט קנאַקעדיגע דבורים, און די צווייטע יויל אַז עס זאָלען געטהאָן ווערען מעשים; איין מחנה רעדט מיט דעם לשון פון רוסלאַנד, און די צווייטע רעדט מיט דעם לשון פון אַמעריקאַ און ענגלאַנד.

איך וויל נעהמען אַלס אַן אילוסטראַציאָן צו דאָס וואָס איך האָב געזאָגט: דאָס וואָרט "ביזנעס". איהר זעהט אין די ארץ־ישראל צייטונגען, איבערהויפט די וואָס שטעלען פאָר דעם "רוסיזם" אין ארץ־ישראל, די „הארץ" און דער רויטער "קונטרס", אַלע וויילע אַן אַנגריף אויף די אַמעריקאַנער ציוניסטען דערפאַר וואָס זיי ווילען מאַכען פון ציוניזם אַ "ביזנעס". און דאָס ווערט וויעדערהאָלט און וויעדערהאָלט אָהן אַ שיעור צו די ערשטוינונג פון יעדען בר־דעת, וועלכער פרעגט זיך, וואָס מיינען דאָ די דאָזיגע אידען מיט דיזע דברים בטלים? מיינען זיי באמת אַז די אַמעריקאַנער ציוניסטען, וואָס האָבען געזאַמעלט מיט שוויריגקייטען מיליאָנען פאַר פאַלעסטינאַ האָבען עס געטהאָן צוליעב "ביזנעס" צוועקען?

איך בין גליקליכער ווייזע אין דער לאַגע צו פערשפרייטען אַביסעל ליכט אויף דעם אָנפאַנג און געבורט פון דיזער נאַרישער טענה. אין לאָנדאָן, ביים סיניאָרען־קאָנוועגט, האָט בראַנדייס געזאָגט אַז געלדער זיינען פערשווענדעט געוואָרען און אַז עס איז נעטיג אַז פון יעצט אָן און ווייטער זאָלען די אויסגאַבען פון די געלדער געפיהרט ווערען אויף אַ "ביזנעס־לייק" וועג.. און גלייך האָט מען זיך אַוועקגעשטעלט און געזאָגט, אַז דער "ריכטער" וויל מאַכען פון ציוניזמוס אַ טרוקענע ביזנעס, און אַז מען וועט ניט לאָזען מאַכען פון אַן אידעאַל אַ ביזנעס. און אוסישקין האָט געבראַכט דיזעלבע אַטאַקע פון לאָנדאָן קיין פאַלעסטינאַ און האָט דערפון געשלאָגען קאַפיטאַל אין זיין קאַמפף געגען די אַמעריקאַנער, און פון דאַן אָן האָט מען עס ניט אויפגעהערט אויף אַ נאַרישען אופן איבער'חזר'ן.

פאַר מיר איז די זאַך קלאָהר. איך הער אין דעם די שטימע פון דער פאַרבטל'טער רוסישער "אינטעליגענציא",

56.

רוסיזם און אנגלאָ-סאַקסיזם (2)

איך בין זעהר דאַנקבאַר צו מיין פריינד ברייניז פאַר זיינע צוויי אַרטיקלען וועלכע ער האָט געשריבען געגען מיין אַרטיקעל "רוסיזם" און "אַנגלאָ־סאַקסיזם" אין ארץ ישראל. ער האָט מיר געגעבען די געלעגענהייט זיך צוריק אומקעהרען צו דיזען, נאָך מיין מיינונג העכסט וויכטיגען ענין אין וועלכען עס ווענדעט זיך אַ זעהר גרויסער טהייל פון אינזער צוקונפטס ארבייט אין ארץ־ישראל. מיין פריינד ברייניז וועט מיר ענטשולדיגען אויב איך וועל זאָגען אַז זיין קרעפטיגער שאָס האָט ווי מען זאָגט אויף "אַנגלאָ־סאַקסיש" "מיסד דהי פּאָינט" אָדער ווי מען זאָגט אויף לשון־קודש: "טעגו בחטים והודה לו בשעורים".

וואָס האָב איך געזאָגט אין מיין אַרטיקעל וועגען "רוסיזם" און "אַנגלאָ־סאַקסיזם?" איך האָב געזאָגט צוויי זאַכען:

1. אַז די קולטור פון ענגלאַנד און אַמעריקאַ איז אַ פיעל העכערע ווי די קולטור פון רוסלאַנד. די קולטור פון רוסלאַנד איז אַ פאַרשלאָפענע, אַ חלום׳דיגע, אַ קולטור פון טעאָריען און פון זעלבסט־אַנאַליזע; די קולטור פון ענגלאַנד און אַמעריקאַ איז גוט פיר פּראַקטישע מענשען וואָס האָבען ליעב צו טהאָן מעשים און פאַר "עוואָלוציאָנערען", דאָס הייסט, פאַר מענשען וואָס האַלטען ניט פון איבערקעהרענישען. נאָר פון אַלע מאָל ביסלעכוויין אויסבעסערען דאָס וואָס עס קען אויסגעבעסערט ווערען. אין דעם יסוד פון דער רוסישער קולטור ליגט דער ניהיליזם, וועלכעס איז טיעף איינגעוואָרצעלט אין דער נשמה פון רוס; אין דעם יסוד פון דער אַנגלאָ־סאַקסישער קולטור ליעגט דער חשק צו טהאָן, צו אונטערנעהמען, וועלכער ליעגט איז טיעף איינגעוואָרצעלט אין דער נשמה פון ענגלענדער און אַמעריקאַנער. די רוסישע קולטור קען דאָרום מעהר צושטערען ווי בויען: די אַנגלאָ־סאַקסישע איז אַ קולטור פון בויען, גרינדען און שאַפען.

2. אַז די אידען וואָס וואָהנען אין אַ לאַנד און נעהמען אַ שטאַרקען אַנטהייל אין דעם געשעפטליכען לעבען פון אַ לאַנד ווערען ווילענדיג אָדער ניט ווילענדיג בעאייפלוסט פון דעם כאַראַקטער פון דער קולטור פון דער לאַנד וואו זיי געפינען זיך. די רוסישע אידישע אינטעליגענץ וואָס שעפּט און זויגט פון דער רוסישער קולטור האָט נאַטירליכערוויזע אריינגענומען אַ טהייל פון דעם רוסיזם: די ענגלישע און אַמעריקאַנער אידען וואָס קומען אין בעריהרונג מיט

האט א שטארקען חוש פיר פראקטיש־קייט און ווירקליכקייט. זי האט זיך שוין בעפרייט פון דעם רוסישען קאשמאר פון ניהיליזם און אפשר קומט עס דערפון וואס די בן יהודה׳ס זיינען געווען מעהר ווי פיער יאהר אין אמעריקא און האבען שוין געקריגען דעם אמעריקאנעם אדער אנגלא־סאקסישען בעגריעף פון "קאמאן־סענס"?

איך גלויב אז אפילו די טענה אז ארץ ישראל דארף זיין א "גייסטיגער צענטר", דער גאנצער חשק צו פער־וואנדלען די אידישע מדינה אין א חדר, קומט אויך ניט פון א טיעף־אידישען בעגריף ווי די וואס גלויבען אין דעם דאזיגען "גייסטיגען צענטר" מיינען. עס קומט אלם פון דער־זעלבער קוועלע פון דעם רוסישען בטלנות־גייסט וואס האט זיך אנגעקלעפט אן די אידען. אידען זיי־נען בטבע א פראקטישע אומה, וואס ווילען ניט א נשמה אליין, זיי ווילען א גוף אויך, ליידער האט די רוסישע "קול־טור" אויף זיי געווירקט און כל־זמן מען וועט דערפון ניט פטור ווערען אין ארץ־ישראל וועט אונזער ארבייט ניט קענען געהן ווי עס דארף צו זיין.

די רוסישע השכלה איז א צערשטע־רענדע, פון איהר קענען ניט ארויס קיין גרויסע בויער און פיהרער, די אנגלא־סאקסישע השכלה איז א בויענדע, קאנ־סטרוקטיווע. נאר פון איהר קענען קומען די מענער וואס זאלען שא־פען. פון ראדיקאלען וועט אונזער ישועה ניט קומען, פון ליבעראל־קאנסערוואטי־ווען וועט די גרויסע ארבייט קענען דורכגעפיהרט ווערען, ניט דורך בטלנות־דיגע חכמות אלץ איינם די פון אוניווער־זיטעטס־באנק אדער פון משכיל׳ישען חדר, בלויז מען אויף א מדינה, נאר דורך מענשען וואס טהוען פראקטישע ארבייט אין א ביזנעס־גייסט. וואס מעהר מיר וועלען האבען אין ארץ ישראל אנגלא־סאקסיזם און וואס וועני־גער מיר האבען רוסיזם אלץ גיכער וועלען מיר האבען ארץ־ישראל.

פון רוסלאנד דארפען מיר קריעגען אידישע אידעאלען מיט וועלכע די דאר־טיגע אידען האבען זיך אויסגעצייכענט, אבער ניט די שוואכקייט פון דעם "רו־סיזם" וועלכער האט זיך אנגעקלעפט אן אונז.

וואס מיינע ארימע קרעפטען האבען מיר ערלויבט אום מיין התפעלות און התלהבות פון גליק אין מיין שרייבען פון ארץ־ישראל איבערצוגעבען. אבער דאס *ביסעלע*, ווי ה' בריינין רופט עס ריכטיג אן, האט געדויערט פיערציג יאהר און מיר קענען זיך ניט בענוגענען אז אין פערציג יאהר צייט זאל געשאפען ווערען נאך אזא ביסעלע. מיר דארפען יעצט א סך און איך צווייפעל אויב מען וועט עס קענען שאפען מיט רוסישע מעטאדען און איך בין זיכער אז מיט אנגלא־סאקסישע מעטאדען וועט מען עס יא קענען שאפען. און ווען די רוסישע אידען וואלטען געהאט די ענערגיע, דעם אונטערנעהמונגס־גייסט און ענטשלוס וואס הערשט אין ענגלאנד און אמעריקא וואלטען זיי אין פערציג יאהר ניט קיין ביסעלע נאר א סך אויפגעטהאן.

וואס האבען די רוסישע אידען געגעבען פאר ארץ ישראל איידער די מלחמה איז ארויסגעקומען. ווען א רוסישער רובל איז געווען א גרויסע מטבע אין ארץ ישראל און ווען עס איז געווען אזוי לייכט צו קויפען לאנד דארטען? האט מען ניט געדארפט אויסלאזען האנדגעלד דערפאר וואס מען האט ניט געפונען ווער עס זאל געבען א מיליאן פראנק פאר דער גרויסער לאנד־מציאה אין פאלעסטינא? און וואס איז א מיליאן פראנק געווען ביי די רוסישע אידען? וואס האבען די אידען פון אדעס, די רייכע שטאלצע אדעס, געגעבען פאר אויסקויפען ארץ־ישראל און וואס האבען אנדערע שטעדט געגעבען. איך קום פון א שטאדט וואס האט פארקויפט איהר סחורה איבער גאנץ רוסלאנד, אזש ביז קאמטשאטקא. די גבירים פון שטאדט זיינען געווען אפטע בעזוכער אין אלע בעדער פון אויסלאנד, און עס האט זיי ברוך השם קיין זאך ניט געפעהלט און אויף ארץ־ישראל האבען זיי געגעבען קאפיקעס. און אין יענער שטאדט איז געווען א רב, איינער פון די גרעסטע אידישע גדולים, דער וויינקעלשטיין פון רוסישער חבת־ציון, ר' שמואל מאהליווער ז"ל, און דאס האט אלעס ניט געהאלפען אז די שטאדט אידען זאלען טהאן עפעס א ריכטיגע זאך פאר ציון, און אזוי איז געווען דער פאל מיט אלע שטעדט אין רוסלאנד.

און איך וועל פערטרויען ה' בריינין א סוד וועלכען ער און אלע אנדערע ווייסען פון פריהער: אז ווען ניט דער באראן ראטהשילד פון פאריז, וואלטען מיר ניט געהאט די קאלאניען און דאס גאנצע ביסעלע וועלכע ה' בריינין שטעלט ארויף אין גאנצען אויפ'ן חשבון פון רוסישען ציוניזם. וואס האבען די רוסיש אידישע גבירים געטהאן פאר אונזער לאנד? עס דוכט זיך מיר, אז אויב עס איז יא געווען א גביר אין רוסלאנד וואס איז געפאהרען אין ארץ־ישראל, האט ער וועגען ארץ־ישראל אנגעשריבען — ניט קיין טשעק נאר א ביכעל! און אויב איך האב ניט קיין טעות איז ער געווען פאררעכענט פאר'ן גרעסטען רוסישען נדיב ביי די חובבי ציון. אפילו פאר'ן חנוך אין די גרעסטע נדבה פאר'ן יפו'ער גימנאזיע געגעבען געווארען פון אן ענגלישען אידען, און דער פאליטעכניקום אין חיפה איז געשאפען געווארען מעהרסטענס דורך געלד פון אמעריקא! דאס איז געווען פאר דער מלחמה. אין די לעצטע פאאר יאהר האט אמעריקא געגעבען *מיליאנען* דאלארס פאר ארץ־ישראל, אהן אן ערך פיעל מעהר ווי די 7 מיליאן רוסישע אידען האבען געגעבען אין פערלויף פון א האלבען יאהרהונדערט!

ה' בריינין ריידענדיג פאר דער רוסיש־אידישער אינטעליגענץ טענה'ט אז זי האט א "דערהויבענעם אידיש נאציאנאלען גייסט", אז זי איז דורכגעדרונגען מיט דעם אידישען גייסט", אז זיי זיינען העברעער, א. ז. וו. אבער דערמיט אליין בויט מען נאך ניט אויף א לאנד, דערצו דארף מען האבען אזעלכע מעלות וועלכע מען געפינט מעהר ביי ניט־רוסיש אידען ווי ביי רוסישע. האבען דען ניט די רוסישע אידען אליין אקצעפטירט אלס פיהרער דר. הערצל, וועלכער האט קיין העברעאיש ניט געקענט און האט פון דער העברעאישער קולטור ניט געוואוסט? זייט ווען איז עס געווארען

די ענגלענדער און אמעריקאנער האבען נאטירליכערווייזע אריינגענומען א טהייל פון אנגלא־סאקסיזם. און אזוי ווי מיר דארפען יעצט ניט קיינע טעאריען נאר מעשים, אזוי ווי עס האנדעלט זיך יעצט וועגען שאפען, ארגאניזירען, אונטערנעהמען, קענען די ענגלישע אידען און די אמעריקאנער *אין אלעם וואס איז נוגע פיהרערשאפט* מעהר אויפטהאן פאר ארץ־ישראל ווי די רוסישע אידישע אינטעליגענץ וועלכע איז און מוז זיין בעאיינפלוסט פון "רוסיזם".

אן אנגריף וואס וואלט נידערגעווארפען מיין שטה, ווי ה' בריינין רופט עס אן, האט געקענט זיין נאר אזעלכער וואס וואלט אומגעווארפען איינעם פון די צוויי (אדער ביידע) פונקטען, וועלכע איך האב געבראכט. ווען אימיצער בעווייזט אז מיין מיינונג וועגען די רוסישע און אנגלא־סאקסישע קולטור איז א פאלשע, אז די רוסען זיינען זעהר פראקטישע מענשען, זיינען ווייט פון חלומות, אז זייער קולטור איז א פעסטע, אדער אימיצער בעווייזט אז די אנגלא־סאקסען זיינען ווילדע טעארעטיקער וואס קענען ריידען מעהר ווי טהאן. וואלט נאטירליך אומגעפאלען דער גאנצער בנין וואס איך האב געבויט.

אדער ווען אימיצער בעווייזט אז די אידען פון א לאנד האבען ניט קיין שום פערבינדונג מיט דער קולטור פון דער מדינה און די ארט און ווייזע ווי אזוי דאס פאלק פון דעם לאנד האנדעלט האט אויף דעם אידישען תושב קיין ווירקונג, ווען אימיצער בעווייזט אז צווישען דער אידישער אינטעליגענץ אין רוסלאנד איז ניטא קיין שייכות צו דער רוסישער און אז צווישען די ענגליש־אמעריקאנישע אידען און די ענגלענדער און אמעריקאנער איז ניטא קיין שייכות און די ערשטע לערנען גאר ניט פון די לעצטע — וואלט עס אויך צוואווארפען די בעהויפטונגען וואס איך האב געמאכט.

אבער ה' בריינין אטאקירט ניט קיינע פון דיזע צוויי פונקטען. ער לייקענט ניט אב מיינע בעהויפטונגען וועגען די רוסען און אנגלא־סאקסען און ער לייקענט אויך ניט אב מיין בעהויפטונג אז אידען ווערען בעאיינפלוסט פון דער אמעריקאנער סביבה אויב זיי קומען מיט איהר אין בעריהרונג. ער קען צו גוט אידישע געשיכטע אום ער זאל עס אבלייקענען, ער ווייס אז די אידען פון דער אראבישער שפאניען זיינען געווען מעהר אדער ווייניגער אראביזירט, און די דייטשע אידען זיינען מעהר אדער ווייניגער גערמאניזירט און עס איז זעלבסט פערשטענדליך אז די אנגלא־סאקסישע אידען זיינען "אנגלא־סאקסיזירט". נאכמעהר, ה' בריינין גיט אליין צו אין זיין ארטיקעל געגען מיר אז "דער איינפלוס פון פערשידענע קולטורען אויף די ציוניסטען פון דער וועלט קען אונז נאר נוצען, קען אונז נאר בערייכערען". הייסט דאך עס אז מיר ווערען יא בעאיינפלוסט פון דער קולטור צווישען וועלכער מיר געפינען זיך. איז דאך זעהר פשוט אז אזוי ווי מיר ווערען בעאיינפלוסט פון אלע קולטורען און אזוי ווי די אנגלא־סאקסישע קולטור איז א העכערע ווי די רוסישע (און ה' בריינין זאגט אליין אין זיין ארטיקעל: פריינד בוביק האט זעהר ריכטיג. קורץ און שארף כאראקטעריזירט דעם פראקטישען גייסט פון אנגלא־סאקסיזם) איז דאך זעהר נאטירליך מיין וואונש אז די אנגלא־סאקסישע קולטור זאל גובר זיין אין ארץ־ישראל איבער דער רוסישער אדער ווי איך האב עס געזאגט אין מיין לשון אז דער "אנגלא־סאקסיזם" זאל גובר זיין דעם "רוסיזם".

ה' בריינין נעהמט זיך גאר צו א צווייטיגע שאלה וואס האט ניט צום ענין ווען ער גיט מיר א פרעג: ווער האט ביז יעצט אויפגעבויט, איינגעפלאנצט און אויפגעריכטעט דאס ביסעלע, די קאלאניעס, די אינסטיטוציאנען און ד. ג. וואס מיר בעזיצען אין ארץ־ישראל? — איז דאס ניט די מזרח אייראפעאישע אידען? ה' בריינין דיסקוטירט א זאך וועלכע אלע זיינען מסכים. די מאמענטען ווען איך האב געזעהן מיט די אויגען אט דאס וואס אידען האבען געשאפען זיינען געווען די גליקליכסטע אין מיין לעבען און איך האב געטהאן אלעם

דער לעצטער צייט אין דער שאלה פון ישוב ארץ־ישראל. אויב צווישען דיזע מתעסקים זיינען פאראן אין אמת׳ן, אזוי ווי די צייטונגען דערצעהלען, גרויסע מענשען וואס זיינען געבוירען אין ענגלאנד, וואלטען זיי נאך געקענט פארריכטען די פעהלערען און געבען דעם גאנצען ענין די ריכטיגע צורה. זיי זיינען מענשען וואס זיינען געוואהנט צו אן איינגעארדענטען לעבען און ווייסען וואס עס הייסט א סיסטעמאטישע ארבייט און דערצו האבען זיי אלע נויטיגע מיטלען — זיי האבען בעדארפט מאכען א גרויסע נאציאנאלע חברה פאר ישוב ארץ־ישראל. ערשטענס וועלען זיי שיקען אהין א קאמיסיאן פון עקספערטען א. ז. וו.

אחד־העם איז אלזא אויך א שטיק אפיקורס אין "רוסיזם" און א שטיק מאמין אין אנגלא־סאקסיזם.

ה׳ ברייניןן מעג זיך דיינקען וועגען אזא ערשיינונג ווי אז אידען מאכען טריפה־קיכען אין ירושלים ווי ער וויל. איך אבער האלט עס פאר דער שווידערליכסטער זאך וואס עס האט פאסירט אין ארץ־ישראל זייט חורבן בית המקדש אפילו בלויז פון נאציאנאלען שטאנדפונקט, און דיזער חלול־השם און חלול־העם קומט פון "רוסיזם". דיזע האלטונג צו אידישע היילינגטימער קומט פון רוסישען ניהיליזם. מענשען וואס קומען פון אנגלא־סאקסישע לענדער קענען אזא זאך ניט טהאן. דער אנגלא־סאקס, אויב ער איז אליין ניט רעליגיעז, איז ער אבער ווייט פון צו טהאן צו־להכעים. ער איז א ציוויליזירטער מענש, דער רום האלט אבער פון אן אנדער כלל: אט וועל איך טהאן דאס וואס דו קענסט ניט פארטראגען און דו נעהם איין א מיתה־משונה! די גענאסען וואס זיינען געקומען פון רוסלאנד קיין אמעריקא האבען געמאכט יום־כפור בעלער. ווען זיי האבען זיך א ביסעל אנגלא־סאקסיזירט האבען זיי עס אוועקגעווארפען. דעם דאזיגען "רוסיזם" האט מען יעצט נעבראכט קיין ארץ־ישראל. און אוסישקין נעהמט קהל׳שע געלד און גיט עס צו קויפען טרפה פלייש אין ירושלים, און זאגט אז ער קען זיך ניט העלפען. דאס איז "רוסיזם". איך דארף ניט האבען קיין בעסערען ביישפיעל וועגען דעם קאנטראסט צווישען "רוסיזם" און "אנגלא־סאקסיזם" ווי אנצואווייזען אז סעמיועל וואס קומט פון ענגלאנד געהט דאווענען אין ר׳ יהודה החסיד׳ס שוהל, און די וואס קומען פון רוסלאנד מאכען אין ירושלים טריפה־קיכען ארויסצורופען מחלוקת און סקאנאלען ביי די בני ירושלים!

איך וויל ניט ווידערהאלען וואס איך האב געזאגט אין מיינע בריעף פון ארץ־ישראל וועגען די עקסטרימיסטען פון ארץ־ישראל וועלכע האלטען דעם ועד־הצירים אונטער זייער קנאפעל.

אויב ה׳ ברייניןן דיינקט אז מיט דער פייערדיגע אפאזיציאן צו פריוואט־אייגענטהום פון די "אחדות העבודה" וועט מען קענען געווינען מענשען מיט קאפיטאל פאר ארץ־ישראל, זאל ער אזוי גלויבען. איך בין איבערצייגט אז די מענשען וועלען פארטרייבען פון פאלעסטינא יעדען וואס האט געלד און דאס מיינט אז זיי וועלען ניט לאזען ארץ־ישראל אויפבויען.

זאל איך נאך דערמאנען וועגען נאציאנאליזאציאן פון לאנד? לאנד־נאציאנאליזאציאן מיינט אז מען זאל ניט קענען קריגען קיין געלד צו קויפען לאנד. עס מיינט זיך אבצוזאגען פון קריגען ארץ־ישראל באדען. עס מיינט די פערניכטונג פון ציוניזמוס איידער מען האט נאך אנגעפאנגען עטוואס צו טהאן. אבער ברייניןן׳ען איז געפעלען געוואַרען דיזע שעהנע פראזע און דאס איז "רוסיזם". די אנגלא־סאקסען האבען געוואוט אויף דער לאנדאנער קאנפערענץ געגען נאציאנאליזאציאן, ווי עס דארפען טהאן מענשען מיט קאמאנסענס און מיט א געזונדען חוש פאר דאס וואס מיר דארפען טהאן אין ארץ־ישראל.

א כלל אז די וואס שטאמען ניט פון רוסלאנד און קענען קיין העברעאיש דארפען ווערען געזיידעלט אזוי ווי אוסישקין זידעלט די אמעריקאנער ציוניסטישע פיהרער און ווי בריינין זידעלט זיי. רופענדיג זיי "האלבע ציוניסטען". צו דען אז די רוסישע אידען קענען העברעאיש מוזען זיי זיין בעסערע קאלאניזאטארס און אדמיניסטראטארס ווי די וואס קענען ניט? אויב רוסלאנד גיט אידעאליזם און אידישע קולטור קען ענגלאנד און אמעריקא געבען דעם אונטערנעהמונגסגייסט און די מאדערנע מעטאדען דורך וועלכע מען זאל די אידישע שטאאט קענען אויפבויען.

ה' בריינין רעדט פון די העברעאישע סקולס אין ארץ־ישראל. די סקולס האבען אויפגעטהאן א גרויסע ארבייט דערמיט וואס זיי האבען איינגעפיהרט דאס העברעאיש ריידען, אבער פון די סקולס איז ארויסגעטריבען געווארען דער תנ"ך, דער ספר־הספרים, אונזער לעבען און אונזער שטאלץ. די אידישע יוגענד פון ארץ־ישראל ווייס ניט א פסוק פון תורה, נביאים און כתובים און דאס קומט פון "רוסיזם"! דער רוס ווייס ניט פון תנ"ך און וויל ניט וויסען, די רוסישע ליטעראטור דערמאנט דעם תנ"ך ניט און די רוסיש־אידישע אינטעליגענץ האלט אויך אזוי. דער אנגלא־סאקס איז פערליעבט אין תנ"ך און עס וואלט געווען אונמעגליך ווען אידען פון ענגלאנד און אמעריקא זאלען שאפען די ארץ־ישראל סקולס אז זיי זאלען דעם תנ"ך בעהאנדלען ווי מען בעהאנדעלט איהם אין ארץ־ישראל. און נאך מיט צעהן יאהר צוריק האט אחד־העם געמאכט אויפמערקזאם אויף דעם אונטערשיעד ווי מען האלט דעם תנ"ך אין ארץ־ישראל און ווי מען האלט איהם אין ענגלאנד. ער שרייבט: אין דערזעלבער צייט וואס עס איז צו אונז געקומען די בשורה פון דער ארץ־העברים אז עס איז בטל געווארען דער "היפנאז" פון תנ"ך, האט אנגעפאנגען ענגלאנד זיך צו גרייטען פאר א גרויסען יום־טוב. עס ווערט דריי הונדערט יאהר זינט מען האט געמאכט די אויטאריזירטע איבערזעצונג פון תנ"ך אין ענגליש, און מען דארף לעזען וואס די ענגלענדער, אפילו די פרייע, שרייבען וועגען דיזען יום־טוב אום צו זעהן ווי שטארק עס איז נאך דער "היפנאז" פון תנ"ך ביי דער דאזיגער אומה." יעס, ה' בריינין, דאס איז אנגלא־סאקסיזם. דער אנגלא־סאקסיזם קען לערנען דער רוסיש אידישער אינטעליגענץ ניט נאר ווי צו אויפבויען א פיזישע ארץ־ישראל, נאר עס קען איהר לערנען אויך קולטור, אידישע קולטור וועלכע איהר דיינקט אז עס איז א מאנאפאל ביי רוסישע משכילים. און לאמיר אייך ציטירען נאך א פאאר שורות פון אחד־העם אום צו צייגען אז ער איז אויך קיין חסיד פון רוסיזם. ער שרייבט: "עס זיינען געקומען אהין (קיין ארץ־ישראל) פון חוץ־לארץ (רוסלאנד) שכורים־פון־ווערטער און האבען מיט זיך געבראכט די מליצות מיט וועלכע זיי זיינען געוועזן געוואהנט אין זייער מויל אין חוץ־לארץ (רוסלאנד) — און זיי זיינען זיך משתדל צו ווירקען אויף דעם יונגען דור אין ארץ־ישראל און מאכען איהם ניט נאר "פריי פון מצוות" נאר אויך פריי פון יעדער זאך וואס בינדעט צו איין דור צום אנדערען אין נאציאנאלען לעבען".

און אז איך האלט שוין ביי אחד־העם'ן וועלכען בריינין רופט מיט רעכט דער וואהרהייט־זאגער און שטעלט איהם זעהר, זעהר הויך, וויל איך בריינגען פאלגענדען ציטאט פון אחד־העם אויף וועלכען קאללעגע ה' דאלידאנסקי האט מיר אויפמערקזאם געמאכט נאכדעם ווי ה' בריינין איז ארויס מיט זיינע ארטיקלען געגען מיר. עס פרעהט מיר וואס מיינע פערזענליכע בעאבאכטונג אין פאלעסטינא האבען זיך צוזאמענגעטראפען מיט דער מיינונג פון אחד־העם, וועלכער האט געשריבען מיט דרייסיג יאהר צוריק (על פרשת דרכים זייטע 41). פאלגענדעס:

> עס בלייבט פאר אונז בלויז צו
> ווענדען זיך צו אונזערע ברידער
> אין דער וועסט, איבערהויפט —
> אין ענגלאנד, וואו מען עוסק'ט אין

מצב און פון דיין צושטאנד וועסטו ווערען אראבגעשטויסען". אויסהאקען א קבר אין פעלזען איז אלזא געווען דער סימן פון גרויסקייט, פון מאכט, איינפלוס און רייכטהום.

מיר ווענדען ווארפען א בליק איבער דיזע פעלזען־וואהנונגען פאר מתים אויף וועלכע מען האט פערשווענדעט אהן א שיעור ענערגיע און ארבייט, ווארום מען ווערט ערשטוינט פון די ארבייט וועלכע איז אריינגעזונקען געווארען אין די לאנגזאמע און שווערע שטיינשניידונג אונטער דער ערד. מיר ווענדען זיך אבשטעלען צום ערשטען אויף דאס וואס מען רופט די קברים פון מלכים, וועלכע זיינען אין צפון־זייט פון ירושלים. די קברים פון די גרויסע אידישע מלכים פאר'ן בית־ראשון זיינען דא זיכער ניט געווען. דיעזע זיינען געווים געווען צום דרום פון שטאדט ארום דעם בארג ציון. עס איז העכסט וואהרשיינליך אז אויף דעם פלאטץ וואו ראטהשילד האט געמאכט זיינע אויסגראבונגען ליגען ווירקליך די מלכי בית דוד און פיללייכט איז אויך אמת די השערה אז יחזקיהו המלך'ס וואסער־טונעל וועגען וועלכען עס איז געווען גערעדט אין א פריהערדיגען ארטיקעל איז מיט כונה געווען געפיהרט אין א קרומע וועג אום ניט צו דארפען גראבען אונטער די קברים פון די מלכי בית־דוד, וועלכע זיינען אין מיטען פון דער גלייכער ריכטונג וואו דער טונעל וואלט געדארפט דורכגעהן ווען מען זאל איהם געווען פיהרען גלייך פון דעם פונקט וואו ער פאנגט זיך אן. אבער דאס איז א זאך וואס וועט אונז אוועקפיהרען אין אנדער ענין. דא איז גענוג צו זאגען אז אין די קברים וועלכע הייסען די קברים פון די מלכים זיינען קיינמאל ניט געלעגען די אידישע מלכים. אנדערע דענקען אז הורדוס האט דא געהאקט זיין קבר. ביי אידען רופט מען דאס די מערה פון כלבא שבוע. דער רייכסטער מאן פון ירושלים אין צייט פון חורבן, וואס האט געזאגט, לויט די ערצעהלונג פון תלמוד, איך וועל קענען שפייזען ירושלים דריי יאהר צייט, און וועמעס אוצרות פון שפייז עס זיינען פארברענט געווארען פון די ירושלים'דיגע בריונים. דאס איז דערזעלבער כלבא שבוע וואס איז לויט אן אנדער ספור געווען דער שווער פון רבי־עקיבא. אבער די מעהרסטע פארשער זיינען געקומען צו דער איבערצייגונג אז דיזע גרויסע און פראכטפאלע קברים זיינען געבויט געווארען פון דער בעקאנטער מלכה העלענא, א גויה וואס האט זיך מגיר געווען א קורצע צייט פאר'ן חורבן. זי איז געווען א הערשערין פון אדיאבנע, א לאנד אין סיריען. און נאכ'ן טויט פון איהר מאן איז זי געקומען וואהנען אין ירושלים. זי איז נאכהער אוועק צוריק אין איהר לאנד, אבער מען האט איהר קערפער געבראכט צוריק קיין ירושלים און עס דארטען בעגראבען. צוזאמען מיט דער מלכה העלענע, וועלכע איז געווען זעהר בעליעבט ביי אידען און ווערט דערמאנט צו שבח אין תלמוד פיר איהרע גוטע מעשים, האט זיך מגיר געווען איהר זוהן איזאטעס, וועלכער האט געהאט פיער און צוואנציג זיהן. די מערה, וועגען וועלכער מיר ריידען, איז ווירקליך געמאכט פאר א גרויסע פאמיליע.

מיר קלאפען אן אין א קליינע טיהר פון א געמויערטען פארקאן. אן אראבישער באי עפענט אונז די טיהר נעבען וועלכער עס איז פאראן א קליינע הייזעל וואו עס וואהנט דער שומר פון פלאץ. אן אראבערקע גיט אונז א ליכט און א פעקעל שוועבעלעך (פאר'ן באקשיש וואס מען גיט איהר ארויסגעהענדיג). און מיר געהען צו דער מערה. זעהר ברייטע טרעפ זיינען אויסגעהאקט אין שטיין, זיי זיינען פיער און צוואנציג אין צאהל. אין דער שטיינערנער פעל־

די שטיינערנע פּאַלאַצען פון די מתים

איינע פון די וואונדערליכסטע זאַכען פון דער אידישער פערגאַנגענהייט אין ירושלים זיינען די קברים וואָס זייַנען אויסגעהאַקט אין די שטיינערנע בערג און אין די פעלזיגע גרונד. עס האָט אמאָל געמוזט זיין איינע פון די גרעסטע פאַנטאַזיען פון אַ רייכען מאַן ער זאָל זיך אויסהאַקען אַ פּראַכטפאַלען וואָהנונג אויף נאָכ'ן טויט אין אַ שטיינערנעם באַרג, און געוועהנליך האָט ער געהאַט אין זינען אויך זיין משפחה, פערזאָרגענדיג פאַר אַלעמען "דירות אויף אייביג" אונטער "איין דאַך", עס הייסט, אין איין שטיין. איך זאָג דירות ווייל די דאָזיגע קברים זיינען אינגאַנצען עהנליך צו גרויסע וואָהנונגען אין וועלכע עס איז פאַראַן אַ הויפּט־האָל אָדער מיטעלסטער גרויסער צימער פון וועלכען מען געהט אין פערשיעדענע זייטען צו די קלענערע חדרים וואָס זיינען אָבגעגעבען צו פערשיעדענע מיטגליעדער פון דער משפחה. די אויסגעהאַקטע פּאַלאַצען פאַר די מתים זיינען נאָכגעמאַכט געוואָרען נאָך די פּראַכט און גלאַנץ פון די פּאַלאַצען אין וועלכע די וואָס האָבען עס געלאָזען מאַכען האָבען געלעבט. וואָס רייכער דער מאַן איז געווען אַלץ שעהנער און גרעסער זיינען געווען די קברים וואָס ער האָט פאַר זיך און די זייניגע געלאָזט אויסהאַקען.

ווי ווייט וויכטיג עס איז געווען פיר יעדען גרויסען מאַן צו אַנגרייטען פאַר זיך זיין שטיינערנעם מקום־מנוחה פאַר נאָכ'ן טויט קען מען זעהן פון די שאַרפע ווערטער וואָס ישעיה זאָגט אין גאָט'ס נאָמען צו אַ מאַגנאַט פון ירושלים און אויפזעהער איבער די קעניגליכע הויז אָדער איבער'ן בית המקדש: אַזוי האָט גאָט צבאות געזאָגט. געה און קום צו דעם אויפזעהער איבער'ן הויז, צו שבנא: "וואָס האָסטו דאָ און וועמען האָסטו דאָ אַז דו **האָסט זיך דאָ אויסגעהאַקט אַ קבר**. ער האַקט אויס אין דער הויך זיין קבר, ער שניידט אויס אין פעלזען אַ וואָהנונג פאַר איהם. גאָט וועט דיך פערוואַרפען אַ שטאַרקע פערוואַרפונג און ער וועט דיך אַוועקקייקלען, ער וועט דיך פערשליידערען — — דאָרטען וועסטו שטאַרבען — — און איך וועל דיך אַראָבשטופּען פון דיין

אריין איז אן אנדערען פון די פיער צימערען וואס עפענען זיך אין צענטראלען צימער. דארטען האבען מיר געפונען אזא ארראנזשמענט פון קברים אין די ווענד ווי אין דעם ערשטען און דארטען איז אויך געווען אן אונטעראירדישער צימער ווי אונטער דעם ערשטען. צום צפון פון מיטעלסטען חדר איז אויך פאראן א חדר ווי די צוויי וועלכע מיר האבען געזעהן, און אויסערדעם געהט נאך פון איהם א טיהר וואס פיהרט אין נאך א ווייטערען צימער מיט וואנד־קברים. קורץ, א גאנצער טויטען־פלאץ אין די הארץ פון שטיינערנעם בארג. ווי שטאלץ האבען עס געמוזט פיהלען די מענשען וואס האבען עס געלאזען מאכען ווען זיי האבען געזעהן אז דער לעצטער האק מיט דער דלאטע האט פערענדיגט די ריעזיגע ארבייט דורך וועלכע זיי האבען זיך געוואלט פערזיכערן אונשטערבליכקייט! ווארום זיינען ניט די סימנים, וואס מיר ווילען לאזען נאך זיך נאכ'ן טויט—דער אויסדרוק פון מענשען'ס ווילען צו לאזען נאך זיך אן עראינערונג וואס זאל עקזיסטירען אזוי לאנג ווימעגליך נאכדעם ווי מיר וועלען שוין ניט זיין?

צי דא איז געלעגען די גאבעלע מלכה פון אדיאבענא, וועלכע האט אנגענומען דעם אידישען גלויבען אין א צייט ווען עס איז די אידען פאר'ן חורבן אזוי שלעכט געגאנגען, אדער דא זיינען געלעגען אנדערע — יעצט ליעגט דארט קיין סימן פון מענשליכע קערפער. אלעס איז ליידיג. דעם מענשען'ס ארבייט לעבט לענגער ווי זיינע ביינער בלייבען ליגען אפילו אין אזא זיכערען קבר ווי דער וועלכען מיר האבען נאר וואס בעזוכט.

דאס וואס מען רופט די קברי הנביאים זיינען געבויט אויף דעמזעלבען אופן ווי די קברי המלכים זיינען איז מזרח פון ירושלים און זיי געפינען זיך אין דעם פלאץ וואס בעלאנגט צו דער רוסישער קירכע. עהנליכע קברים איז די פעלזען זיינען פאראן אויף דעם בארג פון דרום ירושלים, איבער דעם גי־בן־הנם, אין איינעם פון יענע גרויסע מערות־קברים איז דער סופיט פון דעם צענטראלען צימער זעהר שעהן אויסגעשניצט. דער בעל־הבית דערפון האט געהאט, ווי עס שיינט, א בעזונדער געשמאק פאר שעהנקייט. און ווייטער ארויף, אלץ פארביי דעם גי־בן־הנם, איז פאראן א פעלזען־קבר אויף א שפיץ פון בארג וואס זעהט אויס פון דער ווייטען גאנץ מאוים'דיג. דער וואס האט עס געלאזען אויסהאקען האט וואהרשיינליך געדענקט אז צו ליעגען אויפ'ן סאמע שפיץ פון א שטיינערנעם בארג איבער א טיעפען טהאל איז אן אידעאל וואס פאסט פיר א וויכטיגע פערזאן. און דער וואס געהט פארביי דיזען פלאץ מוז מסכים זיין מיט איהם.

א בעזונדערען וויכטיגען אויסזעהן האט דאס וואס מען רופט יד־אבשלום, צו־פוסען פון הר־הזיתים געגען איבער די בית־המקדש מויער. דאס איז א פיערקאנטיגע געביידע אין גאנצען אויסגעשניטען פון דעם שטיינערנעם בארג. מען האט איינפאך גענומען און אויסגעהאקט א ליידיגען שטח פון אלע דריי זייטען און דערפון איז ארויסגעקומען דער קבר אדער מאנומענט פון אבשלום, דוד'ס זוהן. אין דער זייט איז פאראן א גרויסע לאך דורך וועלכע מען קען אריינקומען אינוועניג. עס איז דארטען נאטירליך גאר ניטא. אין די ווענד זיינען אריינגעשניטען די לאנגע געוועהנליכע פיערקאנטיגע קברים־לעכער אין וועלכע קיין ארונות זיינען ניטא. עס איז זיכער אז דער שפיץ פון דעם מאנומענט איז ארויפגעשטעלט געווארען שפעטער ווי דער מאנומענט אליין איז אויסגעשניטען געווארען. אבשלום ליעגט דא ניט בעגראבען. ער איז בעגראבען געווארען אין וואלד וואו ער איז דער'הרג'עט געווארען אין דער

זען־וואַנד געהען טיעפע שניטען ווי קאַנאַלען צו פיהרען די רעגען־וואַסער צו צוויי רעזערוואָארען וואָס זיינען נעבען דאָרטען וואו די טרעפּ ענדיגען זיך אויסגעהאַקט אין פעלזען. אין יעדע פון די רעזערוואָארען קען מען ווידער אַראָבגעהן אויף טרעפּ אום צו קענען שעפּען וואַסער, אָבער די רעזערוואָארען האָבען אייגענטליך מיט די קברים ניט צו טהאָן, נאָר אַז מען האָט שוין יאָ אונטערנומען אַזאַ ריעזיגע אַרבייט האָט מען שוין פאַרבייגעהענדיג געוואָלט שאַפען נוצען פאַר די לעבעדיגע אויך און יעדער פּלאַץ וואָס איז אויסגעהאַקט געוואָרען אין שטיין פאַר זאַמלונג פון וואַסער איז געווען פון די גרעסטע נוצען פאַר ירושלים. אַזוי האָבען עס די בויער פון דער וואונדערליכער מערה פעראייניגט די אַרבייט פאַר זייער אייגענע גרויסקייט מיט אַ פילאַנטראָפּישע ווערק ווי עס פּאַסט זיך צו קלעהרען וועגען פילאַנטראָפּישע מעשים ווען מען דענקט פון טויט. עס איז געווען אַמאָל אין דיזען הינזיכט דאָס זעלבע וואָס עס איז היינט.

מיר קעהרען זיך צו לינקס, געהען ווידער אַרונטער עטליכע טרעפּ און מיר געפינען זיך אין אַ גרויסען הויף פון 87 פוס לאַנג און 80½ פוס ברייט. דער גאַנצער הויף איז אויסגעשניטען געוואָרען אין דעם שטיינערנעם פעלזען. די וואַנד אַרום איז — דער פעלזען אַליין. די טיעפקייט פון דעם הויף איז 27 פוס. אין איינעם פון די פיער ווענד פון פעלזען זעהען מיר דעם אַריינגאַנג צו דעם פּאַלאַץ פון די מתים. איבער דעם אַריינגאַנג זיינען פאַראַן שעהנע בעציערונג אויסגעשניטען אין דער פאָרם פון פרוכט און פלאַנצונגען. מיר געהען אַרונטער עטליכע טרעפּ און קומען צו אַ טיהר נעבען וועלכען עס שטעהט אַ גרויסער קיילעכדיגער שטיין. וועלכער איז דאַ פיר דעם צוועק די טיהר צו פערמאַכען. מען דאַרף בלויז געבען דעם שטיין אַ קייקעל צו רעכטס און די טיהר איז פערשלאָסען. אַלע טיהרען אין די אינוועניגסטע צימערען אין דעם פעלזען פלעגען זיך אַזוי צומאַכען. מיר געהען דורך די טיהר און געפינען זיך אין אַ גרויסען פיערקאַנטיגען צימער אויסגעשניטען אין האַרץ פון דעם פעלזען. אין דיזען צימער זיינען קיין קברים ניטאָ, דאָס איז דער צענטראַלער סאַלאָן פון וועלכען מען געהט צו די זייטיגע צימערען. פיער טיהרען זיינען פאַראַן אין דיזען צענטראַלען צימער, אויסער די טיהר אין וועלכען מיר זיינען אַריינגעקומען. מיר האָבען אָנגעצונדען ליכט, זיינען אַריבער די ברייט פון צימער, דורכגעגאַנגען אַ טיהר האָבען זיך ווידער געפונען אין אַ פיער־קאַנטיגען צימער קלענער ווי דער ערשטער. אין די ווענד פון דיזען חדר זיינען אויסגעהאַקט ביינק אויף וועלכע מען האָט געקענט אַוועקשטעלען דעם ארון אין וועלכען דער מת ליעגט. און עס זיינען פאַראַן אין די ווענט טיעפע לעכער פיערקאַנטיגע, אין יעדע פון דיזע לעכער איז געווען אַריינגערוקט אַן ארון מיט אַ מת. בעטראַכטענדיג דיזען אינערליכען חדר מיט זיינע קברים אַרום די וואַנד האָב איך געזעהן ווי אין פלאָר איז פאַראַן אַן עפענונג און טרעפּ פיהרען אַרונטער ערגעץ וואו. איך בין אַראָפּ פיער גרויסע טרעפּ און האָב זיך געפונען אין אַ נייעם חדר וועלכער איז אונטער דעם וועלכען איך בין פריהער געשטאַנען, און דאָרטען זיינען אויך פאַראַן אין די וואַנד די טיעפע שעלפס פיר די ארונות פון מתים. מען קען זיך פאָרשטעלען וואָס פיר אַ שווערע אויפגאַבע עס איז געווען צו שניידען דיזע צימערען איינע אונטער די אַנדערע אין דעם שטיינערנעם פעלזען. אַרויסגעהענדיג פון דעם "ביסמענט" פון קבר אין דער הויף און אַרויסגעהענדיג אין דעם צענטראַלען צימער זיינען מיר נאָכעך

.58

דער גי—בן—הינום ארום ירושלים

איך וויל מיטנעהמען דעם לעזער אויף א שפאציער ארום ירושלים צו מערב און דרום־זייט וואו מיר זיינען נאך ניט געוועזן.

מיר געהען ארויס פון שטאדט דורך דעם לעבעדיגסטען פונקט פון ירושלים: צום יפו'ער טויער. מיר ווארפען א ווייל א בליק אויף דעם טויער פון דוד (מגדל דוד) וועלכער שטעהט נעבען דער מויער־וואנד און איז א טהייל פון דער וואנד. דער טורעם איז לויט אלע וואהרשיינליכקייטען געבויט געווארען פון הורדוס, ווען טיטוס האט חרוב געמאכט ירושלים האט ער איהם ניט צושטערט. ער האט געוואלט צייגען די מאכט און געבייי פון ירושלים פעסטונגען אום עס זאל זיין מעהר כבוד פאר די רוימער אז זיי האבען אזא וויכטיגע שטאדט בעזיעגט און אגב האט טיטוס געדארפט האבען א פעסטונג וואו צו לאזען זיינע סאלדאטען וועלכע זיינען געבליבען אין ירושלים נאך'ן חורבן. דער טורעם איז גרויס און ברייט, פיערקאנטיג, ער איז געבויט פון אונטען פון גאנץ גרויסע שטיינער. די העכערע שורות זיינען פון קלענרערע שטיינער און זיינען ארויפגעשטעלט געווארען אין דער טערקישער עפאכע. ארום דעם טורעם איז א זעהר טיעפער גראבען פון וועלכען דער ריעזיגער פונדאמענט פון טורעם הויבט זיך ארויס שארף משופע־דיג. דער ”מגדל דוד“ מאכט אן איינדרוק פון ווילדע גבורה, עס איז א סאמפעל ווי אזוי אידען האבען געבויט פעסטונגען אין די אלטע צייטען.

דארטען וואו עס איז יעצט דער יפו'ער טויער זיינען געוועזן די פאלאצען פון הורדוס און אנטקעגען דיזען פלאץ געגענאיבער דעם טויער זיינען פאראן אלטע קברים אויסגעהאקט אין שטיין, מען רעכענט אז דארטען ליעגט בעגראבען מרים החשמונאית, די אונגליקליכע ווייב פון טיראן וועמען ער האט געלאזען טויטען. די וואנד פון שטאדט מויער איז נעבען יפו'ער טויער אויפגעבראכען און די גאס פון שטאדט געהט דורך אין מיטען. דער סולטאן אבדול האמיד האט עס געלאזט אויפברעכען אום אז זיין פריינד דער קייזער ווילהעלם זאל ניט דארפען געהן דורכ'ן טויער נאר ער זאל קענען אריינפאהרען מיט זיין סוויטע רייטענדיג ווי א זיעגער אין דער הייליגער שטאדט. און ווירקליך איז ווילהעלם אריינגעפאהרען אין דער אויסגעבראכענער וואנד אויף א ווייסען פערד מיט גרויס פאראד ווי איינער פון די קרייצפיהרער. ווי גרויס זיינען עס געוועזן די אויגען פון דעם מאן וואס זיצט יעצט

רעוואָלוציאָן געגען דוד'ן. אבער אין תנ"ך, נאָכדעם ווי עס ווערט דערצעהלט אַז מען האָט איהם "אַריינגעוואָרפען אין אַ גרוב אין וואַלד", ווערט ווייטער געזאָגט: "און אבשלום האָט גענומען און האָט, ווען ער האָט געלעבט, אוועקגעשטעלט די מצבה וואָס איז אין קעניג'ס טהאָל ווייל ער האָט געזאָגט: איך האָב ניט קיין זוהן אום ער זאָל מיין נאָמען דערמאָנען, און ער האָט עס גערופען די מצבה אויף זיין נאָמען און ער האָט עס גערופען יד אבשלום ביז היינטיגען טאָג". אבשלום איז געווען אַן אונווירדיגער מענש, אָבער דער חשק צו לאָזען נאָך זיך אַ מאָנומענט איז געוויס פיעל אַנשטענדיגער ווי זיין חשק צו אוועקנעהמען די מלוכה ביי זיין טאַטען. פערשיעדענע געדאַנקען ווערען אויפגעוועקט, קוקענדיג אויף דעם מאָנומענט וואָס אַ מענש האָט פאַר זיך געשטעלט. וועהרענד אַלע עראינערונגען וואָס זיינען געבליבען וועגען איהם זיינען שלעכטע. אָבער דעם פיזיש־שעהנעם און גייסטיג־פערדאָרבענעם פּרינץ איז ניט בעשערט געווען אַז מען זאָל אפילו זיין מאָנומענט לאָזען צורוה. ביז ניט לאַנג איז געווען אַ מנהג ביי אידישע אינגלעך צו וואָרפען שטיינער אויף יד אבשלום אַלס צייכען פון פעראַכטונג פון פעררעטהערישען זוהן וועמען זיין טאַטע האָט אָבער ליעב געהאַט טראָץ וואָס ער איז געווען אַזוי פערדאָרבען: אַ טאַטען'ס האַרץ! ווי טראַגיש און ריהרענד זיינען די ווערטער וועלכע האָבען זיך אַרויסגעריסען פון ברוסט פון דוד'ן ווען מען האָט איהם דערצעהלט אַז זיין זוהן איז געפאַלען אין שלאַכט — געגען איהם, און ווי ער האָט אויסגערופען נאָך זיין טויטען געגנער: מיין זוהן אבשלום, הלואי וואָלט איך געשטאָרבען אויף דיין פּלאַץ, אבשלום מיין זוהן, מיין זוהן! אַ טאַטע איז מוחל, די וועלט איז אָבער ניט מוחל און קיינעם'ס האַרץ ווערט ניט געריהרט פון דעם שטיינערנעם זכרון פון אבשלום געגענאיבער דעם עמק יהושפט.

אַ גרויסע פעלזען־מערה שטעהט נעבען יד אבשלום און דאָס שיינט צו זיין דער פאַמיליען־קבר פון אַ גרויסע משפחה כהנים. נעבען דעם איז אַ קבר פון באַרג אויסגעשניטען וועלכער רופט זיך דער קבר פון זכריה הנביא וועלכער איז ערמאָרדעט געוואָרען אין הויף פון בית המקדש, ווייל ער האָט ווי אַלע אַנדערע נביאים געשטראָפט די אידען. דער קעניג יואש, וועמען זכריה'ס טאַטע יהוידע הכהן האָט אַרויפגעזעצט אויפ'ן טראָהן, האָט איהם געהייסען טויטען און מען האָט איהם געפאָלגט. עס איז ניטאָ קיין בעווייזע מעהר ווי אַ טראַדיציאָן, אַז דאָ ליעגט דער מאַרטירער כהן־נביא!

ברענען. דער זיעג פון אחדות אלקים איבער די שוידערליכע פארמען פון געצענדינסט אין וועלכער די אידישע שכנים זיינען געווען פערזונקען און וועלכע די אידען האבען נאכגעמאכט איז ניט אנגעקומען לייכט. די טומאה און די קדושה, זיינען געווען אפט זעהר נאהענט איינע צו די אנדערע, און האבען זיך געפונען אפילו אין איין הויז. שלמה המלך האט געבויט דעם בית־המקדש און אויפבויענדיג איהם האט ער געהאלטען איינע פון די וואונדערליכסטע תפלות וואס זיינען ווען געזאגט געווארען פון מענשען־קינדער. ער האט געזאגט די טיעפע און ערהאבענע ווערטער: די הימלען און די הימעלס־הימלען קענען דיר ניט אויפהאלטען, טו ווי קען דיר אויפהאלטען דיעזע הויז. וועלכע איז הויך געבויט? און דערזעלבער שלמה וואס האט אזוי ווייט און ברייט ארומגענומען דעם בעגריף פון גאטהייט האט נאכהער געבויט פאר זיינע ווייבער א במה פון דעם אבגאט, פון מואב און פאר דעם שוידערליכען פייער־אבגאט מולך! אט דא ערגעץ געגענאיבער אויפ'ן בארג האט שלמה די דאזיגע במות געבויט!

און שפעטער אין דער צייט פון ישעיה האט דער קעניג מנשה, דער זוהן פון חזקיהו המלך, וועלכער איז געווען א נאהענטער פריינד פון ישעיהו פארברענט זיין אייגענעם זוהן אין פייער אלס קרבן, די שוידערליכע פאסירונג ווי אזוי דער קעניג פון יהודה פיהרט זיין זוהן חזקיהו המלך'ס אייניקעל פארברענען איז געווים פארגעקומען אין גי־בן־הנם א בעשטימטער פלאץ דערצו. קיין וואונדער וואס דער נביא ירמיהו, וועלכער האט נאך ווי עס שיינט אליין געזעהן וואס אידען טהוען אין דעם גי־בן־הנם טהאל האט מיט שטורם און כעס אויסגעשריען: רייס אראב דיין קרוין און ווארף עס ארונטער, הויב אויף א קלאג אויף די בערג ווארום גאט האט פער'מיאוס'ט און פערלאזען דעם דור אויף וועלכען ער איז אין צארן. ווארום די זיהן פון יהודה האבען געטהאן דאס וואס עס איז שלעכט אין מיינע אויגען — זאגט גאט—זיי האבען אריינגעטאן זייער אומווירדיגקייטען אין דער הויז אויף וועלכען מיין נאמען איז געשריבען אום איהם וטמא צו מאכען. און זיי האבען געבויט די במות פון תפת (פייער) אין גי־בן־הנם צו פארברענען זייערע זיהן און זייערע טעכטער אין פייער. — — און ווען קומען אזעלכע טעג—זאגט גאט—און מען וועט שוין ניט זאגען מעהר תפת אין גי־בן־הנם נאר דער טהאל פון די הרוגים. און מען וועט בעגראבען אין תפת און עס וועט מעהר קיין ארט ניט זיין, און די נבלה פון דיעזען פאלק וועט זיין אלס א שפייז פיר די פויגעלאך פון הימעל און פאר די בהמות פון דער לאנד.

און אין אן אנדער פלאץ לעזען מיר ווי גאט האט געהייסען ירמיהו'ן אראבצוגעהן גלייך אין גי־בן־הנם אריין און ער זאל דארטען אויסשרייען צו "די מלכים פון יהודה און צו די איינוואהנער פון ירושלים" אז דערפאר וואס מען האט דארטען געבויט די במות פיר דעם אבגאט בעל צו פארברענען זייערע קינדער אין פייער וועט חרוב ווערען ירושלים, און די אידען וועלען פאלען אין שווערד פון זייערע שונאים. און אלע הייזער פון ירושלים און די הייזער פון די מלכים פון יהודה וועלען ווערען ווי דער תפת וואס איז טמא. די דאזיגע מורא'דיגע נבואה איז ארויסגעזאגט געווארען אין תפת וועלכעס מיינט גי־בן־הנם. שטעהענדיג דא קענען מיר זעהן מיט אונזערע גייסטיגע אויגען ווי עס שטעהט דא אויפ'ן ברעג פון פעלזען גאנץ נידעריג אין טהאל דער גרויסער נביא: זיינע אויגען שיסען פייער, זיין גרויסע לאנגע בארד ווערט געבלאזען פון ווינד, מיט דער רעכטער האנד וויזט ער אויף דער הויפטשטאדט אויפ'ן בארג וועלכע וועט אונטערגעהן צוליב דעם שוידערליכען פארברעכען וואס אין גי־בן־הנם ווערט געטריבען און אין דער אנדער האנד האלט ער א ליימענעם קרוג וועלכען ער צושמעטערט אויף ברעקלאך ביי דער ענדע פון

און זעגט האָלץ אין א פערוואָרפענעם פּלאַטץ אַלס געפאַנגענער אין האָלאַנד!

מיר געהען באַרג־אַראָב מיט דער וועג וואס פיהרט צום אייזענבאהן סטאַציאָן. פון איין זייט הויבט זיך אויף דער ריעזיגער באַרג מיט דעם מערב וואַנד פון ירושלים ביין זייט פון באַרג. פון דער אנדער זייט זיינען פאַראַן די צוויי גרויסע וואסער רעזערוואַארען וועלכע רופען זיך דעם סולטאַן׳ס רעזערוואָארען און אין וועלכע עס איז יעצט גאר קיין וואסער ניטאָ. פון דיעזע ברכות האט מען אמאָל גענומען וואסער אין שטאָדט, זיי זיינען אָבער פערלאָזען און מהיילוויז פערשאָטען געוואָרען. פּראָפעסאָר געדדעס, דער וואס בעשעפטיגט זיך מיט מאכען פּלענער ווי אויסצושעהנערען ירושלים זאגט, אז עס איז א פערברעכען אז מען זאל לאָזען אזעלכע צוויי רעזערוואָארען וואס זעהען אויס, ווען עס זאל זיין וואסער אין זיי, ווי צוויי לייקס, טרוקען. ער שלאָגט פאָר מען זאל זיי אויסרייניגען, זיי אָנפּילען מיט וואסער. דאָרטען אריינלאָזען פיש און עס זאָל זיין ניט בלויז א ציערונג נאָר אויך אַ נוצען פאר דער שטאָדט, ווייל אין דיזע לייקס וועלען קענען זיין פערשיעדענע סווימינג פּולס, וועלכע זיינען זעהר נויטיג פיר אַזאַ שטאדט ווי ירושלים. ווי וואונדערליך שעהן וועלען דיעזע רעזערוואָארען אויסזעהן ווען גערדעס וואונש וועט ערפילט ווערען.

מיר געהען אריבער די רעזערוואָארען און לאָזען זיך ארונטער אלץ ניעדעריגער און ניעדעריגער. מיר דערגרייכען אזאַ ניעדעריגען פּלאַץ פון וועלכע מען זעהט קוים דעם שפּיץ פון ציון־באַרג מיט דעם מויער אויבען, פון דער אנדער זייט געגען דעם באַרג אויף וועלכען ירושלים שטעהט איז פאראן א באַרג וואס איז ניט וויינינגער הויך פון דעם ערשטען. מיר געפינען זיך אַלזאָ אין א טיעפען שניט אדער טהאָל. מיר זיינען אין דעם בעריהמטען גי־בן־הנם, א פּלאַטץ וואס האט געהאט אזא שרעקליכע בעדייטונג אין די אַלטע צייטען, אז מען האט מיט זיין נאָמען אָנגעפאַנגען רופען דעם פּלאַץ, וואו די רשעים ווערען געשטראפט נאָך׳ן טויט. דער ״גיהנם״ איז קיין אַנדער זאַך ווי דער גי־בן־הנם וואס רינגעלט ארום ירושלים פוןביידע זייטען.

דאָ אין גי־בן־הנם אדער גיהנם אין דעם טיעפען טהאל האבען אידען צייטענווייז געדיענט די שרעקליכע פייער עבודה זרה מולך צו וועלכען זיי פלעגען פארברענען זייערע קינדער. דער אָבגאָט איז געווען אין פאָרם פון א גרויסען מענשליכען קערפּער פון אייזען. אינעווייניג אין בויך פון דעם קערפּער איז געווען אן אויווען, וועלכער פלעגט ווערען אזוי לאנג געהייצט ביז די אויסגעשטרעקטע הענד פלעגען ווערען רויט. אויף די הענד פלעגט מען אוועקלעגען די קינדער ביז זיי פלעגען ווערען פארברענט. זיי האבען עס געטהאן שוין אפילו נאכדעם ווי זיי האבען געהאט די גרויסע נביאים ישעיה, עמוס, מיכה און ירמיה. עס איז שווער פאר אונז זיך פאָרצושטעלען ווי אזוי איז עס מעגליך געווען, אז אין דערזעלבער צייט און אין דערזעלבער שטאָדט וואו עס זיינען געפּריידיגט געווארען די גרעסטע אידעאַלען פון ברידערליכקייט און פון מענשליכקייט, אין דערזעלבער שטאָדט וואו עס זיינען ארויסגעבראכט געווארען די אונשטערבליכע געדאנקען פון די נביאים וועגען גאָטהייט האבען אידען מקריב געווען זייערע קינדער צום פייער אָבגאָט.

קיינמאָל איז נאָך ליכטיגקייט און פינסטערניש ניט געווען אזוי נאָהענט איינע צו די אנדערע ווי אין דער צייט פון די נביאים, קיינמאָל איז ניט געווען אזוי ביטער און היים דער קאמפּף צווישען דאס העכסטע און דאס ניעדריגסטע ווי ווען עס האבען זיך געראַנגעלט די אמונה פון אחדות מיט געצענדינסט אין ירושלים. די געוואַלדיגע מאכט וואס עס ליעגט אין די ווערטער פון די נביאים— ווערט בעסער פערשטאנען ווען מיר דערמאָנען זיך, אז די נביאים האבען מיט זייערע אויגען געזעהן ווי אידישע טאַטעס און מאַמעס פיהרען אַראָב די קינדער פון ירושלים קיין גי־בן־הם, וועלכער איז פון שטאָדט בלויז עטליכע מינוטען גאנג, אום זיי דאָרטען צו פער־

ווי די דיענסט פלעגט קומען צום ברונען. ווער ווייס אויב ניט דער ברונען און די געלעגענהייט וואס ער האט געגעבען פאר דער דיענסט מיט איהרע חברים־שפיאנען, אויב די גאנצע אידישע געשיכטע וואלט ניט גענומען אן אנדער ווענדונג, ווען למשל אבשלום טויטעט דוד׳ן, ווי עס האט זיך איהם שטארק געוואלט!

אבער דער דאזיגער ברונען פון עין־רוגל איז זעהר בעריהמט נאך דורך אן אנדער פאסירונג. ווען אדוניהו, דוד׳ס עלטערער זוהן, האט געוואלט ווערען דוד׳ס יורש און ער האט געהאט די אונטערשטיצונג פון דוד׳ס קריעגס־פיהרער — יואב — איז ער אוועק נעבען עין־רוגל און האט זיך געלאזען ערקלעהרען אלס קעניג, און ער וואלט געווען פארבליבען קעניג ווען ניט בת־שבע. שלמה׳ס מאמע און נתן הנביא, וועלכע האבען געווירקט אויפ׳ן אלטען שטארבענדען דוד, ער זאל לאזען קרוינען שלמה׳ן פאר קעניג נאך איידער ער — דוד — שטארבט. און בשעת נאך אדוניהו מיט זיינע לייט זיינען געזעסען ביי זייער גרויסען באנקעט נעבען עין־רוגל, האבען זיי זיך דערוואוסט אז שלמה איז געווארען קעניג. זיי האבען נאטירליך געלאזען דעם באנקעט אין מיטען און זיינען געלאפען יעדער צו רעטען זיין לעבען פון שלמה׳ס ראכע. אינטערעסאנט איז, אז די זאלבונג פון שלמה איז געווען אין א פלאץ זעהר נאהענט פון עין־רוגל. איך קען ארומנעהמען מיט איין בליק ביידע פלעצער. און ווען שלמה איז אראבגעפאהרען פון בארג אויף דוד׳ס מוילאייזעל וואלטען איהם אדוניהו׳ס מענשען געקענט זעהן. ווען זיי וואלטען ניט געווען פארנומען מיט זייער אייגענע שמחה. דער יענער פריהמארגען, ווען צוויי יונגע לייט זיינען געזאלבט געווארען פיר קעניג נעבען צוויי ברונענס, איז אבער אלענפאלס געווען א זעהר אינטערעסאנטער פאר די איינוואהנער פון שטאדט, און דאס איז געווים געווען דער שמועס פון טאג אין יעדע הויז, אבוואהל קיין צייטונגען מיט די לעצטע נייעס האבען דאן אין ירושלים ניט ערשיענען. און ווידער אמאל די וויכטיגקייט פון פאסירונגען אין זייער ריכטיגע צייט! ווען בת־שבע וואלט אויף איין טאג פארשפעטיגט מיט איהר ביטע צו דוד׳ן וואלטען מיר אפשר געהאט אדוניהו המלך אנשטאט שלמה, און מיר קענען זיך ניט פארשטעלען ווי די אידישע געשיכטע וואלט אויסגעזעהן אהן דעם גרויסען, און גלענצענדען שלמה־המלך.

עס איז פאראן א געוואלדיג שטארקע פערבינדונג צווישען די גרויסע היסטארישע פאסירונג און צווישען די שטיקעל ערד אויף וועלכער עס האט פאסירט. איהר פאנגט אן אנדערש צו פערשטעהן תנ״ך ווען איהר טרעט אויף די פעלדער וואו דער תנ״ך איז געשאפען געווארען און איהר קענט זיך גאנץ אנדערש אויסמאהלען די העלדען פון אונזער געשיכטע ווען איהר געהט טריט נאך טריט אויף די מקומות וואו זייערע וואונדערליכע לעבענס־בעגעבענהייטען האבען זיך אויסגעוועבט. יואב און דוד, אדוניהו און שלמה זעהען ניט אויס אין גאנצען אויף זייער פלאץ אין א גרויסען פראסט אין רוסלאנד, אין א הויז פון דאבעלטע פענסטער פרפרוירענע, ווען דער רבי ווארימט זיך נעבען דער ליימענער אויווען און ער טייטשט די פסוקים פון עין־רוגל און פון גיחון.

א שעהנע לעגענדע ווערט דערצעהלט אין פערבינדונג מיט דעם ברונען פון עין־רוגל. ווען ירמיהו האט געזעהן אז די שטאדט ווערט אריינפאלען אין די הענד פון נבוכדנאצר מלך בבל, האט ער געזאגט צו די כהנים אז זיי זאלען נעהמען דעם פייער וואס האט שטענדיג געברענט אין בית־המקדש און זאלען עס בעהאלטען. ווען נחמיה האט צוריק אויפגעבויט דעם בית־המקדש, האט ער געשיקט די כהנים זוכען דעם פייער. זיי זיינען געקומען און האבען געפונען אויף דעם פלאץ פארגליווערטע וואסער אזוי ווי ערד. נחמיה האט געהייסען דאס ווארפען אויפ׳ן מזבח און גלייך איז עס צוריק פייער געווארען.

זיין דרשה אום צו ציינגען אז פון אידען וועט ווערען דאס וואס עס איז געווארען פון צושמעטערטען קרוג.

אבער דער נביא רעדט און דער פייער אין טהאל פלאקערט און פרעסט די יונגע נפשות. ארום פייער טאנצען די טאטעס און מאמעס פון די קרבנות אין ווילדען עקסטאז מיט א שוים אויף די ליפען און זיכען צו דערטרינקען דעם געשריי פון ברענענדע קינדער. קען אזא מחנה, שכור פון בלוט און ווילדער עבודה־זרה, הערען וואס א נביא זאגט?! מיט א צושניטענע הארץ, פול מיט וועהטאג און שאנדע אויף די געפאלענקייט פון זיין נאציאן געהט דער נביא אוועק פון גי־בן־הנם, געהט דורך די גאנצע שטאדט און קומט צום בית־המקדש. דארטען איז פאראן א גרויסער עולם, דער נביא רעדט צו זיי דאס וואס ער האט געזאגט אין גי־בן־הנם, אבער א כהן פון בית־המקדש, א "טשינאוניק", פאלט ארויף אויפ'ן נביא, שלאגט איהם און זעצט איהם אריין אין פריזאן און דער גרויסער מארטירער פראטעסטירט צו גאט, פארוואס ער האט איהם אויסגעקליבען פאר דער שרעקליכער שליחות צו קעמפפען מיט דער גאנצער וועלט און ער ענדיגט מיט א מורא'דיגען פלוך אויף זיך אליין: פארשאלטען זאל ווערען דער טאג אין וועלכען איך בין געבוירען געווארען. דעם טאג ווען מיין מאמע האט מיר געבוירען זאל ניט זיין געבענשט! אט דאס האט זיך דער נביא געוואונשען ווען ער איז געקומען פון גי־בן־הנם, און געזעהן די שאנדע פון זיין אומה.

שטיל און אונשולדיג איז יעצט דער גי־בן־הנם אין וועלכען איך געה ארום איינער אליין אין פריהמארגען. אויפ'ן גרונד פון טהאל וואקסען גרויסע און ברייטע אליווען בוימען. דער ארט איז זעהר פרוכטבאר און אפשר האט עס נאך מעהר פרוכטבאר געמאכט די פיעלע מענשליכע אש פון די אמאליגע פייער־קרבנות. טראץ די פרוכטבארקייט מאכט אויף איך דער ארט א שווערען איינדרוק. איהר פיהלט אז עס פרעסט אויף אייך די שווערע משא פון אלט־פערגאנגענע מעשים וואס זיינען דא פארגעקומען. איהר הויבט אויף אייערע בליקען אויףביידע זייטען. ביין און פער'עקשנ'ט קוקען אויף אייך די ביידע שארפע שטיינערנע בערג. איך געה מיט דעם "גיהנם" טהאל ווייטער ווען ער בויגט זיך אוים אלץ מעהר און מעהר צו מזרח. מיר זיינען יעצט ביים דרום'דיגען זייט פון ירושלים. דער גי־בן־הנם פארבויגט זיך מיט א שארפען שפיץ און ער ווערט נאך טיעפער און נידעריגער. איך געה אלע מאל נעהנטער און נעהנטער צום נחל קדרון, דער טיעפער שפאלט וואס שניידט אב ירושלים פון אלע מזרח־בערג, ביז וואנען ביידע טהאלען, דער גי־בן־הנם און דער נחל קדרון ווערען פעראייניגט. דער גי־בן־הנם פאלט אריין אין נחל קדרון וועלכער שניידט דורך די בערג פון דרום און מזרח, און לאזט זיך אוועק אזש קיין יריחו.

אויף דעם פונקט וואו דער גי־בן־הנם פעראייניגט זיך מיט דעם נחל קדרון איז פאראן דער היסטארישער בעריהמטער עין־רוגל, וואו עס האבען זיך בעהאלטען דוד'ס צוויי שפיאנען, יונתן און אחימעץ, אין דער צייט ווען אבשלום האט רעוואלטירט און דוד איז אנטלאפען פון ירושלים. זיי האבען, ווי עס ווייזט אוים, געקענט גוט די מלאכה פון שפיאנעריי. זיי האבען אבגעמאכט מיט א דיענסט וואס האט געטראגען וואסער אין ירושלים פון עין־רוגל. זי פלעגט זיך דערוויסען וואס עס טהוט זיך אין שטאדט, אין אבשלום'ס לאגער. פלעגט זי אראבגעהן ווידער צום ברונען, פלעגט איבערגעבען די צוויי שפיאנען פון דוד איהר אינפארמאציאן און יענע פלעגען גלייך לויפען דאס מודיע זיין צו דוד'ן אין לאגער. דאס איז געווען א געוואגטע שטיקעל מלאכה און שיעור־שיעור זיינען זיי ניט אריינגעפאלען אין די הענד פון אבשלום'ס מענשען. די וועכטער אויף'ן בארג פון שטאדט, אדער אויפ'ן מויער, האבען וואהרשיינליך בעמערקט די צוויי יונגע לייט וואס פלעגען זיך לאזען לויפען צו דעם זייט פון דוד'ס לאגער אזוי שנעל

וואונדערליכע ארבייט סיי פון סטראטעגישען און סאי פון טעכנישען שטאנדפונקט. חזקיהו האט ערווארטעט אן אנגריף פון די מחנות פון מלך אשור, ער האט ניט געוואלט אז ווען די אשור־ארמייען וועלען קומען זאלען זיי געפינען די השלח־וואסער; וואסער פיר א בעלאגערנדע ארמיי איז פון דער גרעסטער וויכטיגקייט איבערהויפט אין אזא טרוקענעם געגענד ווי ירושלים, ער האט דארום אויסגעקלעהרט א פלאן צו מאכען א טונעל אונטער דעם שטיינערנעם בארג וואס זאלען אבפיהרען די השלח וואסער פון זייער געוועהנליכען גאנג אויסער דעם שטאדט מויער און זיי בריינגען דורך אונטערן בארג און אונטער דער שטאדט־מויער אין שטאדט אריין. די ארבייט איז דורכגעפיהרט געווארען ערפאלגרייך, אבער די אינזשינירען פון חזקיהו המלך האבען ניט געוואוסט ווי אזוי מען קען ציהען אונטער בארג א גלייכע ליניע פון דעם פונקט פון וואנען דער טונעל דארף זיך אנפאנגען צו דעם פונקט וואו ער דארף זיך ענדיגען. זיי האבען אנגעפאנגען צו האקען דעם שטיינערנעם בארג פון ביידע זייטען אזוי ווי עס דארף צו זיין. איין פארטיי ארבייטער האבען אנגעפאנגען פון איין ברעג און איינע האט אנגעפאנגען פון צווייטען. אבער ביידע פארטייען האבען אביסעל געבלאנדזשעט אין זייער ריכטונג און זיינען אוועקגעגאנגען קרום ביז וואנען זיי האבען ענטדעקט אז זיי זיינען שוין אריבער דעם פונקט אויף וועלכען ביידע פארטייען האבען זיך געדארפט בעגעגענען, זיי האבען דאן דורכגעהאקט די וואנד אין דער ברייט און האבען פעראייניגט דיזע האלבע זייטען פון טונעל. דאס וואס די ארבייטער פון חזקיהו האבען נים געקענט זיך האלטען ביי א גלייכער ריכטונג האט זיי געקאסט א סך איבריגע ארבייט און האט לענגער געמאכט דעם טונעל. די ליינג פון איין פונקט פון טונעל ביז'ן צווייטען, ווען עס וואלט געהען א גלייכע ליניע איז 366 יארד. דער טונעל אבער האלט גאנצע 583 יארד און דאס איז אלעם דערפאר וואס זיי האבען געבלאנדזשעט אין דער ריכטונג און זיינען איינינגע מאל אוועק אן א זייט און זיך געדארפט אומקעהרען צוריק.

אבער אויך מיט דיזען חסרון איז עס א וואונדערליך־ריעזיגע ארבייט און עס איז ניט לייכט צו פערשטעהן ווי אזוי האט מען עס מיט די דאמאלסדיגע כלים געקענט מאכען. עס איז א שעהנער מאנומענט פון אידישע ארבייט פון פאר דריי טויזענד יאהר.

אין 1880 איז געמאכט געווארען א זעהר אינטערעסאנטע ערפינדונג אין פערבינדונג מיט דיזער וואונדערבארען וואסער־טונעל פון יחזקיהו המלך. א באי וואס האט זיך געבאדען אין טונעל האט זיך אויסגעגליטשט אויף א שטיין וואס איז געלעגען אויף'ן גרונד פון דעם ניט טיעפען וואסער. ווען ער האט זיך אויפגעשטעלט צוריק האט ער געזעהן, אז אויפ'ן שטיין זיינען אויסגעקריצט אזוי ווי אותיות. מען האט דעם שטיין ארויסגענומען און עס האט זיך אויסגעלאיען, אז אויף איהם האבען די מייסטערס פון טונעל אויפגעשריבען אין העברעאיש אין צור'ישע אותיות ווי אזוי דער טונעל איז געבויט געווארען און ווי פיעל עס האט געדויערט. דיזער שטיין דורך וועלכען די בויער פון טונעל דערצעהלען אונז פון זייער ארבייט איז דער עלטעסטער העברעאישער מאנומענט אין מערב ארץ־ישראל, ער געפינט זיך אין קאנסטאנטינאפאל. אויפגעשריבען איז אויף איהם פאלגענדעס:

...הנקבה וזה דבר הנקבה בעוד...
עלו הגרזן אש על רעו ובעוד שלש
אמות להנע... ע... קל אש קרא אל רעו
כי הית זדה בצר מים נרמ... ובים ה...
נקבה הכו החצבים אש לקרת רעו גרזן
על גרזן וילכי המים מן המוצא אל
הברכה במאתים ואלף אמה ומ... ת...
אמה היה גבה הצר על ראש החצבים.

די איבערזעצונג דערפון איז:

דער טונעל, און דאס איז דער ענין פון טונעל... ארויף. דער האק, איינער קעגען צווייטען, און ווען זיי זיינען געוועזן דריי איילען ווייט האט זיך דערהערט די שטימע פון איינעם

.59

שלאפענדע אידען אויפ'ן הר הזיתים

מיר הויבען אן אונזער מארשרוט פון עין־רוגל און פאנגען אן צו געהן פון מזרח זייט פון ירושלים, מיר געהן אין דער לייננ פון מזרח פון דרום צו צפון. פאר אונזערע אויגען שפרייט זיך אויס א בילד וועלכע דאס אויג איז ניט געוואהנט צו זעהען ארום ירושלים. דער גאנצער גרונד פון דעם טהאל צווישען ירושלים און די מזרח בערג אנטקעגען איז גרין. עס איז אויך גרין אויף די זייטען פון דעם טהאל ווען דער גרונד פאנגט אן צו געהען העכער. דאס זיינען גערטנער, בליהענדע גערטנער פון וועלכע ירושלים עסט גרינס א גאנצען יאהר. דא וואקסט א גאנץ יאהר אהן אן אויפהער. יעצט איז סעפטעמבער, דער הייסעסטער און טרוקענסטער מאנאט אין יאהר. און דאך איז דא אלעס בעוואקסען מיט כל ערליי סארטען וועדזשעטייבעלס, וועלכע איהר קענט זיך נאר פארשטעלען. די מזל־ברכה אין דיזען געגענד קומט דערפון וואס עס איז א נידעריגער טהאל און עס איז דא גענוג וואסער, א טהייל פון די וואסער קומט פון שטאדט אראב און א טהייל טראגען די אראבישע פרויען ארויף פון דעם השלח וועלכער איז נאהענט דערביי. א גאנצען טאג זעהט מען דא אראבער און אראבערקעס ארבייטענדיג אויף די בייטען פון זייערע גערטנער.

זייט דער יקרות צוליעב די ענגלישע פונטען זיינען דיזע גערטנער א שמאלץ גרוב פאר די אראבער וואס וואהנען דא, זיי טראגען אוועק זייער גרינווארג און קומען בעלאדען מיט שווערע פונטען א היים. אין דיזען פלאטץ זיינען געוועזען גערטנער נאך אין די גאנץ אלטע צייטען און עס איז א סברה אז דא איז געוועזען שלמה המלך'ס גערטנער.

מיר געהען ווייטער ארויף צו צפון. מיר קומען צו דעם קוואל פון "השלח", דער איינציגער וואסער־קוואל אין די בערג פון ירושלים און וועלכער האט די זכיה צו ווערען דערמאהנט אין ישעיה. אלס א ביישפיעל צו דער פאליטיק פון זיין צייט. דער נביא טרעט ארויס געגען די פאליטיקער וואס שטעלען זיך ניט צופריעדען מיט די וואסערען פון השלח וואס געהען פאמעלאך און ווילען פיהרען א שטורמדיגע פאליטיק וועלכע פיהרט דאס פאלק און לאנד צו רואינע. די וואסער פון השלח געהט ווירקליך גאנץ פאמעלאך, עס איז א קוואל וואס רינט ארויס פון אונטער די בערג. ווייטער ארויף איז דער אנפאנג פון דעם קאנאל וואס איז געמאכט געווארען אונטער'ן בארג, ווי עס שיינט אין די צייטען פון חזקיהו המלך, אום צו בריינגען די וואסער פון השלח אין שטאדט. דאס איז געוועזען א

שלאָף אויף די הייליגע ערד פון הר־הזיתים. די ווייטע ארץ־ישראל וועלכע ער האָט קיינמאָל ניט געזעהן, איז געווען דעם אידען נעהנטער פון דער לאַנד וואו ער איז געבאָרען און וואו ער האָט זיך געהאָרעוועט. אַלעס האָט איהם דער גלות געקענט געבען, אָפּט אפילו רייכטום און גלייכהייט, אָבער קיין קדושה האָט עס איהם ניט געקענט געבען, און אויב אַ איד האָט ניט געקענט קומען און זיך לייגען אויפ׳ן הר־הזיתים, האָט ער פערלאַנגט כאָטש אַ ביסעלע ערד פון דאָרטען אום אוועקצולייגען זיין קאָפּ אויף דעם. ליעגענדיג אין פרעמדע לענדער זאָל ער ליעגען אויף זיין אייגענע ערד, די ערד פון דער הייליגער ארץ־ישראל!

און פיעלע האָבען געהאַט גרויס גבורה און ענטשלאָסענהייט צו ערפילען זייער ברענענדען וואונש, האָבען אוועקגעוואָרפען אַלעס און זיינען געקומען ליעגען אויפ׳ן הר־הזיתים. אויפ׳ן וועג האָבען געלויערט אַלע געפאַהרען, אָבער דאָס האָט ניט געקענט שטערען די וואָס האָבען געוואָלט זיך פעראייניגען אויף אייביג מיט ארץ־ישראל. מיט זייער גייסטיגען בליק, פעסט איינגעשפּאַרט אויף דיזען באַרג געגענאיבער דעם בית־המקדש, האָבען זיי זיך מיט אַלעמען צוזעגענט און זיך ארויסגעריסען פון זייער היים צו קומען אהער. אָט דאָ ליעגען זיי אויסגעשפּרייט אויף דעם גאַנצען ריעזיגען באַרג פון דער טיעפעניש פון עמק־יהושפט ביז דעם שפּיץ פון הר־הזיתים, טויזענדער און טויזענדער קברים, שורות איבער שורות. יעדער איז געשטאָרבען מיט אַ גליקליכען שמייכעל אויף די ליפּען. ער האָט ערגרייכט דאָס העכסטע פון זיין וואונש. און זיי זיינען דאָ פון אַלע לענדער אויף גאָט׳ס ערד! אָט ליעגען ספרדים, אשכנזים, גרוזינער, בוכאַרער, תימנ׳ער, טורקעסטאַנער; אָט ליעגען די וואָס זיינען געקומען פון דעם הייסען אַראַביען און אָט ליעגען די וואָס זיינען געקומען פון דער פאַרפרוירענער סיביר. אַלע האָבען זיך אויפגעקליבען צוזאַמען, פעראייניגט און פערהייליגט אין דער קדושה פון ארץ־ישראל. אויף פיעלע פון די קברים זיינען שוין אָבגעמעקט די סימנים פון די אותיות פון די מצבות, די מצבות שטעהען דאָ ניט ווי אויף אַלע בית־עולם׳ס, זיי ליעגען פלאַך אויסגעצויגען איבער די קברים, און די גרויסע רעגענס וואָס לאָזען זיך אראָב פון שפּיץ הר־הזיתים האָבען אין פערלויף פון הונדערטער יאָהרען פאַרמעקט די אותיות וואָס זיינען אויסגעהאַקט געוואָרען אין שטיין. אָבער אויף פיעלע, פיעלע מצבות פאַנגט זיך אָן מיט דער שטאָלצער אויפשריפט: ״זה הקבר אשר כריתי לי בחיי...״ דער זכות צו זיין דאָ בעגראָבען איז אַזוי גרויס, אַז מען האָט ניט פערגעסען צו אויסרעכענען אויף דער מצבה אַז מען האָט דעם קבר לעבעדיגערהייד אָנגעגרייט. אין די לאַנגע שורות פון הר־הזיתים קברים קען מען זעהן די קברים פון גאונים און צדיקים, מקובלים און טרוימער וואָס זיינען אהער געקומען פון אַלע עקען פון דעם וועלט־קוגעל.

אַ געפיהל פון הייליגען ציטערניש און שרעק נעהמט אייך אָן ווען איהר געהט ארום צווישען די אונענדליכע שורות פון די קברים פאַרנאַכט: דער גאַנצער ריעזיגער באַרג איז פאַרזייט מיט ווייסע ליעגענדיגע מצבות וואָס שלאָגען אָב אין די שטראַהלען פון דער אונטערגעהענדער זונן אויף די געלקייט פון באַרג. פון אונטען ווי פון תהום ארויס איז אָפען די מויל פון עמק־יהושפט. געגענאיבער זעהט זיך דער רוקען פון דעם בית־המקדש־באַרג מיט דעם מויער וואָס שטעהט אויף זיין ברעג. דער מויער איז דער ווינקעל פון מזרח־דרום. די שטיינער דאָ זיינען אַזוי געוואַלדיג, אַזוי מורא׳דיג אין זייער מאָס, אַז די גאַנצע וואַנד דאַכט זיך איז געשאַפען געוואָרען פון איבערמענשליכע קרעפטען. שאַרף משונה׳דיג און שפּיציג שניידט זיך ארונטער דער באַרג פון בית־המקדש ביז דעם תהום פון עמק־יהושפט. די זונן האָט זיך שוין בעהאַלטען הינטער די שפּיצען פון דער פעסטונג וואַנד, וועלכע זעהט אויס ווי זי וואָלט פאַרשטעלט וואונדערליכע

שרייענדיג צום צווייטען: ...געריכ־
טעט אין פעלז פון רעכטס און פון
לינקס. און אין דעם טאג פון טונעל
האבען די בויערער געהאקט איינער
קעגען צווייטען, א האק אנטקעגען א
האק: און עס זיינען געגאנגען די
וואסערען פון אויסגאנג ביז'ן באסיין
אויף צוויי הונדערט און איין טויזענד
איילען און הונדערט איילען איז געווען
די הויך פון פעלז איבער'ן קאפף פון די
ארבייטער.

מיר געהען ארויף העכער צו דעם אנ־
פאנג פון טונעל וואו די וואסער איז
אריינגעפיהרט געווארען אונטער דעם
שטיינערנעם בארג. מיר געהען אראב
זעכצעהן טרעפ אונטער'ן בארג, מיר קו־
מען צו א פלאטפארם און געהען ארונטער
נאך פיערצעהן טרעפ. איבער קאפף איז
דער שטיין אין וועלכען דיזע אלע טרעפ
זיינען אויסגעהאקט געווארען און אונטער
איז דער וואסער, אן עפענונג אין שטיין
א מאן די הויך איז דער אנפאנג פון טו־
נעל און אזוי געהט ער די גאנצע וועג
אמאל ברייטער אמאל שמעלער אמאל
העכער און אמאל ניעדריגער. ווען מען
האט געוואלט האט מען געקענט פער־
שיטען מיט ערד אט דעם אנפאנג פון
טונעל האט קיין אויסענווייניגסטער
שונא ניט געקענט האבען קיין וואסער.
די אנדער ענדע פון טונעל איז געווען
שוין אין שטאדט הינטער דער וואנד
פון דער פעסטונג. די יעצטיגע שטאדט
מויער פארציהט זיך ניט אזוי ווייט, זי
איז ווי איך האב פריהער געשריבען פיעל
קלענער ווי די אלטע מויער פון די אי־
דישע מלכים.

שטעהענדיג ביין אריינגאנג פון וואַ־
כער־טונעל פון השלח האב איך זיך ניט
געקענט אבוואונדערען ווי אזוי די אראַ־
בישע פרויען טראגען די וואסער אויף
זייערע קעפ. גאר אונטען פילען זיי אן
גרויסע אמעריקאנישע נאזע־בלעכען מיט
וואסער, שטעלען עס מיט א הויב ארויף
אויפ'ן קאפף און לאזען זיך שנעל געהן.
עס איז מעהר געלאפען ווי געגאנגען,
ארויף די טרעפ! די אראבישע פרוי האַ־
רעוועט א סך, שווער און ביטער.
אנטקעגען דעם השלח אויפ'ן זייט פון

שארפען בארג וואס הייסט "הר
המשחית" איז אנגעקלעפט, ער זעהט
אויס ווי אנגעקלעפט, אן אראבישער
דארף און עטוואס ווייטער צו דרום איז
א דארף פון תימן'ער אידען. וועלכער
היינגט אויך אויפ'ן בארג אזוי ווי דער
אראבישער דארף. די הייזער זעהן אויס
ווי זיי שטעהען איינע אויף די אנדערע,
קיין גאסען זיינען אין דיזע דערפער
ניטא און ווען מען וויל ארויפגעהן דארף
מען קלעטערען ווי אויף א גלייכע שטיי־
נערנעם וואנד אוועקשטעלענדיג די פיס
וואו עס איז נאך פאראן א פלאץ עס
אנצושפארען.

מיר געהען ווייטער צפון און מיר קו־
מען נעהענטער צו א פלאץ וואס האט
גרויס קדושה אין דער אידישער טראדי־
ציאן. מיר זיינען ביים עמק־יהושפט, דעם
פלאץ וואו גאט וועט קומען משפט'ן די
וועלט בעפאר תחית־המתים.

דער עמק יהושפט איז א טיעפער און
שמאלער שניט צווישען דעם בארג אויף
וועלכען דער בית־המקדש איז געשטא־
נען און דער הר־הזיתים. עס איז ניטא
קיין מעהר הייליגער און אין דערזעל־
בער צייט מורא'דיגער פלאץ ווי דיזער
נאטירליכער גראבען. עס איז געווען
דער וואונש פון מיליאנען אידען, צו־
זייהט און צושפרייט אין יעדען ווינקעל
פון דער ערד, אז זיי זאלען נאכ'ן טויט
ליעגען בעגראבען נעבען דעם עמק־
יהושפט, צו זיין פון די ערשטע וואס
וועלען אויפשטעהן תחית־המתים אין
דעם גרויסען און מורא'דיגען טאג ווען
גאט וועט קומען און זיך שטעלען אויף
דעם הר־הזיתים איבער דעם עמק־
יהושפט צו ריכטען די וועלט. אין מי־
ליאנען הערצער איז געווען איינגעבא־
קען דער הייסער וואונש צו זיין פון די
גליקליכע וועמעס ביינער עס ליעגען
בעגראבען אין די הייליגע ערד פון הר־
הזיתים פונקט נעגענאיבער דעם היילי־
גען פלאץ פון בית־המקדש!

און צו איז א איד געבארען געווארען
נעבען דעם רהיין, נעבען דער ווייכסעל,
אין שכנות פון דניעפער, פון גוואדאל־
קאווער, פון וואלגא אדער האדסאן —
האט ער געוואלט שלאפען זיין אייביגען

60.

ירושלים פון הר הצופים

אין א בליציג־ליכטיגען פאַרנאַכט זיינען מיר ארויס פון שטאָדט צו געהן צו דעם באַרג וואס דערוועקט אזוי פיעל געפיהלען און געדאַנקען ביי יעדען וואס ווייס די געשיכטע פון ירושלים. דאס איז דער הר הצופים, דער באַרג פון וועלכען אלע וואס האָבען בעזיעגט די הייליגע שטאָדט האָבען פון דאָרטען אראָבגעקוקט אויף ירושלים און איהרע פעסטונגען. דאָרטען איז אויך געשטאַנען טיטוס מיט זיינע ארמייען, ער האָט א נאָמען געגעבען דעם באַרג סקאָפּוס, וועלכעס מיינט קוקען, אין לאטיין. דער פערניכטער פון בית המקדש און פון אידישער פרייהייט איז געקומען דורך דעם איינציגען וועג דורך וועלכען מען קען צוקומען צו ירושלים פון צפון און ער האָט דאָרטען אויפגעשטעלט זיין לאַגער.

די וועג צום סקאָפּוס פיהרט פאַרביי די קברים פון די מלכים, לויפט ווייטער און ווייטער צו צפון זייט ארויף, געהט פאַרביי די ווייטעסטע אידישע הייזער אויסערהאַלב פון דער שטאָדט און פאַנגט זיך אָן צו פערבויגען צו מזרח, געהענדיג אלע מאָל העכער און העכער צו דעם שפּיץ פון דעם העכסטען באַרג וואס ארום ירושלים. וואָס העכער מען הויבט זיך אויף אלץ מעהר וואונדערליכער און פאַנטאַסטיש פאַנגט אָן אויסצוזעהן ירושלים. ווען מיר האַלטען שוין ניט ווייט פון שפּיץ דערזעהען מיר פּלוצלונג אויף דעם רוקען פון באַרג צעהנדליגע און צעהנדליגע שורות פון ווייסע צלמים אלע פון איין מאָאס, ריכטיג ווי אימיצער וואָלט זיי אלע פאַרזייט ווי די גלייכע קערנער מיט איין שוואונג מיט'ן האַנד. די ווייסע צלמים זעהען זיך שאַרף ארויס פון דעם קאָליר פון באַרג וועלכער איז ווי אלע בערג ארום ירושלים געל־ברוין. אונטער די צלמים ליעגען די ענגלישע סאָלדאַטען וואס זיינען געפאַלען נעהמענדיג ירושלים. ענגלאַנד איז דער 37טער זיעגער פון ירושלים און דיזע פרישע קברים דערצעהלען די געשיכטע פון לעצטען כבוש פון דער וואונדערליכסטער און מעהר בעקעמפּפטער שטאָדט אין דער וועלט. א בעזונדער אבטהיילונג אין דער צלמים פעלד איז פאַראַן פאַר מגן־דוד'ס, וועלכע בעציערען די קברים פון אידישע גבורים וואס זיינען געפאַלען אום אז זייער לאַנד זאָל אריבערגעהן צו דער מאַכט וואס האָט צוגעזאָגט מאַכען פון איהר א אידישע היים.

אויף דעמזעלבען פּלאַץ זיינען געשטאַנען מיט א טויזענד יאָהר צוריק

סודות דאָרטען אויף זייער זיים. א ריע־
זיגער שאָטען פון דעם מויער ווערט
געשליידערט אויף דעם גרויסען קברים־
פעלד און די שווארצע אָבשפּיגלונג פון
די מויער־שפּיצען קוקען אויס מאוים'־
דיג און מיסטעריעז. אויף דער ווייסער
שמאָלער וועג, אויף דעם בארג וואָס
פיהרט צו ירושלים, שטעהען צוויי
גלחים אין שווארצע קליינע יארמולקעס
און ברוינע ביז דער ערד לאַנגע קאַפּאַ־
טעס און ווייסע געפלאָכטענע גאַרטלען.
זיי שטעהען פארלייגט די הענד אויפ'ן
ברוסט, קוקען נאָכדיינקליך אויף די
לעצטע זונענשטראַהלען, ריידען איינע
צו די אנדערע גאָר ניט און שיינען צו
זיין זעהר בעוועגט. זייער בליק איז
פאַרטראָגען ערגעץ ווייט, ווי זיי וואָל־
טען עפּעס געזוכט. א פאַסטוך טרייבט
דאָרטען, לינקס אראָב־באַרג נעבען נחל־
קדרון, די שעפּסען. א שטימע וואָס
זעהט אויס אזוי נאָהנט און בעקאַנט,
פול מיט צער, השתפכות הנפש און
צערטליכקייט, הערט זיך ניט ווייט פון
מיר. די שטימע איז אויסגעוויקט אין
טרעהרען און זי קייקעלט זיך אראָב פון
הר־הזיתים גלייך אין טיעפען עמק־
יהושפט אריין, קומענדיג פון דאָרטען
צוריק אין דער ווייטער עכאָ פון דער
נאַכט: דאָס וויינט אימיצער צווישען
די קברים אויפ'ן באַרג. עס איז אלול,
און א איד מיט א שווערע הארץ האָט
זיך דאָ פארשפעטיגט נעבען א טייערן
קבר. נעבען איהם שטעהט זיין איי־
זעלע וואַרטענדיג אוועקצוטראָגען זיין
בעל־הבית אהיים. א שניידענדער פייף
הערט זיך פון שפּיץ באַרג. ער ווערט
געענטפערט פון דעם באַרג אנטקעגען.
אַלעס איז ווידער שטיל. א פאַרשפּע־
טיגטער רייטער לאָזט זיך פאַרזיכטיג
און לאַנגזאַם אַרונטער צום עמק־
יהושפט און די קלעפּ פון פערד'ס פיס
קלינגען אָב אין דער שטילער פיהלענ־
דער לופט. אַלעס קריגט א זאַרגפולע
און מיסטעריעזע בעדייטונג.

נאַכט איז אויסגעשפּרייט אויפ'ן
שרעקליכען פּלאַץ. פון דער ווייטענס
אַרונטער אויף דעם וועג, אין וועלכען
דער נחל־קדרון לויפט צו יריחו, שטע־
הען די שפּיציגע בערג גרויזאַם און
ערנסט, ריכטיג ווי זיי וואָלטען געקו־
מען אלס עדות פון דער אנקלאַגע אין
דעם גרויסען משפּט וואָס וועט זיך
אפשר באַלד עפענען אין עמק־יהושפט.
מיט שנעלע שריט לאָז איך זיך אַרונ־
טער פון באַרג, און אייל זיך אויף דעם
וועג פון מערב־דרום און ווייטער הע־
כער פאַרביי דעם אידישען קוואַרטאַל
אין שטאָדט אריין.

ווערט דער רוקען פון דער פיל געשפּיצטער וואַנד איבערגעשלאָגען פון אַ טהורם וואָס שטעקט אַרויס זיין ריעזען־קאָפּ פון מיטען. מעהר מאוים'דיגער ווי אַלעם זעהען אוים די ווינקלען פון דעם מויער, וועלכע זיינען געבויט פון ספּעציעלע גרויסע שטיינער, עס דאַכט זיך, אַז אָט אָט זעהט איהר ווי אויף דער וואַנד געהען אַרום די סאָלדאַטען וואָס האַלטען וואַך אויף דער הייליגער שטאָדט, איהר דערמאָנט זיך דעם פּסוק: אויף זיינע מויערען האָב איך געשטעלט שומרים אַ גאַנצען טאָג און אַ גאַנצע נאַכט.

אָט פון דיזען פּונקט האָט עס רבשקה, דער פעלדמאַרשאַל פון מלך אשור, אַראָבגעשריען צו די סאָלדאַטען פון חזקיהו אויפ'ן מויער און האָט זיי געסטראַשעט אַז זיין קעניג, דער מלך־אשור וועט פערניכטען ירושלים. זיינע אַרמעען זיינען געווען אויסגעשפּרייט אויפ'ן באַרג און אויף זיי האָט דער שטאָלצער בעריהמער געבויט, ווען ער האָט אויפגעהויבען זיין האַנד געגען דעם באַרג פון דער טאָכטער פון ציון, דעם באַרג פון ירושלים. רבשקה און זיין בעל־הבית זיינען אין דער הייליגער שטאָדט ניט אַריינגעדרונגען, אָבער אַביסעל שפּעטער האָט אַן אַנדער מעכטיגער שונא פון דיזען פּונקט, אויף וועלכען מיר שטעהען, אַראָבגעקוקט אויף ירושלים; דאָס איז געווען נבוכדנאצער פון בבל, וועלכער האָט גערופען צו הילף צו בעזיעגען די שטאָדט, דעם שרעקליכסטען פון אַלע גענעראַלען: הונגער. ער האָט בעלאַגערט די שטאָדט. אומזיסט האָט ירמיהו געוואָרענט, אַז ירושלים וועט ניט קענען שטעהן געגען די כשדים און אַז עס איז קרום צו פערלאָזען זיך אויף מצרים, אַז זי זאָל גובר זיין נבוכדנאצר'ן. דעם נביא האָט מען געשלאָגען און אַריינגעזעצט אין פּריזאָן און האָבען איהם שוין געהאַלטען ביי'ן טויטען. די אַנטי־בבל און די פּראָ־מצרישע פּאָליטיק וואָס דער קעניג צדקיהו האָט געפיהרט, האָט אַנגעהאַלטען ביז'ן לעצטען טאָג, ווען דער הונגער איז געוואָרען שטאַרק אין שטאָדט און עס איז ניט געווען קיין ברויט פאַר דאָס פאָלק, און די שטאָדט איז צושפּאָלטען געוואָרען. דאָן, אַזוי ווי היינט, האָט די זון געשיינט אויף ירושלים און די שטיינערנע מויערוואַנד האָט אויסגעזעהען ווי היינט, און דאָרטען אַרונטער, עטוואָס ווייטער צו צפון־זייט, האָט מען געשמידט אין קייטען אַרויסגעפיהרט די געפאַנגענע אידען אויף זייער לאַנגע רייזע אין גלות, אויף די טייכען אין בבל.

און מיט זעקס הונדערט יאָהר שפּעטער האָט פון דעמזעלבען פּלאַץ אַלע פריהמאָרגען, ווען די ליכטיגע ארץ־ישראל זון שיינט אויף אַלעם און אַלעמען, טיטוס הרשע אַראָבגעקוקט אויף דער שטאָדט, אויף דער פעסטונג, אויף וועלכער עס פלעגען מאַרשירען די אידישע סאָלדאַטען הין און צוריק, פון דאַנען האָט זיך דער רוימישער גענעראַל און דער שפּעטערדיגער קיסר, אַלע מאָל אַרונטערגעלאָזען זיך אַראָב צום מויער אין אַן אַנגריעף און איז אַזוי פיעל מאָל צוריקגעשטויסען געוואָרען, פון דאַנען פלעגט ער קוקען אויף דעם טומעל און ליאַרם וואָס אויף דעם בית־המקדש פּלאַץ ועלכער איז גלייך ווי אַ טיש. דער בית־המקדש איז געווען אַ בעזונדערע פעסטונג אין זיך. און פון דאַנען האָט טיטוס אויך וואַהרשיינליך געזעהן ווי די אידישע פּאַרטייען, וואָס זיינען געווען אין שטאָדט, האָבען געפיהרט מלחמות איינע מיט די אַנדערע, אַ זאַך וואָס האָט איהם געגעבען מוטה צו פיהרען ווייטער זיין קאַמפּף, וויסענדיג, אַז די אינערליכע מלחמות וועלען איהם העלפען צו בעזיעגען די שטאָדט.

און אָט דאָ אויפ'ן מויער האָבען זיך די אידישע גבורים געשלאָגען מיט דער גרעסטער גבורה וואָס די וועלט האָט געזעהן, פאַר זייער שטאָדט און לאַנד. דאָרטען צו דרום זייט, אויפ'ן טיש־באַרג פון בית־המקדש, זיינען אין יענעם טאָג ווען ירושלים און גאָט'ס הויז האָבען געברענט אין פייער, די כהנים געשפּרונגען אין די פלאַמען, ניט וועלענדיג איבערלעבען דעם גרויסען נאַציאָנאַלען אומגליק.

אנדערע צלמים, די ערשטע קרייצפאהרער האבען פון דיזען פונקט דערזעהן צום ערשטען מאל ירושלים, וועלכע זיי זיינען געקומען אויסלייזען פון מחמדאנישע הענד. זיי האבען דא אויפגעשלאגען זייער לאגער און האבען פון דאנען צוגעגרייט זייער בלוטיגען אנפאל אויף דער שטאדט, אבער קיין אידען זיינען דאן אין דער ארמיי אויפ׳ן סקאפוס ניט געווען. די קרייציגע האבען אנגעפאנגען זייער "גאטספארכטיגען" מארטש אויף דער שטאדט פון דוד און שלמה מיט א שחיטה אויף אידען אין אלע פלעצער אין איירופא וואו זיי זיינען דורכגעגאנגען און געענדיגט דערמיט וואס זיי האבען אויסגעקוילעט אלע אידען אין ירושלים איידער זיי זיינען געגאנגען תפלה טהאן אויף דעם קבר פון דעם גרינדער פון דער רעליגיאן פון ליעבע. דא ארום און ארום אויף דעם אלטען הר־הצופים האבען געשווימט און געליארעמט די ווילדע פאנאטישע בארבארען, וועלכע זיינען געקומען פון לענדער פון פינסטערניש, אונוויסענהייט און גראבהייט. דעם פאקעל פון ציווילויזאציאן האבען דאן געטראגען די אראבער און די אידען. אבער די ווילדע פראים פון דייטשלאנד, פראנקרייך און ענגלאנד זיינען געקומען צוריק אין דער דאן פינסטערער איירופא און האבען נעבראכט א שטראהל פון ליכטיגקייט. די קרייצפאהרער האבען געבראכט פון דער קוועלע פון ציוויליזאציאן, פון מזרח, נייע אידעען און האבען דערמיט געגעבען דער בארבארישער איירופא דעם ערשטען שטויס צום פראגרעס. אלעס מוז זיך אנפאנגען פון ירושלים. ירושלים האט געגעבען די פראים פון דער וועסט א גאט, זי האט נאכהער געגעבען א גאט צו מענשען פון דער איסט. ביידע, איסט און וועסט, זיינען דאן אריין אין א לאנגען קאמפף וועגען די אידעען וועלכע זיי האבען ביידע גענומען ביי ירושלים און פון דיזען קאמפף, פון דיזען מארשרוט פון די מערב־בארבארען צו דער שטאדט פון געטליכקייט פון אידעען און אידעאלען איז געבארען געווארען א נייע ציוויליזאציאן. ווי גרויס איז די מאכט פון ירושלים און מיט איהר די מאכט פון דעם אידען. מיט די לעצטע זיעגער פון ירושלים זיינען געקומען די אייניקלעך פון דוד און שלמה צו קליימען צוריק זייער ירושלים איבער וועלכע מחמדאנער און קריסטען האבען זיך ארומגעשלאגען מעהר ווי טויזענד יאהר! דער אריינטרעטען פון צלם אין ירושלים מיט טויזענד יאהר צוריק איז געווען א צייכען פון אונגליק פאר אידען, דאס אריינטרעטען פון א קריסטליכע ארמיי אין די טויערען פון ירושלים היינט, איז געווען דער צייכען פון דעם ווידערגעבורט פון דער אידישער נאציאן! די מגן־דוד׳ס אויף דער קריסטליכער מיליטערישער סעמעטערי אויף דעם בארג סקאפוס דערצעהלען אונז א וואונדערליכע געשיכטע פון ישראל אין זיין קאמפף פאר זיין לאנד, פאר זיין ירושלים און פאר נאציאנאלע עקזיסטענץ.

מיר געהען ווייטער אויף דעם הר הצופים ביז מיר ערייכען זיין שפיץ. א וואונדערליכם הערליכע בילד, וואס האט קיין גלייכען ניט, ווערט אנטפלעקט פאר אונזערע אויגען. פון דער הויך קוקען מיר אראב אויף ירושלים, די שטאדט, אויף וועלכע מיר האבען ביז יעצט בלויז געקוקט פון אונטען ארויף. ארומגעהענדיג ארום איהר, ליגט יעצט אונטער דעם פונקט אויף וועלכען מיר שטעהען, מיר זעהען די דעכער פון דער אויבערשטער שטאדט, מיט די קיילעכדיגע קופאלאס, איינע העכער ווי די אנדערע, פון די אונטערשטע רייהען פון שטאדט ביז ארויף, מיר כאפען ארום גאנץ ירושלים מיט אונזער בליק און מיר זעהען ווי זי איז ארומגערינגעלט פון אלע פיער זייטען מיט דעם שטאדט־מויער, וועלכען מיר האבען יעצט פאר אונזערע אויגען אין גאנצען, פון זיין אנפאנג ביז ענדע. דער מויער זעהט אוים ווי אן אלטער ריעז וואס שטעהט אם וואכט ווי א שומר אויף דער שטאדט. די מויער איז פול מיט שפיצען, די ווענט זיינען געלברוין, די ריעזיגע שטיינער ליגען מאסיוו איינע אויף די אנדערע ריכטיג ווי זיי וואלטען זאגען: פון דאנען וועלען מיר זיך ניט ריהרען. פון צייט צו צייט

61.

אויפ׳ן הר הזיתים ביי זון-אונטערגאנג

איינגעוויקעלט אין דעם צויבער פון אלטע הייליגע טראדיציאנען שטעהט דער הר־הזיתים פונקט געגענאיבער ירושלים און דעם בית־המקדש פלאץ. דער טיעפער טהאל נחל־קדרון ליעגט צווישען איהם און דעם בארג אויף וועלכען עס שטעהט די הייליגע שטאדט. ווען די איינוואהנער פון ירושלים האבען געריכטעט זייערע אויגען אין אלע צייטען, פון דוד׳ן ביז היינט, צו דעם פלאץ פון בית המקדש האבען זיי אנגעטראפען מיט זייערע בליקען דעם הויכען הר־הזיתים, וועמעס שטאלצע קאפ עס הויבט זיך אויף העכער ווי דער בית־המקדש־בארג און די מחנות אידען וואס פלעגען ארומגעהן אויף דעם גרויסען פיערקאנטיגען פלאץ פון הר־הבית, ארום דעם בית המקדש, האבען זיך איבערגעקוקט מיט דעם הר־הזיתים ווען זיי זיינען געשטאנען מיט׳ן פנים צום מזרח. עטוואס גרויסעס און ערהאבענעס ליעגט אין דער פאזיציאן פון דיזען בארג וועלכער שטעהט צווישען ירושלים פון איין זייט און צווישען דעם ים המלח פון דער אנדער זייט.

אזוי הייליג און גרוים איז דער הר־הזיתים אז דער נביא זכריה האט איהם געמאכט פאר דעם פלאץ, אויף וועלכען עס וועלען פאסירען די נסים ונפלאות וואס עס וועלען פארקומען אין משיח׳ס צייטען. אט ווי אזוי דער נביא שילדערט דעם מורא׳דיג און גרויסען מאמענט ווען דאס וועט געשעהן: און גאט וועט ארויסגעהן און וועט מלחמה האלטען מיט די דאזיגע פעלקער און זיינע פיס וועלען זיך שטעלען אויף דעם הר־הזיתים וואס איז נעבען ירושלים פון מזרח זייט און עס וועט צושפאלטען ווערען דער הר־הזיתים. און עס וועט זיך אוועקרוקען א העלפט פון בארג קיין צפון זייט און א העלפט קיין דרום זייט — — און עס וועט זיין א טאג וואס וועט ווערען בעוואוסט צו גאט, ניט קיין טאג און ניט קיין נאכט, און צו דער צייט פון אבענד וועט זיין ליכטיג — — און גאט וועט ווערען דער קעניג אויף דער גאנצער וועלט, אין יענעם טאג וועט זיין ד׳ אחד ושמו אחד.

פארנאכט זיינען מיר — דער פאעט אלטער לעווין (אסף הלוי) און איך — ארויסגעפאהרען צום הר־הזיתים. דער פארנאכט איז געווען איינער פון די שעהנסטע פון די ארץ־ישראל פארנאכטען. א שטילער זיסער ווינטעל האט געבלאזען און האט ערפרישט דעם גוף און דער נשמה. די לופט איז געווען אזוי קלאר און דורכזיכטיג אז עס האט

דא האט זיך געשלאגען א נאציאן. וואס איז אזוי שטארק ווי די פעלזען וואס ארום ירושלים און זיינען אזוי איינגע'עקשנ'ט ווי די שטיינערנע בערג פון יהודה. גרויסע גבורים פון דער פער־גאנגענהייט! איהר האט אונז געלאזען די גרעסטע ירושה אין דער וועלט: עקשנות. מיר האלטען אן דעם זעלבען קאמפף וואס איהר האט געפיהרט, און מיר ועלען זיעגען, ווייל מיר בעזיצען דאס גרעסטע רייכטהום אין דער וועלט: עקשנות. קוקענדיג פון סקאפוס זעה איך אויפגעשריבען אויף יעדען שפיץ בארג, אויף יעדער פעלזען אין מזרח, אין מערב, צפון און דרום, מיט פייער־דיגע אותיות: דאס האט בעלאנגט און וועט בעלאנגען צו דער עקשנים־אומה פון דער וועלט.

און עטליכע טריט פון דעם פלאץ, אויף וועלכען טיטוס איז געשטאנען, גלייך נעבען אונזער לינקע האנד, הויבט זיך אויף א שעהנע געביידע, דאס איז די הויז פון סער דזשאהן גרעי הילל, וועל־כען די ציוניסטען האבען אבגעקויפט, אום צו בויען דא די העברעאישע אוני־ווערזיטעט אין דער אידישער לאנד, און נעבען דער הויז איז געבויט דער פונדא־מענט פיר דער געביידע, און אין פונדא־מענט ליגט א מגילה אויפגעשריבען אויף פארמעט אין לשון קודש, וועלכע פאנגט זיך אן: ברוך וכו' שהחינו וקימנו והגיענו לזמן הזה!

אין צעהן מינוט גאנג פון דאנען צו דרום, וואו עס ענדיגט זיך דער סקא־פוס און עס פאנגט זיך אן דער הר־הזיתים, איז פאראן א פאלאץ געביידע, בעוואכט פון סאלדאטען, און דארטען זיצט דער אידישער הערשער פון ארץ־ישראל, אן אייניקעל פון די, וועמען טיטוס' לעגיאנען האבען געפיהרט געפאנגען קיין אייראפא!

מיר זיינען שטארקער ווי אלע לע־גיאנען פון נבוכדנאצר, טיטוס און די קרייצציגע צוזאמענגענומען.

האבען דאן, אזוי ווי יעצט, געזוכט אן אריינגאנג צו דער לאנד כנען. דא האט משה געפיהרט זיין בריליאנטענע אבער ניט ערפאלגרייכע פאליטיק מיט דעם פארביסענעם, עקשנות'דיגען אמורי־קעניג. אומזיסט האט דער גרויסער אידישער פיהרער געשיקט זיין פריעדליכען פארשלאג צו סיחון, אין וועלכען משה האט צוגעזאגט אז די אידען וועלען בלויז דורכגעהן זיין לאנד מיט'ן וועג און "זיך ניט אבקעהרען רעכטס אדער לינקס". אפילו דער קלארער צוזאג פון משה'ן אז אידען וועלען בעצאהלען מזומן געלד פאר דאס עסען און אויך פאר דאס וואסער וואס זיי וועלען פערנוצען אין אמורי־לאנד האט ניט געהאלפען. סיחון האט ניט געלאזען דורכגעהן זיין טעריטארי אונטער קיינע אומשטענדען. זעלבסטפערשטענדליך אז די אידען האבען קיין אנדער ברירה ניט געהאט ווי צו ערקלעהרען קריעג. זיי זיינען אריבער דעם ארנון און האבען געשלאגען און צוגענומען זיין לאנד ביז גלעד. איהר ווארפט אייער אויג צו צפון, זוכענדיג די ענדע פון דער שטיק לאנד וואס די אידען האבען צוגענומען ביי סיחון'ען און אט זעהט איהר פון דער ווייטען די שפיצען פון גלעד. אהין דארטען זיינען עס אונזערע עלטערען געגאנגען און האבען געשלאגען דעם ריעזען עוג מלך הבשן אין אדרעי (דארטען וואו די בעדואינער זיינען יעצט בעפאלען די פראנצויזען אויף א טריין און האבען צווישען אנדערע ערמארדעט דעם איטאליענישען קאמאנדאנט און ציוניסטישען פיהרער ביאנקיני) און האבען איהם געשלאגען, און ווערענדיג פארטיג מיט דיזע צוויי מלכים, סיחון און עוג, האבען די אידען צוגענומען דאס לאנד, ווי דער חומש דערצעהלט אונז: "פון טייך ארנון ביז'ן בארג חרמון". דארטען אט דיזער לאנגער פאס ערד, פון וועלכען דא און דארט זעהען זיך ארויס די שפיצען פון בערג, זיינען עס געזעסען די צוויי און א האלב שבטים, ראובן און גד און דער האלבער שבט מנשה. פון ארנון ארויף ביז חרמון איז געווען אידישע לאנד און דער שיקזאל פון דיזער פעטער שטיק ערד, דער "עבר הירדן", א טהייל פון אונזער היסטארישער ארץ־ישראל איז נאך ניט בעשלאסען. די ענגלענדער און די פראנצויזען האבען נאך זייער אבמאך וועגען די גרענעצען ניט געענדיגט. די הארץ ווערט געפרעסט פון א טיעפען צער: פארוואס גיבען זיי אונז ניט אב דאס גאנצע וואס עס קומט אונז? פארוואס צאהלען זיי ניט דעם פולען חוב?

איך קעהר אב מיין בליק פון ים־המלח, גיב א קוק צו דרום אויף די שורות און בערגיגע קעפ, ווי זיי זעהען אויס אזוי ווי זיי וואלטען זיין איינגעשפארט איינע אויף די אקסלען פון די אנדערע און געה ארום דעם באלקאן צו מערב — און וואס פאר א פרעכטיגער צויבער־בילד עס שטעלט זיך פאר מיינע אויגען.

אונטער אונז ליעגט ירושלים. מיר קוקען אראב גלייך אויף דעם בית־המקדש פלאץ, וועלכען מען זעהט אין קיין ארט ניט אזוי ריכטיג ווי מען זעהט איהם פון דאנען. אין דער מיטען פון פיערקאנטיגען פלאץ נעהנטער צו מערב שטעהט די מאשעע פון אמאר טהיילווייז אויף דעם ארט פון בית־המקדש און גלייך איבער דעם "אבן שתיה". שורות בוימען זיינען פערפלאנצט ניט ווייט פון דער מאשעע. צו דרום זייט זעהט זיך די אקסא, אן אנדער מחמד'נישע געבעטס הויז, און צו דרום־מזרח זעהט זיך דער פלאץ אויף וועלכען, לויט א טראדיציאן, עס זיינען געווען שלמה המלך'ס שטאלען. און צום מזרח וואנד פון הר־הבית זעהט זיך א טורעם־טויער. דאס איז דער גאלדענער טויער צום בית־המקדש, דער "שער הזהב" וועלכען די מחמד'נער האבען פארמויערט צוליב א לעגענדע, אז דורך דיזען טויער וועט אריינציהען דער אידישער משיח ווען ער וועט קומען אויסלייזען זיין פאלק. דער טויער הייסט ביי אידען מיט נאך אן אנדער נאמען: "שער הרחמים". דער גאנצער שטח פון הר־הבית איז גלייך ווי א טיש, נאר אין מיטען איז פאראן א העכערער, אויך

זיך געדאַכט אַז עס איז גאָר ניטאָ קיין גרענעץ אויף ווי ווייט די אויג קען זעהן. מיר זיינען אַרויפגעפאָהרען אויף דעם סקאָפּוס־באַרג. פאַר אונזערע אויגען שטעהט דער רעגירונגס פּאַלאַץ, געבויט פאַר'ן קריעג דורך די דייטשען אַלס אַ פילאַנטראָפּישער אַנשטאַלט און יעצט די וואָהנונג פון סער הערבערט סעמיועל. מיט זיין מאַסיווען הויכען טורעם שטעהט ער פאַר אונזערע אויגען, ער געפינט זיך אויף דעם העכסטען פּונקט פון הר־הזיתים. אונזער קעררידזש פאָהרט פאַרביי דעם טויער פון הויף, פון וועלכען עס זעהען זיך אַרויס מאַסיווע שטיינערנע געביידען. די וועג געהט אַ ביסעל אַרונטער און הויבט זיך גלייך אויף. האַרט נעבען וועג שטעהט אַ רוסישער מאָנאַסטיר און אין מאָנאַסטיר הויבט זיך אויף ווי אַ ריעז דער שמאָלער און הויכער טורעם, וועמעס שפּיץ עס איז דער העכסטער פּונקט אַרום אין ירושלים. מעכטיג און אימפּאָזאַנט זעהט־אויס די דאָזיגע געביידע וועלכע איז אויסגעבויט געוואָרען דורך איינעם פון די לעצטע רוסישע צאַרען. ·פון דעם שפּיץ פון דיזען טורעם זעהט מען די פּראַכטפאָלסטע פּאַנאָראַמאַ פון דער הייליגער שטאָדט צו מערב און פון דעם ים־המלח און דעם ירדן צו מזרח.

דורך אַ שמאָלע טיהר געהען מיר אַריין אין הויף פון מאָנאַסטיר צו וועלכען עס בעלאַנגט אַ גרויסע שטיק ערד אַרומגערינגעלט מיט אַ שטיינערנעם פּאַרקאַן. מיר געהען דורך צווישען אַז אַלע בוימען, אַ שעהנער וועלדעל איז דאָ פערפלאַנצט, דער טורעם שטעהט אויף אַ פּלאַטפאָרם צו וועלכען מען געהט אַרויף מיט אַ פּאָאַר צעהנדליג ברייטע שטיינערנע טרעפּ, אַ רוסישע מאָנאַכין זאָגט אונז "זדראַווסטוואויטע" און עפענט פאַר אונז די שווערע טיהר פון טורעם. מיר הויבען זיך אויף אויף אייזערנע שווינדעל־טרעפּ העכער און העכער, ביז מיר געהען פאַרביי אַ מורא'דיגען גלאָק. אין ירושלים דערצעהלט מען אַז מען האָט געדאַרפט האָבען זעקס און דרייסיג פּאָאַר מויל־אייזלען צו אַרויפשלעפּען דעם גלאָק אויפ'ן באַרג. ער היינגט אויף ריעזיגע באַלקענס וואָס זיינען אַריינגעמויערט אין די ווענט. מיר הויבען זיך אויף אַלע מאָל העכער אויף די טרעפּ, ביז איהר קומט צו דעם גאַנץ אויבערשטען פּלאַר. מיר געהען אַרויס אויף אַ גאַלערי וואָס רינגעלט אַרום דעם טורעם פון אַלע פיער זייטען אַזוי אַז מען קען געהן אַרום און אַרום און בעטראַכטען דעם צפון און דרום, מזרח און מערב.

די טיהר פון דעם העכסטען פּלאַר צום באַלקאָן איז אויף דער זייט פון מזרח און דאָס וואָס אייער אויג דערזעהט בריינגט אייך אין ענטציקונג. פאַר אייערע אויגען איז אויסגעצויגען דער ים־המלח, דער ווינד קנייטשט זיינע בלויע כוואַליעס. איהר זעהט ווי דער ירדן, אַ געדרעהטער בלויער פאַס צווישען די בערג, גיסט זיך אַריין אין ים המלח, די וואַסער זעהט אויס אַזוי נאָהנט אַז אייך דאַכט זיך, אַז אַט שטרעקט איהר אויס אייער האַנד און טונקט עס אַב אין דעם ים פון סדום. דער ים איז אָבער פון אייך מעהר ווי פופצעהן מייל ווייט און עס ליעגט פיער טויזענד פוס ניעדריגער ווי דער אָרט אויף וועלכען איהר שטעהט. דאָס איז נאָר צוליעב דער וואונדערליכער דורכזיכטיגקייט פון דער ארץ־ישראל'דיגע לופט אַז איהר קענט זעהן אַזוי קלאָר אויף אַזאַ ווייטע שטרעקע. אויף יענער זייט פון ים־המלח הויבט זיך אַ מעכטיגע וואַנד וואָס דערגרייכט ביז'ן הימעל אַריין. דאָס זיינען די בערג פון מואב וואָס לויפען גלייך מיט דעם ים־המלח. דער שפּאַלט צווישען די בערג פון מואב אויף יענער זייט ים־המלח איז דער טהאָל פון טייך אַרנון, גוט בעקאַנט צו די וואָס האָבען געלערנט אין חדר: ביים אַרנון האָבען די אידען גערוהט ווען זיי זיינען געגאַנגען פון מצרים. משה האָט פון דאָנען געשיקט שלוחים צו סיחון מלך האמורי, אַז ער זאָל לאָזען די אידען דורכגעהן זיין לאַנד, געהענדיג קיין ארץ־ישראל. אייער פאַנטאַזיע טראָגט זיך אַוועק צוריק אין אור־אַלטע צייטען ווען די אידען

שטאָדט פון טיטוס די תהלים-קאַפּיטלעך וועלכע זיינען אויף ד י ר בעשאפען געוואָרען.

און מענשען פון אלע לשונות און אלע קאָלירען זיינען געקומען דיינע זאמד קושען און האָבען אין דיין שאָטען הייזער פאַר געבעט אויפגעשטעלט. אלע זוכען טרייסט און גייסטיגע רוהע, און קדושה נעבען דיר. אלע זוכען דאָס אונשטערבליכע, דאָס אונענדליכע, דאָס אייביגע, די נשמה פון דער וועלט אין דיר, פון גאָט אויסערוועהלטען פלאַץ, און געפינען עס. יעדער נאָך זיין השגה.

דו ביסט דער מזבח פון דער גאנצער וועלט. אלעס וואָס איז טמא, ניעדריג, קען זיך צו דיר ניט צוקלעפען. ווי א ריעז געקרוינט דיין קאָפּ מיט דער גאָטהייט הויבסטו זיך אויף געגען א וועלט פון ליידענשאפט און שלעכטעס וואָס שטורמט צו דיינע פיס. דו ביסט דער טרעפּ, דורך וועלכען מענשען האָבען זיך צום הימעל ארויפגעצויגען און מיט גאָט גערעדט און דורך וועלכען דער בורא האָט אראָבגענידערט זיין וואָרט אין דעם טרייען אויער פון נביא ארייַנצו׳סוד׳ן.

דו האָסט מיט דיין הייליגטום צוגעבונדען צו זיך די הארץ פון דעם פאָלק צו וועמען דו בעלאנגסט. דיין צויבער האָט זיי ניט געלאָזען אונטערגעהן אין ווייטע לענדער. דו ביסט געוועזן אין זייערע געדאנקען, אין זייער הארצען. דו ביסט די הארץ פון דער וואונדערליכער געטליכער אומה און דו בריינגסט זיי צוריק אהער. זעה זיי קומען, גליקליך זיינען זיי ווען זיי קוקען אויף דיר אפילו ווען פרעמדע טרעטען דיינע הייליגע ערד!

— — — — — — — — — —

אין מערב איבער ירושלים האָט זיך פאַרצויגען א רויטער פאַס אויפ׳ן הימעל. ליכט פאַנגען זיך אָן צו בעוועזען אין שטאָדט. די שפּיצען פון די בערג ווערען אלע מאָל פינסטערער און איינדרוקספאָלער. זיי דרימלען דעם טרוים פון אייביגקייט. אויף זיי, וואהרשיינליך, האָט געקוקט דער נביא ווען ער האָט געזאָגט אז אידען זיינען אזוי אייביג ווי די בערג. און זיינען מיר דען ניט אזוי? אין רעגירונגס־פּאַלאַץ צו מיין רעכטער האנד האָט זיך אָנגעצונדען א פייער. אפשר טראַכט יעצט דער ענגלישער האַי־קאָמישאָנער שמואל וועגען דעם אייביגען חלום פון זיין אומה. וואָרום אזוי וואונדערליך און הייליג ווי ירושלים איז, אזוי וואונדערליך און הייליג איז די אידישע נאַציאָן.

פיערקאַנטיגער פּלאַץ, אויף וועלכען עס געפינט זיך די מאַשעע פון אַמאַר. עס זעהען זיך יעצט אויפ'ן הר־הבית ווייניג מענשען. אלעס איז איינגעוויקעלט אין שטילקייט אויף דעם אָרט, וועלכעס איז דאָס הייליגסטע פאר דער אידישער נאַציאָן און פאר דער גאַנצער מענשהייט. די פאַרגעהענדע זונן וואַרפט איהרע לעצטע שטראַהלען אויפ'ן בית־המקדש פּלאַץ, וועלכער האָט מיר אויסגעזעהן צו זיין איינגעוויקעלט אין אַ שלייער פון טיעפען צער. עס האָט זיך מיר געדאַכט אַז די שכינה וויינט...

איך שטעה צוגעשפּאַרט צום וואַנד פון טורעם. איך ציטער פון אויפרעגונג, אין האַרצען שטורמט און ברויזט, אַ וועהטאַג שאַרף און ביטער דערגרייכט ביז די טיעפעניש פון דער נשמה, נאָר: שאַ!!.... הער איך ניט גאָט'ס בת־קול וועלכער שרייט אויס, ווי די גמרא זאָגט, און קלאָגט: וועה איז מיר וואָס איך האָב חרוב געמאַכט מיין הויז, האָב פאַרברענט מיין היכל און האָב פאַרטריבען מיינע קינדער צווישען די אומות!!

ווי שרעקליך פיהלט מען דעם חורבן אַז מען שטעהט אויפ'ן שפּיץ פון אַ קריסטליכען קלויסטער-טורעם און מען קוקט אויף דעם מחמד'נישען מאַשעע וואָס איז אַרויפגעשטעלט געוואָרען אויפ'ן פּלאַץ פון קודש הקדשים...

אָבער ניין! די גאוה וואָס עס פיהלט אַן אַ אידישע האַרץ אַ קוק טהוענדיג אויף אונזער הייליגטום איז גרעסער ווי אַלע צער'ן און וועהטאַגען!

— — — — — — — — — —

הר-הבית, בית-המקדש פּלאַץ, הייליגסטע פון אַלע הייליגטימער, העכסטע פון אַלע העכסטע, האַרץ פון דער וועלט, עמוד-האש פון דער מענשהייט!

אַברהם'ס פיס האָבען אויף דיר געטראָטען, דוד און שלמה האָבען אויף דיר קרבנות געבראַכט צו דעם בעשעפער פון אַלע וועלטען. דו ביסט דער פּלאַץ וועלכען גאָט אַליין האָט אויסגעקליבען פון דאַנען צו לערנען די מענשען, ווי מענשען צו זיין.

און איבער דיר, גלייך אין הימעל, איז פאַראַן נאָך אַ קודש קדשים, פון פייער. דאָרטען לייכט דער אייביגער גלאַנץ פון דער שכינה. דאָרטען איז דער כסא-הכבוד פון בורא עולם. דו אָבער ביסט דער פּלאַץ פון גאָט'ס טראָהן אויף דיזער וועלט.

אויף דיר, הייליגער באַרג, איז אָנגעצונדען געוואָרען דער ערשטער שטראַהל פון ליכטיגקייט צו בעלייכטען די קרומע און פינסטערע וועגען פון די מענשען-קינדער. פון דיין הויכען שפּיץ האָט מען געלערענט ווי אַזוי מענשען זאָלען קענען זיך אַליין בעזיעגען. פון דאַנען האָט מען געזעצע פון מענשליכקייט געשמיעדט.

נעבען דיר זיינען די נאָבעלסטע ווערטער פון גערעכטיגקייט געזאָגט געוואָרען. די גרעסטע מענשען וועלכע האָבען געוואַנדעלט אויף גאָטעס ערד זיינען אין דיין שאָטען אַרומגעגאַנגען.

אויף דיין גלייכען קאָפּ האָט שלמה פערשפּרייט זיינע הענד ווען דער בית-המקדש איז פאַרטיג געוואָרען, און האָט ערקלעהרט די ברידערליכקייט פון אַלע מענשען.

אויף דיר האָט ישעיה געטרוימט דעם געטליכען און זיסעסטען חלום וואָס איז ווען געבאָרען געוואָרען אין אַ מענשליכע האַרץ — אַז מענשען וועלען אויפהערען חיות צו זיין און אין שלום לעבען. אויף דיר איז צום ערשטען מאָל אין דער געשיכטע מלחמה געגען קריעג ערקלעהרט געוואָרען.

אַלע האָבען דיר געוואָלט בעזיעגען און דו האָסט אַלעמען בעזיעגט. האָסט צושמעטערט אַלע געטער פון מזרח, פון מערב, פון צפון און פון דרום. האָסט בעזיעגט די בערג פון אַטהען מיט דער צולאָזענער געטער־משפּחה וואָס האָבען דאָרטען געשכור'ט און אין טומאה געשוואומען. האָסט בעזיעגט די בערג פון רוים מיט די גבורה-געטער פון דאָרטען, מען זינגט דאָרטען אין דער

מקובל. דער רמב״ן איז געקומען קיין ירושלים מיט מעהר ווי 650 יאָהר צוריק, האָט געפונען דאָרטען בלויז צוויי אידען, פארבער לויט זייער פראָפעסיאָן. ער און די איינינע וואס זיינען מיט איהם געקומען האָבען געמאַכט א מנין, האָבען נאָכהער געגרינדעט א שוהל און ארום זיי האָבען זיך אָנגעפאַנגען צו קלייבען ספר׳דישע משפחות. שווער און ביטער איז געווען זייער קאמפף מיט די ארומיגע אראַבער אבער זיי האָבען ניט פערלאָזען דעם אָרט ביז וואַנען די קהלה האָט זיך פאַרנאַנדערגעוואַקסען, און א פּאָאר הונדערט יאָהר שפּעטער זיינען געקומען די אשכנזים און האָבען פון זייער זייט אָנגעפאַנגען א גרויסע מלחמה מיט די אומשטענדען. עס איז פאר זיי געווען זעהר שווער זיך צו אָרגאַניזירען אין א קהלה אזוי שפּעט ביז עס איז געקומען דער של״ה הקדוש קיין ירושלים און אַן אשכנזישע קהלה איז געגרינדעט געוואָרען.

די ערשטע גרויסע גרינדער פון דער ספרדישער קהלה אין ירושלים האָבען געלאָזען א טהייל פון דעם גלאַנץ וואס עס האָט אמאָל ארומגערינגעלט די אידען אין שפּאַניען אויף די ירושלים׳ער ספרדישע אידען. עס איז פאַראַן אין דעם ספרדישען אידען עטוואס וואס דערמאַנט אייך אָן דעם יחסן. צוליעב געוויסע היסטאָרישע אורזאַכען האָבען די ספרדישע אידען אויפגעהערט ארויסצוגעבען גרויסע אידישע פילאָזאָפען, גאונים און פיהרער. דאס ספרדישע יודענטהום וואס האָט אונז געגעבען דעם רמב״ם, אבן־עזרא, בן גבירול און דעם רמב״ן און פיעלע פיעלע אנדערע האָט, אמת, אויפגעהערט צו פּראָדוצירען משוררים און דענקער אבער עס איז נאָך ניט אראָב פון דאס היינטיגע ספרדישע יודענטהום דער ״חן פון דער יונגענד״, עס איז פאַראַן א סאָרט גייסטיגע אריסטאָקראַטיע וועלכע שוועבט ארום דעם ספרדישען אידען און וועלכע בעגלייט איהם וואו ער שטעהט און וואו ער געהט

דער ספרדי איז דאס וואס מען קען רופען א גלייכער מענש. זיין הויפּט־כאראַקטערשטריך איז פּשטות. און אין דיזען הינזיכט איז ער אָפּט אַן אנגענעהמער קאָנטראַסט צום חריפות׳דיגען אשכנזי, אַלץ איינס צו ער גראָבט זיך אין א מהרש״א אָדער אין קאַרל מאַרקס. עס איז איהם פרעמד דער ״איפכא מסתברא״, די צו־דינע פּלפּולים פון דעם ״טאָמער פאַרקעהרט״ און דעם ״זאָלט־עס־אַנדערש־זיין״ מיט וועלכען דער אשכנזי צייכענט זיך אויס, צי אויף דער באַנק פון דער ישיבה, אָדער אין דעם אוניווערזיטעט, ווען ער רעדט פון פּאָליטיק אָדער אפילו אין מסחר אָדער אין קהל׳שע ארבייט. ביי׳ן ספרדי זעהט אַלעם אויס פּשוט און גלייך און בכלל האָט ער ניט ליעב די מאַרך־גימנאַסטיק צו וועלכער מיר זיינען אזוי געוואָהנט.

איך האָב געהאַט א געלעגענהייט צו זעהן א גוטען ביישפּיעל פון ספרדישע פּשטות. איך האָב געהאַט די עהרע צו ווערען איינגעלאַדען צו א זיצונג פון משרד הרבנות אין ירושלים, דאס איז א פעראייניגטע קערפּערשאַפט פון רבנים אשכנזים און ספרדים. דער צוועק פון דער גרינדונג פון דיזער קערפּערשאַפט איז געווען צו פעראייניגען דאס ירושלים׳ער יודענטהום. הרב זאָנענפעלד פון כולל אונגאַרן און אנדערע זיינען אין קאמפּף מיט דעם משרד הרבנות, עס הייסט, אַז אשכנזים זיינען אין קאמפּף מיט אשכנזים. איך האָב געפרעגט: וואס איז באמת די אורזאַכע וואס אין ירושלים איז קיין שלום ניטאָ און מען האָט די פראַגע דיסקוטירט פון אַלע זייטען ביז א ספרדישער רב מיט א שעהנעם איידעלען אויסזעהן, הרב אלקציר, האָט צו מיר געזאָגט: אדוני! אני אבאר לך את הענין באופן פשוט: אצלנו הספרדים הכל שלום ושלוה יען כי אין לנו כסף אבל להאשכנזים שולחים כסף מאמריקה וממקומות אחרים לכן יש אצלם מחלוקות ומריבות! ווי געפעלט אייך אזא פּשטן? מען שיקט געלד צו די אשכנזים קריעגט מען זיך צוליעב דער מטבע! קיין נייע וועלט האָט הרב אלקציר ניט ענטדעקט אבער ער האָט די גאַנצע זאַך ערקלעהרט אזוי קורץ און אזוי ריכטיג ווי נאָר מעגליך...

.62

די ספרדים

קיין שטאָדט אויף דער וועלט שטעלט ניט אזוי פאָר דאס גאנצע אידישע פאָלק אין אַלע זיינע צווייגען ווי ירושלים, און דארום איז אין קיין אָרט ניט אזוי קענטיג די אחדות פון דער אידישער נאַציאָן ווי אין אונזער הויפּטשטאָדט. איך זעה ניט אין די צוטהיילונג פון די ירושלים'ער אידען אויף קהלות קיין שפּאַלטונג נאָר פארקעהרט, די פעראייניגונג, ווארום דורך אַלע דיזע געמיינדען, די ספרדישע, די אשכנזישע די בוכאַרישע און די גרוזינישע זעהט זיך ארויס מעהר ווי אַלעם דער פערבאַנד וואס פעראייניגט אַלעמען, און אדרבה, דאס צייגט גלייך אז ירושלים איז די האַרץ פון פאָלק צו וועלכער עס זיינען גלייך אויף איין אופן פערבונדען אַלע טהיילען פון דעם אידישען נאַציאָנאַלען קערפּער.

און פיר אונזער צוקונפט אין ירושלים און אין ארץ־ישראל איז דיזע פערשידענהייט זעהר וויכטיג. צווישען די פערשידענע עלעמענטען פון וועלכע דאס ירושלים'ער יודענטהום איז אויפגעשטעלט געהט־פאָר א פּראָצעס פון אסימילאַציאָן אין דעם בעסטען און העכסטען זינן פון דאס וואָרט און ווען דיזע אסימילאַציאָן וועט פארטיג ווערען, וועט עס שאַפען א מוסטער טיפּ פון א אידען אין וועלכען עס וועלען זיך געפינען דאס בעסטע וואס עס איז פאראַן אין די אַלע פערשידענע סאָרטען אידען וואָס זיינען פאראַן אין ירושלים. יעעדער פון די עלעמענטען פון וועלכע דער אידישער עולם איז ירושלים איז אויפגעשטעלט וועט אריינגעבען זיין בעזונדערע שעהנקייט און שטאַרקייט אין דעם אַלגעמיינעם אויפשטעל פון דעם ירושלים אידען. דער ספרדי וועט אריינגעבען זיין פּשטות, דער אשכנזי זיין שאַרפקייט, זיין תורה און השכלה, דער תימנ'ער זיין אונבעגרענצטע ליעבע און פּאַטריאָטיזמוס צום לאַנד און פאָלק א. ז. וו.

די ספרדים פערדיענען דעם ערשטען קרעדיט דערפאַר וואס זיי האָבען געגרינדעט דעם נייעם ישוב אין ארץ־ישראל, נאכדעם ווי די קרייצפאהרער האָבען אויסגע'הרג'עט און ארויסגעטריבען די דאָרטיגע אידען. דער מאַן וועלכער איז אוועק שוין אויף דער עלטער קיין ירושלים פון שפּאַניען און האָט געלייגט דעם ווינקעלשטיין פאר אַ אידישען ישוב איז געוועזן קיין אַנדערער ווי דער גרויסען רמב"ן, גלענצענדער פילאָזאָף, גרויסען גאון און טיעפער

די ספרדישע איז פיעל שעהנער, קלינ־גענדער, אויסערדעם וואס זי שײַנט צו זײַן ריכטיגער פאר דער אשכנזישער. די ספרדים האָבען דערמיט געשײַנקט א גרויסע מתנה צו אַלע אידען, און עס איז וויכטיג אז מען זאָל אין גלות אויך ענדערען אונזער הברה אויף דער ספרדי־שער און אז די אידען פון גלות זאָלען ריידען דיזעלבע העברעאיש ווי די אידען פון ארץ־ישראל.

דער ספרדי וועלכער איז ווייט פון פלפול און פון טהעאָריען, איז אויך ווייט פון ראדיקאליזם, פון דעם ראדיקאליזם וואס עסט אויף און פערניכטעט די אידישע נאציאָן. דער ספרדי איז ווייט פון עקסטרימען. די ספרדים וועלען צום ביישפיעל קיינמאָל ניט ארויסטרעטען געגען סקולס וואו מען לערנט א פרעמדע שפראך, ווי מאנכע פון די אשכנזישע רבנים אין ירושלים האָבען מיט עטליכע יאָהר צוריק געטהאָן, און צווישען די ספרדים געפינט מען פון דער אנדער זייט ניט קיין חלול פון אלעם וואס איז הייליג ביי אידען ווי מען געפינט צווישען די ראדיקאלען פון די אשכנזים, איבערהויפט צווישען די וואס קומען יעצט אָן קיין ארץ־ישראל פון רוסלאנד. דער ספרדי איז נאָהנט צו דעם טיפ פון קאָנסערוואטיוו־ליבעראל וועלכען מיר געפינען אזוי פיעל צווישען די אנגלאָ־זאקסישע ראסע, די ענגלענדער און אמעריקאנער. הרב י. ל. הכהן פישמאן איז גערעכט ווען ער זאָגט אין זיין שריפט איבער די ספרדים פון ירושלים אז עס פעהלט ביי זיי אין גאנצען דער קאמפף איבער "השכלה", און דער קאמפף צווישען די טאטעס און די קינדער וועלכער איז ביי אונז אזוי שטארק. אין דער עפּאָכע וועלכע מיר לעבען דורך — אַן עפּאָכע פון חורבונות און צושטערונגען אין דעם אידישען לאגער איז דאס וואס די ספרדים זיינען ניט גענייגט צו ראדיקאליזם, א גרויסער געווינס וועלכער וועט האָבען א גוטע ווירקונג ניט נאָר אויף די ספרדים אליין נאָר אויף גאנץ ירושלים. צו די ספרדים בעלאנגט א גרויסער טהייל פון דעם קרעדיט וואס ירושלים זעהט נאָך אידיש אויס. און איין בעזוך ביים כותל מערבי, וואו מען געפינט ספרדים אין א ריעזיגען מעהרצאָהל, וועט עס יעדען איבערצייגען.

די ספרדים ווייסען אויך ניט פון דעם נארישען קאמפף איבער דער פראגע פון רעליגיאָן און נאציאָנאליזמוס אין יודענטהום, פון וועלכען מיר האָבען אזוי פיעל געליטען, ליידען און וועלען נאָך ליידען. ביי די ספרדים זיינען ניטאָ אזעלכע וואס זאָלען זאָגען אז זיי זיינען פיר'ן נאציאָנאלען נאָר געגען רעליגיעזען יודענטהום פונקט ווי עס זיינען ניטאָ ביי זיי אזעלכע ווי מאנכע פון די פראנקפורטער אשכנזים וואס זאָגען אז דאס יודענטהום איז ביי זיי א רעליגיעזע זאך און ניט קיין נאציאָנאלע. א ספרדי א י ז א נאציאָנאלער איד אונטער אלע אומשטענדען און ער איז א רעליגיעזער איד ניט קוקענדיג צו ער איז וועניגער פרום אָדער מעהר. עס זיינען פיליייכט פאראן ספרדישע אידען אין איירָאָפּא אָדער אנדערשוואו וואס זיינען מעהר אסימילירט אָבער דער ספרדי אין אריענט איז ווייט פון אסימילאציאָן. דער נאציאָנאלער געפיהל ביים ספרדי איז נאטירליך און געזונד.

די ספרדים זיינען געוועזען די וועגווייזער פאר די אידען פון ארץ ישראל און איינע פון די גרעסטע און וויכטיגסטע אויפטהואונגען — אין דאס אויפלעבען פון העברעאיש אלס די שפּראך פון די אידען אין דער אידישער לאנד. די העברעער וואס האָבען זיך אָנגעפאנגען אָפּגעבען מיט דיזער אידעע מיט דרייסיג יאָהר צוריק זיינען געקומען דערצו דערפון וואס זיי האָבען געהערט ווי די ספרדים ריידען העברעאיש. עס איז אמת אז די ספרדים ריידען שפּאניש (לאדינא) אָבער די בעסערע עלעמענטען צווישען די ספרדים האָבען שטענדיג גערעדט העברעאיש ביי געוויסע געלעגענהייטען. אָבער אויך דער פּראָסטער ספרדי קען מעהר אָדער וועניגער ריידען העברעאיש און דאס איז געוועזען דער ערשטער שטויס צו דער גרויסער אויפלעבונג פון אונזער נאציאָנאל שפּראך אין ארץ־ישראל. גאנץ ארץ־ישראל האָט אָנגענומען ניט נאָר די בעגריסונגען וועלכע געהען־אָן ביי די ספרדים ווי למשל "שלום" און די שבת'דיגע בעגריסונג "שבת שלום", און אום יום טוב "תזכו לשנים רבות" נאָר אויך די הברה. און ווי שווער עס זאָל ניט פאלען אויף אַן אשכנזי צו בייטען זיין הברה אויף דער ספרדישער מוז מען אָבער צוגעבען אז

ווען. נאָך איידער די קאָלאָניען האָבען געוואָלט האָבען תימנ׳ישע ארבייטער איז שוין געווען אגאנצער תימנ׳ישער דאָרף אין ירושלים געבויט אויף דעם זייט פון דעם בארג וואס איז געגען איבער דעם "השלוח" און אלע האָבען געוואוסט אז די תימנ׳ער זיינען פלייסיגע מענשען וואס קענען ארבייטען און ווילען ארבייטען. און דארפען ניט אויף פרנסה פיל מעהר ווי אן אראבער און דאס אייגענטליך האָט געפיהרט צו דער אידעע צו ברייננגען א גרופע תימנ׳ער קיין ארץ־ישראל צו ארבייטען אין די קאָלאָניען.

אבער די דאָזיגע תימנ׳ער איינוואַנדערונג איז ניט אָבגעגאנגען אזוי פשוט ווי סתם א פאָרשלאג אז א צאָהל תימנ׳ער זאָלען קומען אין ארץ־ישראל וואו עס וועט זיי זיין בעסער ווי דאָרטען וואו זיי זיינען. די זאך האָט געדארפט פאָרגעשטעלט ווערען אין א מעהר אידעאלען און ראָמאנטישען ליכט, און אזוי איז עס מאקע געווען. א מאן פון ארץ־ישראל איז אוועק קיין תימן, האָט אנגעזאָגט די דאָרטיגע אידען אז די אידען קעהרען זיך צוריק אין ארץ־ישראל און אז עס איז צייט פאר זיי אויך צו קלעהרען וועגען אומקעהרען זיך אהיים. עס איז א סברה אז זיי האָבען דעם ארץ־ישראל אידען אָנגענומען פאר א שליח פון משיח׳ן — און זיי זיינען געקומען.

אין אָנפאנג זיינען זיי געווען צופריעדען. בעסער ווי אין יעמען איז זיי געווים געווען אין ארץ־ישראל. מען האָט פאר זיי געמאכט הייזלאך אין די קאָלאָניען, אין ראשון און רחובות זיינען פאראן בעזונדערע תימנ׳ישע קווארטאלען. מאנכע פון די תימנ׳ער האָבען זאָגאר אָבגעשפאָרט אין עטליכע יאָהר אביסעל געלד און האָבען אָנגעפאנגען זייערע הייזער צו פאָרבעסערען אָדער צו בויען נייע. אבער די אלגעמיינע אונצופרידענהייט האָט געוואקסען. די תימנ׳ער האָבען אויסגעבעסערט זייער לאגע קומענדיג קיין ארץ־ישראל אבער זייער השגה פון לעבען האָט זיך שטארק געענדערט, ערשט דאָ זעהענדיג ווי אנדערע לעבען בעסער ווי זיי, האָבען זיי אָנגעפאנגען צו פיהלען זייער דלות און זיי האָבען אָנגעפאנגען שטארק צו קלאָגען דאָרויף.

די תימנ׳ער טהוען די שווערסטע ארבייט. ארומגעהענדיג אין דעם תימנ׳ישען דאָרף אין ירושלים האָב איך בעגעגענט א שעהנעם באָי פון א יאָהר דרייצעהן וועלכער האָט געצויגען מיין אויפמערקזאמקייט דורך זיין איידעלען אויסזעהן. ער האָט גערעדט מיט א זיסע און שעהנע העברעאיש. ער איז געווען אָרים געקליידעט. איך האָב איהם געפרעגט וואס טהוט זיין טאטע. "איך האָב ניט קיין טאטען", האָט מיר דער באָי געענטפערט. "אָט דאָרטען", זאָגט ער ווייטער, "ליעגט ער. מיין מאמע איז אויך טויט. איך בין ביי א זיידען". איך האָב איהם געפרעגט וואס טהוט דער זיידע. "ער איז א לאסט־טרעגער", איז געווען דער ענטפער, און אויף מיין פראגע וויפיעל פארדיענט ער האָט ער געזאָגט: ער פערדיענט צוויי שילינג א טאָג ווען ער האָט גענוג ארבייט, אמאָל דריי, און אמאָל ברייננגט ער בלויז איינעם און דאן איז דאָ אין שטוב ווייניג צו עסען... דער באָי איז געווען פארזונקען אין אומעדיגע מחשבות. נאכהער האָט ער שטיל צוגעלייגט: מיין טאטע איז אויך געווען א לאסט טרעגער. איך האָב געפרעגט דעם באָי וואס ער לערנט, ער האָט מיר געענטפערט מיט שטאָלץ און ווערענדיג פרעהלאך "אני ברוך השם יודע ללמוד הרבה". זיין העברעאיש איז געווען אויסגעצייכענט.

די תימנ׳ער קענען העברעאיש נאָך פון זייער היים. ביי זיי זיינען ניטאָ אזעלכע וואס זאָלען ניט זיין קיין יודע ספר. אין א געוויסען פארנאכט אין די ערשטע טעג פון מיין אָנקומען צוריק פון גליל קיין ירושלים בין איך אוועק אין דער שוהל פון די תימנים. איך בין געקומען אהין בין מנחה למעריב. איך האָב געפונען א צאָהל יונגע מענשען וואס זיינען געזעסען איבער ספרים און געלערנט. א רבי איז געווען אין שוהל וואס האָט געהאָלפען יעדען וועמען עס איז געווען שווער עפעס צו פארשטעהן. די מעהרסטע פון די וואס זיינען גע־

.63

די תימנ׳ער

א מאגערע געזיכט וואס ענדיגט זיך אין א שארפען שפּיץ בעדעקט מיט א קליינע און שמאלע בארד, פּער שווארצע האאר, דינע, לאנגע פּאות׳ן, שווארצע אויגען מיט א טיעפען און קלוגען בליק, לעבעדיגע בעוועגליכע געזיכטסציגען, דונקעלער קאליר פון הויט — דאס איז דער געוועהנליכער טיפּ פון א תימנ׳ער אידען.

די תימנ׳ער אידען אין ארץ־ישראל קלאגען זיך אז זיי ווערען שלעכט בעהאנדעלט פון זייערע אשכנז׳ישע און ספרד׳ישע ברידער, איבערהויפּט די ערשטע. זיי טענה׳ן אז מען בעטראכט זיי אלס א ניעדריגען עלעמענט אין דער אידישער געזעלשאפט. די הויפּט קלאגע אבער איז אן עקאנאמישע: מען צאהלט זיי וועניגער פאר ארבייט ווי מען צאהלט אנדערע אידען. קורץ, זיי האבען ניט, טענה׳ן זיי, קיין פולע גלייכהייט אין דער אידישער לאנד.

א גרונד פאר זייערע קלאגען האבען זיי געווים. א בעדייטענדער טהייל פון זיי איז געבראכט געווארען קיין ארץ־ישראל טאקע צוליעב דעם וואס מיט א פּופצעהן יאהר צוריק האבען די אידישע קאלאניסטען אין ארץ־ישראל ניט געקענט דורכקומען מיט די פּארערונגען פון די פּועלים וואס זיינען געקומען פון רוסלאנד. איבערהויפּט זיינען ניט געקומען קיין סך אויך אין יענער צייט און עס איז אויסגעקומען ביי איינינע קאלאניסטישע פיהרער אז עס וואלט געוועען גלייך צו ברייננען אידען פון תימן, וועלכע זיינען געוואהנט צו א פּראסטע: זעהר ארימען לעבען אין תימן וואו זיי ווערען שטארק פערפאלגט. זיי ווייסען ניט פון קלאסענקאמפף און וועלען זיין צופריעדען אבי נור זיי זאלען קענען מאכען א לעבען ארבייטענדיג אין די קאלאניען. אלעם וואס מען האט געדארפט איז געוועען צו בעוועגען זיי צו קומען אין ארץ־ישראל און דאס איז ניט געוועען קיין שווערע זאך.

די תימן׳ער אידען זיינען זעהר פערליעבט אין ארץ־ישראל פון שטענדיג אן. זיי זיינען פרום און זיינען געהארעוועט אויף דעם לערנען פון אידישע ספרים און זייערע אלע געדאנקען זיינען פון שטענדיג געווענדעט צו דער הייליגער לאנד. מען האט נאר געדארפט אנצינדען א ביסעל זייער פאנטאזי אום זיי זאלען נעהמען דעם וואנדערשטעקען און קומען קיין ארץ־ישראל.

גאנץ ניי איז פאר זיי דער ענין. פון א וואנדערונג קיין ארץ־ישראל ניט גע־

.64

די בוכארער

א ברייטעם געזיכט, א פולער קערפער־גנבוי, א פול־געוואקסענע בארד, לאנגזאמע, פול מיט ווירדע בעוועגונגען — דאס זיינען די ערשטע זאכען וועלכע מען בעמערקט ווען מען טרעפט א בוכארער אידען פון ירושלים. די בוכארער אידען פארנעהמען א בעזונדערן זעהר חשוב'ען פלאץ אין דער וואונדערליכער פיעל־פארביגער אידישער געמיינדע אין דער אידישער הויפט־שטאדט.

די ליעבע פון די בוכארער אידען צו ארץ ישראל האט צו זיך קיין גלייכען ביי קיין אנדער טייל פון די אידען. די ליעבשאפט פון די בוכארער אידען צו ארץ ישראל איז א נאטירליכע, א טיעף איינגעווארצעלטע און שטראמט ארויס פון דעם טיפען הארצען פון'ם פשוט'ען בוכארער אידען וואס ווייסט נישט פון קיין חכמות און קיין איבערגעשפיצטע טעאריען מיט וועלכע די אידען פון אנדערע לענדער זיינען געשלאגען געווארן. דער ציוניזמוס פון בוכארער אידען איז ניט קיין בעוועגונג און אפילו ניט אזעלכעם וואס מען קען עס אנרופען מיט די ווערטער א נאציאנאלער אידעאל, וועלכעם איז ניט קיין גאנץ קלאהרער בעגריף. ציון ביי א בוכארער אידען איז א רעאליטעט, א קלאהרע זאך וועגען וועלכע עס איז ניטא וואס צו ריידען און ניטא וועגען וואס צו דיסקוטירען. קיינער רופט די ליעבשאפט צו זיין מאמען א בעוועגונג אדער א אידעאל. עס איז א געפיהל און אלע ווייטערע ערקלעהרונגען זיינען איבעריג.

איהר דארפט ניט פארגעסען אז די בוכארער אידען האבען ניט געהאט דעם אונגליק דורכצוגעהן די השכלה פעריאדע מיט איהר גריבלען, נישטערן און פרעגען וואס איז א איד. זיי האבען ניט געהאט קיין מענדעלסאן מיט זיין פראבע צו טויטען דעם נאציאנאלען וואורצעל פון יודענטהום. זיי האבען ניט געהאט קיין רעפארמער וואס האבען געזוכט צו מאכען אידען פאר גוים אהן דער צערעמאניע פון שמד. זיי האבען נישט געהאט די רוסישע השכלה מיט

זעסען איבער די ספרים זיינען אהער געקומען פון שווערע ארבייט און האָבען זיך אָבגערוהט פון זייער טעגליכע האָרעוואניע אין דעם פערגעניגען פון לערנען תורה. דאס האָט מיר דערמאנט דעם בית־המדרש "חיי אָדם" אין מיין יוגענד־שטאָדט וואו עס פלעגען זיך פערזאמלען אלע פארנאכט צווישען מנחה און מערב שניידער און שוסטער, זיך זעצען ארום די עין־יעקב'ס, דער רבי פלעגט ארויף אויפ'ן בימה איבערזאָגען דעם "שיעור" און דאן פלעגען אלע אויפ'ן קול איבערלערנען צו פאָרוויז ווי חדר־אינגלעך דעם שיעור און דאס וואס עס איז זיי געווען שווערליך פלעגען זיי ברייינגען צום רבי'ן.

ווי וואונדערליך עס איז געווען דער אידישער טראדיציאָנעלער לעבען אז זי האָט אויסגעגאָסען אין איין פורעם דעם אידען אין תימן און דעם אידען אין ביאַליסטאָק. עס זיינען געווען דיזעלבע ספרים וואס האָבען די נאציאָן אויפגעהאלטען. און מיר קומענדיג פון איירָאָפּא וועלכע טראָגען שוין מיט זיך א פּאָאר טויזענד יאָהר אייראָפּעאיזם פיהלען זיך איינס מיט א אידען פון תימן, וועלכער איז קיין מאָל ניט צוזאמענגעקומען אין זיין לאנד מיט קיין אייראָפּעאישען מענשען. דאס איז צו פערדאנקען ניט בלויז די ראסע, נאָר די רעליגיעזע ערציהונג, די איינציגע זאך וואס מאכט א אידען פאר א אידען און דאס וואס ארץ־ישראל איז שטענדיג געווען דער צענטער פון אידישע געדאנקען און געפיהלען. מיר זיינען אלע "ארץ־ישראל אידען", וואו מיר זאָלען ניט וואָהנען, און וואס איז דער אונטערשיעד צו איינער וואָהנט אין ליטא אָדער אין תימן. מיר פארגעסען אפילו אז די תימנ'ער אידען האָבען ניט אָנגענומען דעם חרם פון רבנו גרשם און זיי מעגען נאָך האָבען מעהר ווי איין פרוי. אפילו דאס מאכט אויך ניט קלענער די אחדות צווישען די פערשידענע טהיילען פון דער אידישער נאציאָן. די תימנ'ער אין ארץ־ישראל האָבען זעלטען מעהר ווי איין ווייב. מיר איז ניט אויסגעקומען צו זעהן א אידען וואס האָט מעהר ווי איין פרוי אָבוואָהל איך האָב געזוכט צו געפינען אזעלכען.

די תימנ'ער אבער ווערען ליידער שנעל בעאיינפלוסט פון דער "קולטור" וועלכע זייערע אייראָפּעאישע ברידער האָבען געבראכט קיין ארץ־ישראל. די דאָקטוירים דערצעהלען אז די תימנ'ער ווייסען שוין אויך פון דער שיטה אז מען דארף קיין קינדער ניט האָבען... די גרויסע "חכמות" און "מוסר השכל" פון די "ראי נוע" (מואווינג פיקטשורס) מיט וועלכע ירושלים איז פול, וועלען העלפען אז די תימנ'ים זאָלען אוועק אויף דעם ברייטען וועג פון דער "ציוויליזאציאָן" וואס מען ברייינגט אהער פון רוסלאנד און אנדערע ערטער.

דער צושטאנד פון געזונד איז ביי די תימנ'ער ניט אמבעסטען. דאס קומט טהיילווייז פון דעם דלות אין וועלכען זיי געפינען זיך. די תימנ'ער אידען זיינען א פּראָבלעם מיט וועלכען מען וועט זיך דארפען רעכענען. זיי זיינען א גוטער עלעמענט אין דער אידישער בעפעלקערונג און עס איז פאראן א שטיק אמת אין זייער טענה: פארוואָס גיט מען זיי ניט די מעגליכקייט צו ווערען קאָלאָניסטען וועהרענד זיי טויגען זעהר גוט צו ערד ארבייט?

עס בלייבט צו זאָגען נאָך א וואָרט ווערען תימני: ער איז קלוג, שארפזיניג און אונטערשיידעט זיך ניט אין היין גייסטיגע אייגענשאפט פון אנדערע טהיילען פון אידישען פאָלק, א זאך וואס ניט נאר א בעשטעטיגונג צו אונזער ראסען־איינהייט. די פערשידענהייט אין דעם אויסזעהן פון תימני קומט געוויס פון די פערשידענע קלימאטישע בעדינגונגען אין וועלכע זיי און מיר האָבען זיך געפונען.

און פון דער אויסמישונג וואס עס וועט פאָרקומען אין ארץ־ישראל צווישען די אידען פון אלע געגנדער (אזא אויסמישונג איז נויטיג און זי וועט קומען) וועלען די תימנ'ער אויך אריינגעבען זייערע אייגענטהימליכקייטען. דערווייל אבער האָב איך ניט געהערט פון א שידוך צווישען א תימני און אן אשכנזי אָדער א ספרדי.

אַהער דעם איינטראַג. יעצט האָבען די באָלשעוויקעס אַלעס צוגענומען און מיר זיינען געבליבען אָהן קוועלען פון פרנסה.

איך האָב איהם געפרעגט וואָס ער דענקט וועגען דער צוקונפט, און ער איז מיט אמאָל געוואָרען אָפּטימיסטיש. ער האט געפונען אַז די לעזונג פון דער גאַנצער פראַגע איז צו מאַכען פאַבריקען. איך קען זיך ניט איינהאַלטען אום ניט איבערצוגעבען זיין לשון וואָרט פאר וואָרט ווען איך האָב עס פערצייכענט:

בודאי, בודאי, בעזרת השם הכל יהיה טוב. יבואו יהודים ויעשה פבריקה ויפתחו למען תהיה פרנסה. איך אפשר כי לא יבואו היהודים אם נתן רשות מהממשלה לעשות כל הדברים הדרושים. התורקים לא נתנו לעשות מאומה אבל עתה הכל מותר היהודים בודאי יבואו והכל יהיה על צד היותר טוב.

(געווים, געווים, מיט נאָטעס הילף וועט אַלעס גוט זיין. עס וועלען קומען אידען און וועלען מאַכען פאַבריקען און עפענען, אום עס זאָל זיין פרנסה. ווי איז מעגליך אַז אידען זאָלען ניט קומען, ווען די רעגיערונג ערלויבט אַלעס צו מאַכען. די טערקען האָבען ניט געלאָזען קיין זאַך טהאָן, אָבער איצט מעג מען אַלעס. אידען וועלען געווים קומען און אַלעס וועט זיין אויפ'ן בעסטען אופן.)

איך האָב מקנא געווען דעם אָפּטימיזמוס פון דעם פיהרער פון די בוכאַרער אידען. איך האָב ניט געוואָלט ארויסזאַגען צו איהם מיינע אַפּיקורסישע ספקות אין די אידען אין בעצוג צו זייער שנעלען קומען, אום צו טהאָן דאָס וואָס זיי דארפען טהאָן אין ציון. און דער רב האָט ווייטער געזאָגט: מיר האָבען געזאָגט צו ווייסמאַן און צו אוסישקין: מיר ווילען ניט קיין צדקה, מיר ווילען ארבייט. און ווען ער האָט געזעהן ווי איך פערצייכען עפּעס אין מיין ביכעלע, האָט ער צו מיר געזאָגט:

שרייב, מיין הערר, אַז די אמעריקאַנער זאָלען קומען און מאַכען פאַבריקען. מיר וועלען אַלע ארבייטען, אַלע, אַפילו אַלטע לייט ווילען אויך ארבייטען.

איך האָב איהם געפרעגט ווי איז דער גייסטיגער צושטאַנד אין זיין געמיינדע. ער האט געזאגט אַז מלערנט ברוך השם א גאַנצען מעת לעת ביי זיי אין שוהל. א גאַנצען טאג לערנען די קינדער, אין אבענד קומען יונגע לייט און מען לערנט און צוועלף א זייגער ביינאַכט קומט אַן אַנדער קבוץ און מען לערנט א גאַנצע נאַכט ביז זיבען א זייגער אין דער פריה קבלה, תלמוד און בית יוסף. אין ירושלים טאָר מען ניט איבערשלאָגען דעם קול פון תורה. איך האָב געפרעגט דעם רב אויב די יוגענד פון די בוכארער איז געזעלשאַפטליך פארמישט מיט די פון די אשכנזים, און ער האָט מיר געענטפערש אַז זיי האַלטען זיך מעהרסטעים בעזונדער. "אונזערע קינדער האָבען אַנדערע אידעען פון די אידעען פון די אשכנזישע יוגענד. זיי זיינען ניט אַזוי פריי." זיך זעגענדיג האָט מיר דער רב געגעבען א שעהן געדרוקטע וויזיט קארד, אויף וועלכער עס איז געשטאַנען: אברהם אמינוף, נשיא בחברת רחובות בעה"ק ירושלים תובב"א, און אויף ענגליש: פּרעזידענט אָוו דהי ביקאַריאַנס קאָנגרעגיישאָן.

הרב אמענוף איז ניט נאָר דער רב, נאָר אויך דער פאָרשטעהער פון די בוכאַרער אידען אין אַלע הינזיכטען. ער איז אַליין א פערמעגליכער מענש.

דער בוכאַרער קוואַרטאַל איז דער שעהנסטער וואס ירושלים פארמאָגט. די גאסען פון דיזען קוואַרטאַל זיינען

איהר שנאה צו אלעם וואס איז אידיש, מיט איהרע צו־להכעיס מעשים, און זיי האבען ניט געהאט נויטיג אז דיזעלבע השכלה זאל זיך מגיר זיין אין ווערען נאציאנאליסטיש, ווי עס איז געווען דער פאל מיט אונזער השכלה וועלכע האט ניט געקענט גובר זיין איהר פריהערדיגען האס צום יודענטהום און האט דא־רום געשאפען די טעאריע פון א אידי־שע נאציאנאליזם אהן אידישקייט לקיים מה שנאמר ביי די גוים, אז קירכע און שטאאט מעגען זיין בעזונדער. פערגע־סענדיג אז יודענטהום איז ניט קיין קיר־כע און די אידישע נאציאן איז שטענדיג געווען, וועט שטענדיג זיין מעהר ווי א שטאאט.

קורץ: די בוכארער אידען זיינען פטור פון דייטשען מאטעריאליזם, פון רוסישען ניהיליזם און פראנצויזישען הפקר׳יזם, וועלכע האבען אבער אזוי שטארק געווירקט אויף די מזרח־אייראַ־פעאישע אידען. די בוכארער אידען זיינען אידען, ווילען ניט צופאסען זייע־רע געדאנקען און געפיהלען צו דיזע אדער יענע גוי׳שע מחברים, פונקט ווי זיי ווילען ניט צופאסען דעם תנ״ך צו די דייטשע ביבעל־קריטיקער, ווי מען טהוט אין דער העברעאישער גימנאזיע. זיי זוכען ניט פאר זייער ציוניזם קיין הסכמה פון ראסען־טעארעטיקער, סאַ־ציאלע דרשנים און וויסענשאפטס־פארשונגען פון אנדערע נאציאנען, פונקט ווי א געזונדער מענש געהט ניט זוכען קיינע בעווייזע אז ער לעבט אדער אז ער מעג לעבען.

און מיט דערזעלבער פשטות פארענט־פערן זיי פיעלע גרויסע פראבלעמען אי־בער וועלכע מיר האלטען אין איין דיס־קוטירען און איינלעגען די וועלט.

אין איינעם פון די אלול־אבענדען, ווען א קיהלער ווינטעל האט געבלאזען, האב איך זיך געלאזען געהן צום בוכא־רישען קווארטאל, אום צו בעזוכען דעם רב, פיהרער אדער נשיא פון די בוכא־רער אידען. איך בין אריין אין א שעה־נעם הויף, פון דארטען אין א הויז וואו איך האב געטראפען דעם רב און זיין פאמיליע זיצענדיג אויף זעהר ניעדריגע ביינקלעך אזוי ווי אויף דער ערד. די פאמיליע האט געענדיגט דעם עסען. דער בעל־הבית האט זיך אויפגעהויבען געגען אונז, האט גענומען א לאמפ אין האנד און אונז אריינגעפיהרט אין א צווייטען חדר, א גרויסען, שעהן אויפגעקליבענעם צימער אויפ׳ן אייראפעאישען ארט. דער רב האט א הויכע אימפאזאנטע פיגור, א לאנגע שוין גראהע בארד מיט שווערע פאטריארכאלישע ברעמען בעצויגען זיין געזיכט, די אויגען קוקען גלייך און מא־כען אויף אייך א גוטען איינדרוק מיט דעם רושם פון א טיעפע עהרליכקייט וואס איהר זעהט אין זיי. אין די קניי־טשען פון שטערען זיינען קענטיג די צייכענס פון שכל, וועהרענד אויף זיין גאנץ געזיכט ליעגט אויסגעגאסען א סארט תמימות, וועלכע קויפט גלייך אב אייער הארץ. די בעוועגונגען זיי־נען ווירדיג, פול מיט זעלבסטבעוואוסט־זיין, אבער קיין סימן פון גאוה. איך האט זיך דערמאנט אן דעם טיטעל נשיא וואס ער טראגט, און האב בעשלאסען אז דער טיטעל פאסט זיך פאר איהם אויסגעצייכענט.

מיר זיינען אריין אין א שמועס. איך האב איהם געפרעגט וועגען דעם צו־שטאנד פון פרנסה אין זיין געמיינדע. דער רב האט מיר געענטפערט אז עס איז ניט גוט. מיר פלעגען פאר דער מלחמה, האט ער געזאגט, קריגען גענוג געלד פון בוכארא וואו פיעלע פון אונז האבען איבערגעלאזען הייזער, נחלאות, געשעפטען און מען האט אונז געשיקט

די קראים אין ירושלים

מיינע געדאנקען זיינען געווען אומעדיגע און מיין הארץ פערזארגט, ווען איך האב זיך געלאָזען צו געהן בעזוכען אונזערע פערוויטערטע און פערפרעמדעטע ברידער — די קראים.

איך האָב אין מיין פריהעסטער יוגענד געהערט פיעל מאָל פון דעם טרויעריגען קאפיטעל אין דער אידישער געשיכטע אין וועלכען עס ווערט דערצעהלט וועגען דעם ברודער־קאמפף צווישען די וואָס האָבען געגלויבט אין דער גמרא און דער ווייטערדיגער ענטוויקלונג פון דער אידישער רעליגיאָן, לויט תורה שבעל פה, און צווישען די וואָס האָבען זיך ענטזאגט צו גלויבען אין אלעס וואָס איז געקומען נאָכ'ן תנ"ך, און האָבען זיך אָבגעשטעלט ביי דער תורה אליין, זיך א נאָמען געגעבען בני מקרא אָדער קראים. שטענדיג האָט דער דאָזיגער קאמפף געגען די נאכפאָלגער פון ענן, דער גרינדער פון די "קראות" ארויפגעוואָרפען אויף מיר א שרעק און ניט איין מאָהל האב איך זיך מיט ציטערניש געפרעגט, ווען די מלחמה מיט די קראים איז ארויף אויף מיין געדאנק: האט מען ווירקליך געמוזט אָבשניידען דיזען גליעד פון אונזער פאָלק וועלכער איז סאי ווי סאי אזוי קליין?

אמת, איך האָב שטענדיג געוואוסט די מורא'דיגע געפאהר וואָס עס וואָלט געווען פאר דער אידישער נאציאָן אויב דאָס "קאראענטום" זאָל זיך פארשפרייטען. איך האָב געוואוסט אז די אידישע נאציאָן וואָלט ניט געקאָנט לעבען און עקזיסטירען אלס א לעבעדיגע פאָלק נאר מיט'ן תנ"ך אליין. דער תלמוד איז דער קוואל פון וואנען מיר שעפען אונזערע לעבענסקראפט און דורך דעם תלמוד קענען מיר ערשט פערשטעהען דאָס וואָס דער תנ"ך איז. אָהן תלמוד איז דער תנ"ך ניט דאָס וואָס ער איז און ניט דאָס וואָס ער דארף זיין אלס אונזער נאציאָנאלער ספר. דער גייסט פון דער אידישער אומה איז אויסגעגאָסען אין תורה שבעל פה און אין תלמוד. וואָס מעהר מיר פארשטעהן רבי עקיבא און רבי חנינא בן תרדיון, אלץ מעהר פערשטעהען מיר ישעיה און ירמיה, ווייל ביידע מאכען איינע די אנדערע מעהר פאָלשטענדיג. דער כח פון דער אידישער נאציאָן ליעגט אין דאָס ווייטערדיגע זיך זעלבסט־פאָרטזעצענדע וואָרט, און דאָס וואָרט פון לעבען ווי עס ווערט געשאפען פון דור צו דור, פון משה קבל תורה ביז די לעצטע פון די מפורשים, און די קראים, וואָס האָבען זיך אוועקגעשטעלט אין מיטען, האָבען דערמיט געקאָנט אָבשטעלען דעם לעבענסגאנג

בריטער, בעסער געפּלאַסטערט ווי די אַנדערע טיילען פון שטאָדט, זיינען גלייך און די הייזער זיינען שעהן און פעסט געבויט. די צימערן אין די מעהרסטע הייזער זיינען גרויס און די פענסטער זיינען געמאַכט נאָכ'ן אייראָפּעאישען אַרט. איך בין נאַכהער געוועזן מעהרערע מאָל אין בוכאַרער קוואַרטאַל און ער האָט אויף מיר שטענדיג געמאַכט זעהר גוטען איינדרוק. די בוכאַרער אידען קענען אָנגערופען ווערען די בויערים פון ציון אָדער ירושלים לויט דעם פּשוט'ן זין פון דאָס וואָרט. זיי האָבען פיעל ביינעטראָגען צו דעם בנין פון דעם אידישען ירושלים.

א זעלטענע בילד איז צו זעהן שבת פאַר נאַכט ווען די בוכאַרער אידען לאָזען זיך אַרוים אויפ'ן שפּאַציער אין זייער וואונדערליכע פיעל פאַרביגע קליידונג: לויז זיידענע אויבערמאַנטלען וואָס נעהמען אַרום דעם גאַנצען קערפּער פון האַלז ביז די שיך. מאַנכע מאַנטלען זיינען געמאַכט פון לאַנגע פּאַסען פון וועלכע יעדער פּאַס האָט אַן אַנדער קאָליר: בלוט רויט, ים־בלוי, אָרענדזש, שאַרף־העל און גראָז־גרין. ווען דער מענש געהט, די פאַלדען בעוועגען זיך אין בונטער אויסמישונג, זעהט עס אויס ווי א געהענדער רעגענבויגען. אויפ'ן קאָפּ טראָגען זיי אַזאַ הוט וואָס האָט עהנליכע קאָלירען. מאַנכע געהען אין מאַנטלען פון איין קאָליר, אָבער וועלכע זיינען אויסגענייט דורכאויס מיט זילבערנע שטיקעריי אָדער גאָלדענע, אַזוי אַז עס זעהט אויס ווי דער מענש איז איינגעוויקעלט אין א פּרוכת. אונטער די ליכטיגע זונענשטראַהלען פון ארץ־ישראל זעהט אויס אַזאַ קליידונג זעהר צויבערפול און פאַנטאַסטיש. ניט אומזיסט האָט סער הערבערט סעמיועל אַזוי געלויבט ביי זיין רעספּעפּשאָן אין בוכאַרישען קוואַרטאַל אין אמינוף'ס סוכה דעם ערשטען טאָג סוכות די בוכאַרישע קליידונג און געבעטען ביי די ליידיעס וועלכע האָבען איהם בעגריסט אין הויף, אַז זיי זאָלען ניט אוועקוואַרפען די שעהנע בוכאַרישע קליידונג.

אפשר איז ווערטה צו דערמאָנען ווען מען רעדט פון שעהנעם בוכאַרישען קוואַרטאַל, אַז די ערשטע גאַס וואָס טראָגט דעם נאָמען פון האַי־קאָמישאָנער געפינט זיך דאָרטען. דאָס האָבען די בוכאַרער אידען געמאַכט א מתנה צו זיין עקסעלענץ ווען ער האָט ביי זיי אין שוהל געדאַווענט אין יענעם ערשטען טאָג פון סוכות וועלכען די ירושלים'ער אידען וועלען ניט פאַרגעסען.

שרעקלירען פארברעכען, האָט ער פארשאלטען די קראים, אַז זיי זאָלען קיין מאָל נישט האָבען קיין מנין אין זייער שוהל, זיי זאָלען קיין מאָל ניט האָבען קיין צעהן זכרים אין זייער ירושלים׳ער געמיינדע. יאָהרען לויפען, יאָהרען געהען. דורות ווערען געבאָרען, שטארבען און נייע קומען אויף זייער אָרט, און די געמיינדע פון די קראים קען ניט דערגרייכען די צאָהל פון צעהן מענער. און אויב עס איז אימיצער פון די קראים געקומען פון אַן אנדער לאנד, אום צו מאכען די קהלה גרעסער, האָט עס ניט געהאָלפען: איז אימיצער פון דער געמיינדע אוועקגעקומען, די קראים האָבען ניט קיין מנין!... דאָס דערצעהלען די אידען. די קראים פון זייער זייט דערצעהלען פון גרויסע רדיפות וואָס די אידען האָבען אויף זיי געמאכט, פון אכזריות וואָס מען איז געגען זיי בעגאנגען, מעשיות וועגען וועלכע מען ווייסט ניט פון וואנען זיי זיינען געקומען און צו האָבען זיי א ממשות.

מיר זיינען אריין אין א הויף. א צוויי קליינע הייזלעך וויים געקאלכטע האָבען זיך דאָרטען געפונען. איינע פון דיזע צוויי הייזלעך האָט געהאט צוויי פלאָר. אין דיזען הויף האָט זיך געפונען די גאנצע קראים׳שע בעפעלקערונג פון ירושלים. פון די טרעפ ארונטער איז געגאנגען געגען אונז א מיטעליעהריגע פרוי, א ברונעטקע מיט שווארצע אָריענטאלישע אויגען. די פרוי האט געהאט דעם אמת׳ן אידישען חן, און מען וואָלט איהר ניט געקענט אונטערשיידען פון קיין אנדער ספרדישע פרוי, אבער דער בליק איז עטוואָס פרעמדלעך. איז דאָס געווען שנאה, אונפערטרויען אָדער כעס וואָס האט זיך אָבגעשפיגילט אין איהרע אויגען צו די פרעמדע בעזוכער וואָס האָבען זיך אריינגעריסען אין דעם קראים׳שען שטיקעל נחלה, וואָס איז זיי געבליבען אין דער הייליגער שטאָדט? איז עס געווען א שטילער פאָרוואורף אויף דעם אלטען גוואלד־רים צווישען ברידער, אָדער עס איז געווען דער אויסדרוק פון איינזאמקייט, וועלכע עס האָט זיך געזעהן אויף דעם פנים פון דער קראים׳שער פרוי? מיר האָבען לאנג ניט געקענט קלעהרען: די דאמע וועלכע איז געווען גאנץ מאָדערנע און נעט געקליידעט איז פערשוואונדען, נאָכדעם ווי זי האָט געענטפערט העפליך און צוריקגעהאלטען אויף אונזער בעגריסונג אין דער טיהר פון דעם אונטערשטען פלאָר פון הויז, פון וואנען עס איז געגען אונז ארויסגעקומען א יונגער מאן אין א רויטע פעס. ער האָט פריינדליך געשמייכעלט און געפרעגט אויב מיר ווילען בעזוכען די שוהל, און קריגענדיג אונזער ענטפער אז יע, האָט ער אָנגעפאנגען צו געהן אויף די טרעפ אונטער׳ן הויז וואָס פיהרען צו דער אונטעראירדישער שוהל.

מיר האָבען זיך געפונען אין א קליינעם קעלער־שטוב. אויפ׳ן גרונד איז געווען אויסגעשפרייט קליינע טעפיכע. אזוי איז אויך געווען אויף די ווענט. א קליינער עמוד איז געשטאנען בעפאָר אַן ארון קודש. אַן אויל מנורה האָט געברענט און האָט נאָר א ביסעל פארטריבען די פינסטערניש פון דער הויז. עס האָט זיך געהערט א ריח פון פארדומפענקייט. אלעם ארום האט געמאכט א זעהר ערדריקענדען איינדרוק. דער יונגער מאן האָט געעפענט די טיהרעל פון ארון קודש און האָט אונז אנגעוויזען אויף אלטע ספרי־תורה וואָס זיינען דאָרט געשטאנען. איך האָב אָנגעריהרט איינע פון זיי: עס איז געווען דורך און דורך נאס, דורכגעווייקט פון דעמפפקייט. איך האָב ארויסגענומען א צווייטע — זי איז געווען נאָך נאסער ווי די ערשטע און פיעלע שורות זיינען געווען אָבגעמעקט פון פייכטקייט און אונלעזבאר. אויף דער פראגע: ווי אזוי לאָזט מען עס די ספרי־תורה פארפוילט ווערען? האָט דער יונגער מאן וועלכער איז א סאָרט שמש אין שוהל געענטפערט מיט א טרויעריגען שמייכעל און א פערצווייפעלטען מאך מיט׳ן האנד, ווי איינער זאָגט: זאָל זיין וואָס עס וויל זיך!

דאָס פייערל האָט געצאנקט. אלע זייזיינען אנשוויגען געוואָרען. די נאסע ספרי־תורה זיינען צוריק געשטאנען

פון יורדענטום. און איך האָב גוט פּערשטאַנען פאַרוואָס די גאונים האָבען אַזוי שאַרף אָבגעשניטען דעם קראַנקען אבער פון דעם גאַנצען גוף, כדי דער גוף זאָל קענען ווייטער לעבען.

אָבער לאָגיק און שכל איז איין זאַך, און הארץ און געפיהל איז אַ צווייטע זאַך. און וועהרענד מיין שכל האָט שטענדיג געגעבען גערעכט צו די וואָס האָבען די מורא׳דיגע אָפּעראַציאָן געמאַכט, האָט מיין הארץ געבלוטעט ווען איך האָב זיך פון די קראים דערמאָהנט: זיי זיינען דאָך געווען אידען, אין זייערע אָדערען איז דאָך געפלאָסען די הייליגע בלוט פון דער אידישער ראַסע, זיי שטאַמען דאָך פון די מלכים, כהנים און נביאים גלייך מיט אונז, זייערע עלטערן האָבען זיך דאָך געשלאָגען אויף די מויערן פון ציון — — — טו ווי האָט מען זיי דערווייטערט, פאַרטריבען, פאַרשטויסען און זיי אויס־אידען געמאַכט, זיי זיינען דאָך אונזער פלייש און בלוט...

און ווי שרעקליך האָט מיר שטענדיג געפּרעסט מיין הארץ פאַר זייער שיקזאַל. זיי זיינען ניט קיין גוים און ניט קיין אידען, ניט קיין נאַציאָן אין זיך אַליין און ניט קיין שותפים אין דער אידישער אומה, און אַמאָל זיינען זיי גאָר אונזערע שונאים. די קראים טראַגעדיע איז די מורא׳דיגסטע אין דער וועלט, טראָץ דעם וואָס אין אַנדערע לענדער, וואו אידען האָבען רעכטע ניט געהאַט האָבען זיי, די קראים, עס יאָ געהאַט.

דיעזע אַלע געדאַנקען און געפיהלען זיינען דורכגעלאָפען ביי מיר ווען איך בין געגאַנגען לאַנגזאַם דורך די שמאָהלע ירושלים׳ער גאַסען צו דער קראים׳דיגע שוהל. איך האָב נישט געקאָנט ארויסשלאָגען פון קאָפּ די לעגענדע וועלכע עס ווערט דערצעהלט וועגען די קראים, זייער געמיינדע און זייער שול אין ירושלים.

די קראים — אַזוי דערצעהלט די לעגענדע— זיינען געווען ענטשלאָסען צו אָנהאַלטען אַ געמיינדע און אַ שוהל אין ירושלים, אפילו אונטער די גרעסטע רדיפות וואָס עס איז פון צייט צו צייט געמאַכט געוואָרען אויף זיי און אויף אידען. זיי האָבען געגלויבט אַז זיי מוזען זיין נאָהענט צו דעם פּלאַץ וואו משיח וועט קומען און וואו ער וועט ערקלעהרען אַז זיי, די קראים, זיינען גערעכט געווען, אַז די איינציגע זאַך וואָס איז הייליג איז תורה שבכתב.

און עס איז אַמאָל געקומען אַ צייט פון שרעקליכע רדיפות אויף די אידען און די קראים, פיעלע זיינען זיך צולאָפען פון שטאָדט, און די וואָס זיינען געבליבען האָבען געדאַרפט האָבען אַ פערזאַמלונג אום צו בעשליסען וואָס צו טהאָן. עס איז אָבער געווען אַ מורא צו האַלטען די פערזאַמלונג אין אירגענד וועלכען פּלאַץ אויסער אין שול פון די קראים, וועלכע איז אין אַ קעלער אין אַ הויף. דער אונגליק איז געווען אַזוי גרויס, אַז עס האָט איבערגעשטייגט אפילו די שנאה וואָס הערשט צווישען די אידען און די קראים און עס איז בעשלאָסען געוואָרען אַז די וויכטיגסטע פערזאָנען פון דער אידישער געמיינדע זאָלען זיך צוזאַמענקומען איינציגווייז אין דער אונטעראירדישער שול פון די קראים.

אַלע זיינען שוין געווען פערזאַמעלט, מען האט נאָר געוואַרט אויף׳ן רב. ענדליך איז ער געקומען, האָט אָנגעפאַנגען אַרונטערצושטייגען די טרעפּ, און אָט איז ער שוין באַלד געווען צווישען די פערזאַמעלטע אין שוהל. און ווען ער האָט אָוועקגעשטעלט זיין פוס אויף דער לעצטער טרעפּ, איז ער אַנידערגעפאַלען אין חלשות. עס איז געוואָרען אַ גרויסער טומעל. ווען דער רב איז געקומען צו זיך, האָט מען גענומען נאָכזוכען וואָס עס איז מיט דעם טרעפּ אויף וועלכען דער רב איז אומגעפאַלען. מען האָט אויסגעפונען, אַז אונטער איהם איז געווען בעגראָבען דער ספר משנה־תורה פון רמב״ם. דאָס האָבען די קראים געטאָן אום צו מבזה זיין די תורה שבעל פה, און ווען דער רב האָט זיין פוס דאַרויף געשטעלט, האָבען די שלעכטע רוחות, דורך דעם כח פון חלול־הקודש, וואָס עס איז געמאַכט געוואָרען פון די קראים, זיך גובר געווען אויפ׳ן רב און האָבען איהם אויף אַ ווייליע בעזיגעט. ווען דער רב אַז געוואָהר געוואָרען פון

.66

"רויטע" און "געלע" פרעסע

אין ארץ ישראל זיינען פאראן צוויי טעגליכע צייטונגען ביידע נאטירליך אין העברעאיש, איינע הייסט "הארץ" און די צווייטע הייסט "דואר היום". דער "הארץ" רופט דעם "דואר היום" די געלע פרעסע (העתונות הצהובה) דער דואר היום" רופט דעם "הארץ" די "רויטע פרעסע" (העתונות האדומה). ביידע נעמען זיינען נאטירליך מגוזמדיג. ארץ ישראל מחלוקות ווערען שטענדיג געפיהרט אויף גוזמא-לשון. די "געלע פרעסע" איז א לעבעדיגע, שטורעמדיגע, גאנץ אפט, שרייענדע בלאט וואס קעהרט "וועלטען" אין דער קליינער ארץ ישראל וועלטעל. עס איז ניט קיין לייכטע אויפגאבע צו מאכען סענסיישאנס, ווען די גאנצע בעפעלקערונג פון לאנד זיינען בלויז זעקס אדער זיבען צעהנדליגע טויזענד נפשות, אבער דער "דואר היום" טהום אלעם וואס ער קען, אום ניט צו לאזען דעם ארץ ישראל עולם איינצושלאפען, און עס פליהען דארט די גרויסע קעפ מיט די ריעזיגע אותיות איבער'ן גאנצען פיידזש, און דער ארץ ישראל עולם האט , ווי עס שיינט, דער-פון הנאה. די "רויטע„ פרעסע איז א ליטערארישע צייטונג וואס פארטרעט די ארץ ישראל'דיגע אינטעליגענץ, און די אפיציעלע ציוניסטען אויב מען קען זיך אזוי אויסדריקען אין לאנד. זי ווערט אונטערשטיצט פון ועד הצירים און איז דער ארגאן פון די טשינאווניקעס אדער פקידים, עפעס א מין סארט "פראוויטעלסטוועני וויעסטניק". ווער עס געדענקט נאך וואס דאס בעדייט אין רוסיש. דער "הארץ" שטאלצירט וואס ער דרוקט ארטיקלען פון בעריהמטע שרייבער, ווי למשל דר. קלויזנער, מרדכי בן הלל הכהן א. ז. וו. דער "דואר היום" שטאלצירט מיט זיין אונאבהענגיגקייט און מוטה.

דער "הארץ" איז ראדיקאל אין ביידע הינזיכטען, אי אין בעצוג צו אידישקייט, אי אין בעצוג צו עקאנאמישע פראגען. אין די קאלומס פון "הארץ" דונערט מען ניט זעלטען געגען דאס רעליגיעזע יודענטום. מען שרעקט דעם עולם אז די חרדים ווילען אין ארץ ישראל מאכען "טשוירטש און סטייט" צוזאמען און ווילען פערשווארצען דאס לאנד מיט רע-

פארטרויערט אין דומפפען ארוז, און עס האט אויסגעזעהן אז זיי וויינען... איך האב א קוק געטהאן אויפ'ן קראי און האב געטראכט: האבען די ירושלים'ער קראים אויפגעגעבען דעם קאמפף וואס זיי האבען געפיהרט לאנגע הונדערטער יאהרען פאר זייער עקזיסטענץ אלס געמיינדע אין דער הייליגער שטאדט? האבען זיי שלום געמאכט מיט זייער שיקזאל און ווארטען רוהיג אויפ'ן סוף?

און פלוצלינג איז די שווערע בלייענע שטילקייט איבערגעריסען געווארען פון דער שטימע פון יונגען קראי, וועלכער האט אין א נידעריגען און פול מיט סודות'דיגען טאן א זאג געטהאן: מיר האבען ניט קיין מנין!.. מיר זיינען בלויז זיבען זכרים אין ירושלים... אבער מיר דאווענען דא אלע בצבור... און ער האט אויף אונז געקוקט זארגפול, פארטראכט. האט ער אונז מקנא געווען וואס מיר, די "שטארקע", האבען מעהר ווי א מנין? און אין א וויילע שפעטער האט זיך ווידער אויף זיין סימפאטישען געזיכט אויסגעצויגען א שמייכעל ווי דער, וואס איז געווען אויף זיין פנים ווען ער האט אונז בעגעגענט אין הויף און ער האט אונז מודיע געווען אז ביי איהם איז היינט א שמחה: ער איז א חתן געווארען. מיר האבען פארגעסען פון אלע קללות און מלחמות וואס זיינען פארגעקומען צווישען אונז און זיי, מיר האבען איהם ווארים געדריקט די האנד און געוואונשען איהם גליק, און א גרויסע משפחה.

אין עטליכע מינוט ארום זיינען מיר געווען אין הויף. די קראי'שע דאמע און א יונגע מיידעל, פיעלייכט די כלה פון אונזער חתן, האבען אונז מעלאנכאליש בעגריסט. איך האב זיך געאיילט ארויסצוגעהן אויפ'ן גאס, וועלכע איז געווען פול מיט אידישע קינדער. איך האב געוואלט פארגעסען דאס בילד פון דער קראי'שער שוהל, אין וועלכען איך האם געזעהן, ווי עס האט זיך מיר געדאכט, דעם אנפאנג פון דער ענדע. די סמנים פון קראי'שען אונטערגאנג. מיט צער און וועהטאג האב איך געקלעהרט פאלגענדע אוננוצליכע מחשבה:

ענז, ענז, וואס האסטו געמאכט פון א טהייל פון אונזער הייליגען אידישען פאלק?!...

א השכלה־קאָזאַק, און דער גאַנצער גייסט פון דער דאָזיגער משכיל׳ישער סביבה איז פאר זיי פרעמד. אין "דואר היום" ארבייטען א צאָהל ספרד׳ישע יונגע לייט און די פערבינדונג צווישען דעם ספרד׳ישען ישוב און דער דאָזיגער צייטונג איז דאדורך נאָך שטארקער גע־וואָרען.

אָבער דער "הארץ" איז "לינק" ניט נאָר אין די אידישע פראגען, ער איז אָפט "לינק" אויך אין עקאָנאָמישע פראגען און דערפאר רופט עס איהם דער "דואר היום" די רויטע פרעסע.

דער "הארץ", דארף מען ניט פערגע־סען, איז דער ארגאן פון ועד־הצירים און דער ועד־הצירים, דארף מען ניט פאר־געסען, איז אונטער די הערשאפט פון די סאָציאַליסטען, פון "הפועל הצעיר" און פון די מעהר עקסטרימע "אחדות העבודה" און "הפועל הצעיר" און ער זעהר עהנליך צום "קונטרס" און איז דער אויסדרוק פון ארץ־ישראל׳דיגען ראדיקאַליזם אין דער טעגליכער פרעסע. אמאָל כאפט זיך דאָרט נאָך אריין אַן ארטיקעל געגען נאַציאָנאַליזאציע פון לאַנד, אָבער דאָס מאכט ניט אנדערש דעם גאַנצען טאָן פון דער צייטונג. דער "הארץ" האָט מורא ער זאָל ניט פאר־שעהמט ווערען פאר די "אחדות העבודה" און הפועל הצעיר" און ער טהוט זיין בעסטעס אויסצוזעהן כשר אין זייערע אויגען. אין דער לעצטער צייט, זייט אוסישקין איז געוואָרען פריינדליכער צו די לינקע אום צו קענען בעסער שטעהען אין דער מלחמה מיט די אמעריקאנער ציוניסטען, איז די קאָ־קעטעריי אין "הארץ" צו די לינקע נאָך שטארקער ווי עס איז געווען בעפאָר.

און דאָ קומט דער קאמפף פון "דואר היום" געגען "הארץ" שוין אויף דעם געביעט פון עקאָנאָמישע פראגען. דער "דואר היום" איז דער אָרגאַן פון די קאָלאָניסטען. וואָס שטעהען אין אָפּאָ־זיציאָן צו די טענות וועגען לאַנד־נאַציאָ־ליזיישאָן און אַנדערע אַזעלכע זאכען. דער "דואר היום" דריקט אויס די מיי־נונג פון דאָס וואָס מען רופט אָן אין סאָציאַליסטישען לאַגער, דער בורזשואַ־זער עלעמענט פון די קאָלאָניען. דאָס איז דער עלעמענט אויף וועלכען די סאָציאַליסטען ריידען אָפט כל דבר אסור און טהוען אַלעס וואָס איז מעגליך אום איהם צו דיסקרעדיטירען אין די אויגען פון דער וועלט. איך געדענק אין לאָנ־דאָן אויף דער קאָנפערענץ האָבען די דעלעגאַטען פון די סאָציאַליסטען אין ארץ־ישראל געזוכט צו מאכען א שלעכ־טען נאָמען די קאָלאָניען און די קאָלאָ־ניסטען. ווען איך בין געווען אין פתח־תקוה ביים מיטינג פון ועד־המושבה, האָט דער פאָרזיצענדער געזאָגט צו מיר: דערצעהלט אין אַמעריקא דאָס וואָס איהר האָט דאָ געזעהן. דאָס איז דער סעמעפּעל פון א קאָלאָניע וואָס מיר האָ־בען דאָ געמאכט. אויב די נייע וואָס וועלען קומען וועלען מאכען בעסער, איז געווים גוט, אויב ניט זאָלען זיי אַם ווע־ניגסטען מאַכען אַזעלכע. נאָכ׳ן מיטינג איז צוגעגאַנגען דער פערטרעטער פון "אחדות העבודה" אין פתח־תקוה און האָט אָנגעפאַנגען צו אָנגרייפען דעם ראש־הועד מיט די ווערטער: איהר שעהמט זיך נאָך ניט צו בעריהמען זיך מיט דאָס וואָס איהר האָט געשאַפען? איהר האָט געשאַפען א שאַנדע פאר׳ן אידישען פאָלק. אָט דאָס איז די שטע־לונג פון די ראדיקאַלען צו די קאָלאָניס־טען. די קאָלאָניסטען זיינען נאַטירליך געגען די ראדיקאַלע פון ארץ ישראל און אַזוי ווי דער "הארץ" האַלט מיט די לעצ־טע, זיינען די קאָלאָניסטען מיט׳ן "דואר היום", דורך וועמען זיי פערטהיידיגען דעם ישוב און זיינע אינטערעסען געגען די ראדיקאַלע אָנגרייפער.

די פרעסע אין ארץ ישראל קען דאָ־

אקציאן. מען ליארמט דארטען געגען די קאנסערוואטיווע עלעמענטען און מען שטאלצירט מיט דער נעגאטיווער האלטונג צום אידישען דת. אמאל לעזט איהר דארטען אן ארטיקעל וואס מאכט אייך גלויבען אז די פער'בטל'טע השכלה מיט איהר תאוה צו עסען חלב־ליכט אויף צו להכעיס דעם רבונו של עולם איז אויפגעשטאנען פון איהר קבר. אין איינעם פון דיזע טעג האב איך געלעזען אן ארטיקעל אין דער דאזיגער צייטונג, אין וועלכען דער שרייבער זוכט צו ערקלעהרען די נויטיגקייט פון "משפט השלום" און דער מחבר שרייט אוים מיט א טאן פון בעריהמעריי: מיר ווילען אז דער דת זאל ניט האבען קיין פערבינדונג מיט'ן אידישען לעבען אין ארץ ישראל, פונקט ווי מיר האבען געשאפען א סקול־סיסטעם, וועלכע איז אין גאנצען וואכעדיג און האט ניט קיין שום פערבינדונג מיט'ן דת, אזוי ווילען מיר בעשאפען א אידישען דין וואס זאל מיט דעם דת ניט האבען צו טהאן. און ווייטער געהט אוועק די אבגעלעבטע הקירה אז אנדערש קען קיין פאלק פראגרעסירען, סיידען ער גט זיך אב מיט'ן דת א. ז. וו. איך שטעל זיך אב אויף דיזען ביישפיעל נאר דערפאר ווייל ער אילוסטרירט זעהר ריכטיג די גאנצע אנשויאונג פון "הארץ"־משכילים צו די אידישע טראדיציאנען. מען איז דארטען אפט מכבד די ארטאדאקסישע אידען מיט'ן נאמען פינסטערלינגע א. ז. וו., אלץ נאך דעם בעקאנטען נוסח פון די השכלה־צייטען. מאנכע פון די וואס שרייבען דארטען לעבען נאך וואהרשיינליך אין דער אלטער אטמאספערע פון דער מלחמה פון דער "בת השמים" מיט די "מורדי אור."

דער גייסט פון דעם "הארץ" איז ניט צוגעפאסט צו די אנשויאונגען און בעגריפען פון דער גרויסער מאיאריטעט פון די אידען אין ארץ ישראל. עס איז שוין ניטא וואס צו ריידען אז דער ארטאדאקסישער עלעמענט איז דערפון ניט צופריעדען, נאר אפילו א גרעסערער טייל פון סתם אידען, וואס זיינען ניט קיין חרדים קענען עס ניט פארטראגען. דער בעל־הבית'שער קלאס פון די קאלאניען זיינען אויך גענייגט צום טראדיציאנעלען יודענטום, און די זינלאזע, געשמאקלאזע און טאקטלאזע אנגריפע אויף דער ארטאדאקסיע, וואס מען בעגעגענט ניט זעהר זעלטען אין "הארץ" זעהט זיי אוים אונגערעכט און ווילד. עס איז דארום פערשטענדליך פארוואס דיזע אלע האבען זיך געווענדעט צום "דואר היום", וועלכער נעהמט זיך אן פאר די אינטערעסען און אנשויאונגען פון די חרדים און פון אלטען ישוב. איינע פון די וואונדערליכסטע זאכען פון דעם עפענטליכען לעבען אין ארץ ישראל איז אז די צייטונג וואס פארטרעט די ארטאדאקסישע אנגעלעגענהייט אין די פרומע ירושלים געהט ארוים אונטער דער פיהרערשאפט פון בן־אב"י און זיין פאטער בן־יהודה, מיט וועמען די ירושלים'ער חרדים האבען מיט א פאר צעהנדליגע יאהר געפיהרט ביטערע מלחמות, איז דארטען איינער פון די הויפט־שרייבער. ווי די צייטען בייטען זיך! בן־יהודה איז שוין ניט דאס וואס ער איז געווען אמאל און די חרדים זיינען בעסער צופריעדען צו לעזען א צייטונג פון די בני־יהודה, וואס איז פריינדליך צו אידישע טראדיציאנעלע אנשויאונגען, איידער די אנגרייפערישע ""הארץ".

דער "דואר היום" האט דעם סופארט פון די ספרד'ישע אידען, וועלכע זיינען בטבע טאלעראנט, און די אפטע ביטערקייט פון "הארץ" געגען די וואס גלויבען ניט אין דאס וואס ער גלויבט, עס הייסט אז אין ארץ ישראל דארף מען מרחיק זיין דעם דת פון אלעם וואס האט צו טהאן מיט עפענטליכען לעבען, איז זיי אונפערשטענדליך. דער ספרדי קען ניט פערשטעהן ווי אזוי מען קען זיין

.67

די מיסיאָנערען אין א"י

די ביטערסטע שונאים פון די אידיש־נאַציאָנאַלע היים אין ארץ־ישראל זיינען די מיסיאָנערען.

אַז די מיסיאָנערען האָבען שטענדיג אָבגעגעבען פיעל מיה און ענערגיע אום צו "פאַרקריסטען" די אידישע לאַנד — איז בעוואוסט צו אַלעמען. פּאַלעסטינא, און איבערהויפּט ירושלים, איז ביי קריסטען הייליג מיט א קריסטליך רעליגיעזע ליעבע און דער וואונש אַז ארץ־ישראל זאָל זיין א קריסטליך לאַנד איז קיינמאָל ניט אָבגעלאָזען געוואָרען אין די קרייזען וואו מען איז בעשעפטיגט צו פערשפּרייטען דאָס קריסטענטום. אויב מען אינטערעסירט זיך מיט די נשמות פון די וואָס וואָהנען אין די מרחקים פון אפריקא און מען זוכט צו מאַכען פאַר קריסטען די געלע און די שוואַרצע ראַסען, פאַרוואָס זאָל מען זיך ניט נאָך מעהר אינטערעסירען מיט די וואָס וואָהנען אין דער לאַנד וואו דאָס קריסטענטהום איז געבאָרען געוואָרען? דער גייסט וואָס האָט געפיהרט צו די קרייציגע, האָט קיינמאָל ניט אין גאַנצען אויפגעהערט צו עקזיסטירען ביי די אייראָפּעאישע נאַציאָנען. נור דאָס וואָס גאָטפריעד און זיינע אנהענגער זיינען געגאַנגען טהאָן מיט'ן שווערד, האָבען די מיסיאָן־געזעלשאַפטען געוואָלט ערריי־כען דורך פּראָפּאַגאַנדא.

און דערפאַר האָט זיך די מיסיאָן פעסט בעזעצט אין ירושלים און אין אַנדערע פלעצער פון ארץ־ישראל שוין פון א לאַנגע צייט. זי האָט דאָ געאַר־בייט צווישען די אראַבער און צווישען די אידען. די אראַבער וואָס זיינען גע־וואָרען קריסטען זיינען כמעט אָהן אויס־נאַהמע ביטערע אַנטיסעמיטען. צוגלייך מיט דעם אַננעהמען דעם נייעם גלויבען האָבען זיי אָנגענומען א ביטערען האָס צו אידען. די מיסיאָן האָט בעוויזען איינצופלאַנצען א גרויסע פיינדשאַפט, א רעליגיעזע שנאה צו דעם פאָלק וואָס האָט ניט געוואָלט אנערקענען דעם מאַן פון נצרת, און ווען אַן אראַבער זאָגט צו אייך אַז ער איז א "נאַסראַני" (קריסט נוצרי) מעגט איהר וויסען אַז ער איז א שונא־ישראל.

אבער דער עיקר ארבייט און דער עיקר צוועק פון דער מיסיאָן אין ארץ־

רום צוטיילט ווערען אויף פאָלגענדען
אופן : פון איין זייט די וואס שטעלט־
פאַר דעם ראדיקאליזם אויף אַלע וועגען,
ראַדיקאליזם געגען טראדיציאָנעלען יו־
דענטום, ראַדיקאַליזם אין פראַגען פון
עקאָנאָמיע. זי פאַרטרעט דעם ועד
הצירים מיט זיין סימפּאטיע צו די לינ־
קע און אויף אביסעל אן אינדירעקטען
וועג זיי אַליין אויך. זי פאַרטרעט אויך
אַ בעדייטענדע צאָהל לעהרער וואס
שטעהען אויפן ראַדיקאלען שטאנד־
פונקט מעהרסטענס אין אידיש־גייסטי־
גע אינטערעסען און אין א גרויסע מאאס
אויך אין פּאָליטיש־עקאָנאָמישע פראַ־
גען. פון דער אנדער זייט קומט די פּרע־
סע וואס פארטרעט די שטאָדטישע בע־
פעלקערונג וועלכע איז אָרטאָדאָקסיש
געשטימט, דעם אלטען ישוב, און די
קאָלאָניסטען. קורץ דעם ליבעראַל־קאָנ־
סערוואַטיווען עלעמענט פון ארץ־ישראל.
דער "דואר היום" פאַרטרעט, מוז מען
צוגעבען נאָך אַ זאך וועלכע איז וויכטיג,
ער פערטרעט דאס וואס מען קען רופען
פרייע פּרעסע אין ארץ־ישראל. ווען ניט
דער "דואר היום" וואָלט קיינער ניט
געקענט זאגען א ווארט אין פּאלעסטינא
געגען די פקידים פון ועד־הצירים. און
די וואס בעלאנגען ניט צו די וואס שטע־
העז נאָהענט פון דער ציוניסטישער קא־
סע אדער צו די לינקע פּארטייען וואל־
טען ניט געהאט וואו צו לאָזען הערען
זייער שטימע. אויף מאָרגען נאכדעם ווי
עס איז געווען געדרוקט אין "דואר
היום" מיין מיינונג איבער דעם צו־
שטאנד אין ארץ־ישראל וועלכע איך
האב איבערגעגעבען צו א פערטרעטער
פון דער צייטונג וואו איך האב געזאגט
פריי וואס איך קלעהר וועגען דאס וואס
איך האָב געזעהן אין לאנד, איז צו מיר
אין האָטעל ארויפגעקומען א איד איינער
פון די שעהנסטע אידען אין ירושלים
און האט מיר געדאנקט. איך האב ניט
פערשטאנען פארוואָס ער דאנקט מיר.
ער האט מיר ערקלעהרט : מיר האבען
דאָ ניט קיין פרייע פּרעסע, עס הערשט
דאָ אַ טעררער, דער וואס זאגט אַ ווארט
געגען די רעדעלפיהרער ווערט בעשמוצט,
בעזידעלט. מען וויל דאָ אלעמען איינ־
שרעקען. איהר האט קיין מורא און
איהר זייט ארויסגעטראָטען מיט'ן אָפע־
נעם אמת. מיר דארפען אייך אלע זיין
דאנקבאר דערפאר. און מיר האפען אז
איהר וועט דאָרטען אין אמעריקא אלעם
דערצעהלען וואס איהר זעהט דא.

ווי איך האב נאכהער אַ קוק געטהאן
ווי דער "הארץ" שרייט "מלשינים !"
"מוסרים" א. ז. וו. אויף יעדען וואס
האט געזאגט זיין מיינונג, אז עס איז
יעצט ניט קיין ריכטיגע צייט צו רופען
די אספת הנבחרים האב איך גוט פער־
שטאנען וואס דער איד האט געמיינט.
עס איז פאר מיר קלאָר געוואָרען אז מען
וויל דאָ דערשטיקען יעדען פרייען וואָרט
פון קריטיק. איינער פון די גרויסע גרימ־
צאָרנס אויפ'ן "דואר היום" ביי די ליט
פון "הארץ" איז דאס וואס דער ער־
שטער האט זיך אָנגענומען פאר די אמע־
ריקאנער ציוניסטען וועלכע דער
"הארץ" אטאקירט ביטער. און אויף
דעם געשריי "מלשינים",, "מוסרים",
ענטפערט דער "דואר היום" מיט קולי־
קולות, מיט שרעקליכע "קעפ" מיט אנ־
גריף־ווערטער אויף וויפיעל די העברע־
אישע שפראך, די אלטע און די נייע בן־
יהודה שפראך קען נאָר פארמאָגען, און
אזוי דונערן די פראזען־קאנאָנען פון
"הארץ" אויף דעם "דואר־היום" און
דער "דואר־היום" ענטפערט מיט א
מורא'דיגע קאָנטר־אָפענסיווע און אמאָל
עפענט די קריעג דער צווייטער און דער
ערשטער בלייבט קיין תשובה ניט שול־
דיג—און די ארץ־ישראל אידען האבענ־
דיג א סך צייט און זייענדיג דאָרשטיג
נאָך אביסעל שארפע דבורים צאָהלען די
פיאסטערס (א פיאסטער איז 4 סענט)
האפען די צייטונגען ביי די "ניוסבאָיס"
(מעהרסטענס מיטעלע מענשען) און
געהען זעהן ווער האט וועמען בעסער
געגעבען.

ראַציאָן און דעם אריינגעהן פון די ענגלענדער אין ארץ־ישראל.

די מיסיאָנערען האָבען זיך געפיהלט געטראָפען דורך דער באַלפור־דעקלאַראַציאָן און זיי האָבען פּראָטעסטירט געגען דעם. א ביסעל שפּעטער האָבען זיי געזוכט צו קריגען ספּעציעלע פּריווילעגיעס אין ארץ־ישראל און האָבען שוין שיער ניט אויסגעפיהרט וואָס זיי האָבען געוואָלט. זייער שטעלונג אין ענגלאַנד געגען דער אידעע פון מאַכען ארץ ישראל פאַר א אידישע היימלאַנד איז געווען אַן אָפענע. זיי האָבען קלאָר און שאַרף זיך ארויסגעזאָגט אַלס געגנער פון א אידישע ארץ־ישראל אין אירגענד וועלכער פאָרם.

און זייט דאַן איז ניטאָ קיין שרייבער וואָס זאָל ניט האָבען ארויסגעטרעטען געגען ציוניזם און זאָל ניט דערמאָנען אַז ירושלים איז א הייליגע שטאָדט און ארץ־ישראל איז א הייליגע לאַנד פאַר'ן קריסטענטום און אַז דאָס איז אַן אורזאַכע פאַרוואָס די באַלפור דעקלאַראַציאָן האָט ניט געדאַרפט געגעבען ווערען און דער סאַן־רעמאָ בעשלוס האָט ניט געדאַרפט אָנגענומען ווערען. אין דעם זעהט זיך דער איינפלוס פון די מיסיאָנערען. די ענגלישע מיסיאָן איז א סאָרט צענטער פאַר די ענגלישע און אַמעריקאַנער דורכפאַהרער, און זי בעאיינפלוסט זיי געגען די אידישע שטרעבונגען אין ארץ־ישראל.

ביי די מיסיאָנערען איז פאַררעכענט אַז א אידישע ארץ־ישראל מיינט דער טריאומף פון דאָס יודענטום געגען דער רעליגיאָן וואָס בעהויפּטעט אַז זי האָט איהר פּלאַץ פאַרנומען. זיי זעהען אין א אידישע מדינה אַן ארגומענט געגען דער בעוואוסטער טעאָרי אַז די אידען זיינען געשטראָפט געוואָרען מיט גלות דערפאַר וואָס זיי האָבען דעם נוצרי ניט אָנערקענט. דורך א אידישער מדינה ווערט אויף אייביג פערשוואונדען דער לעצטער סימן פון א האָפנונג אַז דאָס יודענטום, די עקשנות'דיגע מאַמע, וועט אַמאָל אונטערגעהן און וועט איבערלאָזען איהר פּלאַץ פאַר איהר קריסטליכער טאָכטער־"יורש'טע".

מיינער א פריינד, א לאַיער פון לאָנדאָן, דערצעהלט מיר אַז ער איז געוואָרען ערשטוינט צו געפינען צווישען די ענגלענדער אין ירושלים א גוטע צאָהל געגנער פון אידען. ער איז זיכער אַז די לייט וואָס האָבען גערעדט מיט ביטטערקייט געגען די אידישע פערלאַנגען אין ארץ־ישראל זיינען אין דערהיים קיין אַנטיסעמיטען ניט געווען, און ער ווייס ניט אויב זיי זיינען עס יעצט, נאָר זיי האָבען געקריגען א האַס געגען ציוניזם אין ארץ־ישראל גופא. אָפט הערט מען רעדענדיג מיט דיזען סאָרט מענש די ווערטער: פאַרוואָס קומט עס די אידען ארץ־ישראל?

עס איז ביי מיר קיין ספק ניט אַז אין דיזער שטימונג געגען ציוניזם, אַמווייניגסטענס ביי א טהייל פון די ענגלענדער אין פאַלעסטינאַ, איז פאַראַן די ווירקונג פון די מיסיאָנערען וועלכע וועקען־אויף א רעליגיעזע אָפּאָזיציאָן געגען די אידען אין ארץ־ישראל אין בעצוג צו די אידישע פּלענער פאַר דער צוקונפט. מען פאַרזיכערט מיר פון קוועלען וואָס ווייסען וואָס עס געהט דאָ אין לאַנד, אַז דער איינפלוס פון די מיסיאָנערען האָט זיך געלאָזט פיהלען אין דער אַנטי־אידישער פּאָליטיק וואָס עס האָט געפיהרט די אדמיניסטראַציאָן וואָס איז געווען פאַר הערבערט סעמועל.

א פרוי, וואָס האָט געאַרבייט אין פאַלעסטינאַ פאַר'ן רויטען קרייץ און איז געווען פאַרבונדען מיט מיסיאָן־אַרבייט אין אַנדערע לענדער, ניט אין ארץ־ישראל, האָט גערעדט צו מיר אין א טאָן פון צער און וועהטאָג, אַז די אידישע פּלוטאָקראַטען וועלען געווים אינוועסטען אוצרות אין ארץ־ישראל אום עס צו מאַכען פאַר א אידישע לאַנד. איך האָב איהר געפרעגט: וועמען וועט עס

ישראל איז געוועזן און איז היינט צו שמד'ן אידען, צו "עפענען די אויגען פון די פארבלאנדזשעטע און זיי בריינגען צום ריכטיגען וועג צו פארריכטען דעם פעהלער" וואס זיי האבען געטהאן מיט ניינצעהן הונדערט יאהר צוריק. יעדע אידישע נשמה איז אן אונשעצבארער אוצר ביי דער מיסיאן. אין קיין ארט אויף דער וועלט ברענט ניט אזוי די ליידענשאפטליכע קנאה פון א מיסיאנער ווי אין ירושלים ארום די פלעצער וועלכע די קריסטען האלטען פאר הייליג. און די פלעצער וואס זיינען הייליג ביי קריסטען ציהען זיך איבער דער לייננג און די ברייט פון ירושלים, פון הר־הזיתים, אויף דעם פלאץ וואו מען האט דעם גרינדער פון קריסטענטום געפאנגען, אראב אין דעם גאנצען לאנגען וועג וואו מען האט איהם געפיהרט, וועלכע הייסט מיט דעם נאמען "וויא דאלאראסא", די וועג פון טרויער, ביז דעם פלאץ וואו ער זאל האבען געווארען בעגראבען.

אין די מיסיאנערישע ביכער פארנעהמט דער וואונש און האפנונג צו פערוואנדלען די אידען פון ירושלים אין קריסטען, א וויכטיגען פלאץ. עס ווערט דארטען גערעדט מיט פייער וועגען די נויטיגקייט צו בריינגען אידען אונטער די פליגלען פון קריסטענטהום, און א סך איז געטהאן געווארען אום צו ערפילען דיזען וואונש. צו דיזען צוועק זיינען געעפענט געווארען פו: דער מיסיאן טשאריטי־הייזער, סקולס, האספיטעלער אום צו פאנגען דורך דיזע מיטלען אזוי פיעל אידישע נשמות וויפיעל מען וועט קענען. דער גרויסער דלות אין ארץ־ישראל, איבערהויפט אין ירושלים, האט צוגעהאלפען די מיסיאנערען אין זייער ארבייט, און דער מיסיאן־קאפיטעל אין דער געשיכטע פון אידישען ישוב פאר די לעצטע פאאר דורות בריינגט וועהטאג צו דער הארץ פון יעדען וואס שטעלט זיך דארויף אב. דר. פראנקעל, וועלכער האט בעזוכט ארץ־ישראל מיט זעכציג יאהר צוריק, בריינגט א צעטעל פון אידישע פאמיליען אין ירושלים וועלכע האבען אין זיין צייט געשיקט זייער קינדער אין די מיסיאן סקולס און מאנכע פון די עלטערן זיינען געוועזן פון בעקאנטע ארטאדאקסישע פאמיליען אין שטאדט.

וואס עס זאל ניט זיין די אורזאכע פון דער דאזיגער טרויעריגער ערשיינונג — איין זאך איז זיכער אז די ירושלים'ער אידען האבען ניט געפיהרט דעם קאמפף געגען די מיסיאנערען מיט דעם ענטשלוס און גבורה, מיט וועלכען מען האט איהם בעדארפט פיהרען. און נאך דא יעצט, מיט עטליכע מאנאטען בעפאר איך בין געקומען אין ארץ־ישראל איז א ירושלים'ער צייטונג ארויסגעגאנגען מיט א פאדערונג אז קיינע עלטערען זאלען ניט שיקען קיין קינדער אין די מיסיאנירעשע סקולס. און די וואס וועלען ניט וועלען זייערע קינדער אבנעהמען פון די מיסיאן־סקולס זאל מען באיקאטירען אין דער אידישער געזעלשאפט, מען זאל מיט זיי קיין מגע ומשא ניט האבן און מען זאל זיי ניט בעגראבען בקבר ישראל. דער רעדאקטאר פון דער צייטונג (דואר היום) איז אריינגעזעצט געווארען אין פריזאן. דאס איז געוועזן אונטער דער אדמיניסטראציאן וואס האט אזוי געפיהרט די פאליטיק אין ארץ־ישראל ביז זי האט געבראכט צו דעם פאגראם אין ירושלים, אין פסח תר"פ.

אז די לאגע אין ירושלים אין בעצוג צו מיסיאן־סקולס זאל זיין אזעלכע אז מען זאל נאך דארפען אזוי שטארק אויפפאדערען אז מען זאל קיין קינדער אהין ניט שיקען — איז א זאך וואס מאכט בלוטען א אידישע הארץ.

מיר קומען אבער צו דעם פונקט וועגען די טהעטיגקייט און האלטונג פון די מיסיאנערען זייט די באלפור דעקלא־

.68

א נאציאָנאלע וועלט-שוהל

אן ענגלענדער דערצעהלט מיר, אז די פרי־מייסאָנס זאמלען א גרויסען פאָנד אום צו אויפבויען א בית־המקדש לויט דעם מאָדעל פון לעצטען בית־המקדש פון הורדס אין ירושלים. די פריימוירער ווילען אומקעהרען די בליקען פון דער ציוויליזירטער וועלט צוריק אויף דער הייליגער שטאָדט און זיי דענקען, אז קיין זאך קען ניט אזוי אפעלירען צו דער פאנטאזי פון דער מענשהייט ווי די אויפשטעלונג פון א געביידע וואס זאל דערמאָנען אין דעם הייליגסטען צענטר וואס איז אמאָל געוועזן אויף דער וועלט. דער ענגלענדער וואס האט עס מיר נעזאָגט, אליין א פרי־מייסאָן, איז בעגייסטערט פאר דער אידעע, ער האָט אליין, זאגט ער, שוין בייגעטראָגען פאר דעם בית־המקדש פאָנד.

א וואונדערליכע פאנטאזי פאר גוים !

ירושלים הערט ניט אויף צו זיין דער צענטר פאר אלע זוכענדע גייסטער, פאר אלע וואס זיינען דורשטיג נאָך עטוואס העכערס און ערהאבענעס. אויפצובויען אזא הויז וואס זאל דערמאָנען די הייליגע געביידע און דאָרטען קומען און זיך אבגעבען צו מחשבות פון גרויסען אלטערטום, זיך אריינלעבען צוריק אין לאנג־פערגאנגענע צייטען; פערהייליגט פון רעליגיעזע קדושה—דאס איז א זאך וואס פאסט־זיך־צו צו דער השגה פון יענעם האלב־מיסטישען אָרדער פון פריימוירער אין וועלכען רעליגיעזע מאָטיווען, ווערטער און נעמען שפּילען א גרויסע ראָלע.

פאר אידען, נאטירליך, האט די זאך א גאנץ אנדער פנים. ביי אידען קומט די זאך אויס א לעסטערונג נעגען קדישה, א פראָפאנירונג פון הייליגקייט, אבער דער פלאן קומט ניט פון אידען און די קריסטען וואס האבען עס אויסגעקלעהרט קימערן זיך ניט וועגען אידישע געפיהלען אין דיזער זאך.

די אידען האבען אָבער זייער אייגענעם חלום, א חלום וואס איז געבארען געווארען אין דעם גרויסען מאָמענט פון סאן־רעמאָ און פון הערבערט סעמועל, אין דער צייט ווען עס שיינט, אז די גאנצע קרעפטען פון דער אידישער נאציאָן האָבען זיך אויפגעכאפט, איז געקומען א אידישער וואונש וואס איז מיט אמאָל אויפגעוועקט געווארען אין פיעל אידישע הערצער :

שאדען און פארוואס איז זי זיך מצער דערפון? זי האט מיר געענטפערט: אבער די אידען וועלען זוכען צו האבען די אויבערהאנד און וועלען ניט רעספעקטירען די היילינגטהימער פון אנדערע רעליגיאנען. איך האב גאר ניט צו די אידען — האט זי צוגעלייגט — אבער קיינער דארף ניט פערגעסען אז פאלעסטינא, און דער עיקר ירושלים, איז דאס היילינגטהום פון קריסטען.

און עס זיינען פאראן גענוג קריסטליכע שווערמער פאר פאלעסטינא אין ענגלאנד, וועלכע זיינען ניט קיין מיסיאנערען, זיינען זאגאר גרויסע אידענפריינד און אפילו פריינד פון ציוניזם. אבער דער גאנצער ענין פון ארץ־ישראל איז ביי זיי אזוי אויסגעמישט מיט'ן קריסטענטום, אז זיי קענען קיין איין רגע ניט אבטיילען איין זאך פון דער צווייטער.

איך האב בעגעגענט אין ירושלים אן ענגלישע אריסטאקראטקע פון גרויסען יחוס. זי איז שוין דעם פיערטען מאל אין ארץ־ישראל, וויים גוט די וויכטיגסטע פאסירונגען אין דער געשיכטע פון ציוניזם. זי טענה'ט אז זי איז אליין א ציוניסטקע און אורטהיילענדיג לויט דער ווארימער אינטערעסע וואס זי האט גענומען אין אלע ציוניסטישע זאכען — זי האט כסדר פארקעהרט מיט אידען — איז זי געווים א ציוניסטין און אידענפריינדין. איינמאל, ווען מיר האבען דיסקוטירט געוויסע פראגען אין בעצוג צו דער צוקונפט פון ארץ־ישראל, גיט זי צו מיר פלוצלונג א זאג: אבער די גאנצע זאך וועט דאך בלויז דויערען זיבען יאהר! און ווען איך האב געפרעגט וואס זי מיינט, האט זי מיר געענטפערט: די זאך איז קלאר. דריי און א האלב יאהר וועט זיין שטארק דער איינפלוס פון דעם אנטי־קריסט, אבער נאכהער וועט עס זיך אנפאנגען בעסערען, ביז אם ענדע פון זיבען יאהר וועט קומען ער אליין, און דאן וועלען איהם שוין די אידען אויך אנערקענען און די ערלייזונג וועט זיין א פאלשטענדיגע. דאס קריסטענטום וועט טריאומפירען!

אט איז א וואונדערליכע ערשיינונג: פון איין זייט האט די ענגלישע פרומקייט און ליעבשאפט צו דער ביבעל און צו ארץ־ישראל געהאלפען אז מיר זאלען קריגען פאליטיש דאס וואס מיר האבען געקראגען, און פון דער אנדער זייט גיט אונז דיזעלבע ענגלישע פרומקייט דאס מיסיאנערענטום מיט זיין שעדליכען איינפלוס אויף דעם געזעלשאפטליכען און פאליטישען לעבען פון ארץ־ישראל.

טער האט מען געהערט, אז מען דיסקוטירט שוין זאָגאר דעם פּלאַץ וואו אזא שוהל זאל שטעהען, מען האט דערצעהלט, אז אייניגע פּראָמינענצען פון ירושלים דארונטער אוסישקין, דענקען, אז דער פּלאַץ פון אזא שוהל דארף זיין אויף א הויכען בארג. בעסער ווי אומעדום איז אויפ׳ן הר־הזיתים, דארטען זאל עס שטעהען די פּראכטפּאָלע אידישע נאַציאָנאַל־געביידע, וואס זאל פארדונקלען מיט איהר שעהנהייט דאס וואס אנדערע האבען אָנגעבויט אין ירושלים. דער פּלאַץ פון דער שוהל זאל זיין א הערשענדער. די וועלט־שוהל זאל ארונטערקוקען אויף דער הייליגער שטאָדט און זאל איינפלאנצען רעספּעקט מיט איהר פּאָזיציאָן אויף הויך פון הר־הזיתים.

עס איז אָבער פאראן זאָגט מען, אן אנדער מיינונג אין בעצוג צו דעם פּלאַץ פון דער שוהל. פיעלע דיינקען, אז דער איינציגער לאָגישער פּלאַץ איז נעבען דעם כותל מערבי, מאנכע געהען נאך ווייטער און ווילען אז דער כותל זאל אריין אין דער שוהל אלס די מזרח־וואנד פון דער שוהל. ווי ערהאבען איז די אידעע, אז איינע פון די וואנד פון דער אידישער נאַציאָנאַלע שוהל זאל זיין אזעלכע וואס איז געבויט געווארען טויזענדער יאָהרען צוריק אין דער צייט ווען אידען האבען זייער מלוכה געהאט, א וואנד אויף וועלכער דער בית־המקדש האט זיך אָנגעשפּארט.

אָבער דער פּלאַץ נעבען כותל־מערבי איז ניט לײדיג, עס איז פארבויט מיט פינסטערע הייזער־חורבות פון די מוגראבישע אראביער און אום אז מען זאל די שוהל קענען שטעלען דארף מען די הייזער אראָבווארפען. מען זאגט אז הערבערט סעמועל גלויבט, אז מען קען פּועל׳ן, אז די אראבער זאלען פארקויפען זייערע הייזער אדער אויסטוישען זיי אויף הייזער וואס מען וועט זיי געבען אין אן אנדער פּלאַץ פון שטאָדט און דאן וואלט מען געקענט די שוהל אויפבויען און ארום איהר מאכען אלעען פון בויטער ווי עס דארף זיין נעבען אזא געביידע וועלכע מען וועט אויפבויען. דער ערשטער פּלאן איז א לייכטערער, דער צווייטער איז אָבער נעהענטער צו דעם טראדיציאָנעלען גייסט. ווען איך וואָלט דארפען וואוטען אויף דער פּראגע וואָלט איך געוואוט, אז די וועלט־שוהל זאל שטעהען ניט אויפ׳ן הר־הזיתים נאָר נעבען כותל מערבי.

אָבער ניט אזוי שנעל וועט דער וואונש פערוואנדעלט ווערען אין א ווירקליכקייט. אין דער צייט ווען מען דארף אזוי פיעל מיליאָנען צו אויפבויען דאס לאנד און ברייננגען אידען קיין ארץ־ישראל וועט מען ניט קענען געפינען א מיליאָן אדער צוויי מיליאָן דאָלאר פיר א וועלט־שוהל. און פינף קאָלאָניען אין ארץ ישראל זיינען יעצט דרינגענדער ווי אפילו א נאַציאָנאַלע שוהל.

אָבער שעהן איז דיזער רעיון און ערהאבען איז דיזער חלום. זאל צוקימען א נייער שעהנער טרוים אין בעצוג צו ארץ ישראל. איז דען ניט אלעס אין בעצוג צו ארץ ישראל געבויט אויף ערהאבענע טרוימען, שעהנע ווינשע? און זיינען דען ניט דיעזע טרוימען און ווינשע די אורזאכע פאר די מעשים וואס זיינען שוין געטהאן געווארען און וועלען געטהאן ווערען אין ארץ ישראל?

און דער טרוים פון א פּרעכטיגע פּאַלאַץ־שוהל וואס זאל דיענען אלס א נאַציאָנאַלע הייליגטהום איז אזוי שעהן ווי אירגענד וועלכער טרוים אין פערבינדונג מיט ציון און ער וועט פריהער־שפּעטער מקוים ווערען.

צו בויען אין ירושלים די גרעסטע און רייכסטע שוהל אין דער וועלט.

די שוהל איז דער סימבאָל פון אידישען רעליגיעזען און נאַציאָנאַלען לעבען, עס איז דער צייכען פון אידישע אחדות, עס איז דער לעבענס־נערוו פון דער אידישער אומה זייט צוויי טויזענד יאהר, זאל אין ירושלים אויסגעבויט ווערען א שוהל־פּאַלאַץ וואס זאל מיט זיין שעהנהייט און גלאַנץ איבעריאָגען אַלעס וואס אידען האבען געבויט אלס שוהלען אין אירגענד וועלכע גלות־לאנד, און זאל עס דיענען אלס גייסטיגער צענטער פאר דער גאנצער אידישער אומה פון איין ברעג וועלט ביז דער אנדערער. קורץ: זאל עס זיין די נ א צ י א נ א ל ש ו ה ל פ ו ן ד ע ם ג א נ צ ע ן א י ד י ש ע ן פ א ל ק, דאס גרעסטע הייליגע הויז פון דער אידישער נאַציאָן, הייליגער ווי אלע אנדערע שוהלען דערפאר, ווייל עס וועט שטעהען אין ירושלים. שטעהענדיג אין ירושלים וועט די שוהל אין דערזעלבער צייט זיין די שוהל פון אלע אידען, וואו זיי זאָלען ניט וואהנען און וואו זיי זאָלען זיך ניט געפינען.

ביי וועמען אייגענטליך איז דער רעיון פון א וועלט־שוהל געבאָרען געוואָרען איז שווער צו זאגען. ווי אלע וויכטיגע איינפעלע וואס קומען אין דער ריכטיגער צייט איז דער רעיון פון דער אלוועלטליכע שוהל אין ירושלים געבאָרען געוואָרען אין פיעלע מוחות מיט איין מאָל. ארומגעהענדיג ארום ירושלים און בעטראַכטענדיג די ריעזיגע פּאַלאַצען־מאָנאַסטירען, האספּיסעס און קירכען, שטעהענדיג נעבען דער וואונדערליכער געביידע, וואס דער דייטשער קייזער ווילהעלם האט אויפגעבויט נעבען דער פעסטונג־וואנד, זאגט צו מיר מיין פריינד אסף הלוי, דער ירושלים דיכטער. מיט א שטימע פול מיט אויפרעגונג און טיעפען צער: אלע פלייסען זיך, אלע טהוען אַלעס וואס זיי קענען אום זיך ארויסצוצייגען מיט זייערע געביידען וואס זיינען געווידמעט פיר רעליגיעזע צוועקען, און מיר, וואס ירושלים איז אונזערע, האבען דא ניט קיין איין שעהנע אידישע גאָטעס־הויז. מיר האבען אונזערע עטליכע שוהלען, וועלכע קענען זיך אויף קיין פאַל ניט מעסטען מיט דאָס וואָס אַנדערע פארמאָגען דאָ. אידען האבען געדארפט אויסבויען אין ירושלים די שעהנסטע שוהל וואס א נאַציאָן קען אויפבויען און זאל די וועלט וואס קוקט אויף ירושלים וויסען אונזער שטאָלץ.

אין עטליכע טאָג ארום האב איך געהערט דעמזעלבען וואונש ארויסגעזאגט פון עטליכע אנדערע מענשען. אלע האָבען געזעהן דארין א גרויסע נאַציאָנאַלע אויפגאבע: וואו דען זאל זיין די גרעסטע און די שעהנסטע שוהל אין דער וועלט, אויב ניט אין ירושלים? די "חורבה" עס הייסט די שוהל פון ר' יהודה החסיד איז צו קליין, צו מיטעלאַלטערליך און צו גלות'דיג אין אויסזעהן אום צו קענען זיין פאררעכענ'ט אלס די נאַציאָנאַלע שוהל־פּאַלאַץ פאר אידען אין אָרץ ישראל.

איין מאָל ווען איך בין געקומען אין מיין האָטעל האב איך געפונען א מאן ער איז געקומען ספּעציעל פון אלעקסאנדריען אום צו אויפוועקען דעם עולם וועגען די נויטיגקייט פון אזא שוהל. ער האט זיין פּלאן פאָרגעשלאָגען פאר הערבערט סעמועל, וועלכער האט איהם געדאנקט און איז זעהר בעגייסטערט פון דעם פּלאן. דער איד איז געווען גליקליך און אין זיין פאנטאזיע האט ער שוין געזעהן ווי די גרויסע וועלט־שוהל שטעהט אויף איהר פּלאַץ און ווער עס קומט אין ירושלים וואונדערט זיך אויף איהר שעהנקייט.

די אידעע פון דער וועלט־שוהל האט זיך פערשפרייט פון טאָג צו טאָג מעהר און מעהר און אין א פּאָאָר וואכען שפּע־

ליזירטע לאנד ווי ארץ ישראל "סאָב־סטיטוטס" איז א חרפּה, און דאס האָט מיר וועה געטהאָן פון ריין פּאַטריאָטי־שען שטאנדפּונקט.

נאָר נאָך א גרויסען עגמת נפש פיהלט מען ווען מען קומט אין די קאָלאָניען, די גליקליכע אידישע פּונקטען אין ארץ ישראל. דאָרטען איז אויך אמת'ע מילך נים שטארק בנמצא, און דאס ביסעל וואס מען קריגט, קומט מעהרסטענס פון אראבער, וועלכע ברײנגען עס אין קאָלניע צו פערקויפען. דער אידישער קאָלאָניסט קויפט סיי־ווי־סיי פון דעם אראבער די זאכען וועלכע קאָלאָניסטען דארפען אליין האָבען, דער ענין פון גערטנערײ איז זעהר וועניג ענטוויקעלט אין די אידישע ישובים.

וואס איז די אורזאכע וואס אין דער לאנד וואו מילך איז געפלאָסען, איז דאָ אזוי וועניג מילך? ערשטענס זיינען די ארץ ישראל קיה ניט פון דעם גוטען סאָרט און עס לוינט ניט צו שאפען א מילך אינדוסטרי פון דיזען סאָרט בהמות. דערצו דארף מען האָבען גוטע קיה, וועלכע מען דארף אימפּאָרטירען. דאס איז אן אונטערנעהמונג וואס דארף האָבען א סך געלד. וועלכער קאָלאָניסט קען זיך דערמיט אָבגעבען, ווען מילך איז ניט איינע פון די קוועלען אין זיין פּרנסה?

און די גוטע קוה דארף אַ גוטע פּאשע. וואָס עס איז נויטיג אין ארץ ישראל פאר פיה־צוכט, איז צו זייען אלפאלפא, און דאָס איז שוין ווייטער אן אונ־טערנעהמונג, וואס דארף געמאכט ווערען אויף א גרויסען מאַסשטאב. און עס זיינען נאָך ביז יעצט ניט געווען קיין בעלנים עס צו מאכען.

און עס איז אַ וואונדער, אז פון אלע מענשען וואָס קומען אין ארץ ישראל מיט ביזנעס פּלענער און מיט פּלענער פון פאבריקען און פערשיעדענע אונ־טערנעהמונגען, פאלט קיינעם ניט איין צו נעהמען זיך צו אזאַ נויטיגע, פּשוט'ע און קלאָרע אונטערנעהמונג, ווי מילך־אינדוסטריע.

דער ענטפער דאָרויף שיינט צו זיין די נייגונג פון אידען צו זוכען אוואו צו מאכען "אריסטאָקראַטישע" געשעפ־טען. און ניט־אריסטאָקראַטישען עסק איז גוט פאָר אן אָרימאָן, וואָס האט קיין ברירה. אזוי ווי אָבער צו אזאַ גע־שעפט ווי די מילך־ אינדוסטריע קען מען זיך דאָך אהן געלד ניט נעהמען, און אזוי ווי די וואָס האָבען געלד, זו־כען עטוואס "העכערס", פאלט עס קיי־נעם ניט איין צו שיינקען אויפמערק־זאמקייט צו דער מילך־לאגע אין ארץ ישראל. אַ איד וואָס קומט מיט געלד אין ארץ ישראל, וויל אָדער ווערען אן עקספּאָרטער אָדער אן אימפּאָרטער, אָדער אַ פאַבריקאנט, אָבער ניט אַ "מילכיגער", אפילו אין א גרויסען מאַסשטאב.

איך בין ניט קיין עקספּערט אין דער קיה און מילך פראגע, און דער צוועק פון מיין רייזע איז ניט אויסצוזוכען קיין געשעפטען פאָר אחינו בני ישראל אין ארץ ישראל, אָבער נאָך מיין פּשוט'ען שכל און וואָס ריכטיגער איז, לויט דעם שכל פון לייט וואָס פערשטעהען מעהר פון מיר אין דיעזע ענינים, וואלט גע־ווען אַ גלייכע זאך, ווען עס זאל גע־גרינדעט ווערען א קאָמפּאַני פון אַ פער־טעל מיליאָן דאָלאר אום צו מאכען עט־ליכע מילך־סטיישאָנס אין ארץ ישראל, וואו עס זאלען זיין די בעסטע קיה וואָס מען קען ברײנגען קיין ארץ ישראל. די מילך זאל פון דאָרטען צוגעשטעלט ווע־רען דורך מאָטאָר־טראָקס (אין ארץ ישראל וועט דער מאָטאָר־טראָק פאר־נעהמען א גרויסען פּלאַץ אין דער צו־קונפט). און דאָרטען אין יענע סטיי־שאָנס זאל אויך געמאכט ווערען פּוטער. עס איז איבעריג צו זאָגען, אז אלעס דארף געמאכט ווערען לויט די לעצטע מעטאָדען פון ריינליכקייט און לויט די

.69

אלעס – אויסער חלב ודבש

און ער האט אונז געבראכט צו דיזען פלאטץ און ער האט אונז געגעבען ריזע לאנד, א לאנד וואס פליסט מיט מילך און האניג". אזוי ווערט געזאגט, ווי אלע ווייסען, אין חומש. אבער דאס איז אלץ געווען אמאל אין די גליקליכע צייטען, היינט איז אין ארץ ישראל פאראן ווייניג ביהנען האניג און נאך ווענינער מילך. ניט נאר האט ארץ ישראל געהאט ביהנען האניג אמאל, נאר עס איז געווען זעהר פיעל האניג פון פייגען און טייטלען, ווען די לאנד איז געווען פערפלאנצט. איינער פון די תנאים דערצעהלט אז שוין נאך'ן חורבן פלעגען די פים איינזינקען אין האניג געהענדיג ארום לוד. אבער די האניג־פראגע אינטערעסירט מיר ניט אזוי ווי די מילך־פראגע. מילך, קוה־מילך איז אין ארץ ישראל כמעט א זעלטענהייט.

די אראבער האבען זעהר ווענינ קיה. אויב זיי האבען עס יא, בענוצען זיי די קיה צום אקערען און בעטראכטען עס ניט הויפטזעכליך אלס א קוועלע פון פרנסה פיר דאס הויזגעזינד דורך די מילך וואס עס ברייננט. דער אראבער האט בלויז שאף־מילך און דערפון ווערט געמאכט די קעז און פוטער וואס מען נוצט אין ארץ ישראל. קיין וואונדער אלזא וואס אין ירושלים, למשל, קאסט א גלאז מילך פערהעלטניסמעסיג טייערער ווי אין ניו יארק, טראץ דעם וואס דער אמעריקאנער מילך טראסט איז אזוי ווייט פון יושר. דערפאר אבער איז זיכער אז די מילך פון ירושלים איז ערגער ווי די מילך פון ניו יארק. און ניט איינמאל האב איך געהערט מוטערס קלאגענדיג אויף דעם מילך־צושטאנד אין ירושלים. די וואס האבען קליינע קינדער פיהלען דעם מילך־חסרון אם ערגסטען.

די מילך פאר ירושלים קומט פון די ארומיגע אראבער און עס ווע־ט צוגעשטעלט אין שטאדט אויף א זעהר פרימיטיוועז אופן: די מילך־דילערס פאהרען אראב פון שטאדט אויף זייערע אייזלען אויף וועלכע עס זיינען אנגעהאנגען צוויי קענדלעך פון בלעך, זיי נעהמען די ציגען־מילך פון די אראבער און ברייננען עס אין שטאדט אריין. דער פרייז פון פוטער איז זעהר א הויכער און ריכטיגע פוטער איז זעהר ווענינ דא. דער איינענטהימער פון א גרויסען האטעל מאכט מיר קלאהר אז די פוטער וואס מען גיט צום טיש איז מאנדעל־פוטער. אז מען זאל עסען אין אזא קליינע און נאך ניט אינדוסטריא־

70.

פרעהליכקייט אין א"י

ארץ ישראל איז דער פרעהליכסטער פלאץ אויף דער וועלט פאר א אידען צו וואהנען, אויב ער האט פרנסה, און ירושלים איז דער פרעהליכסטער פלאץ פאר א אידען אין גאנץ ארץ ישראל.

ארץ ישראל אידען פיהלען זיך קודם כל אז זיי זיינען דער צענטער — און זיי זיינען עס טאקע — פון דער אידישער נאציאן; זיי שטעהען אויף דער ביהנע אויף וועלכער עס זיינען געריכטעט די אויגען פון די אידען פון גאנצען ערד־קוגעל. ווען איהר שטעהט אויף א ביהנע און אלע קוקען אויף אייך, קען אייך או־מעדיג ניט זיין. עס איז אמת, אז ווען איהר זאלט דארפען טהאן אייער טאג־טעגליכע בעשעפטיגונג אויף א ביהנע אונטער די בליקען פון א וועלט מענשען, וואלט עס אייך געמאכט אמאל א ביסעל נערוועז און עס וואלט אייך אמאל גע־שטערט אין דער ארבייט אויך, און אפשר וואלט איהר נאך אמאל געהאנ־דעלט ניט גאנץ נאטירליך, האבענדיג אין זינען דעם איינדרוק וואס אייער טהאט מאכט אויפ'ן פובליקום, אבער לאנגווייליג וואלט אייך ניט געווען. א סך זאכען ווערען געטאן אין ארץ ישראל, האבענדיג אין זינען צו מאכען א רושם אויף דעם "פובליקום" פון גלות, וואס האלט די אויגען אויף פאלעסטינא, או־מעדיג אבער איז דארטען ניט.

אויסערדעם לאזט מען ארץ ישראל חלילה ניט פערשלאפען ווערען אין שטילקייט און אבגעלעגענהייט. עס איז ניטא די וואך וואס עס זאלען אהין ניט קומען עטליכע גדולים. אין איינעם פון די האטעלען האב איך געבלעטערט דעם בוך פון די בעזוכער און האב דארטען געפונען אידישע מפורסמים פון בוענאס איירעס ביז טאבאלסק, און פון קעיפ טאון ביז סאן פראנציסקא. און יעדער פון די געסט, נאטירליך, דרשנ'ט אבי־סעל, זאגט, פארוואונדערט זיך אדער קריטיקירט און מאכט פרעהליך. ארץ ישראל — די אידישע ארץ ישראל אין אן אויסשטעלונג וואו די בעזוכער בייטען זיך, דער אריין און דער ארויס.

פאר דער מלחמה — דערצעהלט מען מיר, פלעגען אהין קומען הונדערטער אידען פון רוסלאנד און פון אנדערע ער־טער אויף יום־טוב, אמת'ע עולי־רגלים. דאס איז געווים א זעלטען שעהנע ערשיינונג. עס האט געדארפט ווערען

לעצטע טעכנישע איינפיהרונגען פון אמעריקא און אנדערע לענדער.

אויף מאנכע זאכען דארף מען ערשט שאפען א מארקעט אין ארץ ישראל, און דער מארקעט פאר מילך און פוטער איז שוין דא און וועט ווערען אלע מאל גרע־סער מיט דעם וואוקס פון דער בעפעל־קערונג.

אזא אונטערנעהמונג איז ענג פער־בונדען מיט קלאניזאציאן און איז אין א ברייטערען זין א טהייל דערפון. דאס איז נאך מיין מיינונג איינע פון די ער־שטע זאכען וואס עס דארף געשאפען ווערען אין ארץ ישראל.

אבער ווי געזאגט, איז ניט דער צוועק פון מיינע ארץ ישראל ארטיקלען צו פארשלאגען דיזע אדער יענע ביזנעס פאר די אידען פון אמעריקא. איך בין א דורכרייזענדער וואס זוך צו געבען אלגעמיינע איינדריקע, וועלכע איך נעהם אויף אין מיין ארומגעהן און ארומפאהרען פון ארט צו ארט און איך זאג, אז דער גרעסטער וואונדער פאר א מענשען, וואס קומט אין ארץ ישראל, איז צו געפינען, אז מען עסט דא צורי־בענע מאנדלען אנשטאט פוטער, און אז אלעס איז פאראן אין ארץ ישראל, אוי־סער דאס, מיט וועלכעס דאס לאנד איז געבענשט געווארען.

ליידער האבען נאך די אידען אין דיזער הינזיכט קיינע ענדערונג ניט געבראכט אין לאנד, עס איז אבער זי־כער, אז ארץ ישראל וועט אין דער צו־קונפט זיין צוריק א מילכיגע לאנד ווי די אלטע צייטען, ווען ישעיה האט גע־זאגט אז: "דערפון וואס עס וועט זיין זעהר פיעל מילך, וועט ער עסען פוטער, ווייל פוטער און האניג וועט עסען יע־דער וואס בלייבט אין לאנד".

אבער אזוי ווי אלע זאכען אין ארץ ישראל, וועט אויך די מילך פראגע ניט געלייזט ווערען ווי נאר דורך ארבייט, ארבייט אויף'ן ארט און דארט וואו עס איז נאך פאראן אזוי פיעל אויפצוטהאן.

מיטען. דער רעדנער האט ניט קיין כח געהאט צו רעדען דריי שעה נאך אנאנד, און עס איז איהם ניט צו פערדיינקען דערפאר, און דער עולם האט געווארט ביז'ן סוף. דער לעקטשור איז געווען א טיעפער פלפול איבער טשערניכאווסקי, אין וועלכען דער רעדנער האט צונומען אויף שטיקלעך מיט א זעהר דינע אנאליזע טשערניכאווסקי'ס "געקאכטע קרעפלעך" ("לביבות מבושלות"). איך בין געווען צופריעדען צו זעהן אז שארפע קעפ און פלפול'דיגע מוחות האט זיך נאך ניט געענדיגט ביים פאלק ישראל, מעהר ניט, מען האט אויסגעביטען די הויות דאביי ורבא אויף טשערניכאווסקי'ס "לביבות".... דער לעקטשורער, א נאר וואס אריבערגעקומענער יונגער מאן פון רוסלאנד, האט גערעדט אזא וואונדערליכע פליסיגע העברעאיש. אז אפילו די ארץ־ישראל'דיגע האבען איהם מקנא געווען.

אין ירושלים זיינען פאראן פיעלע הייזער ארום וועלכע עס קאנצענטרירען זיך די אינטעליגענץ. דאס זיינען די הייזער פון דוד יעלין, א בעקאנטע פיגור אין דעם ירושלים'דיגען אידישען לעבען; אויף דעם פעלד פון ערציעהונג, געלעהרזאמקייט און כלל־טהועריי, זייענדיג אויך דער ראש פון ועד העיר; דר. קלויזנער, בעקאנטער שריפטשטעלער און רעדאקטאר פון וויכטיגסטען העברעאישען צייטשריפט "השלוח". דער צענטער פון א גאנצען דור העברעאישע שריפטשטעלען. א וויכטיגער געזעלשאפטליכער צענטער אין ירושלים איז אוסישקין'ס הויז. מיר איז לײדער ניט אויסגעקומען צו זיין דארטען. אוסישקינען קומט קרעדיט פאר זיין שווערמערי פיר ירושלים. ער האט שטענדיג געגלויבט, אז ירושלים און ניט יפו דארף זיין דער צענטער פון אלע אידישע ארבייטען אין ארץ ישראל, און ער איז אין דעם פאלשטענדיג גערעכט געווען.

און ווען איך רעד וועגען די פרעהליכקייט פון ארץ־ישראל, וויל איך זאגען א ווארט וועגען א וואונדערליכע ערשיינונג וואס איך זעה אין אונזער לאנד: **די אידען פון ארץ ישראל זיינען די קליגסטע פון אלע אידען אויף דער גאנצער וועלט**, אבוואהל מיר זיינען אומעדום און שטענדיג געווען אן עם חכם ונבון. איך האב געזעהן אין ארץ ישראל הונדערטער און הונדערטער אידען און האב קיין נארישען מענשען צווישען זיי ניט אנגעטראפען. איך בין פאלשטענדיג זיכער אז אין וואס אנבעלאנגט צו שכל, יאגען איבער די זיבעציג טויזענד אידען אירגענד וועלכע עהנליכע צאהל מענשען אויף אירגענד וועלכען פלאץ אויף דער וועלט.

זאל עס זיין ווייל "אוירא דארץ ישראל מחכים" אדער זאל עס זיין צוליעב אירגענד וועלכע אנדערע אורזאכע, די זאך איז קלאהר: די ארץ ישראל'דיגע אידען שטעלען מיט זיך פאר די אינטערעסאנטעסטע אידישע געזעלשאפט אויף דער וועלט.

איינגעפיהרט אז יעדער איד, וואָס האָט נאָר די מעגליכקייט, זאָל זיך אונטערכאַפּען קיין ארץ ישראל. מיר דאכט זיך, ווי קען א איד רוהען אז ער האָט נאָך ניט געזעהן ארץ־ישראל. עס איז זיכער אז די צאָהל פון בעזוכער וועט ווערען גרעסער און גרעסער. דאָס פיהרט מיר אָבער אראָפּ פון מיין ענין. וואָס איך האָב געוואָלט זאָגען איז אז די געסט־בעזוכער פון ארץ ישראל גיעבען צו א גרויסע פרעהליכקייט אין לאַנד. די ארץ ישראל אידען זיינען יחסנים, זיי דארפען ניט געהען הערען אָדער זעהען בעריהמטהייטען — מען קומט צו זיי.

ארץ ישראל האָט אָבער אליין אויך אייגענע אינטערעסאנטע פערזענליכקייטען. ווען איהר געהט ארוים אין ירושלים אין דער פריה, בייטאָג אָדער פאַרנאַכט, שטויסט איהר זיך אָן וועניגסטענס אויף א האלב טוץ אידען, וועמענס נעמען עס זיינען בעוואוסט אין אלע ווינקעלעך פון דער ערד־קוגעל וואו אידען וואויהנען. אָבער דאָס רעדט זיך ניט נאָר פון ירושלים, עס רעדט זיך פון גאַנץ ארץ ישראל. עס זיינען פאַראַן מפורסמים אין יפו אויך און אין אנדערע ערטער, און די לאנד איז קליין. מען פאָהרט ארום פון פּלאַץ צו פלאַץ, און די בעקאַנטע פערזענליכקייטען זיינען אמאָל דאָ און אמאָל דאָרטען, און מען בעגעגענט זיך מיט זיי אָפט.

די זיבעציג טויזענד אידען פון ארץ ישראל פערמאָגען אינטעלעקטועלע קרעפטען מיט וועלכע א פאָלק פון א פּאָר מיליאָן וואָלט, דאכט זיך, געקאָנט בענוגענען זיך. עס קען זיין אז פאר דער גרויסער אויפגאַבע פון בנין־הארץ איז עס קיין מעלה ניט. מען דאַרף אין ארץ ישראל פּראָסטע מענשען, וואָס בויען, וואָס טהוען, מען דאַרף פאַרמער, ארבייטער, מען דאַרף דאָס וואָס מען רופט א מאסע אָדער המון, אָהן וועלכעס א פאָלק קען ניט עקזיסטירען אין ארץ ישראל, און קיין המון איז ניטאָ. אלע זיינען דאָרטען פון די העכערע שיכטען, א סאָרט ממלכת כהנים, און דאָס האָט געבראַכט דערצו אז מען זאָל זיך דאָ בעקלאָגען אז די רוחניות איז דאָ צו גרויס און אז ארץ ישראל מיט איהרע פיעלע סקוהלס און מיט איהר גרויסע צאָהל אינטעליגענטען, מאַכט מעהר דעם איינדרוק פון א ישיבה ווי פון א מדינה. עס איז זעלבסטפערשטענדליך אז די וואָס קלאָגען זיך זיינען אליין אינטעלעקטען, ווי בן־יהודה, סלושץ און אנדערע; קיין פּראָסטע מענשען קלאָגען זיך דאָ ניט אויף צו פיעל רוחניות, ווייל אזעלכע זיינען דאָ ניטאָ. איך האַלט אז די וואָס קלאָגען זיך זיינען גערעכט. א פאָלק קען ניט אויפגעבויט ווערען פון הוילע מאַרך. עס דאַרפען זיין די וואָס טוען דאָס וואָס מען רופט די "שווארצע ארבייט". יעצט איז די צייט צו טהאָן "שוואַרצע ארבייט," אָבער דאָס בעלאַנגט ניט צו דער זאַך וועגען וועלכער איך רעד אין דיעזע ארטיכעל. וואָס עס זאָל ניט זיין דער חסרון פון די סך אינטעליגענץ ווייאַס עס איז פאַראַן אין ארץ ישראל, אין אלטען ישוב און אין נייעם ישוב, גיט עס אָבער זעהר פיעל צו צו פרעהליכקייט אין ארץ ישראל און צו דער שעהנער פיעל פאַרביגקייט פון דער אידישער געזעלשאַפט אין אונזער לאַנד.

אין די עטליכע וואָכען אין וועלכע איך בין אין ירושלים געווען, בין איך געווען אויף פיעלע אונטערהאַלטונגס־אבענדען, לעקטשורס און קאָנצערטען. די לעקטשורערס און קאָנצערטיסטען זיינען געווען דורכפאָהרער און תושבים און די פולע הייזער וואָס זיינען געווען ביי כמעט אלע פון דיעזע אבענדען האָבען מיר איבערצייגט ווי דער פּובליקום פון ירושלים האָט הנאה פון אזעלכע זאַכען. צווישען דיזע לעקטשורס איז געווען איינער וועלכער האָט פערנומען א גאַנצען אבענד און איז געווען איינגעטיילט אין צוויי טייל, מיט א הפסק אין

טום איז אין עיקר א געזעצגעבונג פון דינים און משפטים. דער גרונד פון אי־דישען געזעץ איז אין חומש, די ווײַ־טערדיגע ענטוויקלונג דערפון איז די משנה און נאכהער דער תלמוד און שפּע־טער די גאונים או די פערשיעדענע גרויסע געזעץ־זאמלונגען פון הלכות גדולות, דער רמב״ם ביז׳ן חושן משפט, דער לעצטער פון די גרויסע אידישע גע־זעצגעבער.

די אידישע געזעצגעבונג, זייענדיג אזוי אלט און ווערענדיג אויסגעארבייט אין פערשיעדענע אומשטענדען און פער־שיעדענע צייטען און לענדער בעציעהט זיך אויף ווייט־פערשידענע פעלדער פון דעם מענשען׳ס טעטיגקייט. עס בעהאנ־דעלט לאנדעס־געזעצע, האנדעלס־געזע־צע, געזעצע צווישען דעם ארבייט־גע־בער און ארבייט־נעהמער, רענט און איי־גענטהום, א. ז. וו. די געזעצע האבען די גרויסע מעלה פון יעדען לעבערינגען געזעץ וואס זיי זיינען קיין מאל ניט גע־ווען בלויז טעאָריען אויפ׳ן פּאפּיער, זיי זיינען פּראקטיצירט געוואָרען, דורכגע־לעבט געוואָרען. די אידישע ריכטער־רבנים זיינען כסדר אויפגעפאָדערט גע־וואָרען צו ענטשיידען ספסוכים אין׳ם פּראקטישען לעבען, און אידען זיינען א פאָלק וואס האט זיך בעשעפטיגט מיט אלעם וואס מענשען בעשעפטיגען זיך אויף דער וועלט, האבען שטענדיג גע־האט נייע אינטערעסען מיט וועלכע זיי זיינען פארגעקומען בעפאר די אידישע ריכטער. עס זיינען געווען קייסעם ווע־גען וועלדער און פעלדער, וועגען דיא־מאנטען אימפּאָרטירט פון ווייטע לענ־דער, וועגען זייד און גאָלד, קורץ וועגען אלעם וואס עס קומט פאר אין דאס לע־בען פון א לעבעדיגע טעהעטיגע פאָלק. אויף אזא אופן איז דער אידישער דין געווען אן אייביגער קוואל וואס איז ניט געבליבען שטעהען אויף איין אָרט און האט בעריהרט די פערשיעדענע מעג־ליכקייטען פון מענשליכע ספסוכים, פון אלע מדינות און אלע קלימאטען. נאכ־מעהר: עס האט פיעל מאל פּאסירט אז אויף דעם אידישען דין פלעגען זיך פער־לאזען ניט־אידען וואס האבען געהאט מיט אידען משפטים. אין גרונד פון אידישען דין זיינען שטענדיג געווען די פּרינציפּען פון גערעכטיגקייט, וועלכע זיינען דער פונדאמענט פון דער אידי־שער לעהרע, און אויף אזא אופן איז אויסגעארבייט געוואָרען די גאנצע גע־ביידע פון אידישען געזעץ פון די פּרי־העסטע צייטען פון אונזער נאציאָן ביז׳ן ווילנער גאון, און שפּעטער אין דיעזער לאנגער עפּאכע איז ניט געווען קיין איין מאָמענט וואו דער אידישער געזעץ זאָל זיך האבען אָבגעשטעלט. אין דיעזער געביידע פון אידישען דין זיינען פאר־זונקען געוואָרען די ריעזיגע כחות פון געניאלע מענשען, גאונים פון גייסט.

אויסער די אידישע געזעץ־ביכער זיי־נען פאראן א ריעזיגע צאָהל בעשליסע, ארויסגעגעבען פון גרויסע ריכטער אין דער פאָרם פון שאלות ותשובות, וועלכע בעציעהען זיך אויף אלע סאָרטען כראַ־גען וואס זיינען ווען עס איז פּאָרגעקו־מען אין א אידישען בית־דין, און דאס אלעס איז דורכגענומען און דורכגע־וועבט מיט דעם אידישען גייסט, אידי־שע טראדיציאָן אין בעצוג צו געזעץ, און דאס ווערט כסדר געלערענט און גע־שטודירט עד־היום אין די אידישע ישיבות און אין בתי מדרשים ניט נאָר פון די וואס גרייטען זיך צו צו זיין ריכ־טער־רבנים, נאָר אויך פון אזוי אידען, ווייל דער טייל פון אידישען געזעץ איז איינגעוואקסען מיט דעם גאנצען גייס־טיגען אידישען לעבען, און נאָך עד היום זיצען קינדער אין אלע טיילען וועלט, אין ירושלים און אין ניו יאָרק אין וואר־שא און אין לאָנדאָן, און מען לערענט וועגען דעם דין פון איינעם וואס דינגט ארבייטער א. ז. וו.

איז נאָך פאראן אן אָרט צו פרעגען: ווי אזוי זאָל דער אידישער דין פון ארץ

.71

אידישער דין אין דער אידישער לאנד

וועלכע געזעצע זאָלען הערשען אין ארץ ישראל? דאָס איז א פראגע וואָס האָט א גרויסען אינטערעס פאַר אלע וואָס קלעהרען וועגען דער אידישער נאַציאָנאַלער היים אין פּאַלעסטינא, און די פראגע איז ניט א פראגע פאַר דער צוקונפט, נאָר אויך פאַר דער געגענווארט.

ווען מען זאָגט וועלכע געזעצע זאָלען הערשען אין ארץ ישראל, מיינט עס נאָר צווישען אידען, ווארום די מחמד'אנער פיהרען זיך און וועלען זיך פיהרען לויט זייער אייגענעם געזעץ, וועלכער איז ביי זיי פערבונדען מיט דער רעליגיאָן, און די קריסטען וועלען געוויס האָבען זייער געזעץ אזוי ווי זיי האָבען עס יעצט. ווען מען רעדט וועגען אידישען געזעץ, מיינט מען עס נאַטירליך וואָס זאָל הערשען אין די בעציעהונגען צווישען אידען און אידען, אָדער אין פאַל ווען א ניט־איד האָבענדיג א סכסוך מיט א אידען וועט זיך וועלען פערלאָזען אויף דער אידישער קאָורט.

ארץ ישראל, דארף מען ניט פערגעסען, איז א לאנד ניט נאָר פון פערשיעדענע ראסען, נאָר אויך פון פערשיעדענע רעליגיאָנען, און דאָרטען האָט רעליגיאָן א סך צו טהאָן מיט זאכען וואָס זיינען אין אנדערע לענדער בלויז בירגערליכע. אין ארץ ישראל קען ניט זיין א לאנדעס־געזעץ אין דעם זין ווי מען פערשטעהט עס אין אנדערע לענדער. אזוי, למשל, זיינען די פראגען פון ירושה טיעף פערבונדען ביי די מחמד'אנער מיט געוויסע בעגריפע און געזעצע פון קאָראן, און קיינער וועט ביי זיי ניט אוועקנעהמען דאָס רעכט צו האָבען זייערע אייגענע משפחה־דינים אין איינקלאנג מיט זייערע טראַדיציאָנען. אין דיעזע הינזיכטען וועט דער מחמד'אנישער קאָרט בלייבען ווי ער איז. די אידען פון זייער זייט וועלען מוזען קריגען געזעצליכע רעגיערונגס אנערקענונג פאר זייערע אייגענע משפטים, און דאָ קומט די פראגע וואָס פאר א דין זאָל דער אידישער זיין.

דער ערשטער פשוט'ער ענטפער איז קלאָהר: די פראגע איז שוין לאנג געלעזט. די אידען זיינען ניט קיין נייע אומה, וואָס זיינען יעצט געבוירען געוואָרען אויף דער וועלט און דארפען יעצט אָנפאנגען שאפען די וועג ווי אזוי א געזעצגעבונג צו מאכען. דאָס יודענ־

דין וועט געווינען. עס איז נאַריש צו גלויבען אז וועהרענד די אידען האָבען געלעבט אונטער זייער דין אין גלות וועלען זיי יעצט זאָגען: יעצט גלויבט השם יתברך זיינען מיר שוין אין אונזער אייגענע היים און מיר ווילען דאָרום דעם אידישען דין אוועקוואַרפען און אָננעהמען אן אנדערן וועלכען מיר וועלען כאַפּען פון די גוים... דאָס וואָלט געווען ניט נאָר די גרעסטע שאַנדע, עס וואָלט געווען די לעכערליכסטע זאַך וואָס האָט פּאַסירט זייט די וועלט שטעהט. איך בין זיכער אין דעם זיעג פון דעם אידישען דין געגען די וואָס דיינקען אז מיר דאַרפען בויען אונזער היים אויף פרעמדע יסודות.

ישראל זיין? איז ער דען דאָרט ניט געווען, אזוי ווי ער איז געווען אין יעדען פּלאַץ וואו אידען וואָהנען?

אָבער דאָ קומט די מורא וואָס האָט ארומגענומען א טייל פון אונזערע משכילים פאר דאָס טראַדיציאָנעלע יודענטום. און עס האָט זיך אָנגעפאנגען א געשריי: סטייטש! דער אידישער דין איז דאָך פערבונדען מיט דער אידישער רעליגיאָן. הייסט דאָך עס, אז די אידישע רעליגיאָן וויל אריינכאפּען די הערשאפט איבער דאָס געזעלשאפטליכע לעבען. עס איז דאָך איין מאָל גע'פסק'ענט געוואָרען אז קירכע און שטאאַט זיינען צוויי בעזונדערע זאכען. געזעצע זיינען דאָך דער אויסדרוק פון שטאאַט, און דארום טאָרען זיי ניט זיין פארמישט מיט רעליגיאָן און מיט רבנים און מיט דעם גאַנצען אופן ווי אזוי דער אידישער דין געהט צוריק צו דער משנה און די משנה צו דער תורה, וועלכע איז א רעליגיעזע זאך. דער בית־דין דארף דארום פערלירען זיין ווערטה אין דער נייער ארץ־ישראל. זאָלען זיך די רבנים טהאָן מיט'ן חושן משפט וואָס זיי ווילען, מיר ווילען מאכען א נייע געזעצגעבונג, א וואָכעדיגע, וואָס האָט מיט'ן יודענטום גאָר ניט צו טהאָן. קורץ, מיר מאכען א נייעם דין ביי אידען און קעהרען זיך אום מיט'ן רוקען צום אלטען.

דער אידישער דין, האָבען זיי גע'טענה'ט, איז ניט צוגעפּאסט צו דער צייט; א פרוי און א מאן שטעהט ניט אויף א גלייכע מדרגה, און אויב מיר וועלען זיין געבונדען צום אידישען דין, וועלען מיר קיין מאָל נישט קענען פּראָגרעסירען.

דער ענטפער דארויף איז: קודם כל איז ניטאָ ביי אידען קיין "קירכע", ווי מען פארשטעהט עס ביי אנדערע רעליגיאָנען. ביי אונז איז דאָ א תורה, וועלכע איז דורך איהר געזעצליכער זייט אונטרענבאר פון אידישען לעבען, ווייל די תורה גופא איז א טייל פון אידישען לעבען, האָט דאָס אידישע לעבען געשאפען, פונקט ווי זי איז דורך נאציאָנאל היסטאָרישען און עטישען זייט פארבונדען מיט דער אידישער ערציעהונג, ווייל דאָס נאציאָנאלע פאָלקס לעבען איז דארויף געגרינדעט. עס קען ניט זיין א אידישער לעבען אויב מען זאָל בעזייטיגען שבת און פסח און מילה א. ז. וו., וועלכע זיינען תורה־זאכען. פונקט אזוי קען די תורה ניט בעזייטיגט ווערען פון אידישען דין צוליעב דעם, ווייל ביי גוים איז קירכע און שטאאַט צוויי בעזונדערע זאכען און מעגען זיין בעזונדער. אונזער רעליגיאָן איז אַן אנדערע, אונזער לעבען איז אַן אנדערער, אונזער פערגאנגענהייט איז אַן אנדערע. וואָס ביי זיי איז געפעהרליך, איז ביי אונז דער עיקר פון אלע עיקרים.

וואָס איז די פעולה צו כאפּען ביי גוים ווערטער און פרעגען אידען א קשיא אז די בעגריפען וואָס עס ליעגען אונטער די ווערטער זיינען אנדערש ביי זיי ווי ביי אונז. מיר האָבען זיך ניט צו רעכענען מיט ווערטער און אויסדריקע וואָס זיינען בעשאפען געוואָרען ביי אנדערע אונטער גאנץ פארשיעדענע אומשטענדען: מיר האָבען זיך צו רעכענען מיט אונזער אייגענעם אידישען לעבען און די פארבינדונג פון תורה מיט דער אידישער סקוהל אזוי גוט ווי די פארבינדונג פון תורה מיט דעם אידישען געזעץ האָט זעהר גוט געארבייט. דאָס אידישע לעבען וואָס איז אָנגעגאנגען דורך דיזען אויפפּאָאַר איז געווען א שעהנער און א נאָבעלער.

און וואָס אָנבעלאַנגט צו דער פראגע וועגען פּראָגרעס זיינען אידען שטענדיג געגאנגען מיט'ן פּראָגרעס. זיי זיינען אויף איין אָרט ניט געשטאנען. די אידישע לעהרע איז א לעהרע פון לעבען. מען דארף לאָזען די זאכען מיט דעם נאטירליכען גאנג און אלעס וועט רעכט ווערען.

איך צווייפעל ניט אז דער אידישער

וואס איז אין ארץ ישראל געשאפען געווארען זייט דעם לעצטען פיערטעל יאהר הונדערט. עס דאכט זיך מיר אז, אום צו געפינען אן אריגינעלען געדאנק אין דער ארץ ישראל'דיגער ליטעראטור, דארף מען וואנדערן צוריק אזש ביז יחיאל מיכל פינס, פון וועלכען מען מאכט, געוועהנליך, ניט קיין גרויסען פירוש אין דער מאדערנער צייט. איך לעז דאס וואס עס איז געדרוקט אין ארץ ישראל, און מען דרוקט דאך ברוך השם א סך, און איך שטוים זיך ניט אן אויף עטוואס וואס זאל זיין ניי, אויף עטוואס וואס זאל זיין ספעציעל ארץ־ישראל'דיגעס, אין וועלכעס עס זאלען זיך זעהן די סימנים, אז דאס האט מען אויסגעקלעהרט אויף דעם באדען פון דער אידישער נאציאן. אלעס האט געקענט געשריבען ווערען אין ווארשא, אין ווילנא, אהן וואו איהר ווילט, און עס האט ניט קיין שום ספעציעלען ארץ ישראל חן, וועלכען מען וואלט געקענט ערווארטען. מען שרייבט דא איבער דיזעלבע ענינים ווי מען שרייבט אין די אלטע מקומות, אונטער דעם זעלבען איינפלוס פון דעם אדער יענעם רוסישען, דייטשען אדער פראנצויזישען שריפטשטעלער, און מיט דעם זעלבען טאן, אפילו אהן א שום ספעציאל אידישע בעלייכטונג. עס מאכט אויף אייך דעם איינדרוק אז מען שאפט דא עפעס א גאנץ פרעמדע זאך אין העברעאיש. אלעס וואס עס איז פאראן אידישעס אין דעם זיינען די ווערטער. די געדאנקען, די אויפפאסונג, זיינען גענומען געווארען פון אנדערע.

אין ארץ ישראל זיינען פאראן א צאהל אידישע פאעטען, בעדייטענדע טאלאנטען, וואס האבען פערדיענסטע אין דער העברעאישער ליטעראטור. איך האב געזוכט אין זייערע שריפטען א ריכטיגען שיר פון ארץ ישראל, א געזאנג העסטע צייטען פון אונזער נאציאן ביז'ן פון מיין לאנד, און האב ניט געפונען. קיינער פון זיי האט אונז ניט געגעבען דאס וואס ירושלים רעדט צו א אידישע הארץ. אומזיסט וועט איהר זוכען אין זייערע שירים דעם שטורם וואס ירושלים רופט ארויס ביי א אידען, ווען ער דערזעהט די שטאט: אומזיסט וועט איהר זוכען דארטען דאס וואס דער ירדן רעדט צו אייך, וואס דער כרמל מיינט פאר א אידען: אומזיסט א צייכען פון יענעם ווינטעל, וואס פלעגט בלאזען ביי נאכט און פלעגט שפיעלען אויף די סטרונעס פון דוד המלך'ס פידעל. אויף די סטרונעס פון די אידישע פידלען אין ארץ ישראל בלאזען פרעמדע, ווייטע ווינטען. די ארץ ישראל לופט האט נאך אפילו גאר ניט בעריהרט אונזערע ארץ־ישראל דיכטער, וועמעס נשמות עס זיינען נאך, דאכט זיך, אין ווארשא, אדער זשענעווא. אפילו די גבורה פון די גרינדער פון ישוב, די גבורים וואס האבען בעזיעגט די ערשטע פאזיציאנען האבען ניט געקראגען קיין ריכטיגע אבשאצונג אין דער ארץ־ישראל'דיגער העברעאישער פאעזיע. כמעט דאס איינציגע וואס מיר האבען וועגען דעם אנפאנג פון ישוב איז דאס, וואס אימבער האט געשריבען, און אימבער איז אין ארץ ישראל לאנג ניט געזעסען. אלס אויסנאמע פון כלל איז דאס בוך ״שירי קדם לאסיף הלוי״, אין וועלכען מיר הערען צום ערשטען מאל א געזאנג וועגען ירושלים, וועגען די ארץ ישראל זונען און וועגען די נאטור ארום ירושלים. אין דעם בוך זעהט איהר אז דאס האט געשריבען א מאן, וועמעס געפיהלען, הארץ און געדאנקען זיינען אין ארץ ישראל, ריכטיגער אין ירושלים.

אזוי ווי עס איז פאראן וועניג אריגינעל אידישעס אין'ם אינהאלט פון די ארץ־ישראל'דיגע שאפונגען אזוי איז אויך דא וועניג אריגינעל־אידישעס אין דעם סטיל, מיט וועלכען מען שרייבט אין דער אידישער לאנד. עס זעהט אויס ווי פשיט'ע איבערזעצונג: מען קלעהרט אין אנדערע לשונות און מען טראגט עס איבער אין העברעאיש. פיעלע פון די דאזיגע זאכען זיינען האלב־אונפערשטענדליך פאר א אידען וואס איז ניט קלאהר אין די ענינים פון דער ערשטער קוועלע פון וואנען זיי קומען. אין דעם גאנצען קולטורעלען שטאף וואס מען געפינט אין ארץ ישראל איז קענטיג די פרעמדקייט. פרעמד פון אידישע מחשבות, פרעמד פון אידישען שטאנדפונקט, און פרעמד פון אידישען לשון.

.72

אָריגינעל אידישעס אין א״י

עס איז קלאָהר אַז די אידישע ארץ ישראל וועט נאָך אַמאָל שאַפען עטוואָס גרויסעס, עטוואָס וואונדערבאַרעס, עטוואָס וואָס וועט ארויסרופען די וואונדער פון דער וועלט. אויב עס איז נאַטירליך אונמעגליך צו שאַפען אַ צווייטען תנ״ך — אַזאַ זאַך קען זיין נאָר איינע אין ־ער נישיכטע פון דער מענשהייט — אָבער עס וועט פון ארץ ישראל ארויסקומען אַ נייער אויסדרוק פון דער אידישער נשמה, נייע אָריגינעל אידישע געדאַנקען, נייע קלאַנגען וואָס וועלען פון די בערג פון יהודה אָבשאַלען ווייט און ברייט איבער ים'ען און לענדער, פּונקט ווי עס האָבען אָבגעשאַלט אַמאָל די אידישע קלאַנגען איבער דער ברייטער וועלט. און אַלע וועלען אין יענעם טאָג זעהן אַז די קוואַלען פון אידישען גייסט זיינען ניט אויסגעטריקענט. און אַז מיר זיינען אַזוי יונג און פריש ווי אין די צייטען ווען מיר זיינען געווען אין אונזער היים.

זייענדיג זיכער אין דיעזער צוקונפט, האָב איך געזוכט אין מיין פערוויילען אין ארץ ישראל צו געפינען די ערשטע סימנים פון דער פערווירקליכונג פון דיעזען גרויסען טרוים. איך האָב צוגעבויגען מיין אויער צו הערען אין דער לופט דעם ערשטען ציטער פון דאָס וואָס די נשמה־געזאַנג פון אונזער נאַציאָן וועט באַלד לאָזען הערען און האָב, דעם אמת זאָגענדיג, דערווייל קיין זאַך ניט געפונען. עס איז נאָך ליידער ניטאָ אין ארץ ישראל קיין סימן פון עטוואָס אָריגינעלעס, פון עטוואָס אייגענס. דאָס אַלעס וועט נאָך דאַרפען שפּעטער קומען: אַז עס וועט קומען בין איך זיכער.

אין אַלגעמיין איז נאָך ביז יעצט אין ארץ ישראל אין דער נייער אויפלעבונגס־צייט ניט געשריבען געוואָרען קיין אמת גוטע זאַך, וואָס זאָל אַוועקגעשטעלט ווערען אין איין שורה מיט די גוטע זאַכען וואָס עס זיינען געשאַפען געוואָרען אין גלות, אין דער לעצטער עפּאָכע, דורך ביאַליק און אַנדערע. איך וואָלט ניט וועלען זאָגען אַז עס שוועבט עפּעס אַ מין דלות אויף דאָס וואָס עס איז געזונגען און געזאָגט געוואָרען אין דער ליטעראַטור פון ארץ ישראל, אָבער קיין צייכענס פון רייכטום און שפע קען געוויס קיינער ניט געפינען אין דאָס וואָס עס איז געשאַפען געוואָרען אין ארץ ישראל.

אָבער איך וויל יעצט אַריבערגעהן צו דעם וויכטיגערן טייל פון דער פראַגע: צו דעם וואָס עס זעהט זיך אַזאַ דלות אין אָריגינאַליטעט צווישען אַלעס

.73

הרב קוק – רב, דיכטער און פילאזאף

אין ירושלים די שטאָרט פון סודות. תורה, נבואה, פּאָעזיע, קבלה און התלהבות,מיסטעציזם און אייביגע גאָטזוכעניש זיצט אַ וואונדערליכער מענש. זיין נאמען איז הרב אברהם יצחק הכהן קוק.

איך האָב איהם געזעהן צום ערשטען מאָל אין לאָנדאָן אין 1919 און ער האָט געמאכט אויף מיר אַ געוואלדיגען איינדרוק מיט זיין ערשיינונג נאָך איידער איך האָב זיך מיט איהם פאנאַדערגערעדט. ער האָט אויגען פון אַ טרוימער אין וועלכע עס ליעגט אַ וואונדערליכע טיעפקייט, ער קוקט אויף אייך גלייך און איהר זעהט אַז זיין אמת'ער בליק איז געציעלט אין מרחקים, אין ווייטע ניט־דורכגעפאָרשטע און פאַרדונקעלטע מקומות, איהר פיהלט אַז זיין נשמה וואַנדעלט ערגעץ אַרום און זוכט אַן אַנהאַלט. זיין פּנים איז איידעל, אַ בלאַסקייט, הויכע גייסטיגע ריינקייט, קדושה און אצילות איז אויסגעגאָסען אויף אַלע געזיכטסציגע פון הרב קוק, זיין שטערען איז פול מיט טיעפע קנייטשען פון דענקען און זאָרגען — זאָרגען פון זוכען אַן ענטפער אויף פראַגען וועלכע קענען קוים פאַרענטפערט ווערען, נאַציאָנאַלע זאָרגען און וועלט זאָרגען. אַ פּאָאַר געדיכטע אָבער ניט שטרייגע ברעמען, אַ מיטע־לער וואוקס עטוואס צוגעבויגען פון אַ סך קוקען אין ספרים און נאָך מעהר פון דעם לאַסט פון דער „שכינה וואס איז אין גלות" און פון דעם גרויסען וועלטשמערץ, אַ קול פול מיט ליידענשאַפט און וואַרימקייט וואס דרינגט אַריין טיעף אין אייער האַרצען, וועלכער הערט זיך שטיל, פאַרטרויט, ריכטיג ווי עס וואָלט צו אייך גערעדט דער פריינד פון אייער יוגענד וואס וויל אייך דערצעהלען פון די זיסע חלומות פון אייער קינדהייט. פאַר אייך שטעהט אַ גאון, אַ מקובל, אַ פילאָזאָף, אַ דיכטער און אַ נאַציאָנאַלער טרוימער.

הרב אברהם קוק איז פילייכט דער קאָמפּליצירטעסטער מענש וואס עס איז היינט דאָ ביי אידען. עס איז ניטאָ קיין אידעאַל אויף דער וועלט וועלכער זאָל ניט געפינען קיין אָבקלאַנג ביי איהם אין האַרצען, עס איז ניטאָ קיין שטרעבונג וואס זאָל ניט אַרויסרופען ביי איהם אַ געוויסע סימפּאַטיע. אָבער אין יעדע פון די שטרעבונגען וועלכע זאָלען געווינען די סימפּאַטיע פון הרב קוק דאַרף זיין עטוואָס גוטעס און שעהנעס. איז אָבער הרב קוק אַ מקובל און לויט די קבלה איז אין יעדער זאַך, אפילו אין טומאה, פּאַראַן אַ פונק פון קדושה און ר' אברהם יצחק הכהן איז בעשעפטיגט זיין

אויב עס איז פאראן אין ארץ ישראל עטוואס אריגינעל אידישעס, קענט איהר עס געפינען אין אלט ירושלים. דארט קוקט מען נאר אריין אין אידישע ספרים, געשריבען אין א בעזונדער אידישען סטיל און פול מיט אריגינעל אידישע אנשויאונגען. דארט זעהט איהר די אידען נאך אלס אומה, וואס וואגט צו האבען אייגענע געדאנקען. דאס ווערט אפילו אנגערופען ביי מאנכע "גלות יודענטום„, אבער דיזער גלות יודענטום האט אין זיך זעהר פיעל אריגינעלעס, עס איז אין גאנצען אריגינעל אידיש. אידען האבען אין גלות געפיהרט אן אייגענעם לעבען און האבען געשאפען לויט זייער אייגענעם גייסט. אפילו אין די צייטען ווען זיי זיינען געווען מעהר אדער ווייניגער בעאיינפלוסט פון אנדערע, ווערענד אונזער השכלה איז אין גאנצען געבויט אויף נאכמאכען פרעמדע, און אונזער נאציאנאלע השכלה האט נאך פיעל עהנליכקייט צו יענער השכלה, וואס האט געהאט איהר הויפט־צוועק נאכצומאכען דעם גוי.. א גלות יודענטום וואס איז געבויט אויף אידישע ספרים, געדאנקען און געפיהלען, וואס שטעלט אוועק דעם אידישען בעגריף פון מאראל אין צענטער פון דער וועלט־אנשויאונג איז פיעל מעהר ארץ־ישראל'דיג ווי אן ארץ־ישראל'דיגע קולטור, וואס שעפט זיינע אידעען און אידעאלען פון פאריז, שווייצאריען און מאסקווא.

איך בין זיכער אז דאס וועט זיך בייטען. דער כח פון ארץ־ישראל וועט גובר זיין די צו־שטארקע פרעמדע השפעה. דער געשריבענער ווארט וועט זיך מוזען אומקעהרען צו דעם מקור, און דאס וואס וועט גענומען ווערען פון פרעמדע וועט ווערען אזוי פערדייעט און איבערגעאנדערשט אין אידישען לעבען, אז עס וועט זיך איינפאסען צו דאס וואס איז אריגינעל אידיש. ירושלים וועט ניט זיין די שלעפּע טרעגערין פון אייראפא און זוכען אין אלעם איהר נאכצוקרימען. דער אידישער גייסט וועט אויפלעבען אויף די בערג פון יהודה, און זיכער איז, אז דאס וואס עס געהט געשאפען ווערען וועט רוהען אויף דער אלטער אידישער טראדיציאן. עס וועט זיין אן אריגינעל אידישע שאפונג און ניט קיין נאכגעמאכטע פון דאס וואס אנדערע דענקען און פיהלען.

וואס עס שטרעבט צו ליכטיגקייט, אלעס וואס ציטערט און וואס זוכט אן אויס־לייזונג און ער איז זיכער אז מען וועט עס געפינען און איינמאל שרייט ער אויס:

זאל גרויס ווערען דער גייסט פון מענשען, זאל ער ארומנעהמען דעם חומר און דעם גייסט מיט איין גרויסען בליק. דער טויט וועט פארלירען אין גאנ־צען זיין בעדייטונג, ער וועט פארניכ־טעט ווערען דורך די ריינע אנערקענונג און דורך די ריכטיגע ידיעה. דאס לעבען וועט זיך פארציהען אויף אלעס. דאס גייסטיגע נאטור און דאס מאטעריעלע נאטור, די נאטור אליין און די נשמה פון דער נאטור, דאס וואס עס איז נאטור און דאס וואס עס איז העכער פון נאטור — אלעס זאל ווערען איין פעראייני־גונג.

די רעליגיעזע השגה פון ר' אברהם יצחק ווייס ניט פון קיין גרענעצען און בעשרענקונגען, זי נעהמט ארום אלע וועלטען, דרינגט אריין אין די וויטעס־טע ווינקלען פון דעם יוניווערזום. זיין רעליגיאנס־פילאזאפיע שפרייט אויס איהרע פליגלען פריי און זי דערגרייכט צו יענער וואונדערליכער אחדות צו וועלכען נאר גרויסע גייסטער קענען זיך אויפהויבען. אין אן אנדער ארט פילאזא־פירט ר' אברהם יצחק אזוי:

די חכמה פון אמת לערנט אונז די וועלט אחדות. עס לערנט אונז וועגען די גלייכקייט וועלכע מיר געפינען אין דער גאנצער בעשאפונג ביז גאר הויך. וואו דאס געשאפענע ווערט גלייך מיט דעם בעשעפער — — — דאס גשמיות און דאס נידעריגע און דאס הויכע — אלעס איז א צווילינג פעראייניגט און פאר־גליכען.

שטרעבענדיג אז די רעליגיאן זאל ביי יעדער מענשען ארומנעהמען אזא בריי־טען אלל־וועלטליכען בעגריף איז ר' אברהם יצחק ניט דערשראקען פאר דער וויסענשאפט טאמער וועט זי ענג מאכען די רעליגיאן, אדרבה, ער איז זיכער אז וואס ווייניגער מען ווייס אלץ ווייניגער פארשטעהט מען וואס רעליגיאן און געטליכקייט איז און וואס מעהר מען ווייס אלץ ווייטער קען מען דערגרייכען וואס געטהייט מיינט. דער וואס האט וועניג השכלה שטעלט זיך פאר די געט־הייט אויך אין א זעהר קליינע פארשטע־לונג און דערפאר:

קען מען זיך גאר ניט משער זיין ווי ווייט דער מענש ווערט א קריכער און א בטלן דורך א יראת שמים אחן וויסען און ווי ווייט דער מענש קומט צו דער השערה פון דער געטליכער גרויסקייט — — — דורך די אויסברייטונג פון די קראפט פון זיין וויסענשאפט, דורך די בעפריי־אונג פון זיין פאנטאזיע און דעם שוואונג פון זיינע געדאנקען, דורך דאס וויסען די וועלט און דאס לעבען, דורך די רייכ־קייט פון געפיהל אין דער גאנצער עקזיסטענץ און דארום דארף מען באמת עוסקן אין אלע חכמות שבעולם און אין אלע תורות פון לעבען און אין אלע פערשיעדענע קולטורען, אין דעם אינ־האלט פון עטהיק און רעליגיאן פון יעדער אומה ולשון.

וועהרענד ר' אברהם יצחק זעהט דער רעליגיאן ווי זי נעהמט ארום מיט א ברייטען שוואונג די גאנצע וועלט־פילאזאפיע און נעהמט נאך צו איהר הילף די וויסענשאפט אום צו קענען געהן אויף איהר גיכען גאנג צו זוכען דאס אייביגע און דאס אונענדליכע, קען מען אבער אזא זאך ניט טהאן אהן דער הילף פון דער פאעזי, די פאעזי קען דערגרייכען אין א סך ערטער וואו די פילאזאפיע און די וויסענשאפט, ביידע געשטיצט אויפ'ן שכל, קענען ניט קו־מען. ר' אברהם יצחק וויל טאקע פון דער פאעזי זיך ניט אוועקריהרען און ער שרייט אויס אין גרויס פאטהאס:

אמונה — דאס איז די פאעזי פון לעבען, די פאעזי פון דער עקזיסטענץ. און די פאעזי קען מעהר דורכדרינגען. מעהר אינעווענייג אריינדרינגען אין דעם אינהאלט פון א זאך ווי עס קען טהאן די פראזאאישע השגה... וועה איז צו דעם יעניגען וועלכער וויל אוועקנעהמען פון דאס לעבען זיין פאעטישע שעהנקייט, ער פערליערט דעם גאנצען אינהאלט פון דאס לעבען און דעם גאנצען אמת.

און אזוי זיצט ר' אברהם יצחק הכהן

גאַנצען לעבען די דאָזיגע פּינקען פון קדושה צו פאַנגען אום ער זאָל קענען אַלעם ליעבען. ר׳ אברהם יצחק איז דער גרעסטער ליעבהאָבער אין דער וועלט. ער האָט ליעב אַלעם און אַלעמען.

אָט זיינען די ווערטער וואָס ר׳ אברהם יצחק זאָגט אויף זיך אַליין, עס רייסט זיך אַרויס ווי אַ שטורם פון זיין האַרצען. ער זאָגט אין זיינעם אַ ספר:

איך האָב ליעב אַלעמען, איך קען ניט אַז איך זאָל ניט ליעב האָבען אַלע מענשען, אַלע פעלקער. איך ווינש פון דער טיעפעניש (פון מיין נשמה) אַז אַלעם זאָל זיין שעהן און פּאַלקאַם. מיין ליעבע צו אידען איז מעהר צופלאַקערט און מעהר טיעף אָבער דער אינערליכער וואונש פאַרשפּרייט זיך מיט די שטאַרקייט פון זיין ליעבע אויף אַלעמען.

פריינד און געגנער פון הרב קוק װעלען עדות זאָגען אַז די ווערטער זיינען ריכטיג און דערפאַר האָט ער טאַקע גענוג צרות ווי מיר וועלען ווייטער זעהן. אָבער דער מאַן וואָס האָט ליעב אַלעמען נעהמט אַריין אין זיין ליעבשאַפט ניט נאָר נאָר אַלע מענשען נאָר אויך אַלע ברואים מיט וועלכע ער פיהלט זיך אין גאַנץ נאָהענטע בעציהונגען. ער זאָגט אין איינעם פון זיינע שריפטען:

דער מענש איז דער צענטר פון דער וועלט. עס הייסט, דער צענטר פון דער וועלט איז די גאָטהייט, אָבער ווייל דער רעיון פון גאָטהייט געפינט זיך ביי מענשען דעריבער האַלטען מיר דעם מענשען פאַר דעם צענטר פון דער וועלט. אויב אָבער מען וואָלט געקענט זאָגען אַז דער דאָזיגער רעיון (פון גאָטהייט) געפינט זיך אין אַלע ברואים וואָלט פון אונזער וועלט גאָר ניט אָראָבגעפאַלען. מיר זיינען ניט קיין ניט־פאַרניגער צו פערלאַנגען אַז נאָר מיר זאָלען דערקענען דעם בעשעפער.

אין אמת׳ן, ר׳ אברהם יצחק האָט רחמנות אויף די ברואים וואָס עס פעהלט זיי דער גליק און דער פערגעניגען צו וויסען וואָס גאָטהייט בעדייט.

אַ מענש וואָס האָט ליעב אַלעם און אַלעמען, ביי וועמען די ליעבשאַפט איז דער וואָרצעל פון זיין נשמה, מוז האַלטען נאָהנט פון זיין האַרצען אַ סך זאַכען וועלכע שטימען ניט איינע מיט די אַנדערע, וועלכע זיינען קאָנטראַסטען איינע צו די אַנדערע. ער מוז זיין סימפּאַטיש גענייגט צו פיעלע זאַכען, וועלכע קענען ניט פעראייניגט ווערען און זיין נשמה מוז דעריבער זיין צוריסען. ר׳ אברהם יצחק ווייס דאָס און עס אַרט איהם ניט, אדרבה, ער איז איבערצייגט אַז דאָס איז גאָר אַ גרויסע און אַ וואונדערליכע מעלה. ער זאָגט:

דער וואָס האָט געזאָגט אויף מיר אַז מיין נשמה איז צוריסען, האָט ער גוט געזאָגט. געוויס איז זי צוריסען. מיר קענען זיך ניט פאָרשטעלען מענשען וועמעס נשמה עס איז ניט צוריסען. נאָר יער דומם (דאָס אונאָרגאַנישע) איז גאַנץ. אָבער דער מענש האָט שטרעמונגען וואָס זיינען אין קאָנטראַסט איינע צו די אַנדערע און אין איהם איז שטענדיג אַן אינערליכער קאַמפף און די גאַנצע אַרבייט פון מענשען איז צו פעראייניגען די קאָנטראַסטען פון זיין נשמה דורך אַן אַלגעמיינעם רעיון וואָס אין גרויסקייט און ערהאַבענהייט ווערט אַלעם אַריינגענומען און עס קומט צו אַ פאָלשטענדיגע האַרמאָניע. זעלבסטפערשטענדליך אַז דאָס איז מעהר ניט ווי אַ אידעאַל צו וועלכען מיר שטרעבען אָבער דערגרייכען צו איהם איז אונמעגליך פאַר אַ ילוד אשה, נאָר דורך אונזער אנשטרענגונג קענען מיר קומען צו איהם נעהנטער און נעהנטער און דאָס איז דאָס וואָס די מקובלים רופען "יחודים".

און ר׳ אברהם יצחק איז שטאַרק בעשעפטיגט צו זוכען דיזע גרויסע וואונדערליכע געטליכע האַרמאָניע אין וועלכער עס זאָל קענען אַריינגענומען ווערען אַלע מענשליכע שטרעבונגען, אַלע אידעאַלען, אַלע ווינשע, אַלעם וואָס ליעגט טיעף פערוויקעלט אין די מענשליכע מוחות, אין די מענשליכע הערצער. ער זוכט דעם גרויסען וועלט צענטער, דעם צענטער פון גאָטהייט, וואו עס זאָלען זיך צוזאַמענגיסען אַלע ליעבשאַפטען, אַלע געזאַנגען, אַלע טרוימען, אַלע שמחות און צער׳ן, אַלעם וואָס איז ליכטיג און

הרב קוק – רב, דיכטער און פילאָזאָף (2)

אז די אידען זאָלען האבען און מוזען האבען ארץ ישראל, דאס איז דער צענטראלער געדאנק אין דער פילאָזאָפיע אין דער פּאָעזיע פון הרב קוק. ארויסגעהענדיג פון נאציאָנאלען, רעליגיעזען און אלל־וועלטליכען שטאנדפונקט. א אידישע ארץ ישראל איז ניט נאָר די קרוין פון אלע מעשים פון דאס אידישע־פאָלק, דאס איז דאס העכסטע אידעאל פון יודענטהום און א וויכטיגער שריט פאָרווערטס אין דער פאָלקאָמענהייט און פראגרעס פון דער גאנצער מענשהייט.

די גרעסטע אידעאלען צו וועלכע די מענשהייט שטרעבט אדער קען שטרעבען זיינען שארף און קלאר ארויסגעצייגט אין דאס יודענטום. די אידישע אמונה איז "דער אידעאל פון אמונה אין אלגעמיין". זי "נעהמט אריין אין זיך אלע גרויסע נייגונגען אפענע און בעהאלטענע אזוי ווי די גאָטהייט אליין נעהמט אלעס אריין. פאראן נאציאָנען וואס האבען געוויסע פעהיגקייטען אין א גרויסע מאָאס ווי די אידען האבען עס אבער די אידישע נאציאָן אלס דער תמצית פון דער גאנצער מענשהייט פאראייניגט אין זיך אלע מעלות פון אלע נאציאָנען, און דערפאר — ווען די אידען וועלען ענטוויקלען זייער נאציאָנאלען לעבען אויף דעם גרונד פון די גרויסע אידישע אידעאלען וועלכע זיינען אויך וועלטליכע אידעאלען וועט דאָדורך די גאנצע מענשהייט קריגען א שטויס ווייטער אויף דעם וועג פון פראָגרעס ווי זי האט געקראגען אזא שטויס אמאל. סוף כל סוף וועט דער אידישער מענשהייטס־אידעאל זיעגען און דאס וועט קומען ווען אידען וועלען צוריק האבען זייער לאנד און וועלען פארטזעצען די ארבייט פאר די גרויסע אידעאלען פיר וועלכע די אידישע נאציאָן האט געארבייט, געקעמפפט און געליטען. איינער פון דיעזע אידעאלען איז אויך דער שלום וועלכער איז דער "הויפּט־ראָד" אין דער מאשינערי פון יודענטהום. די שאפונג פון א אידישע ארץ ישראל איז דארום א נויטווענדיגער שריט פאר די העכערע שטרעבונגען און בעדירפנישע פון דער מענשהייט.

אָבער נאָך איידער מיר בעזאָרגען דער מענשהייט דארפען מיר בעזארגען דאס יודענטהום וועלכע איז ניט און קען ניט זיין פאָלקאָם אין גלות. ווען ניט די יניקה וואס דאס אידענטהום אין גלות האט פון דעם לעבענס־טוי פון דער קדושה פון ארץ ישראל וואלט זי ניט געהאט קיין פונדאמענט. זי לעבט דורך די פאָרשטעלונגס קראַפט וועלכער איז

קוק אין א הויז פול מיט ספרים, אדער ער שטעהט אנגעשפארט אויף א סטענדער אויף א ריעזיגע גמרא אדער אויף א פיעל קלענערען פארמאט פון זהר. שווימט אין ים התלמוד אדער שוועבט אויף די פליגלען פון דער קאבאליסטישע פאעזי, אין יענע הויכע וועלטען פין ליכטיגקייט און ערהאבענהייט, וואו אלעם ווערט צוזאמענגעגאסען אין איין אייביגען אקארד פון שעהנהייט און גליק, פון זיסע חלומות און געטליכע קדושה. אבער פון צייט צו צייט שלאגט מען איהם איבער זיינע געדאנקען, ווער מיט א שאלה, ווער מיט א בעזוך זיך צו משתעשע זיין אין תורה און ווער מיט קהל'שע זאכען פון שטאדט, און ווער מיט דער אויפפאדערונג פון שרייבען אפיעלם פאר אנשטאלטען צו די גלות לענדער און ווער מיט פארשידענע פאליטיק פון פארטייען. און ר' אברהם יצחק מוז זיך ארונטערלאזען פון די הויכע וועלטען אויף דער ערד, דער רב פערמאכט די גמרא, לייגט אוועק דעם זהר וועלכען ער איז קלאר כמעט אויסווענינג, א שמייכעל פון פריינדליכקייט און גוטהערציגקייט פערשפרייט זיך אויף זיין פנים און דער פילאזאפישער דיכטער ווערט פערוואנדעלט אין א רב אדער אין אן עסקן: פאר אונז זיצט א רב, דיסקוטירט מיט אנדערע רבנים וועגען א דין־תורה אדער רעדט וועגען די סכסוכים פון ירושלים, וועלכע קומען אזוי אפט אדער וועגען זיין ארגאניזאציאן "דגל ירושלים", וועלכע ער האט געגרינדעט.

אבער דער שווערסטער טהייל אין ר' אברהם יצחק'ס ארבייט איז זיין שטעלונג אין דעם קאמפף מיט דעם עקסטרים חרדי'שען פליגעל פון ירושלים.

מעהר פאלקאם ווי דער נפש פון די פרו־
מע אידען וועלכע טהוען ניט פאר׳ן כלל
און פאר דאס אויפבויען פון ארץ
ישראל. ביי די פרומע אידען איז אבער
דער גייסט העכער. די ליכט פון משיח
וועט אבער ברייגנען דערצו אז אידען
וועלען זיך פעראייניגען און דער נפש
פון די פרומע וועט ווערען פארריכט
דורך דער גאנצקייט פון דעם נפש פון
די פושעים און דער רוח פון די פושעים
וועט פארריכט ווערען דורך דעם איינ־
פלוס פון די פרומע און ממילא וועט קו־
מען פארבונדען א גרויסע ליכטיגקייט,
און דאן וועלען אידען זיין גרייט צו
דער גאולה.

די אלע גערעדנקען האבען געשאפען
געגנער צו הרב קוק, איבערהויפט נאכ־
דעם ווי הרב קוק איז ערקלעהרט געוואָ־
רען ביי די מעהרסטע אינסטיטושאָנס
פון ירושלים אלס רב־הכולל און גלייך
נאכדעם האט זיך הרב זאָנענפעלד גע־
לאָזען ערקלעהרען אלס דער רב פון
אשכנזים. ארום זאָנענפעלד האבען זיך
גרופירט די עקסטרימסטע חרדים פון
ירושלים און די אפאזיציאן צו די אי־
דען פון הרב קוק האט זיך פערשטארקט
מיט דער אפאזיציאָן צו זיין רב־הכללות.
עס איז פאראן נאך א פונקט אין הרב
קוק׳ס שריפטען וועלכער האט געבראכט
זיינע געגנער צו גרויס כעס און דאס איז
פאלגענדער:

הרב קוק שרייבט ווי נויטיג עס איז
צו שטארקען דעם אידישען גוף וועלכער
איז פערלאָזען געוואָרען, "ווייל מיר
האבען גע׳עוסק׳ט א סך אין גייסטיגע
זאכען. האבען פערגעסען די קדושה פון
גוף און מיר האבען פארגעסען אז מיר
האבען בשר קודש ניט ווייניגער ווי
מיר האבען רוח הקודש". ער זאגט אז
אידען דארפען האבען א חשובה גשמות
וואס זאל שאפען געזונדע בלוט, געזונ־
דע פלייש, שטארקע אויסגעהאקטע
גופים, און ער קומט צום בעשלוס אז:
די גימנאסטיק אין וועלכע די יונגע
לייט עסק׳ן אין ארץ ישראל צו פער־
שטארקען זייער גוף אום צו קענען ווע־
רען שטארקע זיהן צו דער נאציאן, פער־
פאלקאָמירט דעם גייסטיגען כח פון די
הערליכע צדיקים וואס עסק׳ן אין יחוד
פון די שמות הקדושים. די דאזיגע היי־
ליגע ארבייט (פון גימנאסטיק) ברייגגט
די שכינה זעהר הויך פונקט ווי זי געהט
אַרויף דורך די שירות און תשבחות וואס
דוד מלך ישראל האט געזאגט אין ספר
תהלים.

אין א געוויסען שבת־צו־נאכט איז
געקומען צו מיר אין האָטעל א יונגער
רב אין שטריימיל און האט געזאגט אז
ער האט מיר עפעס צו זאגען וועגען א
זאך וואס ער וואלט וועלען אז קיינער
זאל דערפון ניט וויסען אויסער איך.
איך האב דעם אורח אריינגעבעטען אין
א צימער. ער איז געווען פון א זעהר
סימפאטישען אויסזעהען און נאכדעם
ווי מיר האבען זיך ביידע געזעצט האט
ער געזאגט:

איך וויל אייך עפעס ווייזען א זאך
וואס וועט אייך צייגען וואס עס קען פא־
סירען אין אונזער ירושלים. עס האבען
זיך געפונען אין ירושלים מענשען וואס
האבען געוואגט אַרויסצוגעבען א
מיאוס׳ען פאסקוויל געגען הרב הגאון
הצדיק ר׳ אברהם הכהן קוק אין וועלכען
מען רופט איהם מסית ומדיח. עס איז
שומו שמים!

ער האט ארויסגענומען פון זיין בו־
זים קעשענע א דינעם ליפלעט פון עט־
ליכע זייטלאך וועלכער האט געטראגען
דעם נאָמען "קול השופר". אויפ׳ן ערש־
טען פיידזש איז געשטאנען: "מצוה
לפרסם האיסור שעשו רבותינו הגדולים
גאוני עולם, זקני ישראל, צדיקי הדור
שליט"ה מפה עיה"ק ירושלים תובב"א
בהתאספם יחד לדין למחברת "האורות"
שחבר אברהם יצחק הכהן קוק ושאר
מאמריו בתרבות הישראלי והניר"
נאכהער שטעהט דער פסוק: אמרו לרשע
צדיק אתה יקבוהו עמים, א. ז. יו. קיין
נאָמען פון קיין פערפאסער איז ניט גע־
ווען אויף דעם ליפלעט נאר אויף דער
צווייטער בלעטיל איז געווען א בריעף
אונטערשריעבען פון הרב דעסקין און
הרב זאנענפעלד אין וועלכען זיי האבען
געשריבען אז אין הרב קוק׳ס ספרים
זיינען פאראן אזעלכע זאכען אין וועלכע

געבויט אויף דער פערגאנגענהייט און צוקונפט. אבער עס איז פאראן א גרענעץ אויף ווי ווייט א פארשטעלונגס קראפט קען געבען כח אויסצוטראגען דעם לאסט פון לעבען און דיעזער גרענעץ איז שוין, ווי עס שיינט אריבער. דעריבער געהט דאס יודענטהום אין גלות אונטער, און זי האט קיין האָפנונג, נאָר אז מען זאל איהר איינפלאנצען אויף א קוואל פון אמת'ן לעבען פון אייגענע קדושה, און דאס איז ניט אין קיין אנדער אָרט אויסער ארץ ישראל.

עס איז זעלבסטפערשטענדליך אז די נייע אידישע ארץ ישראל דארף זיין געבויט אויף די קדושה פון דער תורה, די אידישע אויפלעבונג אין ארץ ישראל מוז קומען מיט אן אויפלעבונג פון קדושה, אבער וואס טהוט מען מיט די וואס ווילען ניט וויסען פון דיעזע אלע זאכען און זאגען אז נאציאָנאליזמוס אליין אָהן רעליגיאן איז פאר זיי גענוג? זאל מען זיך פון זיי דערווייטערן? זאל מען צוטהיילען דאס פאָלק אין צוויי טהייל? ר' אברהם יצחק זאגט אז: ניין! אז אַ מין נאַציאָנאַליזם, זאָגט ער. וואלט געווים ברייגען די נאציאָן אויף א צושטאַנד פון טומאה און אונטערגאנג, אבער די וואס בעריהמען זיך אז זיי ווילען פון רעליגיאן ניט וויסען ווייסען אליין ניט וואס זיי ריידען, ווייל דער נאציאָנאלער גייסט איז אזוי פארבונדען מיט דעם רעליגיעז־געטליכען גייסט אז אפילו דער וואס זאגט ער וויל פון לעצטען ניט וויסען, איז ווי באלד אז ער זאגט אז ער איז אנגעבונדען אָן נאציאָנאלען גייסט הייסט שוין אז דער געטליכער גייסט איז אין איהם דאָ מיט געוואלד. אלעס וואס די אידישע נאציאָן פערמאָגט און וואס איז בעליעבט צוליעב זייער נאציאָנאלען גייסט: דאס לאנד, די שפראך, אידישע היסטאָריע און מנהגים, איז אין זיי פאראן א רוח אלקים. הרב קוק געפינט די רפואה גענען פרייען נאַציאָנאַליזם אין א שטאַרקע ארבייט אום צו בעווייזען די פרייע נאַציאָנאַליסטען אז זיי האָבען א טעות און דערמיט ברייגען זיי אז זיי זאלען פערשטעהן אז נאציאָנאַליזמוס און רעליג־

יאָן מוז געהן צוזאמען.

ער איז געגען דער שיטה אז די פרומע אידען זאלען זיך אבטהיילען און אז עס זאָל ניט זיין קיין פארבינדונג "צווישען זיי און די פרייע. עס איז ניטאָ קיין שיעור, זאגט ער, צו דעם שאדען אין גשמיות און רוחניות וואס עס ברייננט די צוטיילונג פון א פאָלק אויף טהיילען. דאס איז א מחשבה פון עבודה זרה, אפילו רשעים וואס זיינען אנגעבונדען מיט'ן גאנצען הארצען אין דער נאציאָן איז אויף זיי געזאגט געוואָרען: "ועמך כלם צדיקים".

ר' אברהם יצחק איז א גרויסער מאמין אין דעם קראפט פון דעם נאציאנאליזמוס צו ברייננען אפילו די פרייעסטע סוף כל סוף צו אידישקייט, ער האלט אז ווען די נאציאָנאלע ליעבשאפט איז ביי אימיצען שטאַרק ברייננט עס איהם צו ליעב האבען די תורה און אויב עס זיינען נאָך פאראן מענשען וואס זאגען אז זיי זיינען נאציאָנאליסטען און ווילען ניט וויסען פון דער תורה איז א סימן אז זייער ליעבשאפט צו דער נאציאָן איז נאָך ניט גענוג שטאַרק, אז זייער נאציאָנאליזמוס וועט שטאַרקער ווערען וועלען זיי אנדערש דיינקען. דער עיקר איז, אז דער ישוב אין ארץ ישראל זאל ווערען גרוים, זאל מען אויפבויען דעם נאציאָנאלען בנין, דערפון וועט ארויסבלאָזען א גרויסער ווינד וואס וועט אויפלעבען די נשמה פון די אידען. מען דארף זיך גאָר ניט מצער זיין אויף די שטראמען פון דעם נאַטירליכען נאַציאָנאַלען נעפיהל. אפילו דאס וואס ער מאכט קאליע אין דעם וועג אין וועלכען ער פלייצט וועלען אויך צום סוף ברייננען צו גוטעס.

ניט נאָר שרעקט זיך ניט הרב קוק פאר די פרייע נאציאָנאליסטען נאָר ער געהט נאָך א שריט ווייטער און זאגט אז אין געוויסע הינזיכטען זיינען זיי בעסער ווי די פרומע אידען וואס אינטערעסירען זיך ניט מיט אויפבויען ארץ ישראל. די פושעי ישראל, טענה'ט ער. וועלכע גיבען זיך אב מיט ליעבשאפט צום כלל ישראל, צו ארץ ישראל און צו דער אויפבויאונג פון דער נאַציאָן זיינען

.75

הרב זאָנענפעלד

דער פיהרער פון די עקסטרימסטע חרדים אין ירושלים איז פיעלייכט דער איינציגער פון די בעריהמטע פערזענליכקייטען אין דער אידישער הויפט־שטאדט וואס וואהנט אין דער אלטער שטאדט און האט ניט איבערגעצויגען זיין דירה אין איינעם פון די נייע שטאדט קווארטאלען. געהענדיג צו איהם דארף מען דורכגעהן די אלטע געדרעהטע געסלאך און קומענדיג צו זיין הויז דארף מען ארונטערגעהן א היבשע ביסעל טרעפ. זיין וואהנונג איז אין א נידעריגען פלאץ און דער צוגאנג אליין זאגט אייך שוין פריהער אז דער פיהרער פון די קנאים לעבט ניט אין קיין רחבות. אין הויז גופא זעהט אוים אלעס אזוי פשוט ווי אין די הויז פון א קליינשטעדטילדיגען רב אין ליטא. ווייניג מעבעל א סך ספרים. איך האב געוואוסט נאך איידער איך בין געגאנגען צו איהם, אז ר׳ חיים זאנענפעלד איז ריין אין גאנצען פון דער ערגסטער תאוה וואס שלעפט אראב דעם מענשען אין זומפף: די תאוה פון געלד. ר׳ חיים איז א שונא בצע אזוי האבען מיר פערזיכערט אפילו זיינע שונאים און אלעס וואס איך האב געזעהן אין זיין הויז האט מיר עדות געזאגט, אז די זאך איז ריכטיג. אין דעם ליעגט אויך טהיילווייז דער סוד פון זיין איינפלוס. א מענש וואס איז ווייט פון געלד־זוכט אין א מאראלע קראפט וואס מוז ארויסרופען רעספעקט. הרב קוק און הרב זאנענפעלד זיינען אין דיזען הינזיכט גלייך.

הרב זאנענפעלד האט מיר צוגענומען מיט א זעהר ברייטען און פריינדליכען שלום עליכם און האט אונז גלייך אריינגעפיהרט אין סוכה, עס איז געוועזן חול־המועד סוכות. הרב זאנענפעלד איז א הויכער מאן. זיין געזיכט איז ברייט. זיין בארד איז לאנג ברייט און ווייס און פארשטעלט א גרויסע טהייל פון זיין ברוסט. אויף זיין פנים איז אויסגעגאסען א געוויסע שטרייינגקייט, וועלכע ווערט נאך פארגרעסערט דורך זיינע גרויסע ברעמען. די אויגען האבען א זעהר קלוגען בליק, עס איז גענוג איין קוק צו טהאן אויף ר׳ חיים אום זיך איבערצוצייגען אז מען זעהט פאר זיך א איד א חכם אין ברייטען זינן פון דאס ווארט. צוזאמען מיט דער איבערצייגונג וואס איהר קריגט אז הרב זאנענפעלד איז א איד פון טיעפען שכל קריעגט איהר אויך די איבערצייגונג, אז ער איז א איש אמת וואס שטעהט פעסט פאר זיינע פרינציפען און פיהרט זיין עקשנות׳דיגען קאמפף פיר דאס וואס ער גלויבט, אז עס איז גוט און ריכטיג. אויף זיין גאנצע האלטונג איז קענטיג פון

מען טאָר ניט ארייַנקוקען א. ז. וו. די עטליכע בלעטלעך וואס קומען נאָך דעם בריעף זיינען געווען פול מיט זלזולים געגען הרב קוק. דער שרייבער שטעלט זיך ארויס אלס א מקנא קנאת ה׳ געגען דעם וואס וויל אראבפיהרען אידען פון דרך הישר, אברהם יצחק קוק.

דיעזע בראשורע איז נאָך ניט ער־שיענען, האט מיר ערקלעהרט מיין גאסט עס איז נאָך אין דרוק, מיר האבען זיך אבער דערוואוסט דערפון און געקראגען איינע פון די ערשטע קאפיעס וועלכע איך האב זיך געאיילט צו ברייננגען צו אייך אום איהר זאלט וויסען וואס דא טהוט זיך.

אין צוויי טעג שפּעטער, האט גע־קאָכט ירושלים מיט דעם סקאַנדאל. וואו מען איז געגאנגען האט מען נאָר געהערט וועגען "קול השופר" וועלכען מען האט ניט ארויסגעגעבען פיר דעם ירושלים־דיגען פובליקום, עס איז בעשטימט גע־ווען נאָר פאר עקספּארט אום צו מודיע זיין דעם כלל ישׂראל אין אלע לענדער פון גלות אז מען האט ענטדעקט א מסית ומדיח אין ירושלים און דאָס איז א מאַן וואס איז בעקאנט צו אידען פון איין עק וועלט ביז דער אנדערער און איז געווען צוואנציג יאהר רב אין יפו... צווישען די קרייזען וואס שטעהען מיט הרב קוק, די גרויסע מאיאריטעט פון די ירושלים־דיגע אידען, האט עס געשטורעמט. מען האט געשמועסט אז דאס וועט גלאט ניט אבגעהן. עס האט זיך אזוי ניט געהאנ־דעלט וועגען דעם פארדעקטען שרייבער פון "קול השופר" ווי וועגען הרב זאָננ־פעלד און הרב דעסקין וועלכע זיינען אזוי פראמינענט פערמישט אין דעם ענין.

איך האב בעשלאָסען אריבערצוגעהן צו הרב זאָננפעלד זיך מיט איהם דורכ־צושמועסען וועגען דעם ענין.

האנד אריין קיין זאך וואס א רב שרייבט ווי ליבעראל ער זאל צו זיי ניט זיין. זיי זיינען אפילו ניט דאנקבאר פאר זיין שטעלונג צו זיי, זיי אנערקענען גאר ניט און ווייסען אפילו ניט וואס ער שרייבט. די איינציגע וואס לעזען וואס ער שרייבט זיינען די פרומע יונגע לייט פון די ישיבות, די לעצטע ביסעל וואס זיי־נען אונז געבליבען און ווען זיי לעזען אז מאכען גימנאסטיק איז אזוי ווי תהלים זאָגען, ווארפען זיי אַוועק דאס ביסעל אידישקייט וואס זיי האבען. איך גלויב אז מיר דארפען מיט די פרייע ניט האָ־בען צו טהאן, מיר וועלען זיי צו אונז ניט קענען ברייגנען. מיר דארפען בעסער פארהיטען אז די וואס זיינען מיט אונז געבליבען, זאלען אהין ניט אוועק און דאס דרשן'ען אין שבת פון די פרייע איז געווים ניט קיין סגולה, אז די וואס שטעהען מיט אונז זאלען מיט אונז בלייבען.

איך האב צום רב געזאגט: איהר האט פריהער פערגליכען די מחלוקות אין ירושלים צו די מחלוקות פון בית שמאי און בית הלל אבער די בית שמאי האבען דאך ניט געשריבען זלזולים אויף די בית הלל און פארקעהרט. זיי האבען דאך אָפען דיסקוטירט; אויב איהר זייט ניט איינפערשטאנען מיט די אידעען פון יפו'ער רב האט איהר געקענט שרייבען ספרים אדער מאמרים צו פערטהיידיגען אייערע מיינונגען אבער שרייבען א בריעף צו אזעלכע לייט ווי די פון "קול השופר" מענשען וועלכע וואגען צו רופען א גאון און חסיד מיט'ן נאמען רשע, הייסט דאך עס א חלול פון גאנץ ירושלים און די שיטה פון יפו'ער רב איז דאך די שיטה פון תלמוד: לעולם תהיה שמאל דוחק וימין מקרבת?

און קוים האב איך נעענדיגט און עס איז געלעגען אויפ'ן רב צו ענטפערען האט מען פון דער אָפענער טהיר פון דער סוכה געהערט ווי מען האט אויסגע־שריען: אשרי יושבי ביתך. מען האט זיך געשטעלט דאווענען מנחה. איך האב זיך א ווי זא ניט געוואלט דוקא האבען אן ענטפער פון ר' חיים. זיין גענאנקען־גאנג איז שוין געווען פאר מיר קלאהר איך האב זיך אבגעזעגענט מיט איהם און בעגלייטענדיג מיר צום טהיר האט ער געזאגט: קיינער דארף דערפון קיין עגמת־נפש ניט האבען. מיט מחלוקת איז בעסער ווי אהן מחלוקת. ווען עס זאל שוין חס ושלום אין ירושלים קיין מחלוקת ניט געווען וואלט עס שוין גע־ווען א סימן אז קיינער קימערט זיך שוין גאר נישט וועגען אידישקייט, און אז אלעם איז חלילה טוירט.

די לעצטע עטליכע ווערטער האט זיך געפאסט צו דער כאראקטעריסטיק פון ר' חיים זאָנענפעלד, דאס האט געמאכט דעם בילד פאָלקאָם. ר' חיים האט מיר ווארעם געדריקט די האנד, ער האט גע־שמייכעלט, זיין גאנצער וועזען האט אויסגעדריקט גייסטיגע אריסטאקראַ־טיע. דער הויכער זקן, ער איז שוין, שיינט מיר, ביי אכציג איז פול מיט יוגענדליכע ענערגיע, פאר מיר איז גע־שטאנען א פערזאָן וועמען מען קען ניט מבטל זיין, א פרינץ פון אלט ירושלים. איך בין ניט געווען איינפערשטאנדען מיט קיין איין ווארט וואס ער האט מיר געזאגט. די שיטה פון מחלוקה איז ניט אידיש און האט געבראכט אונגליקען אין ארץ ישראל, די פרומקייט פון הרב קוק איז א פיעל העכערער סארט ווי די פרומקייט פון ר' חיים. ניט דוחה זיין דארף מען נאר מקרב זיין אלע קרעפטען פאר ציון,—וואס אנבעלאנגט צו די האנדלונג אין בעצוג דעם בריעף פון הרב זאָנענפעלד אין "קול השופר" איז עס אונמעגליך צו רעכטפערטיגען. אבער טראָץ אלעמען האב איך געפיהלט רעספּ־פעקט צו דיזען מאן, וועלכען טראָץ וואס ער איז א געגנער פון די ציוניסטען האט געענטפערט ווילסאָן'ס שליח ווען יענער האט איהם געפרעגט פארוואס איז ער געגען די ציוניסטען: אלע אידען זיינען ציוניסטען! אז מען זעהט ר' חיים'ן גלויב איך קען מען איהם ניט אזוי שנעל פארגעסען ווען אפילו מען מוז זיין גע־גען זיין שיטה אין האנדלונגען.

און אויף מאָרגען האט מען מיר גע־רופען צו אן אסיפה פון די רבנים און די נכבדים פון ירושלים צו בעטראכטען

איין זייט די שווערקייט און הארטקייט פון קנאות און פון דער צווייטער זייט די שטאָלץ און גבורה מיט וועלכע די קנאות ווערט אָפּט בעגלייט ביי די וואס זיינען ערנסטע און אידעאַליסטישע קנאים. עס קען ניט זיין קיין גרעסערער קאָנטראַסט צווישען'ם שווערמערישען פילאָזאָף־פּאָעט הרב קוק און צווישען דעם עקסטרימסטען חרדים פיהרער וועמעס גאנצע שיטה וואָלט איך פיעלייכט אויפגעפּאסט אין די ווערטער "יהרג ואל יעבור". הרב זאָנענפעלד וויים ניט פון קיין קאָמפּראָמיסען, ווייס ניט פון קיין נייגונגען. דאס יודענטום איז א קאַמפּף און דער וואס געהט אין דער מלחמה דאַרף זיך מיט סענטימענטאַליטעטען ניט אָבגעבען.

נאכדעם ווי מען האט אַביסעל פערבראכט אין די געוועהנליכע שמועסען עטליכע פראגען פון זיין זייט וועגען אַמעריקא און עטליכע פראגען פון מיין זייט וועגען ירושלים איז מען ניט ווילענדיג ארויף אויף דעם שמועס וועגען דער אַטאַקע אויף הרב קוק וואס האט אויפגעשטורעמט די שטאָדט. און איך האב איהם געמאכט אויפמערקזאם אויף דעם בריעף וואס איז געדרוקט פון איהם און אנדערע געגען הרב קוק אַנווינקענדיג דערביי, אַז דאס מאַכט דאך א רושם פון חלול־השם און דאס מאכט דאך שוואכער דעם גאנצען אָרטאָדאָקסישען לאגער. ווען אָרטאָדאָקסישע פיהרער קריגען זיך ארום און נאך אין אזא סקאנדאליעזען וועג אין דער עפענטליכקייט געווינען דערפון די וואס בעקעמפּפען דעם יודענטהום.

הרב זאָנענפעלד האט מיר ניט איבערגעשלאָגען די צייט וואס איך האב גערעדט, איך האב געזעהן אַז מיינע ווערטער האבען איהם ניט געבראכט אין דער מינדעסטער פערלעגענהייט, ער האט געהאט זיין תשובה גרייט און איז געווען זיכער, אז ער איז פאָלשטענדיג גערעכט. ווען איך האב געענדיגט האט ער מיר אין פּשוטע ווערטער ערקלעהרט, אז מיינונגען צווישען מענשען זיינען שטענדיג געוועזן פערשיעדען, און אז יעדער איז פארפליכטעט צו קעמפּפען פאר זיינע מיינונגען ווען ער איז איבערצייגט, אַז די מיינונגען פון זיין געגנער זיינען שעדליך. בית שמאי און בית הלל האבען זיך אויך געקריגט און גוט האבען זיי געטהאן וואס זיי האבען זיך געקריגט האבען זיי דערמיט די תורה גרעסער געמאכט און דאס איז דער פּשט פון מחלוקת לשם שמים וועלכע איז א גרויסע זאך און וועט שטענדיג עקזיסטירען אַזוי לאַנג ווי מענשען וועלען האבען מוחות צו קלערען.

ער האט נאכהער געזאגט: איך בין מיט דעם יפו'ער רב (אזוי רופט ער הרב קוק, וועלכער איז געווען א לאַנגע צייט רב אין יפו) ניט איינפערשטאַנדען. דער יפו'ער רב איז געווים אן אדם גדול אבער ער האט אן אנדער שיטה און איך האב אן אנדער שיטה, איך בין איבערצייגט, אַז זיין שיטה ברייננגט שאדען דעם יודענטהום. קען איך שווייגען?

— קענט איהר מיר ערקלעהרען — האב איך איהם געפרעגט—וואס איז די שיטה פון יפו'ער רב און וואס איז אייער שיטה?

— דער יפו'ער רב—זאגט הרב זאַנענפעלד—מיינט אַז אויב ער וועט זאגען שבחים אויף די ראַדיקאַלען און וועט אויף זיי מלמד זכות זיין וועט ער זיי קענען געווינען נעהנטער צו אידישקייט, ער מיינט, ווען ער וועט שרייבען וועגען זיי אז טראָץ דעם וואס זיי זיינען פריי האבען זיי גרויסע פארדיענסטע פאר'ן יודענטהום און נאך אזעלכע זאכען וועלען זיי דערמיט ווערען צוגעצויגען צו דאס יודענטהום, און דערפאר זאָגט ער, אז די וואס זיינען זיך עוסק אין גימנאַסטיק טהוען זיי דערמיט אן עבודת הקודש, וועהרענד אלע ווייסען, אז דיזע לייט עסען טרפות בפרהסיא און זיינען מחלל קודש עפענטליך. דער יפו'ער רב האט געווים א גוטע כונה אָבער דערווילע לויבט ער דאך די מענשען וואס מאכען חרוב דעם גאנצען אידישען לעבען און גראָבען אונטער דעם פונדאמענט אויף וועלכע מיר שטעהען. און וואס איז דער סוף? זיי, יענע לייט לייענען גאר ניט וואס דער יפו'ער רב שרייבט, זיי ווילען ניט נעהמען אין

.76

הייזער פון תורה און גוטהערציגקייט

הייזער פון תורה און פון גוטהערציג**קייט**, געבויט מיט גרויס נאציאנאלע ליעבשאפט און טרייהייט, אויסגעהאלטען זייט לאנגע דורות פון פאלק אין וועמענס נשמה עס האט שטענדיג געברענט דער פייער פון אהבה צו ארץ־ישראל— וואס פיר א שעהנער מאנומענט זיינען זיי פאר אידישען פאטריאטיזם, פאר אידישען אידעאליזם און פאר אלעס וואס נאבעל און ערהאבען אין דאס אידישע הארץ!

אידען פון דער גאנצער וועלט צושפרייט אויף אלע ים'ן און פארווארפען אין אלע ווינקלען פון דעם ערד־קוגעל זאמלען פרוטות און גראשענס אום אז אין דער הייליגער שטאדט, דארטען ווייט אויף די בערג פון יהודה זאלען אידען קענען זיצען און לערנען תורה. און זיי זאלען ניט דארפען פון דארטען אויסוואנדערען צוליעב הונגער. און יעדער אידענע וואס גיט עטליכע גראשענס פיר ירושלים'ער הייזער פון תורה און גוטהערציגקייט ווייס, אז דארטען וואו זי איז קיינמאל ניט געוועזן איז די אידישע היים, די אידען קומען פון דארטען און אהין וועלען זיי זיך אומקעהרען און זי העלפט מיט איהר געלד, אז די היים זאל חלילה ניט זיין ליידיג פון אידען. ירושלים אהן אידען—וואס פיר אן אונגליק וואלט עס געוועזן פאר דער גאנצער אידישער אומה, און מען האט געווארפען געלד אין די פושקעס אומעדום וואו א איד האט געוואהנט, וואו א מזוזה איז געוועזן אויפ'ן טיהר און וואו א ווארימע אידישע הארץ האט געקלאפט.

און פון צייט צו צייט קומט א שליח פון דער הייליגער לאנד, פון דער הייליגער שטאדט. גיט אב א גרוס פון די מקומות הקדושים דערמאנט די טייערע ווערטער וועלכע זיינען איינגעבאקען אין הארצען, וועלכע האבען צופלאקערט די פאנטאזי און האבען אריינגעטראגען צויבער און פאעזי אין אידישען לעבען אין גלות, ער דערמאנט דעם הר־הזיתים און רחל'ס קבר און מערת המכפלה. די ביינקונג פון דאס פאלק אחיים ווערט צואווארעמט. טרעהרען בעווייזען זיך אין די אויגען, מען גיט געלד פאר ארץ־ישראל, דער בונד צווישען לאנד און פאלק וואס איז צוריסען געווארען פון רוימישען שווערד לאנג צוריק ווערט פערשטארקט. פון צייט צו צייט ווארפט אימיצער אוועק די שטאט־אדע־שטעדטיל פאהרט אוועק אין ארץ ישראל. די גאנצע שטאדט איז פעראינטערעסירט, זעגענט זיך מיט איהם מיט טרעהרען, ער פאהרט אין דער לאנד פון די אבות מתפלל זיין אין קדושה און

וואס עס איז פאראן צו טהאן וועגען דעם גרויסען סקאנדאל פון "קול השופר". עס זיינען דארטען געווען ביי זעכציג פערזאן אשכנזים און ספרדים. רבנים און סוחרים, אויבען־אן איז געזעסען אן אלטער רב, ר' דוב'צע וועלכער איז געווען דער פארזיצענדער. אבוואהל אין אמת'ן האט געפיהרט די טשער אן אנדערער. די אנוועזענדע זיינען געווען אויפגערעגט. איינער א יונגער רב מיט א שעהנעם פארטראכטען פנים האט אויסגעדריקט דאס וואס עס איז ביי איהם געווען אויפ'ן הארצען און אויפ'ן הארצען פון די מעהרסטע פון די פערזאמעלטע אין אזא קורצע דרשה: רבותי! מען האט מבזה געווען א גאון א צדיק קדוש וטהור כאחד הריקים רחמנא לצלן. געוואלד! היתכן? הישמע כזאת? עס איז דאך שומו שמים! איך האב מעהר ניט וואס צו זאגען וועגען דעם! אן אנדער רב. א מיטעליאהריגער האט זיך געשטעלט און האט מיט גרויס ווארימקייט געזאגט: אין דער תורה שטעהט אז פנחס בן אהרן הכהן האט געטאן א גרויסע זאך דערמיט וואס ער איז געווען א קנאי, גאט אליין האט אויף פנחס'ן געזאגט א שבח און גלייך נאכדעם שטעהט אז גאט האט געהייסען אז דער פיהרער פון אידען זאל ווערען יהושע. איז דאך א קשיא: אויב פנחס האט געטאן אזא גוטע זאך דערמיט וואס ער איז געווען א קנאי פארוואס איז ער ניט געווארען דער פיהרער אנשטאט יהושע? איז דער תירוץ אז א קנאי קען זיך זיין אמאל גוט אלס אן איינצעלנער מענש, אבער קיין פיהרער קען קיין קנאי ניט ווערען, פאר א פיהרער טאר מען ניט נעהמען קיין קנאי. ירושלים האט שוין גענוג געליטען פון קנאות. דא אז איינער האט געוואלט מען זאל איהם האלטען פאר א פרומען האט ער בלויז געדארפט ארויסגעהען אין גאס אנווייזען מיט'ן פינגער אויף אימיצען און זאגען: פלוני בן פלוני איז אן אפיקורס, א פושע ישראל און גלייך האט מען איהם דעם אנווייזער געקרוינט פיר א צדיק און חסיד. דאס מוז אויפהערען. שטרייינגע מיטלען זאלען גענומען ווערען געגען די וואס האבען פעראורזאכט א חלול השם. א שטארקער פראטעסט מוז ארויסגעגעבען ווערען.

מען האט ניט פערגעסען אויך הרב דיסקין וועלכער איז געווען גע'חתמ'עט אויף דעם בריעף אין קול השופר. דאס איז געווען א וואונדערליכע ערשיינונג: די ירושלים'ער ארטאדאקסי איז ארויס צו פארטהיידיגען ליבעראליזם. ירושלים שטעהט מיט קוק'ן — דאס איז געווארען קלאר אויף דער אסיפה, אבער ירושלים האט דיסקוטירט די פראגע מיט פייער, מיט בעגייסטערונג און האט בעשלאסען אנצונעהמען א פראטעסט געגען די אטאקע אויף הרב קוק.

דאס איז געווען א קורצע צייט איידער איך האב פארלאזען די שטאדט און לאנד. עס איז מיר בעשערט געווען צו זעהן א ירושלים'דיגע מחלוקה איבער פרומקייט. מיין רייזע וואלט פיעלייכט ניט געווען פאלקאם אהן דיעזען קולטורעלען קאמפף וועלכער האט אויסגעבראכען אין ירושלים נעבען מיינע אויגען. און עס האט מיר געלערענט אז דער ליבעראליזם האט די אויבערהאנד אין דער הייליגער שטאדט פון דוד ושלמה.

ירושלים איז א וואונדער אז אייגער איז עס ניט. אין בקור חולים האספיטאל איז אן אמת'ע אידישע סביבה אזעלכע ווי עס איז געווים ניטא אין קיין אידישע האספיטאל אויף דער וועלט אויסערהאלב ירושלים.

אין דער אלטער שטאדט איז אויך פאראן דער האספיטאל "משגב לדך" וועלכער לעבט יעצט איבער א שווערען קריזיס. די קוועלען פון זיין איינקונפט זיינען כמעט ווי אבגעשניטען. די טערקען האבען צורויבט איידער זיי זיינען אוועק אלעס וואס זיי האבען געקענט, זיי האבען אפילו צוגענומען אלע גלעזערנע און אנדערע כלים. די שטיצע פון ועד הצעירים איז אבגעשניטען, קיין פערבינדונגען מיט אויסלאנד האט דער האספיטאל ניט און ער איז אין א שווערע לאגע. דער האספיטאל שטעהט ניט ווייט פון דער וואנד פון שטאדט מויער, פון זיין דאך זעהט מען א וואונדערליך שעהנעם בילד קוקענדיג אויפ'ן הר־הבית און אויף די בערג אין מזרח און דרום פון ירושלים.

דער שעהנסטער האספיטאל אין ירושלים אין בעצוג צו דער געביידע איז דער האספיטאל שערי צדק, ווייט אוועק פון שטאדט מויער אין דער יפו'ער גאס ביין ענדע פון דיזער וויכטיגער גאס פון ירושלים. ווען מען פאהרט מיט'ן שאסע פון יפו קיין ירושלים און מען פאהרט אריין אין שטאדט ציהט די געביידע פון שערי צדק האספיטאל די אויג פון דעם דורכפאהרער. אין מיטען פון א שעהן בעפלאנצטען הויף מיט ביימער אלעען פון אלע זייטען ארומגערינגעלט שטעהט שטאלץ און אימפאזאנט דער מאסיווער בנין מיט זיינע גרויסע פענסטער מיט זיין סאלידע ארכיטעקטור. ער איז געבויט און אויסגעהאלטען פון די האלענדישע און דייטשע אידען.

מיר זיינען אריין אין דעם הויפט אריינגאנג, מיר האבען זיך געפונען אין א ברייטען קארידאר, אלעס ארום האט עדות געזאגט אויף די סטריקטעסטע דייטשע ריינליכקייט, דער דייטשער געשמאק האט זיך געלאזען דערקענען אין דער ארכיטעקטור פון דער געביידע. און אין יעדער זאך אויף וואס די אויג איז געפאלען. פון א ברייטע האלב געגלאזטע טיהר איז ארויס א מאן מיט א שעהנעם אויסזעהן און מיט א טריט פון א דייטש־געלערנטען מענשען. ער האט געטראגען א קאנטיגע אריסטאקראטישע יארמולקע האט צו אונז גערעדט דייטש. דאס איז געוועזען ה' מארקס דער סופעראינטענדענט. ער האט אונז דורכגעפיהרט אלע דעפארטמענטס, אלעס איז גרויס געבויט פון דער ברייטער האנד, דער האספיטאל איז בעגאסען מיט א ים פון ליכט וואס שטראמען אריין אין ריעזיגע כוואליעס דורך די גרויסע פענסטער, ער שטעהט אויף א הויכען פלאץ, און פון באלקאן זעהט מען די בערג פון יהודה אין זייער גאנצען צויבער. דער האספיטאל האט א בעזונדער אבטהיילונג פאר אנשטעקענדע־קראנקהייטען. דער אויפזעהער האט מיר געוויזען אויפ'ן וואנד די נאמען פון די וואס האבען געשענקט "בעטען" פאר'ן האספיטאל, כמעט אלע קומען פון פראנקפורט און אידיש דייטשע שטעדט. איין נאמען איז געוועזען פון אן אמעריקאנער נדבן. מיר האבען נאך גענוג פלאץ פאר אמעריקאנער נדבנים האט ה' מארקס געזאגט. מיר דארפען זיי האבען. מיר קענען ניט עקזיסטירען פון די נדבות פון די דייטשע אידען. וואס וועלען מיר טהאן ווען די דזשאינט וועט אויפהערען צו געבען ?

מיר זיינען ארויס אין קיך. דער ריזיגער אייזערנער אויווען איז געווען אנגעפילט מיט שבת'דיגע מאכלים וועלכע מען האט שוין "פאררוקט", עס איז געווען פרייטאג פאר נאכט. וועגען פרומקייט און כשרות דארפט איהר זיך ניט זארגען אין דעם שערי־צדק האספיטאל. דער אנפיהרער פון איהם איז דער בעקאנטער דר. וואללאך, דער פרומסטער אידישער דאקטאר אויף דער וועלט. ווען מיר זיינען ארויס אין קארידאר איז אנגעקומען דר. וואלאך. מיר האבען פערבראכט א היבשע ווילע, ווען איך האב איהם געזאגט, אז איך פאהר אין א פאאר טעג אוועק, האט ער שמייכלענדיג געזאגט : ווי פאהרט עס א איד אוועק פון ארץ ישראל ? ! איך מיין, אז ער

טהרה אויף דעם הייליגען באדען און וועקען דעם בורא אין הימעל וואס האט זיך צופיעל פאר'כעסן'ט אויף זיינע קינדער, ער זאל מאכען א סוף פון דעם פינסטערען יאך פון גלות, א סוף פון בזיונות און שפלות פאר די וואס טראגען זיין נאמען און זיי אויפזאמלען צוריק אונטער זיין פליגעל אין זיין היים. אין דער לאנד פון אלע לענדער, גאט'ס וואהנונגס פלאץ אויף דיזער ערד וואו זיין ליכט זאל ווידער שיינען אויף זיין פאלק וועלכע ער האט אליין אויסגעקליעבען פון אלע מענשען אויף דער וועלט.

און דיעזע וואונדערליכע ערשיינונג. ריעזען שעהנעם קאפיטעל פון אידישע געשיכטע פול מיט פאעזי פון א נאציאן. האט מען פערווארטהיילט אין דער אידישער מאדערנער גאס אלס א זאך מיט וועלכע מען דארף זיך שעהמען. "חלוקה" איז געווארען א חרפה. ווען ניט אבער די חלוקה וואלטען מיר קיין אידישען ישוב ניט געהאט אין ארץ ישראל, ווען ניט דער אלטער ישוב וואלט קיין נייער ניט געוועזען און מיר וואלטען אפילו ניט אויסגעהערט געווארען פון דער וועלט יועגען אונזערע תביעות אויף דאס לאנד. מען פארגעסט, אז די ערשטע וואס זיינען געגאנגען אבנעהמען ציון פאר אונז. די ערשטע העלדען-ציוניסטען זיינען געוועזען די וואס האבען געמאכט דעם אלטען ישוב מיט מסירת נפש. די בויער פון אלטען ישוב זיינען נאציאנאלע גבורים אבער מיט דער בעקאנטער שנאה וועלכע די השכלה האט אין אונז איינגעפלאנצט צו דער גאנצער אידישער טראדיציאן איז געגוג צו זאגען אלטער ישוב, אז עס זאל געשאפען ווערען א פאראורטהייל געגען דעם. ערשטענס איז דער אלטער ישוב פארבונדען מיט רעליגיאן און אלעם וואס איז פארבונדען מיט רעליגיאן איז פסול נאכ'ן נייעם שולחן-ערוך און צווייטענס איז ער אלט און ביי קיין אומה ולשון איז אלטקייט ניט קיין חסרון אויסער ביי דעם פאלק וואס שעפפט זיינע גאנצע בהית פון אלטע פערגאנגענע צייטען. די אידישע גאס איז ראדיקאל געווארען און מיר ווילען אונזער נעכטען אויסמעקען.

מיין ערשטער וויזיט איז געוועזען אין בקור חולים האספיטאל, אן אנשטאלט וואס איז אלט שוין א יאהר זיבעציג. מיר זיינען אריין אין א גרוימיגען הויף ארומגערינגעלט פון אלע זייטען פון האספיטאל בנינים געבויט לויט'ן אלטען סטיל. מיר זיינען צוגעגאנגען צום אפיס אויפ'ן טיהר איז געהאנגען א סיין מיט פאלגענדען אויפשריפט:

קול דודי דופק:
התורה למדה לנו דרך ארץ.
אל יכנס אדם פתאום
כי אם בדפיקה.

נאך איידער איך האב געענדיגט איבערצולעזען דיזע מליצה יועגען די נויטווענדיגקייט פון אנקלאפען אין טיהר. איידער מען געהט אריין איז שוין דער סופעראינטענדענט ה' גראיעווסקי ארויס געגען אונז און האט אונז דורכגעפיהרט דורך אלע אבטהיילונגען פון דעם האספיטאל, אלעם איז געוועזען בליציג ריין. און ניט פיעל בעטען זיינען געווען ליידיג. דער האספיטאל וועלכער איז איינצענטער פון דער אלטער שטאדט טהוט א גרויסע ארבייט. ער איז מאדערן אין אלע הינזיכטען. עס קען ניט זיין קיין מעהר דעמאקראטישע אדמיניסטראציאן ווי די פון דעם דאזיגען אנשטאלט און די קראנקע פיהלען זיך דא זעהר היימיש. דער האספיטאל בויט יעצט אן אבטהיילונג אויסער האלב פון שטאדט מויער. מיר זיינען אריין אין דראג דעפארטמענט, א מאן אין א יארמולקע מיט א גרויסע שעהנע בארד מיט א ליכטיגען פנים וועמען איך וואלט אנגענומען פיר א וויכטיגען רב אויב ניט זיין ווייסע אפטעקארישע קאפאטע איז ארויסגעגאנגען פון דער לאבאראטארי געגעבען אינז א ברייטען תלמיד-חכם'שען שלום-עליכם דער סופעראינטענדענט האט אנגעפאנגען פארצושטעלען: ר' שרגא פייוועל — ער האט געוואלט זאגען דעם נאמען פון אפטייקער, דער לעצטער האט איהם איבערגעשלאגען: וואס מיר ר' שרגא! זאגט בעסער פייוועקע אפטייקער. ווי מען רופט מיר דא אין ירושלים! עס איז איבעריג צו זאגען אז ר' שרגא פייוועל איז א איד א תלמיד חכם, אין

77.

דער תנ"ך אין ארץ ישראל

אין ירושלים איז פאַראַן אַ תלמוד תורה און ישיבה אונטערן נאָמען "עץ חיים". זי פיהרט זיך נאָכ'ן אַלטען ערציהונגס־סיסטעם, און שטעהט אין אָפּאָזישאָן געגען "עברית בעברית". איך האָב געקריגען אַ בריעף פון פּרינסיפּאַל ר' יחיאל מיכל טיקאָצינסקי מיט אַן איינלאַדונג צו בעזוכען די "עץ חיים", און איך האָב די איינלאַדונג אָנגענומען. די "עץ חיים" האָט ביי זיבען הונדערט שילער אין איהרע ביידע אבטהיילונגען אין דער אַלטער שטאָדט און אין דער יפו'ער גאַס. דעם נאָמען טיקאָצינסקי האָב איך שוין געהערט נאָך איידער איך בין געקומען אין ארץ־ישראל און איך בין געוועזן פּעראינטערעסירט צו זעהן די "עץ חיים" און איהר פיהרער.

איך האָב געפונען ר' יחיאל מיכל טיקאָצינסקי אין דעם קליינעם אָפיס פון דער תלמוד תורה און ישיבה. אויף זיין געזיכט ליעגט די איידעלקייט פון אַ תלמיד חכם און אידעאַליסט. ער רעדט קורץ און שאַרף, זיינע בעוועגונגען זיינען שנעלע און ער מאַכט דעם איינדרוק פון אַ מענשען מיט ענערגי. מען דאַרף מיט איהם לאַנג ניט ריידען אום זיך צו איבערציייגען אז ער בעזיצט אין אַ גרויסע מאָאס דעם זעלבסטבעוואוסטזיין פון אַ קעמפּפער פיר זיינע אידעען און אידעאַלען.

איך האָב איהם געפרעגט ביז וועלכען עלטער לערנט מען אין "עץ חיים" און ער האָט מיר ערקלעהרט אַז אין תלמוד תורה לערנט מען ביז 14—15 יאָהר און אין ישיבה ביז 17—18. איך האָב איהם געפרעגט צו מען לערנט דאָרטען שפּראַכען, היסטאָרי, געאָגראַפי, א. ז. וו. ער האָט מיר געענטפערט אַז מען לערנט דאָרטען בלויז למודי־קודש און חשבון, קיין אַנדער זאַך לערנט מען דאָרטען ניט.

—אבער — האָב איך גע'טענה'ט — אויף אַזאַ אופן געהען דאָך ארויס פון אייער שולע יונגע מענשען וואס האָבען קיין בעגריף אין וועלט־זאַכען, דאס הייסט מענשען וועמען עס פעהלט די נויטיגסטע ידיעות וואס אַ ציוויליזירטער מענש דאַרף וויסען!

—אידען האָבען גוטע קעפּ — האָט ר' יחיאל מיכל געענטפערט — און אַ גוטען פערשטאַנד. זיי דערגעהען די אַלע זאַכען וואס אַ מענש דאַרף וויסען אליין פון זיך אָדער דורך אביסעל הילף פון פּריוואַט לעהרער און די מעהרסטע פון ספרים. איהר זאָלט זיך נאָר ניט שרעקען. אידען וואס זיינען ערצויגען אַלס

איז געווען גערעכט אין דער בעהויפּטונג אפשר האָט ווירקליך קיינער קיין רעכט פון ארץ ישראל אוועקצופאָהרען. מיר האָבען גערעדט וועגען די מעלות פון ארץ־ישראל און דערמאָנט וועגען געוויסע חסרונות. דר. וואללאך האָט מיר געזאָגט: די מעלות וועט איהר געדענקען אויף אייביג, די חסרונות וועט איהר פארגעסען אזוי שנעל ווי איהר וועט ארויף אויפ'ן שיף אזא מזל האָט עס שוין

אונזער ארץ־ישראל!

מיר זיינען ארוים פון שערי־צדק האָבען זיך אריינגעכאפּט אין מושב זקנים. א הויף מיט אייניגע בנינים מיט א שוהל א. ז. וו. א שטעדטעל אין זיך אליין. זיינען אריין אין דעם איינציגען משוגעים אנשטאלט אין ארץ־ישראל געגרינדעט פון ירושלים'ער לייד יעס, די זונן האָט זיך אָנגעפאנגען ארונטערזעצען, ווען מיר האָבען זיך אומגעקעהרט א היים.

לעבט איבער די גרעסטע אידישע פערגאנגענהייט מיט אלע פיבערען פון זיין זעעלע. עס איז פאר איהם ניט קיין היסטאריע. א טויטער שאטען פון פערגאנגענע מעשים, עס איז פאר איהם דאס לעבען אליין, דאס לעבען פון זיין אומה.

קיין איד קען ניט זיין א פולער איד אויב ער לעבט ניט אין תנ"ך ווען ער איז א קינד. וואס קען א אידישער יונגערמאן האבען פאר א בעגריף פון דוד און שלמה, פון ישעיה און ירמיה, פון אברהם און משה'ן אויב ער לערנט וועגען זיי פון ביכלעך און פון לעהרערשע לעקציעס? א אידיש קינד דארף זיך באדען אין תנ"ך, ער דארף קויפען דעם מערת המכפלה צוזאמען מיט אברהם'ן, דארף "ניעדער'ן" אין מצרים מיט יוסף'ן, דארף פאשען די שעפסען מיט משה'ן, דארף זינגען "אז ישיר" מיט די אידען אויפ'ן ברעג ים סוף, דארף דורכלעבען די פיערציג יאהר פון דער מדבר און דאס מוז אלעם זיין; אין די ווערטער און אין דעם לשון פון תנ"ך, ווי עס שטעהט און געהט. יעדער איבערדערצעהלען אין אן אנדער נוסח טויטעט די נשמה פון דער זאך און נעהמט אוועק דעם קינד פון דער סביבה וואו די גרויסע פאסירונגען קומען פאר. געוויס האט מען מיט די ערצעהלונגען פון חומש ארויבגענומען ניינציג פראצענט פון דער בעדייטונג פון חומש פאר די אידישע קינדער אין וואו מען לערנט עס אנשטאט דעם חומש פערניכטעט מען דאס שעהנסטע און דאס בעסטע וואס דער חומש גיט אונז.

פארוואס זיינען מיר אלע גענגען אן איבערזעצטעם יודענטהום? דערפאר ווייל די פולע בעדייטונג פון יודענטהום קען מען פערשטעהן נאר ווען עס איז אין דער שפראך אין וועלכע דאס איז געגעבען געווארען, אזוי איז אויך אין בעצוג צום תנ"ך, מען קען עס פארשטעהן ריכטיג נאר ווען מען לערנט דיזעלבע ווערטער און דיזעלבע פסוקים ווי זיי זיינען דארטען געשריבען. די תנ"ך ווערטער און פסוקים האבען אזא מאכט, אזא קלאנג אז ווען מען בייט עס אויס אויף אנדערע ווערטער ווערט דער עיקר פערלארען.

מעגען די לעהרערס האלטען וויפיעל זיי ווילען, לעקטשורס איבער ישעיה, איבער זיין צייט און זיין ווירקונג, וועלען די תלמידים ניט וויסען וואס ישעיה איז, אויב זיי גערענקען ניט אויף אויסוועניג דעם קאפיטעל פון הוי גוי חוטא, דעם קאפיטעל פון והיה באחרית הימים, פון הוי החוקקים חקקי און א. ז. וו. דער נביא שטעהט פאר די אויגען פון אידישען קינד נאר ווען אין זכרון פון קינד איז אויסגעקריצט דעם נביא'ס ווערטער און ניט קיין אנדערן'ס, מען דארף געדענקען וואס ירמיה האט געזאגט און ניט דאס וואס דר. מאסענזאהן זאגט וועגען ירמיה'ן און אין די סקולס אין ארץ־ישראל, אזוי גוט ווי אין אנדערע לענדער, וואו קינדער לערנען אזוי װעניג תנ"ך, האקט מען אונטער דעם צווייג אויף וועלכען די אידישע נאציאן האלט זיך.

א נאציאנאלע אידישע ערציהונג איז נאר אזעלכע וואס שטעהט אויף אונזערע נאציאנאלע ספרים, און דער עיקר איז נאטירליך דער ספר הספרים אין וועלכען עס זיינען טיעף איינגעווארצעלט אלע לעבענס־קרעפטען פון דער אידישער נאציאן. די נאציאנאלע ערציהונג אין ארץ־ישראל פון דעם בית־ספר אין א קאלאניע ביז דער יפו'ער גימנאזיע שטעהט ניט אויפ'ן תנ"ך. די תלמידים וויסען זעלטען א פסוק אז אימיצער דערמאנט עס זיי און וויסען זעלטענער עס אליין צו דערמאנען. דאס הייסט קיין פולע נאציאנאלע ערציהונג אפילו מען זאל שרייען דארויף "לאומי" טאג און נאכט, טראץ דעם וואס דיזע ערציהונג האט אויפגעטהאן דאס גרויסע נאציאנאלע וואונדער פון מאכען העברעאיש פאר די רעדע־שפראך פון דער יוגענד. ווי לעכערליך איז עס אז דער ערשטער שריט וואס דער נאציאנאלער חנוך האט געטהאן אין ארץ־ישראל איז געווען — צו אבּרוקען אן א זייט דעם תנ"ך פון וועלכע דאס אידישע קינד האט זיך ניט געשיידעט אין קיין לאנד וואו א אידישער

תלמידי־חכמים בלייבע ניט אונוויסענד אפילו אין זאכען וואס זיינען אויסער די אידישע למודים.

איך האָב אויסגעדריקט מיין צווייפעל איבער דעם ערפאָלג פון דיזער זעלבסטבילדונג אין וועלטליכע זאכען אויף וועלכע ר׳ יחיאל מיכל האָט אזוי פיעל געבויט און דער פיהרער פון ״עץ חיים״ האָט געזאָגט:

צו וואס זאָלען מיר פיהרען א טעאָרעטישען ויכוח אין וועלכען קיינער קען דעם אנדערן ניט איבערצייגען, אז מיר קענען בעסער בעטראכטען די פאקטען. אונזער אינסטיטושאָן איז אן אלטער. לאָמיר זעהן די פרוכט וואס ער האָט ארויסגעגעבען וועלען מיר גיכער קומען צו אן אָבשאצונג פון זיין ארבייט. איך וועל אייך אָנרופען נעמען פון אונזערע געוועזענע תלמידים און איהר וועט זיך איבערצייגען אז די וואס געהען ארויס פון אונזער שולע זיינען ניט פרעמד פון וועלט־זאכען. דוד יעלין קענט איהר? ער איז א תלמיד פון ״עץ חיים״, און חיים מיכל מיכלין אייער קאָרעספאנדענט קענט איהר? ער איז א תלמיד פון ״עץ חיים״, און ה׳ צוועבנער קענט איהר? ער איז אונזערער א תלמיד. פיעלע פון די גרעסטע משכילים זיינען אונזערע שילער. אונזערע תלמידים זיינען פאראן אין די אוניווערזיטעטען און קומען אהין אריין ניט עלטער ווי די פון די סקולס וואו מען גיט זיך אָב מיט וועלטליכע למודים. און דאס איז דערפאר ווייל ווען א אידישער יונגער מאן האָט א גוטע ערציהונג אין די למודי־קודש דויערט איהם נאכהער א קליינינקייט צו אויסלערנען אנדערע נויטיגע זאכען. דער וואס לערנט ביי אונז געווינט אבער געגען אנדערע דערמיט וואס ער נעהמט אריין א גרויסע טהייל פון דער אידישער בילדונג וועלכע איז דאס גרעסטע בילדונג אן און פיר זיך.

ווען איך האָב געזאָגט אז נאָך מיין מיינונג וואָלט בעסער געוועזען אז מען זאָל לערנען אלעם וואס א איד דארף וויסען אי אלס איד אי אלס מענש, די למודי קודש און די למודי חול צוזאמען אום די תלמידים זאָלען ארויסטראָגען פון זייער שולע די גאנצע בילדונג וואס זיי דארפען האָבען און ניט געבען זיי איין טהייל און לאָזען דעם אנדערן טהייל זיי זאָלען אליין זוכען, האָט ער געענטפערט:

ווער איז געוועזען בלעם? אין א לעבעדיגע קלינגענדע שטימע האָט מיר דער אינגעל ערקלעהרט: בלעם איז געוועזען א גוי׳עשער נביא.

איך האָב זיך געווענדעט צו א צווייטען מיט דער פראגע: וועלכע ווערטער פון בלעם׳ס רעדען געפעהלט איהם אם בעסטען. א וויילע האָט דער קליינער ירושלמי נאכגעקלעהרט און האָט געזאָגט: בעסער פון אלעם וואס בלעם האָט געזאָגט איז דער ערשטער פסוק: מה טובו אהליך יעקב משכנותיך ישראל.

איך האָב געפרעגט א צווייטען דיזעלבע פראגע און ער האָט געזאָגט: דער שעהנסטער פסוק וואס בלעם האָט געזאָגט איז: תמות נפשי מות ישרים ותהי אחריתי כמוהו. איך האָב זיך געווענדעט צו א דריטען און זיין תשובה איז געוועזען: מיר געפעלט בעסער דער פסוק נאום בלעם בנו בעור ונאום הגבר שתום העין. איך בין אריין אין א צווייטע קלאס און דאָרטען זיינען די קינדער געוועזען אזוי אין דער היים אין דאס וואס זיי האָבען געלערנט אין תנ״ך אזוי ווי אין ערשטען קלאס. דאס זעלבע איז געוועזען אין א דריטע. די קינדער לעבען דאָ פאָלשטענדיג אין דער ספערע פון תנ״ך און פון תלמוד.

גערעכט איז געוועזען ר׳ יחיאל מיכל ווען ער האָט געזאָגט אז די קינדער טרינקען דאָ פון ערשטען קוואל. זיי וועלען שטענדיג, זייער גאנצען לעבען ניט פארגעסען די השפעה וואס זיי האָבען דערפון געקריגען. די וואס האָבען זיך געהאָרעוועט אויפ׳ן תנ״ך האָבען געקריגען דעם שליסעל צו דעם סוד פון דער אידישער נשמה, זיי האָבען אריינגעקוקט טיעף אין יענע וואונדערליכע וועלטען וואו עס איז געשאפען געוואָרען דאס אידישע אייביגקייט. א איד וואס איז געהאָרעוועט אויפ׳ן תנ״ד און תלמוד

.78

ימים נוראים אין ירושלים

מיט דעם אנקומען פון סליחות־טעג וויקעלט זיך ירושלים איין אין מעהר קדושה ווי אין די געוועהנליכע צייטען. דער גייסט פון ימים נוראים שוועבט אין דער אידישער גאס. די טיפע בליקען פון די פרומע אידען אין דער אלטער שטאט ווערען נאך טיעפער, אויף די איידעל־געשניצטע געזיכטער פול מיט זארג און בענקשאפט לייגען זיך ווי נייע קנייטשען דער קרעכץ: "אי אי, רבונו של עולם!" וועלכער געהט מעהר אויף די אידישע אלגעמיינע צרות און גלות השכינה ווי אויף אייגענעם דלות, ווערט שארפער, דער געוויין ביים כותל־מערבי ווערט הייסער, ברענענדער און דורכדרינגענדער, און דער השתפכות־הנפש פון די פריה־דאוונער איז דורכגענומען מיט א בעטענדע עצבות, מיט א פערליעבטע מתיקות און א התלהבות'דיגע דבקות וואס פערשלינגט אלע חושים מיט דער גאנצער נשמה.

מיר האבען גענומען א לאנטערן און זיך געלאזען געהן צו די ערשטע סליחות דורך די ענגע גערדרעהטע גאסען פון דער אלטער שטאדט. עס איז געווען נאך האלבע נאכט. ארום און ארום איז געווען פינסטער, די אלטע געביידען האבען געווארפען א מאוים'דיגען שאטען און האבען אויסגעזעהן ווי עפעס צויבער טורעמס וואס שטעהען פארכשופ'ט און ווארטען אויף עפעס אונגעוועהנליכעס וואס זאל פאסירען. די טריט פון די סליחות־געהער האבען אבגעקלונגען אין די נאכט־לופט. פון די הויפען און שמאלע געסלאך האבען זיך פון צייט־צו־צייט בעוויזען אידען מיט א פאטריאכאלישען אויסזעהן, ערנסט פערטראכט. אין א קורצע ווײלע זיינען מיר געווען אין דער שוהל פון ר' נסים באך, א הויכע געביידע מיט שווערע מאסיווע וועגד וואס פלאנצט איין אין אייך עהרפורכט. איהר זעהט דא ווייניג פון דעם אויסערליכען גלאנץ מיט וועלכע מען זוכט צו בעפוצען די שוהלען אין אמעריקא אום צו פארדעקען אויף די גייסטיגע ארימקייט פון אונזערע קאנגרעגיישאנס. איין בליק אויף די הויכע שווערע וועגד איבערצייגט אייך אז דאס האבען געבויט מענשען ביי וועמען די שוהל איז געווען דער עיקר פון זייער עקזיסטענץ, דער תמצית פון זייער לעבען, דער קודש־הקדשים פון זייער נשמה; דאס האבען געמאכט מענשען מיט גרויסע ערנסטע אידעאלען, מיט א לעבעדיגען גאט אין הארצען!

און דא איז אזוי אלעם פשוט און

חדר איז געווען! און ניט נאָר פעהלט דער אידישער יוגענד וואס קען ניט קיין תנ"ך דער נאציאָנאל־היסטאָרישער פונדאמענט, ניט נאָר פעהלט איהם די השגה אין דער גרויסער אידישער פערגאנגענהייט, וועלכע ווערט אָבגעשפּיגעלט נאָר אין תנ"ך, ניט נאָר פעהלט זיי דער נאציאָנאל־רעליגיעזער בעגריף פון יודענטהום, נאָר עס פעהלט זיי די גרעסטע קוועלע פון דער אלל־מענשליכער קולטור, וועלכע דער תנ"ך גיט און וועלכע מען קען קריגען ניט דורך ידיעות וועגען תנ"ך נאָר דורך האָבען איהם אין קאָפּ און אין הארצען. קען דען זיין די קולטור פון א מענשען פאָלשטענדיג ווען ער האָט ניט איינגעזאפּט אין זיך די ווערטער וואס האָבען אינספּירט?!

די צוקינפטיגע נאציאָנאלע סקול אין ארץ־ישראל וועט לערנען אלעס וואס ערציהונג פאָדערט, למודי קודש מיט וועלטליכע זאכען צוזאמען און די שולע שפּראך וועט זיין העברעאיש ווי עס איז איינגעפיהרט אין די ציוניסטישע סקולס, עס וועט אבער דארפען זיין אזוי טראדיציאָנעל־אידיש און אזוי תנ"כ'יש ווי די "עץ חיים" און אנדערע עהנליכע ערציהונגס־אנשטאלטען זיינען.

אין דיזע געדאנקען בין איך געווען פערזונקען ווען איך בין געגאנגען צוריק דורך דעם אידישען קווארטאל אין דער אלטער שטאָדט און אין מיינע אויערען האָבען געקלונגען די שטימען פון די תלמידים פון "עץ חיים". איך בין ניט געווען איינפערשטאנדען דערמיט וואָס די סקוהל לערנט ניט קיין וועלטליכע ידיעות, בין ניט איינפערשטאנדען מיט די אָפּאָזיציאָן צו "עברית בעברית". אָבער אי דאהב געפיהלט, אז איך האָב פערבראכט א שעה אין איינעם פון די אידישע גייסטיגע פעסטונגען פון ארץ־ישראל.

שטריימעל. ער איז געווען אַן אשכנזי, און אשכנזישע מיידלעך האָבען געטראָגען די טשיקענס צו איהם.

דעם צווייטען טאָג ראש־השנה בין איך געגאַנגען דאַוונען צו די מקובלים. קיין שטאָדט אויף דער וועלט איז ניט אַזאַ פּלאַץ פיר קבלה ווי ירושלים, מיט דער אויסנאַהמע פיליייכט פון צפת. און וואו נאָך קען די פאַנטאַזי פון די מקובלים אַזוי ווערען געשפּייזט ווי אין דער הייליגער שטאָדט וואו חלומות פון העכערע וועלטען שוועבען ארום אין דער לופט. צו זעהן ווי אַזוי די מקובלים דאַוונען און ווי זיי פיהרען זיך אין אַזאַ הייליגען טאָג ווי ראש השנה — האָט זיך מיר זעהר געוואָלט, איך האָב אבער געוואָלט געהן צו די מקובלים אליין אום ניט צו ווערען געשטערט צו בעאָבאַכטען די מנהגים פון די מקובלים.

איך בין דורכגעגאַנגען דעם נידעריגען טויער וואס פיהרט צום חדר פון די מקובלים שוהל. בין ארויף אויף שטיינערנע טרעפּ, האָב זיך געפונען אויף אַ פרייע פּלאַטפאָרם, אויך פון שטיינער אָהן אַ דאַך און אַנטקעגען מיר איז געווען די פּשוט׳ע הייזעל וואס איז די שוהל פון די מקובלים. איך בין אריין אינעווענינ. ארום די ווענד זיינען פאַראַן גאַנץ ניעדריגע טאַפּטשאַנען, עטוואס העכער ווי דער פּלאָאר. אויף דיזע טאַפּטשאַנען זיינען פערשפּרייט טעפּיכער אויף וועלכע עס זיינען געזעסען מתפּללים, מאַנכע מיט די פיס אויפ׳ן פּלאָאר און מאַנכע די פיס אונטער זיך, אויפ׳ן אָריענטאַלישען אופן. די ווענד זיינען אויך געווען אויסגעהאַנגען מיט טעפּיכע. אין מיטען איז געווען אַ קליינע בימה נעבען וועלכען עס איז געשטאַנען דער חזן.

ווען איך בין אריין אין שוהל האָט דאָרטען געהערשט אַ טויט־שטילקייט. ניט די מתפּללים און ניט דער חזן האָבען ארויסגעזאָגט איין וואָרט, אַלע האָבען געקוקט געגען זיך אין דעם ליידיגען חלל פון שוהל און האָבען אויסגעזעהן צו זיין זעהר קאָנצענטרירט. דאס האָט אבער געדויערט בלויז אַ קליינע וויילע. דער חזן האָט פּלוצלונג אַ זאָג געטהאָן אַ וואָרט אָדער צוויי, גלייך נאָך איהם האָבען אַלע אַ זאָג געטהאָן דיזעלבע פּאָאר ווערטער און ווייטער איז געוואָרען דיזעלבע שטילקייט ווי עס איז געווען ווען איך בין אריין אין שוהל. די שטילקייט האָט מיר אויסגעזעהן זעהר דריקענד. דער חזן האָט איהר ווייטער געבראָכען מיט אַ נייע פּאָאר ווערטער פון דער תפלה און ווידער איז אַלעם פערזונקען געוואָרען אין שווייגען. די מתפּללים זיינען ביי יעדעם שווייגען געווען שטאַרק פערטראַכט און עס איז געווען קענטיג אַז זיי זאָגען עפּעס אַלע מיט דעמזעלבען נוסח א י ן ד ע ר מ ח ש ב ה, דאס הייסט, אַז ווען זיי שווייגען דאַוונען זיי אויך, נאָר אין זיך.

אַ אינגעל האָט מיר צוגעטראָגען אַ מחזור אין וועלכען איך האָב געפונען די ערקלעהרונג וועלכע איך האָב געזוכט: אין מחזור שטעהט דער געוועהנליכער נוסח פון די תפלות אבער צווישען איין וואָרט און דעם צווייטען איז פאַראַן נאָך ווערטער פון קבלה וועלכע די מקובלים האַלטען אין זייער כונה נאַכדעם ווי זיי זאָגען אָב דעם וואָרט פון דער תפלה. אַזוי צום ביישפּיעל האָב איך געזעהן אויף דעם פּיידזש אויף וועלכע מיין בליק איז געפאַלען די ווערטער: ונפוצותינו כנס און גלייך נאַכדעם איז געווען געשריבען "יכון: נשמתין דאזלין ערטילאין". גאַנץ אָפּט ווערט געזאָגט: יכוין רחל אָדער לאה, ווערטער וועלכע האָבען אין דער קבלה אַ געוויסע בעדייטונג. די מקובלים דאַוונען אַלזאָ צוויי דאַוונענס: דעם געוועהנליכען און דעם סודות׳דיגען מיט די קאַבאַליסטישע כונות. דער דאַוונען מיט זיין מעהר ווי העלפט שווייגעניש, מאַכט אַ זעהר שווערען כמעט אימה׳דיגען איינדרוק. עס איז דאָ ניטאָ קיין פּלאַץ פיר בעגייסטערונג, פיר התלהבות, פיר אויסגיסען די הארץ, עס איז נאָר דאָ פּלאַץ פיר אונבעשטימטע זעעלען־בלאָנדזשעריי און אונבעשטימטע זוכעניש אין פרעמדע וועלטען. די כונות פיהרען אוועק די

אזוי אָהן צערעמאָניעס, קיין "פּרעזידענטען" זיצען ניט אויף קיין כסא־מלוכה נעבען ארון הקודש מיט'ן פּנים צום עולם געגען די דאַוונער, ווי ביי אונז אין אַמעריקאַ... אַ איד מיט אַ זיסע קלינגענדע שטימע שטעהט ביים עמוד, גיסט אויס זיין הארץ אין הארציגע טענער, דאַווענט מיט אַ ברען, מיט אַ בעגייסטערונג. זיין קול קלינגט זיס און אנגענעהם איבער דער שוהל. טאַטעס און קינדער, אַלט און יונג, "זאָגען" מיט ווארימקייט, טענה'ן זיך אויס מיט'ן רבונו של עולם און פאָדערן אז אַ סוף זאָל עס נעהמען פון אידישע צרות און גאָט'ס ליכט זאָל ווידער שיינען אויף זיין שטאָדט ירושלים. און די יונגע דאַוונערס פּאַטשען אונטער מיט די הענט ווען זיי פער'דבקה'ן זיך. מיר זיינען אין אַ חסידישע שוהל. און עס שוועבט נאָך דאָ דער גייסט פון דער זים־אומעדיגער מלוה־מלכה וועלכער האָט זיך אויסגעמישט מיט דעם גייסט פון סליחות.

איך בין געגאַנגען אהיים מיט אַ פּולע הארץ. שוין צעהנדליגער יאָהרען ווי איך בין ביי אַזאַ סליחות ניט געווען, שוין צעהנדליגע יאָהרען ווי איך האָב אַזעלכע דאַוונערס ניט געזעהן, און האָב אַזעלכע קינדער ניט געזעהן, אַזעלכע אידען, דורך־און־דורך אידען, ניט געזעהן. דאס זיינען אידען וועלכע זיינען נאָך גאַנץ, האָבען נאָך זייער נשמה ניט צוטהיילט און צוברעקעלט, האָבען נאָך קיין "עבודה־זרות" ניט געדיענט, אין זייערע נשמות שיינט נאָך די ליכט פון אמונה, פון אידעאַליזם, און איך האָב געקלערט: וואס וועט בלייבען פון אידען, פון ירושלים, אויב זיי זאָלען חלילה אויך אוועקגעהן, אויב דיזער אמת'ער אידישער סול זאָל זיך מעהר ניט הערען און אלעס ארום וועט ווערען וואָכעדיג, גרוי און קאַלט!

דעם ערשטען טאָג ראש־השנה האָב איך געדאַווענט אין דער "חורבה", די גרעסטע שוהל אין ארץ־ישראל מיט דער עלטעסטער טראַדיציאָן. דאס דאַווענען דאָרטען איז געווען אַ ביסעל אָנגעצויגען צוליעב דעם נציב און זיינע בעגלייטער וועלכע האָבען דאָרטען געדאַווענט. דער "אָפּיציעלער" כאַראַקטער וועלכען דער וויזיט פון האַי־קאָמישאָנער מוז טראָגען, האָט אַ ביסעל געשטערט, פערשטעה איך, די אמת'ע התלהבות אין דער דאָזיגער גרויסער שוהל. סער הערבערט סעמועל איז געווים ניט שולדיג אז ער האָט געשטערט מיט זיין אנוועזענהייט די כונות פון די מתפּללים, ער האָט פון זיין זייט קיין זאך ניט געטהאָן אום אָבצוקעהרען די געדאַנקען פון די דאַוונער פון זייערע ימים־נוראים'דיגע קדושה מחשבות אויף זיך, ער איז געווים ניט פעראַנטוואָרטליך דערפאַר וואס די מתפּללים זיינען געווען פאַראינטערעסירט צו זעהן ווי אַזוי סעמועל האַלט זיך די גאַנצע צייט פון דאַוונען.

דעם צווייטען אבענד פון ראש־השנה ווען איך בין געגאַנגען אליין אין דער שמאָלער אידישער גאַס צווישען די צוויי שורות פערמאַכטע קראָמען, האָב איך פּלוצלונג פאר מיר דערזעהן אַ הויכען דונקעלען מאַן, מיט אַ רויטע טערקישע מיץ, מיט אַ גרויסען שוואַרצען קוטאַס ביי דער זייט, וועלכער האָט אין האַנד געהאַלטען אַ לאַנגען ברייטען און בליציגען מעסער. איך האָב זיך באמת דערשראָקען. זאָל עס זיין עפּעס אַן אַראַביש־טערקישער רויבער וואס מאַכט אַ האָלד־אָפּ נעבען דער חורבה. איך האָב אבער זעהר שנעל איינגעזעהן מיין טעות ווען איך האָב געזעהן ווי אַ אידישע מיידעל איז צוגעגאַנגען צום "גזלן" און האָט איהם דערלאַנגט — אַ טשיקען. דער מאַן מיט'ן גרויסען מעסער איז ניט געווען קיין אַנדערער ווי אַ ספרדישער שוחט וואס איז געשטאַנען אין מיטען גאַס צו קוילענען פרישע עופות אויף דעם צווייטען טאָג יום־טוב. און געקוילעט האָט ער זיי דאָ טאַקע אויפ'ן פּלאַץ וואו ער איז געשטאַנען. אין אַ צוואַנציג דרייסיג יאַרד ווייטער איז געשטאַנען אַ צווייטער מאַן מיט אַ חלף אין האַנד נאָר דער איז געווען אָנגעטהאָן אין אַ גרויסע

אנגעטאָן אין גאַנצען אין ווייסען, איינ־געוויקעלט אין טלית, נעבען ארון קודש, און האַלט אַ דרשה פון מוסר, ווי דער שטייגער איז ביי אידען. די דרשה ווערט פּלוצלינג איבערגעהאַקט פון אַ געשריי: עברית! אַלע קעהרען זיך אום. דאָס איז אַ יונגער מאַן, איינער פון אַ גרופּע, וואָס האָבען אויף זיך גענומען די אויפגאַבע צו געהן איבער די שוהלען און פּראָטעסטירען, ווען זיי וועלען הער־ען אַז מען רעדט אידיש. עס ווערט אַ טומעל. אַ אידישער פּאַליסמאַן, וואָס דאַוונט אין שוהל, וויל איהם אַרויס־פיהרען. ער געהט אַליין אַרויס. דער־נאָך ווערט רוהיגער און דער רעדנער קעהרט זיך אום צו זיין דרשה אין אי־דיש.

ווייסט איהר וואָס פאַר אַ "אידיש" דאָס איז געווען? אָט איז אַ טהייל דערפון:

אחי ורבותי! דער יצר־הרע איז, רחמנו־לצלן, ווי אַ זבוב על פרשת דרכים און בעת יום המיתה — — —

מחשבה פון אלעם וואס איז קלאָר און בעשטימט, עס פיהרט אוועק די מחשבה פון דאווענען אליין אויך.

דער חכם האָט מיר אריינגערופען צו זיך אין הויז, וועלכע איז אין זעלבען הויף פון דער שוהל. ביי איהם האָב איך געפונען סידורים אויך מיט כונות נאָך יעדען וואָרט אָדער פּאָאר ווערטער. ער האָט מיר ערקלעהרט אז די קינדער לערנען זיך עס אין חדר אזוי אז יעדעס וואָרט רופט באלד ארויס ביי זיי אין קאָפּ די כונה וואס מען דארף דערביי קלעהרען. ער האָט מיר אגב דערצעהלט אז זיין זוהן איז דער רב פון דער פּאָר־טוגעזישער שוהל אין לאָנדאָן. נעהמען א רב פון ירושלים, אלע איינס צו א חסידישען, מתנגדישען, מקובל'דיגען, ספרדישען אָדער אשכנזישען, איז איי־גענטליך א שעהנע אידעע. איך האָב זיך דערמאָנט בשעת־מעשה פון דעם מחדש צו זיין די סמיכות אין ארץ־ישראל אום אז אלע פיהרער פון דער אידישער רע־ליגיאָן זאָלען קומען פון ירושלים, איינ־געזאפּט מיט די קדושה פון לאנד, וועל־כע גיסט זיך דאָ אויס אויף אלעמען. דאס וואָלט אויך געווירקט צוצובינדען די הערצער פון די אידען צו דעם צענטר פון דער אידישער נאציאָן: די הייליגע לאנד.

אבער דעם אמת'ן ציטער פון ימים־נוראים זעהט מען ערב יום־כפור ביים כותל־מערבי. דער פלאץ נעבען דער וואנד איז פול. אידען פון אלע עקען וועלט, פון אלע לענדער, פון אלע קלי־מאטען, זיינען אויפגעמישט צוזאמען. דונקעל ברוינע תימנ'ער מיט אידען פון סקאנדאנעוויען און אוקראינא, שווארץ־אויגיגע ספרדים נעבען אשכנזים, אידען אין פרינץ־אלבערטס און אידען אין רויטע אטלאסענע קאפּאָטעס, אידען אין צילענדערס און אידען אין שטריימלאך, אידען אין געלע אריסטאָקראטישע שיך און אין ווייסע זאָקען און פּאנטאָפעל, אידען וואס טראָגען ש"ס און פּוסקים אין קאָפּ און אידען געקומענע פון גלות וואס קענען קוים לעזען לשון קודש'דיגע אותיות — אלע זיינען פאראייניגט און פערבונדען אין איין קערפּער, אלע דיע־נען צו איין גאָט פון ישראל, אלע זיינען די קינדער פון איין פאָלק, גלייכע שותפים צו דער גרויסער און הייליגער ירושה צום כותל־מערבי. די גאנצע אי־דישע אומה שטעהט דאָ ווי איין מענש און אלעמענס הערצער זיינען צוזאמענ־געשמידעט אין איין גרויסען ברענענדען וואונש פון די צוריקאויפשטעלונג פון דער אידישער נאציאָן אויף זיין לאנד.

איבער אלעמענס קעפּ פלאטערט הויך די אידישע תפלה. מיט שטורם און פייער כאפּט א איד ארום דעם ווינקעל פון א גרויסען שטיין, פון מיטען וואנד, זיין פּנים דריקט אויס די העכסטע מדרגה פון עקסטאז, זיינע אויגען זיינען פול מיט פייער פון אמונה, זיין קערפּער ציטערט פון אויפרעגונג, א שיין פון דעם בליק פון יענע, וואס זיינען געגאנ־גען שטארבען על קדוש־השם אין אלע לענדער, פון רוים ביז אוקראינא, שפּי־געלט זיך אָב אויף זיין אידעאליסטי־שער טרוימערישער געזיכט. קיין סימן פון אן עגאאיסטישע מחשבה איז אין דעם מענשען אין יעצטיגען מאמענט ניטא, ער שוועבט אין גאנצען אין א וועלט פון ריינקייט און ערהאבענהייט, א וועלט, אין וועלכער עס ווערט אויפגע־גאסען אין איין הארמאָנישע אחדות אלע בעגריפען פון צדק, משפט, קדושה, נשמה־געזאנג, גאָט ברוך הוא, די שכינה, משיח און די כנסת ישראל. דער מאן וואס שטעהט ביי דער וואנד, דאווענט מיט התלהבות, זיין שטימע דורכדרינגענד און שארף, נעהמט ארום דעם גאנצען קהל ארום דעם כותל, די הערצער ווערן אנגעצונדען און די גאנצע מחנה שאקעלט זיך ווי בוימען פון וואלד, ווען א שטארקער ווינד געהט דורך. שא! די כנסת־ישראל וויינט פאר איהר טא־טען אין הימעל נעבען קודש־הקדשים, וואס איז אין פרעמדע הענד. של נעליך מעל רגליך כי המקום אשר אתה עומד עליו קדוש הוא!...

און נאָך כל־נדרי אין דער "חורבה" געהט ארויף ר' יחיאל מיכל טיקאצינסקי

שטריימלעך, מיט לאַנגע ביז די אַקסלען פּאות, מיט שטעק־שיך און לאַנגע ווייסע אָדער קאָלירטע זשופּעצעס, יונגע לייט אין פּאַלם־בּישט סוטס מיט אַראָבגעלאָזענע העלמעטס־העטס צו פֿערשטעלען זיך פון דער זונן, אַראַבערקעס אָנגעטהאָן אין שוואַרצען מיט קאָלירטע טיכער וואס פאַרשטעלען דעם גאַנצען פּנים אפילו די אויגען אויך, אידישע און גוי'שע ווייבער וואס געהען דעקאָלטע מיט קורצע ביז צום קניע קליידער, פראַנטען מיט פּאָרטפעלס אונטערן אָרעם מעשה אייראָפּא, אַראַבער מיט ווייסע טיכלאך אַרום קאָפּ, שוואַרצע דעליעס אָדער אַזעלכע וואס זיינען אויסגעלאַטעט מיט אַלע קאָלירען לאַטעס וועלכע איהר קענט זיך נאָר פּאָרשטעלען, גוט געשוכטע, האַלב געשוכטע אָדער באָרוועסע. אייראָפּעאיש געקליידעטע מענשען מיט א רויטע טערקישע מיץ מיט א שוואַרצען קוטאַס וואס שאָקעלט זיך ביי יעדער טריט, דונקעלע גריכען, שוואַרצע ניגערשע אַראַבער (צווישען די אַראַבער זיינען פאַראַן פיעלע פון ניגערשען אָבשטאַמונג), אַרמעניער און בעדואינער, גלחים מיט גרויסע בערד, שוואַרצע רעק און שוואַרצע קוגעל־טעפּיגע העטס און גלחים אָהן בערד און אָהן וואָנצעס אין ברוינע חאַלאַטען מיט קליינע יאַרמולקעס (פּונקט אידישע יאַרמולקעס) אויף די קעפּ, ענגלענדער מיט קורצע רעקלאך, לאַנגע שטיוועל, שמאָלע הויזלעך, א קאָדאַק אויף א לעדערנעם פּאַס אויף איין זייט און א בינאָקעל אויף א לעדערנעם פּאַס אויף דעם אַנדער זייט — דער טיפּ פון אַנגלאָ־סאַקסישען טוריסט — אַן אַראַבישער פּאָליסמאַן אין ענגלישע קליידונג אין וועלכע ער פיהלט זיך ניט איבעריג בעקוועם, א גרויסער גראָבער מאַן וואס טראָגט א לאַנגען ריעזינגען מעשענעם טשייניק מיט א גלאָז פאַרשטעקט אין זיין גאַרטעל און איז גרייט צו לעשען אייער דורשט פיר א פּיאַסטער, ער האָט דאָרטען א זאַך וואס ער רופט לעמאָנאַד. א איד אין א לאַנגע קאַפּאָטע, א גרויסע רבנישע העט מיט לאַנגע פּאות, רוקט אייך אין האַנד א "האָרץ", "דואר היום", (ירושלים'ער "ניום באָים" זיינען גאָר פון אַן אַנדער מין). צוויי ענגלישע סאָלדאַטען אין קהאַקי ביז די קניע, נאַקעטע קניע ביז די שטיוועל כמנהג סאָלדאַטען אין ארץ־ישראל, געהען אייך אָן אַנטקעגען, דער שמאָלער טראָטואַר ווערט ענג און איהר לאָזט זיך וואוילגעהן אויפ'ן גאַס, איהר הערט א קלונג, אימיצער איילט זיך אויף א וועלאָסיפּעד (בייסיקעל) גאָר מעשה פראַנצויז, איהר מיידט איהם אויס און איהר הערט דעם ברוגז'דיגען פייף פון אַן אָטאָמאָביל וואס וואַרענט אייך אָבצוטרעטען — אזוי זעהט אויס די יפו'ער גאַס, דער שפּיגעל פון ירושלים.

אין יפו'ער גאַס זיינען די גרעסטע ירושלים'ער געשעפטען אידישע און ניט אידישע. דאָרטען שיינט אייך דער סיין פון די אַנגלאָ־פּאַלעסטין קאָמפּאַני איינגעשפּאַרט האַנד אין האַנד מיט די אַנגלאָ־עדזשיפּשען בענק. דאָרטען איז, עטוואס ווייטער, די פּאָסט־אָפּיס און דאָרטען איז נאָך עטוואס ווייטער אַרויף דער וועד־הצירים. איהר געהט ווייטער מיט דער יפו'ער גאַס און איהר קומט צו א שורה שעהנע הייזער, איהר זעהט א סיין פון א דרוק, פון א מוהווינג פּיקטשור הויז. עס איז א לעבעדיגער ווינקעל. דאס ווערט גערופען מיט דעם נאָמען נחלת שבעה. ווייטער אַרויף פיהרט אייך די יפו'ער גאַס, איהר זעהט עס ציהען זיך פון איהר גאַסען לינקס און רעכטס: לינקס געהט אַוועק א אידישע שכונה, נאָר אידישע הייזער פון אַלע זייטען און קיינע אַנדערע. אויף א בערגעל זעהט איהר א הויכע שעהנע געביידע, אויף וועמעס שפּיץ עס שטעהט א מנורה, דאס איז "בצלאל", די קונסט שולע וואס איז אזוי בעריהמט צווישען אידען. איהר וואַרפט א בליק מיט סימפּאַטיע אין איהר ריכטונג, אויב איהר געהט אהין ניט אַריין. און אָט איז אַן אַנדער גרויסע אידישע געביידע, איינע פון די אַנשטאַלטען. עט־וואס ווייטער איז די שעהנע שולע פון די אַליאַנס

.79

די נייע ירושלים

מיר זיינען ביז יעצט ארומגעגאנגען ארום דריי זייטען פון ירושלים, ארום מערב, דרום און מזרח, דאס זיינען די דריי זייטען וועלכע רינגלען ארום, ווי איך האב פריהער בעשריבען, די שטאדט מיט טיעפע טהאלען און לאזען ניט די שטאדט זיך פערשפרייטען ווייטער און ברייטער. מיר וועלען יעצט בעטראכטען וואס עס טהוט זיך ארום ירושלים פון דעם פיערטען זייט, פון צפון, דער איינציגער זייט אין וועלכע ירושלים קען זיך פערשפרייטען. גליקליכער ווייזע האבען עס די אידען בענוצט איידער עס זיינען געקומען אנדערע און די אידישע פארשטעדטלעך צו צפון־מערב פון ירושלים האבען זיך פערשפרייט און זיך פארנאנדערגעוואקסען אזוי אז פון צפון־מזרח'דיגען זייט זעהט אויס ירושלים א אידישע שטאדט, דאס וואס די אידען האבען אנגעבויט פון יענער זייט פון מויער און צפון־מערב איז פיעל גרעסער ווי די גאנצע אלט־ירושלים וואס ליעגט איינגעשלאסען אין מויער. לאמיר פראבירען זעהן וואס עס טהוט זיך אין דיזער זייט פון דער אידישער הויפטשטאדט.

דער וועג צום צפון־זייט פון ירושלים פאנגט זיך אן פון יפו'ער טויער, דער לעבעדיגסטער פלאץ אין גאנץ ירושלים. גלייך ארויסגעהענדיג פון יפו'ער טויער ווי איהר נעהמט זיך צו געהן אין דער יפו'ער גאס הערט איהר ווי מען שרייט צו אייך אדון, חאוואדזשא און מיסטער, דאס זיינען די שטיוועל־פוצער וועלכע זיצען אין א לאנגע שורה און ווארטען צו מאכען גלאנציג אייערע שיך. מעהר פון אלעם שרייט מען "אדון" און די אראבישע שטיוועל־פוצער אדרעסירען אייך אויך מיט דיזען ווארט, וועלכעס ציינט אז העברעאיש איז אין ירושלים אזא לשון מיט וועלכען ניט־אידען מוזען זיך אויך רעכענען. ווען איהר געהט פארביי די שטיוועל־פוצער און איהר געהט אריין אין דער נישט־קשה'דיג ברייטער יפו'ער גאס, זעהט איהר א לאנגע שורה פון קערידזשעס און די אראבישע דרייווערס אזוי גוט ווי די אידישע רופען אייך: "הוי אדון, עגלה?" דאס איז דער סטענד פאר אלע קערידזשעס פון ירושלים און וואוהין איהר זאלט ניט ווערען פאהרען, ווייט אדער נאהנט, דארפט איהר עס פון דאנען נעהמען.

די יפו'ער גאס איז פול מיט מענשען. אידען מיט גרויסע פעלצענע

בען אָנגעפאַנגען די אידישע קאָלאָניזאַציאָן אין ארץ־ישראל ווען זיי האָבען מיט 44 יאָהר צוריק געמאַכט די נעזעלשאַפט צו קויפען דעם באָדען פון פתח־תקוה.

אַ גאַנץ בעזונדער כאַראַקטער טראָגט די פאָרשטאָדט מאה־שערים. דאס איז אַ גרויסע און פרומע שכונה. דאָרטען זיינען פאַראַן שולען און בתי מדרשים, אַ תלמוד תורה. דאס איז אַ שטיק אַלט־ירושלים וואס האָט זיך איבערגעטראָגען פון יענער זייט מויער, אבער די גאַסען זיינען דאָ ענגע, די סטאָרקעס זיינען עהנליך צו די קרעמלאך אין דער אידישער גאַס אין דער אַלטער שטאָדט אבער מאה שערים האָט דעם גרויסען יחוס וואס עס איז ניט געבויט געוואָרען ווי אַנדערע שכונות, פון כוללים אָדער פילאַנטראָפען. דאס האָבען ירושלים׳ער אידען אַליין געבויט פאַר אייגענע געלד. ניט ווייט פון מאה שערים זיינען פאַראַן די הייזער פון אונגאַרישען כולל. ווייטער ליעגט די בוכאַרישע קאָלאָניע וועלכע איז די שעהנסטע פון אַלע שכונות ארום ירושלים. די בוכאַרער זיינען געקומען רייך אין ירושלים, זיי האָבען אויסגעבויט שעהנע הייזער און זאָגאַר די גאַסען אין בוכאַרער קוואַרטאַל זיינען גלייכער און ברייטער ווי אין אַנדערע קוואַרטאַלען. אין בוכאַרער קוואַרטאַל וויינען אשכנים אויך צוליעב די שעהנע דירות וואס עס זיינען דאָרטען פאַראַן.

אויסער דעם מויער זיינען אויך פאַראַן ניט־אידישע קאָלאָניען, ווי צום ביישפיעל די אַמעריקאַנער קאָלאָניע און אַנדערע. די קאָנסולאַטען זיינען אויך אויסער דעם מויער און די פרעכטיגע געביידען פון דער רוסישער קירכע, דער איטאַליענישער האָספיטאַל, וועלכעס איז אַ וואונדער פון דער אַרכיטעקטור, די פראַנצויזישע האָספיס און פון דרום זייט פון שטאָדט אויפ׳ן הר ציון נעבען די שטאָדט פון דוד, האָט ווילהעלם אויסגעבויט אַ מעכטיגע געביידע פיר אַ קאַטוילישע קירכע. וואס אָנבעלאַנגט צו די אידען איז די גאַנצע אידישע טהעטיגקייט, איבערהויפט די מאָדערנע, קאָנצענטרירט אין דער נייער שטאָדט און אפילו די ישיבות און עהנליכע אַנשטאַלטען האָבען שוין אויך אבטהיילונגען אויסער דעם מויער, ווי צום ביישפיעל די ישיבת עץ־חיים און דער האָספיטאַל בקור חולים. די ישיבה האָט שוין אַ געביידע אין דער יפו׳ער גאַס און דער בקור חולים האַלט זיך אין מיטען בויען. די שוהלען אין דער אַלטער שטאָדט זייענן ליידיגלאך, דער עילם צורוקט זיך פון שטאָדט און אַלעס וואס אימיצער דאַרף, אריינגענומען אין חשבון אויך שוהלען און תלמוד תורה׳ס, געפינט מען אין די נייע שכונות וואו עס איז אויך דער גאַנצער צענטער פון אידישען געזעלשאַפטליכען לעבען.

ריידענדיג וועגען די נייע שטאָדט, איז ווערטה צו דערמאַנען די פלענער פון פראָפעסאָר געדזעס צו פערשעהנערען ירושלים. ער וויל אַז צווישען אַלע שכונות זאָל דורכגעפיהרט ווערען אַ ברייטער בולוואַרד. ער האָט נאָך פיעל אַנדערע פלענער ווי אזוי צו מאַכען די נייע שטאָדט שעהן. עס איז זעלבסטפערשטענדליך אַז די אַלטע שטאָדט קען וועניג געענדערט ווערען.

געוויס דאַרף מען מאַכען די נייע געגענדען אין ירושלים אזוי שעהן און מאָדערן ווי עס איז נאָר מעגליך, אבער די אמת׳ע פראַכט און שעהנהייט פון ירושלים וועט ניט זיין און קען ניט זיין אין דאס וואס מען וועט מאַכען אין דער צוקונפט אין דער הייליגער שטאָדט נאָר אין דאס וואס איז דאָרטען געוועזען אמאָל. עס איז די פערגאַנגענהייט פון ירושלים און די גרויסע טראַדיציאָנען וואס זי האָט געשאַפען וואס וועלען איהר געבען גרויסען צויבער אזוי לאַנג ווי מענשען וועלען לעבען אויף דער וועלט.

איזראַעליט אוניווערסעל, מיט אַ ברייַ־
טען און שעהנעם הויף. מיר זיינען שוין
אונטערדעסען דורכגעגאַנגען עטליכע
פערשידענע שכונות מיט פערשידענע
נעמען און אַט זיינען מיר נעבען די
הייזער פון כנסת ישראל אָדער ווי מען
רופט עס כולל כל הכוללים. מיר קומען
צוריק צו יפו'ער גאַס, זי ציהט זיך לאַנג
און איז בעזעצט פון לויטער אידען, ביז
מיר קומען צום ענדע פון דער גאַס,
נעבען דעם וואונדערשעהנעם האָספּי־
טאַל שערי־צדק, וועלכער זעהט אויס
פון דרויסען ווי אַ ריכטיגער פּאַלאַץ און
איז אינעווענויג אַזוי גוט איינגעאָרדענט
פונקט ווי שעהן ער איז פון דרויסען.
געגענאיבער דעם האָספּיטאַל שערי־
צדק איז דער מושב־זקנים, אַ בעזונדער
קאָלאָניע פאַר זיך מיט הייזער, אַ האָס־
פּיטאַל און אַ שוהל פיר די אַלטע לייט.
דער ספרדישער בית־יתומים און דער
בית־משוגעים וואס ווערט אויסגעהאַל־
טען פון נאָבעלע פרויען זיינען אויך
ביים ענדע פון דער יפו'ער גאַס, וועלכע
איז דער נערוו פון אידישען לעבען אין
ירושלים. עס איז ווערטה צו זעהן אַ
שבת פאַרנאַכט ווען דער אידישער עולם
לאָזט זיך ארויס שפּאַצירען אין דער
יפו'ער גאַס. דאס איז איינע פון די
שעהנסטע זאכען וואס איך האָב גע־
זעהן אין ארץ־ישראל.

מיר וועלען יעצט זיך אומקעהרען און
זיך נעהמען אויף אַן אנדער ריכטונג,
אויף רעכטס, און זיך בעקענען מיט אַנ־
דערע אידישע געגענדען וואס ליעגען
צו צפון פון ירושלים. מיר פאַנגען אַן
פון דעם ערשטען טהייל פון דער יפו'ער
גאַס און געהען אריין רעכטס אין אַ
גאַס פון שעהנע הייזער, פּיעלע פון זיי
זיינען אַנשטאַלטען. ווייטער אבער קו־
מען מיר צו שכונות וואס זיינען אין גאַנ־
צען בעוואָהנט פון פּריוואַט איינוואָה־
נער. צווישען דיזע שכונות פאַרנעהמט
אַ שעהנעם פּלאַץ זכרון משה וואו עס
וואָהנען, אַזוי צו זאָגען, די אַריסטאָ־
קראַטיע פון ירושלים. די הייזער זיינען
שעהנע, די צימערן גרויסע, דער איינ־
ציגער חסרון איז וואס די מעהרסטע פון
די גאַסען זיינען ניט קיין גלייכע און
דאס הרג'עט אוועק דעם גאַנצען אויס־
זעהן פון דיזע פאָרשטעדטלעך אָדער
שכונות פון ירושלים. אַ שאַד וואס די
בויער וועלכע זיינען געווען אידען און
אייראָפּעאישע אידען דערצו, האָבען
ניט געזאָרגט אַז די גאַסען זאָלען זיין
גלייך און ברייט אום צו געבען אַ שעה־
נעם אויסזעהן צו דער נייער ירושלים,
וועלכע איז שוין יעצט גרעסער ווי אַלט־
ירושלים. ווערהענד די שטאָדט אינע־
ווענינג פון מויער וועט בלייבען אויף
שטענדיג דער פּלאַץ פון קדושה, וועט
ניי־ירושלים זיך פאַרשפּרייטען ווייטער
און ווייטער צו צפון וואו זי קען זיך
ציהען אויף אַן אונבעגרענצטע שטרע־
קע.

צווישען די שכונות אויסערהאַלב
פון שטאָדט איז ווערטה צו דערמאַנען
די וואס רופט זיך "מזכרת משה", ווייל
זי איז געווען די ערשטע וואס איז גע־
גרינדעט געוואָרען אויסערן שטאָדט.
דורך "מזכרת משה" איז געמאַכט גע־
וואָרען דער אָנפאַנג צו בויען אַ נייע
שטאָדט אויסערהאַלב פון דעם מויער.
די ערשטע געלד דאַרויף איז געקומען
פון דעם בעריהמטען אַמעריקאַנער אי־
דען יהודה טוראָ און די איבעריגע איז
געגעבען געוואָרען פון משה מאָנטע־
פיאָרי. די לאַנגע הייזער, אַ הויז פיר
עטליכע פאַמיליען, וועלכע דער בעריהמ־
טער פילאַנטראָפּ האָט געבויט, זעהען
זיך צו דער לינקער זייט ווי מען פאָהרט
פון באַהן סטאַציאָן. נעבען זיי שטעהט
אַ הויכער ווינד־מיהל אויך געבויט פאַר
מאָנטעפיאָרים געלד. דער ווינדמיהל איז
פערלאָזען און ער זעהט אויס פון דער
ווייטען מיט זיינע ברייטע פליגעל ווי
עפּעס אַ פאַנטאַסטישע זאַך שטעהענדיג
אויף אַ בערגעל אונטערן שטאָדט. עס
איז וויכטיג צו דערמאַנען אַז די ערשטע
מענשען פון ירושלים צווישען אידען
און ניט־אידען וואס האָבען געהאַט דעם
מוטה מיט אַ סך צעהנדליגע יאָהרען
צוריק ארויסגעהן וואָהנען אויסער דעם
מויער זיינען געווען ישיבה יונגע לייט
וועלכע האָבען זיך בעזעצט אין מזכרת
משה. זיי האָבען אָנגעפאַנגען דעם
ישוב ארום ירושלים פונקט ווי זיי האָ־

אויגען, קען איהר זעהן. כ׳ען פיהלט די נשמה פון ירושלים. פאר דעם וואס זי עפענט זיך זעהט ער איהר אין איהר גאנצער גרויסקייט. אמאל פיהלט איהר ווי ירושלים איז פרעהליך, לאכט צו אייך פון אלע ווינקעלאך מיט טויזענדער זיסע האפנונגען און מיט נאאיווזיסע חלומות; זי שפיעלט זיך אין די זונענשטראהלען, און אייך דאכט זיך, אז זי ווארט מיט זיכערהייט אויף דעם טאג וואס זי וועט ווערען אויפגעריכט. זי איז דאן שטאלץ און זי קוקט אראב אויף לענדער און דורות פון אויבען ארונטער. אלע קומען צו איהר דארשטיג נאך גאט׳ס ווארט, און זי קומט ניט צו קיינעם.

און אמאל איז ירושלים פערזונקען אין א טיעפען צער. זי איז דאן פארדעקט מיט א שווארצען שלייער, די אלטע טורמס ווארפען א פינכטערען שאטען, פון דעם תהום פון נחל קדרון רייסט זיך ארויס א יאמער פון אלטע דורות, גייסטער פון זיעגער און בעזיעגטע ערשיינען ווידער אין א טויטליכער אומארמונג, שווארצע רויך וואלקענס פון אלע פייערן וואס האבען דער שטאדט אזוי פערברענט אין מלחמות — דרעהען זיך ארום ווי רוחות, אויף די בערג אבער ערשיינען לאנגע שאטענס פון מענשען פון אלטערטהום, די זיינען געקליידעט ווי כשדים, ווי פרסים, ווי רוימער, ווי קרייצפאהרער און ווי סאראצענען, איינע ווילדער פון די אנדערע. ירושלים לעבט דא דורך איהר פערגאנגענהייט. זי ציהט זיך צוזאמען אין איהרע ענגע גאסען, זי ווערט איינגעשרומפען און זי וויינט, וויינט ביטערליך און טיעף.

אין דער פינסטערער נאכט, ווען מיר זיינען געגאנגען גיך איבער דעם לאנגען וועג וואס פיהרט ווייט ארום צו דעם בארג סקאפוס און דעם הר־הזיתים, האב איך געהערט דעם יאמער פון ירושלים פיעל שארפער ווי איך האב עס געהערט זייט איך בין דא. זי האט מיר אויסגעזעהן עלענד און פערלאזען, אזוי ווי מיין פאלק איז. א שווערען קאמפף האבען זיי ביידע אונטערנומען: צו מלחמה האלטען געגען א גאנצע וועלט און די מלחמה קאסט זיי טהייער. פרעמד און ווילד האבען אויסגעקוקט די שורות צלמים אויף דער מיליטערישער סעמעטערי פארביי וועלכער מיר זיינען דורכגעגאנגען. מיין פיהרער האט מיר געאיילט: מיר מוזען קומען אויפ׳ן שפיץ בארג ווען עס איז נאך פאלשטענדיג נאכט. וואס העכער מיר געהען אלץ קעלטער ווערט די ערד און נאס פון טיעפען טהוי (דער אין־דער־פריהעריגער טוי איז אזוי ווי א קליינער רעגען). אונזערע זאכען ווערען אויך פייכט און מיר איילען ארויף, ארויף אויף דעם סקאפוס־בארג, וועלכער איז פול מיט אזוי פיעל טרויעריגע עראינערונגען פאר אונז. נאר אט זיינען מיר אין דער הויף. הינטער א וואנד פון עפעס א חרוב׳ע געביידע בעשיצען מיר זיך פון ווינד. מיר שטעהען מיט׳ן פנים צו מזרח און מיר ווארטען אויפ׳ן מארגענשטערן.

נאר אט האט זיך אנגעפאנגען צו צייגען אן ענדערונג דארטען וואו דער שווארצער הימעל איז אנגעשפארט אויף די נאך שווארצערע מואב־בערג. א פורפורנעם פאס האט איבערגעשניטען דעם האריזאנט און האט געמאכט מעהר זיכטבאר די שפיצען פון די בערג. די סאלידע שווארצע מאסע האט זיך אנגעפאנגען צוטיילען אין בערג־לייטען, מאנכע שפיצען נאך פארדעקט פון טוי און נאכט, האבען אויסגעזעהן ווי קעפ מיט צואווארפענע האאר פון ריעזען נארוואס ערוואכטע, וואס קוקען זיך ארום וואו זיי זיינען דא אין דער וועלט. עפעסוואס האט מיר דערמאנט אן דעם אורדאלטען פסוק: אוי לך מואב אבדת עם כמוש (וועה צו דיר מואב, ביזט פערלוירען, דו פאלק פון כמוש). אויף דיזע בערגשפיצען האט עס געקוקט

.80

ירושלים ביי זונענאויפגאנג

דאס בילד וואס איהר האט פון ירושלים וועט ניט זיין גאנץ אויב איהר זעהט ניט דעם זונען־אויפגאנג אויף אונזער הויפט־שטאדט — אזוי זאגט צו מיר מיין פריינד, דער דיכטער אלתר לעווין (אסף הלוי) — מען דארף אבער דערצו אויפשטעהן צוויי דעם זייגער ביי נאכט, ווייל מען דארף קומען צום סקאפוס און צום הר־הזתים בעפאר עס ציינען זיך די ערשטע סימנים פון מארגענשטערן.

דעם נעכסטען פארטאג אום האלב נאך צוויי זיינען מיר שוין געווען אויף אונזער וועג. א קאלטער ווינד האט געבלאזען. אין ירושלים איז די נאכט קיהל אפילו אין די הייסעסטע צייטען פון יאהר. אין די גאסען, אויסערהאלב פון שטאדט־מויער, האט מען ניט געזעהן קיין לעבעדיגען נפש. די הייליגע שטאדט, גליקליכער ווייזע וויים נאד ניט פון קיין נאכט־לעבען. די איינציגע וואס וואכען ביינאכט זיינען די וואס רעכטען אב חצות אדער פערטיעפען זיך אין קבלה. עס איז געווען סוף חודש און י לבנה האט ניט געשיינט. אין דער דונקעלהייט פון דער נאכט האבען זיך נאר געזעהן די שארפע שפיצען פון די געביידען, וואס זיינען געווידמעט געווארען פון די אנהענגער פון דריי רעליגיאנען פיר גאטעס־דיענסט. טיעף פערזונקען אין שטילקייט איז געווען די אלטע שטאדט. האט זי גע'חלום'ט איהר גרויסען טרוים פון פערגאנגענהייט? האט זי געטרויערט וואס איהר גרויסקייט איז פערשוואונדען, וואס נביאים טרעטען ניט מעהר אויף איהר הייליגען באדען, וואס קדושים מיט הויכע נשמות ווערען ווייניגער און ווייניגער און סינעמאס ווערען מעהר און מעהר? אדער האט זי שטיל גע'דאגה'ט אויף דעם לאנגען גלות פון איהרע קינדער? און אפשר האט זי געטרוימט דעם גרויסען חלום פון דער צוקונפט, וועלכען מען האט איהר לאנג, לאנג צוריק צוגעזאגט, אפשר האט זי גע־חלום'ט אז זי וועט צוריק זיין דער צענטער פון א פרייע אידישע לאנד, און ווי די כוואליעס מענשען פון א גליקליך פאלק וועלען זיך וויעדער בעוועגען אין איהרע גאסען?

ווער קען דערגרונטעווען די נשמה פון ירושלים! ירושלים האט א נשמה, און דער וואס האט אויגען, גוטע גייסטיגע

אידען פטור ווערען. דער איד האט אזוי פיעל געשענקט דער וועלט אז די גוים וואלטען איהם בעסער געוואלט זעהן אין קבר גלייך מיט די גריכען און אנדערע אמאליגע נאציאנען און ניט זיך טרעפען מיט איהם אויף יעדער שריט און קוקען איהם גלייך אין די אויגען אריין. און דא, געגענאיבער דעם הר הזיתים אויף דעם בארג ציון האט געוואהנט א קעניג. שלמה האט ער געהייסען, וועלכער איז געווען זעהר אין כעס אויף דעם וואס טהוט אפ א רעה פאר א טובה, אבער בעצאהלען א רעה פאר א טובה איז מענשליך אדער אונמענשליך, וועלכעס איז איינגעפיהרט צווישען מענשען. נאר די גרעסטע רעה וואס איז ווען אבגעטהאן געווארען פאר דער גרויסער טובה איז די בעהאנדלונג פון דער קריסטליך מחמד'נישער וועלט צו אידען.

און דערפאר ברענט עס אזוי דער חשק צו אויפשטעלען קירכען און מאשייען אין ירושלים צו פארדעקען און פארשטעלען דאס וואס עס דערמאנט פון אידישקייט און פון דער אמאליגער הויפטשטאדט און דערפאר איז עס אויפגעשטעלט געווארען א מאשע דוקא אויפ'ן פלאץ פון קודש קדשים און דערפאר הויבען זיך עס אויף אין דער ווייטער הויך די שפיצען פון צלמים איינער העכער ווי דער צווייטער און אלע פריהמארגען ווילען עס די שטארקערע דערשטיקען די שטימע פון די שוואכערע און זיי קענען ניט...

נאר אט ווערט פון מינוט צו מינוט ליכטיגער. דער גאנצער הר הזיתים איז בעגאסען מיט ליכט, עס זעהט זיך שארף און קלאר דער מויער איבער ירושלים מיט זיינע שפיצען און טורעמס, און אט זעהען זיך די קווארטאלען ארום דעם מויער צו צפון און צו מערב וואו ניי־ירושלים איז אויסגעשפרייט און פארנעהמט א סך מעהר פלאץ ווי אלט ירושלים, און אט זיינען די בערג וואס ליגען איבער ירושלים פון דער צווייטער זייט. אלעס באדט זיך אין דער פריהמארגענדיגער ליכטיגקייט נאר די זונן זעהט זיך ניט, עס איז נאך פון איהר קיין סימן ניטא, אבוואהל דאס איז זי וואס האט דא אזוי ליכטיג געמאכט. די ריעזיגע בערג פון מואב פארשטעלען איהר... נאר זי ווארפט איהרע כוואליעס ליכט איבער זייערע קעפ און רוקענס, זי איז א רואה ואינה נראה... אבער אט איז געווארען רויט איבער די בערגשפיצען און גלייך נאכדעם איז די זונן ארוים א האלבע מיט איין מאל און אט איז זי שוין אין גאנצען ארוים מיט א לייכטען שפרונג איבער די בערג וואס האבען איהר פארשטעלט, גרייט צו לאזען זיך אין ווייטען מזרח אריין. והוא כחתן יוצא מחופתו, ישי כגבור לרוץ אורח. איך האב דעם פסוק קיינמאל ניט אזוי גוט פערשטאנען ווי קוקענדיג אויף דער זונענאויפגאנג פון הר־הזתים. דער גרויסער דיכטער וואס האט עס געזאגט האט געהאט פאר זיינע אויגען דאס בילד ווי די זונן כאפט זיך ארוים פון די שפיצען פון די מואב בערג.

איך בין ארויף אויפ'ן שפיץ פון רוסישען טורעם אום אנצוזעטיגען מיינע אויגען צום לעצטען מאל בעפאר מיין אברייזע מיט דעם געוואלדיגען בילד פון דער ערוואכענדער ירושלים בעפאר מיר.

ישעיה ווען ער האט בעקלאגט מואב: די געשריי האט ארומגעכאפט דעם גרענעץ פון מואב — מיין הארץ וויינט אויף מואב... די חשבונות צווישען אונז און מואב זיינען שוין לאנג געענדיגט, אבער די בערג שטעהען נאך אלץ אין דיזעלבע פאזע און ווארטען אויף דעם מארגענשטערן.

נאר אט איז פלוצים די שטילקייט פון דער נאכט (עס איז נאך אלץ נאכט) איבערגעשלאגען געווארען פון א מורא'דיגען קלאנג אויף דעם העכסטען פלאץ פון הר־הזיתים. דער ריעזיגער גלאק וואס הענגט אויף דעם אומעדיגען רוסישען טהורם האט אנגעפאנגען קלינגען מאוים'דיג, אלע מאל העכער און שארפער, און אלע מאל טרויעריגער לאזען זיך אראב די כוואליעם קלאנגען, פערשפרייטען זיך פון בארג אראב און ווערען פערלוירען אין דעם טיעפען טהאל פון נחל קדרון און גי בן הנם. פון וואנען אבער עס קייקעלט זיך ווידער ארויס מיט אן עכא. דאס איז געווען די אמביציאן פון רוסישען צאר אז דער קול פון דער פראוואסלאוונער קירכע זאל זיך הערען העכער ווי פון אנדערע. א מאנאך גיט אכטונג אויף די ערשטע סמנים פון דעם מארגענשטערן אום אנצופאנגען צו קלינגען.

עס איז אריבער פיליכט ניט מעהר ווי איין מינוט און פון אן אנדער קירכע האט מען געענטפערט דעם גלאק. אין עטליכע מינוט ארום האט געקלונגען אין אלע עקען שטאדט און אין מיטען פונ'ם דאזיגען גלאקען־רעש האט די שטימע פון דעם מחמד'אנישען מועזין אויף דער הויכער גאלערי פון זיין מינארעט אויסגעזונגען זיין "לא אילא". דאס איז א שטילער קאמפף פון צוויי האלבע וועלטען, פון מערב'דיגען צלם מיט דעם מזרח'דיגען האלבע לבנה. ביידע וועלענדיג בעגריסען דעם נייעם טאג מיט רעליגיעזע געבעטע.

שטיל און בעשיידען גיסט דארט אויף יענער זייט פון בית המקדש פלאץ איז דער אלטער שטאדט א אידישע תפלה. די ותיקין פאנגען אן דאווענען גלייך ווי זיי דערזעהן די ערשטע סימנים פון מארגענשטערן. די תפלה מאכט ניט קיין גרויסען רעש, זי איז אבער ווארים און הארציג און שטראמט ארויס פון דער נשמה פון א פאלק, וועמעס קראפט עס איז אזוי גרויס ווי זיינע ליידען. דאס דאווענט די אידישע אומה צום בורא עולם, וועלכער איז אויך דער שומר ישראל. און יעדען פריהמארגען קומען די טעכטער וואס זיינען רייך געווארען פון דער מאמעס טיש און ווילען איבערשרייען דער מאמען. אבער זיי קענען עס ניט. שטיל שטעהט דער איד מיט'ן פנים צו מזרח און אין זיין מויל זיינען די ווערטער פון דוד המלך, דער אידישער קעניג וועלכער איז חי וקים אזוי ווי עס לעבט און איז אייביג די אידישע נאציאן.

ווי וואלטען עס ביידע רעליגיאנען וואס זיינען ארויס פון יודענטהום געוואלט שטיל מאכען דעם אידישען קול. ווי וואלטען זיי עס געוואלט די אידישע תורה זאל אנשוויגען ווערען אויף אייביג! אין געגענווארט פון דער אידישער אמונה דערמאנען זיך דאס קריסטענטום און מחמדענטום אז זיי פערמאגען אייגענס גאר ניט, אז זייער עסטייט האבען זיי ביי דער ערשטער גענומען און דארפען דערפאר איהר דאנקבאר זיין, און דאנקבאר ווילט זיך ניט זיין, א בעל טובה וויל מען ניט קוקען אין פנים, ווייל מען זעהט זיך נעבען איהם קליין... צופיעל האבען די גוים גענומען פון אידען אום זיי זאלען קענען זיין צו אידען גלייכגילטיג. זיי קענען אדער בעצאהלען דעם גרויסען חוב מיט אנערקענונג און ליעבשאפט אדער באנקראטירען. חובות צאהלען ווילט זיך ניט און דעם וואס מען זעצט אן וויל מען ניט זעהן אין די אויגען. דאס זיינען א וועלט מיט אנזעצערט, וועלכע וואלטען ווען פון די

א שארפען ארגומענט מיט גאט ער זאל איהם ערלויבען אריינצוגעהן אין ארץ־ישראל, א סך אידען דארפען די ערלויבנים ניט בעטען און זיי קומען ניט. און ווען זיי קומען יא געהען זיי אוועק צוריק.

און א מאדנע מחשבה איז מיר איינגעפאלען ליגענדיג אין מיין בעט און ניט קענענדיג איינשלאפען: מיט וואס פאר א רעכט רופען מיר זיך ציוניסטען? איז עס ניט לעכערליך זיך א נאמען צו געבען ציוניסט דערפאר ווייל מען וויל אז א נ ד ע ר ע זאלען פאהרען און זיצען אין ארץ ישראל? עס איז אלץ איינס ווי אימיצער זאל זאגען אז ער איז א פרומער איד נאר ער וויל קיין זאך ניט היטען, ער וויל אז אנדערע זאלען עס טהאן. אזא איינער ווערט אנגערופען היפאקריט. אבער מיט וואס איז בעסער א ציוניסט וואס וויל אז ציון זאל זיין פאר יענעם און ניט פאר איהם!? א ציוניסט האט געדארפט הייסען דער וואס פאהרט אוועק אין ארץ ישראל און ער בלייבט דא. מיט מסכים זיין אויף ארץ ישראל קען מען קיין ציוניסט זיין.

און וועלען אידען מיט אזעלכע חשבונות, מיט אזעלכע זעלבסט־נארעריי קומען אין א גרויסען צאהל און שאפען די נויטהיגע מיטלען צו אויפבויען ארץ ישראל? די אידען אין גלות האבען די גאנצע צייט גערעכענט אז עס איז גענוג אז מען האט ציון אין הארצען און אז מען לערענט און מען איז מתפלל וועגען ציון. דאס איז געווען א טעות. מען קען האך ציון אין ווארשא ניט בריינגען מ'מוז זיך מטריח זיין און קומען צו איהר אויב מען וויל זיין מיט איהר נאהענט פערבונדען. צום גליק האבען זיך געפונען אין יעדער דור א צאהל מענשען וואס האבען פערשטאנען אז מען קען ציון פון דערווייטענס ניט האבען, און זיינען אהער געקומען און נאר זיי צו פערדאנקען האבען מיר אידען אין ארץ־ישראל. און מיר ווייסען יעצט קלאר אז עס האבען געקענט קומען אהער פיעל מעהר אידען ווי די צאהל וואס זיינען געקומען פון רמב"ן ביז יעצט. נאר דאס פאלק אין אלגעמיין האט יוצא געווען מיט'ן דיינקען וועגען ציון און מען איז געבליבען — וואו מען איז.

עס שיינט אבער אז מען מאכט היינט דעם זעלבען טעות. מען מיינט אז מיט ריידען, זאגען און זינגען ווערט מען שוין נעהענטער צו ציון און אז דער פאטריאטישער פליכט איז דאמיט געענדיגט. עס זיינען פאראן רייכע ציוניסטען וואס זיינען נאך ניט געקומען אפילו דאס לאנד אנצוזעהן און אויב זיי קומען געהען זיי אוועק צוריק, אבוואהל זיי זיינען עס די יעניגע אויף וועמען דאס לאנד ווארט, ווייל זיי האבען די מיטלען איהר אויפצובויען. דער אמת איז אז דער גלות האט זיך אונז צו שטארק איינגעגעסען אין די ביינער. ער האלט אונז פעסט אפילו ווען מיר רעכענען אז אונזער נשמה איז אין אונזער היימלאנד. אבער ארץ ישראל דארף דעם גוף נאך מעהר ווי די נשמה. מיליאנען נשמות פון אידען וואס וואהנען אין אנדערע לענדער קענען דער אידישער בעפעלקערונג ניט גרעסער מאכען, אבער ווען מיר האבען דא איין האלב מיליאן אידישע גופים איז ארץ ישראל אונזערע. א ציוניסטישע נשמה אין א אידען מוז זיין אזוי שטארק אז זי זאל קענען אויפהויבען זיין גוף אויך און איהם בריינגען אויף'ן פלאטץ.

איך האב זיך אויפגעהויבען פון בעט, זיך אנגעטהאן און בין ארויף אויפ'ן דאך פון האטעל.

א קאלטער ווינד האט געבלאזען צווישען די בערג פון יהודה. דער הימעל איז געווען ריין און בלוי. די לבנה האט בעלויכטען די שפיצען פון די הויכע גע

.81

זיך געזעגענדיג מיט ירושלים

די נאכט איידער איך בין אוועקגעפאהרען פון ירושלים און פון ארץ ישראל האב איך ניט געקענט שלאפען. איך בין געווען זעהר אונרוהיג. איין מחשבה איז מיר ניט ארוים פון קאפ: הייסט עס אז דער חלום פון מיין גאנצען לעבען איז צו ענדע? אז מיין זיין אין ארץ ישראל איז אריבער און איך קלייב זיך ווידער אין דער פרעמד אריין, אין גלות? איך האב אווארף געטהאן מיין בליק אויף מיינע איינגעפאקטע רייזע־וואליסעס און זיי האבען מיר אויסגעזעהן גאר וואכעדיג, גאנץ אנדערש ווי זיי האבען אויסגעזעהן אין נויארק ווען איך האב זיי אנגעגרייט פאר מיין רייזע קיין ארץ ישראל. זיי האבען מיר יעצט אויסגעזעהן ווי כלי־גולה און האבען מיר שטום אנגעזאגט אז מארגען ביינאכט וועלען שוין מיינע פיס אויף הייליגע לאנד ניט טרעטען.

איך פערלאז ארץ ישראל. האט א איד א רעכט ארץ ישראל צו פערלאזען? אונזערע עלטערנ׳ס עלטערן אין טיטוס׳עס צייטען האט מען פון דאנען מיט געוואלד אוועקגעשלעפט, געשמידט אין קייטען און מיר געהען אוועק אין גלות מיט׳ן גוטען ווילען. טרויערט דען נישט די לאנד אויף איהרע קינדער וואס געהען צוריק אוועק פון איהר נאכדעם ווי זיי זיינען געקומען אויף א וויזיט איין מאל אין אכטצעהן הונדערט יאהר?... די ווענט פון האטעל צימער האבען אויף מיר געקוקט קאלט און פערדריסליך, עס האט זיך מיר געדאכט אז זיי מאכען מיר פארווירפע פאר מיין עברה וואס איך געה טהאן מארגען פריה. איך האב אנגעפאנגען זיך אליין צו פערענטפערן: איך בין דאך דא לכתחילה ניט געקומען מעהר ווי אויף א וויזיט, איך קען דאך דא ניט בלייבען, און מוז מיין היים האבען אנדערשוואו. אבער צופרידען בין איך ניט געווען אפילו נאך מיין תשובה וואס איך האב זיך געגעבען.מוזען דען באמת אלע אידען וואס פאהרען אוועק פון ארץ ישראל, אוועקפאהרען? פאהרען דען ניט אוועק אידען וואס קענען-דא זיין, וואס האבען מעגליכקייטען און מיטלען דא צו בלייבען? זיינען דען ניטא גענוג אידען אין אמעריקא און אין אנדערע לענדער וואס וואלטען געקענט מאכען א״י פאר זייער היים ווען זיי וואלטען נאר וועלען? משה רבינו האט געפיהרט

קראפט — די גאטהייט. אט אזוי האבען זיך די מענשען וואס האבען דא געלעבט, אונזערע עלטערן, אויפגעהויבען איבער אלע לענדער, איבער אלע דורות אין אלע צייטען און האבען געלערענט די מענשהייט ווי אזוי די וועלט צו זעהן און פערשטעהן.

אבער די דאזיגע מענשען זיינען נאך א שריט ווייטער געגאנגען. ניט נאר האבען זיי געפונען גאט, זיי האבען אויך געפונען דעם צוועק וועלכען עס האט פאר זיך די מענשהייט, זיי האבען געפונען דעם תכלית, דעם עיקר לויט וועלכען די וועלט דארף זיך פיהרען און דאס איז — גערעכטיגקייט. ביז וואנען עס זיינען געקומען די אידישע נביאים האט מען ביי קיין אומה ולשון ניט געוואוסט אז גערעכטיגקייט איז א זאך אן און פאר זיך, אז גערעכטיגקייט איז די העכסטע מדרגה צו וועלכער מענשען דארפען שטרעבען. ווען מענשען גלויבען אין געטער וועלכע נארען אב איינע די אנדערע, וועלכע טהוען אב אלע פאלשקייטען און ניעדערטרעכטיגקייטען, זיינען פערזונקען אין אלע ליידענשאפטען, קען זיי ניט איינפאלען אז דער צוועק פון דער געזעלשאפט איז גערעכטיגקייט. אז די געטער זיינען שווינדלער, גנבים און שארלאטאנעם דארף א בשר ודם ניט בעסער זיין. נאר די אידען וואס האבען אויסגעפונען אז די גאנצע וועלט ווערט רעגירט פון איין גאט, א גאט וועלכער האט ניט קיין קאנקורענט דארף קיינעם ניט אבנארען, און האט ניט קיינע פון דעם מעשען׳ס שוואכקייטען, נאר זיי האבען געקענט צום ערשטען מאל אין דער געשיכטע פון דער וועלט ערקלעהרען אז די מענשליכע געזעלשאפט מוז זיך פיהרען מיט גערעכטיגקייט, ווארום גאט דולדעט ניט קיינעם וואס טהוט אונרעכט און וואס געהט פאלש. זיי האבען ניט נאר אין א גאטלאזע וועלט גאט געפונען, זיי האבען אין א נשמה־לאזער געזעלשאפט א נשמה אריינגעגעבען. זיי האבען אין מענשען א נייע קראפט ענטדעקט, די קראפט פון זיין געוויסען, און האבען געשטעלט פאר׳ן מענשען א נייעם ציעל אין לעבען. ניט די ערפילונג פון דעם חשק צו הנאה האבען איז דער העכסטער צוועק נאר צו שטרעבען צו זיין עהרליך. נאך האט די מענשהייט ניט עררייכט דעם צוועק וואס די אידישע נביאים האבען אוועקגעשטעלט, אבער זיי האבען דעם ציעל געוויזען און די שטרעבונג פון איינצעלנע מענשען צום ציעל צו קומען האט שוין ליכטיגער געמאכט דעם פינסטערן וועג פון די מענשען־קינדער.

און ווען די ירושלים׳ער אידען האבען דערקענט גאט און גערעכטיגקייט, איז לייכט צו פערשטעהן אז זיי האבען געפאדערט גלייכהייט. די נביאים זיינען געווען די ערשטע קעמפפער פאר גלייכהייט אין דער וועלט. האבען אטאקירט די רייכע און פערטהיידיגט דעם ארימאן. און דוקא דא אויף דיזע ערנסטע יהודה־בערג האט מען געגרינדעט די לעהרע פון סאציאלע־גערעכטיגקייט און אויסגעפונען א זאך וואס עס האט זיך אין קיין אנדער לאנד קיינעם ניט געחלום׳ט, אז ״אלע מענשען ווערען געבארען גלייך״, ווי עס האט מיט דריי טויזענד יאהר נאך ישעיה דזשעפערסאן אריינגעשריבען אין דער אמעריקאנער פרייהייטס־ערקלעהרונג. אט אזוי איז אויף דיזע בערג געבארען געווארען ניט נאר אייראפא׳ס שטרעבונגען צו פרייהייט נאר אויך אמעריקא׳ס דעמאקראטי.

און דאס אלעס, די ענטדעקונג פון איינהייט אין דער נאטור, פון געטליכע הארמאניע אין דער בעשאפונג, פון גערעכטיגקייט אלס דער צוועק פיר דער מענשהייט און פון גלייכהייט אין דער געזעלשאפט האט זיך ארויסגעגאסען אויף דיזען קליינעם פלאטץ וואס ליגט

ביידען, גאנץ פאנטאסטיש האט אויס־געזעהן דער הויכער און שמאלער רו־סישער טורם, און דער טורם פון דער רעגירונגס־געביידע. פול מיט טיפע שווארצע סודות פון ווייט־פערגאנגענע צייטען איז געלעגען הינטער דער פעס־טונגס־וואנד דער עמק־יהושפט ווי א תהום צווישען הר־הזיתים אין דער שטאדט. אויפ'ן רוקען פון בארג האבען זיך געזעהען אונצעהליגע ווייסע פלע־קען, דאס זיינען די מצבות. אין שטאדט גופא האבען די שפיצען פון די קיר־כען נאך אויסגעזעהן העכער ווי אימער. און אין מיטען האט זיך ארויסגעזעהן דער ווי א טיש גלייכער בארג אויף וועלכען דער בית־המקדש איז געשטא־נען. פרעמד און אונפריינדליך האט זיך ארויסגעזעהן די גרויסע געביידע פון אמאר־מאשעע וואס האט גע'ירשנ'ט דעם ארט פון קדש־הקדשים מיט זיין מאסיווע גרין־געפארבטע קופאלע מיט א גאלדע־נע האלבע לבנה אויפ'ן שפיץ. ווייטער ארונטער צו דרום זעהט זיך ארויס די מויל פון דעם אונהיימליכען גי־בן־הים און דארטען ניעדריגער שניידט זיך אוועק דער נחל־קדרון ווייט ביז יריחו.

איך נעהם ארום מיט מיין בליק גאנץ ירושלים. אט דא אויף דיזען קליינעם שטח וואס איז בעגאסען מיט לבנה ליכט האבען זיך עם אבגעשפיעלט די גרויסע פאסירונגען פון דער פערגאנגענהייט! דוד און שלמה, די נביאים, די סופרים, די חשמונאים, די קראים און דא אין דיזער קליינער שטעדטעל איז עס גע־שאפען געווארען דער גרעסטער אוצר פון געדאנקען וואס די מענשהייט פער־מאגט!

פאר וואס האט עס דיזער שטייניגער פלאטץ זוכה געווען צו זיין די בימה פון וועלכער עס איז געפערדיגט געווארען צו דער גאנצער וועלט אלעס וואס איז גרויס און ערהאבען? פאר וואס איז דוקא דיזער ארט בעשטימט געווארען צו זיין דער פלאטץ פון אייביגען אמת און פון לעבעדיגען נביא'ישען ווארט וועל־כער איז נאר איינמאל געווען אין דער געשיכטע פון דער מענשהייט און וועט זיך צוריק קיינמאל ניט אומקעהרען?

אין אלע עקען וועלט וואו מענשען וואהנען האט מען געזוכט די וועג צו ליכט און געפונען האט מען עס ד א, און ניט אין קיין אנדער ארט. אומעדום זיינען פאראן בערג און טייכען און הי־מעל און שטערן און גראזען און בוימער און חיות, און דאך איז מען אין קיין אנדער ארט ווי דא דערגאנגען דעם סוד אז אלעס איז געשאפען געווארען פון איין האנד. דא האט מען אויסגעפונען די איינהייט פון דער וועלט, די הארמאני פון יוניווערזיום, די גאנצקייט פון אלעס און אלעמען, פון דער גאנצער עקזיס־טענץ.

דא אין דעם שפאן ערד וועלכער ליגט פאר מיינע אויגען האט מען צום ער־שטען מאל דערזעהן די וועלט אלס איין זאך און וועהרענד מען האט אין אנ־דערע פלעצער, אין די גראהע צייטען פון אלטערטום בעטראכט אז אלעס ארום איז א כאאס, און וועלכע פערשידענע קרעפ־טעןגעטער פיהרען א מלחמה געבויט אויף לויטער קאפריזען און תאות, האט מען דא אויסגעפונען אז עס איז פאראן א געזעץ און אן ארדנונג אין אלעס וואס מיר זעהען. פון דאנען האט עס דער וואונדערליכער דיכטער געשאפען דאס בילד פון "ברכי נפשי", וואו די גראזען און די בערג, די קוואלען און די טייכען, די פעלזען און דער ים, די פויגלען און די לייבען, די ווערים און די פיש, די בהמות און די מענשען, די זונן און די לבנה, דער ווינד און די וואלקענס, דער דונער און דער שטורם, די הימעל און די ליכטיגקייט — זיינען אלעס איין זאך, יעדער בלויז א טהייל פון דאס גאנצע, די שאפונג פון דער גרויסער אונענדליכער און אייביגער

נערישער וועלט איז עס אָבער געווען ניט קיין נייעס. דאָרטען האָבען די געטער שטענדיג געהאַט פאַמיליען־פערהעלטניסע מיט פרויען. און אזוי איז געבאָרען געוואָרען דאס קריסטענטום. און נאָכהער האָט מען אידען טויזענדער יאָהרען פערפאָלגט דערפאַר וואס זיי ווילען ניט אויסבייטען זייער אמונה אויף אן אויפמיש פון אידישע אחדית אלקים מיט גוי'שע דריי־גאָטהייט. און היינט זיצען נאָך אויך אין ירושלים מענשען וועמעס אויפגאַבע עס איז צו איינריידען די אייניקלעך פון ישעיה און ירמיה אז גאָט וואס האָט בעשאַפען אליין די וועלט האָט שפּעטער צוגעקראָגען צוויי שותפים פון וועלכע איינע איז א פרוי און דער אנדערער איז זיין זוהן... קיינער האָט ניט קיין טענה צו דער קריסטליכער וועלט וואס האָט ניט געקענט בעגרייפען דעם איידעלען שטאָף פון דאס יודענטום אזוי ווי ער איז אין אָריגינאַל און האָט עס אויסגעמישט מיט גרעבערע בעגריפען ניט קענענדיג זיך אויפהויבען אזוי הויך ווי דאָס יודענטום איז. דאס וואס אייראָפּא האָט גענומען פון ירושלים האָט, טראָץ דער אויסמישונג מיט גראָבע עלעמענטען געשאַפען די אייראָפּעאישע ציוויליזאַציאָן. נאָר צו וועלען מאַכען פון א אידען א קריסט איז זעהר לעכערליך. אָבער צו וועלען מאַכען פון א אידען א קריסט אין ירושלים איז די לעכערליכסטע זאַך וואס עס איז פאַראַן אין דער וועלט. און דיזע לייט, די מיסיאָנערען, זיינען עס די געגנער פון דער אידישער נאַציאָנאַלער היים. דער צוריקקעהר פון אידען אין ארץ־ישראל איז א טריאומף פאַר'ן יודענטום און דאס קענען זיי ניט פאַרטראָגען.

אָבער דער טריאומף וועט קומען! אָט דאָ אין ירושלים וועט אויפשפּראָצען נאָך אמאָל דער גרויסער געניוס פון אונזער פאָלק. ערהאָבענע אידעען וועלען ערוואַכען אין דער אידישער הויפּט שטאָדט וואס וועלען זיין א פאָרטזעצונג פון די אידעען פון ישעיה און עמוס מיכה און ירמיה, און אפשר וועט א נייער געזאַנג אזוי ברייט און מעכטיג ווי דער געזאַנג פון תהלים פערקלינגען פון דאַנען די וועלט, וואָרום די מענשהייט געהט פערבלאָנדזשעט און פאַרזונקען אין די דרכים פון גראָבען מאַטעריאַליזם, פאַרטריקענט פון א טרוקענע וויסענשאַפט וואס קען נאָר אלעם אָבלייקענען און קיין זאַך ניט בעשטעטיגען. וואס קען בלויז רויבען מענשליכען גלויבען און האָפנונגען און קיין זאַך דערפאַר ניט בעצאָהלען. און ווידער אמאָל מוז די מענשהייט אָבגעפרישט ווערען פון א גרויסען טיעפען רעליגיעזען געדאַנקען וועלכער קען פון קיין אנדער אָרט ניט קומען ווי פון ריינעם אייביגען יודענטום. און פון וואַנען קען א נייער גרויסער וואָרט געזאָגט ווערען, אויב ניט פון ירושלים, וואו עס זיינען געווען די גרויסע ”זעהער“ וואס האָבען געקוקט ווייטער ווי אלע מענשענקינדער. און וואו און ווען קען געבוירען ווערען עטוואס שעהנערעס און ערהאבענערעס ווי דאַן, ווען ישראל ווערט פעראייניגט מיט זיין לאַנד, ווען אויף דער אדמת הקודש שאַפט דער גרויסער גייסט פון דעם פאָלק פון נבואה וואס האָט געוויזען די ליכט פון אמת פאַר א מענשהייט וואס געהט אין דער פינסטערניש?!

דער טהוי איז נאַס געלעגען אויף דער אייביגער שטאָדט, מיין הויפּט־שטאָדט. עס האָט זיך מיר געדאַכט אז איך בין דאָך אין דיזער שטאָדט געבאָרען געוואָרען, אז איך בין קיינמאָל פון דאַנען ניט אוועקגעפאָהרען. אלעס איז מיר אויסגעקומען אזוי נאָהענט צום האַרצען. די גרויסע פאַלמע וועלכע הויבט

פאר מיינע אויגען ניט אין דער פארם פון קאלטע פילאזאפישע געדאנקען, פון שכל־מלאכה וואס ווארעמט קיינעם ניט, עס האט זיך אויסגעבראכען אין א מעכ־טיגען שטראם פון פאעזי, אין א געוואל־דיגען פאטהאס וואס הויבט אויף דעם לעזער אדער הערער צום הימעל, וואס עפענט פאר איהם גייסטיגע וועלטען צו וועלכע דער שכל אליין קען זיך קיינמאל ניט אויפהויבען. דער נביא רייסט אייך מיט און טראגט אייך אוועק אין שטורם צו דאס אונענדליכע צו דאס אייביגע צו דעם קוואל פון וואנען עס שטראמט אלעס וואס איז גרויס און מעכטיג. ער רעדט ניט אין נאמען פון שכל וועלכען מען קען בויגען אויף אלע זייטען, ווי די גריכישע סאפיסטען האבען געטאן. ער רעדט אין נאמען פון דעם גרעסטען פון אלע קרעפטען, אין נאמען פון גאט אליין, און ער דונערט צו אייך ארויס: כה אמר ה׳ שמרו משפט ועשו צדקה! אזוי קענען נאר ריידען די גאט־געזאלב־טע אין וועמען דער ווארט פון אמת איז ווי א פייער וואס ברענט אין די ביינער. די נבואה איז געווען ניט נאר דער העכסטער ווארט פון מענשהייט׳ס אמת נאר אויך פון קונסט, נאך עטוואס אזא מעכטיג און עטוואס שעהן ווי די נבואה עקזיסטירט ניט אויף דער וועלט.

פון גאטהייט, גערעכטיגקייט און גלייכהייט איז בלויז איין שריט צו די פעראייניגונג פון אלע מענשען אדער די שאפונג פון פעדערישאן פון פעלקער וואס זאל אבשאפען מלחמות. און ישעיה האט עס דער ערשטער פארגעשלאגען. אפשר איז ער געשטאנען פונקט אויף דיזען פלאטץ ווען ער האט געזאגט דעם והיה באחרית הימים. וואס וואלט ישעיה געזאגט אויף דער פאריזער פריעדענס־קאנפערענץ? די אידען זיינען געווען די ערשטע וואס האבען געדיינקט פון דער מענשהייט אלס א גאנצע זאך, זייער נא־ציאנאלער בוך פאנגט זיך אן ניט פון אידישע געשיכטע נאר פון דער געשיכטע פון אנדערע נאציאנען, אדער נאך ריכ־טיגער פון בהמות און חיות וואס זיינען געשאפען געווארען פריהער ווי מענשען. די גאנצקייט פון דער וועלט און די ברי־דערליכקייט פון מענשען זיינען צוויי ריין אידישע געדאנקען.

און דיזע גאנצע עשירות פון אידעען זיינען געבארען געווארען דא אין דער נאהענטער שכנות פון די ניעדריגע גע־צענדיענסט פון כנען און סוריה און ניט ווייט פון מצרים. אין דער צייט ווען ארום און ארום איז מען געווען פאר־זונקען אין טומאה האט מען דא מתפלל געווען צו א גאט וואס מען זעהט ניט, צו האבען אין זינען און אין הארצען א גייסטיגע קראפט וואס די אויגען קענען ניט זעהן איז גע־ווען אונמעגליך פאר די אלטע צייטען. דאס איז געווען די גרויסע רעוואלוציאן אין דער געדאנקען־געשיכטע פון די מענ־שען. און שווער איז געווען צו פער־שטעהן ווי אזוי קען עס זיין א רעליגיאן אהן דער געשלעכטליכער תאוה וועלכע האט געשפיעלט אזא געוואלדיגע ראלע אין די אמונות פון אנדערע נאציאנען. עס איז דארום פערשטענדליך אז ווען עס איז געקומען די צייט און די גוים האבען געמוזט איבערנעהמען די אידעע פון גאט פון יודענטום, האבען זיי אנ־דערש ניט געקענט זיך בערוהיגען ביז זיי האבען דערמיט פערמישט דעם עניין פון ווייבערייי און פון די געבורט פון א גאט׳ס זוהן און האבען אזוי־ארום אראב־געשלעפט די ריינע אידישע אמונה צו זיך, צו זייערע געצענדיענערישע השגות אנשטאט זיך אויפצוהויבען צו דעם בע־גריף פון דער פאלשטענדיגער אחדות און פאלשטענדיגער מאראליטעט פון דער גאטהייט. עס איז קלאר ווי שוי־דערליך עס האט געמוזט אויסקוקען פאר א אידען די אידעע אז א פרוי האט גע־האט א זוהן פון גאט. אין דער געצעדיע־

.82

יבנה

פינף א זייגער אין דער פריה האט שוין דער וואגען געווארט נעבען מיין האטעל. דער סקווער פאר'ן האטעל איז געווען ליידיג און שטיל. די אינדישע סאלדאטען וואס מושטירען זיך אלע פריה מארגעןאאויף דיזען פלאץ זיינען נאך ניט געקומען. פארזארגט אין אלטע און טיעפע מחשבות איז געשטאנען דער מגדל דוד, גע'חלום'ט וועגען רוימער און קרייצפאהרער, מאמעלוקען און טערקען און אלע אנדערע וואס זיינען דא געווען נאך דער אידישער הערשאפט. זיינע אלטע ווענד הערען יעצט די קאמאנדא אין ענגליש און לאנג פיסיגע דאר ביינערדיגע ענגלישע אפיצירען האבען דא צו זאגען איבער די ריעזיגע חדרים.

רוהיג און פויל האט דער ארבישער בעל־עגלה איבערגעדרעהט דעם וואגען מיט'ן פנים צום יפו'ער טויער. אויף דעם פלאץ פון דרויסען נעבען טויער וואו עס שווימבעלט און גריבעלט א גאנצער טאג מיט מענשען האט מען קיינעם ניט געזעהן. דער וואגען האט זיך אנגעפאנגען לאנגזאם ארבלאזען פארביי די ברכה. מיר זיינען אריבער דעם בריק איבער דעם גן־בן־הנם און האבען זיך אנגעפאנגען צוריק אויפצוהויבען אויף דעם צווייטען זייט פון בארג אויף דעם וועג וואס פיהרט צום וואגזאל. איך האב זיך געשטעלט אין קערידזש האב זיך אומגעקעהרט צו דער הייליגער שטאדט וועלכע האט זיך לאנגזאם אנגעפאנגען אויפוועקען פון איהר שלאף. ווי א פאר'כשוף'טער צויבער־שלאס אויפן שפיץ פון א בארג האט ירושלים אויסגעזעהן. קיין שטאדט אין דער וועלט האט ניט אזא אויסזעהן ווי ירושלים. ווי די לאסט פון שווערע דורות וואלט אויף איהר געלעגען, ווי זי וואלט ענטהאלטען אין זיך עטוואס פארבארגענעס אז אט אט וועט דא עפעס פאסירען און מען וועט באלד דערהערען פון איהר עפעס א מעכטיגע שטימע וואס וועט אבשאלען ווייט און ברייט. אבער קיין זאך הערט מען ניט אויסער דעם אבקלאנג פון דעם רעש וואס די רעדער מאכען פון די וואגענס ביי יפו'ער טויער. דער טאג־טעגליכער לעבען פאנגט זיך אן.

איך בין געשטאנען אין קערידזש און מיינע אויגען האבען געשלונגען אונ־

ארויס איהר קאָפּ פון איינעם פון די הויפען געגענאיבער, האָט זיך מיר געדאַכט, איז מיר בעקאַנט פון מיינע קינדער־יאָהרען. און האָב איך דען אין מיין יוגענד ניט געטרוימט פון פּאַלם־בוימען אין ארץ ישראל? האָט מיין גייסט ניט אומגעוואַנדערט אויף די בערג פון ציון?

נאָר אַט פאַנגען אָן זיך צו צייגען די ערשטע סמנים אז די נאַכט געהט אריבער. איך דאַרף אראָבגעהן אין מיין צימער און מאַכען די לעצטע הכנות צום אָברייזען, ווייל דער טריין פון ירושלים געהט אָב זעקס אַ זייגער אין דער פריה.

טריין וואס איז געגאנגען פון לוד קיין מצרים זיינען געווען בלויז איינציגע אידען און איך בין דערמיט זעהר צופרידען געווען. עס איז צום ערשטען מאל אין מיין לעבען אז איך האב ניט געוואלט עס זאלע זיין אידען ארום מיר. איך האב ניט געוואלט זעהן ווי אידען פאהרען פון ארץ־ישראל קיין מצרים.

אין דער נעקסטער באנק צו מיר איז געזעסען א דונקעלער יונגער מאן מיט א סימפאטישעם געזיכט. ער האט אויסגעזעהן פיזיש שטארק און אין זיינע אויגען האב איך געלעזען ענערגיע. פאהרט אזעלכער אוועק אין אמעריקא? — האב איך זיך געפרעגט. איך בין געווען אנגענעהם איבערראשט אז איך האב זיך דערוואוסט אז ניט. ער איז צו מיר צוגעגאנגען און מיר האבען זיך פאנאנדער גערעדט. ער פאהרט אהיים קיין עזה, וואו ער איז איינער פון די פאאר אידען וואס וואהנען דארטען. אין עזה איז אמאל געווען א אידישע געמיינדע און אין מיטעלאלטער האבען זיך געפונען דארטען אידישע פאבריקאנטען. אין עזה איז דער צענטער פון דעם גרעשטען האנדעל און די שטאדט האט א צוקונפט. ער מאכט א לעבען אין עזה אבער דער טראבעל איז מיט די קינדער, עס איז ניטא קיין חדר אין עזה און ער מוז זיינע קינדער האלטען אין ירושלים. ער האט עס אבגעפיהרט זיינע קינדער אין ירושלים און די ווייב איז שוין אויך מיט זיי געבליבען. פאהרט ער אליין אהיים און די סך פעקלאך וואס איך זעה ארום איהם דאס איז זיין סחורה. עס איז אומעדיג טענה'ט ער אין עזה אבער ער ווייס ווי וויכטיג עס איז פאר אידען צו ארייגשטעלען א פוס אין דיזער שטאדט. מיר מוזען זיך פארשפרייטען, זאגט ער, צו צפון און צו דרום און ארייגדרינגען אין אלע פונקטען וואו מיר קענען. ער האט גערעדט אין א שטילען זיכערען טאן און וויפיעל ווירדע איז געווען אין זיינע פשוט'ע ווערטער. פיאנערען! זייט געבענשט איהר וועגווייזער און גרינדער פון אידישע קבוצים אין אונזער לאנד וואו איהר זייט אין פעלד, אין שטאדט אדער אין דארף.

פון דער ווייטען ביי דער רעכטער זייט פון דער אייזענבאהן, אין דער ריכטונג וואו דער טריין איז געגאנגען האט זיך ארויסגעזעהן עפעס ווי א דערפעל א האלב צואווארפענער וועלכער איז געשטאנען אויף א בערגעל. דא און דארט האבען זיך געזעהן איינגעפאלענע הייזער. מיין שכן האט אויפגעהערט צו ריידען האט ארייגעשטאכען זיינע בליקען אין דעם דערפעל און האט זיין קאפ דערפון ניט אבגעקעהרט. און ניט אבווענדענדיג זיינע אויגען פון דעם האלב חרוב'ן דארף האט ער צו מיר א זאג געטהאן:

ווייסט איהר וואס דאס איז? דאס איז יבנה!!!

יבנה! איך בין אויפגעשפרונגען פון מיין פלאץ, בין צוגעלאפען צום פענסטער האב ארויסגעשטעלט די קאפ און האב בעטראכט דעם דערפעל פארביי וועלכען דער טריין איז יעצט געלאפען. באלד האבען מיר געהאט יבנה הינטער זיך. אט דאס, אלזא, איז עס יבנה, די שטאדט וואס האט גערעטעט דאס יודענטום און די אידישע נאציאן פון אונטערגאנג! אט דאס איז עס דער פלאץ פון ר' יוחנן בן זכאי, דער מאן וואס האט געשאפען פון דאס ניי די אידישע פאלק אין דעם מאמענט ווען די פעסטונגען פון ירושלים האבען געקראכט און ווען די אידישע גבורים זיינען געפאלען מיט'ן שווערד אין האנד.

. . . איך בין צוריק אין חדר. עס איז זומער אין די "דריי וואכען". דער רבי זיצט אהן דעם רעקעל בלויז אין דעם טלית־קטן, די יארמולקע ארויפגערוקט

זער ירושלים עיר הקדושה. ווי אַנ־ דערש איז געווען מיין אריינפאָהרען קיין ירושלים מיט ניין וואָכען צוריק פון מיין יעצטיגען ארויספאָהרען פון דאָרטען. דאן האָב איך געפיהלט ווי איך ווער פון מינוט צו מינוט רייך, ווי עס וואַרט פאר מיר א גרויסע עשירות אין דוד המלך'ס הויפטשטאָדט: אוצרות פון אלטע הייליגטימער וועלען מיר בע־ געגנען. מיין אויג וועט זוכה זיין צו זעהן דאָס, צו וואָס איך האָב געגאַרט מיין גאַנצען לעבען. מיינע אויערן וועל־ לען האָבען צויבערפולע סודות פון די גרויסע אידישע גייסטער וואָס האָבען דאָ געטרעטען, די נשמה פון אונזער גרויסע נאַציאָן וועט זיך פאר מיר ענט־ פלעקען מיט איהר גאַנצען מאַכט. און אין הארצען האָט געקלאַפּט און געשטור־ רעמט. ווי גליקליך בין איך דאן פאר ניין וואָכען געווען ווען איך בין געגאַנ־ גען צו ירושלים און ווי פערוועהטאָגט בין איך יעצט ווען איך געה פון ירושלים!

ירושלים האָט מיר געגעבען נאך פיעל מעהר ווי מיינע אלע חלומות האָבען מיר פאַראויסגעזאָגט. ארץ־ישראל האָט מיר א נייע נשמה געגעבען. עס האָט מיר ווי דער פרישער טוי מיין פאַרדאַרטע גלות־זעעלע אָבגעפרישט. איך האָב מיין פאָלק דורך מיין ארץ־ישראל רייזע בעסער טיעפער דערקענט. מעג יעצט פאַסירען מיט מיר וואָס עס וויל: איך האָב מיינס ערדייכט, איך בין אין ארץ־ ישראל געווען. אָבער ווי שווער איז דער אוועקפאָהרען פון ירושלים און ווי שווער איז דער אָברייסען זיך פון דאָס וואָס איז אזוי הייליג אזוי ליעב און טייער! ניין וואָכען פון יום־טוב זיינען עס געווען ביי מיר. אָבער יעצט קומט דער מוצאי־יום־טוב, די נשמה יתירה זעגענט זיך און דאָס וואָכעדיגע נעהמט מיר דורך, מיינע אויגען זעהען נאך ירושלים אָבער שוין האַלט מיר דער גלות אין זיינע נעגעל — איך פאָהר אין דער ווייטער ברייטער און פרעמדער וועלט.

דעם לעצטען מאָל האָב איך א קוק געטהאָן אויף ירושלים אויף די וועגען און שטעגען ארום מויער וואו איך בין אזוי פיעל מאָל געגאַנגען און אין האר־ צען האָט זיך ווי עפּעס אָבגעריסען: איז עס דער לעצטער מאָל וואָס מיינע בליקען פאַלען אויף ירושלים? וועט מיר שוין ניט בעשערט זיין אז מיינע פיס זאָלען טרעטען אויף די בערג פון ציון? וועל איך שוין קיינמאָל ניט זעהן די ליכטיגע נעכט פון דער אידישער הויפּטשטאָדט, קיינמאָל ניט אָנריהרען די שטיינער פון כותל מערבי, קיינמאָל ניט אָנזעטיגען מיינע בליקען מיט'ן הר־ הבית?

אויב אזוי טו זאָל דער לעצטער איינ־ דרוק פון דער הייליגער שטאָדט שטע־ הען פאר מיין גייסטיגען בליק ביז דעם לעצטען טאָג פון מיין לעבען, זאָל דיזער בילד בלייבען איינגעפרעסט אין מיין זכרון און זאָל עס זיין דאָס לעצטע ער־ אינערונג בעפאָר איך וועל אריבער צו יענער לאַנגער, לאַנגער רוה. איך פער־ שטעה שוין יעצט פארוואָס מיינע גע־ פאַנגענע עלטערען האָבען געשוואוירען יענע שבועה. איך וועל שווערען מיט זיי צוזאַמען! איך ווייס ניט ווי אזוי עס זיינען געקומען טרעהרען אין מיינע אויי־ גען. איך ווייס אז זיי האָבען זיך גע־ קייקעלט איבער מיינע באַקען, אין האַלז האָט עטוואָס געשטיקט, און מיינע ליי־ פען האָט מיט ציטערניש געמורמעלט:

אם אשכחך ירושלים תשכח ימיני
תדבק לשוני לחכי אם לא אזכרכי!

די אידען וואָס זיינען געפאָהרען מיט אונזער טריין פון ירושלים קיין לוד זיי־ נען ארונטער אין לוד. זיי זיינען גע־ פאָהרען קיין יפו, אין די קאָלאָניעז, קיין חיפה און אנדערע פונקטען. אויפ'ן

שטאנען איבערצוטראגען דעם קריעג פון א פעלד וואס איז אין גאנצען ניט גינסטיג פאר איהם אויף א פעלד וואו אלע שאנסען זיינען אויף זיין זייט. די גרויסע גבורים וואס זיינען געשטאנען אויף דער ירושלים'ער פעסטונג האבען געקעמפפט א גלענצענדען אבער א פערלארענעם קאמפף. ר' יוחנן האט געקעמפפט א זיעגרייכען קאמפף. ער האט געוואונען די מלחמה וואס בר־גיורא און יוחנן פון גוש־חלב האבען פארלארען. ער איז אבער געווען איינער פון זיי, א פעלדמארשאל פון אן אומה וואס קעמפפט פאר איהר לעבען מיט וועלכען מיטעל זי קען קריגען אין האנד. ר' יוחנן האט געקריגען דעם איינציגען מיטעל דורך וועלכען א זיעג איז געווען מעגליך. און דאס איז דער מיטעל מיט וועלכען מיר שלאגען זיך פון ר' יוחנן ביז היינט און מען האט נאך אונז אלץ ניט געקענט בעזיעגען!

ווער פון די צוויי יוחנן'ס האט געזעהן ווייטער — יוחנן דער רעוואלוציאנערער פיהרער פון דער פאטריאטישער אידישער ארמיי, אדער יוחנן בן זכאי? געוויס האט דער צווייטער ווייטער געזעהן, און ווען דער ערשטער יוחנן וואס איז געטויטעט געווארען פון די רוימער אלס געפאנגענער גבור וואלט ביי זיין טויט געוואוסט אז דער תנא וואס טראגט דעמזעלבען נאמען ווי ער וועט רעטען די אידישע נאציאן, וואלט איהם זיין טויט לייכטער געווען. ער האט געוויס גערעכענט אין די לעצטע מאמענטען פון זיין לעבען אז "יהודה איז פארלארען", אזוי ווי עס איז געווען אנגעשריבען אויף די רוימישע מטבעות וואס מען האט געגאסען לכבוד דעם גרויסען זיעג איבער ירושלים. אין רוים האט מען וועגען יבנה פארגעסען... און אפשר וואלט דער גבור פון גוש־חלב פארווארפען אזא סארט לעבען ווי די אידישע נאציאן האט געלעבט נאך חורבן־ירושלים. אפשר וואלט ער מיט דעם מוטה און שטורמדיגען כעס פון ביטערען קעמפפער געזאגט: אדער א פרייעס לעבען פאר דאס אידישע פאלק אויף זיין באדען, אדער טויט! בעסער פאר א פאלק צו אונטערגעהן א מות גבורים מיט'ן שווערד אין האנד איידער לעבען אונטער'ן יאך און שאנד פון פרעמדע.

אבער די אידישע נאציאן קען אזא אודטהייל ניט נעהמען. בעסער א שלעכטער לעבען איידער א "גוטער" טויט... און וועגען שטאלץ איז פאראן גענוג שטאלץ אין דאס לעבען פון א נאציאן וואס שטעהט געגען א גאנצע וועלט און מען קען איהר ניט בייקומען. און עס איז דא גבורה אין דעם לעבען און קאמפף פון ר' חנינא בן תרדיון, פונקט ווי אין דעם לעבען און קאמפף פון יוחנן פון גוש־חלב. אבער דער עיקר איז אז פון א לעבען אין דער פרעמד קען מען נאך צוריק קומען צו דער אמאליגער היים, אבער פון א העלדישען טויט קומט מען שוין ניט צוריק. די אידישע היסטאריע האלט מיט ר' יוחנן בן זכאי.

אבער ר' יוחנן בן זכאי איז ניט נאר געווען דער מאן וואס האט פארזיכערט די עקזיסטענץ פון דער אידישער נאציאן — א דריטער צו משה רבינו און עזרא הסופר, ער איז אויך געווען א שטאאטסמאן וואס האט געמאכט א רעוואלוציאן אין דער וועלט-געשיכטע און האט ערקלעהרט קריעג אלע טראדיציאנען פון דער פאליטיק — און האט געזיעגט.

א פאלק וואס פערלירט זיין לאנד מוז אונטערגעהן! אזוי איז געווען דער אייזערנער געזעץ פון דער געשיכטע ביז ר' יוחנן בן זכאי. ווען די צובראכענע שטיקלאך פון א נאציאן וואס האט זיין לאנד פערלארען ווערען פערווארפען אויפ'ן פרעמדען באדען מוזען זיי

גאנץ הויך אויפ'ן קאפ. ער שאקעלט זיך און לערנט מיט אונז אין דער גמרא וועגען חורבן בית־המקדש. עס איז א גרינגער לערנען און מען דארף קיין זאך ניט "אויסריידען". דער רבי לערנט מיט אן אנדער ניגון ווי געוועהנליך. עס איז א ניגון פון האלב־דערצעהלען, האלב־געזונגען און עס האנדעלט זיך וועגען די געוואלדיגע שפאנענדע געשיכטע, ווי ר' יוחנן בן זכאי האט געוואלט ארויסגעהן צום רוימישען גענעראל אספסינוס. די "בריוני" וואלטען איהם נאטירליך ניט דורכגעלאזען. האט ער אויסגעקלעהרט א פלאן, מען זאל איהם אריינלייגען אין א טויטען־קאסטען און ארויסטראגען איהם פון פעסטונג פאר קבורה. די תלמידים פיהרען דעם גרויסען תנא א לעבעדיגען אין טויטען־קאסטען. ביים טויער ווילען די קנאים אריינשטעכען א שפיז אין קאסטען צו זעהן אויב דער תנא איז ווירקליך טויט. א ציטערניש געהט איבער אונזערע קינדערשע הערצער: טאמער שטעכט מען ר' יוחנן בן זכאי אין קאסטען. אבער אימיצער פון די סאלדאטען קנאים זאגט: מען קען ניט שטעכען אין ארון ווייל מען וועט זאגען אז זיי האבען געשטאכען זייער רבי'ן. מיר זיפצען זיך אב. מען לאזט ארויס דעם טויטען־קאסטען, ר' יוחנן־בן־זכאי קומט צו אספסינוס און פערלאנגט פון איהם ער זאל איהם שיינקען "יבנה און איהרע חכמים". זיין וואונש ווערט נאכגעגעבען. נאכן חורבן געהט די סנהדרין אריבער פון ירושלים קיין יפו. די תורה איז גערעטעט!

די תורה איז גערעטעט און די נאציאן מיט איהר. די ברענענדע קנאים די גבורים פון ירושלים וואס זיינען געשטאנען מיט'ן שווערד אין האנד און האבען בעשיצט די אידישע מויערן אין דעם גרויסען קאמפף פאר פרייהייט, א קאמפף וואס האט אויף אייביג ארויפגעלייגט די קרוין פון העלדענטהום אויף דעם קאפ פון דער אידישער נאציאן — דיזע גבורים האבען געקוקט קרום און מיט פארביטערונג אויף דער עובדה פון גרויסען תנא און אפשר האבען זיי איהם נאך געהאלטען פאר א פעררעטהער. זיי האבען ניט פערשטאנען אז ער זעצט־פארט דיזעלבע ארבייט פאר וועלכע זיי גיבען זייערע לעבענס אוועק דעם קאמפף פאר דעם עקזיסטענץ פון אידישען פאלק. עס איז געווען דערזעלבער צוועק פאר זיי און פאר איהם הייליג, נאר די מיטלען זיינען געווען פארשיעדען. זיי האבען געוואלט פארזיכערן ישראל'ס נאציאנאלען לעבען דורך ירושלים און ער האט עס געוואלט דורך יבנה. זיי האבען געוואלט גובר זיין די רוימער דורכ'ן שווערד; ער האט זיי געוואלט גובר זיין דורך'ן ספר. זיי האבען געוואלט שיצען דאס לעבען פון זייער אומה דורך שטיין און אייזען; ער האט עס געוואלט דורך דאס געשריבענע ווארט.

שווערד און ווארט! וואס איז שטארקער? נאציאנען שיצען זיך געוועהנליך דורכ'ן ערשטען. עס איז אבער ניט געווען בעשערט אז אידען זאלען זיך קענען אבוועהרען דורכ'ן ערשטען. רוים האט בעסער געקענט בעהערשען דעם שווערד ווי אידען האבען עס געקענט און עס זיינען געווען מענשען וואס האבען געקענט איינזעהן אז אין דעם מורא'דיגען קאמפף צווישען רוים און ירושלים וועט די לעצטע פאלען. אבער אין דעם קאמפף פון אידען און רוימער קענען די ערשטע זיעגען אויב נאר די מלחמה זאל ניט געפיהרט ווערען דורך ארמייען. ווען די שלאכט צווישען איד און רוימער זאל זיך איבערטראגען אויף דעם פעלד פון ספרים, ווערטער און אידעען, וועט דער איד געווינען און דער רוימער מוז פארלירען.

אזוי האט געקלעהרט ר' יוחנן און ווי א געניטער גענעראל האט ער פער־

יוחנן האָט ערפונדען אין יבנה, איז דער פּאָליטיק פון דער געזעלשאַפט, נעמליך אַז א מינאָריטעט וואָס האָט קיין פיזישען קראַפט געגען דער מאַיאָריטעט האָט א רעכט צו לעבען זיין אייגענעם גייסטיגען לעבען, אַז דער שטאַאַט האָט קיין רעכט ביי איהם אוועקצונעהמען זיינע אידעען. דיזער פּרינציפּ וואָס איז געשאַפען געוואָרען אין יבנה, איז אָנגענומען געוואָרען אין דער וועלט־פּאָליטיק אַכצעהן הונדערט און פערציג יאָהר שפּעטער — אין פּאַריז! די פרידענס קאָנפערענץ נאָך דער וועלט־קריעג האָט איינגעשריבען שוואַרץ אויף ווייס אין דעם פרידענס־טראַקטאַט, אַז מינאָריטעטס־פעלקער האָבען דאָס רעכט צו האָבען זייערע אייגענע סקולס אין זייערע אייגענע שפּראַכען, און דאַרפען ניט אויפגעשלונגען ווערען פון דער מאַיאָריטעט. אזוי האָט דער גניוס פון אידישען שטאַאַטסמאַן ר' יוחנן־בן־זכאי געזיעגט געגען דער פּאָליטיק פון א גאַנצע וועלט אין בעצוג צו אידען, אָבער ניט נאָר דאָס אליין, זיין פונדאַמענטאַלע לעהרע וועגען דאָס רעכט פון מינאָריטעט אין דער פּאָליטיק איז אינקאָרפּאָרירט געוואָרען אין דעם נייעם פעלקער־געזעץ אלס דער לעצטער וואָרט פון מאָדערנע דעמאָקראַטי.

אָבער גרויסער ריעז פון יבנה, מייסטער־בויער פון א היימלאָזע נאַציאָן! פאַנגען ניט אָן צו צייגען זיך שפּאַלטען אין דער גרויסער פעסטונג וואָס דו האָסט אויפגעשטעלט? דער בית־המדרש וואו דו האָסט ציון איינגעפלאַנצט ווערט ליידיג, דער פייער פון אמונה וואָס האָט געשיצט די קינדער פון ישראל אין דער גלות־נאַכט פון די וועלף וואָס לויערן אויף איהם ווערט קעלטער. די אידען שטעהען ניט מעהר אלע פעראייניגט אין א תפלה מיט'ן פּנים צו דער אידישער לאַנד. דער אוצר וואָס דו האָסט מיטגעגעבען דיין פאָלק ווערט ביסלעכווייז פאַרשווענדעט. האָסט איינגעוויקעלט דאָס נאַציאָנאַלע לעבען אין דער הייליגער תורה. וואָס אָבער אַז די תורה אליין ווערט פערלאָזען?

און איך דערמאָן זיך אַן א געוואַלדיגען "אבינו מלכנו" וועלכען איך האָב געהערט צו נעילה אין דער שוהל פון ר' יוחנן בן זכאי אין ירושלים, אַן "אָבינו מלכנו" וועלכער איז ניטאָ אין אונזערע מחזורים און ער לעזט זיך אזוי:

"אבינו מלכנו, אל תאבדנו באורך גלותנו. (אונזער פאָטער, אונזער קעניג, לאָז אונז ניט אונטערגעהן אין דער לאַנגקייט פון אונזער גלות.)

אין דער לאַנגקייט פון גלות איז א געפאַהר אַז אפילו די ארבייט פון א ר' יוחנן בן זכאי זאָל אָנפאַנגען שוואַך צו ווערען. און עס איז צייט צו אַנהויבען צוריק די ארבייט פון משה און עזרא, מיט דעם כח פון יבנה צוריק קיין ירושלים. און מיט דעם כח פון ירושלים, ווען דאָס אידישע פאָלק וועט זיין היימלאַנד האָבען, וועט צוריק אָבגעפרישט ווערען די קרעפטען פון דער אידישער מינאָריטעט איבער דער גאַנצער וועלט צו בלייבען אייביג צוגעבונדען צו און פעראייניגט אין דער אידישער נאַציאָן.

וועלען מיר עס קענען?

עס איז פיעל גרינגער א לאַנד צו בעזעצען ווי צו לעבען אלס א בעזונדער נאַציאָנאַליטעט אויף פרעמדען באָדען. מיר האָבען געוויזען די קונסט דורכצופיהרען די שווערערע ארבייט — וועלען מיר בעווייזען דורכצופיהרען די גרינגערע.

* * *

דער טריין איז געפלויגען אַרונטער קיין דרום צו מצרים. די זונן האָט אָנגעפאַנגען זיך צו זעצען. איך בין געזעסען איינזאַם אין מיין וואַגאָן. איך האָב געטראַכט וועגען ארץ־ישראל און

זיך אויסמישען מיט דעם פאלק פון דער לאנד וואהין זיי קומען און אינגאנצען פארשווינדען. זיי קענען מעהר ניט לעבען א נאציאנאלען לעבען פאר זיך. זיי ווערען איינגעזויגען און אויפגעגעסען פון דער מעהרהייט צווישען וועלכער זיי ווערען פערווארפען, ריכטיג ווי די שפייז וואס קומט אריין אין א קערפער ווערען צוזאמענגעגאסען און פעראייניגט מיט דעם קערפער און ווערען אין איהם פערלארען. קיין שוץ, קיין רחמנות פאר דער מינאריטעט. א פאלק לעבט אזוי לאנג ווי עס זיצט אויף זיין ערד. געהט עס אין גלות מיינט עס טויט און פערשווינדונג.

אזוי איז געווען דער פאליטיש־סאציאלער געזעץ פון דער וועלט ביז ר׳ יוחנן בן זכאי איז געקומען און האט ערקלעהרט: מיין נאציאן מוז לעבען אפילו אויף פרעמדען באדען, זי זאל ניט אונטערגעהן אלס מינאריטעט צווישען די מעהרהייטען וואו זי וועט ווערען מגולגל. זי זאל זיין א פאלק צווישען די פעלקער און אין די פעלקער, זאל ניט פארמישט ווערען מיט אנדערע אפילו אונטער פרעמדע הימלען און אויף פרעמדע ערד. איך וויל מיין פאלק מיטגעבען זיין פאטערלאנד מיט זיך און ער וועט עס קענען שטענדיג ארומטראגען וואו ער וועט געהן און שטעהן. איך וויל איהם איינוויקלען זיין לאנד פון וועלכער מען רייסט איהם ברוטאל אוועק אין זיין רעליגיאן, אין זיין גייסטיגען פערמעגען. איך וועל איהם זיין לאנד אין זיין שוהל איינפאסען און וואו ער וועט שטעהן און געהן וועט ער זיין שוהל אוועקשטעלען און וועט זיך אין זיין אייגען־לאנד געפינען, אין ארץ־ישראל. "גאט האט ליעב די טויערן פון ציון" זאגט דער פסוק. ערקלעהרט די גמרא אז דאס מיינט מען "די טויערן פון די בתי־מדרשים וואו מען לערנט תורה". דאס איזר ׳יוחנן בן זכאי׳ס שניט. ער איז געווען דער ערשטער וואס האט אויסגעקלעהרט די אידעע פון א גייסטיגע פאטערלאנד. אין איין הינזיכט איז זיין ארבייט וואונדערליכער פון משה רבנו׳ס. משה האט ארויסגענומען א פאלק פון א פרעמדע לאנד און עס געבראכט צו אן אייגענע היים וועלכעס איז א קלענערער וואונדער ווי דאס וואס ר׳ יוחנן האט געטהאן. ער האט געגעבען דעם כח צו לעבען צו א פאלק וואס מען האט ארויסגענומען פון זיין היים און געפיהרט אין פרעמדע לענדער. משה האט געשאפען א נאציאן דורך פעראייניגונג, ר׳ יוחנן האט עס אויפגעהאלטען אין דער צושפרייטונג וועלכעס איז א שווערערע אויפגאבע.

ר׳ יוחנן איז דער גרויסער אידישער שטאאטסמאן פון גלות און זיין ארבייט האבען ניט געקענט ארויסרייסען ניט די רוימישע אימפעראטארס, ניט די שפאנישע פינסטערע הערשער און ניט דעספאטען פון צפון, און זייער גאנצע מאכט איז צושמעטערט געווארען אויף דער געוואלדיגער פעסטונג וואס ר׳ יוחנן האט געבויט פאר זיין פאלק. אין דעם יענעם שמועס וואס איז געווען צווישען דעם תנא און דעם רוימישען אימפעראטאר האט דער ערשטער אין גאנצען אבגענארט דעם צווייטען. וואלט אספסינוס געוואוסט וואס ר׳ יוחנן געהט דא מאכען אין יבנה, וואלט ער געוואוסט אז ער געהט דא בויען די אייביגקייט פון דער נאציאן וועלכע ער — אספסינוס — האט געמיינט אז ער פערניכטעט — וואלט ער ניט נאכגעגעבען זיין וואונש. ר׳ יוחנן האט אבער געוואוסט אז נאכדעם ווי עס וועט שוין אויף דער וועלט קיין סימן פון קיין רוימער ניט זיין, וועט נאך דאס אידישע פאלק לעבען, שטרעבען און האפען — דורך יבנה.

אבער דער גרויסער פרינציפ וואס ר׳

די קראפט פון אייביגקייט

אין מיר ליעגט די קראפט פון אייביגקייט.

גאָט האָט עס מיר געשיינקט אלס געצאָהלט פאר מיינע ליידען און יסורים וואָס איך לייד צוליעב איהם.

און ער האָט מיר געזאָגט: די שטורעמס וועלען דיר ניט ארויסרייסען, די ווינדען וועלען דיר ניט פארטראָגען, די פייערען וועלען דיר ניט פארברענען, די וואסערען וועלען דיר ניט דערטרינקען.

קיין אייזען איז ניט גענוג שטארק מיר צו פערניכטען. דער טויט וואָס שניידט אָב נאציאָנען האָט אויף מיר קיין שליטה.

גרויס און ביטער זיינען מיינע יסורים אָבער איך קען זיי אלע איבערלעבען. איך לעב איבער מיינע שונאים. איך שטעה אויף זייערע קברים און טרוים דעם חלום פון אייביגקייט...

טיטום! שטעה אויף פון קבר און זעה: האָסט געמיינט האָסט פערניכטעט די פאָלק ישראל. ווי קליין און שוואך זיינען דיינע ארמייען געגען די אידישע נאציאָן.

אין דיין לאנד, אויף דעם באָדען וואו דו האָסט געפיהרט די אידישע געפאנגענע, איז פּראָקלאמירט געוואָרען די ווידערגעבורט פון דער נאציאָן וועלכע דו האָסט געמיינט אז דו האָסט געטויטעט.

און דאָס איז מיין נקמה. איך נעהם קיין ראכע מיט שווערד און בלוט, מיין ראכע איז מיין געלעכטער איבער די אָהנמעכטיגקייט פון מיינע שונאים, מיין נקמה איז מיין אייביגקייט!

איך בין דער גבור פון דער וועלט געשיכטע! מיין מאכט איז גרעסער ווי אלע מעכטע, איך ווער טויזענד מאָל געשלאָגען און קיין איין מאָל ניט בעזיעגט!

מיינע היינטיגע פיינד וועלען צומאָלען ווערען אין דעם ראָד פון דער צייט און איך וועל נאָך זעהן זייער אונטערגאנג.

איך בין די סאלאמנדרא, וואָס איז געשיצט געגען פייער! איך בין דער פויגעל "חול"! פון פארברענטען אש שטעה איך אויף צוריק יונג, פריש און שטארק ווי געוועזן.

איך בין דער איד. אייביג בין איך און אייביג איז מיין ציון.

איך בוי צוריק מיין היים אויף'ן בארג

ציון, עס וועט דאָרט שטעהן אזוי לאנג ווי די זון וועט שיינען, ווי די בערג וועלען עקזיסטירען און ווי דער ים הגדול וועט קייקלען זיינע כוואליעס!

וועגען די וואונדערליכע עראינערונגען וואס איך האב פון איהר מיטגענומען. וועגן די שעהנקייט פון נייעם ישוב. וועגען די אידישע טרייהייט פון אלטען ישוב, וועגען די אידישע זיהן און טעכמער פון די שטעדט און די קאלאניען מיט זייער חן. וועגען די נייע פיאנערן־חלוצים און זייער אידעאליזם, וועגען דער בעל־הבית'ישער קלאס מיט זייער געזונדען אידישען חוש און שכל־הישר. וועגען די ראדיקאלען און זייער אפפערוויליגקייט פאר ארץ־ישראל. איך האב פון קיין חסרונות ניט געקענט קלערען אין יענעם מאמענט, נאר די מעלות זיינען געשטאנען פאר מיר. און באמת! ווי אונבעדייטענד זיינען די חסרונות פון ארץ־ישראל נעגען די מעלות. און די חסרונות וועלען געווים 'אויסגעבעסערט ווערען, און אלעס וועט זיין גוט — זאלען נאר א סך אידען קומען, און זאלען די וואס קומען ניט, געבען דאס געלד צו אויפבויען אונזער היים.

נעהנטער און נעהנטער בין איך געקומען צום סועץ־קאנאל אום פון קאנטארא דורך פארט־סאאיד צו פאהרען קיין אמעריקא. עס האט זיך מיר געדאכט אז איך האב מיטגענומען א שליחות פון ארץ־ישראל צו די אידען פון אמעריקא, און דיזע שליחות בעשטעהט אין איין ווארט: בויט!

פון די מויערען פון ציון שאלט א שטימע און לאזט זיך הערען: בויט!

פון ירושלים, די הייליגע שטאדט, די שטאדט פון אונזער אמאליגען פראכט און גלאנץ, הערט זיך א שטימע: בויט!

פון די פעלדער פון אונזער לאנד וואס ווארטען אויף אונז שוין טויזענדער יאהרען הערט זיך א שטימע: בויט!

פון די טהאלען פון דער אידישער לאנד וואס דארפען זיין בעזעצט און בעוואקסען און זיינען וויסט, הערט זיך א שטימע: בויט!

פון די בערג פון וועלכע עס קען קיין שעהנערע ניט זיין, וואס הויבען זיך אויף אין מאיעסטעטישע שעהנקייט איבער דעם ים הגדול און וועלכע ווארטען בעפלאנצט צו ווערען, הערט זיך א קול: בויט!

פון די ברעגען פון ים, דער אידישער ים, וואו פרעכטיגע שטעדט וועלען אמאל געשאפען ווערען, קומט א שטימע: בויט!

פון די אידישע פיאנערען וואס האבען געשאפען די בליהענדע אידישע קאלאניען און האבען געלייגט דעם אנפאנג פון דער ארבייט וואס מיר דארפען טהאן קומט א שטימע: בויט!

פון די נייע חלוצים וואס קומען אין לאנד אנטלויפענדיג פון די לענדער פון פערפאלגונגען און גיבען־זיך־איבער צו דער ארבייט פון ציון, קומט א שטימע: בויט!

פון אלטען ישוב און פון נייעם, פון אידישען שטאדט און פון אידישען דארף קומט א פאדערונג: בויט!

פו דעם מאן וואס הערשט איבער ארץ־ישראל אין נאמען פון ענגלישען קעניג, דער האי קאמישאנער, קומט א רוף: בויט!

פון דער גרויסער אידישער פערגאנגענהייט פון אלע גענעראציאנען וואס האבען געהאפט אויף ציון, קומט דער שארפער רוף: בויט!

און דער רוף וועט געפאלגט ווערען!

אויפשטעהן וועט די אידישע נאציאן און מיט פעראייניגטע קרעפטען וועט זי מיט א שטארקע האנד פערפלאנצען אויפ'ן שפיץ פון הר הזיתים די אידישע פאהן, וואו עס וועט פלאטערען אונטער די בלאהע הימלען פון אונזער אלט־נייע פאטערלאנד.

#6205

Toronto Jewish Public Library

THIS BOOK MAY BE KEPT

21 DAYS

and may be renewed once, if no application has been registered for it.
A fine of 5 cents a day is charged if the book is kept after the last date stamped below. No book will be issued while a fine remains unpaid.

PLEASE ADVISE CHANGE OF ADDRESS

Jan 28/90

ריידזע
בוב

בובליק, גדליה
מיין ריידזע אין
ארץ-ישראל

6205

Jan 28/90 7105

6205